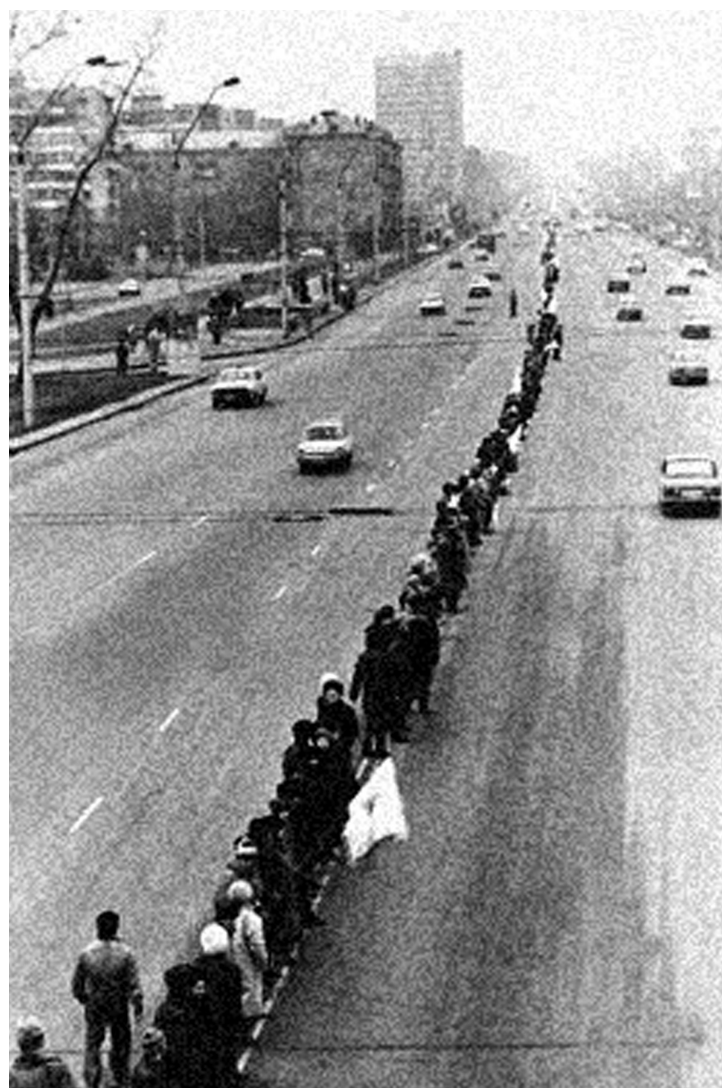

Сергій ЖИЖКО

НАЦІЯ
ЯК
СПІЛЬНОТА

Сергій ЖИЖКО

НАЦІЯ
ЯК
СПІЛЬНОТА

Київ-2008

ББК 84Ук7-4
Ж70

У виданні вперше зібрано широкий підбір матеріалів, які ілюструють становлення націй у світі, національно-визвольні змагання українського народу, формують вартості патріотичного світогляду.

Сконцентровані під однією обкладинкою думки сотень авторів стануть доступними для значного кола читачів, які цікавляться даною проблематикою.

Щиро вдячний всім, хто допоміг зустрітися цій книзі з читачем
Сергій Жижко

Видання здійснене за сприяння громадської організації «Центр національних стратегій»

Всі права на видання належать Автору.

*(Інтелектуальна власність захищається
Законом України «Про авторське право
і суміжні права» Цивільного кодексу України)*

Ж 4702640201—001
205—2008 Без оголош.

ISBN 966-578-168-5

© С. Жижко, 2008.
© Художнє оформлення, коректура,
верстка, видавництво «Дніпро», 2008.
© Видавництво «Дніпро», 2008.

ЗМІСТ

Вступна стаття. <i>Валерій Сніжко</i>	10
Від автора	12

I. БОГ

1. Бог і світ	16
2. Бог і людина	18
3. Бог і нація	19

II. СВІТ

1. Територія (терен, земля) і людина	20
а. Геофізичний ландшафт	25
б. Рослинний світ	28
2. Суспільство і людина	29
а. Раса. Антропо- і націогенез	30
б. Геополітичний вплив	40
в. Демографічний розвиток	42
г. Політична еволюція	49
д. Суспільне співжиття	57

III. ЛЮДИНА І СВІТ

1. Людина і Бог	60
2. Людина і батьківщина (територія, край)	66
3. Людина і суспільство	74
а. Родина. Рід. Плем'я. Етнос. Народ	76
б. Мова. Культура. Традиції. Звичаї	96
в. Власність. Майно. Споживання	123
г. Держава. Влада. Еліта	124
4. Людина	
а. Вроджене	138
б. Набуте	149
в. Особа. Свобода особи. Сенс і мета життя. Свобода працювати для нації	150
г. Права особи. Право на життя, свободу, власність	158
д. Роль особи в подіях	160

IV. НАЦІЯ

1. Визначення терміна	163
2. Класифікації	184
3. До історії терміна	190
4. Політична нація	197
5. Нація як спільнота у світі	201

V. НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ

1. Свідомість	204
2. Гідність	222
3. Честь	224
4. Обов'язок	225
5. Пам'ять	225
6. Історичні переживання	227
7. Патріотизм	230
8. Традиціоналізм	236
9. Консерватизм	239

VI. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ

1. Ідентичність	240
2. Психологія (душа, почування)	242
3. Дух	248
4. Воля	254
5. Характер	262
а. Японці	267
б. Росіяни	268
в. Українці	271
6. Ментальність	278
7. Колективна поведінка	281
а. Росіяни — поведінка	283
б. Українці — поведінка	284
8. Політична національна поведінка	287
а. Росіяни — політична поведінка	290
б. Українці — політична поведінка	293
в. Малороси — політична поведінка	301

VII. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ

1. Ідея	307
2. Ідеал	317
3. Мрія	323
4. Мета	324
5. Завдання	326
6. Цілі	327
7. Місія	327
а. Місія Росії	330
б. Місія України	336
8. Доля	337
9. Міф	337
10. Містика національна	341

VIII. НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС

1. Національний егоїзм	343
2. Національний інтерес	345
3. Солідарність нації	348
4. Корпоративізм	353
5. Конкуренція між націями	355
6. Політичні, економічні, соціальні інтереси	360

IX. НАЦІОНАЛІЗМ

1. Націоналізм	364
2. Архетип та інстинкт. Почуття	366
3. Світогляд	369
4. Ідеологія	371
5. Теорія. Доктрина	378
6. Національне діяння	389
7. Класифікації	399
8. Типології націоналізму	412

X. НАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ РУХ

1. Націоналізм як політичний рух	425
2. Організація	434
3. Людина в організованому націоналістичному русі	437

а. Роль кадрів	438
б. Подвижництво	441
в. Героїка. Чин	441
г. Жертовність	447
д. Компетентність. Успішність	449
4. Націоналіст	450
5. Провідництво	463
а. Провід	469
б. Організована меншість	471
6. Їєрархія	476
7. Еліта	477
8. Орден	489
9. Програма	494
10. Соціальна база	497

XI. НАЦІОНАЛЬНЕ ВИЗВОЛЕННЯ

1. Свобода народу. Право нації і права людини	498
2. Національне гноблення. Соціально-економічне гноблення	505
3. Національна і соціальна справедливість	513
4. Національне пробудження. Національне відродження	514
5. Національний порятунк	520
6. Національна революція	520
7. Визвольна боротьба націй	536
8. Незалежність. Самостійність	564
9. Свобода нації	571

XII. ІМПЕРІАЛІЗМ

1. Імперія	574
2. Російський експансіонізм (завойовництво)	577
3. Комуноросійський імперіалізм	587
4. Розпад імперій	599
5. Колонізація	603
6. Малоросійство	609
7. Малоросійство комуністичне	614
8. Російська колонізація України	617
9. Геноцид-голодомор	623

10. Репресії	635
11. Русифікація	642
12. Деколонізація	655
XIII. ДЕРЖАВА	659
1. Національна держава	662
2. Влада	679
а. Московська влада	683
б. Російський націонал-комунізм	690
в. Український погляд на владу	698
3. Політичні союзи, угоди, об'єднання	703
XIV. ДЕМОКРАТІЯ	704
1. Парламентаризм	706
XV. ТОТАЛІТАРИЗМ	711
1. Авторитаризм	713
2. Диктатура	713
3. Фашизм	715
4. Комунізм	723
5. Нацизм	726
6. Тероризм	728
XVI. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ	731
1. Космополітизм	736
2. Змішування рас, народів	740
3. Етнічні меншини	741
4. Міжнаціональні конфлікти	745
5. Громадянське суспільство	747
6. Лібералізм	749
7. Інтернаціоналізм	751
8. Шовінізм	756
XVII. ГЕОПОЛІТИКА	761
Статті автора	713
Список літератури	802

Вступна стаття

Пошук шедеврів України розпочатий з метою виявлення, збереження та вшанування — конче потрібна селекція. Проте слід усвідомити, що найліпшим шедевром України завжди був, є й має бути український народ. І то вже зовсім інша мова, яким він назовні сприймається — в стилі українського (мазепинського) барокко чи в імпресіоністичному модерні, або в західноєвропейському поп-арті чи ж сюрреалістично-апокаліптичному авангарді.

Суспільство нинішньої України, як це не прикро — є загалом споживацьке і в ньому панують на рівні побутових «ідей» лише споживацькі ідеологеми — очікування, що «хтось» прийде, обов'язково добрий та лагідний, і усіх обдарує справою (роботою, навчанням тощо) із гарною платнею, зробить ціни дешевшими на усе й одразу та буде кожнохвилинно тільки те і робити, що перейматися нашим «хлопським» клопотом...От через те й обираємо собі в керівники гарних оповідачів про «часи казкові», а обравши, через днів декілька розповідаємо про обраних керманічів те саме, що й про їхніх попередників, обраних за ті само «заслуги» на попередньому всеукраїнському шоу «Вибори».

Ті, хто справді виборював українську самодостатність, чи прагнули вони такої України і такої Держави? Звичайно, що ні! Якої ж вони тоді прагнули? Омріяної та нездійсненої? Та ні, звичайної — соборної і національної. Нині чуємо дедалі голосніші настирливі гасла «по-комсомольські задорних парней» про глибоку потребу країни в національних пріоритетах, підпертих правцею. Де ж вони раніше були, хіба не при владі?! С. Бандера про них казав: «Більшовицька школа партійних кадрів підготовляє такий елемент, який завжди і всякими засобами буде намагатися захопити і втримати в своїх руках владу, а народ і все його життя — в неволі [...]».

Для нас важливе одне: все, що діється в українському житті зі шкодою для української визвольної справи, а на користь більшовиків, мусить бути переборене й усунене з українського політичного життя. Хто має це здолати? Звичайно, молодь та, яка ще підостає. Нинішні діти обов'язково створять нову Україну, проте вони конче потребують патріотичного виховання вже зараз. Хто ладен це їм надати? Сучасні вихователі. Не аби-які вихователі, а глибоко патріотичні, які вважають себе громадянами Великої Батьківщини. Проте вони ще самі потребують ідеалів, виховних ідеалів. Саме на це й спрямована книга, яку

Ви тримаєте в руках. Це конче корисна книга для молоді, хоча вона не є молодіжною, а є спрямованою для шонайширшого читацького загалу, різнофахових громадян України.

Важливою обставиною є те, що автор не є лише теоретиком, який увесь свій досвід черпає із літературних джерел, а він є і практиком, причетним як до праці у Верховній Раді, так і до розбудови партійних структур і безпосереднього керівництва ними. Одразу зауважу, що той обсяг опрацьованої літератури є дуже вагомим і вражаючим, і то не лише автори одного світосприйняття чи політичної приналежності — це інколи діаметрально протилежні як за поглядами, так і за вчинками знані і дуже відомі постаті, проте їхні висловлювання сприяють осягненню того багатомайття різнобічної інформації, яку винесено на прочитання, вивчення та обговорювання читачів.

Дуже гарно, що читача зустрічає тема Бога в різному прочитанні, а особливо Людина і Бог, з якого і виринає особа, врешті — нація. Ці розділи, як і вся книга загалом, не переймаються бажанням лише розтлумачити певні важливі терміни й поняття, як «нація». Автор книги прагне розповісти про це, влучно використовуючи висловлювання значної кількості мислителів.

Нині за відсутності хоч би яких т. зв. класових протистоянь суспільства об'єднують або роз'єднують програми партій, виразники різноманітних угруповувань. Слід одразу зауважити, що «націоналізм» — це певний стан особи, рівень духової розвиненості та інтелектуального багатства і це виявляє себе як на індивідуальному рівні, так і на колективному. Це рівень дієвої національної свідомості, тому він і не може сприйматися як певні системи: капіталізм, соціалізм (розвинений та недорозвинений), імперіалізм тощо. Або, приміром, такі виявлення, як шовінізм. Влучно: «Не нація для держави, а держава для нації» (Б. Миرون). І це усе і значно більше дуже влучно і цікаво виявлено і запропоновано читачу. Переоповідати книгу даремна справа. Книгу лише потрібно порадити дуже уважно і прискіпливо прочитати, а прочитане обов'язково примусить замислитись і над нашим сьогоденням, і над завданнями на майбутнє. Книга на це надихає і спрямовує, бо усе викладене є обов'язково про Україну та українське. Свого часу Видатний Українець Іван Франко казав, що із національного проростає загальнолюдське.

Валерій Сніжко,
кандидат біологічних наук,
завідувач відділу Природи та психології етносу
НДІ Українознавства, професор Інституту реклами

«Шляхетний муж всі речі називає своїми іменами, а коли він всі речі називає своїми іменами, значить, в його думках порядок, він проникає у сенс слова, а якщо у нього порядок у думках, значить у нього порядок у виразах. Він точно висловлюється, а коли він точно висловлюється, то він ніколи не помиляється».

КОНФУЦІЙ

Від автора

Політикум не спішить знімати створені у минулому, та й за участю «сьогоднішніх еліт» проблеми у національній та суспільно-політичній свідомості, бо вони, невирішені, дають йому можливість ловити рибу у каламутній воді. Але від того, що проблеми не вирішуються, останні самі по собі не зникають, вони розв'язуються черговими революціями, як от у 1989-91 роках, Майданом 2004... Вони визрівають і чекають своїх розв'язань помимо впливів політтехнологій і чергових виборчих кампаній.

Політичну проблематику для рядового громадянина часто спекулятивно ускладнюють, заплутуючи термінологію. Так, під час «перебудови» «правими» були комуністи-ортодокси з КПРС, а «лівими» — прогресивні носії перемін — перебудовна інтелігенція. Сьогодні в Росії «праві» — це ліберали з СПС, а крайньо-праві — фашиствуючі ультрарадикали з Русского Національного Єдінства. У ролі консерваторів виступають «православні чекісти-єдинороси», а від ліберал-демократів, таких собі нібито кадетів — імпершовініст Жіріновський.

Ще з кінця 1980-х початку 90-х у заново народжуваному українському політикумі з'явилися різночитання у термінах «нація», «народ», «патріотизм», «націоналізм», «національна демократія», «ліберальна демократія». Комуністи, відхрещуючись від диктатури пролетаріату і тоталітаризму, продовжують поширювати стереотипи, що «український буржуазний націоналізм — лютий ворог українського народу», що націоналізм — це обов'язково нацизм і фашизм, а ще й вслужник німецько-фашистських окупантів. Згідно їхньої концепції, національно-визвольна боротьба могла вестись тільки у Південно-Східній Азії,

у Африці чи Центральній Америці проти американського імперіалізму за приєднання до табору соціалізму. А щодо Росії — тюрми народів — можлива тільки класова боротьба трудящих різних народів імперії за соціалістичну державу з центром у Москві. В СРСР, згідно комуністичних концепцій, національно-визвольна боротьба неможлива, бо за наявності політичних свобод немає ні соціального, ні національного гноблення.

З окремих ліберально-космополітичних трибун роз'яснюють, що націоналізм сіє міжнародну незгоду, а то й ненависть між народами, що це архаїка, віджила, неактуальна маргінальна ідеологія, яка заважає прогресу, і його слід викинути на смітник історії. Пропагуються ідеї «політичної нації» без національної ідентичності і національної свідомості, «ліберальної імперії» нібито без колоній, але з метрополією і титульною нацією.

Комуністи, заганяючи народи у світовий соціалістичний табір, говорили про відмирання та злиття націй і глобалісти-ліберали говорять про нації, народи, етнічні особливості і традиції як перешкоди на шляху творення уніфікованої моделі світового співжиття.

Комуністичною ідеологією пропонувалось і насильницьки втілювалося у життя кожної людини зокрема і народів в цілому якнайшвидше позбутися ознак нації — затерти історичну пам'ять, зректись мови, забути культурну спадщину — у «соціалістичному способі життя» витворювалася нова людина — радянська людина, «совок», без національної ідентичності, свідомості, без роду-племени, батьківщини.

Українці набагато випередили інші народи у соціалістичному змаганні зречення від своєї нації. В силу тривалої бездержавної історії та національного виживання в умовах колонізацій ми значною мірою втратили національну ідентичність та будь-яку окремішню політичну культуру. В умовах тиску НКВД-КГБ і компартійних органів відходили від власної мови, культури, історії і складали значний відсоток масиву «радянських людей». Інші народи не перебували в СРСР під таким жорстоким пресом денационалізації.

СРСР був спадкоємцем історії територіальних загарбань Російської імперії — шанувались подвиги російського народу, славилися видатні його державні діячі, закарбовувалися у пам'яті діяння, хоч і експлуататорів, але власних «славних» царів. Мовно-культурні особливості російської більшості ставали характерними ознаками всього «радянського народу». Радянський народ фактично мав стати оновленим великим російським народом — адже не було окремої радянської мови, а «советская» культура

розумілась як новітня російська культура. Денаціоналізації росіян не було — була модернізація Російської імперії в нових умовах, в дещо змінених кордонах на новому етапі історії.

Важко йде становлення української держави, та у безперервних економічних кризах, зруйнованому соціумі, духовній деградації пробиваються спалахи горіння нового вогню — відродження і творення нації. Є Організація Об'єднаних Націй, не об'єднаних держав. Є народи, які ще не здобули своїх держав.

Ця книжка для того, щоб, прочитавши її, більше людей зрозуміли, що народи мають бути вільними, що імперії приречені до розпаду, що нації — це найбільш органічні, цивілізовані спільноти. Що націоналізм має і національно-визвольний, і націоналістичний, і державотворчий, і демократичний характер. Адже він визволяє, захищає людину, народ, дає їм свободу для розкріпачення творчих сил, жертвує собою в ім'я інших — він у вищій мірі гуманний. І він інтегральний тоді, коли розвалюється суспільство, роздерте мовними, історико-культурними, етнопатристичними, релігійними, соціально-економічними, регіональними протиріччями, — бо в умовах сучасної України він засадничо ненасильницьки інтегрує у спільноту нації як денаціоналізований український народ, так і етнічні меншини, які живуть з ним в одній державі. Український націоналізм поборовав нацизм, фашизм, протистояв безликим комунізму, космополітизму, був анти тоталітарним політичним рухом.

А чи гуманним був комунізм, коли відстрілював спочатку «попутчиків»-есерів, меншовиків, царських спеців, різних масетей українських «буржуазних націоналістів», наукову, інженерну, творчу інтелігенцію, боротьбистів, укапів, українських більшовиків десятками тисяч, мільйони селян душив голодом? Негуманними для комуністів після XX з'їзду вважалися тільки ежовсько-берієвські чистки в більшовицькій партії, в енкаведе та армії.

Всяку політичну течію очорнювачі від політтехнологій можуть притягнути до її антипода. Але ж ми знаємо, що лібералізм — це не сваволя особи-диктатора чи анархія, що об'єктивна потреба у соціальній справедливості — це не комунізм, що націоналізм — це не насильство над іншими народами і не вищення одного народу над іншим, бо до того прагнуть шовіністи та імперіалісти.

Я пішов шляхом не написання чергового дослідження з проблем етно- та націогенезу, націоналізму і національно-визвольних змагань. Системні, переконливі дослідження і твори на ці теми вже є. Їх тільки слід видавати масовими тиражами.

Відібрані у одну книгу висловлювання, цитати з творів, праць науковців, дослідників, ідеологів, теоретиків, державних і політичних діячів, національних лідерів, філософів, літераторів з різних країн та історичних періодів, часто взаємопротилежних поглядів на одне явище, складають єдине мозаїчне полотно, у якому бачиться велике явище — нація. Я хотів би, щоб книга стала свого роду підручником українського патріотизму для загалу активістів політичних партій і громадських організацій, з цікавістю читалася студентами, широкими колами українських патріотів, щоб автори часто таких глибоких, оригінальних і переконливих думок допомагали читачам робити свій політичний і життєвий вибір.

Проблем, тем, аспектів у книзі піднято багато. Тільки окремі розділи можна розгортати у окремі видання. Проте не можна обняти безкінечне, та і не слід. Пропорції поданого матеріалу служать лишень для більш об'ємного висвітлення головної теми.

Збережений правопис використаних цитат, перекладів з оригіналів використаної літератури. Окремі переклади з російської мови здійснені автором.

В кінці книги поміщені ряд моїх статей, написаних в різні періоди за останні п'ятнадцять років по спорідненій з книгою темі.

Україні слід швидше ставати нацією. В Україні, як і сто років тому, брак націоналізму. Українці потребують національної ідентичності, національної свідомості, національного діяння. Щоб не повторити історію XX століття.

Тоді все буде добре.

БОГ

1. Бог і світ

«¹ На початку Бог створив Небо та Землю.

² А земля була пуста та порожня, і темрява була над безоднею, і Дух Божий ширяв над поверхнею води.

³ І сказав Бог: Хай станеться світло! І сталося світло.

⁴ І побачив Бог світло, що добре воно, і Бог відділив світло від темряви.

⁵ І Бог назвав світло: День, а темряву назвав: Ніч. І був вечір, і був ранок, день перший.

⁶ І сказав Бог: Нехай станеться твердь посеред води, і нехай відділяє вона між водою й водою».

БІБЛІЯ, БУТТЯ 1

«⁹ І сказав Бог: Нехай збереться вода з-під неба до місця одного, і нехай суходіл стане видний. І сталося так.

¹⁰ І назвав Бог суходіл: Земля, а місце зібрання води назвав: Море. І Бог побачив, що добре воно.

¹¹ І сказав Бог: Нехай земля вродить траву, ярину, що насіння вона розсіває, дерево овочеве, що за родом своїм плід приносить, що в ньому насіння його на землі. І сталося так».

БІБЛІЯ, БУТТЯ 1

«255. (Айят Престолу)¹² Бог — немає жодного бога, окрім нього (поклон)¹³, живого, присамосушого. Не бере його ні сон, ні дрімота. Йому належить усе на небесах і на землі. Хто ж може звертатися до Нього з проханням без Його призову? Він відає все, що було перед ними, і все те, що буде після них, а вони не досягнуть розумом нічого з Його знань, крім того, що Він сам зволить дати їм зрозуміти. Його престол містить у собі небеса і землю, Йому не важко стежити за ними обома¹⁴, бо Він є Всевишній, усемогутній».

КОРАН, Сура друга

«Чи ж не належить Богові все те, що є на Небесах і на Землі? Богу відомо, що тримає вас, і Він знає день, коли ви повернетесь до Нього. Він скаже їм усю правду про те, що вони вчинили в своєму житті. Адже Бог знає про все на світі!»

КОРАН. Сура двадцять четверта

¹ На початку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово.

² Воно в Бога було споконвіку.

³ Усе через Нього повстало, і ніщо, що повстало, не повстало без Нього.

⁴ І життя було в Нім, а життя було Світлом людей».

ЄВАНГЕЛІЄ від ІВАНА 1:1-4

«...природа — не самодіяльна істота: Бог — усе у своїх творіннях».

Й. ГЕРДЕР

«Усе, що переживається нами у душевному житті, стає думкою, проходить крізь думку, хоча не є лише думкою і ніколи остаточно не виражається у слові... Невиголошеність не є синонімом безсловесності, алогічності, антилогічності, швидше навпаки, вона якраз і є безперервним виголошенням, яке народжує словесні символи для свого втілення. ...Будь-яке переживання одним боком і є розумове. Усе робиться предметом думки, і в цьому сенсі усе є думкою, усе є словом, позначеним іпостассю Логосу».

С. БЕРДЯЄВ

«Од початку був Задум (початковим є думка, бо, приміром, Слово є результатом думання-мислення Вищого Розуму Всесвіту чи земної Людини) і тому віра в Бога і в його задум щодо Світу й Людини — первинні.

Божий дар — свобода, щоб вільна людина вільно виконувала Задум.

Світ — інобуття Духу».

В. СІЖКО

2. Бог і людина

«²⁶ І сказав Бог: Створімо людину за образом Нашим, за подобою Нашою, і хай панують над морською рибою, і над птаством небесним, і над худобою, і над усею землею, і над усім плазуючим, що плазує по землі.

²⁷ І Бог на Свій образ людину створив, на образ Божий її Він створив, як чоловіка та жінку створив їх.

²⁸ І поблагословив їх Бог, і сказав Бог до них: Плодіться й розмножуйтеся, і наповняйте землю, оволодійте нею, і пануйте над морськими рибами, і над птаством небесним, і над кожним плазуючим живим на землі!»

БІБЛІЯ. БУТТЯ 1

«⁷ І створив Господь Бог людину з порошу земного. І дихання життя вдихнув у ніздрі її, і стала людина живою душею.

⁸ І насадив Господь Бог рай ув Едені на сході, і там осадив людину, що її Він створив».

БІБЛІЯ. БУТТЯ 2

«¹¹ Бог сотворив вас із порошу і з краплі, потім спарував вас. І те, що носить у лоні жінка, а потім народжує, то тільки з Його відома. І тільки по записаному заздалегідь присуду продовжується життя довголітньому чи зменшується воно. Воістину, це Богові легко зробити!»

КОРАН. Сура тридцять п'ята

«...людина в обличчі Бога це хвиля, яка приходиться і проминає і лише на коротку хвилину має своє позірне самотійне буття».

БОКОВНЕФ

«Є написано: Не хлібом самим буде жити людина, але кожним словом, що походить з уст божих».

ЄВАНГЕЛІЄ від МАТВІЯ 4.4

«У Святому Письмі Бог прославляється і як Слово, не тільки тому що він подавець розуму, мудрості і причина всього суцього, яка неподільно містить у собі все суще рани-

ше його втілення в буття, але й тому, що (слово Його) поширюється всюди, досягаючи, як сказано у Письмі, меж усесвіту, а, головне, тому, що божественне Слово своєю доступністю перевершує будь-яку можливу доступність, і в той же час воно позамежне всьому сущному — через надприродну замежність. Ось це Слово і є простота, єдино існуюча Істина, на яку як на сукупність чистого і правдивого знання спирається непохитна основа віруючих — божественна віра, що стверджує як їх у незмінно самототожній Істині, так і Істину — в них, тим самим даруючи всім віруючим доступне знання Істини».

ДІОНІСІЙ АРЕОПАГ

3. Бог і нація

«¹² А Він відказав: Та Я буду з тобою! А це тобі знак, що Я послав тебе: коли ти виведеш народ із Єгипту, то ви будете служити Богові на оцій горі.

¹³ І сказав Мойсей до Бога: Ото я прийду до Ізраїлевих синів та й скажу їм: Бог ваших батьків послав мене до вас, то вони запитають мене: Яке ім'я Його? Що я скажу їм?

¹⁴ І сказав Бог Мойсеєві: Я Той, що є. І сказав: Отак скажеш Ізраїлевим синам: Суший послав мене до вас».

БІБЛІЯ. ВИХІД 3

«Усі народи є Божим творінням, усі вони вільні і немає ані гірших, ані кращих, проте для мене — українця, щонайкращими є українці: український етнос, українська нація. Найперша ані коштом чиймось, ані коштом когось! Лише Божою волею і моєю особистою працею для мого терену, для моєї Нації, для мене самого, задля Вічності».

В. СНИЖКО

«1. Існуючий світ — світ націй. Ми знаємо це. Така Воля Божа.

2. Бог дає тим, хто любить, хто йде, хто не боїться помилитись, скутий своєю гординею.

3. Україна — рай Божий. З нами Бог».

Тези. УНА

СВІТ

1. Територія (терен, земля) і людина

«Найістотнішою ідеєю є ідеологія Терену — це ідеалістичне поняття: лише на певному терені під впливом різноманітних невидимих факторів (геомагнітне, електронне, торсійне, біоенергетичне тощо поля) і унікальних обставин людина, яка підпадає під дію їх, є виконавцем Бога-творця (мова, культура, система господарювання, світобачення — похідні і надані Всевишньою Волею для підкріплення головного).

В. СНИЖКО

«Природно-кліматичний (чорноземний, лісостеповий) «острів» Україна був не лише виокремлений ботаніко-географічними умовами від усього іншого довкілля, а й постійно оточеним войовничо налаштованими сусідами, що прагнули загартувати й привласнити здобутки і давніх українців, і ще протоукраїнців (приміром, т. зв. трипільців) як в матеріальній (землеробсько-тваринницьку продукцію), так і в духовній сферах. Вторгнення і довготривале перебування зайд на нашому терені сприяло психофізіологічній корекції та нівелюванню природного прадавнього психоархетипу. Проте найсуттєвіше те, що всі, хто б до українського терену не мігрував, завжди розчинювалися в психогенетично стійкому морі автохтонів, зокрема, додаючи далеко не найкращих рис психоетнічній спадковості. Наразі можемо констатувати, що прадавні психогенетичні та гемолітичні риси унікальності збереглися у етнічних українців, витримавши багатолітній найжорстокіший антиукраїнський геноцид: масові вбивства, виселення, розкуркулення, репресії за репресіями, голодомори за голодоморами, переселення — переселення — переселення, хімічне витруєння і врешті-решт — технічний етноцид — чорнобильська трагедія».

В. СНИЖКО

«Ніколи не слід було б забувати при цьому, з якої кліматичної зони походить той чи інший народ, який спосіб життя він приніс із собою, яку землю знайшов він на новому місці мешкання, з якими народами змішувався, які зміни і перевороти пережив на новому місці перебування...

1. Рідко йшли на користь народу надто швидкі й квапливі переселення в іншу півкулю або зовсім інші кліматичні умови. 2. Навіть вся працелюбність європейських поселенців у заморських колоніях не здатна подекуди протистояти чужому кліматові. 3. Не слід гадати, що люди начебто одним махом спроможні повернути чужу частину світу в Європу, варто лише вирубати ліси і обробити землю; все живе творіння — це один живий взаємозв'язок, і змінювати його можна лише дуже обережно».

Й. ГЕРДЕР

«Оскільки люди входять до біосфери Землі, вони не можуть уникнути впливу біохімічних процесів, що формують їхню підсвідомість чи сферу емоцій. А емоції не меншою мірою, ніж свідомість, штовхають людей на вчинки, які інтегруються в етногенні й ландшафтні процеси. Різниця ж між свідомою і емоційною сферами поведінки етнічних спільнот у тому, що перша підкоряється закону спонтанного суспільного розвитку, а друга пов'язана з енергетичними поштовхами».

Л. ГУМІЛЬОВ

«Є один факт, який владно панує над нашим історичним рухом, який червоною ниткою проходить через всю нашу історію, який втримує в собі, так би мовити, всю нашу філософію, який проявляється у всі епохи нашого суспільного життя і визначає їхній характер, який є водночас і суттєвим елементом нашої політичної величі, і істинною причиною нашого розумового безсилля: це — факт географічний».

П. ЧАДАЄВ

«Безплідний ґрунт Аттики породив там народне правління, а на плодородних ґрунтах Лакедемона виникло аристократичне правління».

МОНТЕСК'Є

«Рівнини і низовини породжують єдиновладдя через загрози ззовні і зсередини; а гори зменшують подібні небезпеки, що дозволяє скластися типу людей з незалежною совістю».

А. ГУРСЬКИЙ

«Що з членів якоїсь народності мешкає поза границями географічно зв'язаної території, те все знаходиться вже на чужій території, хоч би яке значне було число цих членів».

С. ДНІСТРЯНСЬКИЙ

«Вплив землі на життя народів не підлягає сумніву. Народ без території це покруч... Назагал територія і земля це природні передумови для нормального розвитку народу, особливо ж у добі етногенези... народ занепадає, коли він втрачає землю».

О. БОЧКОВСЬКИЙ

«Спочатку Бог створив Землю, а потім розмістив кожен нарід на тому терені, який його вартий».

В. СНИЖКО

«О незрівнянна руська земле, якою тільки красою, багатством ти не наділена: багатьма озерами прозорими, ріками і джерелами, горами крутими, пагорбами високими, дібровами пишними, полями зеленими, звіриною різною, птицею незліченною, містами великими, селами дивними...»

М. НЄЧКІНА

«Хто України закоштує, той вже остатися в ній мусить, бо тягне вона кожного народу людину, як магнес залізо. Причиною тому *genius loci*: що Україна положення своє має під веселим небом, в повітрі добрім, в землі так родючій, що кличе вона і всіх приваблює до себе. І сміло можу до України пристосувати слова Павла святого, взяті від Ісаї: ані око не бачило, ані ухо не чуло, ані в серце чоловіче не увійшло те, що Господь наготовив там в Україні тим, що його люблять... І оця прекрасна Україна покарана тепер за гріхи свої, і в пусті поля обернена через оспалість та недбалство наше... Причина того така сама, як в Содомі і Гоморі: велика обильність

хліба, в якій правили і тучились люди українські, а нажерті, стали противитись Господу. За що Бог, порушений гнівом на них за їхні незносні і мерзкі поступки, знищив їх державу, і розкоші їх, а самих в неволю до рук поганських віддавши, обернув Україну на пару сот літ дощенту в пустиню».

Й. ВЕРЕЩИНСЬКИЙ

«Бігти туди і як Антей —
Припасти до землі!,— і нездоланим
Могутнім, як Вона, устати знов!..
.....
Вона ж — ЗЕМЛЯ — нам владарка єдина
Ї мати снів, і нашої яви!
Та й кожна щасна і трудна година
Уже у нашій, як в її крові!»

Б. КРАВЦІВ

«Звичайно, вже ця «соціологічна» селянськість українців (отже: вже сам *факт*, що ми були на певному відтинку історії майже в повному розумінні *одноверстовою* нацією) відбилася на *вдачі* українця, але ж до цього долучується ще інший момент: чисто *духового* пов'язання зі землею,— дуже зрозумілий, якщо пригадати, що ту землю, яка нас годувала, треба було боронити, і ми знаємо вже, якою дорогою ціною приходилося боронити її в умовах «межових ситуацій». Українця з рідною землею зв'язало не тільки його хліборобське — дуже поширене — заняття, а й кров оборонців. Земля для українця набрала певної мітичної й містичної, якоїсь легендарної таємної життєдайної сили».

В. ЯНІВ

«...перший привід відмінності народності взагалі. Чим народ стоїть на більш дитячому ступені цивілізації, тим більше й швидше географічні умови сприяють наданню йому своєрідного типу».

М. КОСТОМАРОВ

«Вчування в процесі природи для хліборобської людності чорнозему є вчуванням у плодючість землі, в її лагідність,

щедрість і добрість, — у подвійному розумінні «доброї землі»: в розумінні хліборобської видаїности і морально-містичному розумінні обдаровуючої любови, що з нею немов співдіють інші прояви природи: сонце, дощі, вітри».

О. КУЛЬЧИЦЬКИЙ

«Жоден кавказький народ не зміг би самостійно стати на ноги, досягти граничних можливостей і повноти розвитку своєї народної культуроздатності поза цілісністю кавказької атмосфери, поза органічними інтимно сплетеними шляхами народів Кавказу, які саморозвинулися у безперервному спілкуванні один з одним... Самобутність будь-якого з народів Кавказу поза природними народно-психологічними умовами різноплемінного кавказького життя немислима».

Н. МАРР

«Подібне перекручення постає, коли засновують ідею нації на територіальній засаді і шукають вияснення єдності, яку годі відкрити в крові чи мові, в географічній містиці «природних кордонів». Тут ми натрапляємо на те саме оптичне викривлення. Випадково в сучасний момент держава або так звані нації займають певні частини континенту або острови. З цих сучасних меж люди хочуть зробити щось остаточне і метафізичне. Нам кажуть, що це — «природні кордони», і під цією «природністю» розуміють якесь магічне передрішення історії формою земної поверхні. Але цей міф відразу розпливається, коли його піддати тим самим міркуванням, якими доведено, що спільність крові і мови не є джерелами нації. Також і тут, повернувшись назад на кількасот років, ми бачимо на місці сучасних Франції та Іспанії ряд дрібних держав, розділених своїми неминучими «природними» кордонами. Щоправда, гірський кордон не був таким нездоланим, як Піренеї чи Альпи, а водяна перегорода не така могутня, як Рейн, Ла-Манш чи Гібралтарська протока. Але це показує тільки, що «природність» кордонів — річ відносна. Вона залежить від господарських і військових засобів доби.

Історична реальність звісних «природних» кордонів полягає просто в тому, що вони перешкоджають експансії народу А проти народу Б. Оскільки вони є перешкодою у спів-

житті чи війні для А, остільки вони є обороною для Б. Отже, ідея «природних кордонів» щирсердечно визнає, що можливість експансії та злиття народів є ще природнішою, ніж сам кордон. Виглядає, що тільки матеріальна перепона стримує їх. Вчорашні та позавчорашні кордони видаються нам сьогодні не основою французької та іспанської нації, а навпаки: перешкодами, що їх зустрічає національна ідея у своєму процесі об'єднання. І, незважаючи на це, ми намагаємося приписувати сьогоднішнім кордонам остаточний і засадничий характер, хоч нові засоби транспорту та війни перекреслили їхню ефективність перепон.

Яку ж роль відігравали кордони у формуванні держав-націй, якщо вони не були їхньою позитивною основою? Відповідь ясна і дуже важлива, щоб зрозуміти справжній дух держави-нації супроти держави-міста. Кордони служили на те, щоб консолідувати вже досягнене державне об'єднання. Отож вони не були початком нації; навпаки, спочатку вони були перешкодою, а потім, коли вже були подолані, стали матеріальною гарантією єдності».

Х. ОПТЕГА-і-ІАССЕТ

а. Геофізичний ландшафт

«Ніякий великанський савр не надав своїй добі, навіть у куди менших розмірах, того п'ятна, як це робить людина, яка міняє напрям рік і рие тунелі в ланцюгах гір, не говорячи вже про підкорення всіх живих сотворінь... Ми живемо таким чином не в добі савця, а в добі людини. Якщо ж ми це зрозуміли, то розуміємо зразу ж значення доби техніки. Це не є одна фаза в розвою людства, а куди більше: говорячи **геологічно**, стверджуємо, що людина перейшла зі ступня **передлюдської** епохи в епоху людини. Між добою до часу розвитку техніки й між добою техніки існує таке велике розмежування в тягlostі, як між двома довільними геологічними епохами».

КАЙЗЕРЛІНГ

«Ніколи мікрокосмос (тобто людина) не відчував так дуже своєї переваги над макрокосмосом (тобто над світом, природою). Адаже ж тут діють малі створіння, які, завдяки

своїй духовій силі, узалежнили від себе природу. Ніщо, мабуть, не дорівнює цьому тріумфові».

ШПЕНГЛЕР

«Територія найкращої держави має бути однаково добре орієнтована щодо моря й материка. Крім того, територія повинна бути достатньою для задоволення помірних потреб».

АРИСТОТЕЛЬ

«Основою основ є територія, на якій відтворюється генеза людини, той ландшафт, який підсвідомо формує свідому та психічну адаптованість, яка об'єднує людність в етнічну громаду.

Довкілля завжди визначало характер життєдіяльності людини, яка на різних етапах розвитку є різнохарактерною, але всі ці етапи і періоди становлять біогенетичний розвиток особи, який у свою чергу складається із суто біологічного та соціального. Психічна ж функція присутня як у біологічному, так і в соціальному».

В. СІЖКО

«Українські землі від камінної доби — це край великих торговельних шляхів і культурних впливів».

Ю. ГОТЬЄ

«Світлий малоросійський ландшафт, з нескінченним, ніколи не затьмареним краєвидом, з цілим морем тучного колосся, з прозорою, тихою річкою, і все це зігрите жарким, але ніколи не жагучим промінням сонця...»

Д. УШИНСЬКИЙ

«Степ в нашій історії як був, то дуже в малій мірі феноменом естетичним, але переважно тим елементом, що постійно держав українську людність у *фізичній і психічній напруженості* протягом довгих віків».

П. ФЕДЕНКО

«...Середня смуга — лісостепу — спричинює своїм сухішим та теплішим підсонням та більшим насоняшенням

настрій збільшеної життєрадісності й оптимізму. Багатство лісостепу (в розумінні селянському: чорнозем) викликає в хліборобської людности вчування у плодючість землі, в її лагідність, щедрість і добрість у подвійному значенні «доброї землі»: в розумінні хліборобської видайности і в морально-містичному розумінні «обдаровуючої любови», що з нею немов співдіють інші прояви природи: сонце, дощі, вітри. Таким станам відповідають — як людські реакції — почуття довірливости, релігійної вдячності. Але родючість землі, її «ласкавість» не спричиняється до активности. Людина чується певною, вона відчуває певну безмежність, але вона не потребує напружуватися. У довірливої в доброту землі людини родиться потреба якоїсь постійної гармонії з землею, що є справжнім відбиттям Божества і що родить потребу віри й вдячності. Врешті третя — найбільше південна смуга — безкрайого степу, як схема чуттєвих можливостей. Цей краєвид викликає бажання «нестриманого руху в безконечність». Він породжує тугу, сповнену справжнім ентузіазмом у шуканні недосяжного. Але цей рух у безмежжя, що ніколи не може дійти до цілі, заперечує сам себе, заперечує потребу руху, і тому він від ентузіазму переходить до резигнації, навіть до розчарування й розпачу. Іншими словами, степ одночасно породжує активну життєву поставу, сповнену ентузіазмом і сильними бажаннями («спрагою Абсолюту»), але скриває в собі протилежну небезпеку: при найменшій розчаруванні постава змінюється, ентузіазм і сп'яніння переміняються в розчарування з нігілістичною поставою».

В. ЯНІВ

«Річкова мережа формує одність території, її торгівлі, влади, звичаїв, врешті мови й релігії. Ріки формують групу людности на Україні впродовж тисячоліть.

Сітка внутрішніх доріг української території достосована до мережі рік, до переправ, бродів і гирл. Як у біології індивідуальність зародку починається від пульсування окремої системи обігу крові в безформній плазмі, так духовний організм починається на Україні від пульсування мережива річних і зв'язаних з ними суходолових доріг. І це пульсування аж донині оформлює значення української території і зариси її духовности».

Ю. ЛИПА

«Як мені жалко (згадав оце), що знищили хутори на Україні. Скільки це коштувало грошей. Як би це пригодилося зараз! Як згидило наш чудовий пейзаж, і скільки бездарності і холоду було в цім непотребстві. Чого тільки не робилося, гей, у нас та й на Україні, гей-гей, та й на «соняшній» Україні! Які тільки «міроприємства» не викаблучувалися для щасливого заможного життя!»

О. ДОВЖЕНКО (з «Щоденника», 14 квітня 1942 р.)

«Ріка об'єднує велику кількість людей. Об'єднує їх не тільки в просторі. Вона ставить цілу велику групу людей в обличчі спільних питань, дає їм спільні інтереси».

ГОРРАБІН

«Над водами постали всі осередки цивілізації: Асиро-Вавилонія — над Евфратом і Тигром, Китай — над Янг-Тсе-Кіангом, Єгипет — над Нілом, Греція й Рим — над Середземним морем і, врешті, Понтида — над Чорним морем. Кожна з тих держав посувалася з течією ріки, доходила до її морського гирла і розпочинала відкриття земель уже на своїх морських дорогах».

ГОРРАБІН

б. Рослинний світ

«Давня Людина еколого-психічно адаптувалася до усього того комплексу умов, який було накинута природнім довкіллям певного регіону: пейзажний образ, утаємничені особливості, клімат, відсутність певних хвороб, сировина для харчування. Вживаючись у існуюче природне довкілля, людський організм від давньої людини істотно переформувався зовні та зсередини, а фізіологічно-біохімічні процеси, викликані традиційним харчуванням та невидимими геополіями, істотно впливали на мозкову діяльність, яка формувала комунікативні системи та закладала підсвідому геопсихологічну унікальність, які зокрема втілились у культурно-містичних образах світобачення та традиційній (національній) «картині світу».

В. СІЖКО

«Визначальною психоекологічною добою для життя на українському терені була епоха давнього розвиненого землеробства: багаті своїм природнім складом землі добре впливали на духове і фізичне формування автохтонного населення, а гармонійне співіснування із природнім довкіллям розвинули образне творче мислення, плавність зміни пір року зробили його психічно та фізично загартованим і заклали генно-фізіологічний глибинний природний імунітет до хвороб та стресових ситуацій».

В. СИЖКО

2. Суспільство і людина

«Отже поширення самосвідомості людини в широчінь (в простір, який заселяє нація, в простір батьківщини) і в час (в історію), що разом є процесом поглиблення її особовості, витворює стан соціальної свідомості і кристалізує психологічну категорію «ми». Цим способом усі громадські добра, урядження і всі прояви життя стають в певній мірі частиною приватного життя. Звідси поняття: наша мова, наша держава, наш уряд і т. д. Людина, що почуває себе учасником життя, яке називає «нашим» і яке є рівночасно її особистим, виконує ролю його живої цеглинки в такій мірі, в якій вона цього прагне і на це спроможна».

Л. РЕБЕТ

«В соціальних, як і в біологічних, проблемах одним з найбільш енергійних факторів служить час. Час є єдиним істинним творцем і єдиним великим руйнівником. ...Якщо настає розквіт цих ідей, значить час підготував його. І генеза цих ідей стає зрозуміла лишень, якщо ми звернемося до минулого. Ідеї — це дочки минулого і матері майбутнього і завжди — рабині часу!

Таким чином, нашим істинним володарем є час, і нам слід тільки надати йому діяти, щоб бачити перемены у всьому».

Г. ЛЄ БОН

«Кожна особина є складовою людства. Людство — одна із форм множинності буття, є невід’ємною частиною природи, і природним є все в організмі людини, в її психічній дії».

В. СНИЖКО

«Людство, про яке так часто говорять,— всього лишень абстракція, термін, взятий з безповітряного простору і котрий не має ніяких співвідношень з тим, що дійсно існує на Землі».

А. Д. ГОРДОН

а. Раса. Антропо- і націогенез

«Сама природа проголошує, що це справедливо — коли кращий вищий за гіршого і сильніший вищий від слабого. Що це так видно в усьому і повсюдно й у тварин, і у людей,— якщо поглянути на міста і народи в цілому,— видно, що ознака справедливості така: сильний керує слабим і стоїть вище слабого. ...Якщо з’явиться людина, достатньо наділена природою, щоб розбити і скинути із себе всі кайдани, я впевнений: вона звільниться, вона утопче в багнюку наші писання, чаклунство, і чародійство, і всі суперечні природі закони й, піднесена, постане перед нами володарем, наш колишній раб,— от тоді й засяє справедливість природи!»

ПЛАТОН

«Інакше кажучи, зоологічні елементи є незрівнянно давнішими, ніж елементи культури, цивілізації, мови...

Раса, як розуміємо її ми, історики,— це щось, що витворюється і розкладається... суть раси, найголовніше при її походженні, поступово втрачає своє значення. Людська історія за своєю суттю відрізняється від зоології. В людській історії раса не є всім, як у гризунів кошачого роду; тому не можна просто мацати черепа людей, потім хапати їх за горло й казати: «ти — нашої крові ... ти належиш до нас!»

Е. РЕНАН

«Лишень по цих вступних дослідах можна описувати расу як поняття устійнене. Не будемо тут робити пересади з окресленням анатомічним чи антропологічним. Перше, що звертає увагу в сучасних європейських расах,— це не тип че-

репів чи м'язів, лишень думання, психологія. Раса відрізняється одна від одної більше своєю психологією, своїми протореними дорогами в думанні й поведінці, навіть своїми духовними звичками більше, ніж будовою тіла».

Ю. ЛИПА

«Раса — це єдина група людей, яка відрізняється від інших груп особливим, притаманним їй поєднанням фізичних ознак і психічних властивостей, і яка завжди відтворює собі подібних».

Г. Ф. К. ГЮНТЕР

«Голос крові кожного повинен підказати йому, що расові відмінності спричиняють принципові відмінності сутності, тому ніколи не може бути рівності рас по суті, обдарованості й цілям (...) Кожна окрема раса повинна інакше думати і чинити, повинна інакше бажати і хотіти, ніж всі інші раси. Одні і ті ж вирази однієї мови для людей різних рас повинні мати різне значення».

Г. Ф. ГЮНТЕР

«Під расою в антропології розуміється значна частина людей, які зв'язані між собою спільними, що передаються спадково, тілесними і психічними особливостями, які відрізняються від таких же у інших групах».

О. ФІШЕР

«Майже кожний відомий чорний предок робить людину чорною».

Р. ЛЕВОНТИН

«У людиноподібних мавп голубих очей не буває».

Л. КРИВИЦЬКИЙ

«Расовий поділ не відбувся на рівні простолюдини: біла людина, як і жовта чи чорна, сформувалася у певний період і на певних теренах».

В. СНИЖКО

«Воно означає також збірноту людей, що мали довге минуле із спільними традиціями, звичаями і спільними думками. Отже, раса різниться одна від одної не так фізичною особистістю, лишень передусім духовною особистістю. Расі в значенні антропологічним протиставляємо расу в значенні історичному».

М. ІЗРЕЛЬ

«З антропологічного боку її характеризують подібні поміри черепа й кістяка, знайдені в подібнім геополітичнім оточенні з подібним знаряддям, посудом чи будівлями, не раз на лоні характеристичної звіринности чи рослинности. З боку історичного — це група населення, що в окресленій території, без особливої перерви в часі, переживала спільну долю. Врешті, з боку демографічного раса — це наслідок змішувань, що відбувалися в тій чи іншій території, причому не завжди існує одність тої території (колонії, групи серед чужинців, мандрівні армії). Врешті, найважливіше — це психологічне окреслення. Бо раса — це велика духовна одність з боку морального, чуттєвого. Ця духовна одність спричинює відрухи й поняття, спільні для тих, що складають расу».

Ю. ЛИПА

«...Слово «звироднілий» стосовно до народу повинне позначати і позначає, що в цього народу немає більше внутрішньої цінності, якою колись він володів, тому що в нього не тече у венах та ж кров, бо змінила внаслідок безупинних домішок свою цінність; інакше кажучи, зберігаючи колишнє ім'я, він не зберіг ту ж расу, що його творці; що, зрештою, людина декадансу, той, кого називають «звироднілою» людиною, є продукт, відмінний з етнічної точки зору від героя великих епох».

Ж. А. де ГОБІНО

«...Через те, що зовнішність їхніх цивілізацій не нагадує відповідну частину нашої, ми схильні часто поспішно вважати, що або вони варвари, або вони нижче нас у гідності. Немає нічого більш поверхневого і, отже, більш підозрілого, ніж висновок, зроблений з подібних посилок».

Ж. А. де ГОБІНО

«Погану расу можна впізнати по тому, що вона прагне звеличитися, порівнюючи себе до інших, а інші нації намагається принизити, порівнюючи їх з собою».

Е. ЮНГЕР

«І все ж поняття раси може бути важливим, оскільки воно мотивує людські дії: це той рівень, на якому раса існує як культурний конструкт, незалежно від того, стоїть за ним «біологічна» реальність чи ні. Очевидно, що расизм виходить з припущення, що особистість якимось чином пов'язана з успадкованими характеристиками, набір яких стало розмежовує «раси», а тому раса може стати соціологічно важливою, навіть якщо не є «об'єктивною» реальністю».

Т. ЕРІКСЕН

«Але і з внутрішньої детермінації раса і нація є протиставні поняття. Раса прагне до замкненості і звуження, нація — до поширення і об'єднання...

Кожна нація складається з певного расового елемента, і в кожній існує якийсь характеристичний расовий первень або їх особлива мішанина».

Л. РЕБЕТ

«Людина належить своєму віку і своїй расі навіть у тому випадку, якщо вона оголосила війну їм обом».

Е. РЕНАН

«Національні особливості творяться, головним чином, натуральними умовами тієї місцевості, де ця національність живе. Психіка людини є дещо дуже чутливе і вразливе: кожна найменша особливість у природі місцевості, зберігаючись і впливаючи з року в рік, з роду в рід, не може не відбитися, врешті-решт, на психіці населення, створивши у ній свою особливу, може й не помітну неозброєним оком, рисочку. Сума всіх цих рис та рисочок — відбиток великих і найменших особливостей місцевої природи — складає основу місцевої особистості».

В. ЖАБОТИНСЬКИЙ

«Цей підхід значною мірою збігається з версією націогенези, запропонованою західними «етніцистами», зокрема Е. Смітом, Дж. Армстронгом, П. Брассом, І. Лисяком-Рудницьким та ін. Їхні аргументи в узагальненому вигляді зводяться до таких положень:

1. Нації утворюються не «з нуля», а на основі етнічних спільнот, реальних чи «сконструйованих», «винайдених» і т. ін.

2. Етногенеза пов'язана з націогенезою через певні елементи культурної тяглості (символи, міфи, традиції).

3. Ці елементи культурної тяглості якісно змінюються, особливо в період націотворення, коли вони набувають інструментального значення.

При цьому на *аналітичному* рівні поняття «етнос», «етнічна група», «етногенез» відокремлені від понять «нація» і «націогенеза».

Г. КАСЬЯНОВ

«До формули окреслення української раси треба взяти первні, що існують. Отже: геополітичні прикмети української території, рік і морів, історія українських торговельних трактів і вузлів, зродження осілого людського життя в цих країнах і розповсюдження спочатку головного первня — месопотамського, далі злиття еллінського, в загальному закінченні формування раси готами і врешті устійнення її великодержавністю, релігією і розмахом культури й цивілізації. Далі треба зазначити вартість домішок і історичну селекцію типів расової активності. Врешті, до формули української раси належить історія ідей її еліти, бо ці ідеї були духовними подіями, що формували расу».

Ю. ЛИПА

«Раса з погляду історика — це ж передусім сума здібностей і відчужень українців у віках. Всі можливі засоби українського життя, що досі дала українська раса, треба зберегти. Були доби, коли розвивалася та чи інша прикмета українського характеру і зв'язані з нею групи українців, але завжди то був той самий, що й нині, український характер. Українська історія — це не те, що пройшло, що проминуло, це така ж сучасність і така ж майбутність, як те, що ми робимо нині».

Ю. ЛИПА

«СОЦІОПСИХІЧНІ СКЛАДНИКИ УКРАЇНСЬКОГО ХАРАКТЕРУ тісно пов'язані з етнопсихічними. Структура української нації складна. Це чотири типи: нордійський, понтійський, динарський і остійський. ... Соціальні типи описані в працях Ю. Липи, О. Кульчицького, В. Липинського, І. Раковського, Р. Еддіка та ін.

1. **НОРДІЙСЬКИЙ ТИП** відрізняється красивою зовнішністю, високим ростом, світлим волоссям, блакитними очима, довгим обличчям з прямим тонким носом, розвинутим підборіддям. Розумова характеристика: витривалість, правдолюбство, сила волі, пильність, любов до порядку, впевненість у собі, розсудливість. Нордієць не терпить в інших розхлябаності, пліткарства, нестриманості у поведінці, галасу; не вміє прощати, не любить сам каятися. Він не швидко знаходить собі друзів, заприятнюється далеко не з кожним. Дуже вибагливий до товариства, до свого оточення, і, коли не знаходить такого, віддає перевагу самотності. Понад усе цінує власну свободу, але більше відданий громадській ідеї, ніж своїй родині. Це тип державного мужа, аристократа, полководця. Він у всьому вивищується над натовпом. Нордійці поширені переважно у Скандинавії, Англії, Бельгії, на півночі Німеччини, у Франції.

2. **ПОНТІЙСЬКИЙ ТИП** (тут вживаю термін Ю. Липи. Інші назви цього типу: середземноморський, меди-теранський) переважно середнього зросту, з темним волоссям, довгим обличчям, вузьким прямим носом, сірими або синіми очима. За характером це творчі натури, закохані в життя, в мистецтво, романтики, революціонери, змовники, ідеалісти. Серед них багато винахідників, талановитих, пристраєних, обдарованих натур, їм притаманне творче горіння, певна нематеріальна духовна енергія, яка формує суспільство. Таку силу мають одержимі непересічні особистості. Вони люблять усе вишукане, яскраві барви, рельєфні форми. Це добрі проповідники, красномовні оратори. Цей тип поширений в Піренеях, на Корсиці, в Сардинії, Італії, Франції, на півдні Балканського півострова і в Північному Причорномор'ї.

3. **ДИНАРСЬКИЙ ТИП** — це люди огрядні, високі, міцно збудовані, сильні фізично. Вони веселі, співучі, люблять свій край, свою садибу, свою хату. Чесні, горді, сміливі, але дуже вразливі, добродушні. Природжені вояки, але воюють і повстають у дуже крайніх випадках. На думку В. Щербаків-

ського, це тип, який витримав усі навали і зберігся через тисячі літ аж до наших днів. Він більше відзначається почуттєвістю, яка не спрямована на перетворення світу, бо динарці віддають перевагу почуттям перед пізнанням і волею. Але за наявності добрих провідників ці люди можуть досягти великих успіхів у розбудові держави. Поширені вони в Альпах, в Боснії, Герцеговині, Хорватії, Албанії, Австрії, Німеччині, Україні.

4. ОСТІЙСЬКИЙ ТИП. Повні, круглолиці, з невиразними простацькими рисами обличчя, часто з великим черевом. Досить посередні розумові здібності спонукають остійця пристосовуватися до середовища і не виділятися серед маси. Остієць — це типовий дрібний міщанин, з вульгарними смаками. В усьому намагається слідувати моді, будь то модний одяг, чи модна книжка, чи модна ідея — тобто те, що визнане всіма. Він не вміє панувати над своїми забаганками, завжди розслаблений і нерішучий у вчинках, ніколи не буває твердим і відчайдушним. Остійці не наділені якимись талантами чи одержимі якимись ідеями. Працюють лише задля грошей, але ніколи не працюватимуть заради ідеї. В них ніколи не спалахує іскра творчого вогню. Ця неспроможність до творчої праці викликає ненависть до видатних індивідуальностей, талановитих перетворювачів світу. За висловом Д. Донцова, наукова праця остійця — це описовий, безсистемний жанр. Звідси — їхня ворожість до будь-якої систематизації чи узагальнення. Для остійця самотні особистості, пророки, вожді, поети, борці небезпечні, бо він великий ледар і заздрісник. Самотність його лякає, зате в колективі почуває себе комфортно, як вівця в отарі. Такі типи можуть бути небезпечними в критичні моменти історії.

Співвідношення усіх чотирьох типів в українській історії не завжди було однаковим. Коли суспільство було цілком ієрархізованим, українці мали свою провідну верству (князівство, боярство, дружинників), яка складалася переважно з нордійсько-понтійських типів. Це була активна верства, що об'єднувала націю, її не могли знищити ні татаро-монгольська навала, ні польсько-литовське панування. Вона брала участь і у формуванні нової провідної верстви в часи козаччини».

«Головний антропологічний тип української раси — середньо-азійський (динарський) — відзначається своєю тілесною пропорційністю і здоров'ям. Є то так званий в біології м'язовий тип (*typus muscularis*), що різниться, скажімо, від травного типу (*typus digestivus*), який переважає в уральсько-фінських народів. Тому піклування тілом і його зручністю були знані віддавна на українських землях, як вияв самої природи української людини».

Ю. ЛИПА

«Те, що в українській психіці відповідає «козацькому ідеалові», виявляє переважно психічні тенденції динарської раси».

П. ФЕДЕНКО

«Вже в самих початках нашої сучасної історії, в самих зародках нашого сучасного громадянства ми бачимо на Україні життя окремими дворищами, а не родами — життя зв'язаних тільки спільністю території, а не спільністю крові, племенами. Расової єдності (за винятком може найбільш глухих кутів північно-західної лісово-болотяної полоси) вже тоді не було на нашій землі між Полянами, Сіверянами, Деревлянами, Дулібами, Тиверцями; все це були назви територіальні, а не родові: назви, випливаючі з місця осідку людей, а не з їх кривного споріднення та спільного походження. Що ж допіру казати про часи пізніші, коли всі ці племена були залиті страшною лавиною кочових орд зі сходу і все новими хвилями осілої колонізації з північного заходу».

В. ЛИПИНСЬКИЙ

«Першу спробу визначити фізичні риси українців здійснив український етнограф Павло Чубинський. Його спадкоємець Федір Вовк обгрунтував тезу про приналежність українців до високорослої, темно-пігментованої, круглоголової адриатичної раси (динарської), виділеної раніше серед південних слов'ян».

В. СНИЖКО

«Найважливіше — це глибинність злиття готської й трипільської психології. Ніякий первень не ввійшов і не ввійде

вже так глибоко в духовність підложжя української раси, як готський первень. Він висловився в найбільш людському, найбільш індивідуальному і найбільш вільному в заложенні ритуалі, що має раса,— в ритуалі весілля. Це — містерія, що символізує споєння двох велетенських сил раси — мужеськості й жіночости. Містерія ця має остаточне значення в формуванні раси. Споєні в ній трипільський, готський, а також еллінський первні дають один із найгарніших ритуалів людства».

Ю. ЛИПА

«Про якісь впливи московського народу («великоруси», «царські люди» і т. д.) тяжко говорити. Поняття цього «народу» самі московські історики неохоче розглядають ближче. Кільканадцять урало-алтайських номадських племен без культури й держави підбили київські, а пізніш новгородські культуртрегери в X—XII ст. і християнізували, нав'язавши їм богослужбову мову Києва, кріпацтво (для ліпшого економічного визиску) і назву, що вказувала на приналежність до Києва-Руси («руські»). Монгольське поневолення, що тривало в них найдовше з усіх європейських народів, дало їм спільне глибоке відчуття святости влади, хоч би й найбільш брутальної, а зате презирство до індивідуальности своїх і чужих людей».

Ю. ЛИПА

«Я тепер склав собі уявлення про расові відмінності між українцями і московитами. В українців більше альпійської і динарської крові, у московитів — нордичної і монгольської. Ця відмінність доволі велика. В расовому відношенні московити ближче до германців. У мене є ціла серія зображень, які це підтверджують. Українці у більшій частині невисокого росту, темні і круглоголові, без монгольських рис. Московити високого росту, світловолосі і голубоокі, але у них часто зустрічається монгольська форма вилиць, носа і очей. Для цього є історичне пояснення. Московія на початку була областю колонізації Великого князівства Київського. Раніше там жили фінські народи переважно нордичного типу з невеликою монгольською домішкою. Тому основна маса білорусів і великоросів — фінського походження і як наслідок цього ближче до північних німців, тоді як українці ближчі до південних німців».

Г. ГЮНТЕР

«Почати розповідь про Дешт-і-Кипчака, його трагедії варто би з найближчого відомого — з Росії, яка волею долі стала історичною наступницею країни тюркців, але не поспішає погодитися з цим. Хоча дійшло до смішного: в Сибіру живуть тисячі і тисячі монголоїдів, у зовнішності яких нема і тіні слов'янського, але називають себе руськими, розмовляють лише русьязичієм і мають руські імена. Сьогодні навіть справжні азіати в Росії називають себе слов'янами. А слов'ян з чистою тюркською зовнішністю тут мільйони».

М. АДЖІ

«В історіографії широко відома думка М. Маркевича, за якою великороси — народ, похідний від українців: український народ сформувався в незапам'ятні часи, а великоруський виник набагато пізніше з переселенців із території Русі-України, змішаних з угро-фінськими і тюркськими племенами. Такої думки дотримується чимало російських вчених. А славетний мовознавець князь М. Трубецькой у 20—30 роках ХХ ст. називав росіян туранцями (тюрками), яких поєднує із слов'янами тільки мова».

В. ІВАНИШИН, Я. РАДЕВИЧ-ВИННИЦЬКИЙ

«Процес націогенези: витворення та набуття, утвердження духово-політичної субстанції — нації. Немає ніяких етнічних націй, політичних націй. Є лише Нація — етнічно-політична єдність людей, яку визнаємо вищою цінністю серед сучасних людських спільнот.

Треба визнати, що наразі процес української націогенези навмисне брутально стримується, використовуючи негативи, притаманні психотипу українця. Нам треба поспішати, бо поки гаємо час, загально ж відомо — нація або росте, або завмирає, і тоді зникає як нація, а залишається загал, «етнографічний матеріал».

В. СНИЖКО

«Термін У. [український] н. [арод] тотожний терміну українська нація й визначає етнонаціональну спільноту, яка ідентифікує себе як власний самобутній етнокультурний та етнополітичний організм на власній споконвічній етнічній території».

І. ІВАНЧЕНКО

6. Геополітичний вплив

«Захід є Захід, а Схід є Схід, і їм не зійтися ніколи».

Р. КІПЛІНГ

«Геллада втілює гармонійність; Рим героїчність».

ШУБАРТ

«Що це є Європа? Чи, може, той малий півострів євразійського континенту, що висувається в Атлантийський океан? Чи, може, в першу чергу **духовий принцип** на цій землі? — Принцип Заходу!»

К. ЯСПЕРС

«Європа — це не тільки **географічний комплекс**, не тільки група народів, але живуча ентелехія, діюча духовна постать».

ГВАРДІНІ

«Схід і Захід — це не тільки географічне, але також духове поняття. ...Європа в міру своїх місцевих умов і сил змагає до **іншого** людського типу, як Схід».

ШУБАРТ

«Для філософів з Азії істинна мудрість полягає в тому, щоб підкоритися сильному, не протидіяти неминучому, задовільнятися тим, що є. Людина живе у своїх думках чи у своєму серці, вона приходить на землю, подібна до тіні, проходить по ній байдуже і залишає без жалю. Мислителі Заходу не проповідують такі істини своїм учням. Вони закликають смакувати земне існування сповна і якнайдовше. Несприйняття злиднів — ось перша засада їхнього закону. Остерігатися безглуздь розуму і серця — головна максима; насолоджуватися — перша і головна заповідь. Семітська філософія робить з багатой землі пустиню, чий піски, які щоденно наступають на родючі ґрунти, разом з теперішнім поглинають і майбутнє. Протилежна їй арійська доктрина оголошує: ори землю плугами, а море кораблями, потім, в один чудовий день, зневаживши розум з привидами його радощів, створи рай тут, на землі, і кінець кінцем зійди в неї».

Ж. А. де ГОБІНО

«Основа й істотна різниця між Орієнтом і Окцидентом лежить у розбіжній ідеї, які собі витворили ці світи про відношення до всесвіту: на Заході має людина волю до буття. Вона не хоче погодитися, що людська особистість є залежна тільки від природи».

МАССІС

«Дані ось які: відколи в VI столітті починається європейська історія, аж до 1800 року — себто протягом цілих дванадцяти сторіч,— Європа не могла досягнути кількості населення вищої, як 180 мільйонів. А від 1800 року до 1914-го — себто трохи більше, як за одне сторіччя — європейське населення зросло від 180-ти до 460 мільйонів! Я гадаю, що протиставлення цих чисел не лишає місця на сумнів щодо плодючості минулого сторіччя. За три покоління воно створило гігантську людську кашу, що прорвалася потоком на історичний фронт і залляла його. Повторюю, цих даних вистачить, щоб зрозуміти триумф мас і все, що в ньому віддзеркалюється і провіщається».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«...причиною (другою, бо першою є геополітичне положення на перехресті шляхів) нашої недержавности єсть найбільше в Європі родюча земля і добре підсоння».

В. ЛИПИНСЬКИЙ

«Наша-бо земля протягом довгих століть належала до антично-грецького кругу, до кругу античної культури Еллади— родовища пізнішої культури і Риму, і Європейського Заходу. В цей факт варто вдумуватися частіше і глибше. Наша земля, отже, знаходилася в крузі великої, в своїм універсалізмі неперевершеної, властиво, єдиної культури, до якої належав старовинний світ, із якого частини, варіанту, витворилася геть пізніше вся західна культура, вся західна цивілізація сучасна і все те, що нині називаємо європейською культурою».

Є. МАЛАНЮК

«Порівнюючи антропологічні особливості українців з такими самими особливостями інших слов'янських народів, ми бачимо, що українці, безперечно, найбільшу спорідненість виявляють з південними та західними (за винятком по-

ляків) слов'янами, і ... їх слід зачислити до т. зв. адриатичної, або динарської раси, яку ми воліли б назвати слов'янською».

Ф. ВОВК

«На мою думку, поляки — то ослов'янений західноєвропейський народ з малочисельною (в кількісному виявленні) слов'янською антропологічною компонентою. Аналогічним є і питання стосовно росіян — мовно ослов'яненої, доки що нестійкої метаєтнічної спільноти з психо-різно-свідомих фінно-угорських та тюркських племен».

В. СНИЖКО

«Якщо прийняти гіпотезу, що народи утворювались із сімейств, то першою причиною їхньої субстанції слід покласти кров і породу (расе). Зовнішні обставини, історичний розвиток також мають вплив на субстанцію народу, хоча, в свою чергу, залежать від неї. Але немає жодної причини, на яку так сміливо можна було б вказати, як на клімат і географічне розташування країни, яку займає народ. Всі південні народи різко відрізняються від північних: розум перших жвавіший, легший, ясніший, почуття сприйнятливіші, пристрасті палкіші; розум других повільніший, але ґрунтовніший, почуття спокійніші, але глибші, пристрасті запалюються повільніше, але діють важче...

Глянемо в цьому відношенні на Росію. Колиска її була не в Києві, а у Новгороді, з якого, через Володимир, перейшла вона у Москву. Суворе небо побачили її дитячі очі, розгульні хуги співали їй коліскові пісні, і жорстокі морози загартували її тіло здоров'ям і міццю».

В. БЕЛІНСЬКИЙ

в. Демографічний розвиток

«Не можна жити за чужим часом».

В. АВДЄЄВ

«...гори і могили відчиняються, море віддає свою здобич, каміння говорить і криця оживає, документи є покликані на свідків, а забуті мови гомонять. Ми знаємо про

грецьку історію більше, ніж Геродот, а про початки Риму більше, ніж Тацит і Лівій».

ПАТЕНАВ

«Відповідним дійсності є твердження науковців, що найдавніші держави на українському терені виникли на початку епохи бронзи, близько 2750 років до н.е. і головні риси державності, як певного соціоприроднього стану суспільства, з того часу ніколи з українського терену не зникали».

В. СНИЖКО

«На українському терені з часу епохи бронзи виявили себе 9 варіантів держави (три в епоху бронзи, три в епоху заліза, три в сучасну епоху). Це варіанти державності прадавніх народів з українського терену, які територіально, генно-фізіологічно та психо-культурно споріднені із сучасними українцями».

В. СНИЖКО

«Наші трипільці мусять нарешті одержати по заслугах те, чого варті. Вони створили тут, на Україні, першу тривалу хліборобську осілість, громадянство малоазійсько-еладського типу, матриархального устрою і магічного (може, тотемічного) світогляду. Вони побудували ще в III тисячолітті городи-держави і оточили їх могутніми валами; деякі з тих городів безперервно процвітали аж до князівської доби й охороняли їх доброю зброєю. Вони, власне, склали весь фольклор, який маємо, всі народні обряди, вірування і інше, майже всю усну словесність».

В. ЩЕРБАКІВСЬКИЙ

«...типову рільничу культуру, з населенням, що групувалося часто над берегами рік у фортифікованих оселях. Західні первні тут були знаменні для політичної й економічної організації в степах завжди осілого населення, а ніколи не кочового».

С. ТАЛЬГРЕН («Передскитійська Понтида», 1926)

«Перебування готів (300 років найдовше) було б закоротке в порівнянні з тими глибокими слідами, що вони залишили в українській расі... Але вони були сильні своїм харак-

тером, сильні своїм почуванням спільноти та дисципліни й виявом цього — організацією. Германи, готи мали спеціальну здібність до військової федерації і до творення військових союзів. Зрештою, є це прикмета майже всіх германських племен. Це було геніальне доповнення до характеру трипільців: вірність і прив'язаність до традиції одних, сполучена з уродженою військовою дисципліною і здібністю до розгалуженої організованості других. Практичність і твердість одних з духом розмаху й абстракції других».

Ю. ЛИПА

«За поріг історичних часів для українського народу можна прийняти IV століття нашої ери, коли ми маємо вже відомості, котрі можна прикласти спеціально до нього. До цього часу ми можемо говорити про нього, як про частину слов'янської групи племен...».

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

«Починаючи від місця народження Вісли, на безмежних просторах розташувалося багатолюдне плем'я венедев. Останні хоч і достойні презирства через слабкість зброї, однак могутні завдяки своїй чисельності... Ці венедеди походять від одного кореня і сьогодні відомі під трьома іменами: венедев, антів і склавинів».

ЙОРДАН, VI ст.

«...Народами Склавинами і Антами не править один муж, але з давніх часів живуть так, що порядкує громада, і для того всі справи, чи щасливі, чи лихі, йдуть до громади. ...Не знають долі (фатуму) і зовсім не признають, щоб вона мала якусь силу над людьми, але як хто має перед собою смерть видиму, чи в хворобі, чи на війні, обіцяють вони за життя своє, якщо не згинуть, жертву богу, і, врятувавшись, жертвують що обіцяли, і думають, що цією жертвою спасли собі життя. ... У обох народів мова одна, проста і варварська. Виглядом вони також не різняться між собою; всі вони високі і надзвичайно міцні; тілом і волоссям не дуже білі і не русяві, і не впадають у зовсім чорне, а рудуваті всі. ...Але вони зовсім не злі і не підступні і в простоті заховують гунські звичаї».

ПРОКОПІЙ КЕСАРІЙСЬКИЙ, друга пол. VI ст.

«Словени й анти мають однаковий спосіб життя і однакові нахили: вони вільні і ніколи не даються наломити під ярмо чужої влади, а вже ніколи на власній землі. Їх багато, і вони витривалі, легко зносять спеку й холод, сльоту, наготу тіла й голод. Для тих, що їх відвідують, вони ласкаві і зичливо переводять їх з місця на місце, куди їм треба... Дуже зручно вживають засідок, нападів і підступів вдень і вночі, придумуючи над різними способами воювання».

МАВРИКІЙ

«Нарід дикий і суворий, без страху... все руйнує, все нищить... Нарід не славний, нарід, якого й не рахували, нарід, що ставили (його) нарівні з рабами, несвідомий, та здобув ім'я, незначний — та став славним, зневажений і бідний — та дійшов високого становища й незчисленного багатства, нарід, що десь жив далеко від нас, варварський, кочовничий, що пишався зброєю, несподіваний, неспостережний, без військової штуки так сильно і нагло ринув на наш край... Чи пригадуєте той час незносний, тяжкий, коли прийшли до нас варварські кораблі, дихаючи чимось суворим, диким, погибельним».

ПАТРИАРХ ФОТІЙ, 865

«Взагалі Слав'яни — люди сміливі, здатні до походу і якби не було розрізнення серед їх численних і розкиданих племен, то не міг би з їх силами боротися ані один народ у світі. Вони замешкують краї найбагатші оселями і життєвими засобами. Пильнують хліборобства і щодо здобування собі на прожиток переважають всі народи півночі».

ІБН-ЯКУБ, 60-ті роки X ст.

«Нарід нерозважний, войовничий, сильний, що нападають на всіх сусідів — вони ніколи, хоч і переможені, не віддаються в руки ворогів і якщо не сподіваються вирватися, встромляють собі в нутро меч і так себе забивають».

ЛЕВ ДИЯКОН, 990

«Русь уважала за великий сором, якби перемогли РOMEї і позбавили слави, яку вона здобула у сусідів, що **ніхто її перемогти не може**».

ЛЕВ ДИЯКОН

«Галицький Осмомисле Ярославе! Високо ти сидиш на своєму золотокованому престолі. Підперши угорські гори своїми залізними полками, заступив шлях королеві, Дунаєві затворив ворота, судиш сидячи по Дунаю. Грізний ти для всіх земель: відчиняєш київські ворота і з батьківського золотокованого стола стріляєш султанів у далеких землях! Стрілай же тепер Кончака поганого, за рани Ігоря, сміливого Святославича!»

СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВИМ

«Хозари, алани, черкеси, печеніги, тюрки, половці та інші мешканці степу... не тільки інколи нападали на слов'яно-руську територію, але втягували її людність до свого життя — з торговельними, скотарськими й іншими інтересами, за якими стояли різні культурні впливи путяшого Сходу» («Про походження Русі»).

В. ПАРХОМЕНКО

«Пригадаймо собі, що опорою київських князів були кочовики. Чорні Клобуки, спеціально поселені під Києвом. Аналізуючи київсько-половецькі відносини, акад. Покровський зауважує, що в дійсності вони ні в чому не різнилися від княжих усобиць, і взагалі, «уявляти собі половців як якусь чужу й темну «азіятську» силу, що важкою хмарою висіла над представницею «європейської» цивілізації» — «Київською Державою, ми не маємо найменшої» підстави».

Ю. ЛИПА

«Степовики (і печеніги, і половці) грали велику роль як посередники в торговельних зносинах між Руссю і Сходом. До половців ішли товари з-за Каспію, Хорезму і аж з Закавказзя через аланів». Вони не відділяли, а скоріш (зрештою, для власної користи) в'язали Русь із багатством Сходу. «Торгові каравани войовники пропускали іноді навіть крізь свої бойові лінії» (Вернадський)».

Ю. ЛИПА

«Поняття праслов'янщини відкинено. Ніхто не бачив цих праслов'ян, і вони не залишили ніяких праслов'янських

пам'яток. Не праслов'яни жили на Україні, лишень праукраїнці. Що ж до споріднености слов'ян, то, за синоптичною таблицею В. Щербаківського, є їх дві цілком різні групи. Україна разом з болгарами, сербами і чехами належить до групи з осілим і хліборобським підложжям».

Ю. ЛИПА

«Могили X віку можна було б приписати південно-руським і середньоруським племенам... у Володимирській області їх нема».

О. СПИЦИН

«Радимичі і Вятичі живуть у лісах як звірі, їдять всіляку нечисть, ведуть сороміцькі розмови у присутності своїх батьків і сестер, а шлюбу не беруть».

ПОВІСТЬ МИНУЛИХ ЛІТ, XI ст. (про предків москвінів)

«Трудно було б шукати наших предків, як це робили московські історики-націоналісти, між кочовими племенами російського півдня... там відбувалися інші процеси, і московська національна традиція — навіть і несвідомо — туди не доходить».

МІЛЮКОВ

«В них немає нічого простацького, крім одежі. Вони до тепні, проникливі, вибачливі й щедрі, не ласі на велике багатство, а зате божевільно закохані в свободі; без неї в них життя не життя, задля неї вони здійсмають повстання, для неї живуть і гинуть. Козаки дуже міцні тілом, легко зносять жар і холод, голод і спрагу. На війні витривалі, відважні, сміливі, а навіть одчайдушні, бо не цінять свого життя».

Г. БОПЛАН

«Вони надзвичайно міцні статурою, легко переносять спеку і холод, голод й спрагу, невтомні на війні, мужні, сміливі, а швидше нерозважливі, бо не дорожать власним життям... Всі вони досить розумні, але зосереджуються лише на корисному і необхідному, головним чином на тому, що пов'язане з сільським життям...»

Г. БОПЛАН

«Не годиться тікати нам, людям, що про них усі народи знають, що у хоробрості не дорівняє нам ніхто у світі».

ПАПРОЦЬКИЙ (про козаків)

«Я мушу вам сказати, що розвідка 1652 року архідиякона Павла Алепського про письменність на Україні говорить, що майже всі домашні, і не тільки чоловічий персонал, але й жінки і дочки, вміють читати. Переписи 1740 року і 1748 року говорять, що в семи полках Гетьманщини — Полтавської і Чернігівської губерній на 1904 села припадало 866 шкіл з викладанням українською мовою. Одна школа припадала на 746 душ. В 1804 р. видано було указ про заборону вчитися українською мовою. Результати національного гніту позначаються далі. Перепис 1897 р. показав, що найбільш малописьменний народ у Росії — українці. Вони на найнижчому ступені. Це було в 1897 р. і тоді виходило на 100 душ населення 13 письменних».

Г. ПЕТРОВСЬКИЙ

«...сучасні українці **генетично** пов'язані з людністю Південної Русі, на відміну від більшості білорусів та росіян, які належать до іншого антропологічного типу... [...]. Українці XVI—XVIII ст. за основними етновизначальними показниками (культура, мова, етнічна територія, ментальність, самосвідомість, антропологічний тип тощо) були безпосередніми **генетичними** нащадками людності Південної Русі X—XIV ст. Русичі Середнього Подніпров'я, Волині, Галичини, Поділля **за етнічними ознаками були праукраїнцями**».

Л. ЗАЛІЗНЯК

«Етап формування українського етносу, пов'язаний з етнічним «русь», формування української нації — із самоназвою «українці». За часом перший етап охоплює історію до XII ст., другий розпочинається з XII ст., тобто від того часу, коли етнос утворив державу».

А. ПОНОМАРЬОВ

«...етногенез українців слід відшукувати в київсько-руських пластах. Проте націогенетичний процес тоді було перервано і відновлено у XVI—XVII ст. На хвилі **національного піднесення**, каталізаторами якого виступили: загроза фізич-

ного винищення українців з боку Степу, польське **національне** гноблення та внутрішня зрада, формувалися всі ознаки **української нації**, замішаної на козацькому ґрунті [...]. Щоправда, географічні кордони генетичного процесу формування українців швидко розширилися, бо **національна ідея** оволоділа всім населенням України, як і **національний** дух — в основі спільний для українців».

А. ПОНОМАРЬОВ

«Наприклад, для людини цілком ліберальних переконань, Антона Чехова, українці не існували: його *вишневий сад* — це метафора *Росії*. Проте уважний читач помітить, що дія п'єси відбувається в Україні — вишні збирають для продажу в Харкові...»

Е. ГЕЛНЕР

«Через довготривалі потужні міграції чужинців на українському терені поступово створилася велика кількість метисованого населення, яке протиставляло себе автохтонам. Допоки автохтони складають більшість, то провідна пізнавальна стратегія спільного етнічного мозку більшості етносу не піддається раптовим змінам і тому довгий час тримається свого світогляду із своїм богорозумінням і культурними силами. Проте коли провідна верства стає метисованою або з чужинців і вони стримують прогресуючий розвиток автохтонної більшості, нав'язуючи свої психоетнічні пріоритети та культурно-містичні символи, то з часом автохтонна «модель світу» перетворюється на архаїчну і зокрема генеза етносу потребує зміни».

В. СІЖКО

г. Політична еволюція

«...Як могли себе усвідомлювати росіянами споконвічні українці, які одвічно жили на берегах Дніпра, більш як за сім століть до народження Москви, заснованої київським князем, і яка потім уже стала столицею Російської держави?».

Б. ОЛІЙНИК

«Київська держава, право, культура були утвором однієї народності, українсько-руської; Володимиро-Московська — другої, великоруської... Київський період перейшов не у володимиро-московський, а в галицько-волинський XIII віку... Володимиро-московська держава не була ані спадкоємицею, ані наступницею Київської, вона виросла на своєму корені... Общеруської історії не може бути, як немає общеруської народності».

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

«...Процес формування русі як політичної та етнічної нації у IX—X ст., відповідає тим принципам етнічності, які висуває етносоціологія у відношенні до націй, щоправда, вже після періоду Французької революції».

Я. ДАШКЕВИЧ

«Київська Русь у цьому варіанті розглядається як «державо-імперія, багатонаціональна за своїм населенням». Цю імперію, вважає Я. Дашкевич, формувала верхівка єдиної політичної нації, що на початковому етапі утворилася з кількох етнічних елементів, серед яких переміг «східнослов'янський початковий субстрат, який таким чином перетворився на суперстрат, що асимілював норманів та іранців, приймаючи для своєї національної держави-імперії назву Русь і утворюючи вже гомогенну не лише політичну, але й етнічну націю під такою ж назвою».

Г. КАСЬЯНОВ

«Пішли вони за море до варягів, до русі. Бо так звали цих варягів — русь, як ото одні зуться свеями, а другі — норманами, англами, інші — готами, отак і ці. Сказали русі чудь, словени, кривичі і весь: «Земля наша велика, а порядку в ній нема. Ідіть-но княжити і володіти нами».

ЛІТОПИС РУСЬКИЙ, з IX ст.

«Князь Юрій Долгорукий, намагаючись оволодіти київським престолом, вирушив із Ростово-Суздальської землі «в Русь». Архієпископ Нифонт теж ішов з Новгороду в «Русь». Коротко кажучи, «літописці ніде не відобразили назву «Русь» стосовно північно-східного (тобто нинішнього росій-

ського.— В. І., Я. Р.-В.) населення» («Українська народність: нариси соціально-економічної і етнополітичної історії».— К., 1990.— С. 62). Те ж і в художніх творах: «О Руская земле, уже за шеломянем еси»,— читаємо в «Слові о полку Ігоревім».

Тож хіба не ясно, якої території і якого народу перш за все стосувались слова з коренем рус-? І хіба не зрозуміло, чому бідкались «малороси» у XVIII столітті: **«Відомо ж бо, що раніше були ми те, що тепер Московці: уряд, першість і сама назва Русі від нас до них перейшли»** (История Русовъ или Малой Росіи)».

В. ІВАНИШИН, Я. РАДЕВИЧ-ВИННИЦЬКИЙ

«Південні князі у своїй більшості були надзвичайно хоробрі, вміли і в себе вдома, і в чужих краях честь свою взяти; дружини були подібні своїм вождям... У поведінці князів Північної Русі ми не помічаємо того блиску, який бачимо у поведінці князів-вितязів Півдня. Північні князі-власники не люблять вирішувати суперечок зброєю, удаються до неї в крайньому випадку, коли успіх безсумнівний... Всі вони схожі один на одного».

С. СОЛОВЙОВ

«...Починаючи від XIV ст., коли українські землі входили до складу Литовсько-Руської держави, домінуючими ознаками «ми» були відмінності території, права, мови і релігії. Кожна з цих ознак сприймалася не окремо, а лише комплексно: право на традиційній території вживати власну мову; власна мова на традиційній території є засобом віровизначення і права; і нарешті — традиційне віровизначення на власній території через власну мову, за власним правом.

...Від кінця XIV ст. (після Кревської унії) маємо поступове відчуження від етнічної спільноти вищої та середньої шляхти, що послабило етнічну свідомість. Цей процес поглиблюється і частково охоплює (по Люблінській унії) ще й вище духівництво. Натомість боротьба за обстоювання самовизначення «ми» не припиняється, її репрезентантами були: непопатоличена інституалізована українська шляхта, козацтво, міщанські братства. Носієм національних вартостей стало середнє духівництво, яке на теоретичному рівні (полемічна література) переосмислює зміст етнічних ознак. Можна

констатувати, що саме тоді етнічна свідомість підноситься до рівня національної ідеології. Це пов'язано з долученням до комплексу вищезгаданих ознак (право, територія, мова, релігія) їхнього історичного обґрунтування на засадах спільного походження».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Ми старини не рухаємо, а новини не вводимо». (Принцип урядової політики Литви на Русі. XVI ст.)

«Широка, із значним розвитком досить вільного міського життя, держава Гедиміновичів показує зразок культурної білорусько-української держави з доволі природними межами (басейни Німана, Двіни і Дніпра), виступає опорою для вільніших і культурніших елементів також великоруської області (Рязані, Твері, Новгороду), zagrożених Москвою, котру московський вчений (проф. Буслаєв) назвав напівдиким, напівтатарським військовим табором».

М. ДРАГОМАНОВ

«При кінці XV сторіччя українські землі вихилили до дна чашу страждання через глупу політику польсько-литовського уряду короля Казимира Ягеллончика і його синів. Ані напади печенігів, ані куманів-половців в XI столітті, ані інвазії Батухана не спричинили стільки знищення, скільки ті напади кримських татар».

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

«Страждання були нестерпні. Щороку були напади татарських загонів. Нападали також турки і волохи. Жодна регулярна армія не захищала населення. Немов один великий пожар спалив усі надбаня культури цілих століть. Перемінено в пустелю цілий східно-південний пояс аж до лінії лісів Переяслава, Чернігова, східної і південної Київщини, Брацлавщини і Східного Поділля. У висліді безнастанних нападів панував голод. Населення жило у постійній тривозі та в бойовій готовності в лісах. Цей жахливий стан тривав впродовж сотні років.

Джерелом тих безнастанних нападів був ханат кримських татар, зорганізований Хаджі-Гереем. Його син, Менглі-Ге-

рей, утвердив могутність кримської орди через визнання Туреччини і союз з Москвою, приблизно біля 1482 року».

І. РИБЧИН

«За польсько-литовської доби нашої історії центральна влада не дбала за оборону України, і весь тягар боротьби із степовиками — номадами — ліг на плечі самої людности.

...Але й пізніше: городи й замки з місцевою людністю мусіли покладатися в боротьбі проти татар переважно на свої власні сили, отже вели *регіональну* політику. З ослабленням центральної гетьманської влади цей партикуляризм відновився, і в обставинах Руїни ще зріс».

П. ФЕДЕНКО

«Волинь зі всіх князівств Литви населена найбільш воївничим народом».

С. ГЕРБЕРШТАЙН, 1526

«Коли волинський хлібороб іде в поле працювати, бере з собою, крім плуга, шаблю або меча».

Е. ЛЯСОТА, кінець XV ст.

«Се була неустанна дрібна партизанська погранична війна, якою зривала українська людність своє серце на татарах за вічний страх і небезпеку, за їх вічні спустошення і грабування».

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

«І на цьому перед Вашою королівською милістю наголошуємо, що ми погоджуємося як люди вільні, свобідні, щоб це не принизило нашої шляхетної гідності. Бо ж ми є народом так поштивим, що жодному народові на світі не поступимося, і впевнені, що кожному народові рівні шляхетністю».

КОСТЯНТИН ВИШНЕВЕЦЬКИЙ

(про інкорпорацію Русі. З промови на Люблінському сеймі, 1569)

«Багато бездоганих, але небагатих молодиків з панят на Русі, Поділлі й Польщі їздять туди, щоб привчитися до ли-

царського діла, бо між ними можна добре вишколитися в лицарському (військовому) порядку й чуйності».

ПАПРОЦЬКИЙ, 1599 (про роль Січі)

«Українською людиною пограниччя був козак, що в 16-17 століттях став репрезентативним типом свого народу».

І. ЛИСНЯК-РУДНИЦЬКИЙ

«Козаки під його вмiлим проводом довершили чудеса хоробрості під Хотинoм, де в 1620 році розгромили турецьку армію».

М. ГРУШЕВСЬКИЙ (про П. САГАЙДАЧНОГО)

«Браво! Слава вам, найщасливіші, на мою думку, мужі, які перевищуєте набагато навіть славу лакедемонців. Бо ж ті в кількості трьох сотень боролися в просмику під Термопілами, а ці в кількості шістдесяти і в чистому полі дали собі раду з силою-силенною турків, що дорівнювала армії Ксеркса».

ВАСЕНБЕРГ (біограф короля Володислава про козаків у бою під Хотинoм)

«Їх (козаків) вважали головними спасителями Польщі від страшної турецької тучі... він (Сагайдачний) тримав на собі весь тягар війни, і давав їй раду, а що радив, те приймали панове гетьмани (польські) і королевич його милість».

Я. ЄРЛИЧ

«Сагайдачний перейшов в історію як представник зовсім реалістичної політики в найкращому розумінні того слова. Він дав здоровій і молодій, стихійній потузі Запоріжжя ясну, розумну ідею, зв'язуючи її з київською інтелігенцією. Він раціональний організатор запорізької військової сили, в своїй обережності не рішався кинути її в боротьбу проти Польщі і ціле своє життя пив кумис, подаваний йому польською рукою».

М. ШЛЕМКЕВИЧ

«Де раніше стояли міста і села в вінках садів, там залишились тільки руїни стін і мурів та голодні собаки. Всі церкви зачинені, тому що немає нікого, хто міг би молитися в них. Всі поля заросли бур'яном, і наша батьківщина, колись весела, радісна і ясна, перетворилась у страхітливую пустиню».

П. ДОРОШЕНКО (з листа до кошового отамана Сірка)

«...роздріблення влади зумовлювало нахил до непідпорядкування. Цей нахил зріс ще більше в важкі часи скрути, коли, напр., в часі Руїни витворилися різні орієнтації у зв'язку з бажанням рятувати Батьківщину. Орієнтації виявлялися хиткими (бо й допомога була ілюзорична), а звідси нестійкість в орієнтаціях,— недовір'я до них, і недовір'я до тих, що їх голосили. Знову, отже, небажання підпорядкуватися дістає новий імпульс. Анархічність зростає. Ї подібно до часів Руїни з Барабашами, Опарами, Суховіями, Петриками,— в аналогічній ситуації сучасності дух непідпорядкування в скрутній ситуації відроджується у Махнах, Григорієвих, Зелених».

В. ЯНІВ

«Аби позбутися *своєї* аристократії, українська людність готова була терпіти деспотизм московського царя, бо перед ним всі рівні в рабстві. Цей факт треба підчеркнути: найбільше обурення те, що Виговський пішов на нобілітацію частини козацької старшини, і те, що гетьман з волі козацької черні — Брюховецький — вернувся в Україну з Москви р. 1666 з титулом боярина».

П. ФЕДЕНКО

«В Європі існує нарід, забутий істориками,— нарід русинів — 12.5 млн. під російським царем і 2.5 млн. під Австро-Угорською монархією. Цей нарід існує, має свою історію, відмінну від історії Польщі і ще більшу від історії Московщини. Він має свої традиції, свою мову, окрему від московської і польської, має виразну індивідуальність, за яку бореться».

К. ДЕЛЯМАР, 1869

«Рутени мали раніше ім'я Русинів і Руських і були поневолені Московитами в минулому столітті, після чого народ-

поневолювач перейняв собі ім'я переможеного народу для того, щоби надати собі видимі права на володіння цим народом. Таким чином, імена Руських і Московитів нині здаються нам синонімами, тоді як справді для історика вони радикально різні. Це змішування дозволило Московитам присвоїти собі також історію Рутенів. (...). Ї земля того народу, який ми нині називаємо Рутенами, звалась Руссю і Рутенією, а той народ, який ми нині зємо Руським, звався Московитами, а їхня земля — Московією. В кінці минулого століття всі у Франції і в Європі добре вміли відрізнити Русь від Московії. Як же сталася ця зміна? Виключно через те, що вже ціле століття московський уряд працює над тим, щоб домогтись повного злиття значення обох цих назв».

ДЕЛЯМАР, 1869, «15-мільйонний народ, забутий в історії»

«...всі українські землі творили в давнину одну державу мало не півтисячі літ — московські ж землі (і то лише західна частина їх) належали до київсько-української держави як підбита земля тільки 100 літ, та й то з перервами».

Л. ЦЕГЕЛЬСЬКИЙ

«Слов'яни за часів своїх найостанніших імперій, потужних держав Великоморавського та Київського князівства, Хорватського королівства та Болгарського (із суттєвою правлячою, неслов'янською елітарною верствою) царства підкорили та перетворили деякі народи: фінські, балтські, тюркські, балканські, мазовшанські тощо. Ці імперії протягом всередньо 300 років тримали перераховані народи у своїй залежності».

Приміром, Київсько-Руська імперія тримала в колоніальному стані терени сучасних Білорусії та Литви і західну частину Росії та східні терени Польщі. (На формування й виникнення Польщі великий вплив мала колонізація та довготривале співіснування з Великоморавським князівством, тогочасною західнослов'янською імперією).

Згодом ситуація докорінно змінилася і вже Литва, Польща, а останні 300 років ослов'янена Російська імперія тримала в колоніальному стані більшу частину українського народу».

В. СНИЖКО

«НАЦІОНАЛЬНА СПІЛЬНОТА — історично сформована на певній території міжпоколінна стійкість людей, які мають спільні відносно стабільні особливості культури (включаючи мову) і психіки, а також самосвідомість, тобто усвідомлюють свою єдність і відмінність від усіх інших подібних спільностей.

...Не всі народності обов'язково трансформуються в національну спільноту. З більш ніж 4 тис. етносів, які існують на світі, лише близько 800 «досягли», за даними ЮНЕСКО, стадії нації. Решта перебуває на донаціональному рівні розвитку — у формі народностей і племен. Національні спільноти досить сильно відрізняються за чисельністю, ступенем консолідованості та чіткістю етнічної самосвідомості, характером розселення, наявністю чи відсутністю у них державності тощо».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

д. Суспільне співжиття

«Людина має схильність спілкуватися з собі подібними, тому що в такому стані більше почуває себе людиною».

І. КАНТ

«Природня нерівність між окремими особами, племенами і расами є загальним принципом в організованому світі».

І. МЕЧНИКОВ

«Юрба — це поняття кількісне й зорове. Перекладімо його, не змінюючи істоти, на суспільствознавчу термінологію. Тоді ми одержимо поняття суспільної маси. Суспільство — це завжди динамічна єдність двох чинників: меншин і мас. Меншини — це спеціально кваліфіковані одиниці чи групи одиниць. Маса — це сукупність осіб без спеціальної кваліфікації. Отож під масами не слід розуміти головним чином «робітничі маси». Маса — це «рядова людина». Отак проста кількість — юрба — перетворюється в якісне визначення: це якісна однорідність, це суспільна безформність, це людина, що не відрізняється від інших, а являється повторенням загального типу».

Х. ОПТЕГА-і-ІАССЕТ

«В присутності однієї особи ми можемо пізнати, чи вона належить до маси, чи ні. Маса — це кожний, хто сам не дає собі обґрунтованої оцінки — доброї чи злої, а натомість почувує, що він «такий, як усі», і проте тим не переймається і навіть задоволений почуватися тотожним з іншими».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Всі народи переживали періоди, коли владу захоплювала людина, яка не гідна була володіти; але здоровий інстинкт примушував їх напружити всі свої сили і дати відсіч незаконним претензіям на владу. Вони відкидали беззаконня і таким чином відновлювали громадську мораль. Але іспанець вчинив навпаки: замість протиставитись владі, яка суперечила його сумлінню, він волів сфальшувати свою істоту, щоб узгодити її з початковою неправдою. Поки триває цей стан у нашій країні, годі сподіватися чого-небудь від іспанців».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Дуже просто: тоді вона відмежовує клапоть поля муrom, протиставляючи цей замкнений, обмежений простір решті безформного й безмежного простору. Оце і є майдан. Він не є «інтер'єром», накритим згори, як дім, чи як печери, що існують в природі; він є попросту чистим запереченням поля. Завдяки мурам, які його огороджують, майдан — це клаптик поля, що обертається спиною до решти, що обходить без решти і протиставиться їй. Цей бунтарський клаптик поля, що відколовся від безмежного поля і відокремився супроти нього, тим самим перестав бути полем, отже, став новим і зовсім своєрідним простором, де людина звільняється від усякого співжиття з рослиною і звіром, лишає їх назовні і творить окремих, чисто людський світ. Так постає городянський простір. Тому Сократ, великий городянин, квінтесенція міського духу, скаже одного дня: «Мене не обходять дерева в полі, мене обходять тільки люди в місті».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Формування етносу супроводжується опануванням власного терену і переходом до господарювання на землі, тобто до землеробства і скотарства в умовах натурального господа-

рювання. Згодом розвиток продуктивних сил і виробничих відносин призводять до виникнення товарного господарства. Всередині етносу відбувається станове і майнове розшарування. Виникають міста — політичні, духовні і культурні центри, населення яких зосереджує у своїх руках основну частку майнових прав і найбільш тісно пов'язує власні інтереси з інтересами всього етносу та проблемами розвитку терену. В містах формуються елітарні суспільні групи, які у той або інший спосіб перебирають на себе владні повноваження. Дальша централізація влади призводить до виникнення держав».

О. ЧЕШКОВ

«Цивілізація — це передусім бажання співжиття. Люди є нецивілізовані і варварські в міру того, як вони не числяться з ближнім. Варварство — нахил до відокремлення. І так усі варварські епохи були часами людського розпорошення, коли кишіло від маленьких групок, окремішних та ворожих».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

ЛЮДИНА І СВІТ

1. Людина і Бог

Евангелії від св. Матея: «Яка ж користь людині, що світ цілий здобуде, та душу свою занапастить».

«Акт, чинність, дія — це в житті і розумінні європейця, як підмічує Грізебах,— «участь людини в творчості Бога». Отже, чин і тільки чин підносить людину до Творця. І навпаки, не тільки ми чином підносимося до Бога, але й Бог жадає від нас чину. Всі твори людини є для європейця «сповненням доручення, яке вічний «Льогос» дав генієві Європи» (Шубарт). А Шпенглер ще сильніше вискажує думку про зв'язок чину з Льогосом,— із словом, що було на початку. Він пригадає сцену, коли Фавст змінює євангельську думку. «В началі було слово», «в началі був чин». Європейська думка бачить навіть Бога як чин. Схолястична філософія і Ляйбніц окреслюють Бога як чистий акт, як дію. І навіть у мистецтві катакомб заступлено зображення Христа, як рибака чи пастиря, образом Володаря, Пантократора. Геліяндр бачить Спасителя як князя небесних полків, а Христос в Утрехтському псалтирі їде у чотирикінній бойовій колісниці, як тріумфатор над ворогами».

В. ЯНІВ

«Духова істота в мені — це Богові рівна істота, в ній цілий світ і Бог».

Г. СКОВОРОДА

«Вищою метою життя людини на землі є наближення її до Бога».

С. БАНДЕРА

«Я повинен знати тебе, незнайомий Хтось,
Тебе, хто віднаходить глибини в моїй душі,
І мчить, як буря, крізь моє життя.
Ти — незбагнений, і все ж мій король!
Я повинен знати тебе і навіть берегти тебе».

Ф. НІЦШЕ

«...і лише обраним Він являє себе як Особу — згідно конкретної ситуації і її вимог, через віки і світи приходить він пізнати і визволити Своїх. Він неунікний і завжди конкретний, одвічний дух, що зберіг себе від потопу татарського на межі двох світів... Дух зберіг себе в древній мові, вдихаючи аромати древнього скіфського степу, і ми, слуги Його, проголошуємо наближення істини, для тріумфу якої придатні всі засоби...»

А. ЩЕРБАТЮК

«Адже совість з найдревніших часів розумілась скоріше як божественне втручання, ніж психічна функція; її наказ означав vox Dei, глас Божий. Совість є автономним психічним фактором».

К. ЮНГ

«Без честі нема людини, без людського життя нема Божого світу і не чути в ньому Бога...»

Ю. ВАССИЯН

«Бог є дійсна міра для безконечних можливостей і можливих безмірів».

Ю. ВАССИЯН

«Дорога до Бога веде через Батьківщину. Однак лучба з Богом можлива тільки безпосередньо між ним і душею людини. Поминути Батьківщину, найвищу дійсність реального світу, значить боротися з нею, як зо злом, відрікатись її в ім'я ложно зрозумілого Бога. Бог не жадає від людини самогубства, а таким є заперечування своєї найширшої, національної індивідуальної індивідуальності... Загально: природний порядок веде від Батьківщини до Бога. Спору між ними нема».

Ю. ВАССИЯН

«Але натуга того спротиву і готовість до активної визвольної боротьби залежить у першу чергу від наснаги самих рушіїв. Покладатися на саме їхнє існування й на автоматизм їх реакції — одночасне з пасивним ставленням до справи. Сили душі кожної людини й цілого народу теж потребують плекання й наснажування, особливо тоді, коли їх переобтяжено постійною надмірною напругою. Це мусить мати на увазі кожний, хто турбується про долю свого народу.

Віра найбільше скріплює сили душі. Через правдиву й глибоку віру в Бога, Спасителя, кожна людина й цілий народ мають змогу безупинно черпати з вічно живого джерела стільки сили, скільки їхня душа спроможна сприйняти. Особливо у найтяжчих життєвих ситуаціях, великому нещасті, терпіннях і боротьбі віра в Христа дає найсильнішу, часто єдину й певну поміч».

С. БАНДЕРА

«Розділені кордоном смерті, але з'єднані зв'язком віри, ідеї і любові — живі та померлі можуть собі взаємно помагати перед Богом і через Бога».

С. БАНДЕРА

«Чим відрізняється від скотини і звірів людина, яка не пізнала себе? А що таке людина? Що б воно не було: чи діло, чи дія, чи слово — все те марнота, якщо воно не отримало свого здійснення в самій людині. Чи не всякий подих і не всі створіння зображені на картині священної Біблії: небо, земля, море і все, що їх наповнює?

Та вся оця різновиди плоть, уся ця незмірна незліченність і видимість сходиться у людині і пожирається у людині і, як найширше дерево, від часу старіє, й трухнявіє, й зникає у своєму насінні, як у найдрібнішій точці, з гілками, листям і плодами безпечно ховається. Все, що там лиш називається, навіть до останньої риски, до найдрібнішої крапки,— все обов'язково повинно здійснитися в самій людині».

Г. СКОВОРОДА

«Бог скрізь є і щастя у всякому стані, коли входимо у нього із Богом. Треба тільки пізнати себе, куди хто народ-

жений. ...Бог подібний до багатого водограю, що наповнює різні посудини, відповідно до їхнього об'єму. Над водограєм напис: «Неоднакова всім рівність».

Г. СКОВОРОДА

«Людина є носієм Духу свого творця. Вона отримала від Бога волю, розум і здатність до творчої праці — тобто якості, котрі роблять її богоподібною істотою, відмінною від інших живих створінь».

О. ЧЕШКОВ

«Мета всякого руху народного, в усякому народі й у всякий період його буття, це єдино лише пошукування Бога, Бога свого, конче власного, і віра в нього як у єдиного істинного. Бог є синтетична особистість усього народу, взятого від початку його і до кінця».

Ф. ДОСТОЄВСЬКИЙ, «Беси»

«...*Поняття Бога*, як джерела автократизму й деспотії в Росії, цілком інакше від поняття Бога в Україні. Бог у Росії — це чиста абстракція, це закон, часто строгий і немилосердний, тоді як в Україні «міцне почуття божої всеприсутності, душевна скруха, внутрішня розмова з Богом, тайне думання про божу волю над собою, сердечний порив у світ невідомого, таємного, радісного». У висліді тих двох різних постав — у росіян перевагу має формалізм («буква закону») і сама форма, зовнішність, обряд, коли в українців на перший плян виходить істота відношення до Бога».

В. ЯНІВ

«Небо, в яке я хочу вірувати, то Іспанія небесна і вічна, а мій Бог є Богом іспанським».

М. де УНАМУНО

«Відношення до Бога інтегрованої особистості є на якісно вищому рівні, ніж відношення до Бога людини. Позаяк національний суб'єкт діє на свідомість і у свідомості людини, то має місце опосередковане (через його націю) сприй-

няття Бога твоєю свідомістю, його опосередкована дія на тебе. Інтегрована особистість стоїть між тобою і Богом. Її бачення Бога є Богом для тебе».

З ПРОГРАМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛІСТИЧНОЇ СПІЛКИ, 1991

«Тільки в Бозі, в тих морально-духових вартостях і законах, які Він дав нам, віднаходить людина основу для вільного життя в суспільстві, в гармонії і любові знаходить повне щастя і задоволення всіх духовних потреб».

Ідеологічні засади. КОНГРЕС УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ, 1990-ті роки

«Блок Спільна Дія спрямований на духовне і фізичне вдосконалення людини, яка є втіленою духовною істотою, створеною за образом і подобою Бога Отця, всевишнього і святого. Людина має на землі дві головні мети:

1. Пізнання своєї людської сутності, відкриття своєї земної свідомості до свідомості духовної і божественної, поєднання своєї людської волі з волею Бога Отця, наслідком чого є феномен СПАСЕННЯ.

2. Впорядкування, одухотворення і освячення суспільства та всього нашого фізичного світу, оскільки він є фронтом розгортання Бога Отця і створеної ним ангельської ієрархії...

Ці дві цілі досягаються лише разом: покращуючи себе ми покращуємо навколишній світ, а для покращення себе нам потрібно робити добрі справи і впорядковувати землю. Проте починати завжди треба з себе, адже перед тим як керувати світом, треба навчитися керувати собою, а щоб перемогти ворога, треба спочатку перемогти в самому собі слабкість і гріховність».

Тези. СПІЛЬНА ДІЯ

«Свідоме життя кожної людини повинно бути підпорядковане реалізації цілей, поставлених поруч їх вартості, в системі їх пов'язань і залежності, з усвідомленням собі цілі абсолютної».

Тези. НАРОДОВЕ ОДРОДЖЕННЯ ПОЛЬЩІ (НОП)

«Метою абсолютною — як у вимірі індивідуальному, так і в суспільному — може бути тільки БОГ. Є він вартістю три-

валою, незалежною від бігу подій. Є осердям норм і прав, впорядковуючих життя одиниці і спільноти.

Тези. НОП

«ЛЮДИНА, створена на подобу Бога, представлена перед Ним в непорушному — має рівне для всіх — право природне».

Тези. НОП

«Пантеїстичний мотив зробив для українського народа всю природу живою, розумною, говорячою й думаючою. Од того любов до природи в піснях, надихана її живим духом...

Пантеїстична релігія дає широке місце для народної поезії; вона сповняє весь світ, небо і землю богами, дає життя в фантазії чоловіка мертвій натурі, дає думку, язик, голос зорям, сонцеві, місяцеві, лісам, квіткам, птахам і звірам, тоді як монотеїзм однімає од усього життя, а дає її тільки Богові та людській душі...»

І. Н.-ЛЕВИЦЬКИЙ

«...Світ сьогодні вступає назад у фазу поганізму, хоч цей поганізм суттєво відрізняється від грецького. Трансцендентний етос фаустівського Духа не є оригінальним витвором християнства, він лежить у духовній сфері народів білої раси... Цей етос ніколи не вигасне, навпаки, він опромінить духовністю назріваючу епоху нового поганізму. Це одна з можливостей».

Ю. ВАСИЯН

«...Я вважаю, що людство повинне повернутися до пантеїзму ... у безпосередній контакт з первісною духовною реальністю замість того, щоб пропонувати йому тільки опосередкований контакт з нею».

А. ТОЙНБІ

«...Ми, звичайно, не секта, і ми аж ніяк не проповідуємо «повернення» до язичництва. Але ми вбачаємо у відвічному язичництві наших пращурів вияв ряду своєрідних цінностей і духовних позицій і прагнемо їх актуалізувати, а не просто копіювати».

А. де БЕНУА

2. Людина і батьківщина (територія, край)

«Певні частини земної поверхні, разом з їхніми мешканцями, вочевидь, приречені від природи формувати політичні утворення».

ФІХТЕ

«Сирія та Нубія — окраїни єгипетські,
Ти кожного оселив у своєму краєві,
Даєш Ти на прожиток усе необхідне,
Кожен має свій хліб і життя свого мірку,
Хоч відмінні у мові й за вдачею різні,
І шкіра їхня різниться — то так
Ти чужинців помітив

...

Усі чужоземні, далекі країни створив Ти
Й зробив їх придатними до життя,
Ніл створивши надхмарний

...

Ніл надхмарний — чужинцям...»

Уривок з античної поеми «ГІМН ДО АТОНА»

«...Йдіть зі Сходу на Захід, за рухом сонця та магнітних потоків Землі, міграції роду людського ... огляньте ... у довгій подорожі...»

Ж. КУВ'Є

«Їдеш степом по дорозі... дихаєш повними грудьми, довірливо дихаєш, і — нічого не бажаєш, відчуваєш тільки життя, себто просто чуття буття, дорогоцінний подарунок Провиду, джерело усіх радощів, усіх поетичних рухів серця. Це усвідомлюєш собі постійно, під впливом животворного руху степового повітря і повного свавілля у своїх вчинках».

П. КУЛІШ

«Участь природи в великоруських піснях дрібна, в українських незвичайно велика; українська поезія не розлучається з природою: природа оживляє її, поділяє з нею радощі й журбу людської душі; трави, дерева, птаство, звірята, світила неба, ранок і вечір, весна і сніг — усе дише, думає, почуває разом із людиною, все відгукується до неї чарівним голосом,— голосом то співчуття, то надії, то присуду...»

М. КОСТОМАРОВ

«Вони любили землеробство, любили розводити худобу та вирощувати хліб, знали чимало домашнього ремесла й повсюдно відкривали корисну торгівлю виробами своєї країни, творами свого мистецтва.

...Вони були милосердні, гостинні до марнотратства, любили сільську свободу, але були покірні й слухняні, вороги розбою і грабунку. Все це не допомогло їм захиститися від поневолення, а навпаки, сприяло їх поневоленню. Адже, якщо вони не прагнули до панування над цілим світом, не мали войовничих дідичних правителів і ладні були скоріше платити податок, тільки б не чіпали їхньої землі, то чимало народів, а найбільше німці, вчинили щодо них великий гріх».

Й. ГЕРДЕР

«Нешастя цього народу полягає в тому, що за всієї своєї любові до спокою та домашнього завзяття він не міг встановити довговічного військового ладу, хоча йому й не бракувало мужності в хвилину бурхливого опору. Нешастя слов'ян — у тому, що за положенням серед народів землі вони виявилися, з одного боку, дуже близько до німців, а з іншого боку, їхні тили були відкриті для набігів східних татар, від яких, навіть від монголів, вони багато натерпілися й страждалися. Проте колесо швидкоплинного часу обертається нестримно, і оскільки слов'янські нації здебільшого заселяють найпрекрасніші землі Європи, то, коли ці землі будуть оброблені, а іншого не можна собі уявити, бо законодавство і політика Європи з часом дедалі більше підтримуватимуть спокійну працелюбність та мирні стосунки між народами і навіть не зможуть вчинити інакше, то й слов'янські народи, колись такі працелюбні та щасливі, які так глибоко

занепали, прокинуться від сну, скинуть із себе кайдани рабства, стануть обробляти прекрасні власні області землі — від Адриатичного моря до Карпат і від Дону до Мульди — і відсвяткують на них свої прадавні торжества спокійної працелюбності і торгівлі».

Й. ГЕРДЕР

«БАТЬКІВЩИНА — країна стосовно до людей, які народилися в ній і є її громадянами; місце народження когонебудь; політичне, соціальне і культурне середовище, в якому живе і працює народ. Батьківщина — складне суспільне явище, що обіймає багатобарвну сукупність різнобічних аспектів життєдіяльності суспільства — соціальний та державний устрій, систему політичних відносин, культуру, духовні цінності, особливості мови, побуту, звичаїв даного народу або нації».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«...перша фіксація цього слова в Іпатіївському літопису: *и плакашася по немъ* (за переяславським князем Володимиром Глібовичем) *вси переяславци... о немъ же Оукраина много постана* (1187). Ідеться тут не про якусь «оукраїну», «околицю», як іноді пояснюють походження слова «Україна», а про переяславців — найближчих земляків Володимира Глібовича — і про всю рідну країну».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Політична «любов» надає чіткішої виразності такій абстракції, як нація. Це, всього-на-всього, любов до однієї великої родини. Але ж «родина» і «домівка» невіддільні образи загальної уяви, а любов потребує, щоб родини мали домівки; бездомні родини потребують політичного притулку; адже нація без «батьківщини» — парія. Таким чином, «відданість» і «*батьківщина*» підкріплюють один одного в пошуках шляхів повернення до витоків. Навіть ті нації, що живуть у рідному краєві, мусять «наново коренитися», ще раз прилучаючись до свого стародавнього походження, свого автентичного «Я».

Е. СМІТ

«З іншого боку, батьківщина становить історичну територію, успадкований від предків край. Адже саме в цьому краєві могили наших прабабків. Окрім того, батьківщина — це арена й обов'язкове тло для великих діячів та поворотних моментів в історії нації — битви й угоди, засідання й збори, подвиги героїв, святині й школи праведників та мудреців. Який же націоналізм не возвеличує надзвичайної краси «наших» пагорбів та гір, наших річок, озер та полів, які благословив Бог (або боги)? Ми навряд чи зможемо збагнути світогляд націоналістів, не усвідомлюючи глибокого впливу цих «поетичних краєвидів» на самосвідомість багатьох представників нації, як націоналістів...»

Е. СМІТ

«Поетапно народ органічно зливається з територією, яку він заселяє так, що вона стає його батьківщиною. Таким чином земля є джерелом патріотизму, з якого в новітній добі розвинувся націоналізм».

О. БОЧКОВСЬКИЙ

«Немов той верес тримаємося ми цупко, руками та ногами й навіть зубами, нашої землі. Хто хотів би нас вирвати з неї, вирве тільки стебла, бо коріння залишаться у ґрунті, щоб з них вирости нові парости».

ЮХАНІ АХО (фінський письменник), 1899

«Земля не тільки годує людей, але й виробляє вдачу народу. Можна сказати, що кожен народ є відбитком своєї території. В цьому сенсі говориться про залежність історії від географії... Не територія, але народ, врешті-решт, є майстром своєї історичної долі. Земля це сцена, а народ це митець, що гірше або краще грає свою національну драму, тобто творить свою власну історію».

О. БОЧКОВСЬКИЙ

«Великорус мало любить природу; в селян дуже рідко здибаєш на городі квітки — на Україні квітками пишається майже чи не кожний двір хлібороба. Цього не досить: великорус має якусь ненависть до рослин. Я знаю приклади, де господарі вирубували дерева біля своїх домів, препогано збу-

дованих, гадаючи, що через дерева будинок не має гарного вигляду... В Великоросії багато садів, але це все майже садівина, їх розводять з крамарською метою; лісову деревину зустрінеш рідко де, бо з неї немає користі для матеріального життя. Рідко коли можна здибати великоруса, щоб співзнавав і відчував красу місцевости, любувався, оглядаючи небо, і впивався б, не на що не звертаючи уваги, очима в озеро, освічене сонцем або місяцем, або вдивлявся у блакитну далину лісів, заслухався хором весняного птаства. Все оце майже все якесь чуже для великоруса, він зав'яз у щоденних рахунках, у мілкій ковбані матеріальних потреб. Навіть люди освічені, скільки нам доводилося помітити, теж байдужі до краси природи».

М. КОСТОМАРОВ

«Батьківщина є священна тайна кожної людини, так же як і її народження. Тими ж таємничими і недослідженими зв'язками, якими поєднується вона через лоно матері із своїми предками і прикріплюється до всього людського дерева, вона пов'язана через батьківщину і з матір'ю-землею, і зі всім Божим творінням. Людина існує в людстві і природі. Ї образ її існування дається в народженні і батьківщині. Кожна людина має свою індивідуальність і в ній неповторна, але й рівноцінна кожній іншій, це є дар Божий. І вона включає в себе не тільки особисто-якісне Я, яке йде від Бога, але і земну, тваринну індивідуальність — батьківщину і предків».

С. БУЛГАКОВ

«Потрібне особливе проникнення і, можливо, найбільш важке і глибоке, щоб пізнати самого себе у своїй природній індивідуальності, зуміти полюбити своє, рід і батьківщину, осягнути в ній самого себе, пізнати в ній свій образ Божий».

С. БУЛГАКОВ

«Земля, територія, простір — це один з перших чинників, що забезпечує тривкість групи... Значення землі таке сильне, що досі стале місце мешкання на одній території вирішує державну приналежність, разом за якою назагал йде національна приналежність».

Л. РЕБЕТ

«На цьому фатальному пограниччю між цивілізацією плуга і цивілізацією степу всі свої войовничі державні елементи ми досі віддавали кочовій Москві, а найбільше культурні верхи елементів хліборобських ми віддавали Польщі».

В. ЛИПИНСЬКИЙ

«Чи інстинкт оборони од чужинця своєї землі (іменно інстинкт, бо, як ми знаємо, не можна нікого «уговорити» покласти свою голову за вітчизну) може зародитись і вирости у нації, якої ядро не тільки не матиме інстинкту земельної власності, а навпаки, буде лише придумувати різні способи, як би «найкраще» роздавати землю?»

Чи для нації хлібороб, що поляже, а не поступиться своєю межею, не більше цінний, ніж якийсь демократичний «каючийся дворянин», що готов всіх «для свого спокою» своєю землею наділяти? І якби на Україні колись прийшли селяне-хлібороби, то по своїй психології чи здатні вони були б робити такі територіальні уступки сусідам, як роблять наші демократичні інтелігенти?

Чи може виробитися національна традиція (без якої не буває націй) там, де земля не держиться століттями у одній сім'ї, там, де не переходить вона, а з нею її історія і любов до неї, з батька до сина».

В. ЛИПИНСЬКИЙ

«Хлібороб, співпрацюючи і співживучи з природою, має виразне почуття різності й ієрархії всесвіту та присутності у всесвіті невідомих сил, які людина своїм розумом може відчувати, але керувати якими не в стані... Звідциль ірраціональна, метафізична релігійність і віра в Бога у хлібороба...»

В. ЛИПИНСЬКИЙ

«Український народ зберіг недоторканим те, що є головним, непереможним опертям національної душі: село. Народів, чиє коріння міцно й густо вп'ялося на величезному терені в суцільну рідну землю, нема чого боятися за свою племінну душу, хоч би що виробляли по містах, з бідолашними паростями його культури, з його мовою та його поетами. Селянин усе витерпить, усіх переживе, доведе своє всупереч усім і повільно, крок за кроком зі всіх боків протиснеться до

міста, і те, що тепер вважають за мужицьку говірку, буде там за дві генерації мовою газет, театрів, вивісок — і понад те».

В. ЖАБОТИНСЬКИЙ, 1911

«Існує навіть погляд, що клімат формує характер народів. Холодне і гостре північне підсоння, кажуть, приневолює до важкої праці і планових заходів, щоб утримати людське життя. Воно виробляє волю і передбачливість. Знову ж, лагідний клімат виховує безжурність, погідність і фантазію...»

Л. РЕБЕТ

«Насправді вже фактичне перебування на одному просторі має вплив на творення соціального з'єднання. Зовнішньо фізичні відношення, створені безпосередніми контактами (взаємне сусідство, бачення, слухання) визначають вже певною мірою рід, насичення і тривкість соціального життя.

Отже реальне прив'язання до людей, речей і краєвиду об'єднує вже саме собою».

Л. РЕБЕТ

«Так, отже, співжиття на одному просторі витворює спільні переживання, спільну свідомість і спільні прагнення. Воно їх зберігає і плекає. Земля зумовлює зустрічі і зближення: сусідство, подружжя, збори, походи і всякі інші можливі форми співжиття. Рівночасно чуттєве переживання його відриває від конкретних умов і ставить поза часом і простором».

Л. РЕБЕТ

«Ми не вибираємо нашу національність, ми не спроможні ані позбутися її, ані тим паче прийняти. Кілька перевертнів залюбки відмовилися від неї, ті ж, хто залишився, не вагаються, лишатися їм чи ні. Це стан, до якого вони приноровилися, і нехай він тисячу разів їм зашкодить — вони й гадки не матимуть відректися від нього. Об'єднання стверджується завдяки перманентній дії особистої волі, на противагу цьому батьківщина стверджується спільною дією як вищою цінністю, що передує волевияву особистостей. Батьківщина — це об'єднання природне або, що те ж саме, історичне. Природне походження — ось вирішальний чинник.

Батьківщину — землю твоїх батьків,— не вибирають, як не вибирають батька й матір».

Ш. МОРРАС

«Цілу велику батьківщину з безліччю міст і краєвидів може безпосередньо пережити тільки невелика частина людей — подорожників, географів, науковців, і не саме це переживання визначає їхню приналежність до нації. Національне почуття дає людині змогу почувати себе солідарною з мільйонами людей, яких ніколи в житті вона не зустрічає, та з територією, якої ніколи в своїй ширині і довжині особисто не пізнає».

Л. РЕБЕТ

«Батьківщина — це... єдність, в якій зливаються й взаємопроникають порізнені одиниці, священне й мення, що виражає добровільне злиття... всіх екзистенцій в одне вічне життя».

Ф. Р. де ЛАМЕНЕ

«Другою передумовою успішного розвитку народотворення слід вважати територіальну стабілізацію населення, цебто визначення певних зовнішніх кордонів, всередині яких етногенетичні переміни переходять звичайно краще та глибше. Це в свою чергу буває обумовлене більшим або меншим географічним розподілом і визначенням того чи іншого сучодолу».

О. БОЧКОВСЬКИЙ

«ВІТЧИЗНА (див. Батьківщина) — рідний край; історично приналежна даному народу територія. Зміст цього поняття майже співпадає з поняттям «батьківщина», але має більш узагальнений, абстрагований характер».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА

«— Послідний раз прийшов Андрій: він був у мене вчаний. «Тату,— каже,— тепер ідемо воювати за Україну».

— За яку Україну?

— А він підоймив шаблев грудку землі та й каже: — Оце Україна,— а тут,— і справив шаблев у груди,— отут її кров, землю нашу ідем від ворога відбирати...»

В. СТЕФАНІК

«Тріска» — високий хлопець з-під Дунаєва... Сутулуватий, худий, чорне волосся спадає на чоло, блискучі чорні очі посаджені глибоко, руки довгі і замашисті...

— Ви з-під Дунаєва?

— Еге ж...— бовкнув «Тріска» глибоким басом.

— Кажуть, що хлопців маєте?

— Тридцять п'ять, а я шостий...

— А зброю?

— До зубів. Вісім кулеметів. Міномет. Гарматка. Сто тисяч амуніції...

— Кажуть, ви з «Круком» маєте зв'язок?

— Гм... маю. («Крук» — військовий референт Крем'янецького повіту від ОУН-б)

— Ви його організації вірите?

— Ага..

— А нашій?

— Ага...

— Як же ви думаете співпрацювати з ними і з нами? Тоді в що ви вірите?

— В Україну.

Запала мовчанка. «Блакитний» крутнувся на закаблуках і почав міряти долівку широкими кроками. Цей хлопець з-під Дунаєва загнав усіх присутніх на слизьке. І то одним словом. І сказав так спокійно, так щиро, що всіх «позатикало».

М. ДАНИЛЮК (початки формування УПА, Кременеччина, 1942)

3. Людина і суспільство

«І я був рицарем людства та людяності, я вмів любити і розуміти всі народи, і моє серце було в кожній боротьбі на боці пригнобленого. Але понад усе в світі я полюбив мій народ та його країну, і коли треба було, я вмів ненавидіти чужинця-поневоловача...

Так, я був лицарем людства, але я навчав своїх співгромадян вірити, що нема в світі вищого добра, ніж нація та батьківщина, і нема в світі такого Бога, якому варто принести ці дві дорогоцінності».

ГАРІБАЛЬДІ

«Не можна любити народів других, коли ти не любиш Україну».

В. СОСЮРА

«Ми одночасно мріємо про ті часи, коли всі люди на землі будуть братами один одному; але дивно звучав би такий заклик до братерства, коли один каже іншому: «Я нічого не маю проти того, щоб ти відмовився від своєї особистості і став моєю копією: тоді й будемо братами». ...Кожному народові та народцеві, хоч би де він був, потрібне право й можливість бути й залишатися самим собою і голосно називатися своїм національним ім'ям: лиш за цієї умови здійсненне справжнє братерство між ним та людьми іншої крові».

В. ЖАБОТИНСЬКИЙ

«Кожна людська особистість, маючи для-себе-буття, є своїм абсолютним центром; проте вона ж і не має самостійного буття, знаходячи свій центр поза собою, у цілому... Лише поринаючи в себе, до свого власного містичного коріння у всеорганізмі, відчуваємо ми свою соборність, пізнаємо себе як не-себе. Щоб пізнати себе, треба не лишень сягнути глибин духу, а й відчути свою плоть у всій її реальності. Останнє ж можливе лише за тієї умови, якщо людина відчує себе у складі вселюдської плоти, приєднавшись до якогось природного таїнства органічної суспільності й усвідомивши себе, на противагу своєму відособленню, як живу клітину живого організму».

С. БУЛГАКОВ

«Людина живе не лише в природному середовищі, а і в середовищі, створеному їй пращурами та нею самою... Наразі в екології є два розділи: екологія біологічна та екологія

культурна... Де точний кордон між природою і культурою? Немає між ними провалля».

Д. ЛИХАЧОВ

«Під суспільством розуміємо тут групу індивідів, взаємозалежних через поділ праці, через виробництво та взаємообмін товарами і послугами: «Слово «суспільство» позначає групу індивідів, які навчилися працювати разом».

К. ДОЙЧ

а. Родина. Рід. Плем'я. Етнос. Народ

РОДИНА

²⁰ І назвав Адам імена всій худобі, і птаству небесному, і всій польовій звірині. Але Адамові помочі Він не знайшов, щоб подібна до нього була.

²¹ І вчинив Господь Бог, що на Адама спав міцний сон, і заснув він. І Він узяв одне з ребер його, і тілом закрити його місце.

²² І перетворив Господь Бог те ребро, що взяв із Адама, на жінку, і привів її до Адама.

²³ І промовив Адам: Оце тепер вона кість від костей моїх, і тіло від тіла мого. Вона чоловіковою буде зватися, бо взята вона з чоловіка.

²⁴ Покине тому чоловік свого батька та матір свою, та й пристане до жінки своєї, і стануть вони одним тілом».

БІБЛІЯ. БУТТЯ 2

«...значною мірою етнічний символічний зв'язок — це зв'язок протягом *longe duree*, між мертвими і живими».

ДЖ. АРМСТРОНГ

«Попри історично-політичну роль расового елемента в націотворенні, саме походження як таке не так уже мало-важне, коли, очевидно, відкинути всілякі надумані расист-

ські теорії. В житті нації грає величезну роль біологічне єднання, що здійснюється родинною системою.

В родині знаходяться підстави національного життя.

Спільноту визначає спільність долі, спільні переживання, спільні змагання і, розуміється, спільнота крові, одним словом, тотальна солідарність усього життєвого шляху».

Л. РЕБЕТ

«Підстави суспільної організації визначає знову різниця віку, генерації, з яких одна верховодить, піклується, виховує, годує, планує, наказує — друга користується опікою і повинується. Так вже у корені суспільності біологічна залежність зумовлює існування авторитету, керуючої волі, влади, з одного боку, з другого — підвладних...»

Л. РЕБЕТ

«Потомки ж — це частина організму батьків, які, сполучившись, створили окрему індивідуальність. Тому вони й носять печатку свого походження, заховану в законах спадковості».

В. ГЕЛПАХ

«Всі основні людські з'єднання — родина, рід, плем'я, народ, нація — всі вони виводяться від слова «народження», без уваги на те, наскільки воно фактично заходить. Однак кровне єднання в нації існує насправді в більшій мірі, ніж це назовні виглядає».

Л. РЕБЕТ

«Хоч свідомість дальшого споріднення в масі скоро затрачується і не плачеться, проте невидимий струм крові сплітає населення багато глибше від свідомості цього. Пересічна межа психологічно-чинного споріднення йде в прямій лінії: з дідів на дітей і онуків...»

Через кожне нове подружжя в родину входить чужа кров, яка пополовині з батька і матері переходить на дітей з тим, що в дальших поколіннях вона втримується в чимраз менших пропорціях: нова кров витискає стару... Людська біологічна субстанція все зберігається у відповідному відношенні, навіть тоді, коли з браку чоловічих потомків родове ім'я вимирає...

Отже, як бачимо, кожний нарід підпорядкований біологічним законам буття. Плетиво невідомих біологічних зв'язків творить стихійну базу нації».

Л. РЕБЕТ

«Вже в родині, після біологічного факту народження, зв'язує не кров та походження, а співжиття... Саме кровне походження грає при тому ролі тільки тоді, коли з природного факту воно перетворилося на психологічний і соціальний факт.

Цим способом родинний зв'язок при допомозі психологічних, чуттєвих і вольових елементів переходить далеко біологічний факт, і тому він здібний перебороти час і простір».

Л. РЕБЕТ

«Примордіалісти доводять, що кожна особа протягом усього свого життя зберігає «прив'язаності», зумовлені місцем народження, родинними зв'язками, релігією, мовою і суспільною практикою; ці прив'язаності вони вважають «природними», «духовними» в своїй суті та такими, що забезпечують «спорідненість» між людьми, бо утворюють для них спільне підґрунтя. Ці прив'язаності є наперед «дані» як деяка передумова людського існування і «закорінені не в раціональних засадах особистості». Деякі навіть твердять, що ті прив'язаності, які становлять серцевину етнічності, є біологічними та генетичними у своїй основі».

ПОЛ Р. БРАС

«Після сім'ї чи будь-якого іншого родового єднання базовою соціальною групою є етнічна група. Її члени мають спільну культуру і, як правило, мову, спільну історію і справжнє або вигадане спільне походження... На противагу цьому, нація є політичним об'єднанням, що може бути, а може й не бути культурно чи етнічно однорідною — звідси необхідність розглядати її як верхній рівень у нашій схемі».

К. ВУЛФ

РІД

«³¹ Оце сини Симові, за їхніми родами, за мовами їхніми, у їхніх країнах, у їхніх народах.

³² Оце роди синів Ноевих, за нащадками їхніми, у їхніх народах. І народи від них поділились на землі по потопі».

БІБЛІЯ. БУТТЯ 10

«Під впливом елементарних спонукань відбулось згуртування первісних людей в племена і роди, які підпорядковувались непорушним звичаям... Створені були перші прийомні прикрашення тіла, громадських ігор і церемоній, збудження нервів п'янкими напоями і дурманячими ритмічними рухами. Створився фантастичний світ первісних релігій і первісних казок... Всі солідарні спільноти людини були тоді малочисельні і ворогували між собою. Свідома думка особистості була придавлена звичаями і звичками. За межі невеликого племені не йшло почуття солідарності, як за межі виконання звичної справи не йшла робота думки».

П. ЛАВРОВ

«А загалом життя є наша батьківщина, є те, що нас породжує і що нас приймає після смерті...

Рід породжує із себе індивідуума. Помимо роду немає індивідуума. Індивідуум знову повертається на лоно життя, яке його народило. Значить, життя. Але так як у житті нічого немає, окрім цих індивідуумів, то породжує з себе індивідуума і саме ж життя і поглинає в себе індивідуум. Життя, отже, є вічне самопородження і вічне самопоглинання, вічне творення і вічне пожирання створеного...

Життя, загальнородове життя породжує індивідуум. Але це значить тільки те, що в індивідуумі немає рівно нічого, що не існувало б у житті роду. Життя індивідуумів — це і є життя роду. Неможливо уявити собі справу так, що життя всього роду — це одне, а життя моє власне — це друге. Тут одне і те ж, зовсім одне і єдине життя. В людині нема нічого, що було б вище його роду. В ньому то і втілюється його рід. Воля роду — сама людина, і воля окремої людини не відмінна від волі його роду. Звичайно, окрема людина може відособлюватися від спільного життя; але це може означати

тільки те, що в даному випадку приходиться до розпаду і розкладу життя самого роду, розкладається саме життя даного типу або в даний час чи в даному місці».

А. ЛОСЄВ

«Коли ти був народжений, вигодуваний і вихований нами, чи насмілишся хоч одного разу заявити, що ти не наш нащадок і слуга — ти і всі твої предки?»

СОКРАТ

«Етнічна належність завжди постає як феномен спорідненості, внутрішньої неперервності з тими, з ким маємо зв'язок зі спільними предками. Іноді вважають, ніби етнічна належність переходить із покоління до покоління, як «кістка від кістки, плоть від плоті й кров від крові». Адже саме людське тіло дає уявлення про етнічну належність, вона, як правило, проймає наші кістки, кров і плоть».

ДЖ. ФІШМАН

«Ситуація та набір ознак починає змінюватись з появою родоводів, роди об'єднуються в поселення чи систему сусідніх поселень через посередництво взаємних шлюбів і починають простежувати свої родовідні лінії до спільних предків. Такі родоводи зазвичай передавались молодшим поколінням усно, але пізніше могли бути записані в хроніки й епічні поеми. Ці родовідні міти про етнічні витоки й предків часто прив'язувались до міграційних споминів і ритуалів, символів та мітів загального культу, які поєднують людство з космічним світом і віддають родові об'єднання під захист богів. Що тісніше генеалогічні міти та міграційні спомини переплітаються з культом та ритуалами, то сильнішими стають зв'язки та почування членів, наverkaючи їх спочатку в тісну мережу колективної діяльності та взаємозв'язків, а потім до повністю сформованої «етнічної спільноти», або етносу — людського населення, яке має міти про спільне походження, спільну історичну пам'ять, один чи більше елементів спільної культури, зв'язок з рідною землею і сильне почуття єдності, принаймні серед еліти. Такі спільноти зазвичай мають різноманітні економічні, суспільні та політичні інституції,

тривкі та явні кордони, цілком визначене сприйняття чужинців та іноземців, часто посилене постійною зарубіжною діяльністю, такою як торгівля, мобільність і взаємообмін ідеями та технологіями».

Е. СМІТ

«Поняття роду є дуже вимовним для зрозуміння історичного росту Української Нації тому, що в ньому сильніше, ніж, напр., в найближчому до нього понятті походження чи понятті крові звучить ідеалістичний момент заповіту, традиції, покликання».

О. ОЛЬЖИЧ

ПЛЕМ'Я

«...До етнооб'єднуючих процесів відносять консолідацію (поділяється на міжетнічну та внутрішньоетнічну, яка згуртовує етнос шляхом нівелювання відмінностей між наявними всередині нього субетнічними або етнографічними групами). Процеси консолідації порівняно невеликих етносів у більш великі, частіше всього і з новим етнізмом, розпочалися на пізній стадії розвитку союзу племен, а розгорнулися пізніше, у класовому суспільстві. Асиміляція означає розчинення самостійного етносу або якої-небудь його частини у середовищі іншого, звичайно більш великого народу. Процеси асиміляції великими народами малих, а частіше всього і краще розвинутих етносами, до середовища яких попадають слабкіші етнічні меншини, характерні для середніх віків, коли в основному уже сформовані етноси продовжували розширення своїх кордонів. Розрізняється природна і насильницька асиміляція».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Ідеально поняття племені передбачає високий рівень солідарності, що ґрунтується на великій силі спільних почуттів ... тут є щось схоже на (поняття) нації. Лінію розрізнення ... можна прокреслити, встановивши первинну природу племінних зв'язків».

ДЖ. ГОНІГМАН

«Міфи, навпаки, мають життєво важливе значення. Вони не просто презентують психічне життя примітивного племені, вони є саме це життя. І якщо плем'я втрачає свою міфологічну спадщину, воно негайно розпадається і розкладається, як людина, котра втратила свою душу. Міфологія племені — це його жива релігія, втрата якої — завжди і всюди, навіть серед цивілізованих народів,— є моральною катастрофою... Тому ми повинні допустити, що вони відповідають певним колективним (і позаособистісним) структурним елементам людської душі як такої і, подібно морфологічним елементам людського тіла, передаються спадково».

К. ЮНГ

«Раса, здавалося б, найбільш матеріальний чинник окремішності, і вона, подібно до держави і її складників, не визначає суть нації. Можна вказати на багато випадків, коли біологічна субстанція сучасних націй складається із суміші різних расових первнів. З другого боку, однакові расові прикмети не визначають ще нації.

Так сучасні англійці — це мішанці кельтів, римлян, германів; французи походять від валлійців, римлян, германів; італійці виводяться від римлян, етрусків, греків, кельтів, лангобардів, нормандців, сарацинів».

Л. РЕБЕТ

ЕТНОС

«ЕТНОС — сталий колектив людей, який склався в результаті природного розвитку на основі специфічних стереотипів свідомості й поведінки. Етнос існує як стійка система, що протиставляє себе усім іншим аналогічним колективам людей за принципом «ми — не ми», «свої — чужі», «ми такі, а решта — інші». Таке усвідомлення своєї єдності й самоідентифікація є відображенням компліментарності (термін Л. Гумільова) як підсвідомого відчуття взаємної симпатії та спільності людей.

...Етнічна приналежність — продукт не лише свідомості, а й природи людини, відображення певної фізичної або біологічної реальності. Зрозуміти останню можна тільки шляхом аналізу виникнення й зникнення етносу, а також вста-

новлення відмінностей між ними, характеру етнічної спадковості, тобто в результаті етногенезу.

...Л. Гумільов визначає етнос як біологічну одиницю, що таксономічно стоїть нижче виду як *populatio*, а сам етнічний поділ людства — як один із способів адаптації у ландшафтах (не стільки у структурі, скільки у поведінці).

...Етноси завжди мають спільність поведінкових рис, що передаються від покоління до покоління з допомогою механізму умовно-рефлекторної сигнальної спадковості. Ці риси не випадкові, вони виробляються у процесі адаптації людей у етнічному та ландшафтному середовищі й утворюють стереотип поведінки етносу. Стереотип поведінки є фундаментом етнічної традиції, яка включає культурні й світоглядні засади, форми співжиття і господарства — неповторні з своїми особливостями у кожному етносі.

...Етнос — не випадкове зібрання людей, а явище розвитку географічної оболонки планети, що здійснює на ній перебудови, порівняні з геологічними переворотами.

...Етнос — це пасіонарне поле одного ритму, бо в іншого етносу свій ритм. Саме ці ритми люди вловлюють відчуттям «свого» і «чужого». Ритм не є природжений, він властивість не особини, а етнічного колективу. Немовля має успадкований від предків генотип і фенотип, але етнічного ритму в нього нема. Поступово дитя входить до життя, і його біологічне поле починає коливатися в унісон з полями оточуючих. Це своєрідний резонанс. Тому зрозуміло, що для етнічної приналежності головне значення має виховання на найраніших етапах біографії особи, а не расова приналежність. Генотип може визначити багато чого: темперамент, швидкість реакції, здатність до абстрагування, уявлення і т.ін., але не відчуття «свого» і «чужого» — відмінну рису етносу. Ця риса передається немовляті шляхом «сигнальної спадковості», тобто традиції, і тому в етнічних колективах можлива інкорпорація, яка немислима у расі. Саме здатністю людей резонувати на чуже етнічне поле пояснюються випадки приживання людини, що потрапила до чужого етнічного середовища».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Етнос — це багатовекторна суспільно-природна структура із оригінальними психоемоційними та соціокультурни-

ми особливостями, яка увібрала в себе усі унікальні риси певного «комплексу довкілля». На певному етапі свого політичного розвитку та стабільного рівня духовної «акредитації» етнос обов'язково переростає в націю або розчинюється в іншій, більш розвиненій геополітичній структурі.

Етнос — геопсихологічна, а нація — геополітична структура».

В. СНИЖКО

«Основною клітиною суспільства є родина. Родина забезпечує виховання людяності і духовної спадковості у наступних поколіннях. Родина є джерелом продовження життя роду.

Сукупність родів, які мають спільне походження, утворюють етнос — народ. Кожен етнос має спільні мовно-культурні ознаки. Етнос гармонійно пов'язаний з тою територією, на якій він формувався, з її ландшафтними особливостями, рослинним і тваринним світом. Кожен етнос прагне зберегти природні умови свого існування, бо вони є носієм його самозбереження. Тому етнос захищає свою територію від зовнішніх посягань».

О. ЧЕШКОВ

«Нація та етнічна група являють собою функціональні об'єднання, створені або розвинуті індивідами та групами за особливих історичних обставин з метою забезпечення психологічних, економічних і політичних потреб. Етнічність — у її новому, нерасовому вигляді — може сприяти розумінню сучасного націоналізму. Це цілком логічно — адже етнічна група переде сучасній нації у тому ж сенсі, у якому, за висловом Вордсворта, «дитина є батьком людини».

К. ВУЛФ

«...в решті випадків, у дитячих спогадах, у залицянні, шлюбі, виконанні батьківського обов'язку, в уявленнях про стандарти краси, у схильності до певного типу їжі та напоїв, в іграх та відпочинку вони завжди будуть набагато ближчими до своїх співвітчизників, аніж до колег з інших країн...»

К. ДОЙЧ (про пріоритети у комунікативних зв'язках)

«Джаст в контексті обговорення етнічності та етнічної ідентичності зауважує, що існує мовчазний учасник цих обговорень — учасник, якого старанно уникають академічні речники етнічності: ім'я цього учасника «раса»...

Вислів «етнічна група» дуже нагадує колишній термін «раса», якщо із цього останнього викинути біологію (хоча його неявно супроводжує біологічний складник, який поривається повернутися на своє колишнє місце).

Е. ТОНКІН

«Найпоширенішим загальним терміном є термін «етнічна група». Етнічну групу визначаємо тут як певний колектив, що є частиною більшого суспільства, об'єднаний реальним чи гаданим спільним походженням, пам'яттю про спільне історичне минуле і наголошенням у культурі одного або кількох символічних елементів, які вважають характерними ознаками саме цієї народності».

Р. СКЕМЕРГОН

ЕТНОЛОГІЯ — вчення про етногенез, тобто про виникнення та зникнення народів.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Різниця між поняттями «етнічність» і «національність» є настільки ж складною, як і між поняттями «етнічності» та «раси». Як слова «етнос» і «раса», слово «нація» має довгу історію і застосовується у різних значеннях. Ми утримаємося від обговорення цих значень і зосередимо свою увагу на тому, у якому значенні терміни «нація» та «націоналізм» використовують аналітично в академічному дискурсі».

Т. ЕРІКСЕН

«І етнічні групи, і нації мають, як правило, власну культуру, але в той час як культура етнічної групи у більшості випадків являє собою суто локальне явище, то культура навіть малої нації є передусім відгалуженням розвиненої світової культури».

К. СИМОНС-СИМОНОЛЕВИЧ

«Будь-яка група людей, яку можна відрізнити від інших людей на основі об'єктивних культурних критеріїв і в межах якої в принципі або фактично існує певний розподіл праці та відтворення, становить етнічну категорію. В ролі об'єктивних культурних ознак можуть виступати мова або діалект, особливості побуту, звичаї, релігія, раса».

ПОЛ Р. БРАС

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА ОБРАЗА — один із атрибутів етнічної культури, що може вказувати на збереження у пам'яті народу емоційно-експресивних почуттів про минулу залежність, підкореність, безправність або наругу з боку більш великого етносу.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Поняття «етнічна ідентичність» та «етнічне походження» стосуються індивідуального рівня ідентифікації з культурно визначеним колективом, коли вона чи він вважає себе належною (-им) до особливої культурної спільноти. Поняття «етнічне походження» так само стосується усвідомлення індивідом свого предківства і своєї рідної землі, її чи його (природного) зв'язку з батьками та пра-батьками».

ДЖ. ГАТЧІНСОН

«Іншими словами, як тільки піраміда зайнятості стає достатньо повною для того, щоб група стала здатною до усвідомлення свого становища у суспільстві, замість неусвідомленої покори маніпуляціям домінантної еліти, виникає передумова формування її етнічної ідентифікації...»

ДЖ. АРМСТРОНГ

«Для етносів властиві, хоча й різною мірою, шість найважливіших ознак:

- власне ім'я, аби мати змогу ідентифікувати себе та говорити про «суть» спільноти;
- міф про спільне походження;
- спільну історичну пам'ять чи, краще, пам'ять про ми-

нуле або минулі часи, включаючи спогади про героїв і події та їхнє увічнення;

- один чи кілька елементів спільної культури, ... як правило, включають релігію, звичаї, мову;

- прив'язаність до батьківщини — як землі, на якій етнос не обов'язково проживає фізично, важлива символічна прив'язаність до землі предків, як маємо у випадку діаспорних народів;

- усвідомлення своєї єдності, принаймні у якоїсь частини населення».

ДЖ. ГАТЧІНСОН

«1. Спільна назва, ім'я, яке ідентифікує та формулює «змістові риси» спільноти.

2. Міф про *спільну спадщину*, який містить ідею про спільне походження і дає етнічній спільноті почуття уявної спорідненості, за висловом Дональда Горовіца, «великої родини».

3. Спільна історична пам'ять, а точніше, спільні уявлення про спільне минуле (певні події, міфологізовані герої тощо).

4. Один чи більше елементів спільної культури (здебільшого це релігія, звичаї та мова).

5. Почуття належності до «*батьківщини*», до певної території, не обов'язково пов'язане з фізичною присутністю представників етнічної групи на цій території, символічний зв'язок із «землею предків» (наприклад, у діаспорних народів).

6. Почуття спільності (солідарність, компліментарність) частини чи принаймні певних груп у етносі».

Г. КАСЬЯНОВ (про ознаки етнічної групи за Е. СМІТОМ)

НАРОД

«Кожен конкретний національний геній має трактуватись як один індивід у процесі вселенської історії».

ГЕГЕЛЬ

«Рід через народження розростався в плем'я, генетичний зв'язок якого виражався в єдності мови, в спільних звичаях і переказах, а з племені або племен шляхом розділення, по-

єднання і асиміляції складався народ, коли до зв'язків етнографічних долучався моральний, відчуття духовної єдності, виховане спільним життям і спільною діяльністю, спільністю історичної долі та інтересів. Нарешті народ стає державою, коли почуття національної єдності отримує вираження в зв'язках політичних, в єдності верховної влади і закону. В державі народ стає не лише політичною, а й історичною особою з більш або менш ясно вираженим національним характером і усвідомленням свого світового значення».

В. КЛЮЧЕВСЬКИЙ

«...народ — це спільнота, що розрізняється за об'єктивними критеріями (мова, одяг, ритуали тощо) і є достатньо великою, щоб бодай теоретично, якщо не практично, мати можливості для цілковитого поділу праці. Відрізняється від інших етнічних категорій тим, що не надає великого значення культурним ознакам, домагаючись задоволення соціальних, економічних та культурних потреб.

У процесі переходу від народу до *національності* (набуття національної свідомості чи національної ідентичності) культурна самобутність стає важливою передумовою формування соціальних, економічних і політичних потреб людей. Виникає відданість «груповій символіці». Національність характеризується тим, що вона налагоджує систему внутрішніх зв'язків, завдяки яким виникає можливість ефективного регулювання поведінки її членів, зміцнення і розвитку груп, які складають соціальну структуру нації. Створивши таку систему зв'язків (неформальних чи формальних — через суспільну або ж політичну організацію), «національність вважає себе за націю і визнається такою іншими, навіть попри те, що в неї все ще може не бути власної держави. Коли нація здобуває право на самостійне чи суверенне існування, ми можемо говорити, що утворилася державна нація».

Г. КАСЬЯНОВ (щодо націогенези за Б. КРАВЧЕНКОМ)

«Спільнота, яка уможлиблює, щоб спільна історія вела до нагромадження спільного досвіду, є спільнотою взаємодоповнюючих комунікативних звичок та засобів. Їй властива наявність, так би мовити, знарядь до праці. Сама праця полягає у збереженні, пригадуванні, передачі, перекомбінації

та новому застосуванні відносно широкого спектра інформації; а «знаряддя праці» — це засвоєна пам'ять про минуле, засвоєні символи, звички, операційні уподобання та інші засоби, які б достатньою мірою доповнювали один одного при виконанні згадуваної праці. *Велику групу осіб, об'єднану наявністю саме таких взаємодоповнюючих звичок та засобів комунікації, якраз і можна назвати народом».*

К. ДОЙЧ

«...всі звичні описи народу в термінах мовної спільноти, характеру, пам'яті, минулої історії є недостатніми. Бо важить не наявність або відсутність того чи того окремого чинника, а лише наявність достатніх комунікаційних засобів з достатньою компліментарністю для досягнення кінцевого результату...

Членство в народі, по суті, складається з широкої компліментарності соціальної комунікації. Вона дозволяє членам однієї великої групи спілкуватися успішніше та щодо ширшого спектра тем якраз між собою, а не з чужинцями».

К. ДОЙЧ

«Коли власний терен як поняття не може бути постійним (змінність границь, навіть втрата теренів народами, хоч би в Великій війні), коли власна місія не завжди є в своїм часі відчута елітою нації, то ця «нехить до чужих» є, мабуть, найвиразнішою і найпостійнішою живою рисою кожного народу. Це поняття «чужий» ... виявилось найсильнішим, найбільш закоріненим і врешті найпереможнішим серед сучасників. Воно є настільки органічне, що для нього навіть не знаходимо окреслення: «нехить до чужих» само робиться окресленням найглибшого, окреслює — «своє». Це «своє» вже є підсвідоме. Це «своє» прийшло від тисячоліть; було впродовж дуже довгого часу виразним наказом, свідомим звичаєм, врешті перейшло в відрух».

Ю. ЛИПА

«Народ в якості етносу поєднує в собі всі характеристики, що визначають його як окрему спільність, котра володіє системою сталих ознак, що сформувалися історично. Відповідно до цього, етносами є народи, що перебувають як на племінній стадії розвитку, так і на стадії національного, тобто коли етнос стає народом-нацією. Отже, *етнос* — це родо-

ве поняття для будь-якої стадії цивілізаційного розвитку того чи іншого народу.

Взятий же в якості нації, народ характеризується, окрім властивостей, таких як мова, характер тощо, притаманних його попереднім етапам історичного розвитку, — національною свідомістю та сталою політичною організацією, що виражає його національні інтереси».

Б. ПОПОВ

«Народи» не є ані політичними, ані зоологічними, а тільки спільнотами».

ШПЕНГЛЕР

«Першими з таких моделей і, мабуть, найраніші стадії в писемній історії є так звані «етнічні категорії» — населення, що має колективну власну назву і притаманну всім одну чи декілька невід'ємних культурних ознак, як правило, мову та звичаї, котрі вирізняють їх з-поміж інших, і яке, зазвичай, має (чи вважає, що має) деякий зв'язок з окремою територією, хоч вона може бути непостійною і невизначеною. Такі категорії збоку мають вигляд етнічних, тобто мають спільні витоки та історію, навіть коли населення не має власного міту про спільне походження».

Е. СМІТ

«...Річ у тому, щоб була певна більшість, вирішна для обличчя народу, зі спільними рисами, характеристичними для духовости народу як цілоти. І знову, навіть при тій більшості не можна сподіватися, щоб всі її представники мали всі типові риси спільні, а тільки більшість із них. Це перше поважне обмеження в розумінні поняття етнопсихології.

Врешті, треба пам'ятати, що нарід — це спільнота в часі та просторі. Важко припустити, щоб упродовж віків у народі не наступили певні внутрішні переміни, і щоб простір, на якому нарід живе, — із усіма географічними й кліматичними різницями — не зумовив психічних різниць. І знову поле для висловлення сумнівів у скептиків.

...Подібно і в народів: поруч зі змінами, які відбуваються впродовж століть, залишається й якась постійна «константа», причому в різних народів вона може бути різна».

В. ЯНІВ

«Було б наївним вважати, що невеликий з погляду чисельності чи сили народ є менш «цінним» чи «важливим» на форумі світової історії [аніж «велика» держава]. У нього лише інші завдання, отже, й інші культурні умови...»

М. ВЕБЕР

«Хочемо бути народом і будемо ним неодмінно, бо голос народу — це голос Божий, а терпеливості в майбутньому нам не бракуватиме, адже цієї чесноти нас добре навчили».

В. ПОДОЛИНСЬКИЙ

«Народ — то є всі люди разом, котрих лучить спільний економічний і культурний інтерес та спільна історична традиція».

Л. ЦЕГЕЛЬСЬКИЙ

«Народ» — це «етнічна одиниця», «нація» — політична. «Те, що творить народ,— писав учений,— це сукупність певних об'єктивних прикмет, таких як походження, мова, побут, своєрідний спільний стиль, що пронизує всі ділянки життя даного колективу й надає йому одноставний (просторовий і часовий) «народний характер». Нація — явище суб'єктивної сфери, це «колектив людей, що хочуть бути державою», «існування нації спирається на свідому волю її членів». Отже, поняття «народ» і «нація», вважав І. Лисняк-Рудницький, не тотожні, зрештою, й відповідні суспільні явища, які визначаються за допомогою цих понять, виникають у різні часи і мають різний «вік». Народ, або етнічний колектив, за І. Лисняком-Рудницьким — це основа, «підбудова», на якій формується нація (у вигляді «надбудови»)».

Г. КАСЬЯНОВ (Етно- та націогенез за І. ЛИСНЯКОМ-РУДНИЦЬКИМ)

«Так і слова *народність* і *національність* тільки схожі за своїм значенням, але зовсім не тотожні, і між ними є не тільки відтінок, а й велика різниця. «Народність» відноситься до «національності» як видове, нижче поняття — до родового, вищого, більш загального поняття. Під *народом* розуміється нижчий шар держави,— *нація* являє собою поняття про сукупність всіх прошарків держави. В *народі* ще немає *нації*, але в *нації* є і *народ*».

В. БЕЛІНСЬКИЙ

«Коли в звичайній розмові вживаємо ми слово народ, так розуміємо зовнішні прикмети його: мову, віру, звичаї і т. ін. Отже, ці прикмети завжди залежать від прикмет чи причин глибших, внутрішніх.

...За національність треба вважати суму тих прикмет, якими одна група людності відрізняється від цілого ряду інших груп ...залежать від складу раси, від впливу природи місцевої ...залежать від вершини розвитку культури та від минулого життя народу, себто від його історії».

В. АНТОНОВИЧ

1. Відбувається перехід від пасивності і пристосування периферійної меншості до стану активності, самоутвердження й політизації спільноти, вироблення спільної політики.

2. Виробляється спільне уявлення про «батьківщину» усієї спільноти, яка ототожнюється з певною, досить чітко визначеною територією.

3. Важливий аспект цього процесу — економічна уніфікація спільноти, яка визначилася територіально, встановлення контролю над ресурсами та економічна автаркія.

4. Перетворення членів етнічної групи на громадян шляхом їхньої політичної мобілізації та забезпечення їм доступу до рівних громадянських, соціальних і політичних прав та обов'язків.

5. Центральною моральною й політичною цінністю стає «народ», маси перетворюються на цей «народ» шляхом прищеплення їм національних цінностей, міфів і пам'яті».

Г. КАСЬЯНОВ (про трансформацію етнічних груп у нації за Е. СМІТОМ)

1. *Соціокультурна єдність* (єдиний язичницький пантеон, а згодом — спільна християнська релігія «в слов'янському обряді з єдиною культовою церковнослов'янською мовою, що відіграла також уніфікуючу роль як мова єдиної руської літератури» та мова еліти).

2. *Єдність історії та сучасного досвіду* (боротьба з Полем та її традиції, завоювання територій в IX—XI ст.).

3. *Уявлення про спільне походження*.

4. *Колективна ідентичність* (поділ на «своїх» і «чужих», який відбувався, на думку Я. Дашкевича, за етнічними та релігійними ознаками) і навіть — «високорозвинене почуття національної самосвідомості й національної гордості».

5. *Почуття солідарності* (передусім усередині верхівки «політичної нації»).

До цих складників Я. Дашкевич додає також *політико-державний чинник* (існування держави з більш-менш визначеними кордонами та центром у Києві), *соціально-економічний чинник* (специфічна, притаманна лише Київській Русі, соціальна стратифікація суспільства, формування «регіональних ринків» — очевидно, мається на увазі щось на зразок «єдності економічного життя» — сам автор у даному випадку висловлюється невиразно); *культурно-ідеологічний чинник* (наявність єдиної давньоруської культури)».

Г. КАСЬЯНОВ (етнонаціональна єдність за Я. ДАШКЕВИЧЕМ)

«Загалом, ситуація в аграрному суспільстві виглядає таким чином: переважна більшість населення належить до одиниць, що самовідтворюються, одиниць, у межах яких молодь навчається на «робочому місці», в курсі загальної «науки життя», не розраховуючи або не потребуючи взагалі послуг спеціаліста з освіти. Меншість населення здобуває спеціалізовану освіту».

Е. ГЕЛНЕР

«...аграрна фаза історії людства — це той період, коли, так би мовити, саме існування держави не є імперативом... Навіть більше, сама форма держави є досить різноманітною...»

Е. ГЕЛНЕР

«...українству, т. є. націоналізму серед народу зовсім хлопського, усього б легше стати не націоналізмом, а тільки однією з форм космополітичного народовства — так воно і буде, надіємось; вже Шевченко дає право такої надії».

М. ДРАГОМАНОВ

«...Український народ — виразно селянський, який протягом століть втратив на користь сусідів провідну верству шляхти, а з різних історичних причин не зміг витворити в містах сильного власного міщанства. Теперішня інтелігенція... вийшла здебільшого із селян, а міський елемент — робітник (так само, як і міщанин) — постав через приплив із села... Україн-

ський селянин усією своєю історією врісся в ту землю, на якій він працює спредвіку, і в цьому органічному зв'язку із землею бачить свою найсильнішу зброю, за допомогою якої йому вдалося ... закріпити свої позиції на призначеному йому долею просторі... Заселення Сибіру, східноазійських районів, Канади [США, Бразилії, Аргентини та ін.]...— все це підтверджує наші міркування. Що із цієї ... інтимної сполуки зі «скибою» (землею) мусило витворитися і відповідне психічне наставлення українців — це річ цілком зрозуміла».

І. МІРЧУК

«...селянськість — це характеристична риса суспільності без провідної касты. Народ, який думає, що може жити без аристократії, в своїм світі думок, моралі, політики і смаку, сам правити,— приходить неминуче до розкладу».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Аграрна епоха розвитку людства — це той період, коли дехто може читати, а більшість — ні, індустріальна епоха — це коли всі можуть і мусять читати. В аграрну епоху писемні високі культури співіснують з неписемними нижчими ... культурами. В перехідний період між двома епохами деякі життєздатні нижчі культури перетворюються на нові високі культури; подекуди нова висока культура може бути винайденою, відтвореною політичними засобами або за допомогою культурної інженерії, основаної на елементах, запозичених з далекого минулого і перекомпонованих з метою створення чогось якісно нового... Утім високі культури, які вижили в перехідний період, уже не існують як спосіб спілкування та ознака духовенства чи придворної знаті, вони перетворюються на спосіб спілкування й ознаку нації».

Е. ГЕЛНЕР

1. Кров об'єднує — слово роз'єднує. Етнос — ядро нації.
2. Нація — єдність у Бозі мертвих, живих та ненароджених.
3. Нація — інтегрована особистість, у якій ти лише момент.
4. Нація вічна. Спосіб її існування — Промисел Божий».

Тези. УНА

«Народ є добровільною, пов'язаною психічними і моральними зв'язками людей спільнотою, яка утворюється-виникає від спільних предків та історичної традиції — з почуттям культурної окремішності і бажанням її збереження та розвитку».

Тези. НОП

«Суспільство не є сумою одиниць, а є цілістю, у якій людина реалізує свою ціль абсолютну, користує і збагачує своє життя через досягнення інших людей».

Тези. НОП

«Спільнота найвищого типу — спільнота натуральна — є НАРОД».

Тези. НОП

«Серед структур, зроджених народною волею, структурою вищого порядку є ДЕРЖАВА».

Тези. НОП

«У компетенції держави є гарантування реалізації прав людини і народу, які дані їм правом природнім».

Тези. НОП

«Ми далекі від того, щоб нехтувати вагою національного питання, т.зв. розвитку народності у всіх її питомих формах (мові, звичаях, одягу і т. ін.), але так не хочеться нікому забувати, що розвій народності є тільки одним з виявів розвою народу, виявом рівнорадним з розвоєм економічним, громадським, освіти і т. ін. Певна річ, він тісно в'яжеться з усіма тими проявами розвою, але ж власне для того не можна його вважати за щось кардинальне, найважливіше і виключно миродайне, і розвоєм народності без розвою живого народу, його добробуту, освіти, рівності громадської і прав горожанських є або пустою мрією, доктриною, або штучним, тепличним витвором».

І. ФРАНКО

«Водночас ліберальний підхід до націоналізму фактично ігнорував роль етнічного чинника у становленні західних на-

цій, висуваючи на перший план інші чинники — передусім політико-правові, соціальні, економічні. До того ж термін «етнос» нерідко застосовували, щоб позначити спільноти, основою яких є племінні, кровноспоріднені (в тому числі расові) зв'язки, або ж позначали цим терміном передусім етнографічні ознаки спільноти. Це, по-перше, надавало термінові «етнічність» негативного відтінку, а по-друге, заважало зрозуміти справжню роль етнічного чинника у становленні західних націй».

В. ЛІСОВИЙ

«Адже саме у процесі становлення європейських націй фактично була зреалізована ідея етнічної серцевини, коли деякі елементи однієї етнічної нації (мова, основні політико-правові традиції, політична символіка тощо) стали основою консолідації громадян в одну політичну націю».

В. ЛІСОВИЙ

6. Мова. Культура. Традиції. Звичай

МОВА

«¹ Ї була вся земля одна мова та слова одні.

² Ї сталось, як рушали зо Сходу вони, то в Шиньсарському краї рівнину знайшли, і оселилися там.

³ Ї сказали вони один одному: Ану, нароби́мо цегли, і добре її випалимо! Ї сталася цегла для них замість каменя, а смола земляна була їм за вапно.

⁴ Ї сказали вони: Тож місто збудуймо собі, та башту, а вершина її аж до неба. Ї вчинімо для себе ймення, щоб ми не розпорошилися по поверхні всієї землі.

⁵ Ї зійшов Господь, щоб побачити місто та башту, що людські сини будували її.

⁶ Ї промовив Господь: Один це народ, і мова одна для всіх них, а це ось початок їх праці. Не буде тепер нічого для них неможливого, що вони замишляли чинити.

⁷ Тож зійдімо, і змішаймо там їхні мови, щоб не розуміли вони мови один одного.

⁸ І розпорошив їх звідти Господь по поверхні всієї землі, і вони перестали будувати те місто.

⁹ І тому-то названо ймення йому: Вавилон, бо там помішав Господь мову всієї землі. І розпорошив їх звідти Господь по поверхні всієї землі».

БІБЛІЯ. БУТТЯ 11

«Якщо мова не є правильна, то вона не означає того, що має означати; коли ж вона не означає того, що має означати, то не буде зроблене те, що має бути зроблене; а тоді моральність і всяке мистецтво почнуть занепадати, справедливість зійде на манівці — і всі впадуть у стан безладного хаосу».

КОНФУЦІЙ

«Тож писати і думати про мову — то писати і думати про онтологічно-універсальну єдність минулого, сучасного і майбутнього людини — природи — нації — Вселюдства — Космосу».

П. КОНОНЕНКО

«Ми, німці, усе ще не розуміємо важливості національної мови. Основна маса нашого народу думає про неї як про щось таке, що у змозі зацікавити лише граматики. Розглядати її як орган соціальної активності й співпраці, як з'єднувальну ланку між соціальними класами та засіб їхнього поєднання,— це щось таке, про що більшість із нас не має бодай найменшого уявлення».

ГЕРДЕР

«Мова — це головне джерело внутрішнього, особистого і суспільного життя. Вона, з одного боку, мусить бути людиною все наново переживана і відтворювана. З другого боку, мова — це архів переживань і думок народу, свідок його змагань і долі. Тому мова діє на нові покоління через сторіччя.

Мова-бо — це суспільна форма пізнання. Суть її не сказане слово і не зміст, який із цим словом асоціюється в свідомості людини. Мова за своєю природою є не тільки засобом порозуміння, але взагалі передумовою думання».

Л. РЕБЕТ

«Звукові засоби мови є символами, за допомогою яких людина формує в своїй свідомості все пізнання і досвід. Певні примітивно-первісні почування, бажання і уявлення людина може переживати і без знання будь-якої мови, але вийти з цього кола тваринного буття може тільки при допомозі мови... Розвиток людини тісно пов'язаний з засвоєнням мови, і все думання відбувається словами».

Л. ВАЙСГЕРБЕР

«Вселюдські особливості мов криються в тому, що... всі вони є системами символів, що служать мислі (ідеї)».

О. ПОТЕБНЯ

«...Бо найбільш примітивна мова без порівняння багатша від того, що могла б досягти людина в мовотворенні впродовж усього свого життя. Не дивно, що капітал досвіду, закутий у мові, має великий вплив на думання і поведінку людей. Думає не людина, а великою мірою за неї думає її матірня мова».

Е. ВАЙСГЕРБЕР

«Мова — це не тільки відома система способів пізнання... Мова є водночас шлях усвідомлення естетичних і моральних ідеалів, і в цьому відмінність мов не менш важлива, ніж у ставленні до пізнання».

О. ПОТЕБНЯ

«Людина, яка розмовляє двома мовами, переходячи від однієї мови до іншої, змінює водночас характер і напрям плину своєї думки, а на плин її далі впливає лише посередньо».

О. ПОТЕБНЯ

«...знання двох мов у дуже ранньому віці не є володінням двома системами зображення і повідомлення одного й того ж кола думок, але роздвоюється коло і наперед утруднює досягнення цілісності світоспоглядання, завжди науковій абстракції».

О. ПОТЕБНЯ

«Пристосування мови до біжучих життєвих умов робить її ще більш виробленою, прозорою, ясною. Думання відбувається уймаанням явищ при допомозі успадкованої апаратури мови і шойно значеннєвє в'язання досвіду вводить його у свідомість. Слова, мов ядра кристалів, обростають в час думання за законами асоціації живим змістом... В цьому розумінні мова і пов'язані з нею поняття організують волю, сталять свідомість. Мова заховує оцінки вартостей, береже ідеї».

Г. ШМІДТ-РОР

«Коли я молюся чужою мовою, то уста мої моляться, а серце спить».

АПОСТОЛ ПАВЛО

«Німецька бесіда — то для мене модний фрак, котрим стройться не раз і такий штуцер, котрому по кишнях вітер свище. Но руська бесіда — то для мене той любий, домашній убір, в котрім всякий показується другому таким, яким єсть... Руська бесіда — то бесіда мого серця!»

І. ФРАНКО

«Тільки мова, якою ми послуговуємося від наймолодшого віку у зносінах з оточенням й у якій ми висловлюємо всі наші враження, дає нам ту силу, ту красу відтінків, ту різноманітність висловів, які потрібні, коли розходиться не тільки про схоплення уявних понять, але про відбиття всієї повноти дійсного життя. Про справи політичні та наукові можна говорити й мовою, вивченою у школі; але мистецький твір, річ ясна, можна написати лише рідною мовою».

К. КАУТСЬКИЙ

«Вирішальний факт щодо латини — окрім того, що вона була сакральною мовою,— полягав у тому, що вона була мовою двомовних. Порівняно мало хто розмовляв цією мовою від народження, а ще менше нею мислили».

Б. АНДЕРСОН

«Наприклад, така «об'єктивна» характеристика єдності нації, як мова, стає малопридатною, коли йдеться про швейцарців (усередині єдиної нації існують чотири рівноправних мови), бельгійців (дві мови), канадійців (дві мови) тощо. Англійською мовою розмовляють принаймні у шести незалежних державах, населення яких вважає себе окремими націями, іспанською — у двадцяти, арабська мова є державною для багатьох суверенних націй Сходу».

Г. КАСЬЯНОВ

«Найпоширенішим критерієм є мова, посилення на який спонукає нас пригадати, що швейцарська нація говорить чотирма мовами. Для деяких націоналізмів мова була досить важливим чинником, що спричинилося до відродження або нового поширення мови, яка б інакше зникла,— як це сталося зі спробою ірландців відродити гельську мову. За неможливості віднайти якийсь єдиний критерій, були запропоновані складні й абстрактні визначення. Попри це, якщо вдається до метафори, то мова залишається найбільш перспективним кандидатом. Нація таки складається з «людей, які говорять однією мовою».

К. МАЙНОУТ

«Засвоєння рідної мови визначає все життя людини. За допомогою мови людина не тільки порозумівається, пізнає світ і т. д., але й дослівно переживає все життя. Мова приходить до людини як явище об'явлення, як великий дарунок минулого, як багата спадщина по предках. Через мову дістає людина зв'язок з величезним запасом енергії, якою є насичена мова. З цього невичерпного джерела енергії людина користується все своє життя. За допомогою слів вона наново, для свого вжитку, актуалізує психічне напруження народу».

К. ВОССЛЕР

«В кожній мові заховане минуле народу, його характер, світосприймання і змагання. Мова — це клавіатура душі народу, це ключ до її внутрішньої енергії. Тому змагання за поширення своєї мови — це змагання за поширення волондінь кожного народу, а денационалізація полягає передусім у накинненні другому народові своєї мови...»

Мова неповторна тому, що її людина переживає тільки один раз в житті, саме тоді, коли разом із засвоєнням її в молодості пізнає взагалі категорії думання, а разом з тим все багатство і красу життя. Все людина зберегла за допомогою рідної мови, чужу мову людина під час засвоєння не переживає, і це робить мовну приналежність дуже важливою в оцінці національної приналежності».

К. ВОССЛЕР

«...А коли єсть окрема мова, то єсть і окремий народ».

І. ОПІЄНКО

«1. Етнос (народ) — це замкнута система дискретного типу із власним органічним й оригінальним світоглядом, здатна до саморозвитку і досягнень у різних галузях духовної та матеріальної культури.

2. У своєму розвитку людство пройшло низку форм об'єднання в етнічні спільноти: рід, плем'я, народність, нація. На кожному з цих етапів мова забезпечувала цілісність спільноти, була засобом передавання набутого досвіду в пізнанні світу, ставала одним із основних об'єднуючих факторів при творенні спільноти вищого рівня.

3. Доля кожного етносу (народу) органічно переплетена з долею його мови. Історія засвідчує численні приклади того, що із зникненням мови зникає і етнос. Мова є органічним атрибутом народу. Без мови нема народу.

4. Мова забезпечує єдність етносу, розчленованого державними кордонами, розділеного простором, розмежованого соціальними, політичними, релігійними чинниками. Хіба не вона єднає стільки століть розпорошених по світу українців, курдів, вірменів?..

5. Для єдності народу значення мови — зразу за значимістю крові. Адже для життя людського суспільства після генетичного коду (генна пам'ять) найбільше значення має мовний код (соціальна пам'ять) — збереження інформації».

В. ІВАНИШИН, Я. РАДЕВИЧ-ВИННИЦЬКИЙ

«Гени не впливають безпосередньо на мову, але те, якою мовою ви оволодіваєте, залежить від місця вашого народ-

ження і вашого оточення, сім'ї та соціального середовища. Якщо якась група ізолюється від інших, відбувається розходження як генетичного фонду, так і мови. Таким чином, історія генів та історія мови багато в чому єдині».

Л. КАВАЛЛІ-СФОРЦА

«Сутність мови тісно зв'язана з формою думання народу і з перших початків вміщала в собі, хай і в зародку, всі необхідні засоби передавання найрізноманітніших характерних рис способу думки. Саме внаслідок того, що існує достатньо тісний зв'язок між мовою і його носієм — расою, вона зберігається набагато довше, ніж відповідні народи зберігають свою державність. Все це дозволяє зробити незаперечний висновок про те, що жоден народ не може мати мову, яка стоїть на більш високому ступені, ніж він сам. Ієрархія мов знаходиться в суворій відповідності з ієрархією рас».

Ж. А. де ГОБІНО

«Жоден народ не може мати мову, яка стоїть на більш високому ступені, ніж він сам. Ієрархія мов строго відповідає ієрархії рас».

Ж. А. де ГОБІНО

«Кожне слово в самородної мови не тільки визначає річ фізичну, чи абстрактне розуміння, як у мінералогічному кабінеті напис, але виявляє собою результат вікового духовного життя народу, суму його творчості; воно нерозривно зв'язане з свідомістю народною, будить у кожного думку свідому, розворушує всю його моральну істоту. Тим тільки той народ, який своєю мовою говорить, може свідомо орудувати цим органом життя духовного і здатен так розвивати його, як природа скаже».

Т. ЗІНЬКІВСЬКИЙ

«Мова — головна етнічна ознака людини. Не існує іншого способу бути людиною, як бути якоюсь людиною, — англійцем, росіянином, турком, юкагіром, греком, калмиком і т. д. «Людей взагалі» не існує і не існуватиме, бо це було б смертю людства. «Сьогодні всім зрозуміло, що ет-

нічність у технологічному суспільстві кінця двадцятого століття забезпечує зміст життя людини» (Г. Астер, П. Потічний). А робить людину «якоюсь», тобто приналежною до певного етносу, саме мова, бо без неї людина не могла б бути нормальним членом етнічної спільноти, членом суспільства».

В. ІВАНИШИН, Я. РАДЕВИЧ-ВИННИЦЬКИЙ

«Єдиний скарб у тебе — рідна мова,
Залятий для сусіднього хизацтва.
Вона твого життя міцна основа,
Певніша над усі скарби й багатства».

П. КУЛІШ

«Любов до малоросійського слова більш-менш приваблювала мене; мені було гірко, що така прекрасна мова залишається поза всякої літературної обробки і, зверх того, її цілком незаслужено зневажають».

М. КОСТОМАРОВ

«Велика-бо сила в простому народному слові і в простій народній пісні, і тайна тої сили — в людських серцях, а не в людському розумі. Те слово серцем люди вимовили... Те слово розлилось по Україні піснею про радість і горе, про зоряне небо, про любії гаї і луги зелені... Прийшло до нас письменництво з чужого краю з чужою мовою. ... Не поняв (нарід) віри наставникам, котрі вмовляли його, що не рідною, простою, а якоюсь поважнішою мовою треба в тузі і в радості серцем о серця озиватись або свій розум перед людьми вихвалити... Чужоземна наука... все те никло в народі, як у морі капля... Простий нарід кланявся їм, як розумним головам, а в серці, сам того не знаючи, був од усіх їх умніший; тим і не кидав свого рідного слова, не забував рідної пісні». Було дві мови — і «за князів-варягів», при Литві, і під Польщею, і під Москвою,— одна мова серця, друга — розуму; «схоластика по школах розуміла речі тільки головою, а серцем їх не розуміла».

П. КУЛІШ

«Переписав оце свою «Слепую» та й плачу над нею, який мене чорт спіткав, що я оце сповідаюся кацапам черствим

кацапським словом. Не хочеться, дуже не хочеться друкувати «Слепую», але вже не маю над нею волі».

Т. ШЕВЧЕНКО (лист до Я. КУХАРЕНКА)

«Люди, як правило, добровільно не відмовляються від своєї мови, між іншим, з огляду на позасвідомий страх перед спустошенням свідомості».

О. ПОТЕБНЯ

«Я перекладаю українські пісні вже багато років, проте, коли бачу новий збірник їх, то вони знову надихають мою душу. Українська народна пісня перевершує пісні інших народів своїм поетичним, етичним багатством і глибиною почуття. На українському культурно багатющому ґрунті виростає й українська література. Той ґрунт дає їй власні соки, і такі живлющі, що створилася така багата, така самобутня, самостійна література, якою московська ніколи не була і не є досі... українські народні пісні показують: як-то величезна поетична сила є в українській народній душі. Українська література також має ту силу, що вона корениться в українській народній пісні, стоїть на ній, зберігаючи її силу та глибину і додаючи ще чари великої особистості».

В. ФРАНЦУЗ

«Господь охоронив Україну від облудної новітньої музики. Вислухати новітню європейську музику, а після неї українську народну пісню — це однаково, що вийти з затруєної пахощами міської світлиці на свіже, чисте лісове повітря. Композитори всього світу можуть знайти багаті музичні перлини в українській народній пісні. Українські народні пісні — це невичерпна криниця музичних перлин, що їх вистачить композиторам усього світу».

В. БАЛТАЗАР

«Українська мова має гармонійність і м'якість, найвищу серед слов'янських мов, і тому з них усіх найліпше надається до співу й музики. Українська народна поезія — найбагатша в Європі, вона має величезні, невичерпні скарби;

має найвищий поетичний розмах та яскравість вислову; має в собі щось дуже високе, чому немає назви в людській мові».

Й. ЯРГАНТ

«Обставинами мого життя обумовлено те, що при моїх академічних заняттях вихідною точкою моєю — може, незамітно для інших — були українська мова і українська народна творчість. Якщо б не ця вихідна точка і зв'язане з нею почуття, і якщо б я виріс поза кругом цієї традиції, я, мабуть, не займався б наукою».

О. ПОТЕБНЯ

«Немає нації, яка б не змагала до посідання власної мови, й навпаки, мова ледве живе там, де її не підтримує національне почування».

А. МЕЙЕ

«Я грузин, тому повинен перш за все намагатися розвинути, вдосконалювати свої національні особливості, тобто мову, віру, історію та ін., і тільки тоді буду гідним співбратом інших».

А. ЦЕРТЕЛИ

«На цей раз, мої шановні брати, я вирішив звернутися до вас не на мові країни, де я народився, а на мові країни, де народився мій народ... Ми говоримо на мовах вавилонського стовпотворіння, на мовах всіх країн світу, не вживаючи лише власної. Ми забули свою мову. І тому нехай вона прозвучить у цьому залі і хай буде сьогодні відомо всім: є мова народу Ізраїлю і відродиться вона в Ерец-Ізраїлі».

М. КОГАН (про вживання івриту, з виступу на Першому конгресі сіоністів)

«...Коли люди не є продуктами певної культури, не мають рідної мови, то це призводить до повного всихання всього людського».

І. БЕРЛІН

«Але я кажу це не для того, щоб ганьбити досконалість і майстерність інших мов, які завжди мали і мають свою славу і ціну у всіх людей, а особливо польської мови, що є для нас майже рідною завдяки дорогому нам об'єднанню нашого Великого Князівства зі славною Польською Кораною, лише засуджую занедбання, навіть і майже відречення від нашої власної литовської мови. О, Боже, дай щоби ми отямилися і прокинулися колись із того сну!

Невже ж ми не бачимо, як багато куточків нашого Великого Князівства гине через незнання справ, що стосуються віри і духовного спасіння? Як багато людей і по сьогоднішній день живе у невігластві, у важких гріхах і поганських забобонах? Невже ж ми не чуємо, як багато з них умирає, проживши негідне, нехристиянське життя, і йде на вічну загибель? Звідки це все?

Тільки через занедбання рідної батьківської мови».

М. ДАУКША. У XVI ст.

«Російська імперія весь час колеться і розсипається, як розсохла бочка, не тому, що вона різномовна, а тому, що вона вперто хоче бути одномовною».

О. ТЕЛІГА

«Мова народу розчленована в діалектах, а зібрана воедино в літературній мові».

Г. БРІНКМАН

«Мова — це «символічний ключ до культури».

Е. СЕПІР

«Будь-який народ хоче бути не тільки ситим, але й вічним... Безсмертя народу — в його мові».

Ч. АЙТМАТОВ

«За станом мови можна встановити стан культури».

В. фон ГУМБОЛЬДТ

«В рамках традиційного [аграрного] суспільного устрою — мови полювання, збирання врожаю, різноманітних

ритуалів, офіційної установи, кухні й гарему становлять автономні системи».

Е. ГЕЛНЕР

«...З'являється суспільство, основане на високорозвиненій технології і необхідності постійного зростання, яке потребує мобільного поділу праці і постійного, частого і взаємозрозумілого спілкування між незнайомцями, що, у свою чергу, вимагає системи чітких спільних понять, оформлених у стандартній мові».

Е. ГЕЛНЕР

«До основних кваліфікаційних якостей громадянина входить активне володіння рідною мовою».

У. АММОН

«Хто не знає чужих мов, той нічого не відає про свою власну».

Й. В. ГЕТЕ

«Існує більш живе свідоцтво про народи, ніж кістки, зброя і могили: це — мова».

Я. ГРИМ

«Те суб'єктивно-розумне, що існує в нас, тобто те, що розумом обдароване і розумно-об'єктивне творить чи керується ним, пов'язується певними природними узами спілкування з тими, з якими у неї цей розум спільний. Але оскільки людина не могла б установити надійного спілкування з людиною, якщо б вони між собою не розмовляли і таким чином не передавали одна одній свої почуття і думки, то це суб'єктивно-розумне знайшло потрібним позначити предмети словами, тобто певними звуками, які служать знаками, так щоб люди, які не можуть відчувати душі один одного, користувались для встановлення між собою взаємних зносин почуттям, мовби перекладачем».

А. БЛАЖЕННИЙ

«І власний твій дух, або душа твоя, вся є в усьому розумі твоєму, і весь розум твій — у всьому слові твоєму, і все слово твоє — в усьому духові твоєму, нероздільно і нерозливно».

С. НОВИЙ БОГОСЛОВ, XII ст.

«Язик-бо значить по-церковному те, що по-нашому мова, і народ, або нація».

М. ДРАГОМАНОВ

«Побіч релігії, мова — другий основний чинник культури, що відіграв і далі грає головну роль в націотворенні... Одначе мова тільки один з елементів, при допомозі яких можна визначити націю... Данці і норвежці мають спільну літературну мову, проте вони окремі нації. Подібно англійці, ірландці і американці — це окремі нації, хоч мають одну мову. По-іспанськи говорять іспанці, мексиканці, аргентинці і т. д. Португальці і бразильці, голландці і бури — це окремі народи, хоч вживають однакової мови. З другого боку, французи не вважають валянців чи швейцарців, що говорять французькою мовою, за французів. І навпаки, кельтські по мові бретонці зараховуються до французької нації. Швейцарці хочуть бути і вважаються за одну націю, хоч складаються з німецької, французької і лідійської мовних груп».

Й. ФЕЛЬС

«Слов'яни, для того щоб стати вченими, студентами, державними службовцями, інженерами чи ще кимось,— хто потребує інших, ніж у селян, хистів та ідей,— повинні були опанувати іноземну мову з ресурсами, відмінними від їхніх рідних мов, або ж домагатися забезпечувати себе слов'янськими мовами, які ці ресурси мають. Якщо вони вивчали іноземну досить добре, щоб вона правила за мову їхньої праці і професії, то їм загрожувала небезпека винародовлення як слов'ян. Якщо ж вони опановували слов'янську мову, яка мала ті ж самі ресурси, що й німецька або французька мови, на які можна перекласти німецькі й французькі книги, то вони ризикували втратити дотичність до народної культури своїх предків».

ДЖ. ПЛАМЕНАЦ

«Мова народу — кращий, нев'янучий і вічно відновлюваний цвіт усього його духовного життя, що починається далеко за межами історії. У мові одухотворюється весь народ і вся його батьківщина; в ній втілюється творчою силою народного духу в думку, в картину і звук небо вітчизни, її повітря, її фізичні явища, її клімат, її поля, гори й долини, її ліси і ріки, її бурі і грози — весь той глибокий, повний думки й почуття голос рідної природи, який лунає так лунко в любові людини до її іноді суворой батьківщини, який відбивається так виразно в рідній пісні, в рідних мелодіях, в устах народних поетів. Проте в світлих, прозорих глибинах народної мови відбивається не тільки природа рідної країни, але й уся історія духовного життя народу. Покоління народу проходять одне за одним, але результати життя кожного покоління залишаються в мові — в спадщину потомкам. У скарбницю рідного слова складає одне покоління за одним плоди глибоких сердечних рухів, плоди історичних подій, вірування, погляди, сліди пережитого горя і пережитой радості,— одне слово, весь слід свого духовного життя народ дбайливо зберігає в народному слові. Мова є найживіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що з'єднує віджилі, живущі та майбутні покоління народу в одне велике історичне живе ціле. Вона не тільки виявляє собою життєвість народу, але є якраз саме це життя. Коли зникає народна мова — народу більше нема! Ось чому, наприклад, наші західні брати, витерпівши всі різноманітні насильства від іноплемянників, коли це насильство, нарешті, торкнулося мови, зрозуміли, що йдеться тепер про життя чи смерть самого народу. Поки жива мова народна в устах народу, до того часу живий і народ. І нема насильства більш нестерпного, як те, що хоче відібрати в народу спадщину, створену незчисленими поколіннями його віджилих предків. Відберіть у народу все — і він все може повернути, але відберіть мову — і він ніколи більше вже не створить її; нову батьківщину навіть може створити народ, але мови — ніколи, і коли вимерла мова в устах народу — помер і народ. Але якщо людська душа здригається перед убивством однієї недовговічної людини, то що ж повинна б почувати вона, зазіхаючи на життя багатовікової історичної особистості народу — цього найбільшого з усіх створінь Божих на землі».

К. УШИНСЬКИЙ

«Десять Гоголів та сто Короленків не перетворять російську літературу на «общеруську»: вона залишиться російською, тобто великоруською, а поруч з нею українська народність, продираючись крізь стрій величезних труднощів, створює свою літературу своєю мовою».

В. ЖАБОТИНСЬКИЙ, 1911

«Це вже всім давно відоме, і тим дивнішою є впертість, з якою настоюють на тому, що кров і мова — основа національності. В цьому я бачу стільки ж невдячності, скільки й непослідовності. Бо француз має завдячувати свою сучасну Францію, а іспанець свою сучасну Іспанію засаді Х, дія якої якраз і була скерована на переборення вузької спільності, заснованої на крові й мові. Отож, Франція та Іспанія своїм змістом протилежні до того, що їх уможливило...

Така сама роль припадала расі та мові. Не спільність однієї чи другої створили націю, а навпаки: національна держава завжди зустрічала у своєму прагненні до об'єднання багато рас і багато мов, які ставали їй на перешкоді. Лише після того як цю перешкоду усунено, постала відносна єдність раси і мови, які, в свою чергу, допомагали консолідувати єдність».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Мова займає одне з найвищих місць на шкалі національних вартостей».

У. ВАЙНРАХ

«Мова народу — це його дух, і дух народу — це його мова».

В. фон ГУМБОЛЬДТ

«Світ просіється крізь сито слів».

К. КРАВС

«Мова — дім духу».

М. ГАЙДЕГЕР

«Мова є річище, яким дух може котити свої хвилі з твердою впевненістю, що джерела, до яких вони його підводять, ніколи не висохнуть».

В. фон ГУМБОЛЬДТ

«Межі моєї мови означають межі мого світу».

Л. ВІТГЕНШТЕЙН

«Слова мають величезну владу над нашим життям, владу магічну, ми зачаровані словами і значною мірою живемо в їхньому царстві».

М. БЕРДЯЄВ

«...Мова діє в усіх сферах духовного життя як творча сила, і якщо далі прослідкувати цю проблему, то важливість мови стане ще більш очевидною. Той, хто не схильний настільки поцінувати мовний вплив серед форм знання, має постійно розмірковувати, як далеко зайшли б ці форми знання, коли б мови не було взагалі».

Л. ВАЙСГЕРБЕР

«...ніколи не може бути жива наукова школа на Україні без української мови».

М. ДРАГОМАНОВ

«Мова долає своїх суперниць не завдяки якимось своїм внутрішнім якостям, а тому, що її носії є більш войовничими, фанатичними, культурними, підприємливими».

А. МАРТИНЕ

«Ми не лише говоримо якоюсь мовою, ми думаємо, ковзаючи вже прокладеною колією, на яку ставить нас мовна доля».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«1. Мова належить до так званих вторинних систем. Вона існує не сама по собі, а в людському суспільстві, похідним від якого вона є. Водночас мова — один із факторів самоорганізації суспільства і невід'ємна ознака таких спільнот, як рід, плем'я, народність, нація.

2. Мова існує у свідомості членів суспільства, реалізується в процесах мовлення і «консервується» в результатах цього мовлення (у сказаному, написаному). Тому доля мови залежить від кожного з мовців.

3. З матеріального погляду в мові, що реалізується в мовленні, немає нічого, крім звуків, які комбінуються у слова, речення тощо. За цими комбінаціями криється величезний світ значень — фонетичних, лексичних, граматичних, стилістичних. Саме в них відображені знання народу — носія мови — про світ, його структуру, ставлення людей до нього».

4. Через мову ми пізнаємо світ. Наївно вважати, що кожен з нас сприймає світ безпосередньо, «таким, як він є». Насправді наше сприйняття світу відбувається крізь призму нашої мови...

5. Мова — найважливіший засіб спілкування людей, тобто засіб вираження і передавання думок, почуттів, волевиявлень. У цій ролі людська мова має універсальний характер: нею просто передати все те, що виражається, наприклад, мімікою, жестами, морським зводом чи дорожніми знаками, тоді як жоден із цих засобів спілкування не може конкурувати у вираженні з мовою...

6. Мова — це засіб формування, оформлення та існування думки: без називання нема думання, осмислення реальності.

7. Мова — система знаків, матеріальних за своєю природою і соціальних за змістом та функціями. Кожен елемент мови має свою значимість лише в єдності та взаємозв'язку з іншими елементами. Тому будь-яке насильство над окремим елементом негативно позначається на мові в цілому.

8. Мова — явище суспільне. Вона виникає, розвивається, живе і функціонує в суспільстві. Між мовою і суспільством існує взаємний зв'язок: не лише загибель суспільства призводить до загибелі мови, але й загибель мови веде до зникнення суспільства, що не вберегло свою мову.

Мова — не тільки витвір історії суспільства, але й активний чинник цієї історії: не тільки об'єкт, а й суб'єкт історії.

9. Формою існування мови, свідченням її життєздатності є мовлення, тобто використання цієї мови людьми в комунікативних актах у всіх сферах громадського та особистого життя.

Перестаючи бути засобом спілкування, мова стає мертвою...

10. Головними компонентами мови є фонетика, лексика, граматики.

14. Мова — головне знаряддя соціалізації, тобто перетворення біологічної істоти в соціальну, у члена певного суспільства. Мова бере участь у творенні людини.

15. Мова — це генетичний код нації, який поєднує минуле з сучасним, програмує майбутнє і забезпечує буття нації у вічності».

В. ІВАНИШИН, Я. РАДЕВИЧ-ВИННИЦЬКИЙ

«Мова — це хоронителька історичної пам'яті народу. Позбавити мови — означає позбавити народ минулого, а тим самим і майбутнього. Народ без пам'яті манкуртизується, перетворюється в населення — безетнічну, безнаціональну біомасу, якою легко маніпулювати. І навпаки: «та чи інша спільнота людей може виникнути тільки в результаті свідомого використання мови» (Ф. Ніцше)».

В. ІВАНИШИН, Я. РАДЕВИЧ-ВИННИЦЬКИЙ

«Три східнослов'янські мови: українська, білоруська й російська — зростали незалежно одна від одної, як мови самостійні, і т. зв. «праруської» спільної мови ніколи не було».

І. ОПІЄНКО

«УКРАЇНСЬКА МОВА — мова корінного населення України, а також українців, що проживають за її межами... Укр. народ склався на основі населення колишнього Київського, Чернігівського, Переяславського, Галицького і Володимирського князівств. Це була територія Наддніпрянщини з басейнами середньої і нижньої течії Десни та Сейму, Сули, Псла, Ворскли на сході, Росі і частково Прип'яті на заході, а також Наддністрянщини, обмеженої з північного заходу Південним Бугом, а з південного заходу Прутом».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«На питання: «Як говорили в Київській Русі?» академік В. Ключевський відповідав: «Так, як говорять малороси». За М. Максимовичем, говір руських князів тотожний говорові сучасного малоруського селянина Київщини. «У Києві XII—XIV століть говорили по-малоруськи, але з відоми-

ми відмінностями від малоруського наріччя Волині і Галичини; ця відмінність наріччя збереглась і до нашого часу»,— писав В. Ягич.

В. ІВАНИШИН, Я. РАДЕВИЧ-ВИННИЦЬКИЙ

«А те, що в усіх монастирях колишньої Росії писали цією староукраїнською мовою, то в цьому немає нічого дивного, бо вся грамота у володінні Рюриковичів у середньовічні часи йшла з київських монастирів. Це ж бо була мова тогочасних культурних людей, так само як у 19 столітті російські дворяни вживали французьку мову замість рідної...»

Е. ІЛЬІНА

«Аж до ХІХ ст. москвини не мали граматики своєї мови».

М. ТРУБЕЦЬКОЇ

«Балачки про рівновартність московської літератури з європейською є лише пихатою маячнею».

В. БЕЛІНСЬКИЙ

«Московська літературна мова була століття фантастичною у своїй відірваності від народної московської. Вона була жалюгідною мішаниною «мови» Ягужинських, Розумовських, Безбородьок та блазенського жаргону Мініхів і Остерманів».

А. САЛТИКОВ

«Коріння мови не в небі, землі, крові, горлянці, не в індивідуальнім бутті, а в колективнім, господарським з'єднанні для загального, матеріального добра».

І. К. ЗБОРОВСЬКИЙ (за Н. МАРРОМ)

«Нова моя наука про мову не супротивляє мови мас визволених націй мові великодержавної нації, а в першу чергу не протиставить російській мові...»

Н. МАРР

«Хоча капіталізм спромігся звершити чимало надлюдських подвигів, але два супротивники — смерть і мови — виявилися для нього заміцними горішками».

Б. АНДЕРСОН

«Мова, зауважував Гердер, робить людину людиною, тобто розумною істотою. Мову людина набуває лише у спільноті. Фактично мова — синонім думки. Отже, оскільки мова є вираженням певного способу мислення, відповідно, й кожна мовна спільнота має власний спосіб мислення, власний характер, культуру і передусім завдяки мові існує як окрема спільнота».

Г. КАСЬЯНОВ

«Слово і зображення символічні, якщо під ними розуміється щось більше, ніж їхнє очевидне і безпосереднє значення. Вони мають більш широкий «безсвідомий» аспект, який кожного разу точно не визначений чи пояснити його неможливо».

К. ЮНГ

«Бажано, щоб при атестуванні державних службовців у кінці року бралися до уваги, серед інших, зацікавлення і старання, які виявляє кожен шануванню французької мови».

З циркуляру про вживання французької мови працівниками державних установ, 1974

КУЛЬТУРА

«Значення «нації» загалом пов'язується з вищістю або ж принаймні з унікальністю культурних цінностей, які можна зберегти і розвивати лише шляхом культивування індивідуальності спільноти».

М. ВЕБЕР

«...Архетип колективного підсвідомого значною мірою є буття-в-собі архетипу культури, те абстрактно-універсальне, з якого може вирости національно-конкретне».

...Надалі архетипи колективного підсвідомого, ці універсальні скрижалі людства, підносяться до етнічного буття і втрачають свою абстрактну всезагальність. Але то не процес абсолютного знання. Архетипи підсвідомого залишаються у найнижчих шарах свідомості й поведінки та співіснують з архетипами культури. Тут важливо зрозуміти, що архетипи культури не є їх інтерпретацією, фактом відображення на тому ж самому рівні, а розвитком та ступенем зрілості.

...Все це дозволяє зробити висновки: 1. Архетип національної культури можна назвати міфологемою культури. 2. Національна ідея виступає системою архетипів національної культури в їхньому історичному розвитку».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Поза видимою конфігурацією звичних речей та загальноприйнятої поведінки, невидиму *конфігурацію цінностей* — того, що можна і не можна робити, правил для розрізнення поганих і добрих вчинків, красивого та огидного, звичайного та дивного, безпечного та небезпечного, цікавого та не цікавого. Позитивні елементи культури — дії, які ми бачимо, слова, які ми чуємо, речі, до яких ми торкаємося, — вбудовані у підгрунття, яке в кожній культурі являє собою ту частину поведінки, що її ми не бачимо, оскільки вона вважається непристойною; зі слів, що їх ми не чуємо, бо вони можуть бути табу; з речей, які відсутні, бо їх не використовують. Тиша є красномовною. Без тиші немає мови, і саме культура вчить людей, коли потрібно говорити, а коли мовчати».

К. ДОЙЧ

«Важливо чітко відрізнити це поняття суспільства від понять спільноти або культури в антропологічному сенсі. На перший погляд, культура складається з інституцій — таких як танці, весільні обряди — та з певних речей, як, скажімо, якийсь вид сокир, чи списа, їжі чи одягу... ті самі люди звикли до певних видів сокир, одягу, їжі та шлюбу; вони мають загальноприйняті уявлення про красу орнаментів і про «добру» поведінку дорослих і дітей. Всі ці речі, виявляється, якимось чином тримаються разом у їхній свідомості. Вони утворюють, якщо застосувати технічний термін, культурну *конфігурацію*».

К. ДОЙЧ

«Необхідно рахувати основним положенням археогеографії, що розповсюдження етнографічних предметів може здійснюватися тільки через людину, з нею, при ній, на ній, особливо ж в ній, тобто в її душі, як зародок ідеї, форми. Етнографічний предмет пересувається разом з його носієм».

Ф. РАТЦЕЛЬ

«Тому згадана культура є загальним набором стабільних, звичаєвих уподобань і пріоритетів уваги та поведінки людей, а також їхніх думок та почуттів. Багато із цих уподобань можуть включати комунікацію; людям, як правило, легше спілкуватися у межах тієї ж самої культури, аніж поза її межами. Мірюю того, як спільна культура сприяє комунікації, вона формує *спільноту*».

К. ДОЙЧ

«Це означає, що кожна культура, навіть найменш сформована й розвинена, має певну незамінну «вартість» і може вносити свою частку в загальну скарбницю культурних вартостей людства. Націоналізм як ідеологія і символізм легітимуює будь-які контури культури, повсюди закликає інтелігенцію перетворювати «низьку» культуру на «високу», усну культуру на письмову, на літературну традицію, аби зберегти для нащадків її фонд незамінних культурних вартостей. Обрані народи раніше були відзначені своїми божествами; сьогодні вони обрані ідеологією та символізмом, що підносять унікальне та індивідуальне й перетворюють їх на глобальну реальність. Раніше народи були обрані за свої нібито чесноти; сьогодні вони покликані бути націями з огляду на свої культурні спадщини».

Е. СМІТ

«Комунікативні засоби суспільства складаються із стандартизованої системи символів, таких як мова та будь-яка кількість допоміжних знакових систем (абетки, способи писання, рахування, малювання тощо). Вони включають також інформацію, що зберігається у живій пам'яті, звичках, асоціативних зв'язках і схильностях членів спільноти, та її матеріальних засобах збереження інформації, таких як бібліотеки, пам'ятники, покажчики тощо. Деякі з цих засобів, приватних чи су-

пільних, мають справу з обробкою, поширенням, відновленням та інтерпретацією інформації. Всі згадані елементи разом складають те, що антропологи називають культурою».

К. ДОЙЧ

ТРАДИЦІЇ. ЗВИЧАЇ

«Історія людства не існує доти, доки воно не стає суспільством із спільною традицією або ж спільною свідомістю».

Є. ШАЦЬКИЙ

«Як уже зазначалося, головним питанням є *тяглість*. Чи існує культурна тяглість, яка перетинає історичні бар'єри, що відділяють одну форму суспільної організації від іншої? Відповідь однозначна — *так*. Культура *насправді* є чимось, що передається крізь віки. Сама розмаїтість культур, яка є суттю людського буття, також охоплює розмаїтість у часі існування: деякі культури можуть змінюватися дуже швидко. Саме перехід від суто генетичної спадковості до культурної уможливорює існування вражаючого розмаїття культур за єдиної генетичної основи і здатності цих культур швидко змінюватися. Отже, немає єдиної узагальнюючої відповіді: культури існують незмінно або культури змінюються. Емпіричні дані свідчать на користь обох суджень. З одного боку, історики і суспільствознавці, які віддають данину *Винаходу Традиції*, переконливо довели: те, що подається як «давня», «доісторична» традиція, *насправді* часто є недавнім винаходом (нерідко — свідомим), і її давність, яка має слугувати засобом легітимізації чогось, *насправді* є сумнівною...

Таким чином, обидва твердження мають сенс. Культурри водночас можуть бути стійкими і плинними. Отже, не варто говорити про те, що вони практично непорушні, подібні до льодовиків, які зсуваються з гір на декілька метрів на рік, зберігаючи тяглість у змінах; так само не слід стверджувати, що вони завжди є винаходом, що їхні претензії на тяглість сумнівні. Мають місце *обидві* тенденції, і якщо й існують якісь закони, що визначають перевагу однієї з них, вони нам невідомі».

Е. ГЕЛНЕР

«...Народ зберігає, сам того не розуміючи, залишки стародавніх традицій, що сягають ... «передісторії», він виконує у певному сенсі функцію більш або менш «підсвідомої» колективної пам'яті, зміст котрої, зовсім очевидно, прийшов звідкись ще».

Р. ГЕНОН

«Все було б гаразд, якби ми якимось чином знищили минуле. Але минуле — це в істоті *revenant* (зворотне (*фр.*)). Коли відкинути його, воно вертається, і то неминуче. Тому єдине справжнє переборення його — це не відкидати його. Рахуватися з ним. Діяти з увагою на нього, щоб не ухилитися, не уникнути його. Словом, жити «на висоті часів», з перебільшеною свідомістю історичної кон'юнктури.

Минуле має рацію, свою власну рацію. Коли йому не признати її, воно повернеться й буде вимагати її, накидаючи разом з нею свої помилки. Лібералізм мав певну рацію, і її треба визнати навіки-віків. Але він не мав цілої рації, і тому треба відкинути його помилки. Європа мусить заховати свій істотний лібералізм. Це передумова, щоб перебороти його».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Вочевидь, як у випадку мовних прикордонних оберегів, свого змісту символи набувають протягом кількох поколінь, навіть століть, перш ніж починають виступати у ролі прикмет для даної етнічної групи. Отже, у своєму крайньому вираженні, спілкування етнічними символами носить довготерміновий характер — *longue duree*, тобто це — спілкування між мертвими і живими. Тут, як і в інших аспектах етнічної ідентичності, довготривалість символу є набагато важливішою, ніж момент його зародження в минулому. Довготривалість тісно з проникненням окремих символів, вербальних і невербальних, у міфологічні структури».

ДЖ. А. АРМСТРОНГ

«Витворене на певній конкретній базі співжиття може після певного часу втримуватися між іншим при допомозі символів: прапорів, будівель, репрезентативних постатей і т. п.

Окрему групу чинників об'єднання людей творять різного роду чинності. До цієї категорії належать всі засоби, прямі чи опосередковані, мобілізації мас: свята, збори, маніфестації, вибори і всі урядові чи суспільні чинності сплачення податку, несення військової служби. Всі вони мобілізують, об'єднують його та виявляють його політичну волю».

Л. РЕБЕТ

«Усі племена мали ж свої звичаї, і закони предків своїх, заповіти, кожне — свій норів».

НЕСТОР-ЛИТОПИСЕЦЬ

«Як вплинуло поняття роду, родини на українську військовість? Майже не можна уявити собі українця, прив'язаного до якогось вождя, начальника, без відчуття в тому вождеві джерела родинної зичливости. Найвищий слів владі — це отаман, коли ж він є й господарем душ,— це батько. Батько — це той, що дає підвладному певність, що він, підвладний, є членом роду...

Поняття батька в українській військовості приносить сумління і моральні підстави порядкування в цілій військовій родині. Батько — носій моралі нації. Збірна історична традиція опертя — це край, як Мати, Ненька. Це — «Матка наша» гетьмана Мазепи аж до «Україна — Мати» 1917 року. Почуття роду, отже, є й у війську, і вдома, і в динамізмі, і в традиційності. Українець не може вийти з своєї Родини, хіба що викорінений або запроданий. Родина стає прообразом української групи».

Ю. ЛИПА

«Згідно адату, безкарно дозволяється вбити: 1) кожному свого кровного ворога, 2) гвалтуючого, того, хто нападає з засади, грабіжника і оголошеного ворогом всієї громади; 3) господарю дому або поля — злодія, спійманого на місці злочину; 4) чоловікові, батькові, синові і братові — кожного, кого застали в блуді з дружиною, дочкою, матір'ю або сестрою; але при цьому безкарним залишається тільки вбивство обох винних; порушення цього правила, згідно волі зазначених осіб, вважається як звичайне вбивство; 5) спіймані у мужеложстві або винні можуть бути вбиті родичами, і 6) викрадачі жінки під час переслідування родичами викраденої».

Всяке вбивство тягне за собою кровну помсту: їй підлягають однаково чоловіки і жінки, вбивці малолітні, божевільні, недоумки, випадкові, необережні, власники собаки, коня і взагалі всякої тварини, яка спричинила будь-кому смерть».

АВАРСЬКІ АДАТИ (видання 1868 року)

«Загалом, ситуація в аграрному суспільстві виглядає таким чином: переважна більшість населення належить до одиниць, що самовідтворюються, одиниць, у межах яких молодь навчається на «робочому місці», в курсі загальної «науки життя», не розраховуючи або не потребуючи взагалі послуг спеціаліста з освіти. Меншість населення здобуває спеціалізовану освіту».

Е. ГЕЛН

«Традиція — спільність долі народу в контексті культурно-історичної тяглості.

...В момент церемонії юнака «примушують пережити нове народження, коли йому, часом серед тортур, що служать суворим випробуванням його нервам, відкриваються таємниці, від яких залежить саме життя даної суспільної групи».

Л. ЛЕВІ-БРЮЛЬ

«Винайдена традиція означає певний тил [суспільної] практики ритуального чи символічного характеру, який звичайно регулюється прямо або опосередковано загальноприйнятими правилами, мета яких — індоктринація певних цінностей чи норм поведінки шляхом повторення. Наявність такої практики автоматично вимагає зв'язку з минулим, континуїтету, який забезпечується апеляцією до відповідного історичного досвіду».

Е. ГОБСБАУМ

«В українській расі є й мужеські складні, як жадоба влади й експансії, виразність уяви і зручна наскочність. Проте ці складні є обмежені і зв'язані з жіночими. Українське підложжя має характерні прикмети двопервенности. Рівноправність обох елементів є відпрадавна в українському селі. «Парубоцькі громади» і жіноче «понеділкування» є цілком са-

мостійні. З другого боку, все ж найважливішим у селі є родина. Парубок, хоча й сивий, є завжди «ти», він підвищений до титулування «ви» тільки по одруженні. Тільки родина підвищує його мужеськість».

Ю. ЛИПА

«...в центрі духовости цього кола стоїть жінка-мати, істота, що єднає коло себе родину. Найдавніший символ того агрикультурного населення — це образ Великої Матері, божества прапрадідів сучасних українців.

...в українців до останніх часів існувала в родині за звичаєвим правом приватна власність матері («материзна»), що батько не міг її навіть заставити і що переходила в спадщині до доньки».

Ю. ЛИПА

«...найбільшого перевороту довершили в самій структурі родини. Це відбулося в містерії українського весілля, що символізує перехід від середньоазійського матріярхату до індогерманського патріярхату».

Ю. ЛИПА

«Треба додати, що з поняттям української родини є тісно пов'язане поняття власної хати, дому. Це — поруч із питанням прив'язання до приватної власності — має ще й інше значення: дім — «це те місце, де людина є людиною. Це — осередок людства для українця». І тому з поняттям «хати» взагалі сполучується ширше поняття — рідної землі. Рідні землі є окреслені місцем, де є «дім, усе, що найбільше людське, усі ідеали людини, праджерело усіх добрих почувань і всі можливості розвою».

В. ЯНІВ (за Ю. ЛИПОЮ)

«...Для українця нема нічого важчого й огиднішого, як отакий лад; українські сім'ї діляться і дробляться зараз, як тільки члени їх почують у собі потребу самостійного окремішнього життя. Опіку батьків над дорослими українцями вважає за нестерпний деспотизм».

М. КОСТОМАРОВ

«Не знайдемо цинізму в мові й учинках українця... Взагалі українці славні чистотою обичаїв і чеснот. Незважаючи на звичай женихання, спільного спання молоді після вечорниць і «вулиць», дівчата суворо бережуть свою честь, і сумні випадки є дуже рідкі. Впливає тут страх «неслави», жорстокої кари українців».

Ю. ЛИПА

«...за малим винятком грамотні, навіть більшість їхніх жінок та дочок уміють читати і знають порядок (служб церковних та церковні співи; священники навчають сиріт і не дають їм тинятися неуками по вулицях».

П. АЛЕПСЬКИЙ, свідчення сирійського архідиякона про українців, 1653

«Народ як спільнота природня має чіткі права:
- право збереження власної мови і культури;
- право контролю за вихованням народу — для збереження і розвитку цінностей народних;
- право керування структурами, які йому підпорядковані».

Тези. НОП

в. Власність. Майно. Споживання

«Окрім того, поняття батьківщини здатне служити ще й своєрідним правом власності, політичною претензією на конкретну територію та її ресурси, нерідко попри опір суперників-претендентів. Виходячи з цього, батьківщина конче потрібна для економічного добробуту та фізичної безпеки; а використання сільськогосподарських та мінеральних ресурсів краю стає головним націоналістичним поняттям. Це єдина можливість націоналістичній наполегливості досягти економічної незалежності або хоча б самостійного становлення».

Е. СМІТ

«Культурні здобутки, цінності і практика етнічних груп перетворюються на політичні ресурси еліт у боротьбі за по-

літичну владу та економічні прибутки [...] У процесі трансформації культурних форм, цінностей та практики у політичні символи еліти, змагаючись одна з одною за контроль над територією чи етнічною групою, намагаються зміцнити або ж підірвати солідарність групи. Еліти прагнуть мобілізувати етнічну групу проти своїх противників або проти централізованої держави...»

П. БРАСС

«Вони (українці) повинні усвідомити, що кожна людина, яка виїжджає з України, кожна копійка, що витрачається не на досягнення українських цілей, кожне слово, сказане не українською мовою, є марнуванням капіталу українського народу, а за даних обставин кожна втрата є безповоротною».

М. ДРАГОМАНОВ

1. Надане Нації Богом належить лише їй.
2. Священною є лише Власність Нації.
3. Посягання на Власність Нації — злочин перед Богом. На злочинця чекає кара небесна і земна.

Тези. УНА

г. Держава. Влада. Еліта

ДЕРЖАВА

«Колективно захищає свою власність; її єдині істотні власні функції — це цивільна й військова установи, достатні для цієї мети. Сказати б інакше, держава — це влада де-факто, це вияв, звісно, національної єдності й національного прагнення до самоврядування, але в основному це є повноваження втілювати національну волю в життя у себе вдома й за рубежом.

Від того періоду, коли ті країни доросли, щоб стати державами, й датуються їхня влада, їхнє багатство та вільне становище їхніх громадян під охороною закону».

ГЕГЕЛЬ

«Держава — це організація нації. Як організація, держава відрізняється від інших організацій найвищою концентрацією влади, що знаходить свій вплив у понятті суверенності, тобто у найбільшій силі підпорядкування собі всередині і в змаганні здійснювати свою волю назовні... Держава — прояв життя спільноти, яку вона організовує... Держава все мусить бути «чиясь», в ній все існує якийсь етнічний «господар».

Отже наріжним каменем кожної держави є етнічні сили, з яких вона виростає».

Л. РЕБЕТ

«КРАЇНА — історико-географічна територія, яка характеризується певним географічним положенням і природними умовами, користується державним суверенітетом, має чітко визначені кордони і специфічний склад народонаселення».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Як видно, існує надто мало чистих прикладів таких політичних спільнот, що підпадають під визначення «етнічної держави». Вважають, що етнічна держава може існувати тільки там, де більш-менш усе населення країни належить до однієї етнопонаціональної групи, а межі групи збігаються з державними кордонами. Тільки в такому аспекті означення «нації» та «держави» збігаються. Але такий збіг надзвичайно рідкісний, особливо в сучасному світі за наявності значних міграційних процесів і змішування культур».

Е. СМІТ

«Синоїкізм — це угода жити разом; отже, це громадські збори у фізичному і правовому значенні цього слова. Після рослинного розповсюдження по широкому полі настає громадське зосередження в містах. Місто — це «наддім», це перевернення «дому», тобто гнізда первісних людей, це більш абстрактний і вищий утвір, ніж родинний ойкос — вогнище. Це *res publica*, політея, що складається не з чоловіків і жінок, а з громадян. Перед людським існуванням відкривається новий вимір, що його не можна звести до первинних, споріднених із тваринним життям. І сюди вкла-

дуть свої найкращі сили ті, що раніше були тільки людьми. Так постає «місто», вже з самого початку як держава».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Цим я хочу сказати, що держава не є формою суспільства, яку людина дістає в дарунок, а що її треба викувати важкою працею. Вона не подібна до орди, племені чи інших форм суспільства, заснованих на єдинокровності, що їх створила сама природа без людського зусилля. Навпаки, держава починається тоді, коли людина прагне вирватися з природної спільноти, до якої вона належить своєю кров'ю. Замість крові ми могли б згадати будь-яку іншу природну засаду, наприклад, мову. За походженням держава складається із суміші рас і мов. Вона є перевершенням усякої природної спільноти. Вона різнокровна і різномовна.

Отже, місто постає із злуки різних племен. Над племінною різнорідністю воно здвигає абстрактну однорідність права. Ясно, що правова єдність не є тим прагненням, що дає поштовх до створення держави. Цей поштовх куди реальніший, ніж усяке право, а саме: перспектива більших життєвих завдань, ніж були можливі в маленьких кровних спільнотах. У зародженні кожної держави ми бачимо чи вгадуємо профіль великого підприємця».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Нова держава може постати лише тоді, коли певний народ відкине традиційну структуру однієї форми співжиття і видумає другу, доти незнану форму. Тому це — справжня творчість. Держава на початках завжди є плодом вільної уяви. Уява — це визвольна сила, що дана людині. Народ спроможний створити державу лише в міру своєї власної уяви. Ось чому всі народи доходили тільки до певної межі у своєму державному розвитку, а саме, до межі, яку природа поклала їхній уяві».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Я повторюю ще раз: реальність, яку ми називаємо «державою», не є суспільством, що постало спонтанно, об'єднане кровним спорідненням. Держава виникає тоді, коли приму-

шуються до співжиття групи різного походження. Цей примус не є голим насильством, а є радше закликком до спільної мети, до спільного завдання, що ставиться перед розпорощеними групами. Держава — це передусім план дії, програма співпраці. Вона закликає людей, щоб вони спільно робили щось. Держава — не кровне споріднення, не мовна і не територіальна єдність, ані навіть сусідство осідків. Вона не є чимсь матеріальним, нерухожим, даним і обмеженим. Вона — чистий динамізм, воля робити щось спільно, і завдяки тому державна ідея не обмежена ніякими фізичними кордонами.

Це — держава. Не річ, а рух. Держава постійно «приходить звідкись» і «йде кудись». Як усякий рух, вона має *terminus a quo* і *terminus ad quem* (початок і кінець (*латин.*)). Розітніть у будь-який момент життя держави, яка справді є державою, і ви знайдете єдність співжиття, позірно засновану на тій чи іншій матеріальній прикметі: крові, мові, «природних кордонах». Статична школа вважає це за суть держави. Але ми скоро помічаємо, що це людське угруповання займається не тільки внутрішніми справами: воно завойовує інші народи, закладає колонії, федерується з іншими державами, себто постійно переборює те, що, здавалося б, є матеріальною засадою його єдності. Це — *terminus ad quem* (кінцевий пункт (*латин.*)), це і є справжня держава, єдність якої полягає саме в переборюванні всякої даної єдності».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Народність — це є людська громада, члени якої з причин етнічних або історичних хочуть жити під одними і тими ж законами; хочуть утворити державу... Серед культурних народів уважається тепер засадою, що ця спільна воля, коли вона поступово виявляється, — має право бути узглядненою й навіть, що саме вона є єдино тривкою підвалиною держави».

Е. ДЮРКГЕЙМ

«Напроти всяких поділів українських людей між різними державами — українська порода (національність) держиться як тіло осібне, дуже однакове в усіх своїх частинах, з однаковими звичаями, однаковими споминами, любов'ю і ненавистю».

М. ДРАГОМАНОВ

ВЛАДА

«Кожна людина нехай кориться владі вищій: нема-бо влади, що не була б від Бога; існуючі влади установлені Богом.

ПОСЛАННЯ АПОСТОЛА ПАВЛА ДО РИМЛЯН 13:1

«Коли почуття національності досягає певної сили, постає питання про об'єднання всіх членів даної національності під одним урядуванням й урядуванням окремим саме для людей даної національності. Цим сказано тільки те, що питання врядування мають розв'язувати ті, хто підлягає врядуванню».

ДЖ.С. МІЛЛЬ

«Зовнішні і внутрішні конфліктні ситуації породжують передумови для самоорганізації етносу — тобто створення органів управління, які беруть на себе відповідальність за розв'язання наявних проблем в інтересах самого етносу. На початку цю роль виконують старійшини родів».

О. ЧЕШКОВ

«Немає жодних реальних причин стверджувати, що лише той факт, що народ, який розмовляє однією мовою чи належить до однієї раси, сам по собі створює необхідні умови для того, щоб цей народ мав власний уряд. Правомірність такого твердження можна довести лише тоді, коли стане зрозумілим, чому подібність в одному має абсолютно переважати відмінності в іншому».

І. КЕДОРІ

«Саме національні інституції формують геній, характер, смаки й мораль народу, роблять його тим, чим він є, а не якимось іншим народом, саме вони надихають його любов'ю до батьківщини, основою на стійкій звичці».

Ж.-Ж. РУССО

«Руссо обґрунтував прямий зв'язок між культурою і політикою: він вважав культуру — мову, історію, звичаї та зако-

ни — політичною зброєю і силою, і вважав, що за певних обставин саме уряд повинен виконувати завдання *творення* національної культури. Отже, він вказував на взаємовпливи культури і політики, і фактично передбачив роль модерної держави у творенні нації».

Р. ШПОРЛЮК

«Цілком нові, або старі, проте радикально трансформовані соціальні групи, середовища та умови вимагали нових інструментів зміцнення й вираження соціального взаємозв'язку та ідентичності, структурування суспільних відносин. Водночас суспільні зміни призвели до того, що існування традиційних форм державного правління, соціальних та політичних ієрархій ставало дедалі складнішим, а часом і просто неможливим. Це вимагало нових методів правління та встановлення нових форм лояльності. Цілком природно, що винахід «політичних» традицій був тим більш свідомим і програмованим, що його авторами були політичні інститути, які ставили певну політичну мету».

Е. ГОБСБАУМ

«Влада, вірніше, її носії — володарі, це один з найдавніших і найпервісніших елементів соціальних з'єднань... Переважна кількість держав, всі великі держави, були в давнину монархіями... Роля провідної особи в давнину була подавляюча, не раз до тієї міри, що часом її діло гинуло після її смерті... Тільки там, де нація перебуває в стані кризи або де народ політично не вироблений, до влади приходять диктатор, і, очевидно, його роля там значна...

Чим сильніша нація й держава, тим на більшій кількості одиниць лежить тягар відповідальності... Слабкі групи часто зв'язують свою долю з однією особою, в руки якої віддають свою відповідальність...

Кожне безкоролів'я в абсолютних монархіях, кожна смерть диктатора в тоталітарних режимах захитує державою... Отже, державно-національній системі, побудованій виключно чи переважно на персональному принципі, стало загрожує упадок».

Л. РЕБЕТ

«Така була жалюгідна доля античної цивілізації. Немає сумніву, що імперська держава, створена Юліями і Клавдіями, була подиву гідною машиною, незрівнянно досконалішим твором, ніж стара республіканська держава патриціанських родин. Але, дивним збігом обставин, тільки-но вона осягнула повного розквіту, вже починає підупадати суспільний організм. Вже за часів Антонінів (II ст.) держава мертвою зверхністю тяжить над суспільством. Суспільство впадає в рабство і вже не вміє жити інакше як на службі держави. Усе життя бюрократизується. Що тоді робиться? Бюрократизація життя приводить до його занепаду, і то в усіх ділянках. Зменшується багатство і плідність жінок. Тоді держава, щоб забезпечити свої власні потреби, ще більше формує бюрократизацію людського життя. Бюрократизація другого ступеня — це мілітаризація суспільства. Найнагальнішою потребою держави є її воєнний апарат, її військо. Держава передусім продуцент безпеки (не забуваймо: тієї безпеки, з якої народжується маса). Тому вона складається передусім з війська. Севери, що були африканського походження, мілітаризують світ. Даремна робота! Злидні зростають, жінки з кожним днем втрачають свою плідність. Навіть бракує вояків. Після Северів доводиться набирати військо серед чужинців».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«З ототожнюванням володаря з державою виросла ідея суверенності, що в початковій стадії була притаманна тільки володареві, як єдиному і найвищому підметові в державі. Особиста воля монарха відповідно цієї теорії — це воля держави... Націотворча роль особовості помітна зрештою не тільки в інституції монархії середньовічної держави, але нею просякнута вся її будова».

Л. РЕБЕТ

«Монархічна і станова система втримувалася, разом із своїм персональним принципом, так довго, як довго вони виконували соціально корисну функцію... Монархічного суверена заступила ідея народного суверенітету та парламентарна система, як наслідок виступу міщанства на політичну арену».

Л. РЕБЕТ

«Коли королі будують, візникам робота».

ШІЛЛЕР

«Держава — це я».

ЛЮДОВІК IV

ЕЛІТА

«Всупереч загальноприйнятій думці, не маса, а окрема людина живе у властивій неволі. Життя їй здається прісним, коли воно не присвячене службі чомусь вищому. Тому вона необхідність служби не вважає за гніт. Коли, випадково, служби не стає, вона відчуває неспокій і винаходить нові норми, ще тяжчі, ще вимогливіші, яким підкоряється. Це є життя, обернене в дисципліну,— шляхетне життя. Шляхетство визначається вимогами, обов'язками, а не правами. *Noblesse oblige**».

Х. ОПТЕГА-і-ІАССЕТ

«За власним нахилом живе плебей; шляхетний прагне устрою й ладу».

ГЕТЕ

«Але властивий сенс, етимологія іспанського слова *pobleza* — «шляхта» є наскрізь динамічні. Латинське *nobilis* означає «знаний», себто знаний усім, славетний, що дав себе знати, перевищивши анонімну масу. Воно вказує на незвичайне зусилля, що мотивує цю славу. Отже, шляхетний — це те саме, що напружений чи визначний. Шляхетство чи славетність сина — це вже чиста користь. Син знаний тому, що батько досягнув слави. Він знаний через відблиск, і, справді, спадкове шляхетство має посередній характер, це віддзеркалене світло, місячне шляхетство, що походить від мертвих. Єдине, що в ньому лишається автентичне, динамічне,— це поштовх, який воно дає нащадкові, щоб утримати предківський рівень».

---

* Шляхетство зобов'язує (*фр.*).

«Для мене шляхетність — це синонім напруженого життя, що постійно прагне перевершити себе, порватися від старих досягнень до намічених обов'язків і вимог. Отак шляхетне життя протиставлене простому чи інертному життю, що статично замикається в собі, засуджене на вічну нерухомість, доки якась зовнішня [...] сила не примусить його вийти з себе. Тому ми називаємо цей тип людини масою — не тому, що він численний, а тому, що він інертний.

Простуючи через життя, ми до нудоти переконуємося, що більшість людей неспроможні на жодне зусилля, хіба що воно є безпосередньою реакцією на зовнішній тиск. І саме тому цих кілька одиниць, що виявилися спроможними на спонтанне й розкішне зусилля, виділяються окремішньо, наче монументи в нашій свідомості. Це люди добірні, шляхетні, єдино активні, а не лише реактивні, для яких життя — це постійне напруження, безнастанне тренування. Тренування — аскеза. Це — аскети».

Х. ОПТЕГА-і-ГАСЦЕТ

«Бути лояльним супроти короля — це бути вірним у всіх обставинах, бо ж він є живе втілення всіх законів і закону найвищого — свободи громадянина. Всі знаємо внутрішню, глибоку пошану, що її має кожний англієць до закону. Це характерна риса германських рас, бджіл, муравлів і термітів. Чому? Таємниця!.. В дійсності англієць себе самого подивляє в дзеркалі королівськості, і йому служить, і шанує... Може, в цім почуванні, що його він сам докладно не окреслює, хоч йому підлягає із спадщинного відгуку, може, в нім головну роль грають не пошана, не любов чи сентимент, а лишень інстинкт заховання себе самого, свого збірного організму, своєї раси».

К. де ШАСЕНЬ

«Аристократ успадковує, себто йому приділено умови життя, яких він не створив, отже, які не постали в органічному зв'язку з його власним особистим життям. З народження він улаштований, раптово і не знаючи як, у своїх достатках і прерогативах. Він сам внутрішньо не має з ними нічого спільного, бо вони не походять від нього. Це велетенський панцер якоїсь іншої особи, іншої живої істоти, його предка. І він мусить жити як спадкоємець, себто мусить уживати панцер іншого життя. До чого це веде? Яким життям житиме цей дідич-

ний «аристократ», своїм життям чи життям свого вельможного предка? Ані одним, ані другим. Він засуджений зображувати когось іншого, отже не бути ані ним, ані собою. Його життя неодмінно втрачає свою автентичність і обертається в саме зображення чи фікцію іншого життя. Надмір засобів, якими він примушений орудувати, не дає йому сповнити своє власне і особисте призначення; його життя завмирає...

Отак вся особистість діничного «аристократа» поволі розпливається через брак ужитку і життєвої напруги. Наслідком цього є те специфічне отупіння старих шляхт, що не має собі подібного».

Х. ОРЕГА-і-ІАССЕТ

«Різниця між вельможною і простою людиною теж виділяється дуже сильно, але вона зовсім не є етнографічною; це — різниця в хоробрості, звичаях і вихованні, яка передавалася спадково; нікому не спадало на думку, що основа цієї різниці — завоювання...

Забута історія, або краще сказати, історична помилка, є одним з головних чинників творення нації... Справді, історичне дослідження кидає світло на факти насильства, які були при початку всіх політичних витворів, навіть таких, що мали дуже благотворні наслідки...

Але суть нації полягає в тому, що у всіх індивідів було багато спільного і що всі вони забули багато. Жоден француз не знає, чи він бургунд, чи алан, чи вестгот; кожен громадянин Франції має забути Варфоломійську ніч, вбивства на Півдні в XIII сторіччі».

Е. РЕНАН

«В усіх трьох випадках нижчі верстви та другорядні території були поступово інкорпоровані державою, основу якої складала провідна етнічна група. Цього вдалося досягти адміністративними й фіскальними заходами та залученням певних верств населення у міждержавну війну, як це було під час англійсько-французьких воєн. Іншими словами, *етнос* вищого класу спромігся утворити відносно потужний та стабільний адміністративний апарат, здатний визначити і забезпечити існування нової і ширшої культурної ідентичності».

Е. СМІТ (про досвід «бюрократичної інкорпорації» в Англії, Франції, Іспанії)

«Однак наявність різуче відмінних мовних зразків у селян та в еліт — у порівнянні з слабкішими відмінностями в діалектах — сприяла утвердженню прихованої, але дуже стійкої ідентичності. Головною ознакою появи етнічної ідентифікації, особливо в країнах Східної і Центральної Європи, була поява артикульованої еліти серед маси селян, які раніше відрізнялися від інших сегментів політики лише своїм фольклором та мовними стереотипами, призначеними для вжитку в дуже малих комунікативних спільнотах. Як тільки в тієї чи тієї етнічної групи, що розвивається, з'являється контреліта, вона може намагатися розпочати обмінні взаємини з панівною елітою політики».

ДЖ. А. АРМСТРОНГ

«В Німеччині, та і в багатьох інших народів, селяни — дійсно нижча верства, що є надолі в порівнянні з іншими верствами населення. У нас, українців, це не є якась аналогія до класу «дурних Міхелів»: ані школа, ані адміністрація, ані військо не довершили ніякої селекції, вибору кращих, здібніших одиниць. Найрізніших і часто найздібніших людей має в собі українське селянство. Це не є ніякий окреслений клас».

А. ШЕПТИЦЬКИЙ

«Другим терміном, який потребує визначення, є вислів «домінантна група». У цьому нашому обговоренні домінують групою будемо називати певний колектив людей у даному суспільстві, який займає настільки впливове становище, що виконує роль охоронця та захисника суспільно значущої системи цінностей та відіграє провідну роль у розподілі винагород. Ця група може бути більш або менш чисельною; наприклад, це може бути чисельно обмежена еліта, службовці урядового апарату, якась етнічна група, тимчасова або постійна коаліція груп за інтересами або ж певна більшість».

Р. СКЕМЕРГОРН

«Проте в усі часи «провідній соціальній групі» потрібно бути «над» деякими основними групами, які потребують керівництва у відповідності з прийнятим розумінням престижу

і, зрештою, у відповідності з поняттями економічних, політичних та соціальних можливостей, вмінь, багатства, організації тощо; внаслідок всього цього член іншої соціальної групи, приєднавшись до «провідної групи», одержує в своє розпорядження реальний досвід «сходження вгору» або, скориставшись висловом деяких соціологів, досвід «вертикального переміщення в суспільстві».

К. ДОЙЧ

«Предметом цього дослідження є процес відбору елітами та контрелітами етнічної групи деяких аспектів культури, надання цим аспектам нових цінностей і значень та використання їх як символів з метою мобілізувати групу й визначити її інтереси — під кутом зору її конкуренції з іншими групами. У цьому процесі досягають переваг ті еліти, лідери яких виявляють найбільшу майстерність щодо врахування як глибоко закорінених групових примордіальних прив'язаностей, так і мінливих політичних обставин».

ПОЛ Р. БРАС

«...Народ формує соціальне, економічне та політичне розташування індивідів з різних соціальних класів та професій навколо центру та провідної групи. Члени його об'єднані більш інтенсивною соціальною комунікацією; вони пов'язані з центрами й провідними групами нерозривним ланцюгом зв'язків у комунікації і часто також в економічному житті, без різкого розриву в можливостях комунікації та заміщення у будь-якій ланці, а відтак з дещо кращою вірогідністю соціального підйому від рангу до рангу».

К. ДОЙЧ

«Велика ж кількість людей, відчуваючи потребу єднання, знайшла вихід, довірившись нації. Тому у політичній та соціальній боротьбі сучасної епохи *національність* означає єднання значної кількості людей із середнього та нижчого класів, пов'язаних з регіональними центрами й провідними соціальними групами каналами соціальної комунікації та економічним спілкуванням...

У такому сенсі провідною соціальною групою може бути, хоча й не обов'язково, «вищий клас», що утвердив себе в да-

ний період. Вищий клас, наприклад, аристократія,— може виконувати роль провідної групи, якщо він сприяє націоналізму або приймає лідерство, покладене на нього національним чи регіональним рухом».

К. ДОЙЧ

«Аристократія сильна лише тоді, коли впадає в гріх гордості».

ПЕРФЕ

«...безкласових суспільств не буває. Всюди є одні, що орють, другі, що ремеслюють, треті вправляються у військовій справі, четверті в справі правління, інші присвятилися службі Богові. **Де того немає, суспільність обертається в дім божевільних, в здобич для кожного охочого завойовника.**»

Д. ДОНЦОВ

«Китайці логічніше оберігають порядок передачі, і не батько ушляхетнює сина, а син, що досягає шляхетство, передає його своїм предкам, відзначаючи своїм зусиллям свій скромний рід. Тому, коли надають якогось шляхетського рангу, то ступенюють його за кількістю попередніх поколінь, які вшановуються, так що дехто ушляхетнює тільки свого батька, а дехто поширює свою славу аж до п'ятого чи десятого коліна. Предки живуть на підставі сучасної людини, що її шляхетство дійове і чинне, одне слово, є, а не було».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Готські первні не надають великої вартости або й заперечують у окремої, безгрупової одиниці існування хоч би якого-небудь джерела сили. Можливо, що цей світогляд зродився там, де сили природи були занадто жорстокі (північ, тундри, суворі моря). Щоб перемагати ці ворожі сили, замало було ентузіязму одиниць — потрібні були збірні зусилля, збірний ритм. Але навіть у збірних зусиллях не можна було полягати на якомсь наглім унесенні, спробі чи експерименті. Ці збірні зусилля мали бути перевірені попередньо, цілими поколіннями попередників. Традиція збірних зусиль мусила існувати, якнайліпше справджена століттями.

Ця традиція була передавана через інституції і ритуали

одиначам у категоричній формі. Збірнота предків і сучасників наказувала одиниці, що мала робити. Поза збірнотою одиниця була нічим, великість одиниці була на службі збірноті племенній чи расовій. Великість провідників залежала від того, як глибоко вони висловлюють дух збірноти.

Великий вождь був для своїх підвладних тільки великим символом обов'язку щодо духа збірноти. Одиниця могла бути тільки більшим чи меншим висловом збірноти, єдиної надлюдини, створеної зусиллями тисяч предків і мовчазною відданістю сучасників. Найбільшим обов'язком одиниці була солідарність з іншими близькими по крові одиницями».

Ю. ЛИПА

«...Як і за часів народного віче, козаки демократично обирали собі лідерів. Особа, яка обиралася на козацький уряд, мусила двічі відмовитися від виявленої честі і погоджувалася лише на третій раз, після тривалих умовлянь, ритуальної лайки й погроз. А вся церемонія виборів завершувалася покладанням старими козаками на голову обраного жмені землі. Цей символ означав, що обраний є слугою товариства, яке наставило його своїм володарем».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Єсть в нашій історії матеріал для легенд. Єсть князівсько-дружинницький епос з апотеозою Землі Руської. Єсть Крічевські — вірні до смерті Войську Запорізькому полковники. Єсть сердюки, що за тінь, за символ Влади Державної, Гетьманської поклали голови... Але поруч і море хамства, і то, на жаль, тріумфуючого хамства».

В. ЛИПИНСЬКИЙ

«Українці, позбавлені у висліді історичних умов життя своєї шляхти і не маючи у висліді створених умов власного «третього стану», залишилися в своїй основі селянським народом, що не сприяло розвитку психічних прямувань і диспозицій, властивих для соціальних форм великого засягу, заснованих на домові, доцільно зорганізованих, званих Теннієсом «спілками». Навпаки, життя селянина, зумовлюючи глибокий індивідуалізм, твердо закорінений, сприяло

народинам і розвиткові малих інтимних груп — життєвих та суттєвих спільнот. Соціяльне життя таких груп розвивало психічні властивості, бажані й формовані для інтимности,— отже почування симпатії й спочування, дружби й вірности, як теж дар вчування і зрозуміння».

О. КУЛЬЧИЦЬКИЙ

«Умови формування дворянської культури — це осілість, земельна власність і традиція».

В. ЙЕГЕР

1. Джерело влади — Нація.
2. Нація реалізує себе через своїх представників.
3. Влада Нації — Націократія. Форма її реалізації — промисел божий та вибір твій».

Тези. УНА

4. Людина

а. Вроджене

«Людина знає все до народження, а, народившись, забуває».

ПЛАТОН

«Тільки у процесі пізнання життя вона починає згадувати закладені природою знання. Ангел-охоронець є відбитком, символом цих знань — від утроби до смерті.

Доля — є втіленням вродженого генетичного коду.

Все погане і добре, яке успадкувалось від предків, людина проносить крізь життя. Вихованням можна пробудити те, що закладено, а не народити нове».

Р. ПЕРІН

«Всі здібності і нахили є вродженими, тому рівність перед законом — величезна несправедливість».

Ф. Й. ГАЛЛЬ

«Багатство свідомості полягає у ментальному сприйнятті, а не у накопиченні набутоків».

К. ЮНГ

«Події, які відбуваються у позасвідомому, не тільки постійно супроводжують свідомий процес, але й часто керують ним, допомагають йому і, нарешті, переривають його... Ми отримуємо повідомлення і інтуїтивні здогадки з невідомих джерел».

К. ЮНГ

«...совість, талант і інші людські якості — це біологічні детерміновані риси особистості, які передаються через статеві клітини поколінням».

Ф. ГАЛЬТОН

«Кожний індивід у дійсності є продуктом не тільки його безпосередніх батьків, але ще — своєї раси, тобто всього ряду його предків... Якщо перекласти на мову механіки впливи, яким піддається індивід і які керують його поведінкою, то можна сказати, що вони бувають потрійного роду. Перший і, ймовірно, найбільш можливий, — вплив предків; другий — вплив безпосередніх батьків; третій, який звичайно вважають найбільш могутнім і який, однак, є найбільш слабкий, — вплив середовища».

Г. ЛЕ БОН

«Ця постійна істота складається не тільки з індивідуумів, котрі живуть, які утворюють її в даний момент, а також із довгого ряду мертвих, які були їхніми предками. Щоб зрозуміти істинне значення раси, необхідно продовжити її одночасно в минуле і в майбутнє. Вони керують невимірною ділянкою безсвідомого, — тою невидимою ділянкою, яка тримає під своєю владою всі прояви розуму і характеру. До-

лею народу керують в більшій мірі померлі покоління, ніж живі. Ними одними закладені основи раси. Століття за століттям вони творили ідеї і почуття і, отже, всі спонукальні причини нашої поведінки. Померлі покоління передають нам не тільки свою фізичну організацію; вони навіюють нам також свої думки. Покійники суть єдині безперечні власники живих. Ми несемо тягар їхніх помилок, ми отримуємо нагороду за їхні добродетності».

Г. ЛЕ БОН

«Вроджені уявлення складають спадковість раси... засвоюються людиною при народженні і керують поведінкою... (вирішально впливають на поведінку, на дії, вчинки). А набуте на роздуми».

Г. ЛЕ БОН

«Дійсність така, що в ній не тільки розум, але й інстинкт то чергуються, то доповнюються взаємно і в рівній мірі творчими силами історії».

В. СТАРОСОЛЬСЬКИЙ

«Моральна свідомість, моральне чуття чи почуття в людині; внутрішнє усвідомлення добра і зла; сховок душі, в якому відгукується схвалення або засудження кожного вчинку; здатність усвідомлювати якість вчинку; почуття, яке пробуджує до істини і добра, огидність від брехні і зла; неприневолена любов до добра і до істини, вроджена правда, на різних щаблях розвитку».

В. ДАЛЬ (про совість)

«Кожна раса містить у своїй духовній організації ті закони, які управляють її долею, і можливо, вона підкоряється саме цим законам, спонукана доленосним інстинктом у всіх своїх намірах, навіть явно найбезглуздіших. Іноді нам здається, що народи підкоряються таємним силам, подібним до тих, що змушують жолудь розвиватися поступово у дуб і змушують комету рухатися по своїй орбіті».

Г. ЛЕ БОН

«Розум людини має свою особисту історію і психічно утримує в своїй пам'яті багато слідів, що були залишені попередніми стадіями його розвитку».

К. ЮНГ

«Народ — це організм, створений минулим, і як будь-який організм, він може бути змінений не інакше, як шляхом тривалих спадкових накопичень».

Г. ЛЕ БОН

«Не віра робить Русина Русиним, Поляка Поляком, Литвина Литвином, а народження і кров руська, польська та литовська».

М. СМОТРИЦЬКИЙ, XVII ст.

«Світогляду не можна наслідувати».

Ю. ВАССИЯН

«Генетика — це є галузь біології, що досліджує причину вроджених різниць поміж організмами. Поступ біології останнього століття провадить до визнання факту вродженої нерівності між людьми. В науково упорядкованім суспільстві треба так само приймати вроджену людську різнорідність, як приймаємо погоду, що її в значній мірі можемо передбачити, але дуже нелегко опанувати. Розбудову відповідної техніки в цьому напрямі досягнуть покоління, так, як колись розвинули хімічну аналізу. В далекій будуччині людство, мабуть, буде поділене на касти, як індуси або терміти».

ГАЛДЕЙН

«Психічні повідомлення залежать від стану мозкового кровообігу і складу крові, яка годує нервові клітини. Відомо також, що різні повідомлення, рівно ж і патологічні зміни складу крові при загальних хворобливих процесах змінюють докорінно психічні повідомлення. Немає жодного психічного процесу, який був би тільки суб'єктивним чи духовним у філософському значенні цього слова і не був би супроводжений певними матеріальними процесами».

М. БЕХТЕРЕВ

«Раса і кров; кров і раса — це лежить в основі всього. Від побудови капілярної сітки і до світогляду тягнеться єдина прямолінійна нитка. Вчення про кров і расу доводить примат людського спільного буття, включно і його елементарні, особливо вроджені детермінації, над світом ідей. Це ж саме доказує і сучасна психологія, яка встановлює нерозривний зв'язок між найелементарнішими і нижчими формами ідейного життя. Ідеї самі по собі безплідні, якщо вони не зв'язані з фізичним буттям. Тільки у чистій плоті і крові можуть розвиватися чисті ідеї. Необхідний похід проти старого смішного і безсилового ідеалізму. Гідні поваги тільки сильні ідеї, які можуть панувати і перемагати».

Е. Р. ЕНШ

«Для розвитку ембріона вже закладений конкретний комплекс біологічних якостей та фізіолого-біохімічних систем, що є загальним для виду *Homo sapiens* та еволюційно сформований протягом мільйонів років, і вже з перших годин постнатальної стадії існування вмикає адаптацію сенсорних систем до довкілля. Ще на пренатальній стадії розвитку особини в ній уже діють генетично закріплені процеси расового та етнічного формування. Психоетнічні основи також генетично закріплені».

В. СНИЖКО

«Спадкова інформація про специфічні расові ознаки передається у вигляді закодованих біохімічних реакцій від покоління до покоління, у процесі передачі цієї інформації біологічне поле живої системи сприяє підтримці расової унікальності всієї системи у часі».

В. АВДЕЄВ

«Події, абсолютно важливі для збереження виду, зафіксовані у генетичній пам'яті. Генетична пам'ять скоріше розгортається, ніж розвивається, протягом життя індивідуума; в генетичну пам'ять, котра індивідуально формується протягом життя, пам'ять вносить необхідні корекції. Для подій, найважливіших для збереження індивідуума як представника виду, у випадку, коли не всі параметри цих подій заздалегідь передбачувані, існує форма миттєвої пам'яті закарбовуван-

ня. Ї, нарешті, для більшості інших подій життя організму, і особливо людини в соціумі, більше чи менше швидко, але не миттєво формована пам'ять».

М. БЕХТЕРЄВ

«Сутність всякої національності входить до складу її субстанції. Субстанція є те неперехідне і вічне в народному дусі, яке, само не змінюючись, витримує всі зміни, цілно і непошкоджено проходить через всі фази історичного розвитку. Це зерно, в якому зберігається всяка можливість майбутнього розвитку. Коли дивимось на жолудь, ми знаємо не те, що з нього неодмінно вийде величезний столітній дуб, але що з нього може вийти величезний віковий дуб, а не яблуня... Ї ми знаємо це тому, що у жолуді знаходиться субстанція дуба...

Коли дивимось на немовля, ми знаємо, що з нього може вийти з часом не тільки закипілий надлишком фізичних і духовних сил юнак, але й дряхлий, сивоголовий дідуган, і навіть не просто доросла, але й геніальна людина. Тому що у малюкові, в найпотаємніших сховищах його організму, зберігається вже його субстанція, тобто можливість всього того, чим він може бути опісля, чим він визначений природою бути з часом. Добрим солдатом чи добрим офіцером може бути майже кожен; але великим полководцем може бути тільки той, в чий субстанції від народження лежала можливість бути великим полководцем. В субстанції знаходиться причина, чому один може бути великим поетом і не може бути навіть посереднім математиком, а інший в стані винайти парові машини і не в стані зварити собі горшка борщу або зашити діру на одязі. Кожний народ має свою субстанцію, як і кожна людина, і в субстанції народу захована вся його історія і його відмінності від інших народів... Як бувають геніальні субстанції у окремих особистостей, так і деякі народи виникають з великими субстанціями і ставляться до інших народів, як генії до звичайних людей».

В. БЕЛІНСЬКИЙ

«Що це таке, затиснена до відпору клітина? Це фізіологічна чи анатомічна клітина, це думка, замкнена в такій клітині. Така «зібгана клітина» витворюється в мозку кожної одиниці, що її мову, характер раси чи релігію переслідувано. Можна заборонити одиниці говорити її мовою,

можна вчити її дітей тільки чужою мовою, можна втискувати в їх голови цю чужу мову. Але чим натиск є раптовіший, сильніший, тим відпорніша затиснена клітина. Коли ж прийдуть, скажімо, якісь політичні чи суспільні події, які ослаблять цей натиск, наступає такий швидкий, такий потужний і цілковитий вибух клітин, що відбудова мовна, інтелектуальна, духовна й моральна стихійно затирає сліди всякого утиску».

Р. МАРСІАЛ

«Проте соціальна свідомість нації не є її причиною. Самосвідомість сама є твором єдності, не її автором. Єдність виводиться із стихії та плекається вихованням. Успадковане, передане, прищеплене і засвоєне керує поведінкою людей найчастіше без участі свідомості, яка щойно згодом, і то частинно, раціоналізує та вияснює існуючі форми співжиття. Нація постала раніше від теорії нації».

М-Ф. РІЧАРД

«Адаптація, яка є однією з характерних, а можливо найбільш характерною рисою живого, не може проявлятися без утилізації і накопичення минулого досвіду — пам'яті. Тому пам'ять як властивість живого накопичувати індивідуальний досвід у еволюції, очевидно, зародилася одночасно з появою життя. Не виключена можливість, що основні механізми фіксації генетичного коду є спільними для всього живого».

О. КРИЛОВ

«Чи є правда одинаково неприйнятна для комуністів і демократів? Є. Це генетична детермінованість (обумовленість) світогляду людини і етнопсихології. Яким би попелом, комуністичним чи демократичним, не посипали б вулкан «людини природної», вона все одно викине лавину тисячоліть — лавину набутих інстинктів».

Р. ПЕРІН

«Пізнання, на яких повинна будуватися здорова держава; пізнання, які у старих культурних народів були ще у крові, на мові нашого Нового Часу можна висловити приблизно

так: доля людини починається з того моменту, коли нитка сімені проникає у яйцеклітку. Тим самим визначається своєрідність нової істоти, починається його шлях. Пізніші впливи мають порівняно менше значення. Спадкові задатки у більшій мірі переважають. Властивості зародкової плазми і спадкова маса визначають характеристики індивідуальної істоти. Крайня межа того, що може бути досягнуто, знаходиться вже у момент запліднення. В ньому утверджується фізичний, духовний і моральний розвиток прийдешньої, ще не народженої людини. Ця істота — буде вона повноцінною чи неповноцінною — виникає не випадково і не без закону і органічного взаємозв'язку із своїми предками».

Й. М'ЄН

«Вроджені уявлення складають спадковість раси, заповіdana окремими чи ближчими предками, спадщина, яка сприймається людиною безсвідомо при її народженні і направляє її поведінку. Набуті чи розумові уявлення є такими, які людина набуває під впливом середовища і виховання. Вони унапрямують думання, пояснення, тлумачення, і дуже рідко — поведінку. Їхні впливи на дії залишаються зовсім мізерними до тих пір, поки уявлення, що спадково повторюються у поколіннях, не перейдуть у ділянку безсвідомого і не стануть почуттями».

Г. ЛЕ БОН

«...єдино важливі зміни, з яких випливає оновлення цивілізацій, здійснюється в ідеях, поняттях і віруваннях. Великі історичні події є лише видимими наслідками невидимих змін у думці людей. Зміни ці, однак, трапляються рідко, тому що найміцніше в кожній расі — це спадкові основи її думок».

Г. ЛЕ БОН

«Печально визнати — злочинцями народжуються».

Ч. ЛАМБРОЗО

«В історії ми зустрічаємо багато прикладів поєднання політичної злочинності з вродженою. Та нам, до лиха, і не пот-

рібно ніяких цифр для того, щоб переконатися в зручному поєднанні найбільш прогресивних ідей з найбільш злочинними нахилами. Природжені злочинці виступають зазвичай під час бунтів і на початках революцій, заражають своїм прикладом слабких і нерішучих — породжують справжню епідемію наслідування».

Ч. ЛАМБРОЗО

«Божевільні у великій кількості входять до складу політичних злочинців, тому що нахил до різного роду злочинів, обумовлений вже відсутністю почуття моралі, посилюється в них розумовою неврівноваженістю, відсутністю розсудливості, перебільшеною самооцінкою, ідеями величчя і переслідувань. Достатньо глянути на портрети деяких політичних злочинців, щоб, не будучи фахівцем, побачити, що вони є божевільними».

Ч. ЛАМБРОЗО

«Політичний злочинець може бути також вродженим злочинцем, який прикриває прапором політичного ідеалу, більш-менш суперечливого, задоволення своїх злочинних інстинктів обману і насильства. Найчастіше політичні злочинці бувають злочинцями божевільними (в явній або в формі роздумування); вони виникають в ті моменти суспільних збурень, коли світлі ідеали проникають в суспільну свідомість і порушують розумову і моральну рівновагу осіб, які налаштовані до подібного роду аномалій. Партія — це безумство всіх на користь небагатьох».

Е. ФЕРРІ

«Термін «виродження» означає появу таких якостей, які передаються спадково, котрі затруднюють чи роблять неможливим досягнення основних життєвих цілей».

Е. КРЕПЕЛІН

«Родину і подружжя можна коротко схарактеризувати як інституцію, де з елементів минулого твориться майбутнє в біологічному, соціальному та культурному значенні. У вирощуваному новому поколінні виростають не тільки нові біо-

логічні паростки, але в перехрестю двох струмів чужої крові в новому поколінні відновлюється все в новому укладі спадковий конституційний тип, що з успадкованих по батькові і матері прикмет та з перейнятих традиційних вартостей творить все наново біологічну і соціально-психологічну енергію народу, здібну наново, вже дещо по-своєму, плекаати типовий, національний стиль життя».

Л. РЕБЕТ

«Пам'ять раси на рівні генетичної пам'яті передає минуле в сьогодні.

Генетична детермінованість (обумовленість) світогляду людини впливає з лавини набутих інстинктів.

Колективне безсвідоме у вигляді архетипів закріплене у попередньому досвіді раси. Набуті психічні властивості передаються по спадковості. Первинні ідеї породжуються першими образами. Вторинні ідеї пов'язані з процесом мислення».

*Р. ПЕРІН (За К. ЮНГОМ, аналітичним психологом.
(1875-1961). Швейцарія)*

«Розум людини все забув, втратив, з розумом на життєвих шляхах... це з поганим, задалегідь поганим інструментом у стихії Вічності... але якщо розум — дурень, то рефлекс завжди стихійний, позасвідомий, геніальний, доцільний і влучний. Він у потрібних деталях все запам'ятав, відклав у крові...»

М. БРИНЬОВ

«...Посередні люди, що тільки що сформувалися на шкоду тому, що було великим, поєднуються з новими посередностями, і з цих шлюбів, усе більш і більш низьких, виникає мішанина, що, подібно до вавилонського стовпотворіння, приводить суспільства до повного безсилля і непоправної незначущості».

Ж. А. де ГАМБІНО

«Наші батьки, гірші за наших дідів, народили нас, ще негідніших, і ми породимо ще нездатніших нащадків». (Оди, книжка III, 6).

ГОРАЦІЙ

«...Білий набагато менш обдарований, ніж чорний і жовтий, у почуттєвому відношенні».

Ж. А. де ГОБІНО

«Негри вищі інших рас в галузі художньої творчості, і мистецтво виникає тільки при змішанні з чорною расою».

Ж. А. де ГОБІНО

«Руські — це визначена генетико-біохімічна конституція, а не те, що прикривається російською мовою і російською культурою. Расові і етнічні відмінності — це не умовності і не забобони — а генетичний факт, який вираховується з математичною точністю».

В. АВДЄЄВ, 2005

«Московська людина має слабку мозкову систему».

Академік І. ПАВЛОВ

«Московський народ не має ані натяку на творчу здібність».

Г. УСПЕНСЬКИЙ

«Лібералізм проголошує рівність людини, її суті по задатках і походженню, а не згідно спадковим задаткам і расовій структурі. Лібералізм оголошує підтримку всіх слабких членів суспільства, сподіваючись, що зробить їх корисними суспільству.

(Сьогодні вже на кожного здорового є один хворий. Настане час, коли хворих буде більше ніж здорових. Виродження стане біблійним апокаліпсисом).

Сьогодні домінує думка, що особа людини формується під впливом середовища і виховання — незалежно від національності і спадковості. Людину позбавляють її минулого.

Якщо допустити, що Європа заходить, то Америка ще не сходила і не відомо чи зійде. Нажива — двигун Америки. У всякого явища головний ворог — минуле».

Р. ПЕРІН

«Нові праві» переконані у правоті своєї позиції саме тому, що вона закорінена у глибинних архетипах — вроджених психічних структурах, що перебувають у «колективному безсвідомому» / і складають основу загальнолюдської символіки / і котрі людина сприймає на рівні інтуїції або у «змінених станах свідомості». Через те, що архетипи є універсальними /притаманними всім людям /, їхній символізм викликає однакові почуття — стимулює однакові елементарні імпульси, що збуджують або заторможують моторні нервові клітини і тим самим механічно викликають схожі поведінкові реакції на певний стимул. Тим самим «нові праві» ставлять завдання «перепрограмувати» базовий набір архетипів у кожної особистості у відповідності до «загальноприйнятих» /«етнічних»/ норм. Активізувавши ті чи інші архетипи, тим самим стає можливим досягнути «глибинну всеєдність Буття», його божественність і мудрість».

О. ГУЦУЛЯК

6. Набуте

«Що предки передали в спадщині, те приймають потомки як одностаїну волю».

В. ВУНДТ

«Щоб зрозуміти будь-яку думку, я повинен бути у змозі ніби повторно її породити, отже вона повинна бути закладена у мені в прихованому вигляді...»

Х. С. ЧЕМБЕРЛЕН

«Образні уявлення архетипів не вроджені. Архетипи лише свідчать про можливість преформації уявлень, схильність пізнання до останніх чи навіть про вроджену здатність до таких уявлень».

С. КРИМСЬКИЙ

«Яка є ціна досвіду? Чи люди купують його за пісню? Або мудрість — за танець на вулиці? Ні, він купується ціною всього, що людина має».

В. БЛЕЙК

«Землеробська свідомість є пріоритетною в геопсихології українського терену. Вона є творчою, активною, її експансія в Світ є гуманістичною. Проте їй притаманні як риси достатньої войовничості і агресивності, так і містично-мистецьке образне світобачення».

В. СНИЖКО

в. Особа. Свобода особи. Сенс і мета життя. Свобода працювати для нації

ОСОБА

«Конкретна людина — це відома величина і як основа, і як ціль. Навіть коли вона відсуває цілком на дальший плян індивідуально-особистий інтерес і діє в цілості як речник суспільної ідеї, її особа наглядно підкреслює, що суспільне існує завдяки і через індивідуальне. Ця фундаментальна приязність особи у людських справах учить дивитися на неї не очима матеріалістичного атомізму, що складає і розкладає людську спільноту цілком на подобу фігур, зложених з великого числа малих камінчиків, але видіти в ній зв'язок *макрокосмічних можливостей*. Тимчасом людська одиниця, хочби сама тільки, уявляє в собі вузол життєвих ліній, наставлений на всі виміри буття. Одиниця не є точкою, атомом, але *монадою космічної структури*, або ієрархічним укладом космічних фаз, злитих, споєних у єдності індивідуального духа».

Ю. ВАССИЯН

СВОБОДА ОСОБИ

«Все наперед визначено [Всевишнім], але [людині] надана свобода вибору».

АКІВА (Піркей Авот. Глава третя. 15)

«Добра людина — це автономна людина, а щоб реалізувати свою автономію, вона має бути вільною. Таким чином, самовизначення стає найвищим політичним добром».

І. КАНТ

«Людина і кожна розумна істота взагалі існує як мета в собі самій, а не лише як засіб, яким може як захоче розпоряджатись та чи інша воля. Людина мусить щогодини і в той самий час розглядатися як мета у всіх її діях, спрямованих як на себе саму, так і на інших розумних істот».

І. КАНТ

«Анінайменшого глузду немає в питанні, чи створене суспільство для особи, чи особа для суспільства, тому що я — це й є суспільство, і суспільство — це я».

М. УНАМУНО

«Міра свободи входить у поняття людини».

А. ГРАМШІ

«Свобода — це одно з найбільш многозначних понять не лише в філософії, але також у політиці... Свобода людини полягає не в відсутності мотиву її поведінки, але власне в характері її мотивів. В етичному розумінні людина є вільна, якщо її мотиви ґрунтовані на власному осуді, її власному переконанні про те, що є її моральним обов'язком».

Е. КАСЦІПЕР

«Життя — це передусім те, чим ми можемо бути, можливе життя; тим самим — це вибір між можливостями, рішення, чим ми будемо в дійсності. Обставини та рішення — це два основні первні, з яких складається життя. Обставини, себто можливості,— це та частина нашого життя, що нам дана і накинена. Це те, що ми називаємо світом. Життя не вибирає собі світ, бо жити — це ж означає перебувати у світі визначеному та необмінному: у теперішньому світі. Наш світ — це первень приреченості, що входить у наше життя...

Жити — це відчувати фатальний примус користуватися свободою, рішати, чим будемо в цьому світі. Ні на одну мить не дозволено відпочити нашому рішення. Включно коли ми, в розпуці, пускаємось напризволяще, ми рішили нічого не рішати.

Отже, невірно казати, що в житті «рішають обставини». Навпаки: обставини — це завжди нова дилема, перед якою нам треба рішитися. Але рішає наш характер».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Свобода вибору завжди повинна відповідати ступеням свободи архетипу. Кров і світогляд повинні бути тотожні. Людина однієї раси, яка сповідує ідеологію іншої раси, не може бути по-справжньому вільною».

Р. ПЕРІН

«...створити собі свободу для нової творчості — це може сила лева».

Ф. НІЦШЕ

«Наше життя складається з вчинків свободи і несвободи. Але ми не можемо додумати до кінця поняття людини, не осягнувши вільного духу як найчистішого втілення людської природи. Бо воістинно ми люди лишень настільки, наскільки ми вільні».

Р. ШТАЙНЕР

«Наша епоха стоїть дійсно в повній протилежності до середньовіччя. Дуже часто трапляється, що в ім'я цілком в цьому невинних природничих наук переслідують і катують людину за її любов до правди духа, як колись шановні інквізитори катували і переслідували її в ім'я Христове за її любов до правди природознавства».

П. ЮРКЕВИЧ

«Чи змінює це мій філософський погляд на людську природу і її перспективи? — Я все ж сказав би, що я вірю взагалі, що в людській натурі аспект любові візьме верх над аспектом пожадливості й агресивності, але це відкрите питання...»

А. ТОЙНБІ

«Якщо людина — істота, що головним чином відчуває, то всякий поступ, який зменшує чуттєвість людини або калічить її, це — хибна дорога, що веде до втрати «людського образу». Таким «поступом» з'ясовуються причини большевицької жорстокости і американської холодної бездушности та все більшої деморалізації і все більшого духовного збідніння тих європейців, що в них усякий емоційний чи чуттєвий зв'язок (родинне, подружнє почуття) вважається за прикмету провінційної відсталости, невивстачальної цивілізованости».

КАЙЗЕРЛІНГ

«Вільним звеш ти себе? Я хочу почути твою думку, що володіє, не те, що ти втік від ярма. Вільний від чого? Яке до того діло Заратустрі! Але нехай говорить ясно твоє око: вільний до чого».

Ф. НІЦШЕ

«Християнська мітологія пояснює Вигнання перших людей з раю та Повстання Ангелів свободою волевияву, і саме до цього важливого моменту зводяться наші роздуми. Йдеться про страхітливий потенціал всередині людини, який вона може використати для духовної руйнації та відречення від усього, що могло б їй гарантувати надприродну цінність. Це метафізичне рішення, яке проникло у віхи історії, набуваючи різних форм ненависти до традиції, революційного, індивідуалістичного та гуманістичного духу, або простіше, «сучасного» духу. Це рішення є єдиним вирішальним чинником в таємниці занепаду — руйнування Традиції».

Ю. ЕВОЛА

«Перед людиною усередині Кола Вічного Повернення відкриваються, схоже, дві можливості для прояву свободи волі, два шляхи до волі (теж ілюзорних): додати існуванню Зміст або покінчити із собою. Жодна інша тварина не має таких можливостей. Бути тим, що дає Смысл,— це вершина дозволеної величч: додавати Зміст тому, що його не має («Любите мене за те, чим я хотів би стати, а не за те, що я є»). Саму вічність людини повинна видумати за допомогою Ідеї, що виходить із глибин, як екстаз натхнення. Що ж залишається наприкінці цієї гри світла в дзеркалах? І чи залишається що-небудь?»

М. СЕРРАНО

«Постійне перебування людини на «межах можливостей існування», «боротьби, випадковості, провини, страждання, загрози смерті» призводить до основного наслідку, що «вісью відношення життя стає не воно саме, не турбота про життя, але щось вище за нього, якась його «трансценденція», якась ідея чи ідеал, що переступає й перевищує границі життя».

ЯСПЕРС

СЕНС І МЕТА ЖИТТЯ

«Європеєць потребує минувшини, щоб надати сучасності змислу й глибини».

ШПЕНГЛЕР

«Майбутня історія: ця ідея буде брати дедалі нові і нові перемоги, а ті, хто не вірить у неї, цілком зникнуть; у їхній свідомості залишиться місце лише для одного ефемерного життя».

Ф. НІЦШЕ

«Протягом одного людського життя спочатку одна людина, потім багато хто, потім усі будуть захоплені наймогутнішою ідеєю — ідеєю Вічного Повернення всіх речей. Для людства це буде Година Великого Полудня».

Ф. НІЦШЕ

«Я ходжу серед людей, як серед уламків майбутнього: того майбутнього, що бачу я.

І в тім моя творчість і прагнення, щоб зібрати і з'єднати воєдино усе, що є уламком, загадкою і жахливою випадковістю.

І як міг би я бути людиною, якщо б людина не була також поетом, відгадувачем і рятівником від випадку.

Врятувати тих, хто пройшли, і перетворити всяке «було» у «так хотів я» — лише це я назвав би рятуванням».

Ф. НІЦШЕ

«Людина є безформна маса, матеріал, потворний камінь, що вимагає ще скульптора... О, люди, у камені дрімає для

мене образ, образ моїх образів. Ах! Чому він повинен дримати в самому твердому, самому потворному камені?»

Ф. НІЦШЕ

«Зобразити безглуздість життя як вище багатство... Я хочу ввести в науку імператив творчості, імпульсивну необхідність створити щось вище в порівнянні з нами... Тінь підійшла до мене — мовчазна, найлегша зо всіх речей наблизилася до мене. Краса надлюдини наблизилася до мене як тінь».

Ф. НІЦШЕ

«Завжди більше жити, завжди більше екзистувати, понад себе вийти».

МАССІС

«Людина мусить дослідити й пізнати себе та вибрати для себе рід життя й занять відповідно до своїх *природних сил і здібностей*».

Г. ВАЩЕНКО

«Хай твоє життя не буде безплідним і марним! — Залиш свій знак. Осяй все навколо світлом твоєї віри і твоєї любові».

ХОСЕ ЕСКРІВА

«Висока любов їхня до особистої волі, за якою вони воліли лютої смерті огидному рабству».

Г. БОПЛАН (про українських козаків)

«В анархізмі... стверджується свобода, яка неначебно пожирає себе, неначебно внутрішньо себе спопеляє. Це якась гранична понура і нестерпна свобода, в якій людська індивідуальність в'яне та гине, в якій відбувається надрив, і свобода перетворюється в насильство».

М. БЕРДЯЄВ

СВОБОДА ПРАЦЮВАТИ ДЛЯ НАЦІЇ

«Одиничне вище від загального — за тієї, однак, умови, що одиничне, лише побувавши в лоні загального, виділяє себе, як щось вище».

С. К'ЕРКЕГОР

«НАЦІОНАЛЬНА САМОСВІДОМІСТЬ — особливий динамічний складник самосвідомості особистості, який включає в себе усвідомлення індивідом своєї національної належності, специфічних рис власної нації, відмінних від інших, її історичного минулого, а також відношення до цінностей, які нація напрацювала в процесі свого розвитку. У національній самосвідомості, окрім цього, зафіксовані бачення національних інтересів та майбутнього власної нації».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Одиниця впрошена в суспільність як у свій природний ґрунт, і навпаки, суспільність зроджує з себе одиницю як вислів своїх життєвих сил. Одиниця не може не бути висловом суспільності; суспільність не може не проявитись в одиниці. Праця (й орієнтація) одиниці по лінії потреб суспільності не є для неї примусом ані особисто узасадненою жертвою, але навпаки, вона є її природним виявом».

Ю. ВАССИЯН

«Без національної основи, як духовного кореня індивідуального життя, стає людська одиниця відірваним атомом, рамки її духовного досвіду замикають овид назверхнього життя, зміст її свідомості конгломеративний, її досконалість технічна. Така одиниця доторкається поверхні збірного життя площею свого фізичного розміру, а її значення є здебільшого тільки безладність її маси».

Ю. ВАССИЯН

«Національність — це найглибша, найзагальніша й найтривкіша підстава людської соціальності. Свою національність відчуває людська одиниця підметово в порядку інтуїтивно-органічної, самовільної конечности, а не логічно-розумової. У національному середовищі одиниця ставить себе згори без особливого попереднього зусилля із свого боку — в

прямий зв'язок з духовністю людської спільноти так, що в цій хвилині її індивідуальне «я» живе відчуттям родової свідомості, поширеної не тільки на сучасність, але поглибленої в далеку минувшість і цілево унапрявленої в будучність».

Ю. ВАССИЯН

«У нас всі явища виходять від Нації й обертаються кругом Нації. У нас нація над особою. Особовість проявиться може у відношенні до національної спільноти й у спільноті. Націоналізм — це антитеза анархістичного індивідуалізму (Штірнер). Націоналістичний індивідуалізм — це збереження принципу індивідуального почину, щоби проявившись, виходив він у користь національної спільноти. Це не індивідуалістичний егоїзм, це засаднича переставка вартостей, це з «жертвості» зроблення повинності.

Тому й негує він тезу боротьби для боротьби особи, непроміненої національною ідеєю і не реалізуючи її».

Я. СТЕЦЬКО

«Національна особистість є надсвідомістю для людини, тому її волевиявлення є свободою людини. Свобода, можливість реалізації людини прямо залежить від якості національної особистості. З нацією для тебе можливі великі вчинки. ...Через націю, через інтегрування себе до надособистості ти можеш осягнути найпотужнішого духовного зриву, в якому б напрямкові він не здійснювався.

Абсолют, до якого спрямовано цей зрив, який виступає його спонукою, є, таким чином, причиною і моментом розбудови нації».

З ПРОГРАМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛІСТИЧНОЇ СПІЛКИ, 1991

«Тільки в Нації знаходить своє повне і всебічне самовираження людська індивідуальність.

Поза межами Нації, національного така індивідуальність втрачає коріння органічної, здорової духовності, стає забавою для хаотизуючих, анархістичних ворожих сил».

КОНГРЕС УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ. Ідеологічні засади, 1990-ті роки

«Людина є істота суспільна, це означає, що її розвиток є неможливий поза спільнотою людей».

Тези. НОП

2. Права особи. Право на життя, свободу, власність

ПРАВА ЛЮДИНИ, ОСОБИ

«У XVIII столітті певні меншини знайшли, що кожна людська одиниця, самим фактом свого народження, не потребує жодної особливої кваліфікації, посідає певні основні політичні права, так звані права людини й громадянина, і що, по суті, ці спільні для всіх права є єдиними, які існують...

Однак впродовж цілого XIX століття маса, що почала захоплюватись ідеєю цих прав як ідеалом, не відчувала їх у собі, не користувалася ними і не намагалася їх здійснити, а, фактично, під демократичним правлінням жила й почувалася далі, як під старим режимом. «Народ» — як його тоді називали — вже дізнався, що він суверенний; але він не йняв віри. Сьогодні той ідеал перейшов у дійсність, та вже не в законодавстві, що є лише зовнішньою схемою громадського життя, а в серці кожного індивіда, хоч які в нього ідеї, включно коли його ідеї реакційні; себто включно, коли він уражає й топче установи, що ці права затверджують...

Отож ці права мали на меті не що інше, як вирвати людські душі з їх внутрішньої неволі і прищепити їм певну свідомість панства й гідності. Чи ж не бажалося, щоб пересічна людина почувала себе володарем, керівником і паном себе і свого життя? Це вже досягнуто. Чому ж нарікають ті, що тридцять років тому були лібералами, демократами та прогресистами? Чи, може, вони, як діти, чогось хочуть, але бояться наслідків? Хочете, щоб пересічний чоловік був паном?»

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

ПРАВО НА ЖИТТЯ, СВОБОДУ, СТВОРЕННЯ СІМ'Ї, ВЛАСНІСТЬ

«Я є дитя, що живе серед життя, яке теж хоче жити».

А. ШВЕЙЦЕР

«Таким чином, це аж ніяк не випадковість, що добі новочасної національної думки безпосередньо передують доба ін-

дивідуалістичного почуття свободи. Нація, так би мовити, пила кров вільних особистостей, щоб самій стати особистістю. При цьому не мало ніякого значення те, що цей новочасний націоналізм і сам був розколотий: одна його гілка, виростаючи на ґрунті природного права і будучи поверненою в бік демократії, стреміла до рівноправності всіх, а інша, почувачись у духовному сенсі аристократичною, мала на меті звільнення та піднесення кращих. Демократичний індивідуалізм, не вагаючись, міг використати ідею нації як засіб подолання всіх перешкод на шляху соціальної рівності, а індивідуалізм аристократичний знаходив у ній можливість поспівчувати при нагоді масам».

Ф. МАЙНЕКЕ

«Людині легше помічати нерівність, ніж рівність».

Д. УЗНАДЗЕ

«Там, де виникає незадоволення собою, винний має бути хтось інший. Якщо людина нічого собою не являє, вона принаймі «анти-». Всі негаразди складаються на якийсь фантом, назву якому знаходять або серед історичних утворень, що відкрилися колись теоретичному пізнанню,— у всьому винен капіталізм, лібералізм, марксизм, християнство тощо, або серед неспроможних чинити опір представників окремих груп, які стають козлами відпущення,— у всьому винні євреї, німці й т. ін.».

К. ЯСПЕРС

«З природнього права виникає чотири основних прав людини:

- право на життя — в розумінні як життя біологічного, так і реалізація прав інших;
- право на свободу — тобто до таких дій, які не суперечать природньому праву;
- право на створення сім'ї — яке є для осягнення повноти життя обов'язковим;
- право на власність — до оволодіння власністю і розпоряджання засобами виробництва; право те може бути організоване тільки добровільним зреченням права індивідуального».

Тези. НОП

«Проживаючи у суспільстві, людина має обов'язок поважати права інших людей».

Тези. НОП

«Спільнота існує як для збагачення життя особи, так для охорони її прав і вимагання від неї обов'язків».

Тези. НОП

д. Роль особи в подіях

«Двигун всякого чину є почування. Всі великі історичні рухи були попереджувані міцними почуваннями. І власне ті особистості, яких почування були найбільш несамовиті, мали найбільший вплив на стан і характер суспільності. Чисто інтелектуального почування ніколи не вистачає для опанування юрби... Величезний успіх релігійних реформ полягає переважно в ірраціональній силі їх чуттєвої природи, а ніколи інтелектуальній».

Л. ВОРД

«Всі великі реформатори були у великій мірі односторонні; якраз не гармонійні характери викликали найсильніші потрясіння. Коли нова людськість колись прийде до панування, то станеться це не шляхом мирного порозуміння... Вона так само принесе меч, як принесло і християнство».

Г. КАУЗЕРЛІНГ

«Але деякі, хто страдав галюцинаціями, знамениті творці подібних марев, найбільш глибоко перетворили світ. З глибини своїх могил вони згинають ще душу мас під його думок. Не будемо проминати важливості їхньої ролі, але й не станемо, разом з тим, забувати, що розпочату ними працю вони встигли здійснити тільки тому, що позасвідомо втілили в собі і витворили пануючий ідеал своєї раси і свого часу. Неможливо бути вождем народу, не втілюючи його мрій».

Г. ЛЕ БОН

«Вплив великих політичних діячів продовжується лишень доти, поки, як Цезар чи Рішельє, вони вміють направляти свої зусилля в дусі потреб епохи; справжня причина їхніх успіхів передувала їм самим. Двома чи трьома століттями раніше Цезарю не вдалось би підкорити велику римську республіку владі монарха, і Рішельє був би безсилим здійснити об'єднання Франції. В політиці справжні великі люди — ті, які передбачають потреби, що зароджуються, події, підготовані минулим, і вказують шлях, якого слід дотримуватися. Ніхто, можливо, не бачив цього шляху, але доленосні умови еволюції повинні були штовхнути туди народи, долями яких тимчасово керують ці могутні генії. Вони, так як і великі винахідники, синтезують результати тривалої попередньої праці».

Г. ЛЕ БОН

«Однак всі покоління, все минуле відомої раси розквітають в цих прекрасних геніях, що складають чудові квіти старого людського дерева. Вони — істинна слава нації, і кожний із членів суспільства, до найнижчого, може гордитись ними. Вони не з'являються ні випадково, ні чудом, але являють собою вінець довгого минулого, наче концентруючи в собі велич свого часу і своєї раси».

Г. ЛЕ БОН

«І в Україні, і в діаспорі все частіше говорять про те, що нація потребує справжнього мужчину, гетьмана. «От якби був у нас національний лідер...» Проте пасивне очікування цілком суперечить арійському духу. Лідера не чекають. Індивід не може сам витворити політичну машину, він може лише увібрати в себе колективний порив, посилити його і штовхнути далі. Обраному потрібно багато добровольців. Багато людей повинні шукати, думати, діяти, щоб потім кращий з них, висунутий ними вперед, у свою чергу власним прикладом примусив їх самих піднятися ще вище. Справжні мужичини повинні діяти самі, повинні прориватися самостійно. І якщо вони діятимуть згуртовано, лідер допоможе їм. Національний лідер — це плід тривалої послідовності індивідуальних зусиль. Лідер — це винагорода людям сміливості і волі. Тому Блок Спільна Дія — це середовище сміливих і сильних людей, школа відповідальних лідерів».

СПІЛЬНА ДІЯ. Блок політичний

«Назвавшись католиком, я міг закінчити вандейську війну; назвавшись мусульманином, я закріпився у Єгипті, а назвавшись ультрамонтаном, я притягнув на свій бік італійських патерів. Якщо б мені потрібно було керувати єврейським народом, то я відновив би храм Соломона».

НАПОЛЕОН

«Наполеон висаджується у Франції майже один, як втікач з маленького острова Ельби, і за декілька тижнів йому вдається без жодного кровопролиття скинути всю організацію влади у Франції, на чолі якої перебував її законний король. Чи існують випадки, де особиста перевага людини виявилася б більш вражаючим чином? Протягом всієї цієї його останньої кампанії можна ясно бачити, яку владу він мав над союзниками, примушуючи їх йти за його ініціативою, і як мало було потрібно, щоб він їх остаточно роздушив».

Г. ЛЕ БОН

«Наполеон — втілення диктатури промислового інтересу, рятівник нації — творець французької нації».

С. ГОРОДНІКОВ

НАЦІЯ

1. Визначення терміна

«Бо що є нація, коли не скупчення мільйонів воць до-кола образу спільного ідеалу? Ідеалу панування певної етич-ної групи над територією, яку вона одержала в спадщині по батьках і яку хоче залишити своїм дітям».

Д. ДОНЦОВ

«Людина не є рабом своєї раси, ні своєї мови, ні релігії, ні течії рік, ні напряду гірських хребтів. Велика спільнота людей, здорова духом та гаряча серцем, творить моральну свідомість, яка називається нацією...»

Нація — це спільне почуття, це загальний плебісцит, продовжуваний з дня на день, що творить націю, цю велику спілку, яка опирається на свідомість понесених жертв і тих жертв, які її члени готові принести в майбутньому».

Е. РЕНАН

«...Нація — це душа, засада духовна. Дві речі, які, правду кажучи, по суті є те ж саме, творять цю душу, цей духовний принцип. Одна — це спільність багатой спадщини спогадів. Друга — це згода й бажання жити разом, воля продовжувати та відновляти цю неподільну спадщину минулого».

...«Велике скупчення людей із здоровим глуздом і палаючим серцем створює моральну свідомість, що називають нацією. Оскільки ця моральна свідомість доводить свою силу жертвами, які вимагають зречення індивіда на користь суспільства, вона законна, має право на існування».

Е. РЕНАН

«Нація, як і особа,— результат довгих зусиль, жертв і самовідречення. Культ предків — найвідповідальніший з усіх; предки зробили нас такими, якими ми є тепер. Героїчне ми-

нуле, великі люди, слава (але справедлива) — ось головний капітал, на якому ґрунтується національна ідея. Мати спільну славу в минулому, спільні бажання в майбутньому, здійснити разом великі вчинки, бажати їх і в майбутньому — ось головні умови для того, щоб бути народом... Існування нації — це щоденний плебісцит».

Е. РЕНАН

«Тим часом Монархія, якій національна ідея чужа,... насильно приєднала народи, які повстали й обнялися у пророчому битті серця третього життя, повторюючи — «настав час бути нацією». Ця Нація, яка несе людству незмірну потенційну силу, кожна частка якої вписала блискучу сторінку у світову історію, це живе *Буття*, продукт тридцяти сторіч праці, не припускає навіть сумніву у своїй інтелектуальній спроможності визначати закон свого власного життя...

Для того, хто вбачає в Нації щось більше, ніж сукупність індивідів, народжених, аби вирощувати й споживати збіжжя, підвалини її існування полягають у побратимстві через віру, усвідомлення спільного *ідеалу*, поєднанні усіх спромог працювати у злагоді й успішно задля цього ідеалу».

ДЖ. МАЦЦІНІ

«Нація, немов ріка, пливе до своєї невидимої мети, все та сама, хоч все нові й нові води проходять у вічність через її річище. Вона подібна й до лісу, в якому падають старі і вирощуються з їхнього коріння нові дерева... Змінюються елементи, лишається вічне явище ріки і лісу...

Так нація є об'єднанням живих людей, без яких її не можливо уявити... На ділі в явищі нації йдеться про стани, які встановлюються між одиницями і у них самих... Насправді нація існує не як готовий факт, як річ, а як соціальна енергія людей, якими керує та сама ідея співжиття і які, плекаючи ті самі вартості, почувають себе і діють як єдність. Нація — це безперервна актуалізація, репродукція, доконування і продовження традицією освяченого стилю життя».

Л. РЕБЕТ

«Народність, як ми вже показали вище, передбачає щось нерухоме, що встановилось раз і назавжди, що не йде вперед... Національність, навпаки, захоче в собі не тільки те,

що було і є, а те, що буде або може бути. У своєму розвитку національність зближує найпротилежніші явища, яких, можливо, не можна було ні передбачити, ні вгадати. Народність є перший момент національності, перший її прояв. Але з цього зовсім не виходить, що там, де є народність, не було національності: навпаки, суспільство є завжди *нація*, коли воно є тільки *народом*, але нація як можливість, а не у дійсності: бо національність і субстанція народу є одне і те ж, а кожна субстанція, яка ще не отримала свого визначення, носить в собі його можливість».

В. БЕЛІНСЬКИЙ

«В кожному розвитку треба розрізняти, а не плутати, істотні періоди його поступу. Наприклад, з гусениці постає, як відомо, перемінами — метелик. Але гусениця це ще не метелик, тільки можливість витворення метелика при деяких обставинах та умовах і тому ніхто не називає її метеликом. У цьому прикладі ботанік розрізняє три стадії: лярва, гусениця, метелик, так соціолог може розрізняти в народотворчому розвитку також три головні фази: плем'я, народ, нація.

Розвиток народотворення обумовлений багатьма різними чинниками, серед яких простір і час, тобто територія та історія рішають головню про те, чи дане плем'я перетвориться в народ, а цей чи розвинеться згодом у новітню націю, при формуванні якої грають велику роль ще інші чинники, як культура, національна свідомість та воля».

О. БОЧКОВСЬКИЙ

«Для недалекого майбутнього, нація — деяка *спільнота*, яка має певну *територію* і відмінна своєю *історією* та власною *долею*, — безумовно служить найпоширенішою і найпридатнішою для практики основою політичної солідарності.

Ці чотири основні категорії нації — суспільство, територія, історія та доля — мали в минулому, а на мою думку, мають і тепер розглядатися як «священні», в тому розумінні, що сприймаються більшістю членів як об'єкт пошани і набожної відданості і як самоціль. Це зовсім не означає, що ці чотири аспекти в цілому не можуть піддаватись сумніву. Дехто відкинув спільноту як таку на користь всесвітнього космополісу, але тут постало достатньо питань щодо природи і меж батьківщини, істинного змісту й моральності етно-

історії та достоїнств і недоліків різноманітних бачень долі спільнот. Мало хто сумнівається в тому, що світ розділений на спільноти чи нації, котрі володіють власними територіями чи батьківщинами, мають власну історію та особливу долю. Таку модель можна було б назвати «священими властивостями» нації чи, точніше, основними властивостями нації, що сприймається як духовна спільність її членів».

Е. СМІТ

«Як ми вже бачили, нації, щоб бути вільними, потребують самовираження. Але що саме є отим виразним «Я»? На думку націоналістів, однозначну відповідь слід шукати у понятті *автентичності*. Бути «по-справжньому» собою означає знаходити «автентичні» складники нашого буття й зчищати вікові нашарування... Тобто автентичність — це синонім «істинності», що протиставляє підробку оригіналові, який і став первинним варіантом речі, стилю або способу життя. Це поступово приводить до розуміння автентичності як самотності, а в націоналістичному контексті — до міту про походження: «хто ми є» — рівнозначне поняттю «звідки ми прийшли» у часі й просторі; характер зумовлюється походженням. Але це збігається й з іншими значеннями: ідеєю існування первісності й природності, тобто не тільки перших його різновидів, а й автохтонних, таких, що зросли саме на цьому ґрунті. А це, своєю чергою, приводить до іншого розуміння автентичності як чогось чистого й бездомішкового, де справжнє «ми» становить первинний оригінал, нині нерозривний з державою. Але, мабуть, найпоширеніше значення, в якому націоналісти вживають прикметник «автентичний», означає, ніби щось є «тільки нашим» і більш нічим, а отже й унікальним, так чи інакше самовизначеним. Тобто поняття автентичності збігається з поняттям автономії: «істинна» спільнота — це теж самовизначена нація».

Е. СМІТ

«Як взагалі немає чистої, неперемішаної раси, так зокрема немає чистої, в антропологічному розумінні, нації».

В. СТАРОСОЛЬСЬКИЙ

«Нація — це людське скупчення, члени якого з етнічних, або й тільки історичних причин, хочуть жити під спільними

законами та утворити одну державу... Для культурних народів можна вважати засадою, що ця спільна воля, коли вона виявиться з притиском, мусить бути визнана й навіть що вона є єдиною певною підвалиною держави».

Є. ДЮРКГЕЙМ

«Нація — це спільність чуттів, які б адекватно проявлялися у власній державі; отже, нація — це спільнота, яка зазвичай тяжіє до утворення своєї власної держави».

М. ВЕБЕР

«Нація є природним органом людства, держава — штучним витвором».

Й.-Г. ГЕРДЕР

«Тому досить говорити про інтереси держави, пора голосно і виразно заявити про інтереси нації, і кожний крок, кожну політичну, економічну дію вимірювати, оцінювати саме інтересами нації».

Не нація для держави, а держава для нації!»

Б. МИРОНОВ, 2002

«Під словом народ розуміють об'єднану в тій чи іншій місцевості безліч людей, оскільки вони становлять одне ціле. Ця безліч або частина її, яка з огляду на спільне походження визнає себе об'єднаною в одне громадське ціле, називається нацією...»

І. КАНТ

«...все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хворобливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими фразами покрити своє духове відчуження від рідної нації».

І. ФРАНКО

«...Коли хто каже, що він ігнорує націю, то це не значить, що він ігнорує націю взагалі. Він ігнорує тільки дану націю,

дбаючи об'єктивно про іншу націю. Коли він ігнорує дану мову, то користується мовою іншої нації. Ні однієї людини безнаціональної в світі немає. Хто ігнорує дану націю — він служить іншій нації. «Інтернаціонального» як субстрату немає, бо інтернаціональність є тільки формою відносин між націями».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА

«Людина — це частина нації, і всі прикмети середовища, в якому вона виросла, характеризують її без огляду на те, чи вона собі цього бажає, чи ні. Людина родиться членом нації, не вибирає її собі довільним актом волі».

Л. РЕБЕТ

«Нова етнічність відрізняється від старої етнічності тим, що вона не є племінною, а є голодом на моральний образ, на власну аутентичність, на можливість бути собою і не бути такими, як всі інші».

М. НОВАК

«...Етнос — це успадкованість, що йде з глибини століть; нація — набута якість, яка з часом також може стати етносом».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Нація — це особливий вид етнічної спільноти, чи, скоріше, політизована етнічна спільнота, з політичною системою, яка визнає її групові права».

П. БРАС

«Спільність пролітої крові за спільні політичні ідеали — це перша ознака нації».

М. КОЛОДЗІНСЬКИЙ

«Нація — це національність, яка досягла високого ступеня уніфікації, представлена власною політичною структурою та має встановлену територію».

Г. П. ФЕРЧАЙЛД

«Нація — це сукупність людей, що за культурними традиціями та спільною історією спроможна утворити державу або принаймі заявляє свої претензії на автономну організацію із деякими шансами на успіх».

Г. ГЕРТ і Ц. МІЛЗ

«Нація є спільнотою людей, члени якої пов'язані між собою почуттям солідарності, загальною культурою та національною свідомістю».

Г. СЕТОН-ВОТСОН

«...тип спільноти, витвореної історичними умовами та підтриманої загальними психологічними чинниками такої сили, що ті, хто підтримує дію цих чинників, хочуть мати спільний уряд, до того ж винятково свій власний».

Р. М. МАК-АЙВЕР

«Нація є спільнотою людей, які поділяють почуття спільної належності у подвійному сенсі: вони поділяють важливі елементи спільної історії та усвідомлюють своє спільне призначення у майбутньому».

Р. ЕМЕРСОН

«Німецька нація змінила, безперечно, на протязі тисячоліття свій антропологічний тип, прийнявши в себе чисельні чужі, слов'янські, пруські, литовські елементи. Але вона стала нацією не шойно тоді, коли витворилася з неї антропологічна відміна, яку представляє вона тепер. Не расовість була тут творчим елементом нації, а противно, німецька нація своїм історичним розвоєм витворила нову антропологічну відміну».

В. СТАРОСОЛЬСЬКИЙ

«В добу націоналізму нації є великими корпоративними особистостями історії; відмінності в їхньому характері та світогляді належать до найважливіших чинників, які визначають перебіг подій. Лише в цю добу воля націй, радше ніж воля індивідів, династій або ненаціональних утворень, таких як церква чи

класи, набуває вирішального значення; а тому розуміння їхньої історії потребує феноменології націй та їхніх характерів».

Г. КОН

«Нації в модерну епоху, яка є водночас й епохою націоналізму, існують і діють як «колективні особистості». У цьому, очевидно, полягає квінтесенція розуміння націогенези і феноменології націй. Нації ототожнюються не з певними соціальними групами, не з елітами, не з державами, а зі спільнотами, які перекривають соціальні, релігійні, сімейні, регіональні та інші кордони. Нації перетворюються на найбільші в історії людства колективи...»

Г. КАСЬЯНОВ

«Модерна нація може бути визначена як територіально означена спільнота людей, що поділяють певний варіант модерної культури та яких пов'язує між собою сильне почуття єдності й солідарності; спільнота відзначена чіткою історично закоріненою свідомістю національної ідентичності, яка має або прагне мати власне політичне самоврядування».

К. СИМОНС-СИМОНОЛЕВИЧ

«Нація — це стан свідомості, який відповідає певній політичній реальності або ж прагне відповідати певній політичній реальності. Це визначення відбиває генезис націоналізму і модерної нації, яка народилася з поєднання певного стану свідомості, способу мислення і даної політичної форми. Спосіб мислення, ідея націоналізму надали формі ново-го змісту і значення; форма надала ідеї засоби для організованого втілення її проявів та прагнень. Як ідея, так і форма націоналізму розвивалися ще до доби націоналізму».

Г. КОН

«Хоч би якийсь скупчення людей відповідало всяким іншим умовам, сприяючим постанні національності, географічним, історичним, економічним, то однак, оскільки не посідає воно *збірної самосвідомості*, оскільки *дух спільноти* не розбуджує в ньому *спільного, збірного стремління*, не буде воно нацією, лише полишиться тільки агрегатом одиниць, що по-

сідають в меншій або більшій степені органічну єдність, випливаючу із зрізничкування та взаємної залежності частей».

ДОВГЕЛ

«Об'єднання людства, його розвиток до всеєдності здійснюється через важке, болісне утворення і боротьбу національних індивідуальностей і культур. Іншого історичного шляху немає, інший шлях — абстракція, пустота або суто індивідуальний відхід углиб духу, в інший світ. Доля націй і національних культур повинна збутися до кінця» (...) ...Можна й слід сподіватися зникнення класів та примусових держав у досконалому людстві, але не можна сподіватися зникнення національностей. Нація — це динамічна субстанція, а не минуша функція; корінням своїм вона вростає у таємничу глибочінь життя. Національність є позитивним збагаченням буття, і тому за неї слід боротися як за цінність. Національна єдність глибша від єдності класів, партій та всіх інших минутих утворень у житті народів. Кожен народ бореться за свою культуру і за вище життя в атмосфері національної кругової поруки. І великий самообман — прагнути творити будь-що поза національністю».

М. БЕРДЯЄВ

«Тільки нація, об'єднана єдиним духом,— вічна і непохитна, непорушна.

Інстинкт збереження російської нації у руського повинен бути сильнішим інстинкту самозбереження. Ми повинні пробудити чуття нації на ворога нації, не важливо, сидить він на Капітолійському чи на Боровицькому пагорбі.

Міцність нації і повноцінність нації оберігаються тільки у народі, який гордиться собою, любить себе.

Досить говорити про інтереси держави, пора голосно і чітко заявити про інтереси нації, і кожний крок оцінювати інтересами нації.

Не нація для держави, а держава для нації!

Націоналізм в Росії — єдиний гарант недопущення розпаду Росії, він єдиний спосібний спасти Росію від повторення трагедії Радянського Союзу. Кожний народ, який живе поруч з російським народом, добре розуміє, що його життя, благополуччя, розвиток будуть залежати від міцності дружби

з російським народом, багаточисельним, сильним, з почуттям любові і співчуття...»

Б. МИРОНОВ

«Немає сумнівів у тому, що «національна» належність не потребує такої основи, як кровна спорідненість. Відомо, що повсюдно походження найрадикальніших «націоналістів» часто буває іноземним. Навіть більше, хоча особливий спільний антропологічний тип не є загалом безвідносним щодо національності, його явно недостатньо, і його не можна вважати передумовою для існування нації».

М. ВЕБЕР

«Однаке остаточно не держава, не культура чи будь-які прикмети нації, а тільки спільні ідеї та вартості це найбільш суб'єктивний і об'єктивний чинник формування нації. Так історично доведено, що народ стає нацією тоді, коли починає трактувати свої традиційні форми існування як універсальні форми людського буття».

Г. РЕЙНГОЛЬД

«Маючи найбільшу інтенсивність впливу на людське життя, нація стоїть на вершці піраміди всіх соціальних з'єднань, які в наш час в основі їй підпорядковані. Своєю тотальною інтенсивністю впливу нація підпорядковує собі не тільки всякого роду спілки, але й інші спільноти, як родину чи церкву».

Т. ГЕЙГЕР

«Нації, як здається на перший погляд,— це великі, міцні людські спільноти, що виникли історично в процесі тривалого розвитку і перебувають у стані безперервного руху та змін. Але в такому визначенні сутність нації постає певною мірою розпливчастою. Спільне місце проживання, спільне походження — хоча, власне кажучи, з антропологічного погляду расово чистих націй немає,— етнічно однорідні та етнічно близькі шлюби, спільна мова, спільне духовне життя, спільна держава або федерація кількох однорідних держав,— усе це може бути важливими й істотними підвалинами чи ознаками нації, проте зі сказаного ще не випливає, що кож-

на нація, щоб бути нацією, повинна мати їх усі. Щоправда, вона неодмінно мусить містити в собі природне ядро, яке утворюється на основі кровної спорідненості».

Ф. МАЙНЕКЕ

«Отож, ставши на точку зору антропології, я пропоную таке визначення нації: це *уявлена* політична спільнота — уявлена як у своїй окремішності, так і в своїй суверенності.

Спільнота ця уявлена тому, що людина, приналежна до навіть наймалочисельнішої нації, ніколи не зустріне з більшістю інших людей, приналежних до цієї ж нації, не спілкуватиметься з ними і навіть нічого не знатиме про них, а проте кожен з них завжди пам'ятає про свою спільність...

По суті справи, всі спільноти, більші, ніж первісне селище, де всі знають одне одного в обличчя (а, може, навіть і вони), є уявлені».

Б. АНДЕРСОН

«Люди стають нацією «...тоді, і лише тоді, коли вони належать до однієї культури, де культура означає систему ідей, символів, асоціацій та способів [соціальної] поведінки й спілкування». Водночас люди можуть вважатися представниками однієї нації «...тоді, і лише тоді, коли вони *визнають*, що належать до єдиної нації. Іншими словами, ...нації — це артефакти людських переконань, лояльностей і почуття солідарності. Означена категорія осіб (наприклад, населення якоїсь території або носії якоїсь мови) стає нацією там і тоді, де представники цієї категорії безумовно визнають певні взаємні права та обов'язки як необхідну умову членства в нації. Саме це визнання одне одного як членів співтовариства перетворює їх у націю, а не будь-які інші спільні ознаки, що відокремлюють цю категорію від інших».

Е. ГЕЛНЕР

«Ні раса, ні територія, ні мова, ні релігія не є ознаками, за якими визначають національність, хоч всі вони відіграють ту чи іншу роль в її визначенні. Національність — складне історичне утворення, вона формується в результаті кровного зміщення рас і племен, багатьох перерозподілів земель, за якими вона пов'язує свою долю, і духовно-культурного процесу, який утворює її неповторний духовний образ. Резуль-

татом усіх історичних і психологічних досліджень зостається нерозкладний і невловимий залишок, в якому і полягає вся таємниця національної індивідуальності».

М. БЕРДЯЄВ

«В націю входять не тільки покоління людей, але також і каміння церков, палаців і маєтків, могильні плити, старі рукописи і книги. І для того, щоб вловити волю нації, потрібно почути ці камені, прочитати зотлілі сторінки».

М. БЕРДЯЄВ

«Не сама раса чи спільне походження, а віра, тобто саме психологічне наставляння грає головну роллю. Значить на ділі не расу і не походження, а соціально-психологічні стани треба вважати націотворчими чинниками».

Л. РЕБЕТ

«Все, що я можу сказати з цього приводу, зводиться ось до чого: нація виникає тоді, коли значне число людей якоїсь спільноти вважають, що вони утворюють націю, або поводяться так, начебто вони її утворили».

Г. СЕТОН-ВОТСОН

«По-перше, це людські переконання: нація існує доти, доки її члени визнають один одного як співвітчизників, визнають, що їхні спільні характеристики схожі, й спільно прагнуть продовжувати спільне співіснування. По-друге, спільне історичне минуле (причому не лише переможні моменти, але й спільні поразки), спільні обов'язки й уявлення про спільне майбутнє. По третє, спільні дії (рішення, досягнення результатів), тобто дійова ідентичність. По-четверте, постійне проживання в одній країні, батьківщина, держава. Це той територіальний елемент, який здійснює зв'язок між нацією і державою як політичним інститутом, що здійснює законну владу в межах певного простору. По-п'яте, спільні характеристики, які об'єднуються поняттям «національного характеру».

Д. МІЛЛЕР

«Буржуазія все більше і більше знищує роздробленість засобів виробництва, власності і населення... Необхідним нас-

лідком цього була політична централізація. Незалежні, пов'язані майже тільки союзними відносинами області з різними інтересами, законами, урядами і митними зборами, опинились згуртованими в одну націю, з одним урядом, з одним законодавством, з одним національним класовим інтересом, з одним митним кордоном».

«МАНІФЕСТ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ»

«Нація — це, насамперед, спільність, певна спільність людей.

...Нація є стійка спільність людей, що історично склалася, виникла на базі спільності мови, території, економічного життя і психічного складу, який проявляється у спільності культури».

Й. СТАЛІН

«Радянський народ — це нова історична, соціальна та інтернаціональна спільнота людей, яка утворилася внаслідок соціалістичних перетворень та зближення трудящих усіх класів і верств, націй і народностей, яка має спільну батьківщину — СРСР, спільну територію, спільну, основу на громадській власності економіку, спільну за соціалістичним змістом і багатоманітну за національними особливостями культуру, національні мови та мову міжнародного спілкування, федеративну загальнонародну державу і спільну мету — побудову комунізму».

С. КАЛТАХЧЯН

«Нація, як найвища спільнота, як спільне добро, що уможливорює індивідуальне щастя й всебічний вияв, стає одночасно завдяки еманованому з себе почуттю сили чимсь абсолютним, пошани й любови гідним, і як пошана є спрямована на це джерело могутності й сили, та ж любов випливає з вдячності за можливість жити в нації повним життям. При європейським бажанню знайти остаточний змісл буття, набуває нація рис певної святости, в ім'я якої може і мусить європеець діяти. Нація надає змісл життя одиниці; вона виправдує його вчинки, вона вимагає від нього жертви й рішености на смерть. Нація ушляхетнює гони людини несення і влади в шляхетну потребу добровільної служби спільно-

ті, рекомпенсовану в майбутньому збереженні пам'яті одиниці. В цей спосіб нація стає місцем здійснення найшляхетніших поривів і повного вияву європейського індивідуалізму в усіх його видах. Вона теж скріплює чи навіть виплекує благородні почування».

В. ЯНІВ

«Індія — завжди прагнула... жити в тихій і глибокій задумі... Далеко від... якої-будь політики, не творячи жадного політичного народу.

...правда, з життя нації випливає висновок, що народи повинні напружити всі сили фізичні, моральні і умові, щоб перемогти противника в змаганнях о силу.

Коли й ви зорганізуєтеся у націю, то тим способом втримаєте заборчність інших націй».

Р. ТАГОР

«Нація для нас — це всі мешканці даної Землі і всі громадяни даної Держави, а не «пролетаріат» і не мова, віра, плем'я. Коли я пишу в цій книзі про нас — «ми, українські націоналісти» — то це значить: ми, що хочемо Української Держави, обіймаючої всі класи, мови, віри і племені Української Землі.

Ви, українські соціалісти, утотожнюєте поняття нації з пролетаріатом і партією. Для вас — не соціаліст — не Українець. Ви ж, українські націоналісти, утотожнюєте поняття нації з мовою, вірою, племенем. І в цім хаосі, який панує у ваших націоналістичних мізках, для одних — Українець єсть тільки той, хто говорить «українською мовою» і ненавидить «не Українців»; другі додають, що він ще мусить бути обов'язково православний, не уніат і не латинник; треті — обов'язково уніат, не латинник і не православний, будуть незабаром і четверті, які ще вимагатимуть від нього «русько-малоросійської» чистокровності з прізвищем на «юк» або на «енко».

В. ЛИПІНСЬКИЙ

«У світі націй кожна нація унікальна, кожна «обрана». Націоналізм — це сучасний світський еквівалент доновітнього священного міфа про етнічну обраність...

Обрані народи раніше були відзначені своїми божествами; сьогодні вони обрані ідеологією та символізмом, що підносять унікальне та індивідуальне й перетворюють їх на глобальну реальність. Раніше народи були обрані за свої нібито чесноти; сьогодні вони покликані бути націями з огляду на свої культурні спадщини».

Е. СМІТ

«Нація — це велика, вертикально інтегрована і територіальна мобільна група зі спільними громадянськими правами і почуттям колективності, а також з однією чи кількома спільними характеристиками, які відрізняють її членів від членів подібних груп, які можуть бути їхніми союзниками чи противниками».

Е. СМІТ

Нація — це «...сукупність людей, що має власну назву, свою історичну територію, спільні міфи та історичну пам'ять, спільну масову, громадянську культуру, спільну економіку і єдині юридичні права та обов'язки для всіх її членів».

Е. СМІТ

«Нації скоріше оформлюються через певний спосіб самоствердження, спосіб мовлення, думання й дії ... які дають змогу створювати колективну ідентичність, мобілізувати людей на виконання колективних задумів, розрізнити народи й відповідні види побуту».

К. КЕЛГОН

«В останньому випадку етнічна група прагне досягти національного статусу та визнання. Як тільки їй вдається власними зусиллями досягти однієї з названих цілей чи то в межах існуючої держави, чи у створенні своєї власної, вона стає національністю або нацією. Нацією, отже, можна вважати певний тип етнічної спільноти, чи, краще, політизованої етнічної спільноти, колективні права якої визнано в межах даної політичної системи».

ПОЛ БРАС

«...національність вважає себе за націю і визнається такою іншими, навіть попри те, що в неї все ще може не бути власної держави. Коли нація здобуває право на самостійне чи суверенне існування, ми можемо говорити, що утворилася державна нація».

Б. КРАВЧЕНКО

«Нація є сукупністю людей, що мають одну мову, побут і звичаї, охоплені одним загальним законодавством для всіх громадян... Італійський народ є нацією, і то дуже виразно окремою від інших нацією, хоча італійська нація не має ні уряду, ні права, ні власної моці, ніхто не веде війну, ні укладає мир з італійцями: розкраяний увесь народ на королівства, на республіки, на різні взірці керівництва й панування, втратив те, що становить вагу назви нації, проте має власні здобутки в своїй мові, музиці, архітектурі, живописі».

ФР. САЛЕЗІ ЄЗЕРСЬКИЙ, 1791

«Нація — це якийсь Протей, який умить вислизає у нас з-під рук, як тільки ми хочемо його схопити, і який все ж таки продовжує існувати й справляти на нас могутній вплив».

К. КАУТСЬКИЙ

«Нація настільки складна за формою та змістом і настільки різноманітна в часі і просторі, що ніколи й нікому не вдається дати визначення, яке не буде заплутаним і незрозумілим».

А. ЖЕННЕР

«Нація — це уявна політична спільнота, що за своєю суттю обмежена й незалежна водночас».

Б. АНДЕРСОН

«Вона є уявленою тому, що представники навіть найменшої нації не знайомі з більшістю своїх співвітчизників і навряд чи коли-небудь зустрінуть їх чи навіть почують про них, проте в уяві кожного живе образ їхньої спільності».

Б. АНДЕРСОН (Про націю як уявну спільноту)

«Німецький вчений (Гердер) — несе найбільшу відповідальність за популяризацію етнічної концепції національності (нації)».

Н. УАЙТ

«...імпорт ідеї суверенітету народу — як складової ідеї нації — започаткував трансформацію соціальної і політичної структури».

Л. ГРИНФЕЛЬД

«Нація» є просто населенням до тої міри, до якої вона стає одиницею ідентичності та лояльності — тобто міри, до якої громадяни визнають один одного як «таких, що разом належать» до держави у суб'єктивному, «внутрішньому» сенсі, а не просто у формальному, зовнішньому сенсі. Аналогічно «національний» є перш за все терміном шкали та рамок: він часто означає не більше, ніж «всдержавний». Внаслідок такого погляду, поняття «будівництво нації» та «національна інтеграція» є аксіоматично взаємовиключними».

Р. БРЮБЕЙКЕР

«Сьогодні націй як таких немає. Є народи...

Нація виникає як явище міського життя. Коли державо-творчий етнос переходить до міського способу життя і створює норми, правила, законодавчі обов'язки і права...

Нація здатна до:

- промислового виробництва;
- технічної творчості;
- корпоративності і державної суспільної свідомості;
- соціологізації виробничих відносин;
- ставити перед собою надзавдання для кількох поколінь;
- високої самодисципліни.

Створимо націю дійсно динамічну, дійсно здатну до високих цілей».

С. ГОРОДНИКОВ

«...створення соціальних передумов для формування національної ідентичності українців, як масового феномена, відбулося саме за радянських часів: по-перше, кардинально змінилися комунікативні можливості українського суспільс-

тва (зростання освітнього рівня населення, створення потужної системи засобів масової інформації і комунікації); по-друге, змінилася внутрішня соціальна структура української нації, в ній з'явилися верстви і групи, яких раніше просто не існувало; по-третє, іншою стала й структура національної свідомості, в ній поряд з культурним з'явився соціально-економічний компонент; нарешті, як ми вже згадували, змінилася внутрішня структура українських еліт».

Г. КАСЬЯНОВ (версія націогенезу за Б. КРАВЧЕНКОМ)

«Для українського націоналізму — Українська Нація є вихідним заложенням чинності та цілевим означенням усіх його прямувань. Він розглядає націю не як механічний збір певної кількості людей, пов'язаних лише спільністю території, мови й матеріальних інтересів, лише як найвищу органічну форму людського співжиття, що при всій своїй зрізничкованості має власний неповторний внутрішній і духовий зміст, творений від віків на підставі природних властивостей даної людської спільності, її моральної єдності та стремління здійснювати свої власні історичні завдання. Не самі матеріальні підвалини існування, лише насамперед дух і воля нації, постійно проявлювані в її творчості й змаганнях, є підставовими чинниками її життя й сили, надаючи їй питомений, відмінний від інших націй, зміст й характер. Отже націоналістичне розуміння нації (у відмінність до ідеологій демократів, соціалістів і комуністів) ґрунтується на спіритуально-волюнтаристичному світогляді, себто такому, що головними підставами й двигунами життя нації вважає її дух (ідеї) і волю до творчості та боротьби».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«...націоналістичне розуміння нації не перетворює її в якусь абстракцію, що стоїть поза людьми, їх життям і інтересами. Навпаки,— воно надає їй значіння найголовнішої реальної підвали духового й матеріального життя, що об'єднує й окремих людей, і їхні інтереси. Власне, ідеологія націоналізму дає йому спроможність тверезими очима дивитися на світ, на всі його різноманітні явища та бачити весь неприхований зміст тих життєвих і моральних законів, що на них лише й може бути оперте здорове існування Української Нації».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Виходячи із спіритуально-волюнтаристичного світогляду, український націоналізм сприймає власну націю за найвищу, абсолютну Ідейну й реальну цінність, видвигаючи гасло: Нація понад усе! Націоналісти хочуть бачити Українську Націю великою, потужною, могутньою й щасливою. Розуміючи підстави її існування, вони змагаються за створення для неї таких реальних умов, що могли б найкраще забезпечити її стійкість у сучасних і будучих змаганнях. Для цього вони мобілізують творчий дух і діючу волю нації, означуючи на основі їх її шляхи в прийдешність».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«**Нація** — це **вічність** — вчить український націоналізм. Коріння її виростають із глибини віків, а розвоєвий гін прямує в незбагнену прийдешність. Являючись підставою існування даної людської спільноти, нація **єднає** в своїй тяглій незмінності її окремі складники. **Органічна**, у своїй духовій і фізичній істоті **як цілість**, вона й цим складникам надає в кожному пору історичного розвитку органічний характер».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Вже сама обставина, що нація є величиною органічного стану, виключає можливість нашеплення на її дереві чужеродного насіння, як це нам вимовно між іншим доводять невдалі спроби досконало організованого большевизму. Бо кожний світогляд, навіть із можливо найширшою підставою, є своєрідний і заоднобічний, щоб можна було зробити його внутрішнім добром якоїсь національної системи, що сама не приймала в його творенні безпосередньої участі».

Ю. ВАССИЯН

«Найголовнішою рисою нашого провансальства в тактиці була його засаднича ворожість до традиції і до експансії. Не визнаючи, в суті речі, за нацією окремої індивідуальності, іншої від кожночасної суми її членів, від «числа»,— вони не визнавали тяглості національної мети; кожна генерація «довліла собі», не «пеклася о устрій», не розширяючи поля прикладання енергії будучих поколінь (експансія), ані не переймаючи від батьків їх мету (традиція). Віддані теперішньому, не мали вони пошани ні до мертвих, ні до ненароджених».

Д. ДОНЦОВ

«Національні спільноти є людськими збірнотами з найбільшим числом соціальних форм у синтезі індивідуальності, що сягає корінням глибоко в сизі початки історії. Нація об'єднує духове багатство як витвір довгого часу в сучасній активності індивідуальності-підмету. Кожна нація має «свій час повноти», від якого зачинається відступний зворот. Спільнота не може бути сильна, коли її одиниці-члени слабкі, нікчемні, егоїстичні, без творчого відношення від середовища. Вона досягає свою закінченість політичним оформленням життя, залежним від себе».

Ю. ВАССИЯН

«Нація — це *духовно-етична й суспільно-політична* спільнота, зв'язь всіх поколінь. На істоту нації складаються такі підставові чинники:

- *духовно-етична й історико-творча зв'язь* всіх поколінь, всіх «живих, мертвих і ненарождених», як казав Т. Шевченко;

- *спільна воля*, спільна національна психіка й характер;

- *спільна ідея*, змагання до одної цілі й національна самосвідомість;

- *суспільно-політична активність і зорганізованість*, здібність творити, організувати й кермувати своїм власним життям».

М. ОРЛИК

«Українська нація — це психофізична і духовна спільнота, в основі якої лежить переплетення чинників культурного, кровного, історичного, вольового і суспільно-історичного характеру. Нація завжди і усюди потребує широких і всебічних умов та основ для свого повноцінного утвердження. Тому будь-які перешкоди на шляху до такого утвердження повинні бути нею революційним шляхом зруйновані і подолані».

О. БАГАН (Тези до ідеологічної проблематики)

«Процес самоідентифікації, самоусвідомлення народів завершується формуванням Нації — природної єдності співвітчизників, пов'язаних спільністю походження, мови, культури, традицій і території, спільними історичними зусиллями ут-

вердити свою самобутність поміж іншими народами та спільною волею жити самостійним життям у власній державі».

О. ЧЕШКОВ

«Відійти від принципу нації як кровно спорідненої спільноти, значить відкрити двері на теоретичному рівні, вільній еміграції, міжетнічним і міжрасовим шлюбом, а в результаті відбудеться повне біологічне розчинення національного організму. Щоб зрозуміти наслідки, які будуть за такою собі безневинною концепцією «політичної нації», достатньо побувати у сучасних мегаполісах Західної Європи — Парижі, Амстердамі, Лондоні, Гамбурзі...»

Я. АНДРУШКІВ

«В своєму рухові дух реалізується і через людську особистість, і через спільноту. Найвищим типом спільноти є нація, її буття обіймає всі напрямки діяльності духу. Нація не просто є скупченням людей, поєднаних за формальними ознаками (мова, тип вишивки, ширина шароварів), це є інтегрована особистість, для якої людина виступає лише моментом. Як особистість, нація має свою свідомість, волю, своє обличчя і свій шлях».

З ПРОГРАМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛІСТИЧНОЇ СПІЛКИ, 1991

«Нація — це найвища органічна форма буття людської спільноти. Нація як духовна самобутня спільнота, об'єднана волею до життя і влади, є найвищою суспільною цінністю. Український націоналіст змагає до процвітання, величі і свободи української нації та забезпечення кожній українській людині й родині духовного та матеріального добробуту»...

«Єдність мертвих, живих і ненароджених поколінь, пов'язаних спільністю походження, мови, історії, культури, території, спільними змаганнями здобути незалежність, — ось що творить вічну категорію Нації»...

«Ця кровна і психологічна національна спорідненість несе в собі колосальну потенцію оновлення, духовно-культурної творчості».

КОНГРЕС УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ.

Ідеологічні засади, 1990-ті роки

«Український націоналізм завжди стояв і стоятиме на принципі незнищенності і безсмертності Ідеї Нації.

Ця тверда переконаність виходить із розуміння, що Ідея ця є закладена Богом-Творцем в еволюцію людства».

КОНГРЕС УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ. Ідеологічні засади, 1990-ті роки

2. Класифікації

«Нація — це всі мешканці однієї і тієї ж держави або одного і того ж регіону, які живуть за одними і тими ж законами і вживають одну і ту ж мову»,— твердить оксфордський словник XVII ст. Подібне трактування пропонує і французька енциклопедія 1765 року, а також двотомовий словник англійської мови 1755 року: «Строго кажучи, нація — це велика кількість РОДИН ОДНІЄЇ І ТІЄЇ Ж КРОВІ, які народились в одній і тій же країні і живуть під одним і тим же урядом» (14). Американський соціолог К. Дойч обґрунтовує цю теорію нації так: народ переходить у націю, коли завойовує державу та встановлює контроль над апаратом насилля. «Нація — це народ, що має державу». А коли ще бореться за державу, то є тільки національністю. «Коли ж ця галузь завойована, як правило, через оволодіння державним апаратом — ми маємо право визначати її як націю».

А. МІНДЮК

1. Людство природнім чином поділяється на нації;
2. Кожна нація має свій самобутній характер;
3. Джерелом усієї політичної влади є нація, колектив в цілому;
4. Задля свободи й самоздійснення люди повинні ототожнювати себе з нацією;
5. Нації можуть зреалізувати себе тільки у їхніх власних державах;
6. Відданість нації-державі перевершує інші відданості;
7. Найважливішою умовою всесвітньої свободи й гармонії є зміцнення національної держави».

Е. СМІТ

«А це означає, що можна виділити «зародки» форми і змісту того успіху, котрий визначає національний формат, основою якого є:

- (1) історичні терени або рідний край, бажано з відносно компактною територією;
- (2) територіально об'єднане й суспільно згуртоване, якщо не однорідне, населення;
- (3) уніфікована економіка з єдиною професійною системою та мобільністю робочої сили в межах всього простору;
- (4) єдина, спільна й своєрідна громадська культура, бажано з однією мовою;
- (5) набір характерних мітів та колективна пам'ять, бажано з уніфікованою історією; і
- (6) однакові права та обов'язки для всіх членів, разом з активною участю громадян у побудові самостійного і бажано незалежного й суверенного суспільства».

Е. СМІТ

«Цими непорушними властивостями, були:

- (1) віра в етнічну обраність, розуміння нації, як обраного народу, на який покладена особлива місія чи який має особливий договір з Богом;
- (2) відданість священній території, успадкованій батьківщині, освяченої святими, героями й мудрецами, а також могилами та надгробками предків;
- (3) поширеними споминами про «золотий вік», як апогей національної історії, добу матеріального і/чи духовного й мистецького розквіту;
- (4) культ «славних предків» і героїчної жертвності заради нації та її долі».

Е. СМІТ

«Нації як природний, даний Богом спосіб поділу людей, як політична запрограмованість, як доля, що, хай із запізненням, має здійснитися,— це міф; націоналізм, який іноді перетворює попередні культури на нації, іноді винаходить їх і часто знищує старі,— ось реальність, добра чи погана, і загалом саме та реальність, якої не уникнути.

Однак для нас цей міф неприйнятний. Нації — це не феномен, породжений природою, вони не є політичним варіантом теорії біологічних видів. Так само національні держави не є вищим шаблоном заздалегідь запрограмованого розвитку етнічних і культурних груп».

Е. ГЕЛНЕР

«Чинники, які ідентифікують націю:

1. *Територія*. Є три базові типи відношення етнічної групи до географічного простору:

а) основна частина етнічної групи живе компактними поселеннями на певній території;

б) група живе змішано з іншими [групами] на певній території;

в) група не має власної території і розсіяна на великому просторі (діаспора).

2. Щодо *політичного статусу* передбачено наступні альтернативи:

а) суверенна держава;

б) рівне становище національності з іншими у межах держави або федерації; обидва ці випадки можуть бути позначені у нашій схемі як федеративний статус — тобто федеративний у розрізі етнічних взаємин.

в) автономний статус у межах держави чи федерації;

г) відсутність будь-якого статусу самоврядування.

3. *Історію* розглядаємо переважно під політичним кутом зору... тобто мала чи не мала етнічна група протягом більш-менш значних історичних періодів своєї історії свою власну державу чи державоподібні утворення... якщо мала... будемо позначати цей випадок політичної історії як власну...

4. Що стосується *культури*, питання полягає в тому, чи первинною основою певної культури є:

а) мова;

б) релігія;

в) політичні обставини — байдуже, минулі, сучасні чи можливі;

г) особливий *спосіб життя*.

5. ...найважливішим стає питання, чи мова групи є винятково її *власною мовою*... Альтернативи у нашій класифікації є такими:

а) власна (літературна мова);

б) спільна (літературна або розмовна мова, спільна з іншими етнічними групами);

в) власна і спільна; у цьому останньому випадку рідна мова може бути або літературною, або ж тільки діалектом, який, однак, можуть частково використовувати на письмі.

6. Оскільки *національна свідомість* належить до найважливіших характеристик національності, типологія національності повинна бути здійснена у відповідності з цією характеристикою:

а) етнічна (нація), якщо основою її є мова та поєднана з нею культура;

б) політична (нація), якщо її основою є окрема політична одиниця (держава), значущість якої спирається або на історичну традицію, або на особливу суспільно-політичну систему;

в) обидві (названі обставини), якщо етнічні та політичні елементи настільки тісно взаємопереплетені, що тільки довільно можна було б вважати один з них важливішим за другий».

Я. КРЕЙЧІ, В. ВЕЛІМСЬКИЙ

«1. Кордони (географічні чи етнічно-культурні, чи ті й інші разом).

2. Ідею неподільності, єдності нації.

3. Суверенність, за допомогою якої досягається формальна рівність з іншими націями. Суверенність зазвичай отождоюється з наявністю самостійної держави.

4. Ідею, згідно з якою влада є легітимною лише тоді, коли вона підтримується народом і служить інтересам народу (нації).

5. Ідею ототожнення населення з нацією.

6. Безпосереднє ототожнення індивіда з нацією, «безпосереднє членство». Особистість, як частина нації, є рівною з іншими членами нації.

7. Культуру (мова, спільні цінності, вірування, звичаї тощо).

8. Уявлення про існування нації в часі, в минулому й майбутньому.

9. Спільні біологічні й спадкові риси.

10. Особливе відношення до певної історичної, іноді навіть «священної» території».

К. КЕЛГОН (Ознаки, цінності, характерні для нації)

«1. а) Рід, плем'я, кровна спільнота; б) Національність; в) Спільнота або зібрання людей чи тварин;

2. Народ, об'єднаний кровними зв'язками (спільністю походження), які загалом проявляються у спільності мови, релігії та звичаїв, почутті спільності інтересів та взаємозв'язків. Завдяки цьому євреїв та циган, наприклад, часто називають націями.

3. Найпоширеніше уявлення: будь-яка група людей, які мають спільні інститути та звичаї, почуття соціальної гомогенності (однорідності) та спільного інтересу. Більшість націй сформовані з агломератів племен чи народів спільного етнічного походження, або ж із різних етнічних груп, змішаних в одне ціле тривалою взаємодією. Найхарактернішими ознаками зазвичай вважаються єдина спільна мова або близькі діалекти, спільна релігія, традиції та історія, спільне розуміння правди й кривди та більш-менш компактне територіальне розташування. Проте одного чи декількох із цих елементів може бракувати, що не заважає групі залишатися спільнотою інтересів та не заперечує прагнення жити разом і претендувати на звання нації.

4. У ширшому значенні — населення країни, об'єднане спільним незалежним урядом; держава.

5. Студентська громада в середньовічних університетах, об'єднана за територіальним принципом.

6. Натовп, маса [людей].

7. Плем'я з групи індіанських племен».

Л. СНАЙДЕР

«1. У донаціональні часи суспільства були організовані «по горизонталі», наприклад, за станами. Нації формуються «по вертикалі».

2. Ідея нації в модерну добу стає найважливішою складовою інтегруючої ідеології. В попередні часи «етнічна самосвідомість була такою складовою, але не настільки важливою. Релігія, становий поділ, династія та інші складові мали більше значення».

3. Модерна нація — масовий, а не елітарний феномен, її виникнення пов'язане з участю широких мас населення в політиці, з демократією.

4. Нація — явище модерної доби».

Г. КАСЬЯНОВ (модерне бачення нації за А. КАППЕЛЕРОМ)

«1) відмінні культурні риси (які дають можливість відрізнити «ми» від «вони», членів спільноти від тих, хто до неї не входить);

2) наявність історично успадкованої спільної території, в межах якої реалізуються можливості соціальної мобільності тих, хто належить до спільноти;

3) відносно великі розміри території й чисельність населення;

4) зовнішньополітичні відносини (конфлікт або союз) з іншими подібними спільнотами;

5) наявність спільних для даної групи колективних почуттів і системи лояльностей;

6) безпосереднє членство в цій групі з рівними правами громадянства для всіх її членів;

7) вертикальна економічна інтеграція зі спільною системою [поділу] праці».

Е. СМІТ (основні ознаки нації)

<i>Етнос</i>					
Власна назва	Спільні міти про походження	Спільна пам'ять	Культурна диференціація(ції)	Зв'язок з батьківщиною	Деяка солідарність еліт

<i>Нація</i>						
Власна назва	Спільні міти	Спільна історія	Спільна національна культура	Завойована батьківщина	Спільні права й обов'язки	Єдина економіка

Оскільки етнічні спільноти й нації належать до однієї й тієї ж категорії явища, вони подібні у верхній половині таблиці: націям, як і етносам, характерні такі ж атрибути колективних імен, спільних мітів і спільної пам'яті. А от нижня частина показує, що нації відрізняються атрибутами спільних прав і обов'язків для всіх представників та єдиною економікою. Крім того, нації, як правило, *завойовують* батьківщину, тоді як етнічні спільноти можуть бути тільки зв'язані (символічно) зі своїм рідним краєм. Так само, етносам не конче мати національну культуру, а тільки деякий спільний культурний складник, як от мову, релігію, звичаї або спільні інституції, натомість спільна національна культура — ос-

новний атрибут націй. Зважаючи на це, навіть третій атрибут зазнав змін — від розмаїтих традицій пам'яті, які трапляються в етносів, до систематизування, стандартизування *національної історії*».

Е. СМІТ

«Нація — (*лат. Nation* — плем'я, народ) — стійка спільність людей, яка історично склалася на базі спільності економічного життя, території, мови, особливостей культури та побуту. Нація приходить на зміну народності і виникає як результат подолання феодальної роздробленості і виникнення капіталістичних суспільних відносин, об'єднання місцевих економічних ринків у загальнонаціональний. Важлива роль у формуванні націй належить державі».

ФІЛОСОФСЬКИЙ СЛОВНИК, 1986

Нація — «головний актор, що виступає на сцені історії, в якомусь розумінні — єдиний автентичний актор, той самий, що в усіх випадках залишається по завершенні процесів, які тривають століттями».

Р. АРОН

3. До історії терміна

«Навіть допускаючи, що ми змогли б закріпити єдине, прийнятне на сьогодні значення терміна, то, як ми упевнимось, попередні (скажімо, середньовічні) розуміння «нації» дуже відрізняються від сучасних. Цю проблему дослідив Адріан Гастінгс. Гастінгс стверджує, що в Англії, починаючи з XIV ст., спостерігається незмінність, в загальних рисах, значення терміна «нація». Такі слова, як «пасіон» (Фортеск'ю) чи «пасуон» (Фабіан) у XV ст., та «пасіон» (Вікліф і Роул) у XIV ст., вживали майже в тому ж значенні, що й недавні слововживання, як, скажімо, Мілтон у своїй *«Аріонагітиці»* 1644 р. («Подумки я уявляю шляхетну й могутню націю подібною до силача, що пробуджується зі сну») чи Семуель Джонсон у своєму *«Словнику»* 1755 р., де нація визначена, як «Народ, що вирізняється з-поміж інших народів, як правило, мовою, походженням чи врядуванням», чи у ві-

дозві Пітта Молодшого «наш народ є нацією... і справжня наша назва — англійці». Все це наводить на думку, що, принаймні з початку XIV ст., «англійці почували себе нацією».

Е. СМІТ

«На думку американської дослідниці Лії Грінфелд, приблизно в XVI ст. відбулося перше кардинальне зрушення у вживанні терміна «нація». В Англії його почали застосовувати щодо населення цієї країни, воно стало синонімом слова «народ» (у латині слово «*populus*» — «народ», мало зовсім інше значення, аніж слово «*natio*»). «Ця семантична трансформація, — пише Л. Грінфелд, — означала появу першої нації у світі, [нації] у тому розумінні цього слова, в якому воно вживається сьогодні, а також початок ери націоналізму».

Г. КАСЬЯНОВ

«Піднесення національних рухів у Європі у другій половині XIX століття сприяло тому, що зміст поняття «нація» дедалі більше урізноманітнювався. Зокрема, до нього додавалися соціально-психологічні «компоненти». У знаменитому есеї 1882 р. «*Qu'est-ce qu'une nation?*» («Що таке нація?») видатний французький історик і лінгвіст Ернест Ренан заявляв: «Нація — це душа, це духовний принцип», підкреслюючи тим самим морально-етичний зміст поняття.

Загострення боротьби між «передовими» і «відсталими» націями, які також прагнули стати «передовими», поширення «соціального дарвінізму» і расових теорій в Європі наприкінці XIX ст. сприяло тому, що, як і тисячоліття тому, націю почали ототожнювати з «расою», з «кровними зв'язками». (Можна, зокрема, згадати заклик Отто фон Бісмарка до німців «думати кров'ю».) Слово «нація» як синонім расовості, винятковості увійшло до арсеналу агресивної, шовіністичної, расистської риторики».

Г. КАСЬЯНОВ

«Не більше століття тому назад традиційна політика держав і суперництво володарів були головними факторами подій. Думка мас не бралась до уваги, та, по суті, вона й не існувала. Сьогодні ж політичні традиції, особисті нахили монархів, їхнє суперництво вже більше не беруться до уваги, і,

навпаки, голос натовпу стає вирішальним. Маси диктують уряду його поведінку, і саме до їхніх побажань він старається прислуховуватись. Не на нарадах володарів, а в душі натовпу тепер йде підготовка долі нації».

Г. ЛЕ БОН

«Що саме нам впадає в очі, коли ми розглядаємо розвиток будь-якої «модерної нації» — Франції, Іспанії, Німеччини? А ось що: те, що в одну добу ніби становило націю, заперечується в наступну добу. Спершу нація — це плем'я, а сусіднє плем'я — це вже не нація. Згодом нація складається з двох племен; пізніше це — «область», і незабаром це вже графство, князівство і, нарешті, королівство. Нація — це Леон, але не Кастилія; згодом це Леон і Кастилія, але не Арагон. Тут, очевидно, діють дві засади: одна, мінлива і завжди переборювана — плем'я, область, князівство, королівство, зі своєю мовою чи діалектом; а друга, постійна, яка вільно перескакує через усі ці межі і вимагає єдності там, де перша бачила тільки корінну суперечність».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«...більш однорідні народи, наприклад, англійці. У цих останніх англосакс, нормандець, древній бретонець, кінець кінцем зіллявшись, утворили дуже однорідний тип, тому й спосіб дій їхніх однаковий. Завдяки цьому злиттю, вони в кінці кінців міцно набули самі собі наступні три головні основи народної душі: спільні почуття, спільні інтереси, спільні вірування. Коли яка-небудь нація досягла цього об'єднання, то встановлюється інстинктивна згода всіх її членів зі всіх крупних питань і серйозні розбіжності не можуть виникати більше в її надрах. Ця спільність почуттів, вірувань і інтересів, створена повільними спадковими накопиченнями, надає психічному складу народу більшу подібність і більшу міцність, забезпечуючи йому водночас величезну силу».

Г. ЛЕ БОН

«Для того, щоб нація могла утворитися і довго існувати, потрібно щоб вона утворювалась повільно, постійним змішуванням рас, які мало різняться між собою, які постійно схрешуються між собою, які живуть на одній території, підпоряд-

ковуються дії одного й того ж доквілля, які мають одні й ті ж установи і одні й ті ж вірування. Ці різні раси можуть тоді, через кілька століть, утворити дуже однорідну націю».

Г. ЛЕ БОН

«У жодній нації не закладено етнічну основу від природи, але оскільки суспільні утворення мають національні ознаки, населення роз'єднане серед них або переважає етнічно — тобто відбивається в минулому чи в майбутньому, *начебто* вони становлять природну спільноту, яка має ідентичність походження, культури та інтересів, що перебуває за межами індивідуального розуміння і суспільних умов».

Е. БАЛІБАР і Е. ВАЛЛЕРШТАЙН

«З історичного погляду, то насправді всі нації та їхні націоналістичні рухи є, по суті, етнічними; і хоча нації можуть часом перевершувати відповідну етнічну належність й містити в собі інші етноси в межах ширшої політичної спільноти, вона насажується спільною вірою в своє виняткове походження й унікальну історію. Це аж ніяк не робить етнічну основу «природною»; також це не є тлумаченням чи нав'язуванням націоналістів. Скоріше в етнічній належності, мові та релігії визнаються історичні та конструктивні основи національного статусу й суспільно-історичне підґрунтя окремих націй. Модерністи, прибічники західноєвропейського та американського підходів, розглядали територіальні політичні спільноти сучасного Заходу як канонічні нації — тоді як насправді вони є тільки окремими випадками колишніх етнічних націй, виплеканих сильними державами й протягом століть перетворених на територіальні нації та політичні націоналістичні рухи.

Цей погляд спирається на факт, що західні країни історично утворилися навколо «етнічних ядер» — панівних етносів, які породили чи заснували суспільство та стали поставачальниками елітних кадрів країни, як це було у випадку перших національних держав — Англії, Франції, Голландії, Іспанії та Швеції — а також в Угорщині, Польщі та Московській Росії. Навіть емігрантська нація Сполучених Штатів була створена елітами панівного британського протестантського етносу, хоч потім її етнічна особливість істотно змінилася через величезний наплив іммігрантів».

Е. СМІТ

«Саме серед більшості переніалістів увійшло в моду наголошування на тяглоті. Гастінгс зі своїми однодумцями, може, й надали б деяким античним спільнотам право націй, але то були поодинокі випадки, вони не вижили як нації і не мають історичного значення — тоді як англійська нація не тільки стала з кінця XIV ст., а й започаткувала цілу низку інших неперервних націй. Єгипет, Персія, Ассирія, навіть Греція «зникли» як нації, бо не мають нащадків, тоді як Англія очолює численний ряд націй.

Звичайно, з цього загального правила був один важливий виняток: євреї. Вони заснували первісний ідеал і прототип нації, і хоч «втратили», на думку Гастінгса, статус нації близько двох тисяч років тому, але відновили її в Ізраїлі в наші часи. Це збиває з пантелику, бо згідно з його ж критеріями визначення національного статусу — а саме: (1) етнічної належності, (2) незмінності рідної мови і літератури, і (3) створення на біблійній основі — євреї, навіть в діаспорі чи у вигнанні (*Galut*), залишались переважно безперервною нацією, завжди були високоосвіченими людьми із сакральною мовою та літературою, які вони постійно заучували й поповнювали в діаспорі, разом з тим залишаючись вірними своїй обітованій землі».

Е. СМІТ

«До цього схиляється й Стівен Гросбі в своєму ґрунтовному вивченні давнього Ізраїлю. Порівнюючи давніх євреїв VII ст. до н. е. з грецькими, арамейськими, едомейськими, єгипетськими та вірменськими античними спільнотами, Гросбі серйозно вважає їхнє колективне самоусвідомлення як нації і підкреслює примордiальний характер ставлення людей до своєї землі: за його висловом, «народ має власну землю, а земля має свій народ». Водночас, еліти юдейського царства твердо вірили в існування єврейського «народу», який жив на власній догoвiрній, обмеженій священній території, шануючи єдиного Бога Яхве в зазначеному центрі — в Єрусалимському Храмі».

Е. СМІТ

«Чимало дослідників, наприклад, характеризуючи поняття «нація», не ототожнюють його з «державою» і «расою». Загалом, більшість дослідників погоджується з тим, що до таких характеристик слід віднести спільну мову, територію,

спільний історичний досвід, зафіксований у відповідному міфі, спільні культурні ознаки, іноді релігію тощо...

Історики загалом розглядають націю як історико-культурний чи історико-політичний феномен, намагаючись у процесі його дослідження дотримуватися принципу єдності об'єктивних і суб'єктивних характеристик. *Політологи* цікавляться проблемами буття нації у таких аспектах, як політика, державне управління тощо. Для них нація — форма організації певного народу, певної *політичної спільноти*.

Філософи прагнуть розглядати націю здебільшого як культурну спільноту, в єдності її історії, мови, літератури, традицій, міфів тощо. *Соціологи* потрактовують націю з погляду групової поведінки, вважаючи її найбільшим із можливих колективів людського суспільства...

Отже, цілком очевидно, що «універсальне» визначення «нації» як людської спільноти, якщо воно претендує на повну змістовність, має включати в себе, як мінімум, *мовні, культурні, територіальні, економічні, соціальні, соціально-психологічні й політичні характеристики*. Проте жодна з цих характеристик не може претендувати на домінуючу роль».

Г. КАСЬЯНОВ

«Нація» для нього була невідривною від почуття спільності, що ґрунтувалося на історичній колективній свідомості. Нація як «духовний принцип» існує у двох часових вимірах: у минулому і сьогоденні. «Нація,— наголошував Е. Ренан,— це кінцевий результат довготривалої роботи, жертвовності й відданості. [...] Спільна слава в минулому; прагнення разом ще раз здійснити велике в сучасному — ось головна умова для того, щоб бути нацією. [...] Нація — це велика спільність, створена розумінням, усвідомленням жертви, колись принесеної, і готовністю до нової [жертви]. Вона існувала в минулому, вона відновлюється в сучасності реальною дією: розумінням, чітко висловленим прагненням продовжувати життя спільноти. Існування нації...— це щоденний племісцит...»

Г. КАСЬЯНОВ

«Існування нації можливе лише тоді, коли існує почуття належності людей до певної спільноти, що прагне оформитися в суспільство, в державну спільноту, коли наявне почуття «солідарності» серед її членів. Цей визначальний суб'єк-

тивний фактор, у свою чергу, виникає на основі об'єктивних передумов, якими є *спільне походження, мова, релігія, звичаї чи політичний досвід*, отже, все те, що сприяє виникненню національного почуття, національного «сентименту».

Г. КАСЬЯНОВ (коментар щодо позиції М. ВЕБЕРА)

«...для *модерністів* нація є політичною спільнотою, «механічно» сконструйованою елітами в модерну епоху, з одного боку внутрішньо розділеною (класи, соціальні верстви, страти тощо), а з іншого — об'єднаною засобами масової комунікації. «*Переніалісти*» дотримуються іншої думки: нація — це культурна, органічна та історична спільнота, корені якої сягають найдавніших часів. Ця спільнота є внутрішньо єдиною, оскільки вона створюється на основі «народу» і спадкових зв'язків».

Г. КАСЬЯНОВ

«1) спільна територія; 2) спільне походження; 3) спільна мова; 4) спільні звичаї та традиції; 5) спільні переживання, спільна історична минувшина; 6) спільне законодавство та спільна релігія. Проте сам Манчіні мусить визнати, що згаданих об'єктивних ознак ще не вистачає для утворення нації, бо не тільки окремо, але й разом узяті, вони (нації) є немовби мертва матерія, хоч і життєздатна, але в яку не був ще вдмхнутий подих життя... Тим підходом, що оживляє націю, є сама національна свідомість, отже почування, яке вона витворює із самої себе, те, яке дає їй змогу утриматися назовні та виявлятися всередині».

С. МАНЧІНІ

«Самостійним народом або нацією звемо більшу чи меншу групу людства (відміну людської породи), що має певну суму своєрідних, собі притаманних прикмет, які в'яжуть усі індивіди цієї групи в одну цілісність. Цими прикметами є: 1) антропологічна расовість (своєрідна будова й вигляд тіла); 2) самостійна від інших мова (з літературою, наукою і т. д.); 3) питомі історичні традиції й значення (на політичному, суспільному й т. д. полях); 4) питома культура (як матеріальна, так і духовна); спільні культурні спрямування; 5) питома суцільна національна територія, на якій або була, або є, або може бути питома національна держава».

С. РУДНИЦЬКИЙ

«Радянський народ — більш складне соціальне явище. Ніж нація... це соціально-класова спільність людей, яка складається з робітничого класу, колгоспного селянства і соціалістичної інтелігенції різних національностей, що мають єдину соціалістичну Батьківщину — федеративну багатонаціональну соціалістичну державу, єдину марксистсько-ленінську ідеологію і єдину ціль — побудову комунізму у нашій країні».

А. ХОЛМОГОРОВ

«Радянський народ — це соціалістична інтернаціональна спільність людей, яка виникла і розвивається на основі єдності економічного життя, території, мови міжнаціонального спілкування, загальних рис в соціалістичній культурі, способі життя, побуту, психології, усвідомленні приналежності до багатонаціонального радянського народу».

А. ХОЛМОГОРОВ

4. Політична нація

«Країна є спільнотою вільних і рівних людей, зв'язаних поміж собою братерською злагодженою працею заради єдиної мети. Ви повинні її створити і такою бодей підтримувати. Країна не є сукупністю, це об'єднання. Немає справжньої Країни без однакового для всіх права. Немає справжньої Країни, де уніфікованість цього права порушується існуванням каст, привілеїв і нерівності — де сили й здібності великої кількості індивідів притлумлені й бездіяльні — де немає спільного принципу, прийнятного, визнаного й розробленого усіма поспіль. За такого стану речей не може бути ні Нації, ні Народу, а лише натовп, випадкове згромадження людей, яких одні обставини звели до купи, а інші розведуть».

ДЖ. МАЦЦІНІ

«У той же час як етнічна група може стати національністю і здобути власну державність, як це зробили італійці, можливим є також розвиток такої політичної нації, як

Швейцарія, що об'єднує кілька етнічних груп та/або етнічних націй. Таке утворення являє собою багатонаціональну державу і разом з тим — політичну націю».

К. ВУЛФ

«Наші хоробрі вороги не знають навіть того, що ми з цього боку дуже мало уразливі; ми вище зоологічної вишуканості і зовсім байдужі до расової чистоти; це ніскільки не заважає нам бути в повноті слов'янами. Ми задоволені тим, що в наших жилах тече фінська і монгольська кров; це ставить нас в родинні, братські стосунки з тими расами-паріями, про які людинолюбна демократія Європи не може згадувати без презирства і образ. Нам не приходиться також жалітися на туранський елемент. Ми добилися дещо більшого, ніж чистокровні слов'яни Болгарії, Сербії і т. п.»

О. ГЕРЦЕН (про природу російськості)

«Ось ця формула. Руський народ, слов'янський своєю мовою, змішаний по крові і по множинній спадковості, споріднений зі всіма расами, які змінювали одна одну на російській рівнині, являє собою в наш час якусь однорідність, яскраво виражену в даних вимірювання черепа і зовсім обмежену в обсязі відхилень від центрального і середнього типу раси, яку він представляє. На противагу загальній думці, російська однорідність є найбільш встановлена і найбільш яскраво виражена у всій Європі».

А. БАШМАКОВ, 1937, Париж

«Даремно також говорять про «татаризацію» російського народу. Насправді в історії відбувалося зворотнє, тобто *русифікація інородних народів*: бо чужоплемінні протягом віків «висмикували» руських жінок, які народжували їм *напіврусських дітей*, а руські, суворо дотримуючись національної близькості, не брали собі в дружини з чужоплемінниць (чужої віри! Чужої мови! Чужого права!): налякані татарським ігом, вони *трималися свого* і берегли свою *органічно-центральну чистокровність*. Весь цей віковий процес «створив в російському типі пункт зосередження всіх творчих сил, властивих народам його території».

І. ІЛЬІН (за А. БАШМАКОВИМ)

«Справді, якщо застосовувати термін «етнічний націоналізм» у другому значенні (визнання важливої ролі етнічного чинника в досягненні громадянської консолідації у межах даної держави), то на перший план виступає питання, що саме позначають словом «етнічність» і яке місце відводять етнічному чинникові. Адже все залежить від того, що мається на увазі, коли йдеться про важливість етнічного чинника для об'єднання громадян в одну політичну націю».

В. ЛІСОВИЙ

«Іншу ситуацію маємо в центрально- та східноєвропейських країнах — у тому числі й в Україні,— де існування етнічних націй є реальністю. Коли ідею етнічної серцевини стосовно цих країн позначають як «етнічний націоналізм» у негативному значенні (протиставляючи йому громадянський націоналізм як певну альтернативу), то при цьому не враховують деякі суттєві вади цієї альтернативи. По-перше, ідея виключно громадянської консолідації є більшою мірою прагматичною — вона не містить у собі привабливої культурної перспективи, оскільки націлена на сприйняття реальності такою, якою вона є, або ж вимагає творення особливої «громадянської релігії» чи політичного міфу.

Іншою вагою такого альтернативного протиставлення є нехтування тим фактом, що етнічний чинник в ідеї етнічної серцевини поєднується з громадянським патріотизмом, із захистом прав людини і прав етнічних меншин. А таке протиставлення нав'язує думку, що «етнічний націоналізм» безумовно ігнорує права людини, права етнічних меншин тощо. Крім того, у цьому разі наголошується, що етнічний націоналізм обов'язково має існувати у формі інтегрального націоналізму і не може бути варіантом ліберального націоналізму».

В. ЛІСОВИЙ

«Фактично термін «етнічний націоналізм» у його негативному значенні використовують сьогодні в Україні тільки супротивники того, щоб українська політична нація володіла українськими культурними ознаками (мова, політична символіка тощо). Тим часом вимогу особливого статусу для російської мови в Україні не називають «етнічним націоналізмом». Отже, критика українського «етнічного націоналіз-

му» стає ідеологічним спадком колишньої критики «українського буржуазного націоналізму» (з усіма ідеологічними наслідками, що звідси випливають)».

В. ЛІСОВИЙ

«Хоча це й парадоксально, але розробка концепції «нової історичної спільноти» призвела до формування ідеї так званої *політичної нації*. При цьому термін «нація», очевидно, мав вийти з ужитку, натомість висувався політично нейтральніший — «народ». Фактично термін «радянський народ» був синонімом терміна «політична нація».

Г. КАСЬЯНОВ

«УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА НАЦІЯ (концепція) — новаційне етнополітичне поняття, метаєтнічна, політична спільність, яка передбачає плідне «співіснування» в ній соціальних та етнонаціональних «підрозділів», категорій основного рівня — класів, прошарків, націй, національних груп. В основі української політичної нації — наближення цілей та ідеалів у справі розбудови української державності. Висхідним при цьому є розуміння сучасної української нації як відкритої політичної спільноти, що історично склалася на території України і усвідомлює себе як український народ, спільноти громадян Української держави».

МАЛА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«...Українська політична нація теоретично може долати протиставлення між титульною нацією та національними групами, наповнювати українську національну ідею загальнонаціональним, загальноукраїнським змістом за спрямуванням. Концепція може стати важливим засобом стабілізації міжетнічних відносин, гармонізації інтересів титульної нації та інонаціонального населення. І це вкрай необхідно: лише тією мірою, в якій все населення України буде почувати себе справжнім суб'єктом здійснюваних перетворень, можна розраховувати на успіх останніх».

МАЛА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

5. Нація як спільнота у світі

«Тільки нація, що свідомо великих завдань, які має виконати в інтересах цілої людськості, втягається jako самостійний чинник в історичний хід подій, тільки такій нації приділяється спеціальна клітина на шахівниці світової історії».

Д. ДОНЦОВ

«Нація, маючи своїх людей і свою територію, змагає до того, щоб на своїй питомій культурі відкрити шлях до цивілізації, змагає до того, щоб на своїй території витворити свою питому державну організацію».

С. ДНІСТРЯНСЬКИЙ

«Гадаю, що нація як суспільний факт відіграє в сучасному громадському житті людства не меншу роль, ніж держава або релігія. Питома її вага як культурного й політичного чинника все зростає й буде зростати в найближчій будучині...»

О. БОЧКОВСЬКИЙ

«Ніщо не загине, я впевнений в цьому: ні душі людей, ні дух народу, наша доля в надійних руках...»

Ж. МІШЛЕ

«В історичній нерівності національностей, нерівності їх реальної ваги, в історичній перевазі то одних, то інших національностей є своя велика правда, є здійснення морального закону історичної дійсності, так не схожого на закон дійсності індивідуальної»

М. БЕРДЯЄВ

«Український нарід, як порівняти його до московського приміром,— був тоді далеко розумніший, освіченіший, проворніший. З України потім ціле століття находили на Московщину люде, що там заводили школи, бібліотеки, вчили, писали і друкували. Довгий час усі вищі духовні в Московщині були з Українців, бо своїх учених там не було.»

Довгі часи Московщина жила українською наукою, поки своєї нарешті не розвела, працюю та заходами тих же українських учених».

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

«Українці принесли з собою свою велику культуру, і вплив їхній одбився на Москві на всьому житті. Він одбився на будівлі, на малюванні, на одезі, на співах, на музиці, на звичаях, на літературі і навіть на самій московській мові».

І. ОГІЄНКО

«Треба перш за все усвідомити себе власне нацією, стати нацією, тобто повністю просякнути міською культурою, міською цивілізацією, стати міським за своєю природою суспільством, щоб перейти в нову якість буття через духовне і культурне: народження національного суспільства. Нам належить усвідомити, що ми вже не просто спадкоємці землеробської Візантійської цивілізації, а й прямі спадкоємці великої елліністичної греко-персидської цивілізації...

Здійснивши розселення Росії і її індустріалізацію, руські вичерпали Візантійську цивілізаційну ідею повністю».

С. ГОРОДНІКОВ

«Спільна Дія об'єднання українців всього світу, які підтримують ідею рішучого цивілізаційного ПЕРЕХОДУ на вищий рівень мислення, соціальної організації та технологій. Результатом такого переходу має стати перетворення світового українства на передову спільноту III тисячоліття — цивілізаційний і духовно-культурний локомотив нової епохи...

1. В умовах планетарної дестабілізації, коли сильніші спільноти не соромляться вирішувати свої проблеми за рахунок слабкіших, світове українство для самозахисту і цивілізаційного поступу потребує негайного організаційного об'єднання в цілісний біосоціальний організм — нову українську націю.

2. Для досягнення цієї мети українській спільноті потрібна геополітична точка опори. Такою природною точкою

опори може бути лише Україна. Але для цього їй треба перетворити на потужну державу, спроможну надавати кожному українцеві у будь-якій точці світу ефективну допомогу — психологічну, інформаційну, політичну, мілітарну.

3. Усі свідомі українці — і в Україні, і в діаспорі — повинні докласти зусиль для впорядкування України. Для цього їм потрібно включитися у політичний процес, оскільки без здобуття політичної влади мрії про українську Україну так і залишаться мріями».

Тези. СПІЛЬНА ДІЯ

НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ

1. Свідомість

«Ми мусимо навчитися чути себе українцями — не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів. Ї се почуття не повинно у нас бути голою фразою, а мусить вести за собою практичні консеквенції».

І. ФРАНКО

«Інакше було б, коли б освічені люди на Україні визнавали себе українцями, не відділяли себе від народу, серед котрого вони живуть, тобто робили так, як це робиться у французів, німців, італійців і на самих широко-польських і широко-московських, волоських, венгерських землях — та думали б, говорили і писали найбільш по-українському, робили б перш усього для України, піднімали б український народ перш усього для нього самого і для України».

М. ДРАГОМАНОВ

«В ідеології, у тому самому навчанні глухоті і сліпоті, безпам'ятству. Українців «не учили Батьківщині — їх учили класовій ворожнечі і боротьбі, їх не вчили історії. Народ, що не знає своєї історії, є народ сліпців». «Народ український загине в цій війні, товариші патетики (...) Народ наш загине... Гине... Велика тризна. Не зостанеться навіть могил; нікому великі насипати — малі душі».

О. ДОВЖЕНКО (з «Щоденника», 26 травня 1942 р.)

«Може, найважливішим з наших завдань, як національної спільноти, було, є і буде: пізнати себе».

Є. МАЛАНЮК

«...незалежно від національного походження всі громадяни України мали б честь носити ім'я Українця».

В. ЛИПИНСЬКИЙ

«Розсипані по всій землі, пристосовуймося до народів світу. Будьмо то ескімосами, то індіанцями, але понад все те маємо бути і залишитися тільки українцями». «Гордімося, що ми українці!».

Р. ЕНДИК

«У двадцять років поляк не просто має бути людиною; він повинен бути поляком».

Ж.-Ж. РУССО

«Італію ми вже створили, тепер нам треба створити італійців».

МАССИМО Д' АДЗЕЛЬО

«Звичайно, яка-небудь країна, як от Італія, може одразу, дякуючи виключним обставинам, утворити єдину державу, але було б помилкою вважати, що вона відразу ж набуває і національну душу. Я добре бачу в Італії п'ємонтців, сицилійців, венеціанців, римлян і т.д.; але не бачу ще там італійців».

Г. ЛЕ БОН

«Кожна нація має й мусить триматися свого власного національного «генія»... «Дайте нам іти своєю дорогою... нехай усі люди добре або зле відгукуються про наш народ, нашу літературу, нашу мову: вони наші, це ми самі і нехай цього буде досить».

ГЕРДЕР

«Був, отже, Гердер головним слов'янським вчителем у добі відродження».

Т. МАСАРИК

«У дійсності думка людей перетворюється не впливом розуму. Ідеї починають виявляти свою дію тільки тоді, коли вони після дуже повільної переробки перетворились в почуття і просякли, отже, в темну царину позасвідомого, де виробляються наші думки».

Г. ЛЕ БОН

«Важливо те, що філософія української ідеї, ця фактично теоретична самосвідомість українського національного відродження ХІХ — початку ХХ століть, всепроникальна для нашої духовної культури від Кирило-Мефодієвського гуртка аж до «розстріляного Ренесансу» 20-х років, де її останнім евристичним проявом стала так звана «літературна дискусія», отже, в перекладі на мову персоналій, від П. Куліша й Т. Шевченка до М. Хвильового...»

О. ЗАБУЖКО

«Для нації, що мусить вести боротьбу аж до перемоги,— не може бути пізнання власної минувшини самоціллю, заспокоєнням чисто теоретичного зацікавлення, але першим із необхідних творчих засобів, бо справа йде про продовжування життя, а не про погляд на завершену історію».

Ю. ВАССИЯН

«Манчіні розрізняв об'єктивну сторону національності, яка є наслідком таких чинників: територія, походження, мова, звичаї, історія, закони, релігія, що разом визначають окрему природу даної нації. Але разом з тим, твердив Манчіні, національність, так визначувана — «мертва матерія без живого духу». Особливою умовою існування нації є національна свідомість. Як довго немає свідомості, існує тільки неживе тіло, нездібне стати національною особовістю».

Л. РЕБЕТ

«В усій історії народу найсвятішою миттю є та, коли він пробуджується від стану неусвідомленості й починає, передовсім, замислюватися над своїми старими священними правами. Народ, який перейнятий почуттям національності, з радістю й любов'ю спроможний повсякчас святкувати своє друге народження».

Ф. ЯН

«...виникнувши один раз, збуджена народна самосвідомість вже не може ні зникнути, ні перервати розпочатої роботи».

Ф. ТЮТЧЕВ

«...маса людей не становить певної єдності, а являє собою багатьох людей, кожен з яких має власну волю і власне судження з усіх питань.

...Народ є дещо єдине, і він має єдину волю, йому може бути продиктована єдина дія. Нічого подібного не можна сказати про масу».

Т. ГОББС

«Нації змінюються з плином часу; а якою мірою й через що? Чи вони змінюються фізично (анатомічно) шляхом схрещування або й внаслідок професії? Через те, що живуть у містах? Залежно від чого? Можливо, внаслідок потенцій? Чи психічні властивості народів змінюються незалежно від фізичних і чому? Чи ж властивості змінюються самі по собі або під впливом сторонніх психічних властивостей? Шляхом засвоєння чужих думок, звичаїв, установ і т. д. Виникає, отже, нелегка проблема самобутності народів, самостійності та самодостатності їхньої культури...»

МАСАРИК

«Тільки дуже поступово ... формується, *спочатку напівсвідомо*, почуття тіснішої спільності, уявлення про єдність *народності*. Найвищий рівень цього почування, ідея *національності*, стає тоді надзвичайно тонким і складним утворенням, здатним до історичного розвитку; вона перетворює фактичну єдність на *свідому, активну і творчу волю*».

Е. МАЙЕР

«...в нашому столітті головним у свідомості суспільств є осмислення себе як частини ширшого універсуму, тоді як особливості суспільної свідомості минулого століття було намагання вважати себе, своє суспільство замкненим універсумом».

А. ТОЙНБІ

«Одинока признака, за якою пізнаємо народ, при тому нічим не заступна і конечна,— це єдність мови... Національна свідомість є великим історичним двигуном, тому що вона — це той зв'язковий, що вторить єдність даного народу. Так що визнання національної приналежності стає стимулом єднання внутрі даної народности».

О. ПОТЕБНЯ

«Коли б стихійна сила, що розпорозувалася в примітивних відруках та братовбивчих уособицях, була спрямована в одне річище, Україна повстала б не лише як самостійна, але як потужна держава. Забрало не «еросу» — струму емотивної енергії, а «логосу» — трансформатора свідомості. Це, зрештою, була здавна хронічна слабкість української духовности».

І. ЛИСНЯК-РУДНИЦЬКИЙ

«Ставлення українофілів до самостійницької перспективи власного народу було негативне. У кращому випадку відповідь зводилась до висновку: не час. «...І українська мова, і українська політична самостійність складають ще проблему, для вирішення якої, може, потребують століття», — писав у листі до О. К. Алчевського у 1863 р. П. О. Куліш. А у післямові до «Чорної ради» він сказав, що цим твором прагне «виставити в усій виразності уособленої історії політичну марноту України і довести кожному хитливому розуму... моральну необхідність злиття в одну державу південно-руського племені з північним». Песимізм в оцінці перспектив національного визволення України був властивий М. І. Костомарову і В. Б. Антоновичу.

...У єдиному документі, який зберігся в результаті діяльності «Братерства Тарасівців» — «Profesion de foi молодих українців», відзначається: «Українофільство показало нам і цілому світу, що існує, нидіє якийсь зневолений, зграбований народ, що зветься українцями: воно поставило нашу ідею на міцний науковий ґрунт».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Я радив і раджу євреїству Півдня дуже і дуже зважати на те, що українці-піонери вбачають в обрусілих євреях голловних русифікаторів міської України. Але чому треба з цим

рахуватися? Аж ніяк не тому, що обрусілий єврей у Полтаві не має морального права розмовляти, читати й слухати драму по-російськи. А тому і лише тому, що керівні партії національного українства визнають право на єврейську національну культуру. Протестуючи проти обрусіння євреїв, вони не вимагають від нас перетворитися на малоросів і вітають кожній проблиск націоналізації єврейства. Ця позиція цілковито коректна. Ці люди — щонайменше, тепер — розглядають нас як рівноцінний народ. Ці люди будують свої взаємини з нами — щонайменше, тепер — на ґрунті добросусідського співжиття. А коли йдеться про добросусідські взаємини, тоді слід і дуже слід рахуватися з тим, що для доброго сусіди є неприємною або незручною така моя дія, на яку я маю цілковите моральне право».

В. ЖАБОТИНСЬКИЙ

«Український дух, що зростає коло самого нашого носа, ми вважаємо чимось на зразок спорту: їм нехтуємо, нехтували і будемо, мабуть, нехтувати і після ювілею (мається на увазі ювілей Шевченка.— *Авт.*). Чи то засліплення від самозадоволення, чи зашкарублість людської думки керують нашими діями, і внаслідок цього ми припускаємося грубої політичної помилки, якої не можна пробачити. Замість того, щоб цей рух, величезний за своїми наслідками, розвивався за підтримки найвпливовіших кіл передового суспільства і звикав бачити в них своє опертя, своїх природних союзників,— ми примушуємо його перебиватися своїми власними силами, гальмуємо його успіхи промовчуванням і неувагою, подразнюємо і штовхаємо в опозицію до ліберального та радикального суспільства. Зростання руху це не зупинить, але понівечити це зростання, спрямувати його в найнебажаніше річище — ось що не важко і ось чого слід було би постерегтися».

В. ЖАБОТИНСЬКИЙ

«Таки свідомість і воля вирішують справу постановня нації. Таку думку можна підтвердити ще прикладом формування американської нації. Відомо, що американці походженням, расою, культурою, мовою, традицією не відрізнялися від свого англосаксонського кореня. Попри територію... ще тільки окрема політична воля, воля жити самостійним жителям, і вона перетяла існуючі вузли зв'язків...

В кожному одначе випадку, навіть у випадку т.зв. національно-несвідомої, але етнографічно ясно визначеної людини, свідомість і воля вивершує її приналежність: людина є тим, чим є і чим хоче бути».

Л. РЕБЕТ

«Треба ясно окреслити, що вкладається в це поняття. *Національність* є невід'ємною прикметою кожної культури, навіть коли окремі елементи її є чужого (знову ж таки національного) походження. Може бути тільки більше або менше чужих елементів, що підлягають зміні під впливом тиснення національної природи нового їх підмету.

Твердимо при тому, що тільки національна культура забезпечує повний органічний вислів творчих сил одиниці й народу. Вона спирається на духовній природі народу та скарбі історичної традиції, принесеному з глибини віків».

О. ОЛЬЖИЧ

«Лише національна свідомість робить національність свідомою рушійною силою людської, зокрема, політичної діяльності».

О. БАУЕР

«Основною підвалиною і культурної, і політичної нації є національна свідомість, тобто усвідомлення того, що ти належиш до політичної і соціальної спільноти, яка утворює чи хоче утворити політичну націю. У принципі національна свідомість незалежна від існування національної держави — але національний рух, якби не було національної свідомості, занепав би».

П. АЛЬТЕР

«Почуття приналежності до орди розвивається в почування єдності племені та до свідомості споріднення населення більшого обширу й нарешті доходить до національної свідомості. Це немов межа в дотеперішньому розвитку поняття людської співприналежності».

Ф. БОАС

«Національна свідомість (ідентичність) — це насамперед уявлення про себе як про національну спільноту, про націю. Коли особистість вважає себе частиною такої спільноти й усвідомлює особливі відмінні риси даної спільноти, можна стверджувати факт існування національної свідомості (ідентичності). Тут ідеться не лише про відокремлення «ми» від «не ми». Національна свідомість набагато складніший феномен».

Г. КАСЬЯНОВ

«Оскільки національна свідомість є чинником, наявність якого не завжди легко підтвердити, ми будемо просто припускати її наявність в усіх добре встановлених націях (існування яких є безсумнівним не тільки для них самих, а й для їхніх сусідів); ми це будемо припускати також щодо тих етнічних груп, які — в додаток до певних об'єктивних характеристик — все-таки мають культурну еліту, здатну визначати в артикульований спосіб їхню вимогу щодо окремої етнічної ідентичності».

Я. КРЕЙЧІ, В. ВЕЛІМСЬКИЙ

«Незалежно від того, як дбайливо зберігають і культивують усні традиції, етнічна свідомість суттєво відрізняється від національної свідомості. Історичні джерела етнічної свідомості неминуче обмежені й неточні внаслідок відсутності писемності. Національна свідомість, як правило, включає в себе ранню етнічну свідомість, зокрема міфи та легенди — вони стають складовою частиною фольклору. Письмо перетворює усну спадщину на оригінальну історичну традицію, її культивують не лише старші покоління чи громадські діячі, а й національна історіографія, література і мистецтво».

К. СИМОНС-СИМОНОЛЕВИЧ

«Селяни, що за своєю чисельністю переважали у структурі населення більшості країн Європи, тільки віднедавна почали усвідомлювати свою приналежність до націй, до яких їх приписали ідеологи націоналізму та інші теоретики. Припустивши, що націоналізм є не елітарним, а масовим явищем, доходимо висновку, що сучасні нації Європи сформувалися значно пізніше, ніж загалом визнавалося досі».

В. КОННОР

1. Історична територія, або рідний край.
2. Спільні міфи та історична пам'ять.
3. Спільна масова громадська культура.
4. Єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів суспільства.
5. Спільна економіка, можливість вільно пересуватись у межах національної території».

Е. СМІТ (про національну ідентичність)

«Національна свідомість — це соціально-психологічний феномен, характерний для особистостей чи груп людей. Це прояв існування нації на певному етапі її розвитку, й водночас — необхідна умова її існування. Національна свідомість формується під впливом таких чинників, як належність до мовної спільноти, історичні традиції (у тому числі правові і звичаєві), релігія; потреба у створенні народного героя (моральної ідеї); територіальна спільність; прагнення незалежної державності. Жоден із цих чинників не є абсолютно необхідним, водночас наявність одного чи двох із них не є достатньою. Всі вони можуть змінюватися з часом».

Т. ХІНЧЕВСЬКА-ГЕННЕЛЬ

«Таке узагальнення, що назагал є справедливим для Європи в цілому, без сумніву, має певні винятки. Французький шовінізм, зокрема, нерідко мав виразний домішок войовничого католицизму; важко відокремити польський католицизм і націоналізм; деякі нації, наприклад серби, хорвати і босняки, майже всуціль визначаються і відрізняються своєю релігією (навіть якщо її втрачено), будучи дуже близькими за мовними і «расовими» ознаками з тими «націями», з якими вони перебувають у стані конфлікту. Втім, ці винятки не спростовують згаданого узагальнення. Поляк, за визначенням, може бути католиком (серед поляків є невелика кількість колись досить численних протестантів — і їх не можна звинуватити у браку патріотизму), і цілком очевидно, що церква відіграла неоціненну роль «держави в державі» під час протистояння з комунізмом; проте варто з'ясувати, з чим ми маємо справу — з вірою як такою чи з символом національної свідомості».

Е. ГЕЛНЕР

«Як ми вже зазначали, національна самосвідомість — явище, притаманне не масі, а еліті, а усвідомлення масами своєї групової приналежності здебільшого не виявляється на рівні, достатньому для вивчення. Через це дослідники надміру покладаються на міркування інтелектуалів, чиї узагальнення стосовно існування національної самосвідомості виглядають надто сумнівними».

В. КОННОР

«Саме інтелектуали — поети, музиканти, художники, скульптори, письменники, історики й археологи, драматурги, філологи й антропологи та фольклористи, ті, хто пропонував і розробляв концепції та мову нації і націоналізму ... саме вони «озвучили» ширші прагнення, оформивши їх у відповідних образах, міфах і символах».

Е. СМІТ

«Великий історичний закон полягає в тім, що ми ніколи не станемо великою нацією, поки не виплекаємо в собі певної зарозумілості («самомнєнія»), свідомості власної ваги для світу... Всі великі нації власне через те могли розвинути свої великі сили, що були такі «зарозумілі»; що мали певність, що якраз тим служили людськості, що гордо, незмінно й послідовно лишалися тим, чим були».

Ф. ДОСТОЄВСЬКИЙ

«Національність являє собою більш розвинений ступінь та ширший обсяг як успішної організації, так і більш розвинутих переконань, ніж у випадку етнічних груп *per se* (самих по собі)».

ДЖ. ФІШМЕН

«1. Двоє людей належать до однієї нації тоді й лише тоді, коли вони належать до однієї, спільної культури — останнє поняття означає систему ідей, символів, асоціацій, способів поведінки та спілкування.

Двоє людей належать до однієї нації тоді й лише тоді, коли вони *визнають* одне одного як таких, що належать до од-

нієї нації. Іншими словами, *нації створює людина*; нації є продуктом певних переконань, прихильностей та взаємного визнання».

Е. ГЕЛНЕР

«Національна свідомість — складна модернізована система духовних феноменів та їх утворень, які сформувалися в процесі історичного розвитку нації, відображають основні засади її буття та розвою. Національна свідомість включає теоретичні, буденні, масові та елітні, власне національні та запозичені й асимільовані внаслідок акультураційних процесів ідеї, настанови, устремління, культурні здобутки, що утворюють духовний універсум нації. У національній свідомості у «знятому» вигляді присутні найсуттєвіші доміанти свідомості титульного етносу та етнічних груп, що утворюють націю як поліетнічну політичну спільноту».

І. КРЕСІНА

«На буденному рівні національної свідомості фіксується наявність численних стереотипів, неадекватних, деформованих, спотворених уявлень, пов'язаних здебільшого або з патріотично-романтичними, ідеалізованими та навіть міфологізованими уявленнями про історичний шлях нації, потенційні можливості її на нинішньому етапі, або з меншовартістю, національним нігілізмом. Буденний рівень характеризується єдністю свідомих і несвідомих, менталісних і архетипних елементів національної свідомості. У буденній свідомості дістають відображення як усталені, відносно стійкі звичаї, менталісні пріоритети і настанови, біхевіорні особливості та стереотипи, закріплені тривалою міжпоколінною традицією, так і динамічні та скороминущі потреби, інтереси, вартості, почуття, настрої».

І. КРЕСІНА

«Найважливішими складовими національної свідомості є етнічна та національна ідентичність, етнічна свідомість, національна свідомість, подвійна етнонаціональна свідомість, історична свідомість (пам'ять), національна мрія, національна ідея, національний менталітет і характер, національні

психологічні «комплекси» як наслідок неадекватної оцінки (націоцентризм, меншовартість, яничарство, зарозумілість, соромливість тощо)».

І. КРЕСІНА

«Інший аспект дає збірна національна свідомість і воля. Тут треба розрізняти стихійну волю і свідомо організовану волю. Народ стає нацією, поскільки він організований, поскільки посідає керівні органи, поскільки він є державним народом. Щойно тоді нація набирає прикмет міжнародноправного підмета, має змогу однозначно виявити свою волю».

Л. РЕБЕТ

«Глибоке пов'язання людей між собою, що сягає крізь час і простір, творить явище спільноти, аналіза якої виявляє суть нації із соціологічного боку.

Людина належить рівночасно до кількох кіл соціальних з'єднань, з якими відчуває себе солідарною: до родини, нації, церкви, стану, звання і т. д. Між цими з'єднаннями не завжди була гармонія, і були випадки, коли людина попадала у внутрішні конфлікти, зрікалася приналежності до однієї групи та поборювала її для тріумфу іншої. В історії було, що релігійна чи станова приналежність була сильнішою від етнічної, і суперечності між різними лініями соціальних зв'язків творили глибокі конфлікти, що розбивали народи на різні ворожі (релігійні, станові, партійні і т. д.) групи...

Людина може бути насамперед українцем, опісля православним, далі волиняком і врешті гетьманцем. Але порядок може бути протилежним. Людина може почувати себе перш за все соціалістом, і це почуття може брати верх над всіма іншими вузлами, більше того, воно може їх нівечити. На цьому прикладі бачимо, що однорідне впорядкування ієрархії організуючих ідей має засадниче значення».

Л. РЕБЕТ

«В осередку українського світовідчуження і далі світоглядом, здавна і нині, стоять історичні і соціологічні проблеми. Це особливо яскраво позначається в свідомості української нації XIX і XX ст. Не навколо гносеологічних і не навколо природознавчих питань, як то було в мисленні Західньої Ев-

ропи, але навколо питань історичної долі і правди кружляла українська духовість минулого і нашого сторіч. Тому Шевченко, Франко, Костомаров, Грушевський, Томашівський, Липинський — це творці і носії світогляду сучасного українства».

М. ШЛЕМКЕВИЧ

«Свідомість поліщуків на перший погляд мінімальна. Та як приглянутися ближче, приходиться втішно ствердити, що ця свідомість тверда, як скеля, лише глибоко захована. Поліщук свідомий того, що за одвертий вияв своїх почувань його може стрінуги всячина, а рекурсувати нікуди. Своє серце розкриває перед «нетутешнім» дуже обережно, аж як зовсім певно переконається, що ніщо за це не грозить. «Ми тутейші,— каже тоді,— такі самі хохли, як над Дніпром чи в Галіції...»

Ю. ЛИПА

«Про одне лишень приходиться мені пожаліти, відпускаючи цей нарис у світ: це — що він виходить не в Україні і не українською мовою. Культурно український народ крок за кроком йде до повного визначення своєї індивідуальної самобутності, і це було б важливо. Але в тому, що я не можу видати своїх записок мовою свого народу, вина не моя, а тих умов, в яких знаходжуся».

Н. МАХНО, Париж

«Український народ, що визначився в минулому своїми воєнними подвигами й замилюванням до знання і лицарства, а своєю талановитістю і свободолюбством та своєрідним устроєм вславився перед цілим світом, немає дотепер точної історії та географії свого краю».

РУБАКОВ, 1773

«У «нас» часто твердять, це стосовно українців та білорусів. Які, мовляв, вони українці, які білоруси! Вони самі лише про те й мріють, щоб скоріше відучитися розмовляти по-мужицькому і сприйняти панську мову. Тут, звичайно, додають «філологічну» довідку щодо того, що українська (а білоруська й поготів) мова навіть не є мовою, а лише діалект,

говірка великоруської мови. Ця філологічна довідка є просто базиканням: іспанська та італійська, норвезька та данська, німецька та голландська мови ще ближче одна одній, ніж російська та українська, а проте це окремі мови з окремими культурами, бо самостійність мов визначають не філологи, а свідомість народів».

В. ЖАБОТИНСЬКИЙ

«Справді: якщо малоросів та білорусів зарахувати, як того хоче П.Б. Струве, до складу єдиної російської нації, то нація ця збільшиться до 65 відсотків всього населення імперії, тобто до величезної більшості, що становить дві третини... якщо малоросів та білорусів вважати за окремі народності, то панівна національність сама опиняється у меншості (43 відс.)... Тому можна сміливо твердити, що вирішення суперечки щодо національного характеру Росії майже цілковито залежить від позиції, яку посідатиме тридцятимільйонний народ. Якщо він погодиться обрусіти — Росія піде одним шляхом, не погодиться — вона муситиме піти іншим шляхом».

В. ЖАБОТИНСЬКИЙ, 1911

«Бо ж насамперед слід запитати: хіба малороси вважають себе за членів єдиної російської нації? Хіба вважає українець, що російська література є і його літературою, що російська велич охоплює і велич українського племені? Ось де криється суть питання. Уся справа полягає у свідомості».

В. ЖАБОТИНСЬКИЙ, 1912

«У саме те питання, чи вважають або не вважають себе малороси за частину російської нації, я заглиблюватися не буду. Це — справа самої української інтелігенції. Хай вона відповість, і не словами, а справами життя, і не самому лише п. Струве, а всій Росії і всьому світові».

В. ЖАБОТИНСЬКИЙ, 1912

«Чому це сталося, силою яких причин споріднені племена поділяються невидимими межами, закоріненими в самій глибині свідомості, чому у деяких випадках ці межі слабкі, а в інших міцні, це все ще не досліджене. Але одне є незапе-

речним: перед тим, як кликати «малоросів» до спільної з росіянами праці для створення спільної національної культури, при тому ця культура має бути неодмінно російською,— треба довести, що малороси бажають бути росіянами».

В. ЖАБОТИНСЬКИЙ, 1912

«Українці є протилежність москалів. Українець є вдумливий, запальний, радо згадує минуле свого народу і кохається у спогадах про героїчні вчинки своїх предків. Коли його спитати: хто він, то відповідь з радістю і гордістю:

— Я козак!»

ГАКСТАУЗЕН, середина XIX ст.

«Ми мусимо протиставити російській політиці, як також і політиці рідних українських недорік, політиці роз'єднання — політику зв'язування, об'єднання, злиття в єдину цілість, бо ця єдність всіх елементів українського суспільства нам потрібна конче, як найважливіша передумова в боротьбі з могутнім ворогом. Щоб об'єднати всі соціальні й національні елементи українського народу в єдину націю, щоб щільно поєднати місто з селом, мусимо написати на своєму щиті великий девіз українського не расового, а територіального патріотизму».

І. БАГРЯНИЙ

«Люблю я Польщу як рідну сестру, але люблю я більше слов'янщину, бо люблю її як матір, а найніжніше люблю Русь, бо в ній люблю самого себе.

...Не вартий імені поляка той, хто не хоче визнати русина, але не вартий імені русина той, хто не хоче визнати поляка».

В. ПОДОЛИНСЬКИЙ

«...поляки-шляхтичі, які живуть на Україні, мають перед судом власного сумління тільки два виходи: або полюбити народ, серед якого вони живуть, перейнятись його інтересами... і спокутувати все зло, яке вони зробили народу, що вигодував багато поколінь вельможних колоністів, і котрому ці останні за піт і за кров платили презирством, лайкою, зне-

вагою його релігії, звичаїв, моралі, гідності,— або ж, коли на це не стане моральної сили, переселитись у польську землю, заселену польським людом, задля того, щоб нарешті визволитися самому перед собою од сумного докору в тому, що і я також колоніст,... що і я... годуюсь чужою працею, заступаю дорогу розвитку народові, до якого в хату я заліз непроханий... що і я належу до табору, який старається загальмувати народний розвиток тубільців, і що без вини поділяю відповідальність за їхні вчинки».

В. АНТОНОВИЧ, «Сповідь»

«Українським є і повинно бути те, що осіло (а не кочує) на нашій землі і що тим самим стало часткою України без огляду на його племінне чи культурне походження, на його «расову» чи «ідеологічну» генеалогію».

В. ЛИПИНСЬКИЙ

«Це значить, перш за все, що Ваш націоналізм мусить спиратися на любов до своїх земляків, а не на ненависть до них, за те, що вони не українські націоналісти. Для Вас, наприклад, мусить бути ближчий український москвофіл чи польонофіл (оцей, як Ви його звете: Малорос і Русин), аніж чужинець, який Вам мав би допомогти визволитися від Москви чи від Польщі. Ви мусите все своє почуття і весь свій розум зосередити на тому, щоб найти розуміння, найти спільну політичну мову з місцевим москвофілом чи польонофілом — іншими словами: сотворити з ними разом на Українській Землі окрему державу, а не на то, щоб поза межами України знайти союзника, який би допоміг Вам знищити місцевих москвофілів і польонофілів».

В. ЛИПИНСЬКИЙ

«Це — невміння бачити різницю, що відділяє нас від інших націй, відсутність внутрішньої переконаності в їхньому праві існувати саме в їхній самотності. Як часто мені доводилося чути, що росіяни з якимсь наївним здивуванням намагалися зрозуміти, чому українці, білоруси чи литовці не хочуть добре вивчити російську мову і перетворитися на справжніх росіян. У цьому коріння і глузування з української

мови, безтактних вигадок... небажання визнати українців за окремий народ і здивування — чому ці «росіяни» так дивно калічать нашу мову? Можливо, це від спотвореного почуття рівності — адже ми вважаємо всіх цих людей рівними собі, одразу (хоч і не питаючи їх) записуємо їх в росіяни».

І. ШАФАРЕВИЧ

«Юрко Тютюнник, один з ініціаторів створення полку, запропонував українцям піднести руки.

Підняли руки не більше трьохсот вояків. Тоді Тютюнник вигукнув:

— Малороси! Піднесіть руки!

Піднесло рук коло половини присутніх.

— Хохли! Піднесіть руки!

Руки піднесла добра третина бійців.

— Українці, малороси, хохли! Всі разом піднесіть руки!

Понад головами кількатисячної юрби піднісся ліс рук».

Р. КОВАЛЬ

«У нас фатально закорінилося майже переконання, що малорос — то, мовляв, неосвічений, примітивний, недорозвинений українець без національної свідомости, словом, як то кажуть, темна маса. Вистачить, мовляв, його при допомозі «Просвіти» просвітити, переконати й усвідомити — і справа полагоджена. Але кожен, хто давав собі труду зупинитися на цій проблемі, знає, наскільки вищеподана схема відбігає від дійсности.

Малоросійство, хоч явище часте і кількісне, — найменш дотикало основну нашу національну масу — селянство (що нас не мусить особливо тішити, бо не маса творить історію). У нас малоросійство було завжди хворобою не лише півінтелігентською, але — й передовсім — інтелігентською, отже поражало верству, що мала виконувати ролі мозкового центру нації».

Є. МАЛАНЮК

«Малоросійство, як показує досвід, одночасно плекається також систематичним впорскуванням комплексу меншовартости («ніколи не мали держави», «темне селянство», «глухий

хохол» і т. п.), насмішкуватого відношення до національних вартостей і святощів. Це — систематичне висміювання, анекдотизування й глузування зі звичаїв, обичаїв, обрядів, національної етики, мови, літератури, з ознак національного стилю, реалізації якого ставляться систематичні, плянові й терором підперті перешкоди. А коли пісню чи танець висміяти не вдається, тоді їх вульгаризується й примітивізується («пісні народів ССРСР») так, щоб гопак непомітно переходив в камарінській, а бандура — через різні «капелі» — в балалайку чи гармонь. Коли ж в області науки чи мистецтва постає твір українського національного духу вартости бездискусійної і самопереконаливої, тоді приходиться просто реквізиція чи «соціалізація» і твір проголошується «нашим» («руським» чи — тепер — «советським»).

Є. МАЛАНЮК

«Певен, що корінній русі (тобто українцям) для випрямлення власної історичної свідомості слід відновити свою звичку називати велику братню націю в колишній спосіб, як називали її раніше, тільки її і нікого, крім неї. Йдеться, власне, про етнонім «москалі» (або ж «москальство», «москва», «московський» і т. ін.)».

Л. КІПНІС

«Ми так дивно посуваємося в часі, що з кожним нашим новим кроком уперед проминула мить щезає для нас безповоротно. Це — природний наслідок культури, цілковито угрунтованої на запозиченні і наслідуванні. У нас зовсім немає внутрішнього розвитку, природного прогресу; кожна нова ідея безслідно витісняє старі, бо не впливає з них, а з'являється до нас бозна-звідки... Ми ростемо, але не дозріваємо; посуваємося вперед, але по кривій лінії, себто по такій, що не провадить до цілі. Ми схожі на тих дітей, яких не привчено мислити самостійно; в період зрілості в них не виявляється нічого свого; все їхнє знання — в їхньому зовнішньому побуті, вся їхня душа — поза ними».

П. ЧАДАЄВ

«В.І. Ленін був москвином з голови до ніг. Він був уособленням Московщини. Знав її глибоко і відчував її глибоко.

Хоч і був довгі роки на еміграції, проте від нього завжди московським духом віяло. Коли він жив у Кракові, то часто їздив до російсько-австрійського кордону «ковтнути якомога більше московського повітря».

Г. ЗІНОВ'ЄВ

«Ми тут у Кракові обоє дуже тужимо за рідною Московщиною. Володя є великим московським націоналістом. Він не хоче і глянути на картини польських художників, але каталог Третяковської галереї захоплює його годинами. Він зголоднів за московською літературою. Л.Толстого, О.Пушкіна і все з московської літератури, що її ми тут можемо знайти, Володя читає і перечитує десятки разів».

Н. КРУПЬСКА

«Але: вже переконали нас руйнівню один раз, що — націй немає, і навчили найскоріше знищити свою. Що ми, божевільно, і здійснили тоді.

І ще: міркувати не міркувати, але як же малювати конкретних людей без їхньої нації? І ще: якщо націй немає — тоді немає і мов? А ніякий письменник-художник і не зможе писати на жодній мові, окрім національної. Якщо нації відірвуть — відірвуть і мови».

О. СОЛЖЕНИЦІН

2. Гідність

«Поняття національної *гідності* теж не настільки просте, як може здатися. Нинішнє приниження та гноблення — це протилежність гідності, яка принесе визволення, але не здатна його втілити, викликаючи натомість тільки саме прагнення. Гідність слід «наново відкрити» внутрішньо. Отож, друге значення: гідність як «істинна вартість», прихована зовнішніми спотвореннями. Завдання полягає в тому, щоб знайти цю внутрішню вартість, усвідомити гідність автентичного «Я»... Така позиція боронить внутрішню гідність приниженого й віщує повернення того становища, коли

гнобленого та зневаженого буде поновлено в колишній шляхетності, а зовнішній стан відбиватиме внутрішню вартість — саме такі почуття охоплювали лідерів японського Мейдзі ісину. Окрім того, гідність може виникнути й через шляхетне походження чи стародавність роду, що тішиться глибокою повагою й шанобливістю. Пошуки колективної гідності підносять «істинне» національне «Я», провівши паралель між нинішнім погіршенням стану нації й дрібними національними меншинами».

Е. СМІТ

«Передусім мовчазна гідність людська в діячів щоденного заняття, політичного, господарського, суспільного, товариського — створить в родині нашого українства настрої поваги життя і перетворить базар торгівців славою, героями і героїзмом — в товариство людей в людським домі, де панує суворий звичай пошани людини... Доки в родині українства стоятиме невгамовний вереск юродивих про свою любов і спасення України — Україна згине, розп'ята на хресті своїми «спасителями».

Ю. ВАССИЯН

«Бодрися, українське серце, силою власних подвигів і не маловаж тієї потуги, що спочила в буття українського народу — не досить пізнаного і не цілком признаного світом... Кому, як не тобі, чия історія як чаша сповнена до вінця гірким питтям долі воїна, що на першій сторожі ставив чоло навалом степового Сходу, падав і знову знімався, сьогодні стояти твердиною духа серед царства червоної Орди і кликати голосом пророчої віщби до спом'яту. Тобі ж належить проректи велике слово обнови життя».

Ю. ВАССИЯН

«Національна гордість є почуття високе і шляхетне, запорука істинної гідності; а національна хвальковитість і вишуканість є почуття чисто китайське. Заперечення або приниження субстанції народу, національності в істинному значенні цього слова, є образою народу; але нападки (навіть перебільшені) на недоліки і вади народності не є злочином, а заслугою, є справжнім патріотизмом. Що я люблю всім серцем, всією душею, всією сутністю моєю, до того я не могу

бути байдужим, в цьому я сильніше, ніж в іншому, люблю добре і (згідно цього ж закону) сильніше ненавиджу погане».

В. БЕЛІНСЬКИЙ

«Чи почуття нашої національної гордості є чуже нам, московським пролетарям? Ясна річ, що не чуже. Ми, московські пролетарі, любимо нашу рідну Московщину, нашу рідну московську мову».

В. ЛЕНІН

«З Леніним, Троцьким, білогвардійцями Батько розібрався давно — одні воювали за стару імперію, інші — за нову. Це ж не дарма тепер з Парижа білі росіяни вітають червоних росіян у СРСР — імперію збережено! Особисто Денікіну, Врангелю кривдно, що не їхню саме, а отже щось у них бере гору. Що? Національне почуття. Гордість росіян — вона, виявляється, однакова, що біла, що червона. Що генеральська, що комісарська. Що поміщицька, що робітничо-селянська. Перемогли росіяни, а не червоні чи білі. І Махна, і Петлюру. І безвладдя Гуляй-Поля, і всі київські влади. От і вся правда до копійки. Їхня правда. А правду переможці завжди маскують».

В. САВЕЛЬЄВ (про Нестора Махна у еміграції)

«НАЦІОНАЛЬНА ГОРДІСТЬ — соціально-психологічна категорія, яка виражає патріотичне почуття відданості, любові і поваги до власної країни та народу на основі врахування їх реального внеску в світову культуру та цивілізацію».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

3. Честь

«Честь — твердь вартостей взагалі, що спроможна витримати нищівний жар пристрастей і на згарищі життя світити незмінним блиском шляхетності».

Ю. ВАССИЯН

«НАЦІОНАЛЬНА ЧЕСТЬ — моральна оцінка гідності нації як нею самою, так і представниками інонаціонального оточення. Вказує на суспільне визнання зусиль національної спільності, її заслуг на ґрунті виконання обов'язку перед собою та іншими народами. Оволодіння свідомості національної честі є, як правило, сильним мотивом до подальшого самоутвердження нації, нарощування її потенціалу. В силу різних причин вона подекуди пов'язується з порушенням принципів рівноправ'я та справедливості, особливо щодо малих народів і етнічних меншин».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

4. Обов'язок

«Обов'язок кожного, незалежно від раси, боротися за свою індивідуальність — оберігати й розвивати її. Тому шануйте й любіть свою расу. Будьте самими собою, як розсудив Господь, інакше б він не створив нас такими. Нам не під силу вдосконалити Його задум. Якщо ви не самобутні, якщо не визнаєте своєї індивідуальності, вам нічого залишити по собі в світі. Від вас ніякої втіхи, жодної користі, нічого, що б принадило й причарувало людей, бо, приховуючи свою індивідуальність, ви втрачаєте притаманний вам характер».

Е. БЛАЙДЕН

«Народ гине, коли він свій обов'язок замінює на поняття обов'язку взагалі».

Ф. НІЦШЕ

5. Пам'ять

«Воскресають лише там, де є могили».

Ф. НІЦШЕ

«Народ, який не знає своєї історії, приречений на постійні поразки, виродження і загибель».

ТАЦІТ

«Сподіватися на російський прогрес можуть тільки несвідомі історії Москви і вдачі цього деспотичного народу, історія може зламати цей народ, але прогрес його вдачі не змінить — сподіватись нічого — нехтувати тисячолітню історію і науку історичну світову. Темна ця сила може впасти, але не переробитись, бо всьому ж є кінець».

Т. ЗІНЬКІВСЬКИЙ

«Боротьба за національну метрику — дуже важлива, бо виграти українцям бій за своє минуле це означає — скинути з себе комплекс меншовартості і збудувати почуття своєї вартості державної нації».

Б. СТЕБЕЛЬСЬКИЙ

«Національна свідомість може знаходитись на дуже низькому рівні розвитку через відсутність у людини інтересу до історії своєї нації або ж через вкрай перекручені, спотворені знання про минуле нації. Така людина, як правило, дуже скептично ставиться до своєї нації, не бачить перспектив її розвитку, не вірить в майбутнє нації».

М. БОРИШЕВСЬКИЙ

«Читати українську історію треба з бромом,— до того це одна з нещасних, безглузких, безпорадних історій, до того боляче, досадно, гірко, сумно перечитувати, як нещасна, зацькована, зашарпана нація тільки те й робила за весь час свого державного (чи правильніше: півдержавного) існування, що огризалась на всі боки: од поляків, руських, татар, шведів. Уся історія — безупинний, безперервний ряд повстань, війн, пожарищ, голоду, набігів, військових переворотів, інтриг, сварок, підкопування.

Чи не те саме тепер?»

В. ВИННИЧЕНКО

6. Історичні переживання

«Наука психології вчить про три категорії психічних переживань, які вичерпують свідоме і підсвідоме життя людини і які групуються кругом трьох основних психологічних понять: воля, розум і почування. Факт органічності трьох названих категорій вказує, що гармонійний розвій людини залежить від певної їх рівноваги, від рівномірного їх насичення. Тільки рівномірний розвій волі, розуму і почувань веде до контрастивості й тим самим до багатства психічного життя, але одночасно не дозволяє на односторонність, що захитувала б гармонію. Часове захитання рівноваги, яке пливе з хвилиної переваги одної з трьох категорій, до моментальної реакції й до компенсати. Чергування напруження між категоріями й вирівнювання стає основою дій і поступу. Ця засада гармонії контрастів проявляється теж у житті спільнот, зложених з созвучних людей».

В. ЯНІВ

«Джерелом цього почуття національності можуть бути різні причини. Їноді воно зумовлене спільністю раси та походження. Однією з причин є проживання у даних географічних межах. Але найважливішим зі всього є спільність минулих політичних подій, спільність національної історії і, як наслідок цього, спільність спогадів — спільно пережитих гордошів і принижень, радощів та жалів, пов'язаних з тими ж самими подіями у минулому».

ДЖ. С. МІЛЛЬ

«Свідомість нашої інтелігенції не хотіла знати історії як конкретної метафізичної реальності та цінності. Вона завжди оперувала абстрактними категоріями соціології, етики чи догматики, підпорядковувала історичну конкретність абстрактним соціологічним, моральним чи догматичним схемам. Для такої свідомості не існувало національності і раси, історичної долі й історичної багатоманітності та складності, для неї існували лише соціологічні класи чи абстрактні ідеї добра та справедливості»

М. БЕРДЯЄВ

«...кожна порція, яка повертається із забутого, утверджується з особливою силою, справляє незрівнянно більший вплив на людей з маси і висуває неоспоримі притязання на істину, проти яких заперечення логіки безсильні».

З. ФРЕЙД

«Нація має свою історію. Деякі спільноти, в яких на 1789 рік або ще не існувало національної свідомості, або ж вона була ще слабкою, все ж мали свою тривалу й славу історію; окрім італійців чи німців, такими були греки, богемці і серби. Втім, тут безперервність щоразу порушувалася завоюваннями. Тобто існує засаднича відмінність між старими «безперервними» націями і новими; і це важливо для нашого дослідження».

Г. СЕТОН-ВОТСОН

«Серйозний розрив між минулим і сучасним — це загальне явище нашої епохи, і в ньому криється те більш-менш невиразне підозріння, що приводить до характеристичного збентеження сучасного життя. Ми, сучасні люди, відчуваємо, що раптом залишилися самі на землі; що мертві вмерли не на жарт, а такі по-справжньому; що вони вже не можуть стати нам у пригоді. Рештки традиційного духу звітрились. Взірці, норми чи стандарти нам непотрібні. Ми мусимо розв'язати наші проблеми без активної співпраці з минулим, в повній дійсності — чи то проблеми мистецтва, науки чи політики. Європеець стоїть самотній, без живих небіжчиків по боці; так, як Петер Шлеміль, він загубив свою тінь. Це завжди стається, коли надходить полудень».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Такі відмінності між нацією і етнічною групою є важливими настільки, що це дає можливість розрізнити два відмінних типи людських спільнот. Звичайно, це правда, що кожна нація у повному своєму розвитку у культурному плані є продуктом однієї домінантної етнічної групи, але це не означає ні того, що нація є просто однією етнічною групою, ні того, що кожна велика етнічна група є нацією. Щоб стати нацією, етнічна група мусить набути такого досвіду та пройти через багато таких змін, які змінюють її структуру й ментальність».

К. СИМОНС-СИМОНОЛЕВИЧ

«Нація є не просто історична категорія, а історична категорія певної епохи, епохи зростаючого капіталізму. Процес ліквідації феодалізму і розвитку капіталізму є в той же час процес складання людей у нації».

Й. СТАЛІН

«...Наша історія — це історія змарнованих можливостей».

Ю. ВАССИЯН

«Дух руїни — це був старий, навіть древній дух цієї безверхої землі».

Є. МАЛАНЮК

«Вся історія України — це боротьба двох сил: конструктивної, що скупчує українську потугу, щоб звернути її назовні, і руїної, що розпоршує її у взаємному самопожиранні та несе розбиття і розклад. А вслід за цим завжди йшло панування чужинців над Україною.

У цій вічній боротьбі творчого будуючого духу зі стихією степу й руїни віримо твердо, що творчий дух переможе хаос і розклад, звідки б цей не походив й як не проявлявся. Бо інакше б не було смислу в нашому житті і змаганні».

О. ОЛЬЖИЧ

«Ех, братику!... Ніяка холера нас не задушила і не задушить... Зрозуміло, що після... цієї, вибач, побіди кацапня за дере носа, але... наша справа не програна! Не програна! Ми ще вернемось! Це пам'ятай! Ми тут забули свою люльку... Вони сюди прийдуть — це факт. Наставлять своїм героям і нашим холуям пам'ятників... Але ми вернемося за люлькою і всі пам'ятники знесемо на смітник. Це станеться!»

У. САМЧУК (спомини про слова Ю. ГОРЛІСА-ГОРСЬКОГО у 1943 році)

7. Патріотизм

«Відомо, що патріотизм творить найбільші чудеса доброчесності: це чудове й животрепетне почуття, що додає до сили егоїзму всю красу доброчесності, наділяє його енергією, яка, не спотворюючи його, робить із нього найгероїчнішу із пристрастей».

Ж.-Ж. РУССО

«Оскільки це одна з прекрасних якостей, вона часто виявляється і найбільш підозрілою, бо під нею легко приховати інші почуття».

В. СКОТТ (про патріотизм)

«Патріотизм, відданість певній країні, групі чи інститутам, готовність захищати їх,— це почуття відоме всім людям; те ж саме можна сказати й про ксенофобію, тобто відразу до іноземця, чужинця, небажання приймати його до своєї групи».

І. КЕДОРИ

«Оцінювати себе занизько викликає два роди... лих. Хто не боронить своїх особистих прав, сам стягає на себе агресію і викликає тим способом самолюбство в інших; хто неоправдано не довіряє собі, той не вагається простягнути руку за речами, які стоять йому до розпорядимости. Те саме можна сказати і про патріотизм. Правда, пересада цього почуття в якоїсь нації роблять її зарозумілою і агресивною, та коли в неї замало цієї агресії, то не має потрібної сили до упоминання о свої права, які тоді топчуться іншими націями».

СПЕНСЕР

«До таких реакцій належить патріотизм (любов до своєї батьківщини), солідарність (групова симпатія), етнічна єдність (відчуття духу спільноти), шовінізм (крайні форми відданості своїй спільноті та готовності віддати за неї життя), ксенофобія (страх перед чужинцями або ненависть до них).

В. СТЕФАНЕСКУ

«Патріотизм — це коли на першому місці стоїть любов до власного народу. Націоналізм — це коли на першому місці стоїть ненависть до інших народів».

Ш. де ГОЛЬ

«З огляду на їхнє минуле та етимологію, на самий смисл, ці два слова мають зовсім інше значення. Патріотизм — це любов до рідного ґрунту, до землі предків і більше — до історичної території нації: чеснота, що означає це слово, стосується насамперед захисту цієї території від загарбників-іноземців, позаяк воно передбачає визначені кордони, існування держави з певним політичним устроєм...

Націоналізм — це стосунок радше не до землі батьків, а до самих батьків, до їхньої крові та діянь, радше до їхнього морального й духовного спадку, ніж до матеріального.

Націоналізм — це оборонець, породжений усіма цими багатствами. Навіть коли іноземна армія не перетинає кордонів і рідна територія не окупована ворогом — він захищає від іноземця серед нас».

Ш. МОРРАС

«Патріотизм — це лояльність до громадської групи, до якої людина належить через народження або іншу групову пов'язаність. Це почуття товариськості і співробітництва в усіх надіях, праці і стражданнях групи».

У. САМНЕР

«Для сучасної людини патріотизм став одним із перших обов'язків і одним із найпочесніших почуттів. Це є те, чим він віддячує державі за все, що вона робить для нього, а держава для сучасної людини є сукупністю громадянських інституцій, від якої вона (людина) отримує безпеку та умови для досягнення благополуччя».

У. САМНЕР

«...Бувають епохи патріотичного збудження, коли особисте життя з його приватними інтересами і помислами повинно відходити на задній план перед прямими вимогами

життя національного, подібним чином бувають і такі епохи, коли виявляється, що національні інтереси не містять у собі верховне благо для людей і що національна свідомість не є остаточним і найвищим ступенем людської свідомості взагалі».

В. СОЛОВЙОВ

«Хлібороб по своїй природі не може творити інтернаціоналістів. Утопією є всілякі «зелені інтернаціоналісти» — прояв зараження хліборобів ідеологіями інших верств. Категорії думання хлібороба про міжнародні взаємовідносини мусять по природі речей бути відмінні від думання купця чи неосілого кочівника. Хлібороб — це земля. Отчизною, Батьківщиною хлібороба єсть його земля, а його нацією — народ, що ту землю заселяє. «Націоналізм» хлібороба зветься патріотизмом».

В. ЛИПІНСЬКИЙ

«Поляк-хлібороб, що осідає на землі, заселеній народом українським, тим самим мусить стати українцем і навпаки: українець, що осідає на землі, заселеній народом польським, мусить стати поляком. Таким був споконвіку спосіб міжнародного думання хлібороба. Так повстали всі держави й нації хліборобські, у яких провідна — завше наносна — верства зливалася з місцевим народом в одну державну, а потім і національну цілість під впливом власне такого, а не іншого способу думання».

В. ЛИПІНСЬКИЙ

«Хата» — це ідеал українського патріотизму. Українські козацькі думи говорять не про бундючну, містичну країну, лишень про «тихі води, ясні зорі», де — край веселий. Про власну велику простору Хату пишуть і Шевченко, і Куліш, і галицькі будителі. Там буде українська родина, цілий Рід. «Додому» хочуть вертатися сучасні українські політичні емігранти. Не до програм, а до привабливих людських форм українського життя.

Може, як формулу українського найглибшого патріотизму і треба б прийняти не смертельне: «Де згода в сімействі, де мир і тишина, щасливі там люди, блаженна сто-

рона!». Не маємо соромитися ані цього ідеалу, ані формули — «хата». Бо є в Європі раса, що не соромиться свого «Доме, солодкий Доме!», а його флота, найбільша морська флота в Європі, офіційно зветься «хатньою» флотою («Home-Fleet»).

Ю. ЛИПА

«Поняття краю як Родина, як Хати, як Дому — це велика річ. Це значить, що для українця в його свідомості навіть не треба окреслювати докладніше українських земель. Там є дім, усе, що найбільш людське, усі ідеали людини, праджерело усіх добрих почувань, і всі можливості розвою. Дім — це те місце, де найбільше людина є людиною. Це осередок людства для українця. Він мандрує по всіх країнах, але то все є несправжнє, лишень коли він вернеться «додому» — там є справжнє життя (Данило Прочанин). Власне, ці терміни «хата» і «дім» найбільше характеризують органічність патріотизму українця».

Ю. ЛИПА

«...прийшли і наші провансальці: до свого патріотизму, до заперечення спершу експансій і «шовінізму», потім — самостійності на річ симбіози..., патріотизму як любови лише до фізичної природи свого краю, його етнографічних відмін, пісні, звичаїв, коротко — до провансальства».

Д. ДОНЦОВ

«Такий був цей патріотизм, як і це народництво, не агресивний, однобокий, що обмежувався тільки на «любові» до свого, але не на ненависти до агресивного чужого, — примітивний патріотизм, що знає лише відірвану від волі, найневиннішу сторону виявлення цього почуття; який ще не піднісся понад «чисте утвердження волі до життя», і ще нічого не знає про конечність «заперечення тієї самої волі в інших одиницях» (Шопенгавер); патріотизм, що — поки що — є тільки почуття, але ще не свідомо колективна ідея».

Д. ДОНЦОВ (Про патріотизм провансальців —
М. Драгоманова, М. Грушевського, В. Винниченка та ін.)

«Це любов до рідної стріхи, до всього «наського», до «земляків», нехить до всього, що може їх вирвати зі стану провінціального «благоденствія», що знає якусь силу понад їх щастя в ріднім запічку, понад їх «добробут», нехить до держави, нації, як примусового зв'язку, до війни, боротьби, що порушує його «рожевосяйну гармонію», нехить до всього відважного, ідеалістичного...

Коли йому тісно було в тім зачарованім колі провінціалізму, він ставав перевертнем, приліплюючись цілком до нації (очевидно чужої), і тоді й «рідний край» тієї чужої нації ставав його рідним краєм. Або затикав порожнечу парою звульгаризованих ідейок: нібито універсальних, як «людськість», «поступ», «пролетаріат», але які випливали з тієї самої туги до посадкового спокою, до перекинення на кого іншого функції нації, функції керування, влади, які були йому чужі і непотрібні».

Д. ДОНЦОВ

«Налякані стражданнями Шевченка, а почасти й прикростями, яких зазнали його товариші, ці покоління виплекали цілий культ страхополохства, виробили цілу релігію лояльності, ці покоління своїм нечуваним сервілізмом, своєю безідейністю, своєю незвичайною інертністю відіпхнули від себе цілий ряд рухів молодіжі, що стояла на українському національному ґрунті. Ці покоління зробили український рух чимсь ганебним, чимсь смішним, чимсь обскурантним! Ці покоління надали українофільству характер недоношеної розумом етнографічної теорії. Ці покоління самі найліпше назвали себе українофілами, себто людьми, що симпатизують Україні. Вони не хотіли навіть звати себе українцями».

М. МІХНОВСЬКИЙ

«Територіальний патріотизм — лежить в основі всякої органічної нації — впливає із інстинкту осілости».

В. ЛИПІНСЬКИЙ

«Отже, будьте патріотом, а не шовіністом. Бути патріотом — це значить бажати всіма силами своєї душі створення людського, державного і політичного співжиття людей,

що житимуть на Українській землі, а не мріяти про втоплення в Дніпрі більшості своїх же власних земляків. Бути патріотом — це значить шукати задоволення не в тім, «щоб бути українцем», а в тім, щоб було честю носити ім'я українця. Бути патріотом — це значить перш за все вимагати гарних і добрих учинків від себе, як від українця, а не перш за все ненавидіти інших тому, що вони «не українці». Врешті, бути патріотом, це значить, будучи українцем, виховувати в собі перш за все громадські, політичні, державотворчі прикмети: віру в Бога й послух його законам, тобто духовні вартості; далі вірність, твердість, сильновольність, дисципліну, пошану для своєї традиційної влади (монархізм), загалом кажучи, лицарськість — тобто політичні вартості».

В. ЛИПИНСЬКИЙ

«Я ТАК ЛЮБЛЮ СВОЮ УКРАЇНУ УБОГУ, ЩО ПРОКЛЯНУ СВЯТОГО БОГА, ЗА НЕЇ ДУШУ ПОГУБЛЮ...».

Т. ШЕВЧЕНКО

«Україна — це «все, що тільки є на світі».

М. ГОГОЛЬ (за Ю. ЛИПОЮ)

«Та нема лучче, та нема краще, як у нас на Україні...»

(З КОЗАЦЬКОГО ГІМНУ XVII ст.)

«Навіть трудно сказати, за які саме якості любиш своє національне; іноді вкажеш ці якості, а іноді ні, а ось любиш».

О. КОСАЧ

«Все на світі можна вибрати, сину, вибрати не можна тільки батьківщину».

В. СИМОНЕНКО

«Патріотизм, любов до землі є основною динамічною силою, як української, так і всіх осілих націй».

В. ЛИПИНСЬКИЙ

«Гідність громадянина складається із гідності терену (де народився, живеш, де жили твої пращури), із гідності Нації (її величі Духу), гідності держави, гідності роду свого і особистої гордості (здібностей, праці, моральності), без цього людина не людина, а раб, кріпак, лакиза, багно, яке не має нічого одухотвореного, святого, гуманістичного, а через це воно «продасть усіх, усе і кожного зокрема» — натовп, «етнографічний матеріал».

В. СНИЖКО

«1) «патріотизм» стоїть ближче до таких понять, як *батьківщина*, країна, місце народження, він відображає любов до *країни*. «Націоналізм» ґрунтується на комплексі почуттів, адресованих *нації*;

2) патріотизм більше пов'язаний з емотивною сферою, почуттям відданості власній країні, готовністю служити їй. Націоналізм має інше психологічне «навантаження», опікується переважно проблемами незалежності і єдності певної нації;

3) хронологічно-історично патріотизм — це явище, набагато старше за націоналізм. Патріотизм існував з найдавніших часів, коли тільки починали вироблятися певні форми суспільної організації людства. Націоналізм — відносно недавній феномен;

4) за своєю природою патріотизм не має агресивного характеру, це почуття, спрямоване на захист. Націоналізм невіддільний від таких категорій, як сила, влада. Він узаконює застосування сили для того, щоб утримати єдність нації, або ж для зовнішньої експансії, він пов'язаний з агресією».

Л. СНАЙДЕР

8. Традиціоналізм

«Народ — це організм, створений минулим, і як всякий організм, він може бути змінений не інакше, як через довгі спадкові накопичення.

Люди керуються традиціями особливо тоді, коли вони перебувають у натовпі, до того ж змінюються легко тільки одні назви, зовнішні форми.

...Нічого про це жаліти. Без традицій не може бути ні національної душі, ні цивілізації. Тому й одним з головних занять людини з тих пір, як вона існує, було створення сіті традиції і руйнування її після того, як благотворна дія традиції вичерпалась. Без традицій не може бути ніякого прогресу. Трудність полягає в тому, щоб знайти рівновагу між постійністю і мінливістю, і ця трудність дуже велика».

Г. ЛЕ БОН

«Традиціоналізм містить у собі завжди своєрідну суперечність. Якщо традицією називається спосіб життя і мислення, успадкований від попередників, то традиція людьми скоріше переживається, ніж усвідомлюється. Оскільки вона очевидна, остільки ніхто такою її не уявляє. Колектив виявляє відмінність своїх звичаїв і цінностей, порівнюючи себе з іншими колективами. Тим самим він ослаблює свою традицію, яка вже не приймається без попереднього міркування щодо того, звідки відомо, що ця традиція одна з багатьох. Традиційні суспільства не знають традиціоналізму, оскільки не усвідомлюють своєї винятковості».

Р. АРОН

«Необхідно поривати всі зв'язки з тим, чому рано чи пізно суджено зникнути. Складність в такому випадку полягатиме в тому, щоб зберегти фундаментальну, не спираючись на жодну з наявних або успадкованих форм,— в тому числі і істинно традиційних форм минулого, які належать. Спадкоємність світу Традиції може бути підтримана тільки на екзистенційному рівні або, більш точно, на рівні внутрішньої орієнтації людини при максимальній зовнішній свободі. В цьому випадку опору на Традицію належить шукати не в зовнішніх позитивних і впорядкованих формах, які колись виникли як історична реалізація основ цієї Традиції, а з самої Традиційної Доктрини, взятої в її чистому вигляді, яка перевершує всі можливі форми її конкретного історичного вияву і ті, що передували їй. Ця Доктрина в її чистому вигляді ніколи не належала масам, але завжди мала «внутрішній», «елітарний» характер».

Ю. ЕВОЛА

«Як індивідуалізм в Європі виявляється послідовно в традиціоналізмі й у пошануванні родини, так далі він веде до розуміння нації, націоналізму (націоналізму в найширшому розумінні) й держави. Це шойно нація може запевнити при культурі традиції правдиву вічність родини, чи, вірніше, роду, яких життя обраховуємо на століття. Нації живуть тисячоліттями; нації від родів часто й простірно куди ширші і вони запевнюють куди більші можливості вияву індивідуальностей».

В. ЯНІВ

«Також поставання спільнот виникає під впливом почувань, а не в результаті зрозуміння необхідності чи інтересу. Тому українець це людина «малих гуртів», в які він безпосередньо вростає. Всі ті малі спільноти — родина, братство, громада — сильно злютовані почуваннями. Далеко менше зрозуміння до великих спільнот, до яких поставання потребує певного абстракційного процесу. Все-таки під впливом ідеалістичної постави є пошана традиції, як суми витворених століттями ідеалів, і традиція виконує важливу дисциплінуючу функцію, зокрема важливу при відомій анархічності вдачі. Авторитет ідеалу є багато сильніший від авторитету конкретної одиниці, а протиставлення колишньої свободи, що уможлиблювала самовияв і своєрідні форми життя («вольності»), сучасній неволі є чинником, скріплюючим традиціоналізм. Цей традиціоналізм став підставою національного відродження за Шевченка і завдяки Шевченкові».

В. ЯНІВ

«Ворог об'єднання Росії, України і Білорусії є село і ще раз село, і в першу чергу найбільш консервативне, найбільш запліснявіле в своїх народних феодальних традиціях село України, особливо України Західної з його особливою запеклістю в боротьбі за відстоювання власних місцевих народних традицій, які вкорінилися у західноукраїнському селянстві внаслідок багатовікової боротьби з польськими міськими впливами, впливами жорстокими і високомірними, впливами чужими у всіх відношеннях».

С. ГОРОДНІКОВ

9. Консерватизм

«Істинний консерватизм є боротьба вічності з часом, супротив нетлінності тлінному».

М. БЕРДЯЄВ

«Неоконсерватизм — це цінності вільного лібералізму плюс релігія плюс націоналізм».

С. ЛІДМАН

«Консервативне мислення бачить у всіх людських стосунках вічне повернення того, що існує постійно, то виступаючи на передній план, то відступаючи назад, але проривається завжди, бо воно вічне і міститься в людині. Однак навіть це вічне слід постійно, знову і знову духовно черпати із сучасного».

А. М. ВАН ден БРУК

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ

1. Ідентичність

«Як і решта термінів царини націоналізму, вислів «національна ідентичність» має значення як головного взірця ідеології націоналізму, так і аналітичного поняття... А зараз хочу запропонувати робоче означення поняття, що нині набуло широкого вжитку: «безперервне відтворення й нове тлумачення характерних вартостей, символів, пам'яті, мітів і традицій, які утворюють особисту спадщину нації, а також ототожнення індивідів з цими ознаками, спадщиною й складниками культури».

Вирішальними для означення є два взаємозв'язки: перший — між колективним та індивідуальним рівнями аналізу, а другий — між безперервністю й зміною ідентичності. Надто часто надають особливого значення одному складникові, нехтуючи іншим; якщо ми хочемо зрозуміти поняття національної ідентичності, маємо зрівноважувати їх».

Е. СМІТ

«Становище найстабільніше там, де колективна ідентичність спирається, головним чином, на культурні складники, як-от касти, релігійні секти, етнічні спільноти й нації. Оскільки інші типи колективної ідентичності, наприклад, клас або місцевість, слугують інтересам групи, вона з легкістю розпадається після досягнення мети. Культурні спільноти тривкіші, адже основні культурні складники, на які вони спираються (пам'ять, вартості, символи, міти й традиції), тяжіють до посилення стабільності й згуртованості; вони становлять кістяк колективної безперервності й відмінності. Усі ці складники відтворено в колективній пам'яті про величні подвиги й видатні особи, вартості шляхетності, справедливості тощо, символи святинь, їжі, одягу й гербів, міти про походження, визволення й обраність, традиції та звичаї, ритуали й родоводи. У такому разі колективні культурні

складники особливо помітні й довговічні, тому досліджувати їх слід окремо від джерел особистого самовизначення».

Е. СМІТ

«Ось чому в запропонованому означенні розглядаються процеси «нового тлумачення» взірців пам'яті, вартостей, символів, мітів і традицій, які становлять особисту спадщину нації. Нині достеменно відомо, як змінюються складники національних ідентичностей, але це процес, який відбувається щопокоління, адже зовнішні події та внутрішні перебудови груп і держав сприяють новому баченню колективних традицій. Такий процес «етносимволічної реконструкції» спричинює повторний відбір, рекомбінацію та рекодифікацію наявних вартостей, символів, пам'яті тощо, і щопокоління наповнюється новими культурними складниками. Отже, «героїчне» бачення національної ідентичності з темами боротьби, визволення й жертвності, типові для новітніх незалежних держав або «держав-націй», в наступному поколінні може поступитися місцем доступнішому, прагматичному й утилітарному різновидові національної ідентичності. Вона надаватиме особливого значення підприємству, організаційності й толерантності стосовно відмінностей, темам, які здатні з'ясувати походження «альтернативних етнічних традицій» в історії нації».

Е. СМІТ

«Отже, національна ідентичність в її суто сучасному розумінні є ідентичністю, яка полягає в належності до «народу», найважливішою ознакою якого є те, що його визначають як «націю». Кожен, хто належить до «народу», за такої інтерпретації, поділяє його вищі, елітарні якості: це означає, зрештою, що стратифіковану національну популяцію розуміють як однорідну в своїй основі, а розмежування на стани і класи вважають за щось поверхове. Цей принцип лежить в основі всіх націоналізмів і виправдовує сприймання їх як різних виявів того ж самого загального феномена».

Л. ГРИНФЕЛД

«Іншою, без кінця дебатованою, проблемою є те, що формування нації — не подія, процес. Момент у такому про-

цесі, за якого частина людності, що засвоїла свою національну ідентичність, є достатньою для того, щоб націоналізм став рушійною силою у мобілізації мас, не підлягає точному обрахунку».

В. КОННОР

«...Найпоширенішою і найстабільнішою формою ідентичності є етнічна ідентичність, що базується на таких групових рисах, як спільність походження, мови, культури, релігії, історичної пам'яті, історичної долі та ін.»

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

2. Психологія (душа, почування)

«Етнопсихологія — згідно з етимологією слова (по-грецьки): етнос — нарід; псіхе — душа; логос — слово, в похідному значенні — наука — це наука про психічні особливості народу. ... Йдеться тільки про певну однорідність у способі думання, відчування, хотіння, реагування одиниць, що складаються на нарід чи певну понаднаціональну спільноту зі спільними прикметами (що рішають про культурний цикл). ...При етнопсихології йдеться, отже, про спільні психічні особливості **людей**, що разом **творють** даний **нарід**, ці особливості є доволі сильні, щоб рішити про окремішність народу, про його своєрідність у порівнянні з іншими».

В. ЯНІВ

«Існують великі незмінні закони, які керують загальним ходом кожної цивілізації. Ці незмінні, найбільш загальні і найосновніші закони витікають з душевної будови рас. Життя народу, його установи, його вірування і мистецтва є тільки видимими продуктами його невидимої душі. Для того, щоб якийсь народ перетворив свої установи, свої вірування і своє мистецтво, він повинен спочатку переробити свою душу; для того, щоб він міг передати іншому свою цивілізацію, потрібно, щоб він в стані був передати йому також свою душу».

Г. ЛЕ БОН

«Народ може втратити дуже багато, зазнати всляких катастроф і бути ще спроможним піднятися. Але ним усе втрачено, йому вже ніколи не піднятися, якщо він втратив свою душу.

...В усіх проявах життя нації ми завжди знаходимо, що незмінна душа раси сама тче свою власну долю».

Г. ЛЕ БОН

«Ніхто не може вилізти із своєї шкіри, так само як із своєї душі».

Ф. ЛЕНЦ

«Душа у всіх своїх проявах суттєво залежить від людського мозку, вона тим розвинутіша, чим більш розвинутий головний мозок, і слабшає при недоліках та хворобах мозку».

Д. БЕН

«Те, що називається душею народу, можна звести до свідомого чи несвідомого впливання чи наслідування, тобто йдеться в даному випадку про певний і розріз, профіль».

ДРИШ

«Генетична пам'ять розгортається, а не розвивається. Інформація про ієрархізовану організованість заноситься у пам'ять...

...Психічний досвід об'єднує. Нація має спільну душу — егрегор».

Р. ПЕРІН

«Душа не є щось, що пізнає, лише щось, що хоче».

Д. ДОНЦОВ

«Совість не може бути продуктом виховання чи навчання».

К. ЮНГ

«Якраз ця сітка спільних традицій, ідей, почуттів, вірувань, способів мислення становить душу народу. Ми бачили, що ця душа тим тривкіша, чим міцніша вказана сітка.

Насправді вона й лише вона одна зберігає нації, не маючи можливості розірватися без того, щоб не розпалися вміть ці нації. Вона становить разом і їхню справжню силу, і їхнього справжнього господаря».

Г. ЛЕ БОН

«Нація — це душа, духовний принцип. З двох речей, які є, властиво, однією, складається душа, цей духовний принцип. Одна в минулому, друга — в майбутньому. Одна — це спільне володіння багатим спадком споминів, друга — спільна згода, бажання жити разом, користатися спільним і надалі неподільним спадком».

Е. РЕНАН

«Єдина нація не має двох душ, а значить і двох психологій, як і здорова нормальна людина, а коли дві психології, то вони вже два народи, дві нації».

С. ШЕЛУХІН

«У нації є власна, особлива психологія і відповідно психопатологія. Остання полягає у накопиченні великої кількості ненормальних ознак і властивостей, з яких найбільш дивною є навіюваність, що уражає націю в цілому».

К. ЮНГ

«Архетипи «фізичної раси» не завжди співпадають з «духовною расою» згідно критеріїв гармонії... Чужорідні душі спотворили нашу волю, ослабили характер, пошкодили темперамент... тяжіють над нашою здатністю приймати рішення... перетворюючи на маріонетку подій».

Е. ЛОНГО

«Народ, якщо в ньому оживає відчуття загрози психічних сил, завжди переживає тугу за героєм, переможцем драконів; звідси нинішня тенденція апелювати до особистості. Коли Гітлер прийшов до влади, мені стало зрозуміло, що почався масовий психоз».

К. ЮНГ

«Наше психічне потребує ворога і навіть робить свій внесок у його створення».

К. ЮНГ

«...те, що індивіди відчувають націю в своїх серцях. Якщо я відчуваю у своєму серці дух єврейської національності настільки, що вона накладає відбиток на все моє внутрішнє життя, то дух єврейської національності пробуває в мені; і його пробуття не закінчується навіть тоді, коли всі мої сучасники євреї припинять це відчувати у своїх серцях».

А. ХААМ

«Пригляньмося ближче до тої сили. То це є та творча сила? Те бажання «іти впоперек волі більшості», ця «ідейна затятість», «бойовий дух», моральна «мужність», віра в своє право, «жива думка», «героїзм», — що це є? Джерело цього лежить в світі емоцій, активних і сильних. Далі пройде той, у кого ці емоції активніші, як при рівних масах далі зайде тіло, що розвинуло більшу швидкість, що отримало більшу спонуку. Світ правиться і перевертається почуваннями, яким ідеї лише служать провідниками. Силу ідеям надає завжди сила їх емоційного підґрунтя».

Д. ДОНЦОВ

«У серці людини лежить джерело тих явищ, які закарбовані особливостями, що не впливають з жодного загального поняття чи закону».

П. ЮРКЕВИЧ

«Серце породжує лише ті явища душевного життя, які не можуть бути з'ясовані загальними закономірностями психіки. В ту сферу, що в ній панує загальна закономірність і правильність, серце не втручається. Воно лише розкриває себе в цій сфері, і то не разом, а помалу, та раз від разу. В глибині серця завше залишається джерело нового життя, нових рухів та стремлінь, які не вміщуються у закінчені обмежені форми життя душі і роблять її придатною для вічності».

Д. ЧИЖЕВСЬКИЙ

«Українська душа має дві сторони: внутрішню — серце (почуття) і зовнішню — мислення (розум). Внутрішньою стороною ти зв'язаний з Україною, зовнішньою — з іншими народами».

П. КУЛИШ

«Потяг до краси насичує ціле життя українця. Крім ділянки музичної й поетичної творчості, видно це і в одежі, і в оселі, і в любові до природи... Багата поетична натура українця висловлюється в незмірній кількості дум, побутових і ритуальних пісень, приказок, легенд і т. д.».

П. ЛЕОНОВИЧ, Я. СТАВРОВСЬКИЙ

«Участь природи в великоруських піснях дрібна, в українських — незвичайно велика: українська поезія не розлучається з природою; природа оживлює її, поділяє з нею радість й журбу людської душі... Душею кожної народної поезії є, звичайно,— любов; в великоруських піснях це почуття тільки де-не-де бере верх над матеріальністю; навпаки, в українських воно досягає якнайвищого одуховлення, чистоти, височини, спонук і грації образів... Українська жінка в поезії українського народу змальована такою духово прегарною, що й у самому своєму упадку являє поетично свою чисту натуру й соромиться свого пониження».

М. КОСТОМАРОВ

«Ця риса, *мальовничий індивідуалізм* — це те, що перше впадає до очей *чужинцеві*. Недарма описи України від Гердера до сучасних мандрівників підкреслюють цю прикмету українського характеру і надають цілому краєві назву Геллади. Правдоподібно, таки є зв'язок індивідуалізму українців із гелленським первнем раси».

Ю. ЛИПА

«...кількадесят тисяч образів, мальованих вояками в таборах інтернованих, це на 95% — квіти, лагідні краєвиди і ідилії. Ба, й у сучасних бойовиків побачимо лагідно коліровані й умаєні квітами герби. Зрештою, ця лагідність, а навіть «ніжність», що її несправедливо дехто змішує з безсилюстю, не зменшує бойовости, ані не виключає жорстокости».

Ю. ЛИПА

«Нешчасливе географічне положення», сприятливі дані природи, хаотична мішанина різних рас витворили в мешканцях України надмірну, часто пристрасну чутливість, якої не вдержують ослаблені легкою боротьбою за фізичне існування і причинами політичного характеру воля та інтелігентність».

В. ЛИПИНСЬКИЙ

«...українці приступні найглибшим відрухам любови, що грає провідну роллю в їх духовому житті, але часто це чуття обертається з якоїсь маловажної причини в свою протилежність,— у розумово незбагненну, але чуттєво зрозумілу ненависть».

І. МІРЧУК

«Розглядаючи по черзі поодинокі аспекти української психіки в їхньому відношенні до світосприймальних настанов, ми могли ствердити, що часто виявлялася виразна *конвергенція*, тобто *збіжність* напрямку тих чинників, що впливали на формацію української душі. Та іноді зазначувалася і *дивергенція*, *розбіжність* діючих чинників... Досить пригадати, що, напр., вражає конвергенція-збіжність між динарським расовим складником, козацькою концепцією «віта максіма ет героїка» і геопсихічною дією степу і його краєвидного мотиву «далечини без краю». Ї подібно, виразна конвергенція поміж остійським расовим складником, тягою до творення малих груп типу «життєвої» та «почуттєвої» спільноти і відхилення європейського сцієнтизму-науковости, як *Heerschaftswissen*, що хоче панувати над світом, у напрямку гуманістичного знання про людину й її формацію,— так само збіжність між остійським складником і заміною експансії в світ, що характеризує ренесансовий персоналізм,— її протилежністю доглибинним унутрішненням людини. Так оце стверджуючи конвергенцію в рамках кожної з щойно наведених серій чинників, не можна не добачувати деякої дивергенції-розбіжності саме між тими двома серіями чинників».

О. КУЛЬЧИЦЬКИЙ

«...Подібно і простір, впливаючи — незаперечно — на різниці, не нівелює спільного (як і діалекти не перекреслюють існування мови). Очевидно, треба бути свідомим регіо-

нальних різниць у психіці,— і їх навіть може досліджувати диференціальна етнопсихологія. Але попри регіональні різниці можна й треба досліджувати спільний «переріз».

В. ЯНІВ

«Сковорода відрізняє правдиву несвідомісну душу, яку він називає серцем та безоднею (який перегук із сучасною психологією, яка говорить про «ендотимну підвалину», як підставу), і свідому *поверхню* душі, яка, на його думку, є тільки *тінню* першої. Все, що діється на свідомій поверхні, а сюди належать й усі інтелектуальні процеси, народжується *перш за все у серці*, так що серце — це властиво зерно душі, корінь усього життя в людині, джерело всіх змагань та думок».

Я. ЯРЕМА

«Носячи в серці *рай любови* і благословення, гаряче бажали вони розлити ці божественні дари всюди, де ступнем ступали і з речами оберталися».

П. КУЛІШ (про братчиків Кирило-Методіївського товариства)

«Кожна поразка руйнує не лишень армії вояків, але й мораль, душі програвших».

У. САМЧУК

3. Дух

«Лише повне перетворення, лише початок цілком нового духу може нам допомогти».

Й.-Г. ФІХТЕ

«Вільний дух є найпевнішою запорукою незалежності».

А. ЛІНКЛЬН

«Дух, що панує в даному часі, формує народи».

КАЙЗЕРЛІНГ

«Народ дає кров, держава — тіло, нація — дух».

В. САУЕР

«Отже, бійся! Дух летить, зриває вежі. Чи сказати можуть люди, Де його пориву межі! Може, смерть несе він в далі, Може, бурі кругойдучі, і у їх нестримнім шалі Королі дрижать могуті. Їхніх військ горять колони, Все дрижить, земля холоне. Скільки тих могил в тумані! Тільки рух живе тепер — Вічний революціонер, Дух, що в людському стражданні».

Ю. СЛОВАЦЬКИЙ

«Я дух одвічної стихії, що зберіг Тебе від татарської потопи й поставив на грані двох світів творити нове життя...»

З «ДЕКАЛОГУ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТА»

«Я встановив загальні початки і побачив, що окремі випадки як би самі по собі підпорядковуються їм, що історія кожного народу впливає з них як наслідок і будь-який частковий закон, пов'язаний з іншим законом, або залежить від іншого, більш загального закону.

...Законодавець повинен пристосуватись до народного духу, оскільки цей дух не суперечить принципам правління, тому що краще всього ми робимо те, що робимо вільно і в погодженні з нашим природнім генієм.

...Багато речей правлять людьми: клімат, релігія, закони, принципи правління, приклади минулого, звичаї; як наслідок всього цього утворюється спільний дух народу».

Ш. МОНТЕСК'Є

«Переборення опорів, ...активність, рішучість, самоутвердження... боротьба проти вражінь моменту,... проти близького, схопимого, начинення того, що має загальність і тривалість...»

ШПЕНГЛЕР

«Відвага шляхетних рас, абсурдна, спонтанна, з байдужістю й погордою до втіх і вигоди тіла, до життя й добробуту».

СОРЕЛЬ

«Національний принцип — він духовний, не природний, не біологічний, не вроджений і т.д.— кожен, хто вірить у духовність та у свободу цієї духовності й прагне вічного відтворення, вдосконалення цієї духовності через свободу, той, де б він не народився та якою б мовою не говорив, є нашої раси, *unseres Geschlecht*, нашого роду, нашої генеалогії, нашої настанови й мало що не статі».

Й.-Г. ФІХТЕ

«Скрізь, де панує європейський дух,— спостерігається максимум потреб, максимум праці, максимум капіталу, максимум видатності, максимум амбіції, максимум могутности, максимум змін у зовнішній природі, максимум зносин і виміни... Цікаво, що європейця не означає ні раса, ні мова, ні звичаї, але устремління й розмах волі».

ПОЛЬ ВАЛЕРІ

«Слава нації нині не ґрунтується ні на її численості, ні на дужій тілесній будові... ні на видатному хисті помщатися за кривди; вона не ґрунтується також на сліпому наслідуванню французьких мод та звичаїв, але на морально-інтелектуальній величчі, духовній діяльності та самостійності духа...»

Я. КОЛЛАР

«Існують, якщо можна так висловитися, три могутніх духи, які час від часу линули над спокоєм вод і ставали силою, котра переважно урухомлювала моральні відносини і енергії людства. Це були дух свободи, дух релігії і дух благородства».

ХЕЛЕМ

«Все змінилося навколо в світі і потрібні нові реакції живого духу на все, що здійснюється. Ці нові реакції потрібні і для духу, що залишився вірним своїй вірі, своїй ідеї».

М. БЕРДЯЄВ

«Який сильний духом має бути той, хто у таких випадках зважується взяти у свої руки кермо влади, хто може твердо і впевнено ухвалювати, що треба зробити, хто має безсумнівне право від кожного, кого зустрине, хоче той того

чи ні, владно вимагати найтяжчого обов'язку, а того, хто опирається, змусити, щоб він ризикував усім, навіть своїм життям. Не може то бути дух спокійної міщанської любові до державного устрою і до його засад, а тільки невтоленний вогонь вищої любові до вітчизни, яка огортає націю, мов оболонка вічності, задля якої шляхетна людина радо жертвує собою, а нешляхетна, що існує тільки задля тієї першої, мусить жертвувати собою. Це не та міщанська любов до ладу: ця ніколи, будучи при доброму розумі, не здатна на високу жертвність. Хоч би як там сталося, для неї завше знайдеться якийсь керманіч, бо ніхто не урядує задарма.

Й.-Г. ФІХТЕ

«Те, чого ми потребуємо,— це твердість, твердість, і ще раз твердість».

О. ШПЕНГЛЕР

«Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух, лиш соняшні клярнети».

П. ТИЧИНА

«Не Зевс, що *панував* над світом, Пан — символ його окультної сили, що є у вічній *русі*, Голуб-Дух, що *створив* з хаосу світ, Гнів — що хоче його *зруйнувати*, — всі ці боги були занадто переняті *волевым* первнем, щоб заімпонувати мертвим власникам «мертвих душ».

Д. ДОНЦОВ

«Краса вічного руху, поезія здобувця, твердих м'язів і твердої волі мало імпонували їм, які знали лише красу гуманності, похилених чол і нарікань без кінця. Діяльність і рух — це було для Гегеля «вищий ідеалітет життя», для наших філософів — спокій і щастя в спокою. Непорушність, тиха погідність. Це, мабуть, про них сказав Ніцше: «Ваше безжурне споглядання хочете звати ви контемпліацією»; все — «чого можна діткнутися боязкими очима, вам хочеться охрестити гарним» — садок вишневий, верби, могили, придорожні хрести, застигле сонце — закам'янілий рух».

Д. ДОНЦОВ

«Те, що бракує українській ідеї, це «цілком новий дух». Наша мандрівка по пустелі ще не скінчилася тому, що були в нас тисячі воль замість однієї і сотки туманних, замість однієї яскравої думки, що лучила б усіх в одну цілість. Бо що є нація, коли не скупчення мільйонів воль довкола образу спільного ідеалу? Ідеалу панування певної етнічної групи над територією, яку вона одержала в спадщині по батьках і яку хоче залишити своїм дітям».

Д. ДОНЦОВ

«Тільки повна перебудова, тільки народина цілком нового духа можуть нам допомогти».

Д. ДОНЦОВ

«Комунізм цілком противний духові української нації».

С. БАНДЕРА

«Дух мусить втілитися в чин! Ідея та мораль у мечі!»

Я. СТЕЦЬКО

«Коли я крицею зроблюсь на цім вогні, скажіть тоді — нова людина народилась! Коли ж зломлюсь, не плачте по мені: пожалуйте, чому раніше не зломилась!»

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

«8. Найвидатнішим силовим засобом росту нації є її духова тугість, узмисловлена в витворених вартостях культури, що — з одного боку — затісняють внутрішню спільність нації, а з другого — простеляють їй шлях від осереднього впливу на оточення. Культура не є тільки чинником національної окремішності та її відпорності назовні, але першим з-поміж чинників безпосереднього зазначення на оточенні духової сили нації, за яким з тим більшим успіхом наступає цивілізаційно і політично-господарське його опанування».

З ПОСТАНОВ ПЕРШОГО КОНГРЕСУ ОУН, 1929

«...Дух панує над матерією, а не навпаки, як це доводять різні теорії і вчення матеріалізму (комунізм, соціалізм, космополітичний лібералізм).

Националіст знає, що головним двигуном історії є Дух, Ідея і що від сили їх залежить просування історії і народів вперед».

КОНГРЕС УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ. Ідеологічні засади, 1990-ті роки

«Воскресити національний дух, віру у націю, у Батьківщину».

С. ГОРОДНИКОВ

КОНЦЕПЦІЯ «ДУХУ НАРОДУ» є історично першою соціально-філософською моделлю, а також різновидом політичної ідеології періоду становлення національних держав. Вона сформувалась у кінці 18 ст.— перша пол. 19 ст. До її представників належать І. Кант, Й.-Г. Фіхте, Ф.Шеллінг, Г. Гегель (Німеччина); Д. Джентілі, П. Манчіні (Італія); Ж. Де-Местр, Ф. Гізо (Франція); А. Хом'яков, П. Чаадаєв, І. Аксаков, М. Данилевський (Росія); П. Куліш, М. Грушевський, Д. Донцов (Україна) та ін. (Ст. 85).

...«Межі національної єдності закінчуються там, де закінчуються кордони даної мови» (Фіхте). В концепції «духу народу» поняття «народ» і «нація» ототожнюються. Термін «нація» часто спеціально не визначається. З числа сформульованих найбільш повна і точна дефініція дана Шеллінгом. За його визначенням, нація — це не «більша чи менша кількість фізично подібних індивідів, співіснуючих у просторі, а «спільність свідомості», «спільність мови та міфології, колективних уявлень», що виникають разом з народом, як свідомість народу індивіду».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Німеччина...— народ, котрий віджив свої сили, бо після такого духу, після такої науки — довіритися ідеї меча, крові, насильства і навіть не підозрювати, що є дух і торжество духу, а сміятися над цим з капральською грубістю! Ні, це мертвий народ і без майбутнього».

Ф. ДОСТОЄВСЬКИЙ (з листа МАЙКОВУ)

4. Воля

«Волю так само тяжко схопити поняттям, як і останній зміст слів Бог, сила, просторонь».

А. ШОПЕНГАУЕР

«Людська воля це є сила... ненаситне бажання виявлення влади..; це привладнення і втілення, бажання перемоги, формування, творення і перетворення, аж поки переможене не перейде цілковито в повну владу напасника».

ВОРД

«У волі головне є жадоба влади.., бажання влади походить від волі бути могутнім.., виявлення волі є ніщо інше, як насолода розросту, виступлення поза власні границі... Ніколи собі не можна забезпечити влади й засобів доброго життя, що мається в дану хвилину,— без устремління здобути їх ще більше».

Т. ГОБС

«Висилайте кораблі на не знані моря! Живіть у війні з рівними собі і з самими собою. Будьте напасниками і здобувцями, поки не можете бути володарями і посідачами... Боротьба за перевагу, за зріст і розширення, за могутність.., бо жага могутності — це, власне, жага життя».

Ф. НІЦШЕ

«З тих, які грають найважливішу роль, слід головним чином відзначити: наполегливість, енергію, здатність володіти собою,— здібності, які походять з волі. Ми згадаємо також серед основних елементів моральність, хоча вона синтез доволі складних почуттів... Мати моральність для народу — означає мати тверді правила поведінки і не відступати від них».

Г. ЛЕ БОН

«...Це я називаю філософією вікінгів. Коли на місце того, що є, зухвало ставиться те, що має бути, то за цим напевне криється людське, аж надто людське «хочу!»»

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Новітня нація в її істоті характеризується до певної міри вольовими прямунками, ядро яких полягає в тім, що відповідні почування поширюються по змозі серед якнайбільшого загалу людей».

Ф. ТЕНІЄС

«Народ — це природна і, за певних обставин, культурна єдність, нація ж — завжди сформований волею організм... Нації завжди виникають як імперії... Нації — це завжди власні держави».

КАТЕНБУШ

«Інтелект не є силою, лиш знаряддя; не річчю, що сама рухає і творить, лиш річчю, яку рухають і якою творять сили, що стоять поза нею. Сказати, що розум кермує людиною, так само немудро, як сказати, що нею кермують її очі. Розум — це око, через яке бажання бачить свій шлях, щоб себе заспокоїти».

СПЕНСЕР

«Нація первинна щодо всього, вона є джерелом усього. Її воля завжди законна, це ж бо сам закон... Нації на землі повинні сприйматись як окремі складники поза межами соціальних зв'язків чи, так би мовити, у природному стані. Здійснення їхньої волі не має меж і не залежить від усіх громадянських формальностей. Існуючи тільки в природному стані, їхня воля для досягнення повного впливу потребує тільки *природних* характеристик волі. І будь-яка воля нації самодостатня для виконання; усі форми правочинні, а воля нації — найвищий закон».

Е. СМІТ (за абатом СІЄСОМ, 1789)

«Кожний, самозаглиблюючись, повинен відчувати і випробовувати, що воля і свобода є одне і те ж. Воля є збірний мускульний механізм організму... Без сумніву, рід людський оснащений особливим органом, через який він пізнає Творця всесвіту і дивується йому. Бог існує, тому що є орган, щоб пізнавати і дивуватися Йому. Фізичні обставини можуть зупинити розвиток тої частини мозку, через яку Твор-

цю потрібно було відкритися людському роду. Якщо було б плем'я, організація якого була б зовсім нерозвинена в цьому відношенні, то воно до почуття релігії і пізнання Бога не могло б бути здібніше тварин. Для тих істот, організація яких не розвинена в сенсі певних здібностей, Бога немає».

Ф. Й. ГАЛЛЬ

«Воля (в найширшому розумінні) — се той чинник, який означену спільність людських одиниць перетворює в гуртову цінність, в суспільство».

В. СТАРОСОЛЬСЬКИЙ

«Стихійна воля — се безпосередний, змисловий, непередуманий відрух, історично первісний тип волі. Вона найтісніше зв'язана з почуттям, має на меті заспокоєння найближчого відчутого забажання, а не осяженне свідомо поставленої цілі. В цьому значінню можна би сказати, що стихійна воля не знає і не має цілі, а має тільки напрям. Її істота араціональна, бо жерелом її психичний стан, а не раціональне думання. Через те вона «стихійна».

Її протиставленням є тип волі, яку за браком іншого терміну називаємо «свідомою». Се воля, яка визволилася від психичної стихії. Вона вже не безпосередній вислів почувань та настроїв, але є наслідком праці думки, яка «свідомо» означає та вибирає цілі, а має тільки напрям, але й означену ціль. Рішаючу роль в ній має елемент раціональності, правильне думання».

В. СТАРОСОЛЬСЬКИЙ

«На цій волі (не на розумі), на догмі, аксіомі (не на доведеній правді), на самостійнім, не на деравитивнім постулаті, на бездоказовім пориві, мусить бути збудована наша національна ідея, коли ми хочемо утриматися на поверхні жорстокого життя. Бо воля нації до життя як «пожадання неясно відчутого другого ладу речей» (Фіхте) є підставою всякого, опертого на ній, свідомого устремління, всякої ідеї».

Д. ДОНЦОВ

«Воля... це вічне стремління, вічний невсипущий гін, що лише хвилиночку задовольняється, абстрактне, іраціональне, щастя в собі...

Головним мотором наших вчинків є власне бажання, афекти, пристрасті, за якими в хвості йдуть мотиви».

Д. ДОНЦОВ

«Національна воля є щось інше від суми одиничних волей, вона вище «волі народу», його часових потреб, завдань і обставин моменту. В устремлінні нації до розросту грає ролю ні її чисельна сила в даний момент, ні географічне положення, лиш той суб'єктивний момент, що зветься волею до розросту».

Д. ДОНЦОВ

«Воля без її виявлення назовні — є нісенітниця. Так само й національна воля, яка прагне зберегти лише залишену їй діянням ворожих сил царину впливу, зрікаючись і духовою, і матеріальною експансією».

Д. ДОНЦОВ

«Там, де нема волі, нема експансії; де нема експансії — є лише оборона; де є лише оборона — є ідеал миру, і зник потреби організаційно-державного центру, а коли наступає цей зник, свої найвищі функції нарід передає іншій нації, а сам перестає нею бути».

Д. ДОНЦОВ

«Спілка — се суспільство, в основі якого лежить не «стихийна», а «свідома» воля. Її жерелом є не внутрішня, психічна склонність учасників, але воля, яка стремить свідомо до означеної цілі. Спілка може бути і накинена, примусова. І тоді воля учасників спілки належати до неї не тратить раціоналістичного характеру: вона мотивована переконанням про конечність коритися перед примусом. Оскільки ж сей, хто покидає примус, зуміє, дякуючи пр. своєму авторитетові, витворити не тільки се переконання, але й стихійну волю оставати в спілці, остільки спілка стає спільнотою».

В. СТАРОСОЛЬСЬКИЙ

«Стихийна воля», яка творить національну спільноту, не має цілком визначеної мети, вона повністю «обіймає» націю і тому немає обмежень, у тому числі часових. Держава ж тримається на «свідомій» волі, яка «спрямована до означеної цілі. Через се ця воля є предметово означена, вона є обмежена цією ціллю і не сягає поза неї. ...Національне об'єднання це не об'єднання для означеної цілі, отже воно не є обмежене речево цією ціллю. Воно розтягується, або має тенденцію розтягуватися на цілу людину, не полишаючи ніякої необнятої собою сфери її життя».

В. СТАРОСОЛЬСЬКИЙ

«...нація — це політично активна народність... Боротьба потребує для своїх цілей існування спільноти і сама витворює спільноту...

Реалізація політичної волі — це чинник, який творить націю».

В. СТАРОСОЛЬСЬКИЙ

«Об'єктивні прикмети нації» — це тільки чинники, які в даних історичних умовах допомогли національній спільноті витворитися, а разом це форми та символи, в яких вона проявляє себе.

Джерелом національної спільноти та істотною силою, якою вона існує, є стремління до політичної самодіяності та самостійності, яке історично проявилось як боротьба за суверенність: «in tyrannos» в межах держави та назовні, за суверенність власної держави.

Історично народини сучасної нації є зв'язані з народинами сучасної демократії, а цей зв'язок не є випадковим, а впливає з природи обох явищ».

В. СТАРОСОЛЬСЬКИЙ

«Воля бути нацією охопила тоді спершу французьку, а потім, у ХІХ ст., також німецьку та італійську нації, вона привела до утворення великих політичних націй на континенті. Але цим новим часам, коли так потужно заявила про себе воля бути політичною нацією, передували ті, коли національна воля ще не пробудилася виразно й усвідомлено, коли не могло бути й мови про національне самовизначен-

ня в повному значенні цього слова і коли, однак, французи та англійці вже були політичною і водночас культурною нацією, а німці та італійці — принаймні культурною».

Ф. МАЙНЕКЕ

«Всяка отже збірна філософія гуртової одиниці (а в першій мірі нації) повинна бути збудована не на відірваних засадах логіки, лише на цій волі до життя, без санкцій, без оправдання, без умотивування; яку не тільки що не треба (як хотіли драгоманівці) гамувати, але навпаки, треба плекати і розвивати, бо з нею живе і вмирає нація; якою освячується політика нації і всі її засади і якої тамувати не вільно ніяким «євнухам» відірваних ідей — лібералізму, космополітизму, гуманізму і т.п. Не обмежувати цю, виявлювану в діяннях одиниць, волю нації до росту, пориву наперед і підбою треба нам, лише зміцнювати її. І це зміцнення має бути першою і головною засадою тієї національної ідеї, яку я тут ставлю на місце кволого інтелектуалістичного, безвольного, «кастратного» провансальства».

Д. ДОНЦОВ

«Сила в історії одиноке мірило значності, бо вона є те саме, що життєвість, а життєвість значить право на життя, себто — незаперечну правду... Радію має сильніший...»

П. КУЛІШ

«Не нам осміяним сміятись, не нам скаліченим іти, не нам піснями заливатись, сліпим — відшукувать сліди».

О. ОЛЕСЬ

«Не нам, знесиленим журбою, роздертим сумнівами, битим стидом, не нам провадити тебе до бою».

І. ФРАНКО

«Та як же ж нам зламать тиранію й тюремні ґрати, коли співці в нас євнухи й кастрати?»

П. ТИЧИНА

«Чому ми такі нікчемні? Тому, що нема в нас хочу, а коли й є, то таке ж нікчемне і кволе, як і ми».

А. ГОЛОВКО

«Національність — в першій мірі має суб'єктивний бік. Це волевий і тепловий елемент, який може підноситися до температури пропасниці, але й спадати нижче нуля. В останнім разі не вистануть нації жодні об'єктивні передумови, щоб здобути від історії признання своїх претензій на державне існування. В тім лежить між іншим точка тяжіння проблеми України».

К'ЄЛЕН

«Отже причин нашої недолі треба шукати в чині, в дії,— в тому, що ми не хотіли або не могли використати для блага Батьківщини своїх багатих природних здібностей. Інакше: причиною нашої недолі є *хиби волі*».

Г. ВАЩЕНКО

«Брак віри і брак волі... Ці духові євнухи-кастрати й були, за виразом одного ідеолога українофільства, оті роздвоєні душі, заражені пістряком, що нищив їх психіку... були полудушними українцями».

Д. ДОНЦОВ

«Зміцнювати волю нації до життя, до влади, до експансії,— означив я як першу підставу націоналізму, який тут протиставляю драгоманівщині. Другою такою підставою національної ідеї здорової нації повинно бути те устремління до боротьби, та свідомість її конечності, без якої не можливі ні вчинки героїзму, ні інтенсивне життя, ні віра в нього, ані тріумф жодної нової ідеї, що хоче змінити обличчя світу».

Д. ДОНЦОВ

«Це був світогляд, що заперечував спершу волю як таку та її значіння в суспільнім житті, що виключав поняття влади як мети, її начинення як засобу,— з механіки громадського життя; що добровільно заліз у свою шкаралупу... що

знав лише розпорошені одиниці, але не їх зорганізований колектив; що привів до атомізації поняття нації, спихаючи це поняття до «племени», а свою філософію до філософії нешкідливого анархізму... Я схарактеризував цей світогляд як світогляд не нації, а верстви, провінції, плебсу. Але в цім є щось гіршого. Це є світогляд націй-паріїв, націй-феллахів. Це був світогляд, що стояв у противенстві до світоглядів діяльних і сильних рас. Це був світогляд нижчих рас, переможених».

Д. ДОНЦОВ

«Без сумніву, ми повинні зберегти й належно плекати здорову емоційність, бо розвиватися й рости можна тільки на ґрунті того, що вже маємо. Але треба звернути увагу й на розвиток нашого інтелекту й волі, щоб досягнути всебічний розвиток нашої особистости. Мусимо йти до оцього шляхом повільного виховування, але в усякому разі не відкиданням нашої емоційности, не висушуванням нашого серця, не нищенням нашої людяности — теоріями, що походять з уже виродженого світу, де запанувала мертва логіка, бо мертва не може дати життя».

ОНАЦЬКИЙ

«Сила й якість наших вражень, сила й якість наших почувань залежить, з одної сторони, від стану нашої волі, а з другої — від змісту наших переживань і свідомості. Пам'ять, увага, асоціація стоять у прямому зв'язку з діями волі. Воля є підставою єдності нашого «я», синтезу нашої свідомості, нашої первісної аперцепції — сприймання світу, підставою асоціаційних вузлів, концентрації уваги і т.п. Також тільки великі потрясіння і напір волі ломлять закостенілі ланцюги наших звичок, нахилів і асоціацій як в індивідуальному, так і суспільному житті».

М. ОРЛИК

«...рушійною силою, мотором нації, що не дасть їй загинути, є її воля жити, рости й володіти. Вона,— а не щось інше — двигаче націю з упадку, вона несе її на вершини слави».

Я. СТЕЦЬКО

«Усюди рішає воля до боротьби за владу нації, а це означає за волю і справедливість, яких немає без влади нації!»

Я. СТЕЦЬКО

«Геостратегічними гравцями є держави, які мають здатність та національну волю здійснювати могутній вплив за межами своїх кордонів з метою змінити (тією мірою, яка зачіпає інтереси Америки) наявний геополітичний статус-кво. Вони мають потенціал та налаштованість на те, щоб бути нестійкими в геополітичному плані. Хоч би які для цього були причини — прагнення до національної величі, досягнення ідеологічних цілей, релігійне месіанство або економічне зростання,— деякі держави прагнуть здобути провідну роль у регіоні або зміцнити свої глобальні позиції».

З. БЖЕЗІНСЬКИЙ

5. Характер

«НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР — це спосіб світовідчуження, притаманний національній спільноті на певному етапі розвитку. Він виявляється передусім у сукупності соціально-психологічних рис (установок, стереотипів поведінки), котрі репрезентують ціннісні відношення до світу, в культурі, традиціях, звичаях, обрядах даного народу. Установочна специфіка національного характеру засвідчує його належність до особливого різновиду світовідчуження — «досвідомого психічного» (І. Бжалава)».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Перше правило, якому ми повинні слідувати,— це національний характер; увесь народ має або повинен мати характер; якщо його забракло, то конче необхідно розпочинати його творити».

Ж.-Ж. РУССО

«Народи управляються властивостями свого характеру, і такі установи, які не відповідають найточнішим чином характеру раси, являють собою не що інше, як запозичений одяг, тимчасове переодягнення».

Г. ЛЕ БОН

«Відкриття, які здійснюються завдяки інтелекту, являють собою загальну спадкову рису людства; достоїнства чи недоліки характеру складають, навпаки, виключні риси окремих народів. Вони подібні міцним скелям, і водам, які навколо, слід омивати їх день за днем протягом цілих століть, перш ніж вони зможуть зняти з каменю хоча б його зовнішні нерівності».

Г. ЛЕ БОН

«Вплив характеру — наймогутніший фактор в житті народів, поміж тим як вплив розуму в дійсності дуже слабкий. Римляни часів занепаду мали більш витончений розум, ніж їхні грубі предки, але вони втратили попередні якості свого характеру: наполегливість, енергію, непереможну впертість, здібність жертвувати собою заради ідеалу, непорушна повага до законів, які створили велич предків... На характері, а не на розумі засновуються товариства, релігії, імперії. Характер дає народам можливість відчувати і діяти. Вони ніколи не вигравали багато від того, що бажали надто багато розмірковувати і надто багато думати».

Г. ЛЕ БОН

«Коли досліджуєш причини, які поступово приводили до загибелі всі різні народності, про які нам розповідає історія, чи були це перси, римляни, чи який-небудь інший народ, то бачиш, що основним фактором їхнього занепаду завжди була зміна у душевному складі, яка впливала із пониження їхнього характеру. Я не знаю жодного народу, який би зник внаслідок пониження своїх розумових здібностей».

Г. ЛЕ БОН

«...рішальним чинником в історії є не знання, а характер, не програма, а особистість, не так «що», як «хто» і «як».

Д. ДОНЦОВ

«Стань тим, ким ти є».

ПІНДАР

«Кожна нація має свій особливий характер... Недарма кажуть: легковажний як француз, ревнивий як італієць, серйозний як іспанець, розпусний як англієць, гордий як шотландець, п'яний як німець, ледачий як ірландець, брехливий як грек тощо...»

Д. ДІДРО

«Англійці Сполучених Штатів приносили колись у свої чвари, під час міжусобиці, ту ж неприборкану енергію, яку вони тепер вкладають у заснування міст, університетів і фабрик. Характер не змінився. Змінилися тільки предмети, до яких він прикладається».

Г. ЛЕ БОН

«Підведемо підсумок спочатку в кількох словах риси англосаксонської раси, яка населила Сполучені Штати. Немає, можливо, нікого на світі з більш однорідним і більш визначеним душевним складом, ніж представники цієї раси. ...Переважаючими рисами цього душевного складу, з точки зору характеру, є: запас волі, яким (можливо, виключно римляни) володіли дуже небагато народів, неприборкана енергія, дуже велика ініціатива, абсолютне володіння собою, почуття незалежності, доведене до крайньої нетовариськості, могутня активність, дуже живучі релігійні почуття, дуже сильна моральність і дуже ясне розуміння обов'язку».

Г. ЛЕ БОН

«Еспанію, її характер найліпше уявимо, оглядаючи її складні впродовж історії. Ось індивідуалізм, дух незалежності, відвага, лояльність — це прийшло від найдавніших прадідів — кельтів і іберів. Ось відчуття честі, гордості, пошани до традиції — від римлян, релігійні почування, пошана ієрархії й гідність фізична та духовна — від готів і врешті велика порція фаталізму, войовничість і пасія — від арабів».

А. ДЖЕРЕЗ

«Еспанці, німці, англійці, французи є й остануть так дуже різні від себе, як цього тільки можна бажати, проте вони мають **ту саму психічну структуру** і є скеровані перш за все на ті самі змісти: релігія, наука, право, мистецтво, суспільність і еротичні відчуття є **спільною** їм справою, а те все є спірітуальні субстанції».

Х. ОПТЕГА-і-ІАССЕТ

«Знаємо, наскільки суспільно-історичний розвиток і культурно-цивілізаційний стан поодиноких народів, їх характер, їх темперамент впливає на спосіб думання і ментальність... Француз є більше схильний до раціоналістичного способу думання, англієць — до емпіричного, опертого на досвіді. Німець схильний або до скрайнього ідеалізму, або до біологічного волюнтаризму. Різні народи, як різні люди в різні епохи на протязі історії розвивають різні сторони своєї психіки та збагачують різноякісним змістом, що впливає опісля на спосіб думання, хоча логічні і розумові ті самі, одначе зміст і підхід інші».

М. ОРЛИК

«У ввічливості і розуму полякам не бракує; одначе вони легковажні і змінливі та віддані зайвій розпусті. Коли мають в чомусь інтерес і є слабшою стороною, вміють поводитися покірно і миролюбно, але ж коли зустрічаються з слабшою стороною і запанують, тоді стають горді, зарозумілі й жорстокі, так що або понижено служать, або гордо панують, як такий характер описує Лівій. У звичайному житті й товариській розмові вживають так багато компліментів і підслесливості, як, може, ніякий нарід... Зрештою польський нарід у цілому недбалий і лінивий, управляють лише найбільш необхідні ґрунти, а решту залишають пустувати».

У. ВЕРДУМ

«Виховання, з одного боку, сили і здібності переносити труднощі без стогонів, а з іншого боку — ввічливості, яка вимагає, щоб ми не затьмарювали радість і спокій тих, хто нас оточує, вираженням власних бід і страждань, породило стоїчний склад характеру і, в кінці кінців, перетворило зовнішній стоїцизм в нашу національну особливість».

І. НИТОБЕ (про японців)

«Якщо ви уявите окремі риси зовсім порізно, то, звичайно, ви характеру... не визначите, а слід взяти систему рис і в цій системі розібрати, які риси висуваються на перший план, які ледь виявляються, затираються і т. д.»

І. ПАВЛОВ

«Національний характер... своєрідна персоніфікація культури даної національної спільноти. Він сам є продуктом даної культури й одночасно носієм її. Він допомагає продовжувати її і передавати з покоління в покоління в незміненому або в малозміненому вигляді».

Б. ЦИМБАЛІСТІЙ

«Якщо південноруський далі від польського, ніж великоруського, за складом мови, то на багато ближче за народними властивостями і основами народного характеру».

М. КОСТОМАРОВ

«Вірмени — народ найбільш розумний і здібний на Кавказі, який прагне до освіченості і який мав свою науку, літературу ще у давніші часи, про які російська історія ще не має даних. Географічне положення древньої Вірменії з тяжкими умовами життя в затисненості поміж більш сильних народів виробило у вірменів особливості етнопсихіки, які в тисячолітній боротьбі за незалежність були для них найбільш вигідними. Вірмени запальні, наполегливі, працелюбні, виверткі, обережні і поглинуті інтересами торгівлі та наживи. Вбачаючи у грошах силу, вони ненаситні, заздрісні і надощадні. Здобуваючи на якійсь ділянці чи у якійсь справі владу, вони стають нестерпно зухвалими і жорстокими, особливо щодо слабких або підлеглих не свого племені».

Е. ЕРІКСОН, 1906

«Сьогодні грузини так як і колись войовничі, завзяті, вразливі, гарячі; гнів спалахує у них надзвичайно легко, а рішення наступать швидко. Зі всіх туземних племен, які населяють Закавказзя, грузини відзначаються простодушністю, безпечністю і пристрасстю до застіль і веселощів. У свята чути біля духанів музику, співи, сварки, крики, сміх. У сім'ях

з усякого приводу також досить веселяться і старий і молодий, і мужчини і жінки, і гості і господарі. При такому складі характеру природньо, що в них на застіллях, на свободі, храмовому святі біля духану і т.і. надзвичайно часто виникають сварки, які з легкістю завершуються сумною драмою. Вбивства у формі прихованого розбою, особливо організованими бандами, грузини здійснюють набагато менше».

Е. ЕРІКСОН, 1906

а. Японці

«Не можна сказати, що характер, який *Бусідо* наклало відбиток в нашому народі і особливо в самураях, створює «незнищиму ознаку виду», але те, що він зберігає в собі життєві сили,— поза сумнівом. Було б *Бусідо* звичайною фізичною силою, момент руху, який воно набуло за останні сім століть, неможливо було б ослабити так несподівано. Якщо б воно передавалося виключно спадково, його вплив був би неймовірно широко розповсюдженим».

І. НИТОБЕ

«Неписані закони *Бусідо* були і все ще залишаються животворним духом, урухомлюючою силою всього нашого народу.

Ренсом говорить, що «в наші дні пліч-о-пліч співіснують три типи японців — старий, який ще не вимер; новий, який щойно народився і володіє тільки духом; і перехідний, який терпить сьогодні агонію переломного періоду.

...*Бусідо*, творець і продукт древньої Японії, як завжди залишається скеровуючим принципом перехідного періоду і проявляє себе творчою силою нової ери».

І. НИТОБЕ

«Перетворення Японії є фактом, який очевидний у всьому світі. В процесах подібного масштабу природнім чином беруть участь найрізноманітніші мотиви, але якщо б стало необхідним назвати найбільш суттєвий з них, кожний без вагань виділив би *Бусідо*».

І. НИТОБЕ

«Вплив *Бусідо* як завжди так відчутний, що може бути поміченим навіть поверховим спостерігачем. Один тільки миттєвий погляд на життя японців дозволить побачити його прояви.

...Багато хто запитує: «Чи є народ, більше вірнопідданий і патріотичний?», і за горду відповідь «Ні!» нам належить дякувати Рицарським Заповідям».

І. НИТОБЕ

б. Росіяни

«Рускіє — вулкани, або потухлі, спокійні, або у стані виверження. Під поверхнею навіть і найбільш спокійних і глупих таїться жила енергії раси, яка веде до внутрішнього вогню і таємниці людського духу».

ГРАХАМ

«...перед її возом є коні шляхетної раси, вогнисті й полум'яної пристрасти. Вони мчать уперед, але кожен у свій бік. Вони візникові роблять життя трудним. Якщо проте візник був би сильним і вправним і якщо він зумів би втримати коні у віжках, то запряг міг би порівнятися з кожним іншим запрягом. І саме той запряг, який домагається спеціально розважного і енергійного візника, отримав поवादара, який не дав би собі ради навіть з куди ласкавішими кіньми».

БОКОВНЕФ (про російський характер)

«Які гарні риси російської людини, що відрізняють її не тільки від іноплеменників, але і від інших слов'янських племен, навіть тих, хто знаходиться з нею під одним скіпетром? — Бадьорість, сміливість, винахідливість, кмітливість, перейнятливність — на обусі жито молотить, зерна не вронить, нужденністю вчиться калачі їсти, — молодецтво, розгул, звитяжність, — і в горі і в радості море по коліно!»

В. БЕЛІНСЬКИЙ

«...Пристрасність і могутню силу волі можна рахувати приналежними до числа основних властивостей російського народу».

Н. ЛОССЬКИЙ

«Російську психологію характеризують не художні вимисли письменників, а реальні факти історичного життя.

Не Обломови, а Дежневи, не Плюшкіни, а Мініни, не Колупаєви, а Строганови, не «непротівлення злу», а Суворови, не «анархічні нахили російського народу», а його глибочний і широченний у всій історії людства державний інстинкт».

І. СОЛОНЕВИЧ

«Ми мудро очікуємо, а очікуючи, лінуємося. Російські люди дійсно ліниві, що досить відповідає потенційності всієї російської культури. Не вільна від ліні і викликає її зосередженість на абсолютному споглядальності національного характеру. Вселенські завдання за самою природою своєю одразу не здійснимі. Поки ж «все само собою складається», устремління до абсолютного стає мрією лежебоки, а абсолютне втрачається».

Л. КАРСАВІН

«Хто завжди діє, той творить і нищить одночасно... Не думати і не діяти — значить, зійти з дороги призначення, тому витворові добра і зла: а тому, що зло їх (росіян) більше ворушить, ніж добро, вони шукають схоронища в утечі в ніщо».

ВОГЮЕ

«А зізнаймося широ: 1) ми, москвини, є народ небезпечний, бо маючи азійську кров, ми жорстокі від природи; 2) виховані на великих обширах і надзвичайно витривалі, ми, москвини, є кочовиками, загарбниками і галапасами на тілі наших сусідів; 3) ми, москвини — є пихаті, заздрі, хитрі, напівцивілізовані, але зарозумілі, хворі на манію своєї нібито вищості. Ми, москвини, всіх ненавидимо і нічого не шануємо. В історії вічним нагадуванням цього залишиться наша рідна ЧЕКА».

А. МАСАІНОВ

«...ненавидить волю, обожнює рабство, любить ланцюги на своїх руках і ногах, любить своїх кривавих деспотів, не відчуває ніякої краси, брудний фізично і морально, століттями живе у темряві, «мракобесии» і пальцем не поворухнув

до чогось людського, але готовий повсякчас поневолювати, гнобити всіх і все, весь світ. Це не народ, а історичне прокляття людства».

В. ШМЕЛЬОВ

«Мені здається, найгіршою рисою московської національної вдачі — це є власне жорстокість. Найцікавіша риса московської жорстокості — це її чортівська витонченість, я б сказав, естетична вишуканість... Тут говорю про масову психологію, про народну душу, про гуртову жорстокість».

М. ГОРЬКИЙ

«Хто не бреше і не краде, той — не москвин».

ОЛЕКСАНДР І

«Москвин є найбільшим і найнахабнішим брехуном у всьому світі».

І. ТУРГЕНЄВ

«Москвини брешуть з неймовірною безсоромністю і нахабством. Анітрохи не зашаріються, коли зловите їх на брехні. Підліших крутіїв за московських міністрів ледве чи знайдете десь у світі. Московські торговці та ремісники найбезсоромніші ошуканці і шахраї. У Москві злодіїв та ошуканців — юрби на кожній вулиці».

А. МЕСРБЕРГ

«Москвин у брехливості не знає ні меж, ні сорому. Ошуканство він вважає за мудрість, спритних ошуканців шанує. Москвин складе в церкві на хресті кривоприсягу за пару рублів».

Й. КОРБ

«Я ніяк не можу зрозуміти московської вдачі. Москвин бреше вам в очі і, знаючи, що ви бачите його брехню, анітрохи не засоромиться. Видається мені, що москвин узагалі не знає, що таке сором».

Т. РУЗВЕЛЬТ

«Я бачив у кожного москвина зовні бундючну пиху, а всередині — перелякане рабство. Взагалі зовнішність москвина найоблудніша за всі його властивості. Тому-то москвини вважають своїм найгіршим ворогом того, хто відкриє личину їхньої зовнішності. Навіть історія є власністю царя, і він її змінює за своєю примхою. Він мало не щодня подає своєму народові історичну правду, оброблену відповідно до вимог того дня».

А. Де КЮСТИН

«Московській народ,
Їгом рабства клеймьонний,
Безбожной лжі тлетворной,
І лєні мьортвой і позорной,
Й всякай мерзості полний».

О. ХОМЯКОВ

«Підійти до розгадки таємниці душі Росії можна, одразу ж визнавши антиномічність Росії, жадливу її суперечливість. Тоді російська свідомість вивільняється від хибних та сфальшованих ілюзій, від огидного вихвалання, як і від безхарактерного космополітичного заперечення й іноземного рабства».

М. БЕРДЯЄВ

в. Українці

«Наше провансальство не розуміло таких «фантазій», як релігії, національні місії, самовистарчальні національні ідеї, які знали інші народи, які будували «вічне», що утверджували тяглість своєї колективної волі хоча б за ціну гибелі дочасних дібр і жертв сучасних поколінь. Наше провансальство того не знало, і тому сум або туга є головні прикмети нашої вдачі й головні форми реагування на зовнішні сили. Це реагування зупинилося на першій шаблі, на почутті болю, і не перейшло на вищий, на спротив, на активне бажання усунути суперечність між внутрішнім і зовнішнім через заперечення останнього».

Д. ДОНЦОВ

«Дуже тривкими, постійними рисами нашого національного характеру є естетизм, емоціоналізм, чутливість, ліризм... Не те в Росії. Антиестетичність, бруд, нехлюйство характеризують побут російського селянина, багато цього є в пересічній російській робітничій чи інтелігентській родині».

Ю. БОЙКО

«Я перейшов пішки всю нашу землю від чорноморського степу до біломорської північної тундри, отже знаю її добре... Душа українця росте і купається в яскравих, гарячих променях південного сонця, а москвин все своє життя живе в сутінках та холоді північних лісів. Отже, природно, душа москвина є не лише іншою за українську, а й цілковито протилежною. Українська багатюща природа, ласкаве, погідне небо, яскраве гаряче сонце, сповнений піснями степ, тепле, прекрасне море — надали українській душі більше струн, більше барв, більше інших душевних багатств, ніж бідна, сумна, гола природа Московщини дала душі москвина. Отже, природно, що багатюща українська душа створила багатющу українську культуру, переповнену красою, світлом, теплом, радістю, вільнолюбністю, згармонізованою різноманітністю. Велика українська душа дала високий злет творчій думці та широчину погляду на всесвіт. Безперечно, культура українського народу значно перевищує культуру московського народу. Москвин і українець, маючи цілковито інакші (навіть протилежні) психіки, цілковито інші світогляди, природно, не можуть мати однакового громадського ладу. Це доведуть вам науково: народознавець, мовознавець, культурознавець, психолог, господарник, політик і дослідник релігії».

М. ГОРЬКИЙ

«...дивовижно зіштовхнулись дві протилежні частини світу, дві різнохарактерні стихії: європейська обережність та азійська безтурботність, простодушність та хитрість, сильне діяльне начало та превеликі лінощі й млість, потяг до розвитку й вдосконалення — і між тим намагання здаватися таким, що зневажа досконалість».

М. ГОГОЛЬ

«Потяг до краси насичує ціле життя українця. Крім ділянки музичної і поетичної творчості, видно це і в одежі, і в оселі, і в любові до природи... Багата поетична натура українця висловилася в незмірній кількості дум, побутових і ритуальних пісень, приказок, легенд і т. д.»

О. П. ЛЕОНОВИЧ, Я. СТАВРОВСЬКИЙ

«...У зв'язку з тим, що соціальні та психічні норми, ідеали, установки, ієрархія моральних цінностей українства є типовими для жіночої свідомості, вплив батька у родині менший, ніж у західноєвропейських народів. А звідси й висновок: найпоширенішим у суспільній свідомості українців є не енергійний, войовничий та аскетичний політичний лідер, а керівник-колегіал (на відміну від Західної Європи). Він за всіх дбає, вболіває, гуртом з товаришами радиться перед прийняттям рішень. Такий собі гетьман з «материнськими рисами». Однією з головних рис національного характеру є природа ставлення громадянина до влади. Воно будується на несприйманні деспотичного характеру останньої. Українець боїться влади і через те всіляко намагається позбутися неї, власноруч вирішувати свою долю. Влада в його підсвідомості є постійним насильством і наругою. Слід також урахувати ще й таку річ, як традиції впадкування, що склалися в українській родині. ... Такий родинно-побутовий демократизм відбивався на формуванні не тільки буденної, а й суспільної свідомості українців за принципом психологічного прецеденту: якщо в родині — все порівну, то чому в суспільстві не використати це? Взагалі такий підхід є досить демократичним з процедурної точки зору, але в деяких ситуаціях він може відігравати й негативну роль».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Я спробував у моїх міркуваннях представити головні елементи українського світогляду у їх найважливіших виявах, не запускаючись цілковито в їх оцінку з історичного або психологічного становища... Тільки кількома словами хочу натякнути, що поодинокі складові частини національної владчі, які на *перший погляд* можуть нам бути *симпатичними та видаватися навіть корисними*, при зрілішій розвазі виявляються як *дуже небезпечні* для долі народу явища. Надмірний *іdealізм*, що цілковито не оглядається на вимоги дійсності,—

непогамований *індивідуалізм*, що відкидає всякий *авторитет*, *заперечує значення традиції*, а *власні інтереси ставить вище добра спільноти*, — *перевага чуттєвості над розсудком*, — ба навіть ще в нинішніх часах дуже популярне *прив'язання до землі*, до скиби, а наслідком цього домінуюча *роля селянства в складі українського громадянства*, — це на загал беручи поважні хвороби, які при несприятливих умовах можуть довести до *катастрофи!*»

І. МІРЧУК

«Основною спільною прикметою їх всіх є інтроверсія, яка конкретно знаходить свій вислів у негативнім відношенні до зовнішньої дійсності та в культурі цінностей та ідеалів внутрішнього світу. З погляду соціальності рішає напрямок зосередження уваги. Зосередження її на внутрішньому світі — особисто-індивідуальному веде до асоціального егоцентризму (Сковорода, Гоголь, Вишенський), — зосередження ж на внутрішньому світі позаіндивідуальному, — свого соціального осередка, проявляється в формі соціальної симпатії (Шевченко, Вишенський), якої завдатки до певної міри слідні теж в Сковороди й Гоголя».

В. ЯНІВ

«Звичайно, різко акцентований індивідуалізм веде, з природи речі, до волелюбності і виключає деспотію. Українці — вроджені вороги деспотії. Пригадаймо запорізький звичай сипати землю на голову новообраному кошовому, як *тепен-то*, щоб він не захотів бути необмеженим диктатором».

В. ЯНІВ

«...Серед українців багато натур, замкнених в собі, самостійників. Таким був старець Гр. Сав. Сковорода, великий проповідник Іван Вишенський, такими були опоетизовані українські пасічники, що в тиші своєї пасіки зачитувалися латинськими текстами Вергілія, ... такими є, нарешті, Тичина з його залюбленням в «космічних оркестрах».

Ю. БОЙКО

«Правдоподібно, між Балтією і Уралом — це найскладніший характер серед інших народів. Навіть пересічний укра-

їнець дуже часто може оглянути якусь подію чи справи з кількох боків одночасно. Для українця скомплікованість світу є видніша, ніж, скажімо, для його сусідів. Тому, може, так нелегко українцеві прийти до якогось рішення. Хоч, коли він уже прийшов до цього, тоді і чужа думка, і обставини мало впливають на нього (українська «упертість»). Нехіть до надміру слів і увага до дійсності, до акції характеризує пересічного українця. Ця увага й обережність допомогли, як думає дослідник, «виробленню в українців скритності, стриманості, що переходить у зручну хитрість, а не раз розвиває дипломатичні здібності» (Ставровський).

Тому, може, стане зрозумілим вираз одного з найвидатніших етнографів України, що все повторював: «Великого гріха бере на свою душу той, хто осуджує нашого українця з його зовнішнього вигляду».

Ю. ЛИПА

«...Українець — це інтровертивна людина, з сильним відчуттям свого «я» і бажанням самовияву назовні, яке прямування вирішує про приналежність українського народу до індивідуалістичного культурного циклу. Заглиблений у собі і маючи почуття гідності, він прямує до повалення всяких обмежень особистої свободи. Неохота коритися волі іншого йде так далеко, що нахил підпорядкуватися в українця з природи розвинений слабо. Ця остання властивість характеру ще більше поглибилася у результаті століть неволі, коли творчий спротив набирає прикмет чесноти».

І. МІРЧУК

«Чумак переважно помовчує, замкнений, він дивиться на життя з деяким презирством. У всій його поведінці повно самоповаги. В ньому завжди є іронія, і він завжди готовий розважити жартом товариство, не тратячи власної гідності. Лице його горде й веселе або задумане...»

НОВОСЕЛЬСЬКИЙ

«Трипільці надали характеру українському селу... Можна справедливо сказати, що трипільці є основоположниками українських сіл, вони сформували села. Не тільки села, але й психологію сіл. Як мусив прив'язатися до своєї нової землі осадник, що з великим трудом здобув її і здобувати мусив всупереч незичливій природі! Як мусив важко переживати пе-

репади й непогоду змінного клімату! Врешті, як мусив шанувати ті звичаї, які символізували поворот на краще в цій безнастанній боротьбі (збільшення дня, кінець жнив), як старанно передавав він своїм дітям все те, що йому самому й його селу улегшувало боротьбу за життя! Ця терпеливість, мовчазна відвага, передбачливість, скромність, обережність, невідступність від обраної лінії, холодність при невдачах — чи це не образ осілости й одночасно не тип українського селянина?

Цей характер — це підложжя українського характеру. Бо народи-предки — це не тільки архітектура, могили, звичаї, ритуали. Це — характери, що кружляють у крові сучасних українців, і завжди їх діла, їх здобування в них можуть відродитися».

Ю. ЛИПА

«Мистецькість української природи майже нерозривна з її військовістю. Це як би два бігуни характеру: з одного боку — потяг до безмежної насолоди життям одиниці, з другого боку — сувора дисципліна, що не раз відкидає значення одиниці та її життя.

Безтурботна насолода життям, що його висловлює мистецтво, і загальний клімат життя українців з їх оптимізмом і лагідністю, має свої границі. Не можна переступити ані відомих мистецьких меж, ані моральних приписів. Отже, бачимо, що елліństwo прийняло своєрідний зарис у характері українця.

Так само своєрідним є готизм українського характеру. Військовість, потяг до безпосередньої групової акції, обмежене відношення між начальником і підвладним. Нема там ані деспотизму, ані рабської підневільності. Є певна свідомість, що служиться спільно чомусь ліпшому. Відносини ж між начальником і підвладним регулює договір. «Високе ставлення ваги особистости роблять українця ворогом сліпих авторитетів».

Ю. ЛИПА (за СТАВРОВСЬКИМ)

«...глибинним джерелом індивідуалізму українського селянства є спільність української та індійської протокультури, яка обумовлює формування інтровертного типу особистості, схильного більш до індивідуальних форм співжиття. У подальшому, з прийняттям елліно-візантійської православної версії християнства, орієнтованої на екзистенціальний індивідуалізм «внутрішньої людини», інтровертний тип особи,

що прагне до самозаглибленого спокою, лише збагачується новим релігійно-світоглядним сприйняттям дійсності».

М. ПОПОВИЧ

«Мирні хліборобські заняття сприяли лагідності вдачі українців і загальній інтелігентності їх, бо доісторичний хлібороб мав більше можливостей, ніж пастух чи ловець, пригадуватись над таємницями природи й людського життя. З цим також пов'язана певна глибина й багатство емоцій естетичних і емоцій кохання».

Г. ВАЩЕНКО

«...терпеливість, мовчазна відвага, передбачливість, скромність, обережність, невідступність від обраної лінії, холондість при невдачах».

Ю. ЛИПА (про риси українців)

«...Нині треба відновити традиції нордичного впливу і переродити душу народу в стилі вікінгів».

Ю. ВАССИЯН

«Можливо, лише дотикаючи до суті архискладної проблематики, спробуємо розібратися у видимому протиріччі українського індивідуалізму. Специфіка цієї риси української самосвідомості полягає в надмірній глорифікації особистості, в нарцисичній самозалюбленості, яка ігнорує будь-які надособистісні зв'язки. «У вдачі українського народу переважає особиста воля, прямування до виробу чогось нового й якесь руйнування недоробленого ще, все, що неминуче впливало з переваги особистості над громадськістю», українці створюють товариства «міцні настільки, наскільки існування їх не шкодило незмінному праву *особистої волі*» (М. Костомаров), український індивідуалізм «не хоче мати ніяких сталих, міцних основ *поза межами індивідуума*» (Д. Чижевський), це «непогамований індивідуалізм, що відкидає всякий авторитет, заперечує значення традиції, а *власні інтереси ставить вище від добра спільноти*» (І. Мірчук), «індивідуалістичний характер українця ... *відкидає спільне життя*, яке вимагає суворої дисципліни та беззастережного послуху» (В. Гельнер)».

Г. ДИЧКОВСЬКА

6. Ментальність

«Мозок людини — це біокомп'ютер. Коли думки людини рухаються (течуть) в одному напрямку, це рух імпульсів по сітці нервових волокон у мозку. При багаторазовій обробці «протоптуються» певні «доріжки» чи «колії»; встановлюються і тренуються конкретні зв'язки між нейронами головного мозку. Чим формуються стійкі стереотипи мислення? «Накатані» структури мислення, які часто використовуються (фрейми і стереотипи), спускаються у фундамент пам'яті і задають менталітет. Людина дивиться на світ через призму свого менталітету. Бачить не стільки око, як розум».

В. ІСТАРХОВ

«До цієї загальної характеристики слід додати ще той повний оптимізм людини, життєвий шлях якої зовсім ясний і яка навіть не передбачає, що можна вибрати кращий. Вона завжди знає, що вимагає від неї батьківщина, її сім'я і її релігія. Цей оптимізм доведений до того, що примушує її дивитися з презирством на все чужоземне. Це презирство до іноземця і до їхніх звичаїв перевищує до відомого ступеня в Англії навіть те, яке колись почували римляни в епоху своєї величчя у ставленні до варварів. Воно таке, що у ставленні до іноземця зникає всяке моральне правило».

Г. ЛЕ БОН

«На тім націоналізмі, на тім пристосуванні національних приказів до вдачі й психіки нації, повинні ми збудувати цілу нашу ідеологію: політичну, суспільну, культурну, релігійну».

Д. ДОНЦОВ

«В загальному можна сказати, що структура української родини зберегла дуже багато рис матриархальної родини. І це має далекойдучі наслідки на виховання і формування характеру української людини. ...Отож норми поведінки, характер моралі, ідеал людини, настанова до життя в українця є підпорядковані нормам і гієрархії вартостей — типовим для жінки, для жіночої свідомості».

Б. ЦИМБАЛІСТИЙ

«Українець неохоче спричиняється до успіху сильнішого, авторитет якого мав би визнати. При розвиненому братолюбстві в українця ослаблюється агресивність, войовничість як незгідні з ідеалом справедливості й свободи. Проте в нього залишається дух бунту проти несправедливості, що посилюється тенденцією до анархізму, ушляхетненого ідеалом визвольної боротьби. Глибоке відчуття кривд і взагалі почуттєвість доводять бунт до помсти, а народний гнів у своїй жорстокості страшний. Проте в даному випадку має місце й інше, контрастне за своїм сенсом явище: ідея всепрощення як досконалий вияв правдивої шляхетності так само близька українській духовності, як і бажання помсти. Ця контрастність найкраще вказує на амплітуду почувань, на пристрасність вдачі».

І. КРЕСІНА (за В. ЯНІВИМ)

«Любимо, майже бажаємо, щоб наш земляк був ще бідніший, ще безрадніший за нас самих, щоб мати змогу обдарувати його нетактовним спочуттям або часто неподільною допомогою. Тоді хвилево відчувається «вищими»... «Він такий бідний» — це перший та останній, найсильніший аргумент на користь кого-небудь...»

Д. ВІКОНСЬКА

«У нашому суспільстві велася жорстока боротьба всіх проти всіх. У нас, коли появився якийсь авторитет — а фактично завдаток на авторитета,— його негайно стягали на долину і тут мотлошили усіма способами і засобами, щоб тільки він не став, не дай Бог, авторитетом для ширших мас громадянства».

О. ОЛЬЖИЧ

«Дві речі (руїна й бунт) йшли завжди у парі й приходили гейби на замовлення в найкритичніший для народу момент, обертаючи в нінащо всі його надбання, створюючи для ворогів українського народу вимріяну нагоду поглибити внутрішній його розклад, використавши його для своїх ворожих цілей».

О. ОЛЬЖИЧ

«Правдивому українцеві властива непереможна любов до волі і ненависть до рабства й неволі. Цими почуттями пройняті козацькі думи, невольницькі плачі, а також майже всі стрілецькі пісні, складені вже за наших часів. Цими почуттями пройняті побутові пісні про працю. Радісною працею є *вільна* праця на *своїй* ниві; тяжкою й ненависною — на *чужому*, вона гнітить і *принижує* людину. Тому так важко зносив наш народ кріпацтво».

Г. ВАЩЕНКО

«...так знаменна для українського духу ...здібність *розуміти* іншу природу, іншу людину, інший нарід,— розуміти, що в кожного може бути свій шлях, для нього природніший, ніж нам».

Д. ЧИЖЕВСЬКИЙ

«Симпатія приймає тут універсальний характер, обіймаючи з однаковою сердечністю й ніжністю так увесь спочуття гідний людський світ, як і цілу природу, яка нарівні з людиною живе душевним життям і зі свого боку теж на кожному кроці спочуває з нею. Те спочуття тим сильніше, чим істота слабша й насилля над нею більше. Тим-то й вибиваються на перше місце пісні, в яких оспівується людську недолю».

Я. ЯРЕМА

«Будучи сама наслідком інтроверсії, (історія) в своїх психологічних наслідках цю інтроверсію ще більше поглиблювала. Безнастанні історичні «лихоліття», які були вислідом передусім пасивного відношення до дійсності, спричиняли кожний раз нову утечу від світу, а вслід за тим спадали на край і нарід нові зовнішні лиха. На ґрунті такої психології виростала духовна культура, яка, зі свого боку знову впливаючи, в душі тої психології нарід далі виховувала».

Я. ЯРЕМА

«У викладі Яніва українець — це інтровентивна людина із сильним відчуттям свого «Я» та бажанням самовияву назовні, що засвідчує приналежність українського народу до інди-

відуалістичного культурного циклу. Заглиблений у себе, маючи відчуття гідності, він прямує до повалення будь-яких обмежень особистої свободи, у тому числі нівелювання соціальних бар'єрів. Небажання коритися волі іншого й прагнення до самовияву зумовили слабкий нахил до підпорядкування. Він поглибився століттями неволі, коли творчий спротив став ознакою чеснот. При ідеалізації бунту поглиблювалися нескореність українців, анархічність і навіть нігілізм».

І. КРЕСІНА

«Ми є власниками геніального примітиву і, вдоволені, не можемо розстатися з ним. ...Геніальний примітивізм вбиває творчі таланти».

М. ШЛЕМКЕВИЧ

«Ми стали крайньою вершиною цього світового відбору, вершками сепарації альтруїзму, що сприяє розвитку й збереженню всіх, крім нас самих, відбір цей зумовив максимально нашу сприйнятливність, безборонну розкритість перед чужинцями, що проникають у наше середовище й розщеплюють його зсередини, — тоді ми плачемо від оргастичної вдячності, і наш сум самоїдський, солодкий, виливається в журливі пісні, яких маємо понад триста тисяч, і якби комп'ютер новітній вивів їхній спільний алгоритм — це була б непогана колискова для дозріваючого до апокаліпсису світу».

А. ЩЕРБАТЮК

7. Колективна поведінка

«Психологічна маса відзначається особливими прикметами. Передусім всі учасники цієї стихії, внаслідок самого факту приналежності до неї, почувають, думають і діють інакше, ніж вони це робили б індивідуально. Причиною цього є факт, що свідоме і кероване психологічне життя творить лише частину всього психологічного життя. Більша його частина належить до підсвідомої сфери. З цієї причини більшість людських вчинків впливає з ірраціональних мотивів».

Л. РЕБЕТ

«Невидима сугестія предків, їхній досвід і мудрість із-за світів править поведінкою сучасників, і коли всякі інші масові переживання змінюються залежно від предмета (театр, катастрофа, похід), нація йде у своїх переживаннях за живими дороговказами історії. Традиція сплітає одиницю за посередництвом нації з історичністю, з частиною вічності».

К. ШТАВЕНГАГЕН

«В українській національній свідомості можна відзначити чимало «комплексів неповноцінності»: «упослідженої нації», «одвічно гнобленої нації», «другосортності», «межового геополітичного прокляття», «яничарства», «державної неспроможності українців», «національної соромливості», «національного самоїдства», «культурного епігонізму», «міжнародної безсуб'єктності» і т. ін.

...Національна соромливість — це спроба «зняття» суперечності, роздвоєності, трагічного розладу особи із самою собою шляхом відкидання власної національної культури і засвоєння «чужої», впливовішої і престижнішої. В основі національної соромливості самоїдство, рабська психологія: раб ненавидить не того, хто його уярмлював, а того, хто хоче звільнити від рабства, визволити духовно, соціально, морально».

І. КРЕСІНА (за Ю. РИМАРЕНКОМ)

«Ніч бездержавності», — як сказав Є. Маланюк. Віками одні і ті ж проблеми, віками одна і та ж безвихідь. Це не могло не вплинути на націю. Національна соромливість — то глухота до проблем національної справи, то стан збайдужілості до рідної мови, і культури, і свого подальшого існування як національного етносу, це неповага, відсутність будь-якого національного почуття, схильність до того, щоб називатися ким завгодно, тільки не українцями, щоб не дістати визначення «сепаратистів», «деструктивних елементів».

Ю. РИМАРЕНКО

«Будь-які спроби суворо додержуватися раціональних принципів в управлінні масами, навіть якщо це вдалося б, можуть породжувати лише масові психози і періодично повторювані масові оргії колективних повстань, жорстокості та

насильства — тобто тих самих речей, яких прагнули уникнути з допомогою правління, заснованого на розумних засадах. При цьому творчі потенції, притаманні масовій стихії, як правило, заглушуються і зникають».

К. ЮНГ

«Будь-яка велика компанія, що складається з прекрасних окремих особистостей, як така має моральність та інтелект незграбної, тупої та агресивної тварини. Чим більша організація, тим неминучіше її супроводжують аморальність і байдужа до всього дурість. (*Senatus bestia, senatoris boni viri* — Сенатори — добрі мужі, а сенат тварина)».

К. ЮНГ

а. Росіяни — поведінка

«Священики завжди п'яні, і в церкві сваряться найогиднішими лайками; навіть б'ються в церкві. А на них і люди рівняються: стоять у церкві в шапках, служби Божої не слухають, навіть глузують з неї; розмовляють між собою голосно, сваряться, вживаючи сороміцьких лайок».

СТОГЛАВ

«Москвитяне, власне кажучи, справжні варвари, недовірчиві, брехливі, жорстокі, розпусні, обжерливі, користолобні, жебраки й труси... Вони до тої степені грубі і неосвічені, що без помочі німців, яких у Москві велика сила, не могли б нічого доброго зробити».

Д. Л. НЕВІЛЬ, 1689

«Розмова гостей, як людей, не вихованих ніякою школою або освітою, разить нісенітницею, дуже часто образлива для порядної людини. Лайка, захоплення найбільш бридкими ділами або нахабна хвальковитість, яка ображає чисте ім'я інших,— складають замітні вислови і дотепи багатьох промовців.

Брешуть москалі з неймовірним нахабством і без всякого стиду»...

А. МАЄРБЕРГ, 1661

«Русськіє мої все вори».

ІВАН ГРОЗНИЙ

«Не хочу я більше працювати у полі. Що отримав я, коли орав землю? Злидень я і всі мною гидують. Ні, ось візьму я у товариші ніч темну та гострий ніж, відшукаю дружків у пустих лісах, заб'ю барина і пограбую купця на великій дорозі. Тоді хоча б всі поважати мене будуть; і молодий прохожий на моїй дорозі, і старий, котрий сидить біля своєї хати, мені вклоняться».

О. ГЕРЦЕН (з мотивів російських розбійницьких пісень)

6. Українці — поведінка

«Починаючи з Рашкова й далі по всій землі русів, себто козаків, ми завважили пречудову рису, яка викликала у нас подив: усі вони, за винятком небагатьох, навіть більшість їхніх дружин і доньок, уміють читати й знають порядок служб та церковні наспіви; опріч цього, панотці не залишають сиріт напризволяще, аби ті невігласами вешталися вулицями, а навчають грамоти».

П. ХАЛЕПСЬКИЙ (Аль Халебі — секретар патріарха антиохійського Макарія, 1654)

«Дуже пильні, вдачею веселі, привітні, замилювані до музики, а ще більше того до пиття... Люблять і пильнують чистоти, для того і в найпростіших хатах у них значно краще, ніж у найбагатших дворах росіян. Страва їх також делікатніша».

С. Г. ГМЕЛІН, 1770

«Сучасне українське покоління — це моральний і добре вихований нарід; українські селяни — найкращі хлібороби в цілій Росії, а Україна, з огляду на скарби своєї природи, є найважливіша провінція Росії».

ДЖ. МАРШАЛ

«Ми зустріли валки українців, що різняться під кожним оглядом від інших мешканців Росії. Це дуже шляхетна ра-

са. Вони виглядають кріпкіше та краще від москалів і перевищують їх у всьому, де лиш може один клас людей перевищувати інший. Вони є чистіші, запопадливіші, чесніші, благородніші, ввічливіші, відважніші та менше забобонні».

Е. Д. КЛАРК, 1812

«Хати на Україні чисті і білі, як в Уелсі. Народ на Україні нагадує верховинців із Шотландії... За столом українського селянина більша чистота, аніж за столом у московського князя... Після повстання Мазепи російський уряд не перестав нищити привілеїв України».

Е. Д. КЛАРК, 1812

«Українці більш великодушні, більш одверті, більш ввічливі, більш гостинні і мають більший торговельний хист, ніж росіяни. Вони — українці — уявляють живий доказ перемоги свободи над людьми, що народилися в неволі».

Ш. Л. ЛЕСЮР, 1813

«Українці — це нащадки Київської Русі. Селяни на Україні ошадніші, ніж московські: вони не пустошать у хижачий спосіб своїх лісів. Будинки українських селян гарні і міцні, ніхто з них не носить лаптів, як на Московщині. Вони кремезніше збудовані і більш освічені, ніж селяни, наприклад, Литви».

МАЛЬТ-БРЮН, 1807

«Чоловіки підсвідомо бажають бачити такими своїх жінок, правдоподібно взоруочися на образі своєї матері. Якщо б глибше проаналізувати любовне життя українців, мабуть, дійшлося б до висновку, що цей підсвідомий образ матері керує їх і при виборі подруги життя.

...Також у спогадах українця матір виходить більше виразна, коли батько залишається радше блідим. В релігійному житті культ Богоматері наголошується більше, ніж культ Христа-Богочоловіка. Україна для українця — це мати, чи ненька».

Б. ЦИМБАЛІСТІЙ

«...норми поведінки, характер моралі, ідеал людини, настанова до життя в українця є підпорядковані нормам і ієрархії вартостей — типовим для жінки, для жіночої свідомості».

Б. ЦИМБАЛІСТИЙ

«Хоробрі переможці, загартовані у боротьбі, завжди готові по першому наказу, за тиждень виступити в поле.

...Не можна надивуватися, з якою сміливістю вони перепливають море».

Г. де БОПЛАН, 40-ві роки XVI ст.

«Козаки, при безсумнівній мужності, виказували велетенську винахідливість в обороні, надзвичайну витривалість, силу волі, їх видавання з себе праці, здоров'я, зусиль було незмірне велике».

РАВИТА-ГАВРОНСЬКИЙ

«...На авансцені історії України завжди були люди вільного ратного духу, «вогненні душі» козаків, степових лицарів... Ця стихія вільної самодіяльності особистості... живила і республіку козаків, і вольницю бурсаків, і вдачу «мандрованих дяків», й ініціативу громадян у містах, яким було надано магдебурзьке право».

С. КРИМСЬКИЙ

«Єднаючи з хитрим і гострим розумом щедрість і безкорисність, козаки страшенно люблять свободу; смерть вважають кращою за рабство і для оборони незалежності часто повстають проти своїх гнобителів — поляків, на Україні не минає семи або восьми літ без повстання. А втім вони підступні і зрадливі, а тому обережність з ними необхідна; будовою тіла міцні, легко переносять холод і голод, спеку і спрагу; на війні невтомні, відважні, хоробрі або, ліпше сказати, зухвалі і мало дорожать своїм життям».

Г. де БОПЛАН, 40-ві роки XVI ст.

«В неволі опинилися ми тому, що надмірно любимо волю».

В. ЯНІВ

«— Ребята, кто мило забрал із туалета?! — увійшовши у нашу палату, запитав санітар.

— У нас естонцев нету і вообще прибалтійцев нету, так что мила у нас некому кушать,— відповів русак.

— Действительно,— сказав білорус,— какой-то глупий народ еті естонци. Как уж работает, то работает один за десятых, а как попадють в больничную, то уж прьот ето мило, пока не подохнет.

— Естонци укорачивают свої мученія і издевательства над нами милом, а русские і белоруси отрубают себе пальци на руках і на всю жізнь остаются калеками,— сказав узбек.

— А что делают хохли? — з іронією запитав русській.

— Что делают хохли? Вот в нашей бригаде один очень спокойный і вежливый хохол вилез із котлована і сказал: «Я больше в котлован не пойду!» К нему подошьол бригадир і спросил: «Не пойдьош?» і ударил его по лицу. Хохол молча схватился руками за лицо і отошьол. Бригадир закурил папіросу і сел возле котлована. А хохол взял кайло, тихонечко подошьол і так стукнул етого бригадира, что тот прямо полетел в котлован, а с котлована его витянули уже мьортвим,— вот что делают еті хохли.

— Так ето же сделал не хохол, а западник, бандера,— відповів русак.

— Разве западник, бандера — ето национальность? — запитав узбек.

— А черт іх знает, кто они такіе, но ето не хохли. Хохли жівут в Полтавской области,— відповів русак».

Д. ШУМУК (з життя каторжан у Норильську), 1947

8. Політична національна поведінка

«Через те, що юрба ніколи не сумнівається щодо правдивого й фальшивого, а заразом цілком свідома своєї сили,— вона не толерантна».

Г. ЛЕ БОН

«Такий особливий геній Франції: вона не в стані встигати у деяких суттєвих і бажаних речах, які мають відношення

до прикрашання чи навіть до сутності цивілізації, якщо не підтримується і не заохочується своїм урядом».

Д. УАЙТ

«Чи мають англійці на чолі себе монарха, як в Англії, чи президента, як в Сполучених Штатах, їхній образ керування завжди буде мати ті ж основні риси: діяльність держави буде доведена до мінімуму, а діяльність приватних осіб — до максимуму, що є повною протилежністю латинському ідеалові. Порти, канали, залізні дороги, навчальні заклади будуть завжди створюватись і підтримуватись особистою ініціативою, але ніколи не ініціативою держави. Ні революції, ні конституції, ні деспоти не можуть давати будь-якому народові тих якостей характеру, якими він не володіє, чи відняти у нього якості, які є, з яких походять його установи».

Г. ЛЕ БОН

«Південна Америка, з точки зору своїх природніх багатств,— одна з найбагатших країн на земній кулі. У два рази більша як Європа, і в десять разів менш населена, вона не знає недостачі в землі і знаходиться, так сказати, у розпорядженні кожного. Її переважаюче населення — іспанського походження і поділене на багато республік: Аргентинську, Бразильську, Чилійську, Перуанську, і т.д. Всі вони запозичили свій політичний лад від Сполучених Штатів і живуть, отже, під однаковими законами. І за всім цим, в силу однієї тільки расової різниці, тобто внаслідок недостачі тих основних якостей, якими володіє раса, яка населяє Сполучені Штати, всі ці республіки без жодного виключення є постійними жертвами найбільш кривавої анархії, і, не дивлячись на дивні багатства їхнього ґрунту, одні за іншими впадають у все можливі злодійства, банкрутство і деспотизм».

Г. ЛЕ БОН

«В масі людина почуває себе безпечніше, в збірній дії набирає почуття сили та самовпевненості і в гоні анонімної стихії звільняється від почуття особистої відповідальності. Маса діє на одиницю немов гіпноз, особистість завмирає, ін-

дивідуальна воля зливається із загальною, а всі думки і почування спрямовуються в одному, спільному для всіх напрямі.

Родом психологічної маси є, не зважаючи на всю різницю між типовою масою і нею, нація. Від типової маси різниться вона тим, що масова психологічна постава членів нації тривка, в протилежність, наприклад, до натовпу, який є хвилевим...»

Л. РЕБЕТ

«Розумове життя людини регулюється водночас як самосвідомістю, так і колективною свідомістю. Обидві свідомості являють собою складне ментальне утворення, яке є наслідком нашого досвіду розмежування та протиставлення «Я» і навколишнього світу, «Ми» — колективу та інших колективів».

Г. КОН

«ЕТНОПОЛІТИЧНА ПОВЕДІНКА — послідовність реальних кроків суб'єкта етнополітики у відповідь на виклик, що його кидає етнополітична ситуація, яка утворюється внаслідок діяльності всіх інших суб'єктів етнополітичного процесу. Залежно від мети, що її ставить собі етнополітичний суб'єкт, його поведінка може набувати різноманітних форм етнополітичної діяльності. З боку етнічної групи, яка найчастіше є ініціатором етнополітичної дестабілізації, такими формами є:

Ізоляція від ін. груп, класичним прикладом чого були «мілети» в Оттоманській імперії.

Добровільна акультурація чи навіть асиміляція.

Комуналізм, тобто самоорганізація у вигляді общини і забезпечення власного контролю за своїм життям.

Автономізм, тобто боротьба за досягнення автономного статусу.

Сепаратизм — боротьба за вихід зі складу держави й утворення власної окремої держави. Такого роду поведінку продемонстрував український народ.

Іредентизм — прагнення до об'єднання частин одного народу, розколотого між різними державами. Зокрема, іредентизм був складовою частиною ідеології українського національно-визвольного руху до 1939 р. На даний момент він притаманний, зокрема, русинам.

Добровільна міграція за межі держави у випадках, коли інші види етнополітичної поведінки не принесли успіху. Такою була, наприклад, реакція радянських євреїв, які вдалися до масової міграції».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

а. Росіяни — політична поведінка

«Найпитомішою рисою московської національної вдачі є ЖОРСТОКІСТЬ, і то жорстокість садистична. Кажу не про окремі вибухи жорстокості, а про психіку, про душу народну. Я переглянув архів одного суду за 1901—1910 рр. і мене охопив жах від величезної кількості неймовірно жорстокого поводження з людьми. Взагалі у нас у Московщині кожний з насолодою б'є когось, і народ уважає биття за корисне, бо ж склав приповідку «За битого двох небитих дають». У 1917—1919 рр. селяни закопували полонених червоногвардійців донизу головою так глибоко, що з землі стирчали ноги. Потім сміялися, як ті ноги карлючилися. Або високо на дереві прибавали цвяхами одну руку і одну ногу і насолоджувалися муками жертви. Червоногвардійці ж здирали з живих полонених денікінців-контрреволюціонерів шкіру, забивали цвяхи в голову, вирізали шкіру на плечах, як офіцерські погони і т.п.

Я не знаю, чи де у світі поводяться так жорстоко з жінками, як у московському селі. Московська народна мудрість каже: «Риба — не м'ясо, баба — не людина», «Для бабів і звірів суду немає». Коли я питав учасників громадянської війни, чи вони не гидяться вбивати один одного, то вони із здивуванням відповідали: «А кому це шкодить? Людей багато. Всім вистачить». «А де ж той — так гарно змальований нашою літературою — богобоязний шукач правди і справедливості «русский мужичок»? Я шукав його по всій Московщині і не знайшов. Не знайшов, бо він існував лише у мріях наших письменників, а не в житті».

М. ГОРЬКИЙ, «Русская жестокость»

«Москвини виявляють свою «культуру», своє національне «Я» тим, що знущаються з народів, які попали у московські пазури. Наші дурні гадають, що знущається московський

уряд, а не московський народ. Мовляв, якби московський народ мав змогу висловити свої думки, то він був би осудив таке дикунство. Це — неправда. Це — безпідставна омана. Заходи московського уряду винародовити підбиті народи цілковито згідні з поглядами самого московського народу, згідні з культурою московського народу і з його історією. Не треба забувати, що той державний уряд, який не випадково став ним вчора, а який народ має довгі сторіччя,— такий уряд є природним, логічним витвором культури того народу. Так і московський є природним твором культури московського народу. Я певний, що коли б у Московщині був парламентарський уряд, то московське суспільство, разом зі своєю літературою було б шовіністичне та імперіалістичне, як і теперішнє. Хіба ж те московське винародовлююче розперезання (вакханалія), що нищить культуру в Польщі, в Україні, у балтицьких народів і всюди під московською владою, були би можливі, якби вони не були згідні з бажанням московського суспільства, московського народу? Коли б московське суспільство залюбки і з власної волі не виконувало б урядові винародовлюючі заходи, то ті заходи були би марні. Без власнохитньої допомоги московського суспільства московський уряд не мав би сили і можливості винародовлювати; всі міністерські накази лишилися би мертвими на папері. Ні, народ, що виплекав у себе деспотів, поводитиметься деспотично з кожним, хто мав нещастя упасти під його лапоть. Раб-бо, одержавши владу, неухильно стає деспотом».

Т. ЗІНЬКІВСЬКИЙ, 1890

«Наші предки знали, що робити з немосквинами імперії. Вони твердою рукою скорювали своїй волі і московщили їх, не зважаючи ні на що і ні на кого. А нам таке неможливе тепер, бо ми не маємо духу наших предків. Самою ж фізичною силою, як тепер виглядає, не скоримо і не змосковщимо».

Н. СЕРГЕЄВСЬКИЙ

«При вільному розвитку обох, без сумніву, великорос знайде задоволення в добуванні багатства, сили, влади, малорос — у внутрішньому усвідомленню свободи, в розвитку особи, в можливому усвідомленні справедливості та істини».

В. АНТОНОВИЧ

«Нервова система москаля не вельми чула, а через те і реакція до вражень околішніх невелика і безсила. Це тип флегматика, малочулого до вражень околішніх. Навпаки у поляків: чулисть у них дуже велика і рефлекс починається безпосередньо, зараз за роздрозненням,— це чистий тип сангвініка. Русини теж чулі до вражень; але реакція у них прокидається після довгого перегаду за роздрозненням; русин — тип меланхоліка».

В. АНТОНОВИЧ

«У жовнірів Московії є у звичці жорстоко і зовсім самовільно, без поваги до особ або обставин, бити затриманих п'ястуком, рушницею і палицями і, запхавши їх у найгірший кут, всякими способами катувати. Особливо поводяться вони так з багатими, котрим без встиду заявляють, що кінця їх биття не буде раніш, ніж ті виплатять певну суму грошей; б'ють кожного, чи йде він під багнетами добровільно, чи насильно».

Й. Г. КОРБА, 1698 (про вдачу росіян)

«Ми занадто добрі і довірливі. Ми заручники свого благородства. Доблесть, шляхетність, довірливість, відкритість, дружність стають самовбивчими».

Р. ПЕРІН (про вдачу росіян)

«— Мабуть, не тільки завдяки цьому,— сказав я.— Русський народ живучий, експансивний і по-переможному мислячий. Русський солдат може воювати в таких умовах, у яких не зміг би воювати солдат ні одного європейського народу.

— В тому, що ви сказали, друже Боремський, є багато правди,— сказав Ступницький.— Але тут грає ще другий бік медалі. Це ж русський солдат, або вірніше сказати, ціла власовська армія — РОА, з такою ж самою витривалістю воює й по стороні гітлерівської Німеччини проти Росії, себто — проти комуністичної Росії. А це вже красномовний доказ слабости тієї системи. Серед полонених англійців німці не змогли знайти ні одного англійця, який би зголосився воювати проти Англії, хоча ті народи споріднені схожістю мови, культури та ще й в обох тих народів капіталіс-

тичний лад. А з руських полонених організували цілу армію, яка воює краще від німців проти більшовицької Росії.

— Це також правда, але РОА воює, по суті, не проти Росії як такої, а тільки проти комуністичного ладу в Росії.

— Теоретично то воно, може, й так, але практично вони воюють таки проти Росії, бо іншої ж Росії немає,— сказав Ступницький».

Д. ШУМУК

б. Українці — політична поведінка

«Не вбивати ні невинного, ні винного, навіть коли заслужить на смерть,— не губить душі жадного християнина».

В. МОНОМАХ

«За зневаження внутрішньої гідності особи назначена більша кара, ніж за uszkodження тіла. Як хто комусь відрубав палець, платив тільки 3 гривні, коли «урвав вус, бороду, ударив батою або іншою річчю, платив 12 гривен».

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

«Козацька нація — це бестія без голови».

А. КИСІЛЬ

«Народ малоросійський зело умьон, от чого ми в неанвантаже оказаться можем».

ПЕТРО I

«В питаннях національних ми не йшли далі тієї границі, котра визначалася потребою самооборони. Дуже гідний був нам так польський, як і московський націоналізм з інстинктом державного насильства».

П. ЖИТЕЦЬКИЙ

«Якби Ви знали, мої молоді приятелі, скільки зневіри, розчарувань та знеохоти нагромадили дотеперішні зносини галичан та буковинців із Україною, скільки сорому та прикрості робили не раз українцям наші «національні», а

властиво місцеві хиби — неточність, балакучість та пустомельство, брак характерності, індивідуальності та моральна грубошкірність, байдужність до важких загальних справ, а завзятість у дрібницях, пуста амбітність та брак самокритики, парадкування європейськими формами при основній малоосвітності та некультурності».

І. ФРАНКО

«В теперішніх часах ніяка земля не дорівнює галицькій в одній дуже важливій стабілізаційній позиції української духовності: витворення добре вишліфованого типу українського громадянина, свідомого своїх прав і обов'язків, і хоч і не з мальовничим, але дуже глибоким українським солідаризмом».

Ю. ЛИПА

«Звичай — це те, як чоловік живе, як він поводить себе з людьми, як ставиться до них, як він орієнтується у всяких обставинах життя.

...Кожен поляк силкується показатися ліпшим, ніж він є справді, і звернути на себе найбільшу увагу всіх.

...Русини не скоро і трудно братаються і ніколи дружба їх не заходить до зайвої інтимності. Ворогування їх не буває лютим, зате тягнеться довгий час без устанку».

В. АНТОНОВИЧ

«Тубільці Охтирки на Слобожанщині вороже ставляться до москалів, так що навіть на заїздах не хотіли розуміти по-московському... Побачивши проїзжих, українці-селяни залишають працю, починають співати на їх адресу лайливі і сатиричні пісні, в супроводі голосного сміху і довготривалого гомону».

І. СБІТНЄВ, 1830 (про настанову українців до москвинів)

«Відраза Українців до Москалів, їхніх гнобителів, є така велика, що це можна назвати ненавистю. Ця ненависть радше зростає ніж ослаблюється. За те Українці ніколи більше не симпатизували з Поляками, як від часу, коли визволилися з-під їхнього панування. Найгіршим словом, яким п'ят-

нує Українець Поляка, є «безтолковий Поляк», тоді як Москаль в уяві Українця завжди «проклятий»... Українці мають прислів'я:

— Він людина собі нічого, але Москаль.

Або:

— З Москалями дружи, але камінь за пазухою держи.

Українці дуже погані російські патріоти. Властива Москалям любов і обожання царя є для Українців цілковито чужі і незрозумілі».

Г. КОЛЬ, 1837

«Ніяка ідея не викликала понуріших наслідків, ніякий ворожий похід проти України та її земель не дав таких спустошень, як ідея обниження українства, підложжя пораженства. На ньому були й є збудовані цілі системи світоглядів, цілі окремі історичні події. Самий потяг до опрощення, до втечі від свого є в деяких границях всередині кожної великої раси. Бо одиниця (чи група одиниць) може не мати в собі сили на те, щоб прийняти, знести й служити цілій різносторонності власної раси. Вміти прийняти свою власну долю і власний характер, не зламатися в найгірших хвилях і попровадити себе самого певною рукою — це дуже тяжко!..

Втеча від суспільного життя — це зменшення себе, це — обниження вартости власного життя, це — нехить до продуктивности ширшого розмаху...

Гірше є пораженство відповідальних осіб, тих, що репрезентують націю, народ, расу, — інтелектуалістів і вождів, що стоять на чолі. Їм не вільно до мірила особистих справ зменшувати відпорність чи сили раси. Можуть висловлювати або великі речі, або ніяких. Бо вони відповідають за маси в сучасному і за їх долю в майбутньому».

Ю. ЛИПА

«Сварливий, недовірливий, анархічний українець розбиває кожную спробу на велику міру закроеного єднання і внівець обертає випадкові осяги геніальних імпровізацій своїх велетнів. Їхні великі діла тануть в огні його пекельного заколоту-крамоли, мстивої зажерливості, непогамованої заздрисності і братовбивчої гризні. Велика людина і її твір не були для українців предметом сильної волі й чинної віри. М'якосердя поневоленого і пониженого тануло в почутті власного

безсилля і шукало порятунку в химерних сподіваннях приходу спасителя чи чудотворця, що в чудесний спосіб перемінить твердий устрій життя в безжурний, щасливий рай».

Ю. ВАССИЯН

«Українці у цьому найвільнішому світі здавна відомі з двох речей. Коли збираються на з'їзд профспілки світу, коли вдаються до важливих нарад біологи з нобелівськими прізвищами, коли треба відбутися грошову збірку для гуманного підприємства патера Піра, коли звужуються можливості нової техніки роману, коли виникає потреба в лікарнях не тільки для ньюйоркських забав, а й для шпиталю Альберта Швейцера в Ламбарені, і коли постає конечність готувати студентів богослов'я не тільки для недільних проповідей, а й для вміння читати кумранські фрагменти, всюди там нашого брата й духу нема. І це по десятиріччях еміграції, при немірених можливостях зворушити світ чимсь іще, крім національних «академій» та скарг на бездержавне існування. Зате коли активізується діло непохвальне,— о, там наші задніх не пасуть! Тоді така солідарність, що й держави не потрібно».

І. КОСТЕЦЬКИЙ

«Шляхом ізоляції намагаємося як-небудь позбутися невиносимої дійсності. Ми утікаємо від неї на самоту, чи то у світ власний — внутрішній, або її не зауважуємо, або ідеалізуємо. У всіх тих випадках займаємо супроти неї *пасивну* поставу. Критикою та насміхом ми намагаємося її перемогти та запанувати над нею, приймаючи *агресивну* поставу. Між тими двома противенствами постійно хиталося українське життя в його дійсності»

Я. ЯРЕМА

«Дійсність, що побуджує до утечі, є рівночасно в агресивніших натур підставою критики (і можна б додати: критиканства). І справді, у критиці виявився таланти усіх 4 названих репрезентативних творців, причому у Гоголя критика перейшла у насміх, що був справді своєрідним троянським конем для росіян, яких Гоголь геніяльно висміяв і тим спричинився до захитання їх самопевності. Насміх належить також до могутньої зброї Шевченка. Утеча, характеристична в

індивідуальному житті, проявилася й в загальному, коли наші предки залюбки сходили зі шляху, і тому, напр., дали себе відтіснити від моря печенізьким чи половецьким ордам. Утеча за польської окупації приводила до заселення великих просторів на Сході. Утеча перед небезпеками є й в сучасній дійсності, коли українці часто переселяються у глиб Росії чи на Сибір, щоб уникнути труднощів, які випливають з недержавного життя».

В. ЯНІВ

«Утеча від суспільного життя — це зменшення себе, це — обниження вартости власного життя, це нехтіть до продуктивності на ширшу скалю. Як же жахливо описав Гоголь таке пораженство одиниць і кляс! Вони звіряче малі і безсилі — ці сварливі Довгочхуни, що викинули прадідівські шаблі, ці Афанасії Івановичі, що обжираються від рання до вечора, ці Коробочки й Собакевичі. Люди, що хочуть бути меншими, що залишаються при інстинктах і нижчих емоціях, бо вони нездібні до сублімації цих емоцій у вищі, більше суспільні. Це — хутір, або українці на нижчій ступні духовости. Це те, що обіч доктринерського дефетизму зробило ХІХ століття малим століттям української сили. Нема більшої безнадійности, як хуторянська апотеоза нижчих емоцій».

Ю. ЛИПА

«Хоч вони не мають власних філософічних систем, в яких «я» знаходило б свій конститууючий принцип, або як підстава дальшої спекуляції, то все-таки *ціле їх духове життя*, їх філософічне думання, їх розуміння моралі, творення правових норм, а передусім практична діяльність випливають з поняття особистости, що її обмеження відчувається завжди болюче, *навіть у інтересах загалу*. Індивідуалістичне наставлення українця виявляється цілком виразно в його розумінню *суспільного ладу*, або принципу спільноти в суспільному житті. Він відкидає з цілою рішучістю всі форми співжиття, яких передумова є *сувора дисципліна й повне підпорядкування волі вищого*, забуваючи зовсім, що це звичайно має погубний вплив на інтереси загалу, а в дальшій консеквенції на його власну користь».

І. МІРЧУК

«Костомаров пояснював упадок державних змагань українців нібито їх нездатністю до державного будівництва. Інші вказували як на причину на «зажерливість сусідів» і «незавидне географічне положення України». Врешті, були й такі, що проповідували вмирання української раси і, наприклад, записували пам'ятки мови вже із вступами-некрологами (Метлинський)».

Ю. ЛИПА

«Взагалі, тепер ніяка теорія пораженства, укрита чи явна, не pomoже маскуванню українцеві особистого безсилля. Український духовний організм є занадто яскравий, потужний і всеприявний. Українській одиниці не втекти від нього, не втекти від своїх обов'язків спадкоємця і висловника тенденцій раси. Від недавніх великих років не зроджується ніяка нова пораженьська ідея: дні тепер такі важливі, що ніхто б просто не звернув уваги на теорію, що їх, ті дні, маловажить. Коли тепер існує втеча від України, то вона має характер втечі в хаос, в істерію одиниць, які не можуть чи виховання яких не дозволяє їм прийняти української дійсності такою, якою вона є. Але втеча в істерію — це втеча в безсилля».

Ю. ЛИПА

«Споконвічний брак расової єдності тієї людської громади, що живе на Українській Землі, сполучений з невиховуванням її в напрямі розвитку єдності політично спричинився до того, що основною прикметою українських людей єсть повний брак патріотизму і зненависть до своїх власних земляків. Оця основна прикмета приймала в історії різні форми: князівської, магнатської, шляхетської, козацької і врешті сучасної отаманської та інтелігентської «партиїної» гризні та анархії серед українських верхів, і такої самої анархії — боротьби села з селом, кутка з кутком, і взаємної ворожнечі та взаємного недовір'я — серед українських низів».

В. ЛИПІНСЬКИЙ

«Треба раз і назавжди покинути твердження дефетистів, що, замість шукати в собі джерела власного державного дефетизму, шукати його в зовнішніх умовах, напр., у зажерливості кочовиків-варварів, чи ситуації «чайки при битій до-

розі». Чи ж не був далеко більше при битій дорозі терен Прусії, чи ж не переходили вбхід через Ламанш гості й до затишного острова британців? ... З зажерливістю кочовиків-варварів давала собі раду українська раса, зрештою, сама досить зажерлива».

Ю. ЛИПА

«...українне положення України з необхідністю постійної оборони її, захисту, породжувало *дружинницький*, а згодом *лицарсько-козацький* тип людини, з насолодою ризику й бажання активно протиставитися злу, з бажанням підпорядкувати себе шляхетним ідеалам оборони честі, волі та віри. Але поруч із тим ідеалом *повного* життя, побіч *героїчного життя* існує в історичних обставинах межових ситуацій, в обставинах вічних небезпек, і друга можливість: власної заскоружлості, *втєчі* у приватне життя, як кажуть українські приповідки: «моя хата з краю», чи «нижче трави, тихше води», «покірне теля дві корові ссе». Поруч «*Vita maxima*», існує можливість «*Vita minima*», щоб тільки перетривати й зберегтися».

За О. КУЛЬЧИЦЬКИМ

«Найкращі пориви, гарячі почуття розсікли ми ножем холонним міркування, і склали ми собі розміряне життя без сили поривання».

В. САМІЙЛЕНКО

«В основному причину наших історичних невдач, як вони впливали з українського вибуялого індивідуалізму, можна б схарактеризувати парадоксом, що в неволі опинилися ми тому, що надмірно любимо волю. В бажанні рівності й братерства ми боялися свого власного деспота, і послаблювали себе внутрішньою боротьбою так довго (не виявляючи одночасно досить активності назовні), аж запанували над нами чужинці».

В. ЯНІВ

«Ми тільки за наше лягали кістками, коли нам чинилися шкоди, ніколи не гралися ми кайданами, чужої не гнули свободи».

М. СТАРИЦЬКИЙ

«Українці — діти в політиці і вони завжди поспішають радити з якихось непевних причин. Як вони не можуть зрозуміти того, що отаманщина проковтне нас, як п'ятдесят років, а може й навіки знищить саму ідею визволення України».

Г. КОСИНКА

«Од тупих Майських, од гарячих і холодних утік на десяток день і тут до сумних прийшов висновок: не має майбутнього Україна. Бандити ми і отамани. І не прийде після нас нащадок прекрасний... І ляжемо ми трупом безславним і загородимо двері в Європу».

М. КУЛІШ (з листа А. ЛЮБЧЕНКУ), 1925

«Внутрі України є ще один дуже небезпечний ворог української незалежності — угодовство. Це вкрай шкідливий світогляд великої частини українців, породжений негативними властивостями української психіки — страхом. Політична діяльність угодовців приносить велику шкоду, тому що спрямована не на руйнування, а на закріплення рабської психіки українців...»

Невойовничість і слабкодухість. Ця риса робить людину небоєздатною... Оця нездатність на відвертий бій і змушує угодовців постійно тікати від конфліктів. Для них єдиний спосіб домогтися своїх цілей є компроміси, хитрощі і випрошування.

Обмеженість. Вона проявляється у всьому: у звуженні інтересів і концентрації їх виключно на «своїй хаті», у нездатності глобально розглядати процеси, у невмінні виділяти у явищах суттєве і другорядне...

Хаотичність і нездатність на тривалу цілеспрямовану дію.

Зрадливість і непостійність. ... Адже, щоб бути вірним і надійним у якійсь справі, треба весь час боротися з чужими впливами, перемагати різноманітні труднощі, давати відсіч ворожим зазіханням, а це без сильної волі зробити неможливо. Зрадництво угодовців особливо у критичні хвилини часто було причиною багатьох поразок в українських змаганнях.

Пасивність і затаєність. ...Вичікування, як складеться ситуація, і реагування тільки тоді, коли вже не можна не реагувати, небажання ризикувати, брати ініціативу у свої руки, взагалі вести активну дію — все це є вияви пасивності...

Схильність до розчулень... Люди, схильні до розчулення, страшенно поверхові і нездатні на глибокі почуття. Прояви розчулення, сльозливість, недоречний пафос ми постійно зустрічаємо там, де панує угодовство».

В. ЯВОРСЬКИЙ

«Отаман у тому злому розумінні, той військовий чи політичний самсобіпан, що нікого не визнає понад собою і готовий воювати направо і наліво проти чужої і проти своєї влади,— це ж явище приблизно того ж порядку і рівня, що демократ, який потайки перешіптується з представниками ворожої держави під час офіційних переговорів того ж представника з офіційними делегатами власної держави; — і того ж порядку і рівня, що монархіст, який в бою стоїть радше під прапором ворожої трьохцветки, ніж під рідним прапором, несеним руками демократа. Такий отаман, і такий демократ, чи монархіст — це розкладові форми упадку, але не якась неминучість, що коріниться в засновку самої ідеї».

І. ШЛЕМКЕВИЧ

«Під таким кутом зору стала тенденція українства до відмови від власної індивідуальності через втечу від українства і перехід на російські, польські чи які інші позиції, виглядає не як зменшення свого егоїстичного «я», а навпаки, як його утвердження через самоідентифікацію не з власним, а з пануючим етносом. Відмова від власної індивідуальності (меншовартість) відбувається на догоду збільшення «єго», адже самоідентифікація із «битою нацією» не вигідна не лише з меркантильно-матеріалістичних позицій, але насамперед психологічно, з точки зору усвідомлення своєї малості, неважливості».

Г. ДИЧКОВСЬКА

в. Малороси — політична поведінка

«Можна жалувати раба і співчувати йому; можна пояснити риси рабської психології в пізніших поколіннях, але жити з ними, але завжди бути серед них і разом з ними йти до спільної мети — неможливо».

С. ПЕТЛЮРА

«Породу заячу окупант не переслідує, бо вона служить йому помостом до уярмленої нації».

Я. СТЕЦЬКО

«Те, що багато хто не хотів бути заодно з таким народом, який, куди не повернись, знай тільки кланявся та прислужував, освічені сини якого навіть там, де треба було, де правда була на їхньому боці, не вмiли мужньо здiйняти голосу й стати за народну справу та права, є рiч природна. Ми зовсiм не хочемо цим виправдовувати вiдступництво, а говоримо лише, який є перебiг подiй. Слабкiсть завжди i скрiзь вiдштовхує, тiльки сила вабить до себе».

Л. ШТУР (чеський публіцист), 1848

«Чи, може, маю любити Русь як расу — цю расу обважнiлу, незграбну, сентиментальну, позбавлену гарту й сили волi, так мало здатну до полiтичного життя на власному смiтнику, а таку плiдну на перевертнiв найрiзномроднiшого сорту».

І. ФРАНКО

«Малороси знають, що вони українці, але говорять російською чи польською мовами і борються з усім українським, бо бояться й ненавидять свій народ. Хохли ж говорять мiшаною українсько-російською чи українсько-польською мовами, їм байдуже, якої вони національності, так само, як байдужа їм доля України і всього українського. Що ж стосується українців, то вони знають і люблять рідну мову, історію, народ, його віру і звичаї, роблять усе залежне, щоб повернути українцям волю і незалежність».

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

«...Що ж таке малорос? Це — тип національно-дефективний, скалічений психічно, духовно, а часом — і расово. На нашій Батьківщині — головні історичні родовища цього людського типу — він набрав особливо патологічного і зовсім не такого простого характеру, як на перший погляд здавалося б.

Малоросійство — наша історична хвороба (В. Липинський називав її хворобою бездержавності), хвороба багато-

вікова, отже хронічна. Ні часові випробування, ні навіть хірургія — тут не допоможуть, її треба буде довгі-довгі десятиліття зживати.

...Якщо колись з'явиться історія українського малоросійства, то автора її — саме Мартина Пушкаря — правдоподібно проголосити батьком малоросійства. Бо всупереч популярній у нас думці, малоросійство — то не москвофільство і не ще яке-небудь «фільство», то — неміч, хвороба, каліцтво внутрішньонаціональне. Це, кажучи московською урядовою мовою XVII ст., шатость черкасская, а кажучи мовою такого експерта, як цариця Катерина II, це — самоотверженность малоросійская. Отже — хитливість, зрадливість, зрада й агентурність. Аж до часів наступних і до нас найближчих. Москвофільство чи інше «фільство» (їх було кілька в нашій історії) то є можливий напрям наш національної політики, і в цім сенсі був «переяславський» момент москвофільства в політиці Богдана Великого, як москвофільськими були цілі десятиліття національної політики великого Івана Мазепи. Як туркофільство Петра Дорошенка. Як змушене польонофільство Виговського чи — на наших очах — Петлюри. Всі ці приклади — то політика чи тактика. Але малоросійство — це не політика і навіть не тактика, лише завжди апріорна і тотальна капітуляція. Капітуляція ще перед боєм».

Є. МАЛАНЮК

«Какім образом можна би оную нинє учредіть, чтобы она полезна могла бить російському государству без нарушенія (її) прав і вольностей».

ГР. ПОЛЕТИКА (про політику України)

«...бувало часами у козаків по два, по три гетьмани, та кожний писав один на одного доноси та ябеди в Москву, а часами і в Москву, і в Варшаву заразом, і цареві з боярами, і королеві з панами».

М. ДРАГОМАНОВ

«Із возз'єднанням південного заходу з північним сходом зникла й необхідність засвоєння чужого народному життю та відстоювання свого в його нерухомій стадії; південний захід увійшов у колію загальноросійського політичного і куль-

турного життя і створив один тип культури загальноросійської — необхідність у створенні культури місцевої, сепаратної, сама по собі відпала».

І. ЛИННИЧЕНКО

«Окремі частини виділяються в самостійні одиниці, коли на це є глибокі органічні причини,— так виділилися тепер Чехія, Сербія, Югославія. Проте тут, у нас в Малоросії, все — мова, побут і релігія, схиляють усі гілки російського народу до тісного єднання, єдиній міцній запоручі могутності всього російського організму та добробуту кожного окремого члена великого в минулому і, дасть Бог, ще великого у майбутньому російського народу».

І. ЛИННИЧЕНКО

«Шукати в історії Росії чи малоросійської її частини засади для українських територіальних прагнень чи для створення з України самостійної держави — марна справа».

О. ВОЛКОНСЬКИЙ

«Малоросійською мовою не можна виразити сучасних понять культурного життя, вона до того ж надто близька до російської».

О. ВОЛКОНСЬКИЙ

«...в нижчих расах втілюються духи також нижчих душевних якостей, то зрозуміло, чому «українці» вирізняються звичайно тупістю розуму, вузьким кругозором, дурною впертістю, крайньою нетерпимістю, гайдамацьким звірством і моральною розгнузданістю. Такі властивості нижчого духу повною мірою були притаманні самому українському святому й пророку Тарасу Шевченку. Поезія його діє на душі його прихильників так, що не вивищує, а знижує. Вона не пом'якшує їх, не облагороджує, не викликає в них ніжних, добрих почуттів, а, навпаки, згрублює, розбещує, озвірює».

А. ЦАРИНИЙ

«Так було завжди в Малоросії, де окрім вказаних причин велику роль відігравала вразливість і сприйнятливість наці-

онального характеру. Власної оригінальної, самостійної культури Малоросія ніколи не мала, вона підкорялася впливу то культури польської, то культури великоросійської».

І. ЛИННИЧЕНКО

«...живий Київ і жива російська мова, то наші сподівання ще не втрачені. Український туман має розсіятися, і російське сонце зійде!»

А. СТОРОЖЕНКО, 1918

«Відірваність Петербургу взагалі від якоїсь окресленої расової чи національної ідеї багато допомогла цьому. Гоголь, письменник і урядовець, пробував навіть мистецьки аргументувати це каліцтво. Це було українське служіння владі, Петербургу, так, як йому, зрештою, служили, творячи владу, і німці, як ось Бенкендорфи, Бірони, Ренненкампи, і поляки, як кн.Чарторийський, Булгарин і різні люди з заходу.

Переріст українського готизму не потривав довго. Ще ген. Михайло Драгомирів, приятель Олександра III, міг думати, що зможе одночасно і вірно служити цареві, як його намісник на Україні, і зберігати побутові властивості краю, а вже такий магнат Родзянко, що синові Олександра III в 1909 р. подарував вишивану сорочку, був потрактований за це як український сепаратист.

Цей надмір готськості, з відкиненням інших прикмет характеру, витворив службістів, урядовців або людей, як у Галичині й Підкарпатті, що вірили в далекий престол «білого царя». Цікаво, що ці «малороси» і «москвофіли» виступали проти свіжозродженої української інтелігенції. Здається, найбільше разив їх у цій інтелігенції брак того, що вони мали в надмірі, тобто пошани до ієратичности і традицій влади. По 17-ім році більша частина їх злилась з своєю расою. Частина, однак, пішла служити аж до фізичного чи морального кінця різним «правительством», як ось Денікінові й ін., ідучи вже до братовбивства, їхня роля скінчена».

Ю. ЛИПА

«Це слабодухи, яких не бракує в ніякій нації, що тремтять за свої посади; це пережитки нашого минулого, що не можуть умістити себе в нових умовах боротьби на життя і

смерть з польським наїзником; це, врешті, наслідки нашого довгого поневолення,— раби, що в їх природі є стирати кому-небудь порох із ніг... Угодовці є більше небезпечні, ніж згадані вище «орієнтаційні» табори. Бо коли останні не дуже то й закривають, що є на удержанні окупантів і до концепції союзів з ворогами підходять, правда з хибним, однак з купецьким розрахунком, мовляв, «ми вам даємо Західню Україну, а ви нам творить Велику Україну», або «ми вам комуністичну пропаганду, а ви нам федеративну державу з українізацією»,— то «реальна» політика угодовщини полягає на тому, щоб віддати український нарід на цілковиту ласку й неласку ворога... Угодовці не тільки резигнують із самостійності та соборності і на їх місце ставлять «охлапи», та щонайвище пишуть, що «нам у Польщі належиться автономія», але й виступають якнайрішучіше проти війни, революції та взагалі нелегальности».

П. МІРЧУК

«Виведу я націю на роздоріжжя,
Попхинькаю над нею,
Пограю на лірі,—
Може, подивуються такій гарячій вірі
Інші народи з моцею своєю.
Скажуть: — То уштине дитя, хороше,
Співає пісеньки, не бунтує,
Не стремить, щоб щось злого зробити,—
Випадає похвалити ці діти
І державність дати.
— Хай нам світить надія!
— Хоч би й без дати!
— Хай скінчиться веремія
Малоросійського гевала!
— Лиш не треба, на Бога, не треба,
Щоб вона повставала, вбивала!»

Ю. ЛИПА

«Той, хто стає плазуном, черв'яком, чи може потім жалітися, що його розчавили?»

І. КАНТ

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ

1. Ідея

«Тому-то, признавав Платон, властиве буття лише ідеям, себто species, родам, але одиницям тільки невсипуще повстання і зникання».

ШОПЕНГАУЕР

«Наймогутніша ідея пускає в хід багато сил, що до того використовувалися в інших цілях, і, отже, має здатність створювати нові закони руху сил, але не нові сили».

Ф. НІЦШЕ

«Загальні сили,... які виступають не тільки для себе в своїй самостійності, але живуть так само і в людському серці, порушуючи людські почування в їх «святая святых».

ГЕГЕЛЬ (про пафос)

«Без цього то патосу не може жити ніяка ідея, в тім числі й національна».

Д. ДОНЦОВ

«Ідеї доступні масі лише «переможені в короткі правила, що викликають образи, в формули, які не умістовлюють «кілька ідей нараз» (вони не доступні масі), лише є «прості й афірмативні, гвалтовні і ясні».

Д. ДОНЦОВ

«Ідея нації є не те, що вона думає про себе у часі, але те, що Бог думає про неї у вічності».

В. СОЛОВЙОВ

«...жоден народ не може жити в собі, через себе і для себе, але життя кожного народу являє лише визначену участь в загальному житті людства. Органічна функція, яка покладена на ту чи іншу націю у цьому вселенському житті,— ось її істинна національна ідея, предвічно встановлена в плані Бога».

В. СОЛОВЙОВ

«Сучасна людина шукає ще ідей, які могли б служити основою для майбутнього соціального ладу, і тут ховається небезпека для неї. Важливі в історії народів і глибоко впливають на їхню долю не революції, не війни — сліди їхніх спустошень швидко загладжуються,— а переміни в основних ідеях. Вони не можуть здійснитись без того, щоб одночасно всі елементи цивілізації не були засуджені на перетворення».

Г. ЛЕ БОН

«Будучність і ціль нації лежить у ній самій, як це доводить воля її вдержатися чинно в бутті. Свій ідеал носить вона в собі так, що, як емпірична монада, постійно прямує перерости свою обмеженість або — іншими словами — на підкладі свідомості своєї скінченності в просторі й часі статися формою світовиразу й чинником світобудови».

Ю. ВАССИЯН

«Кожен народ розпочинає своє національне існування з одкровення. Кожна нація має собі за підставу власне, спеціальне одкровення. В основі кожної з великих націй — ... певна єдина ідея, і нація живе тільки для того, щоб цю ідею реалізувати».

А. МІЦКЕВИЧ

«Історично та логічно філософія національної ідеї переде націоналізмові й у певному сенсі може вважатися його матірним лоном: націоналізм ... є одне з породжень філософії національної ідеї, причому стосовно нього вона непорівнянно ширша й багатша (обіймає його собою), оскільки є за своєю суттю плюралістична...

...Раз виникнувши, національна ідея, як теоретична самосвідомість національного руху, на заключній його стадії ...знову етатизується, перетікає в державну і зрощується з націоналізмом».

О. ЗАБУЖКО

«Така повинна бути наша національна ідея: всеобіймаюча, виключна, яскрава, якої гаслом є не спочинок і уживання, лиш акція і воля до влади над відірваними засадами, над чужою ідеєю, над власним оточенням, над «обставинами», над усім часовим і поодиноким. Лише та ідея виведе нас зі стану провінцій, лише вона сполучиться з тим патосом, без якого мертва всяка ідея».

Д. ДОНЦОВ

«Людині, яка хоче зробити щось велике, треба головно любити свою Ідею».

Д. ДОНЦОВ

«Які ж з них вибрати? Які генеральні ідеї є найстійкіші, найменш залежні від чужинства, які найбільш українські?»

Пізнати їх — це для еліти мати скарб більший, ніж усі матеріальні багатства. Пізнати їх — це пізнати дороги виявлення української збірної енергії. Тільки по таким пізнанням можна говорити про кермування, що є постійною орієнтацією в чужих намірах і в своїх можливостях.

Українські генеральні ідеї — це більш чи менш глибокі вияви українського расового «я». Можна їх узяти в тій чи іншій ієрархії, підвищувати чи понижувати їх, але вони завжди існуватимуть в характері раси. Бо цей характер є так само органічний, як і інші явища природи».

Ю. ЛИПА

«Провідною ідеєю українського народу від світанку віків є *Ідея Слави* — тобто беззглядна цінність героїчного наповнення призначення людини. Це «іскати собі чти, а князю слави» — «Слово о Полку Ігоревім», це «Князем слава і дружині, амінь!» Це «як слави зажити», «слави добувати», «слава не вмере, не поляже» — «преславного Війська Запорозького» і «Славних Гетьманів». Це, нарешті, коронна ідея Шевченкового духа й цілої новітньої української літератури — «Слава України». Не дивно, що вже від 1917 року стала вона гаслом націоналістичного руху».

О. ОЛЬЖИЧ

«В наших часах являється ідея гуманності в формі ідеї національності».

Т. МАСАРИК

«Ми говоримо про національну ідею, коли який-небудь народ помічає свою єдність, свій внутрішній зв'язок, свій історичний характер, свої традиції, своє становлення і розвиток, свою долю і призначення, робить їх предметом своєї свідомості, мотивуванням своєї волі».

М. БУБЕР

«Нація — це спільнота, основою якої є ірраціональна стихійна воля... У протиставленні до спільнот, які ґрунтуються на фізичних підставах кровного зв'язку, як родина, рід, плем'я, вона засновується на інстинктах «другого ступеня», типом яких є ідея».

В. СТАРОСОЛЬСЬКИЙ

«Нація — це реалізація хотіння буття нацією. Коли нема хотіння, виявленого в формі ідеї,— нема нації... У розвинутих народів національна ідея твориться людьми діла, а не слова, і як незавидна доля тих країн, де царем дитина, так і тих, що їм закони пишуть поети».

В. ЛИПІНСЬКИЙ

«Масами опановують ідеї — міфи, вірування релігійні чи вірування соціально-революційні, але не панують ідеї культурно-гуманістичні».

М. БЕРДЯЄВ

«...національна ідея на відміну від національної мрії — політичний проект майбутнього нації, імператив її свідомості й чину, смисложиттєвий чинник національного розвитку».

І. КРЕСІНА

«Тісне єднання народів, солідарність і братерство між ними, словом усе те, що слушно вважають найвеличнішим

із завдань, до розв'язання яких має прагнути людство, може і повинно бути досягнуте без посягань на національну ідею. Необхідне лише знищення національної нетерпимості, пихатості та інших спотворених та сумних наростів на національній ідеї. Сама ж національна ідея повинна і далі жити та розвиватися, даючи гармонію життя найрізноманітніших народів, яка зовсім не базується на знищенні яскравих індивідуальностей і підведенні їх під один нівелюючий шаблон. Коли любов до свого нероздільна з повагою до чужого, коли боротьба за свої національні права поєднується з визнанням таких же прав кожної іншої нації, тоді національна ідея дає людству всі свої найкращі плоди й ні в чому не є перешкодою майбутньому коли-небудь великому союзу народів».

М. ЧУБИНСЬКИЙ

«Етика — річ вселюдська, тільки етика у різних народів складається неоднаково, різно. В заснові етики для всіх народів покладене невиводне шукання того, як по правді, як не по правді, що таке правда, а що кривда. Українець-русин вважає за етичне все те, що справедливо».

В. АНТОНОВИЧ

«Фальшивимо, коли переконуємо когось, ніби справедливостю неодмінно обдарує всіх той чи інший клас, та чи інша партія, так чи інакше обрана влада. Фальшивимо, коли кажемо, що справедливість прийде до нас зі Сходу чи, навпаки, із Заходу. Та хоч би й з неба! Але — не прийде. І Єгипту для втечі у нас нема і не буде. Мусимо шукати й утверджувати справедливість в собі, на своїй землі, разом зі своїм народом — задля людини й за допомогою держави. Тільки такою може бути НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ».

Л. КРАВЧЕНКО

«Нація, що прийняла чужу ідею, — як м'яжке залізо, як індукційний магнет. Треба, щоб тиснення чужої ідеї ослабло чи перестало, — і нація тратить у собі «магнетичну енергію». Коли нація хоче стати як сталь, напоїти себе «сталею» магнетичною енергією, — мусить черпати її у власній ідеї.

«Ми й знаємо, а тільки не хочемо» — ось формула відношення до чужого ідеалу члена народу, якому той ідеал насильно, «розумом» накидають».

Д. ДОНЦОВ

«Історія показує, що немає і ніколи не було абсолютно рівних народів, культур і цивілізацій. Одні досягали величчя регулярно, інші до неї взагалі не наближались. Різняться способи життя, релігії, ідеї; рівності не знайти ніде. Можливо, найважливіший, найбільш велеречивий і переконливий доказ — той, що немає і не може бути рівності ідей».

П. ДЖ. БЮКЕНЕН

«Коли Україна хоче вийти зі стану провінції, мусить витворити в собі, крім волі до влади, ту велику всеобіймаючу ідею, ідею опанування духового, економічного і політичного нації. Без такої ідеї ми все лишаємося нацією уярмленою, провінцією, народом, що житиме роздвоєною душею, не в стані витворити збірної волі; народом «конвульсійних вибухів», народом без патосу, сателітом сильніших; парією, верствою, навіть у себе вдома невірником не лише політичним, але духовним і соціальним, нацією з «анархією доктрин» і з «ослабленням волі»...

Такою ідеєю може стати в нас не всесвітня, ані соціальна, лише тільки національна ідея, щоб гляділа в майбутнє і мала відвагу скорити собі свій світ».

Д. ДОНЦОВ

«Своєрідна психічна структура національного почуття, ті елементи пристрасті, екстазу, які воно містить, часте втілення в силу цього національної ідеї в романтичній мрії, у містичному сні, нарешті, та, так би мовити, універсальність, якою відзначаються національні інтереси, що стосуються всіх суспільних класів,— все це надає національному руху особливо характерний вираз, ускладнюючи і затемнюючи справжню його сутність».

А. КАСТЕЛЯНСЬКИЙ

«...носієм української національної ідеї є нині не каста, не класа чи якась спеціальна група, а український народ... Робітничо-селянська сьгоднішня Україна має відмінну (від інших, позарадянських країн) соціальну структуру, відмінні передумови, що зумовлює наповнення національної ідеї відповідним змістом, отією «своєю правдою». Та «своя правда» виходить від першоджерел — від інтересів цілого того народу і ставить ту народну правду, «смердівську» правду, що дуже мало має спільного з кастовою правдою ідеологів націоналізму».

І. БАГРЯНИЙ

«Тим застрашуючим для радянських імперіалістів фактом є факт, що носієм ідеї самостійної, вільної, суверенної України сьогодні є вже не пара десятків «інтелігентів», аматорів старовини й фольклору, нікому не шкідливих, а є тим носієм ідеї самостійної, незалежної України, українське робітництво й селянство, український трудовий нарід».

І. БАГРЯНИЙ

«Через те, що нація є вічна, що її воля не ідентична з сумою поодиноких воль, але щось самостійне; що її цілі осягаються цілими поколіннями, переростаючи цілі одиниці, родини, даного моменту. Через те, що не самодержавна нація не є нацією, ідея власновладства повинна бути над всіма іншими».

Д. ДОНЦОВ

«Національна ідея — це ідеальна мета самовиявлення та самоутвердження нації. Етнос вже стає державницькою, політичною нацією лише тоді, коли втілить у життя перший постулат національної ідеї — створить національну державу. Проте у цій державі він обов'язково повинен бути домінуючою державничою силою, бо від цього безпосередньо залежить утвердження та подальше вдосконалення національної держави».

В. СНИЖКО

«Якщо національна ідея російська є, кінець кінцем, лише всесвітнє загальнолюдське єднання, то, означає, вся наша вигода у тому, щоб всім, припинивши всі чвари... стати скоріше руськими і національними. Все спасіння наше лише в тім, щоб не сперечатися наперед про те, як здійсниться ця ідея і в якій формі, у вашій чи в нашій, а в тому, щоб з кабінета всім разом вийти до справи».

Ф. ДОСТОЄВСЬКИЙ

«Російська ідея є ідея *серця*. Ідея споглядаючого серця. Серця, яке *вільно і предметно* споглядає і передає своє бачення *волі* для дії і *думці* для усвідомлення і слова. Ось головне джерело російської віри і російської культури. Ось головна сила Росії і російської самобутності. Ось шлях нашого відродження і оновлення».

І. ЛЬЇН

«Ідея служіння національному економічному, духовному, генетичному і політичному виживанню. Підпорядкувати національній ідеї свій спосіб життя, потреби і соціальну поведінку».

С. ГОРОДНІКОВ

«Врятувати себе зможе Нація, яка має спільну національну ідею і ціль. Нам не треба принижувати інших. Нам треба звеличити себе».

Р. ПЕРІН

«Ідея — вираження волі, духу, мрії, цілей, завдань народу, усвідомлення, заради чого він живе.

Чеченці добре знають за що воюють, а росіяни — ні. Чеченські матері благословляють на смерть в ім'я перемоги. А російські — ні. Чеченські матері благословляють війну — російські — ні».

С. ГОРОДНІКОВ

«Не віра, не ідея змінилася, але світ та люди зрадили цій вірі і цій ідеї».

М. БЕРДЯЄВ

«Вперше національна ідея у сучасному розумінні з'явилась у XVI столітті в Англії, яка була першою нацією у світі (і єдиною нацією, за винятком Голландії, протягом близько двохсот літ). Індивідуалістичний громадянський націоналізм, який тут з'явився, потім був перенесений в англійські американські колонії. Пізніше він став характерним для США».

Л. ГРИНФЕЛД

«...Національна ідея — основа консолідації соціальних груп, партій, етносів, релігійних конфесій. Вона інтегрує і гармонізує життєдіяльність населення певного ландшафтно-кліматичного простору і дає спільну орієнтацію на майбутнє. Національна ідея виражає об'єктивну необхідність консолідації народу України. Якщо ми станемо сконсолідованим народом, то збережемо державність, соборність і демократію. Демократія стає можливою там і тоді, коли прагнення свободи стає всенародним.

...Всі, хто живе в Україні, — українці, так само як усі, хто живе в США, — американці. Слід лише уточнити, що в Україні живуть етнічні і неетнічні українці.

...Національна ідея є інтеграцією прав нації. Право на національне самовизначення — одне з найсуттєвіших прав людини. З іншого боку, забезпечення прав людини — основа консолідації народів України. Неетнічні українці не мусять бути ущемлені в правах. Національна ідея є ідеєю консолідації та інтеграції окремих етносів, що живуть в Україні, за умов збереження їхньої національної своєрідності, неповторності».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Відтак аргументація великодержавної шовіністичної «науки» проти української національної ідеї будувалася на: 1) запереченні самоцінності й окремішності української культури в її основних виявах — мові, літературі, тощо; 2) невизнанні українського народу як окремої нації та українського руху як національно-визвольного; 3) постулюванні нерозривної єдності українського, білоруського та великоросійського народів як гілок одного цілого — російського народу і російської

культури; 4) виправданні (як безсумнівної аксіоми) зверхності та зухвалості росіян (як начебто розвинутіших у культурному і політичному сенсі) щодо «іногородців»; 5) безапеляційному засудженні будь-яких проявів з боку останніх сепаратизму, окремішності, політичних змагань».

І. КРЕСІНА

«...Особлива ієрархія ціннісних пріоритетів має бути суттю і фундаментом національної ідеї України! Складовою частиною національної ідеї можуть виступати такі орієнтири:

1. Порядок, що розглядається як підпорядкування усіх суспільних зв'язків та людських стосунків певним правилам. Порядок означає передбачуваність і керованість соціальних процесів.

2. Безпека, що включає політичний, правовий, екологічний, соціальний, медичний аспекти. Безпека — це відсутність загрози для життя, здоров'я, достоїнства, власності громадян української держави. Зовнішньополітична безпека передбачає проведення такої політики, яка спрямована на утримання миру. Внутрішньополітична безпека будується на засадах злагоди всіх прошарків населення. Правова безпека неможлива без розумного законодавства та компетентних і сильних органів охорони правопорядку. Окреме місце посідає екологічна безпека... Більшість політичних партій України цей напрям державної політики розглядає як пріоритетний. Водночас слід брати до уваги, що досягнення екологічної безпеки може бути пов'язане з певними матеріальними жертвами, які неминуче призведуть до зниження рівня матеріального добробуту. Але в кінцевому підсумку вони виправдані.

3. Здоровий спосіб життя. Він, за підрахунками спеціалістів, на 60 відсотків визначає стан здоров'я населення. Він визначає загальнодержавну політику в галузі організації побуту, охорони праці, структури цін на продукти харчування, регулювання сімейно-шлюбних стосунків, освіти. Суспільство повинне бути вимогливим щодо тих, хто не піклується про своє здоров'я, стимулювати заняття фізкультурою та спортом усіх громадян.

4. Інтелект. У перспективі майбутнє будь-якої країни може бути забезпечене лише на основі пріоритетного розвитку

науки та освіти. Американські дослідники кажуть, що «майбутнє належить інтелектуалам. Більшість політичних партій України цей напрям державної політики розглядає як пріоритетний. Водночас слід брати до уваги, що досягнення екологічної безпеки може бути пов'язане з певними матеріальними жертвами, які неминуче призведуть до зниження рівня матеріального добробуту. Але в кінцевому підсумку вони виправдані.

5. Ієрархія соціальної структури. У суспільстві не повинно бути дискримінації за будь-яким показником: етнічним, релігійним, політичним та ін. Усім громадянам країни слід надавати рівні можливості для виявів і розвитку їхніх здібностей, суспільно-корисного їх застосування. Досягнення нерівних результатів повинно фіксуватися суспільством і передбачає нерівність у споживанні та престижі. В усіх сферах діяльності повинна бути еліта, що користується привілеями».

В. ШИЛОВ

«Ідея Нації. Національна ідея. Нація — найвищий тип спільноти. Нація — це інтегрована особистість, для якої людина виступає лише моментом».

Тези. УНА

2. Ідеал

«В житті народів немає нічого більш реального і практичнішого за ідеал».

В. ПАРЕТО

«Видимі речі — дочасні, невидимі — вічні».

ЕМЕРСОН

«В кожному серці є прагнення вищого».

Ф. НІЦШЕ

«Усякий ідеал — це синтез бажань, потреб і змагань близьких, практично легших і трудніших до досягнення, і бажань та змагань далеких, таких, що на око лежать поза межами можливого... Що такі ідеали можуть повставати, можуть запалювати серця широких кругів людей, вести тих людей до найбільших зусиль, до найтяжчих жертв, додавати їм сили в найстрашніших муках і терпіннях, це лежить, мабуть, у крові індоарійської раси, і тільки її одної; серед інших рас ми того явища не зустрічаємо.

Ідеал національної самостійності в усякому погляді, культурнім і політичним, лежить для нас поки що, з нашої теперішньої перспективи, поза межами можливого. Нехай і так. Та не забуваймо ж, що тисячні стежки, які ведуть до його осушення, лежать просто-таки під нашими ногами, і що тільки від нашої свідомості того ідеалу, від нашої згоди на нього буде залежати, чи ми підемо тими стежками в напрямі до нього, чи, може, звернемо зовсім на інші стежки... мусимо серцем почувати свій ідеал, мусимо розумом уянювати собі його, мусимо вживати всіх сил і засобів, щоб наближувати до нього, інакше він не буде існувати і ніякий містичний фаталізм не сотворить його нам, а розвій матеріальних відносин перший потопче і роздавить нас, як сліпа машина».

І. ФРАНКО

«України, якої ми прагнемо, ще нема, але ми можемо створити її в нашій душі. Можемо й повинні опалити цю ідею вогнем фанатичного прив'язання, і тоді цей вогонь з'їсть у нас нашу рабську «соромливість» себе, що нищить нас, як соромливість своєї правди знищила французьку аристократію, як ідеологія «каящегося дворянина» знищила російську шляхту, а в цьому вогні спопеліють і чужі ідоли.

Але лише тоді! Бо поки ми не виплекаємо в собі пристрастного бажання створити свій світ зовнішнього хаосу, поки «малоросійську» ніжність не заступить у нас зачіпна любов посідання, поки теореми — не стануть аксіомами, догмами; «соромливість» — не обернеться у «брутальність», а безхребетне «народолюбство» — в агресивний націоналізм, — доти не стане Україна нацією. Це є той досі нехтований, «суб'єктивний момент», без якого ані природні ба-

гатства, ані число людности, ані жадна «еволюція» нам не допоможуть».

Д. ДОНЦОВ

«Тільки безусловна віра в ідеал хоронить його від розкладу; вона не допускає до жодної дискусії над його приказами, до жадних розумувань над усталеними заповідями. Емоційне, чуттєве забарвлення ідеалу стереже його від найсильніших логічних нападів, найбільш незбитих розумових «доказів».

Д. ДОНЦОВ

«Фанатичного прив'язання до своєї віри не заступить літепла любов до неї. Мало носити в серці Ідеал. Коли його не боронитиме запеклість фанатиків — цей ідеал перекреслить інша, чужа фанатична сила».

Д. ДОНЦОВ

«Ідеали, які мали служити цілості національного організму і його силі, були ідеали і культ отчизни, предків і слави, великої місії».

Д. ДОНЦОВ

«Це «роєння», це «марєво», цей «інстинкт», це «загальне», коли воно одушевлює одиниці і маси, — з'являється у збірнім (і особливо у національнім) житті в формі «загальної» ідеї... Як «загальне» підноситься взагалі над всім «поодиноким» в просторі і часі. Ї це піднесення над поодиноким є одна з головних прикмет кожної великої ідеї, поруч з двома вже зазначеними (антиінтелектуалізм і революційність). Кожна велика, отже й наша, національна ідея, що хоче перемогти, не може обійтись без цієї прикмети».

Д. ДОНЦОВ

«Цей «ідеалізм», ця «релігійність», ця «теологія», це той «романтичний дух», що ставляє вічне над дочасним; цінності, які нам «нічого не приносять» над «намацальними інтересами»; підпорядковування інтересів «мене», «тебе», «нас» —

ідеї великого цілого, яке в релігійнім житті зветься Церквою, в етичнім — моральними засадами, в політично-зорованих суспільствах — нацією або державою, як поняттям, відірваним від кожночасної суми живучих одиниць, що говорять однією мовою або заселяють спільну територію...»

Д. ДОНЦОВ

«Скільки порожніх рук легковажно вимахувало при згадці про неї, не розуміючи, що лише вона, романтика, може вкласти у ті руки — творче натхнення, владний рух і тверду зброю.

Ті, що тужили за романтикою, не раз не розуміли цілої її сили. Ті ж, що її нищили, розуміли ту силу у всій її могутній загрозовості, і — власне тому — нищили».

О. ТЕЛІГА

«Це почуття приналежності одиниці до «цілого», яка в ім'я ідеалу «цілого» бореться з ворожим йому ладом, «без огляду на те, чого від того може лякатися або сподіватися для свого смыслового добробуту»... Безінтересовість (незалежність від наслідків!) і безмотивність («сам погляд», без логіки!) — це риси всякої «романтичної» ідеології. Група має свою осібну реальність, її явища — «надособовий характер», а ідея, що тримає групу разом, — має своє «супраіндивідуальне» життя, підносячись над «простірним віддаленням» одиниць, так і над «віддаленням часовим» покоління».

Д. ДОНЦОВ про ФІХТЕ

«...синтезом усіх ідеальних змагань, будовою, до якої повинні йти всі цеглини, буде ідеал повного, нічим не в'язаного і не обмежуваного (крім добровільних, концепція яких вимагає дружнього життя з сусідами) життя і розвою нації. Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування однієї нації над другою, або хворобливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими» фразами покрити своє духовне відчуження від рідної нації».

І. ФРАНКО

«Традиційним ідеалом треба визнати той, що витримав іспит історії, *найбільше відповідає психології народу* та його призначенню, *ввійшов у психіку мас*, відбитий у народній творчості і в творах кращих мистців та письменників, що стали духовими провідниками народу».

Г. ВАЩЕНКО

«Не маючи яскравого ідеалу, що виразно відрізнявся б від інших ворожих, українство не могло мати сильної віри в нього. Тому й старалися підперти його розумовими доказами, від яких ідеал блід і розпливався мов туман.

Для того, щоб ідеал був ясний, треба його «відрізнити і протиставити тому, що противне йому. Цього українство ніколи не робило!»

Д. ДОНЦОВ

«Вмирають тільки за велике. Високі ідеали, величні завдання, фантастичні цілі: відбудувати незалежну і самостійну державу всупереч всьому, опанувати для неї життєвий простір для широкого і всеохопного утвердження Національної Ідеї, створити на її землі нове царство національної Правди — ось що пориває, ось що примушує у фанатичному горінні віддавати життя, що ніколи не завмирає».

О. БАГАН

«Нація, яка ... відкидаючи всяку ідею слави ... блиску, індивідуальної вищости, зводить все до задоволення матеріальних прагнень мас, себто до заспокоєння потреб насолоди найбільшого числа, стане готовою жертвою для завоювання. «Хто хоче спасти своє життя, губить його». Інтерес ніколи не може угрунтувати чогось; маючи страх перед речами великими й героїчною посвятою, він доводить до стану ослаблення й деморалізації».

РЕНАН

«Та раса як така не має безпосереднього відношення до формування нації. Доказом цього служить приклад німців, які впродовж одного сторіччя з народу «співців, поетів і філософів» у 18 сторіччі перетворилися на вояків, купців і під-

приемців у 19 сторіччі, хоча впродовж цього часу не наступила ніяка зміна расового складу німецького народу. Позарасові спонуки (ставлення до нових ідеалів і завдань та виховання) вирішили цю зміну типу німця».

Л. РЕБЕТ

«...Одиниці, так само, як і народи, не існують для того, щоби тільки виконувати свої героїчні завдання. Народ, що живе лише для себе, був би так само бідолашним, як людина, яка живе тільки для себе. Без віри в ідеї та ідеали життя як одиниці, так і народів, буде не життя, а животіння».

Т. МАСАРИК

«Захід нам не указ і не тюрма. Його культура не є ідеалом досконалості... І нам не слід гонитися за ним і робити собі з нього зразок. У Заходу свої блукання, недуги, слабкості і небезпеки. Нам немає порятунку в западнічестві. У нас свої шляхи і свої завдання. І в цьому смисл російської ідеї».

І. ЛЬЇН

«Політичні націоналісти поділяють з культурними антипатію до бюрократичної держави, але вони схильні вбачати в розумі джерело своєї етики. Їхнім ідеалом є політична спільнота освічених громадян, об'єднаних спільними законами і звичаями — на зразок класичного античного полісу. Вони заперечують будь-які з політичних та традиційних прив'язаностей, які перешкоджають здійсненню цього ідеалу; вони дотримуються космополітичної раціоналістичної концепції нації, націленої, зрештою, на вселюдську спільність, що підноситься понад будь-якими культурними відмінностями. Але оскільки світ складається з багатьох політичних спільнот, то політичні націоналісти змушені працювати в межах своєрідних територіальних батьківщин, аби держава в майбутньому втілила ці їхні домагання».

ДЖ. ГАТЧІНСОН

«Ідеал є своєрідним «сплавом» знання про світ з переживанням цього світу, знання про суще з баченням перспектив його розвитку, переживанням світу як належного».

В. ШИНКАРУК, 1984

«ІДЕАЛ НАЦІОНАЛЬНИЙ — створена в уявленнях картина національного життя у соціально облаштованому суспільстві, повній гармонії інтересів, що є простором для розвитку національної культури».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Ідеал і мета українського націоналіста здійснюється в трьох вимірах: БОГ, Україна, Свобода».

КОНГРЕС УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ. Ідеологічні засади, 1990-ті роки

«Український національний ідеал — ідейна основа, найбільш загальні уявлення української нації відповідно до об'єктивних тенденцій реальної дійсності про її соціально-економічний і духовний розвиток, гармонійний розвиток суб'єкта і об'єкта, окремого представника і української нації загалом та природи, які виявляються у вільному і універсальному розвитку нації і становлять собою кінцеву мету її прагнень і діяльності».

В. ЛІПКАН

3. Мрія

«НАЦІОНАЛЬНА МРІЯ уособлює світ смислового майбутнього, уявну драму, де людина виступає головним героєм і де втілено її бажання і сподівання. Мрія дозволяє людському духу «згущуватися» до ступеню наочності, чуттєвості, багатобарвності; суб'єкт мрії бачить бажаний світ у всіх подробицях і водночас відчуває спонукання до втілення цього світу в дійсність,— спонукання, які виникають зсередини людського «я», а не під диктатом зовнішньої необхідності.

...Національна мрія може мати різний зміст у різних націй. Наприклад, характерною властивістю американської мрії виступає свобода, індивідуалізм, добробут, прагнення до успіху й самоствердження, соціальна динаміка, визнання всесвітньої місії США тощо.

...Національна мрія вироджується (інколи — ледь наро-

дившись) у національну мрійливість, а остання замикає недовершену націю у «зачароване коло» фольклорно-етнографічного побутування».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

4. Мета

«Добро народної маси є першою метою... патріота. Та в чім лежить це добро народної маси? Передусім у тім, що всі люди уважають підставою і необхідною умовою цього добра матеріальні вимоги справжнього людського життя. Добра пожива, ясні просторі помешкання, відповідна одіж, потрібний відпочинок після праці,— взагалі все те, що люди для свого фізичного життя потребують. Оце і є найконечніше національне добро. Плекати й розвивати фізичний добробут народних мас є першим завданням народних мас, є першим змаганням національних змагань».

МОЛОДА УКРАЇНА, 1905

«Я можу бути примушений іншими здійснювати ті чи інші вчинки, спрямовані як засоби до певної мети, але не можу бути примушений іншими до того, щоб мати іншу мету».

І. КАНТ

«Лише гуманізм, найбільша сума щастя найбільшого числа людей може бути критерієм соціалістичної етики і всякої політики».

М. ДРАГОМАНОВ

«Стрілка компасу показує північ за всіх обставин. Так і національна доктрина завжди вказує нації напрям її руху. Напрямок, вироблений і випробуваний століттями досвіду. Народ висловлює її першоелементи у простій, але глибокій формі приказок. Провідна верства висловлює у філософській формі ідею, якою і задля якої живе нація. У національній доктрині нація висловлює МЕТУ свого життя, своє

призначення в світі. Так національна доктрина набуває сили догми. А кожна догма має свою силу, тримається на ВІРІ в неї. Підкреслюємо — на вірі, а не на переконаннях. Нація, що непохитно вірить у свою національну доктрину, яка вірить у своє призначення, у свою місію,— така нація одержує великі перемоги».

П. ШТЕПА

«...в зовнішній природі є потрібним, є в суспільстві розумним, що зовні є наслідком, мусить тут стати насамперед метою, щоб стати ділом і відтак дійсністю. Люди творять самі свою історію, але не творять її вільно, а на основі пізнаної, а отже бажаної мети».

В. СТАРОСОЛЬСЬКИЙ

«...Зрештою, без національної мети народ — лише маса людей на певній території. Саме національна мета об'єднує та підносить народ. Цьому має слугувати і держава, яка повинна всебічно враховувати національні інтереси, мотиви, устремління, національну ментальність, історичні традиції, етнічну первинність. Інша справа, що сама нація це не щось таке, що визначається та нав'язується ззовні вченими чи державою. Нації створила людина, нації — це продукт людських переконань, пристрастей і схильностей. Звичайна група людей (скажімо, жителів певної території, носіїв певної мови) стає нацією, коли члени цієї групи твердо визнають певні спільні права та обов'язки один щодо одного внаслідок членства, що їх об'єднує. Саме взаємне визнання такого товариства і перетворює їх на націю, а не на інші спільності, якими вони не були і які відділяють цю групу від усіх, що стоять поза нею. Нація — це свого роду постійний, неформальний, одвічно утверджуваний плебісцит».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Українська національна мета — уявний результат, на досягнення якого спрямована діяльність нації. Українська національна мета співвідноситься з українським національним ідеалом і є визначальною для української національної ідеї».

В. ЛІПКАН

5. Завдання

«Витворити з «етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного і політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, відки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання собі в якнайширшій мірі і в якнайшвидшій темпі загальнолюдських культурних набутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна, хоч і як сильна, держава не може остоятися».

І. ФРАНКО

«Українці мусять всю енергію вложити в те, аби відіграти національне почуття і з ним почуття національної спільності, солідарності у різних частин українського народу та сконцентрувати, можливо систематично і планово, національні сили тих різних частин на спільній національній роботі...»

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

«Ми, що шукаємо своєї мислі і прямуємо до своїх міст, мусимо навчитися цінити саме розум — творця і організатора сучасного міста».

І. ШЛЕМКЕВИЧ

«Привести міське суспільство у якість національного суспільства...

Набувати досвід приватновласницьких інтересів у міських стосунках власності.

Надавати пріоритет крупним національним корпораціям із світовими інтересами».

С. ГОРОДНІКОВ

«Злочин проти свого — є злочином проти нації — є злочином проти держави.

Молодь проведе реальні каральні дії на захист членів нації».

С. ГОРОДНІКОВ

«Змагаємо до відбудови засадничих цінностей нашої культури і цивілізації; прав і підвалин моральних, гідності, гонору, правди; звершення відповідальності і свобод Поляків, їхньої безпеки особистої і впливів на владу...»

Тези. НОП

6. Цілі

«Тільки український клас хліборобський в стані власною силою і власним авторитетом політично зорганізувати і національно об'єднати нашу етнографічну масу, тобто створити Українську державу і Українську націю».

В. ЛИПІНСЬКИЙ

«...ненависть і відраза, якою дихає одиниця, це лише гонимниковий механізм, кимсь накручений... Хто той, що тут думає, відчуває, смакує, чи це одиниця? Ні! Це суспільна група... Це її думки, її почування, її смак, її переконання, отже також її наміри і цілі».

ГУМПЛОВИЧ

7. Місія

«Загальна віра якогось народу в особливе його покликання — це окремий спосіб внутрішнього самовизначення як окремої соціальної одиниці. Поскільки це покликання, ця місія існує не як об'єктивне визначення, а як внутрішня і суб'єктивна віра, воно має націотворче значення як національна ідеологія, як патріотична фразеологія, при допомозі якої кожен народ старається фактові свого існування надати блиску якогось вищого призначення».

Л. РЕБЕТ

«Коли українська ідея хоче підняти боротьбу з іншими за панування, мусить в першу чергу залишити прокляту спад-

щину невірних часів... Мусимо нести свою віру, не схиляючи чола ні перед чужими, ні перед власними «маловірами». Мусимо набирати віри в велику місію своєї ідеї і агресивно ту віру ширити. Нація, яка хоче панувати, повинна мати й панську психіку народу-володаря».

Д. ДОНЦОВ

«Кромвель навмисне плекав ідею обраного народу, учасником якого стати було обов'язком кожного англійця. Релігійний підйом пуританізму скріплювали успіхи політики Кромвеля, що приймалася як нагорода за релігійну дбайливість. Захоплення Шотландії, завоювання Ірландії, поширення колоніальних посіlostей, ріст флоту, торгівлі і ремесла — все це йшло разом з кличами свободи сумління і свободи людини...

Кромвель у своєму переконанні боровся за ідеали людства, але ці ідеали поривалися з інтересами англійського народу... Англійські перемоги в переконанні пуританців були наслідком Божого благословення за побожність і службу Богові».

Л. РЕБЕТ

«Бог обдарував вас на цім світі такими чудовими доказами ласки, яких ще ніколи впродовж так короткого часу не отримали сини чоловіка...

Землю Англії населяє, дозвольте мені це сказати, бо я вірю, що це правда,— найкращий народ світу. І що ще дорожчійше, серед цього народу є люди, які для Бога значать стільки, як його власні зіниці, і він говорить так про вас, байдуже, чи їх багато, чи мало. Але їх багато! Богом благословенний народ... Народ, що знає і боїться Бога. Такого народу нема на всій землі».

КРОМВЕЛЬ

«Країна Ізраїлю повинна охопити всі країни землі, для того, щоб виправити світ Царством Божим».

А. ГИЦБЕРГ

«Згадка про ідею американського посланництва, що її виплекав Джефферсон. Ця ідея також повна містичної віри у вибраність американців...» Він вивів наших предків, як ко-

лись народ Ізраїлю, із землі, де вони народилися, і пересадив у країну, де надмірно багато речей, які потрібні для життя...»

Л. РЕБЕТ

«Ми, американці...— майже метафізична нація, нація всього світу, нація, коріння якої можна знайти скрізь по всьому світу. І ми не мусимо забувати, що серед основних принципів і ідей, які існують в нашій країні, завжди існувала одна ідея, що є основою вільного суспільства: ідея людського братерства і ідея єдності людства. Тому наша єдність, як нації, являє собою зародок світової єдності і кінечність її ми відчуваємо більше, ніж будь-хто у світі. І тому можна сказати, що розбудова Америки піонерами з історичного боку була нарижним каменем майбутньої будови світової єдності».

Ч. КЕРСТЕН

«Новітнє почуття особливого покликання сформувалося, мабуть, насамперед серед іспанців в боротьбі з арабами... Бути твердинею католицизму вважається дотепер найпочеснішим завданням іспанців».

Л. РЕБЕТ

«За те, що Франція несла іншим народам свободу, рівність і братерство, вона вимагала підтримки від усіх народів, які повинні — як казали тоді французи — об'єднатися навколо Франції в ім'я ідеалів, проголошених декларацією прав людини».

Л. РЕБЕТ

«Німецький народ має, на гадку Фіхте, повести людство на нові шляхи, тому що він єдиний є первісним, не зіпсованим народом. Він здібний тому збудувати царство розуму на землі... На думку Шіллера, кожний народ має свій день в історії, але день німців — це живно всіх часів».

Сповнене почуттям німецького покликання було і вчення Гегеля. В народах і націях здійснюється дух, вчив він. Поодинокі народи здійснюють його впродовж історії у своїй культурі і державі... Гегель вираховує чотири ступені розвитку цього духу: орієнтальний, грецький, римський і сучасний йому германський, вірніше — прусський».

Л. РЕБЕТ

«Мучеництво Польщі ніби задля свободи всіх народів (Польща, мов Христос, розп'ята задля їхньої свободи, Польща — Христос народів) стало після програного повстання в 1830 році базою польської національної свідомості, а вигадана культурна католицька місія на Сході — виправданням експансивної політики в цей бік».

Л. РЕБЕТ

«...Польська ідея — це ідея шляхетської вольності, індивідуалізму, який впадав нерідко і в крайнощі анархічної сваволі. Польща — це водночас католицько-романський і готично-германський дух, що вкорінився на польському ґрунті і дав самобутні плоди на польській культурній ниві. Польща — це ідея жертвовності, вогняний месіанізм нації, яка йде заради інших на страту і розп'яття. Так трактували свою батьківщину польські романтики-месіаністи. Польща — це форпост католицької Європи на Сході. Державницько-патріотичний максимум Польщі — це Річ Посполита XVI—XVIII ст., славні перемоги на зразок Грюнвальда».

МАЛА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Кожна молода генерація має своє покликання, свою історичну місію. Над нею тяжіє невблаганний імператив — плекати внутрішні паростки, перетворити довкілля згідно своєї спонтанності. Але трапляється, що генераціям, як і індивідам, бракує іноді покликання, і вони не виконують своєї місії... Ясна річ, таке ухилення від історичного призначення не лишається безкарним... Злочинна генерація йде життям тупим поступом у постійному розладі з собою, зазнаючи, зрештою, поразки».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

а. Місія Росії

«Тому, що старий Рим впав через ересь Аполлінарія, а другий Рим, Константиноград, знаходиться тепер у володінні безбожних турків, стала твоя велика держава, царю, третім Римом. Своєю побожністю перевищує вона всіх, і всі інші християнські королівства увійдуть тепер у твоє царство.

Ти єдиний християнський володар в усьому світі, ти пан всіх християн».

З ГРАМОТИ МОСКОВСЬКОГО ПАТРИАРХА 1589 РОКУ

«Російська ідея — це, у баченні російських мислителів, останнє в світі істинно православне царство — Третій Рим; в баченні слов'янофілів — окрема православна культурна спільнота континентального масштабу. Неослов'янофіли писали про російський народ як про месіанський, про народ-богоносець. Росія — це і перша в світі держава робітників і селян, і остання і найбільша в світі колоніальна імперія. Це ідея самодержавства, і, пізніше, більшовицького вождизму, колективізму, комунізму. Якщо польська ідея була ідеєю жертвності, то російський народ-богоносець скоріше вершить перемоги і визволяє світ. Це ідея синтезу Сходу і Заходу, синтезу євразійських культур і релігій. Росія — це опонент і католицько-протестантської, і революційної, і буржуазної Європи в різні часи. Державницький максимум — це Російська імперія і Радянський Союз, перемоги над Наполеоном і Гітлером».

МАЛА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Соборна Церква наша у твоєму державному царстві одна тепер більше сонця сяє благочестям у всій піднебесній; всі православні царства зібралися у одному твоєму царстві; на всій землі один ти — християнський цар».

ФІЛОФЕЙ (до князя Василя)

«Даний народ — обраний народ Божий, в ньому живе Месія. Всякий месіанізм закорінений у месіанстві древньоєврейському. Так, польські месіаністи вірили, що польський народ є Христос серед народів, що загибель Польщі була розп'яттям Месії, що це — народ обраний і винятковий, покликаний бути провісником нової християнської епохи».

А. ХОМЯКОВ

«...римський католицизм, кажучи його словами, «не Христа проповідує, а антихриста». За Достоевським, він, по суті, навіть і не віра, а продовження Західної Римської імпе-

рії. Ось цим і визначається покликання Росії. «Треба, щоб засяяв для відпору Заходу наш Христос, якого ми зберегли і якого вони не знали». Оновлення людства у майбутньому здійсниться «однією тільки русскою мислею, рускім Богом і Христом». Саме у Росії здійсниться нове пришестя Христове. Народ рускій є «на всій землі єдиний народ-богоносець, який гряде обновити і врятувати світ іменем нового Бога», йому одному «дані ключі життя і нового слова».

Є. ТРУБЕЦЬКИЙ

«Так чи інакше рускій національний месіанізм завжди втілювався в утвердженні руского Христа, в більш чи менш тонкій русифікації Євангелія. В талановитій книзі про О. С. Хомякова М. Бердяєв зовсім правильно вважає ознакою національного месіанізму твердження виключної близькості одного народу до Христа, визнання його першості у Христі. В цьому він зовсім справедливо вважає відмінність месіанізму від міссіонізму. Народів з яким-небудь покликанням чи місією, зокрема з місією релігійною, може бути багато. Поміж тим народ-Месія може бути тільки один. Як тільки ми допускаємо, що народів-богоносців, покликаних рятувати світ, існує не один, а хоча б декілька, ми тим самим руйнуємо месійну свідомість і стаємо на ґрунт місіонізму. Суттєва риса національного месіанізму полягає у національній виключності релігійної свідомості».

Є. ТРУБЕЦЬКИЙ

«Російська ідея не є ідея... культури, російська ідея є есхатологічна ідея Царства Божого. Це не є гуманістична ідея в європейському сенсі слова».

М. БЕРДЯЄВ

«Месіанська свідомість не є націоналістичною свідомістю; вона глибоко протилежна націоналізму; це — універсальна свідомість. Месіанська свідомість має свої корені в релігійній свідомості єврейського народу, в переживанні Ізраїлем своєї богообраності і єдиності. Месіанська свідомість є свідомість обраного народу Божого, народу, в якому повинен з'явитися Месія і через який повинен бути врятований світ. Богообраний народ — месія серед народів, єдиний на-

род з месіанським покликанням і призначенням. Всі інші народи — нижчі народи, не обрані, народи із звичайною, не містичною долею. Всі народи мають своє покликання, своє призначення у світі, але тільки один народ може бути обраним для месіанської цілі».

М. БЕРДЯЄВ

«Нас дуже довго тримали у переконанні, що російська людина — не просто людина з певними конкретними рисами раси і народності, а «вселюдина», яка охоплює риси всіх національностей, що неминуче веде до втрати власної національної фізіономії... Нам старанно навіювали думку, що Росія — або народ-Месія, або ніщо, що вселенське і істинно російське одне і те ж... Ось чому від надміру возвеличення ми так легко переходимо до надміру відчаю. Або Росія — народ-богоносець, або вона — мерзенніший народ, а можливо, навіть і зовсім не народ, а безсмысловий механічний конгломерат, колос на глиняних ногах, який скоро обвалиться від зовнішнього удару (порівняння В. Соловйова)».

Є. ТРУБЕЦЬКИЙ

«...Російська держава. Протягом майже всієї своєї історії вона була одночасно інструментом територіальної експансії та економічного розвитку. Це була також держава, яка свідомо не розглядала себе як суто національний інструмент у західноєвропейських традиціях, а вважала себе носієм особливої наднаціональної місії, при цьому «російська ідея» визначалася в релігійних, геополітичних або ідеологічних термінах. Тепер раптово цю місію було відкинуто, а сама держава територіально зменшилася, значною мірою увійшовши в етнічні кордони».

З. БЖЕЗІНСЬКИЙ

«Буде жадливий, великий бій, багато крові людської проллється. Та найістотнішим у тому буде те, що він розв'яже тисячолітню справу католицизму: волею Провидіння його місце займе московське православ'я».

Ф. ДОСТОЄВСЬКИЙ

«Головна течія світової історії впливає з Нілу двома ріками. Одна — небесна, Божа — простеє через Єрусалим, Царгород, Київ до Москви. Друга — земна, людська — тече через Олександрію, Афіни, Рим у Західну Європу. В Московщині твориться новий суспільний і господарський лад, що приведе людство до щастя. І всі слов'янські річки зіллються в одне велике московське море, що затопить усю Європу».

Ф. ДОСТОЄВСЬКИЙ, 1867 р.

«О моя Русь! Моя Батьківщино! Тобі єдиній приречено укоронувати поступ людства і встановити справедливість у всьому світі. Хто може зрівнятися з нами, москвинами? Кого ми, москвини, не можемо примусити скоритися нам? Чи ж не в наших московських руках перебуває політична доля всього світу?»

М. ПОГОДІН

«Стало зрозумілим, чому загинули і зникли від її руки всі протиприродні устремління, уряди і установи, які зустрілися з Росією на своєму шляху, які змінили великому началу, яке вона представляла, чому Польща повинна була загинути; не самотність її польської народності,— від чого Боже сохрани! — але її фальшиве утворення, та фальшива національність, яка була їй прищеплена».

Ф. ТЮТЧЕВ

«Московський народ створить нову культуру, навіть нову віру, нові закони і нове життя в усьому світі».

М. БАКУНІН

«Ми, москвини, є першими в історії будівничими соціалізму. Цю честь історія призначила нам, москвинам. Лише подумати: як багато це говорить! Тисячі років минуть. Все людство, вивчаючи історію, з захопленням дивуватиметься тому фактові, що такий простий наш народ перший збудував соціалізм. Це велика честь нашому народові. Та думка, що в майбутньому людство пам'ятатиме нас,— зміцнює наше завзяття сьогодні».

М. КАЛІНІН

«...російський робітничий клас був у змозі, обливаючись власною кров'ю, приносячи велетенські жертви, з глибини самодержавства та варварства піднятися до становища авангарду людства, не дивлячись на свою сиволапість та неладність, які винагороджуються варварською свіжістю (*скіфи*. — *Авт.*) почуттів, здатністю захопитися грандіозними лозунгами — словом — схильністю до активного реалістичного ідеалізму».

А. ЛУНАЧАРСЬКИЙ

«Якою гордістю і щастям наповнюється душа, якою подякою до тих, хто підніс тебе, велика нова Росіє, і розправив твої орлині крила, і ти злетіла вище за всіх і далше за всіх; показала людству нову добу, яскраву як сонце».

«ЛИТЕРАТУРНАЯ ГАЗЕТА», 5 листопада 1957

«Постає перед очима світу безмірно велична постать Росії серед пожеж, немов нове світло, що має вилікувати всі рани людства».

Б. ПАСТЕРНАК

«Ніколи жодна країна, жодний народ не мав так багато творчої сили і хисту, так багато героїв праці, як мав народ московський за всю його історію. Європа колись дивилася на московський народ з погордою, звисока, як на малокультурний народ. А тепер він очолює все прогресивне людство».

О. ПАНКРАТОВА

«Геній московського народу оберне вічні льодовики на тропічні сади з пальм та квітів, заселить Місяць».

М. ХРУЩОВ

«Карткового будиночка побудувати не вміють. Та зате надіються, вірять і рвуться побудувати ідеальну державу. І примовляють, меланхолійно дивлячись на небо з хмаркою: «вишукуємо Невидимого Граду». І така гра на серці, що «ми — найкращі».

В. РОЗАНОВ

6. Місія України

«Для «романтика» важнішою від добробуту — є «національна місія», від миру — боротьба за неї, від інтересів даної генерації — тривалі інтереси нації, від щастя одиниці — міцність спільноти, держави».

Д. ДОНЦОВ

«Україна стане колись новою Елладою й її впливи поширяться на весь світ».

Й. ГЕРДЕР

«Встане Україна.
Світ правди засвітить».

Т. ШЕВЧЕНКО

«Ми боротьбу ведемо не в вузьких суто українських націоналістичних рамках, а в імені єдиного народного фронту України і єдиного фронту поневолених народів, даємо їй якнайширший ідеополітичний розгін, пам'ятаючи, що «інтернаціоналістичний» більшовизм протистоїть українському націоналізмові не на вузько українському полі, а в масштабі всесоюзному, світовому, поборюючи всякий найменший прояв цього, як і всякого іншого націоналізму. Ми будемо протиставити більшовизмові гасла соціального й політичного переустрою... — гасла соціальної, політичної й національної революції, і то в самій основі СРСР — в Росії насамперед... Ми боремося за конкретну українську незалежну демократичну державу..., і за російську, і за демократичні держави інших народів старого і нового СРСР. Гасло «воля народам, воля людині» мусить стосуватися і росіян. На цім мусить стояти спеціальний акцент...»

Й. ПОЗИЧАНЮК (1993. Про боротьбу УПА)

«Життя нації — це постійна боротьба, та одного разу досягнувши суверенного стану державності, нація «реалізує» себе в усій своїй унікальності. Впевнена у власній історичній долі, вона може братися за здійснення історичної місії звіль-

нення людства від рабства космополітичної тиранії. Лише в тому разі індивід стане справді вільним, оскільки його власна автономія є тільки виявом автономії його нації-держави».

Ф. ЯН

8. Доля

«Націю, на думку націоналістів, можна охарактеризувати як спільноту історії й долі, або ще краще, як спільноту, яку історія потребує і яка створює свою долю — особливу національну. Така ідея *долі* несе значно емоційніше навантаження, ніж поняття майбутнього. Долі зумовлено історією; карта доль — це унікальний напрямок і таланти; долі промовляють про трансцендентність, можливо, про вічність; адже ми «живемо» в пам'яті й судженнях нащадків. На думку націоналістів, доля нації завжди славетна, як і її далеке минуле; справді, золоте минуле, приховане обтяжливим сьогоденням, сятиме ще сильніше завдяки відродженню істинного духу нації прийдешніми поколіннями. Тому доля кожної нації має не повертатися до славетного минулого, а оновлювати свій дух на нинішньому етапі, зважаючи на передумови свого перетворення».

Е. СМІТ

«...доля українського народу складалася так, що люде, котрі випиналися з маси, звичайно тратили й народність, перевертаючись колись на Поляків, а тепер на Великорусів...»

М. ДРАГОМАНОВ

9. Міф

«Міф, що захоплював прихильників нової віри,— це сподівання активних верств. Сподівання верств пасивних — є утопія. Міфи — це не опис речей, але вираз волі. Утопія навпаки, це витвір розумової праці... По спостереженні фак-

тів, стреміться збудувати модель нового ладу... В той час як міф кличе людей приготувовуватися до бою, щоб зруйнувати те, що існує, — утопія хоче спрямувати думки у напрямку реформ, які можна досягнути зміною системи».

СОРЕЛЬ

«Міфи виконують певні функції у формуванні національної ідентичності: *по-перше*, переконують представників нації у тому, що та спільність, до якої вони належать, міцно ґрунтується на історичних подіях, що вона являє собою реальне втілення спадкоємності поколінь; *по-друге*, відіграють моралізуючу, виховну роль, створюючи образ наших предків і змушуючи нас прагнути бути гідними їх. Якщо уявити собі націю як етнічну спільноту, то, вірогідно, її етнічний характер має бути зміцнений з прийняттям таких міфів. Солідарність народу і почуття обов'язку перед співвітчизниками зростає. Адже міфи, в які вірять, мають тенденцію перетворюватися у реальність, тому що встановлюють тип чи «особу», на яку пересічний громадянин прагнутиме бути схожим. Національна історія містить елемент міфу в тому сенсі, що ці міфи тлумачать події певним чином; недооцінюючи значення одних подій, вони перебільшують значення інших».

Д. МІЛЛЕР

«Міфи та символи відіграють суттєву роль в об'єднанні народів і забезпечують безперервність їхнього існування у багатьох поколіннях... Наголошує на культурній важливості міфів, пам'яті, символів — особливо міфів про походження й етнічну обраність, уявлень про «золотий вік».

ДЖ. ГАТЧІНСОН (про підходи ДЖ. АРМСТРОНГА і Е. СМІТА)

«Міф, символ, спосіб спілкування та певний набір норм поведінки є чинниками, які загалом значно життєздатніші, аніж суто матеріальні чинники».

ДЖ. АРМСТРОНГ

«Міф — це інтегруючий феномен, в якому символи національної ідентичності набувають зрозумілого значення».

ДЖ. АРМСТРОНГ

«Міф потрібен правдивий, глибинно науково відпрацьований, який виражено відводить від стереотипів минулого, ретельно виготовлених і ладно прилаштованих до поневоленої свідомості наших краян. Міф повинен *утверджувати народ* в своїй переможності, і тоді цілком природно виникне потреба перемагати. Бо, приміром, під акомпанемент «Невільницьких плачів» перемагати не вдасться — це не ідеологія виборювання, яка на певному етапі національно-визвольної боротьби була провідною, цілком виправданою ідеологією. Потрібна ідеологія народу-переможця. Відповідно, народ із такою ідеологією звикає перемагати, і не лише у великому, а й повсякчас на ужитковому рівні».

В. СНИЖКО

«З глибинного усвідомлення в усіх верствах українського суспільства Призначення України, як великого осердя європейської культури, що має свою традицію в добі Трипілля (III тис. до н.е.) і зараз знову повертається на чільне місце у світі у другій фазі, після блискучого періоду Київської Русі. Має зродитися новий національний міф — міф третього національного Ренесансу кінця II тис. н.е.— поч. III тис. н.е. (перший ренесанс — XIX ст.— «народники», другий — розстріляний і замордований — між двома світовими війнами — націоналістичний ренесанс)».

О. БАГАН

«Найпоширеніший варіант націоналістичного метафізичного міфу — ідея про обраність певної нації, її особливу місію або ж особливу природу, походження. Можна згадати іудейську версію — євреї, як богообраний народ, італійську — ідею Дж. Мадзіні про особливу місію італійців у світі, німецьку — міркування Й.-Г. Фіхте про те, що нація — це реальний вияв божественного, індійську — заклик Шрі Ауробіндо Гош до співвітчизників вірити у те, що вони є знаряддям Бога, і, відповідно,— індійська нація — це творіння Боже, тощо. В середині XIX ст. американські публіцисти проголошували особливу місію і долю своєї нації у світі, а на початку XX ст. сенатор Альберт Беверідж стверджував, що Господь «позначив американський народ як обрану націю, яка має відродити світ». Видатний російський письменник Ф. Достоевський вважав російський народ особливим носієм християнської

ідеї. Бури у Південній Африці порівнювали себе з юдеями, після вигнання останніх із Єгипту, і вважали себе носіями колонізаторської місії, освяченої божественною волею».

Г. КАСЬЯНОВ (за Б. ШЕЙФЕРОМ)

«1. Твердження про надзвичайну давнність певної культури й мови. Він пов'язаний з боротьбою за територію і має ознаки «синдрому Робінзона Крузо».

2. Прагнення якнайбільше задавнити сучасні етнополітичні кордони і зробити їх якнайширшими.

3. Безумовна ідентифікація своєї етнічної групи з певною мовою, яка нібито властива цій групі з давніх-давен.

4. Упевненість у тому, що територія власного етносу була місцем формування не тільки цього етносу, а й «молодших» етнічних груп — синдром «старшого брата».

5. Намагання ідентифікувати власних предків з яким-небудь «славним» народом, добре відомим за писемними чи фольклорними джерелами.

6. Претензії на історичний пріоритет деяких культурних чи політичних досягнень своїх предків у порівнянні з предками сусідніх народів.

7. Перебільшення ступеня етнічної консолідації у давні часи.

8. Конструювання образу «зовнішнього ворога», боротьба з яким консолідує етнос.

9. Зарахування до своєї спільноти інших етнічних груп, що має довести силу власного етносу».

В. ШНІРЕЛЬМАН (про панславизм у Росії)

«Спільнота нації в українській духовності історично усвідомлюється не природничо, а духовно-містично в *Ідеї Роду*. З цього родиться вся потуга Української Держави та відродження. «Дажбожі внуки» чи «діти з коліна Яфетового» — це тільки дві, поганська й християнська, форми одної думки — божеського благословення народу. Вся козацька експансія росла з міту й величі «славних і величних Русов», що «за Олега роского монархи ... Царгород штурмували», і «того же древа есте вітви і хорбрих воїнов синове». І XIX століття черпає всю свою силу з найближчої до нього козацької легенди: «І налле живої козацької тієї крові...» Не випадково повоєнна українська творчість відкрила нам княжу добу —

першоджерело національної потуги. Це було тільки повне відслонення Міту».

О. ОЛЬЖИЧ

«Тому українського міту, що є візією, величним образом нашого місця і цілі в історії, як, напр., міт обраного народу, міт «царства небесного», Христа, міт Риму, міт Магомеда, міт крові — раси німців, міт народу — богоносця москалів, не можна створити лише з книжок, але треба виловити його з голосу віків, з українського логосу, етосу й еросу. Український міт — це не лише найглибший вираз українського духа й його творчої природи, синтез історії, але пориваюча велична візія нашого місця в історії, нашої історичної місії, сенсу і стилю життя. Це неначе підставовий мотив Вагнерівських опер чи Бетховенівських симфоній. Український міт, хоч ще не є науково сформульований, але вже діяв і діє, неясно вичутий у серцях мільйонів борців за Україну. Це прометеївський міт, міт культурно-цивілізованого і національно-політичного апостольства Києва, апостольства нації і визволення поневолених народів, міт нації, поставленої на грані двох світів».

М. ОРЛИК

«Утопії сьогоденішнього дня можуть стати дійсністю дня завтрашнього».

ЛАМАРТИ

10. Містика національна

«³¹ І повірив народ той. І почули вони, що згадав Господь Ізраїлевих синів, і що побачив біду їх, і вони схилилися, і поклонилися до землі».

БІБЛІЯ. ВИХІД 4

«Як віра втілюється в церкві, так національна містика — в політиці. «Все починається з містики,— каже Пегюї,— і все кінчається політикою», все починається «шумними ідеями» і

кінчається щоденною працею. «Справа полягає в тім, щоби в кожній системі містики не з'їла політика, що зродилася з неї».

Д. ДОНЦОВ

«Ясно, що сильна напастична містика може бути поборена лише містикою, тільки ще сильнішою і ще більш агресивною. Перед обличчям фанатичного комунізму заклики до логіки й розуму, політика опортунізму є до нічого. В обличчі фанатичного комунізму партії вже згори биті. Хіба лише тоді ні, коли це будуть партії, перейняті фанатичною вірою і своєю власною, сильнішою містикою».

Д. ДОНЦОВ

«...ні раса, ні територія, ні мова, ні релігія не є ознаками, котрі визначають національність, хоча всі грають ту чи іншу роль в її визначенні... Національність — таємнича, містична, ірраціональна...»

М. БЕРДЯЄВ

«Те, що тепер називається християнською релігією, існувало у древніх і було присутнє народу від початку віків і до пришествя Христа».

АВГУСТИН БЛАЖЕННИЙ

«Нова християнська містика ще не отримала перемоги над старою містикою. Нове покоління йде у храм, щоб отримати індульгенцію, по суті, шукає посередника, щоб домовитися із своєю грішною совістю, з жадібною підсвідомістю.

Ця психотерапія є небезпечною — вона відпускає гріхи, але не карає за них».

Р. ПЕРІН

«Сова Мінерви, яка вістує мудрість, казав Гегель, вилітає в сутінках. А те, що вона кружляє довкола націй і націоналізму, слід вважати доброю ознакою».

ГОБСБАУМ

VIII

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС

1. Національний егоїзм

«¹¹ Виконуй те, що Я наказую тобі сьогодні. Ось Я виганяю перед тобою амореянина, і ханаанеянина, і хіттеянина, і періздеянина, і хіввеянина, і євусеянина.

¹² Стережися, щоб не склав ти угоди з мешканцем тієї землі, що ти входиш на неї, щоб він не став пасткою серед тебе.

¹³ Бо ви їхні жертovníки поруйнуєте, а їхні камінні стовпи для богів поторощите, а їхні дерева святі повирубуете.

¹⁴ Бо не будеш ти кланятись богові іншому, бо Господь Заздрісний ім'я Його, Бог заздрісний Він!

¹⁵ Щоб не склав ти угоди з мешканцем Краю, як будуть вони любодіяти вслід за богами своїми, і будуть богам своїм жертви приносити, то якщо він покличе тебе, то ти не будеш їсти із жертви його.

¹⁶ І не візьмеш із дочок його для синів своїх, бо будуть вони любодіяти вслід за богами своїми, і вчинять розпусниками синів твоїх вслід за богами своїми.

БІБЛІЯ. ВИХІД 34

«Хоч як це, може, сумно, але егоїзм є останньою і остаточною інстанцією в усіх ділах людського співжиття. І тільки той лад може бути для нас народних найкращим, де права їх обороняються з мотивів егоїзму, а не задля любові, справедливості чи обов'язку».

В. ЛИПІНСЬКИЙ

«Існують груповий, суспільний та національний егоїзми. Відбувається конкуренція національно-державних егоїзмів».

С. ГОРОДНИКОВ

«Утверджуючись у своєму національному егоїзмі, відокремлюючись від решти християнського світу, Росія завжди виявлялась безсилою створити що-небудь велике або хоча б просто значне».

В. СОЛОВЙОВ

«Етнічна самосвідомість, етнічні в своїй основі вимоги можуть з'явитися лише тоді, коли існує конфлікт між природною групою і зовнішньою елітою чи відповідними владними установами або ж між самими природними елітами. Існує чотири джерела конфліктів між елітами, які можуть сприяти етнічному єднанню та сепаратизму в передіндустріальних суспільствах, що перебувають на ранніх стадіях модернізації: а) між місцевою елітою, яка прагне утвердити свої привілеї у боротьбі проти іноземного завойовника, і зовнішньою елітою; б) між конкуруючими релігійними елітами різних етнічних груп; в) між релігійними елітами і традиційною аристократією всередині етнічної групи; між традиційними релігійними елітами і чужою аристократією».

ПОЛ Р. БРАС

«Етнічна група, що застосовує культурні символи у цей спосіб, є суб'єктивно самосвідомою спільнотою, яка встановлює деякі критерії для включення у групу та виключення з неї. Під цим кутом зору питання походження, народження, відчуття спорідненості можуть бути важливими для членів етнічної групи, бо способи включення та виключення часто містять явне чи замовчуване прийняття правил ендогамії та екзогамії. Етнічність або етнічна ідентичність, отже, включає, в додаток до суб'єктивної самосвідомості, також вимогу певного статусу й визнання за групою вищого статусу або ж статусу принаймі рівного з іншими групами. Етнічність для етнічних категорій є те ж саме, що класова свідомість для класу».

ПОЛ Р. БРАС

2. Національний інтерес

«Інтереси тих земляків, що житимуть, треба ставити над інтересами тих, що живуть, а добро вічної Франції — над добром усіх французів даної доби».

ШАРЛЬ МОРАС

«Якими б інтернаціоналістами ми не були, мусимо признати факт, що людськість поділена на різні національності з суперечними собі інтересами».

КЮЕЛЬЧ

«Існують особисті та етнічні інтереси».

С. ГОРОДНІКОВ

«Завдяки винаходам та вдосконаленню засобів масової комунікації дедалі більші маси людей усвідомлювали спільність своїх інтересів, а уряди діставали можливість контролювати більші території. Віра в можливість і навіть необхідність прогресу ставала загальною, а нація та її держава виступали як інструмент цього прогресу»

Б. ШАФЕР

«Культ інтересів володіє нами. А держава, що у всіх збуджує одночасно і страх, і надію, служить передусім саме інтересам. Метафізична ідея держави засліплює як блискуча зброя, проте вона не світить і не гріє. Влади боїться кожний, їй не довіряє навіть той, кому вона служить, і ніхто її довго не любить і не поважає, її суспільна та політична ізольованість понуджує її шукати зближення з класами, які підтримували б її, заставляє шукати ідей, здатних прилучити до неї симпатії мас. Вона кидається з боку на бік...»

К. РЕННЕР (Р. ШПРИНГЕР)

«Врешті, ніде на землях під Росією нам не доводилося зустрічати такого ясного і розумного розбору прав і інтересів сільської громади, як в українців. Витривалість і завзяття українських громад при обороні своїх інтересів стали

прислів'ям. І коли ці всі факти мало знані або й зовсім не знані нашій інтелігенції, то, звичайно, тут нема вини українського народу».

Ф. ЩЕРБИНА

«...державний уклад цивілізованих народів — це суверенний союз народу, який шляхом планової діяльності... задовольняє індивідуальні, національні та загальнолюдські солідарні інтереси у напрямку послідовного розвитку суспільства».

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

«Під національними інтересами слід розуміти примат інтересів народу, суспільства над інтересами держави».

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

«Що значить спрямувати в русло історичної достатності? А це значить, щоб демократична революція в СРСР для нас, для українського народу, завершилася національним і соціальним розкріпаченням. Щоб новий соціально-економічний і політичний правопорядок був правопорядком, при якому в основу основ було б покладено інтереси абсолютної більшості нації — українських робітників і селян та української трудової інтелігенції й ті інтереси забезпечити. Інтереси українського народу. І ті інтереси: Влада! Земля! Заводи, фабрики і всі блага! І свобода. Свобода порядкувати на своїй землі в своїх інтересах».

І. БАГРЯНИЙ

«Раз виникши, спільнота стає до певної міри вже незалежною від впливу інтересу. Навпаки, тепер вона рішає про існування нових інтересів, яких вона сама стає носієм... Раз народившись, нація як спільнота стає самостійним їхнім центром та носієм. Вони стають або можуть стати інтересами нації. А тому що нація по своїй істоті обіймає цілих людей з «усім що людське», вона може признати кождий без виїмку інтерес за свій. Через те принципово недопустимо і практично безвиглядно означати яку-небудь сферу інтересів як «національну», а інші признавати за положені поза межами її заінтересован-

ня... Нема ніяких своєрідних «національних інтересів», які відповідали би пр. економічним, політичним чи яким-небудь іншим. Національність не є об'єктивною прикметою, як економічне життя, культура і т.п., по якій можна би ділити інтереси на різні їх роди. Нація це суб'єктивний центр, що як такий має власні інтереси і то в основі та потенціально інтереси всіх можливих родів. Можна, таким чином, говорити про національні інтереси тільки в значінню «інтересів нації», а не в значінню окремого рода інтересів».

В. СТАРОСОЛЬСЬКИЙ

«Нація як кожна спільнота не може ділитися своїми членами з іншими націями. Вона домагається їх виключно для себе. Погляд, що може належати рівночасно до двох або й більше націй, не дається погодити з поглядом, що нація це спільнота».

В. СТАРОСОЛЬСЬКИЙ

«НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС — реалізація природного права народу на гідне існування, важлива детермінанта національного відродження України. Вона набуває особливої гостроти в момент нагальної потреби нарешті задовольнити спрагли національні потреби, максимально використати багатющі національні ресурси. Національний інтерес виступав та виступає зараз у ролі дійової, рушійної сили історії, бо ж полягає в реалізації права кожного народу на самостійне існування, включеність у світову цивілізацію».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Українські національні інтереси — ...зумовлена національним ідеалом, національною метою та національною ідеєю система загальнозначимих, усвідомлених та визнаних потреб і національних цінностей, яка забезпечує умови та засоби їх задоволення та реалізації. Категорія «національний інтерес» відрізняється від поняття «інтереси нації» тим, що відбиває інтереси всіх людей, незалежно від національної ознаки, а не інтереси лише однієї нації. Національний інтерес — це інтегральний вираз інтересів усіх членів суспільства, що реалізується через політичну систему».

В. ЛІПКАН

3. Солідарність нації

«Крім правил, загальних для всіх, кожен народ у самому собі містить якесь начало, яке розташовує їх особливим чином і робить його закони придатними для одного нього».

Ж.-Ж. РУССО

«Те саме відношення єдності, яке мають з'єднані між собою члени тіла, мають між собою і розумні створіння, оскільки вони, хоч і відокремлені один від одного, але створені для того, щоб виконувати спільну працю.

У цьому сенсі розумні істоти функціонують так, як і члени тіла, хоч і відділені один від одного заради цілого, образно кажучи, вони служать цілому».

М. АВРЕЛІЙ

«З'ясовані масові підйоми можливі тому, що національна солідарність базується на понад індивідуальній, збірній і спільній традиції, на об'єктивній сфері спільних вартостей та на почуваннях, які вони викликають. Солідарність ця не має, коли брати до уваги її масові вияви, персонального характеру і проявляється поміж особами, які в житті ніколи особисто не зустрічалися.

В цьому організуючому впливі проявляється значення об'єктивних ознак нації».

Л. РЕБЕТ

«Нація — це велика солідарність, утворювана почуттям жертв, які вже принесено й які є намір принести в майбутньому. Нація вимагає минулого, але в сучасності вона реалізується цілком конкретним фактором: це ясно висловлене бажання продовжувати спільне життя. Існування нації — це (якщо можна так висловитися) щоденний плебісцит, як існування особи — вічне ствердження життя».

Є. РЕНАН

«Ідеалом практичної звичаєвості є перетворення окремих людей на сильні індивідуальності і водночас впровадження дієвої солідарності між ними у соціальні формації».

Л. фон ВІЗЕ

«Інстинкт людини до взаємної допомоги такий прадавній і так міцно пов'язаний з усім минулим розвитком людської раси, що зберігся в роді людському, незважаючи на всі переміни історії, аж до нашого часу».

П. КРОПОТКІН

«В ім'я національної і політичної незалежності люди згуртувалися у солідарні цілості, які готові були жертвувати особистими егоїстичними цілями для користі цього солідарного цілого. В ім'я політичної свободи члени класу, який був найбільш вигідно поставлений економічно для боротьби з панівним класом, групували біля себе переважаючу більшість і боролися за політичні реформи, проводили революційні вибухи. В обох випадках свідомо думка працювала однаково і в сенсі свого розвитку, і в сенсі укріплення і розширення солідарності між людьми... Здійснювалися героїчні чини в ім'я ідеї. Вона втілювалася у приклади життя самозречених особистостей».

П. ЛАВРОВ

«Усі можливі соціальні сфери, всі соціальні елементи чи, якщо означати це іншим словом у тому ж сенсі, всі соціальні модуси перебувають у докорінній єдності й цілісності. Обидва — консенсус і солідарність, які є вже в неорганічному світі, стають суттєвими в рослинах, у тваринах ще досконалішими, а в людях сягають найвищого апогею».

П. БАРТ

«Посилення інтенсивності комунікацій між індивідами та групами може спричинитися як до зміцнення солідарності, так і до загострення внутрішнього конфлікту. Крім того, цей конфлікт чи єдність можуть проявлятися не лише у формі націоналізму».

ДЖ. БРІОЛІ

«Вільні установи майже неможливі в країні, що складається з різних національностей. Серед людей, яким бракує почуття солідарності, особливо якщо вони читають та розмовляють різними мовами, не може існувати і спільна громадська думка, необхідна для діяльності представницького врядування. Впливи, які формують громадську думку і, отже, визначають прийняття політичних рішень, — будуть різними

у різних частинах країни. В одній частині будуть довіряти зовсім іншій категорії лідерів, ніж в іншій. У цих частинах не одержать поширення ті ж самі книжки, газети, брошури, промови. В одній частині не будуть знати, які погляди та мотиви переважають в іншій. Ті ж самі події, ті ж самі законодавчі дії, та ж сама система врядування буде впливати на ці частини по-різному; в кожній із частин будуть більше остерегатися шкідливих щодо себе дій з боку іншої національності, аніж з боку спільного арбітра — держави. Взаємна антипатія цих частин назагал буде набагато більшою, ніж загроза з боку уряду. Якщо одна із цих частин буде сприймати політику спільного уряду як обтяжливу, цього виявиться достатньо, щоб інша частина підтримувала цю політику».

ДЖ. С. МІЛЛЬ

«Належність до нації перетворюється на внутрішню потребу [особистості]: найкращий спосіб визначення особистої і надособистої ідентичності в післяреволюційному світі — це самоідентифікація з національною історичною і культурною спадщиною, з мовою нації, її літературою та історією, її сучасним буттям і майбутнім».

П. АЛЬТЕР

«Людство завжди було організоване у групи всіх видів, форм та розмірів... Але серед генетичних чинників і чинників-каталізаторів, від яких залежить виникнення та утвердження груп, вирішальним, очевидно, є два: воля, добровільне об'єднання й ототожнення (identification), вірність, солідарність,— з одного боку, та страх, насильство, примус — з другого».

Е. ГЕЛНЕР

«Сильні почуття єдності та солідарності наявні, зазвичай, як у розвиненій етнічній структурі, так і в нації... Нації, як політизовані утворення, розв'язують свої проблеми з допомогою організаційних засобів. Вони не просто «реагують» на те, що трапляється з ними, але у змозі розробляти та виконувати деякі програми. Грамотність уможлиблює здійснення таких організаційних заходів, що поширюються на доволі щільний людський світ».

К. СИМОНС-СИМОНОЛЕВИЧ

«І коли в якомусь дикому краї готентотів було б ганьбою їсти, перш ніж тричі не спитати, чи немає тут когось, хто хотів би поділитися з ним їжею, нині все, з чим має справу шановний буржуа, то є заплатити мізерні податки, а голодуючого залишати голодувати далі».

П. КРОПОТКІН

«Родина — то перше місце, де у своїй соціальній функції виявляється солідарність. Тут зв'язок солідарності найяскравіше засвідчує зв'язок кровний. Зв'язок між чоловіком і жінкою, батьками і дітьми на цій першій і природній стадії співжиття має величезне значення для будування наступних соціальних структур...

Від родини переходимо до роду. Тут ми зустрічаємося з віддаленим різновидом кровного споріднення, а часто з якоюсь відміною великої родини. В певних культурних епохах ця форма співжиття відігравала велику роль. Доречно згадати домінуючу позицію протягом історії розвитку людства голови роду у творенні першої громадської єдності...

Вищий ступінь природньої солідарності слід шукати в житті племені. Кровне споріднення стає ще хисткішим, навіть невідомим. Продовжує жити лише усвідомлення кровного спільного походження. З іншого боку, суспільні, правові й моральні інституції все ще пов'язують членів племені, і саме цей зв'язок заступає старий кровний зв'язок... Всередині племені вже трапляється суперництво. Назовні плем'я стає дуже войовничим...

Народ може викристалізуватися з одного або з багатьох племен. Передумовою цього є біологічна, культурна або політична єдність. Посередне або безпосереднє кровне споріднення відступає на задній план, що жодною мірою не загрожує єдності того соціального утворення. Спільність мови, місце поселення, харчування, традиції і звичаї дають повну гарантію не лише існування, а й подальшого розвитку народної спільноти аж до виходу її на рівень державно об'єднаної модерної нації.

Спираючись на зусилля і велику солідарну працю, століттями, навіть тисячоліттями, творився великий твір, ім'я якому — нація».

В.-Ю. ДАНИЛІВ

«Отже нація, класифікована як окрема спільнота на підставі культури, є окремою насправді на підставі традиційного почуття солідарності, і культура настільки творить це почуття, наскільки вона його організує і висловлює».

К. СТАВЕНГАГЕН

«Історія дає чимало прикладів того, як той чи інший народ, забуваючи про класову боротьбу, об'єднується для дружнього захисту від небезпеки, що загрожує його національним здобуткам, мові та культурі, хоча б зазіхання йшло від народу більш передового та культурного, що тут захищаються блага всього народу, однаково близькі буржуазії і пролетаріату».

М. ЧУБИНСЬКИЙ

«Українська раса — це раса солідаристів, яких суспільний ідеал — група, а не індивідуальність. Найприродніше місце українця — це перебування в групі, а ніколи поза групою. В групі розвивається він найліпше. Українське суспільство було, є і буде як образ взаємовідносин груп.

Тому нема іншої дороги до організації української раси, як тільки укладання взаємовідносин українських груп. Ніяка імпровізація, ніякий експромт-історія, лишень — договір груп як вияв одности характеру раси».

Ю. ЛИПА

«Тепер, як ніколи, ми мусимо змагатися за спільноту в нації і за братерство в народі. Але, йдучи за тими гаслами, ми повинні дбати, щоб вони були не лише «міддю бряцаючою», а найглибшою правдою, для якої варто жити і вмирати».

О. ТЕЛІГА

«...Авторитарна форма правління має величезний антикризовий потенціал. Невірним є її ототожнення з тоталітаризмом, деструктивним в самій своїй суті. В умовах тих глобальних та релігійних загроз, які в повній мірі проявляються в найближчі роки, передумовою дійсного подолання важкої кризової ситуації в Україні може стати тільки повноцінна президентська республіка особливого національно-автократичного типу».

«Соціально-політичною доктриною Блоку Спільна Дія є український солідаризм:

1) комплексна модернізація всіх сфер національного життя у відповідності з новими викликами часу і найвищими світовими досягненнями;

2) опора на власні сили, курс на самодостатність, визволення України від зовнішньої духовної, інформаційної, політичної, військової та економічної залежності...

4) братерська співпраця всіх суспільних станів, передусім духовної, владної, бізнесової і професійної еліти;

5) сильна соціальна політика, активна державна підтримка дитинства, материнства, молоді...»

Тези. СПІЛЬНА ДІЯ

4. Корпоративізм

«Не узнаючи нічого насильного, що б душило особу, чи то буде влада «большака», чи більшості голосів у громаді, українець одночасно є схильний до громадських організацій, основаних на взаємній згоді і гідності їх членів. Доказом цього є живучість прорізних товариств, братств, артілей і інших асоціацій».

СТАВРОВСЬКИЙ

«Товариші ніколи не зоставлять чумака одного в нещасті: зрада товариша в нещасті уважана за один з найганебніших злочинів. Чумак, що зробив це всупереч совісті і «чумацькому звичаю», не знайде собі валки, щоб його прийняла в товариші».

І. РУДЧЕНКО

«На чолі валки є отаман, керманич, голова і начальник. Йому безпосередньо підлягають всі члени артілі, хоч його влада обмежена чумацькими звичаями і взагалі не є широка і самовільна. Отаман старається докладно виконувати чумацькі звичаї і постанови. В противному разі йому завжди загрожує заміна».

Ф. ЩЕРБИНА

«Широкість задуму й справедливість, що лежить в основі чумацьких асоціацій, дуже виразно характеризують ці оригінальні твори українського ума. І однак, не дивлячись ні на ці прикмети, ні на блискуче минуле, нам доводиться заживо ховати таке найцікавіше явище народнього, суспільного життя, як чумацтво... Чумацькі валки перестануть існувати, але народня духовність не перестане, звичайно, творити нові соціальні явища в цьому роді».

Ф. ЩЕРБИНА

«В гурті кожний старається працювати якнайчесніше і найзразковіше. Взаємне суперництво — найвиразніша прикмета праці. Всі намагаються вставати по можливості якнайраніш, починати разом роботу й разом її кінчати. Лінощі в гурті не знані, так само як і крадіж та крутість. Взаємні претензії й обман неможливі через взорові порядки цих зразкових артільей. Ні одна з них не розпалась ще через внутрішні роздори й незгоди. Зрештою, деякі гуртові порядки, освячені звичаєм, є глибоко заховані в самому житті народу».

Ф. ЩЕРБИНА

«...твердження про якусь расову нехіль українського народу до асоціативного первня є цілковита нісенітниця. Українська історія повна актів боротьби за такі форми і відносини, що мають характер найбільш виробленого суспільного життя. Український індивідуалізм супротивиться стадності, однак особиста самостійність українця, його прив'язання до якоїсь власної ділянки праці дуже легко вливається у найрізніші форми й інтереси. Споконвіку артілі грали в економічному житті українця (в хліборобстві, торгівлі, ловецтві) дуже важливу роль. Артільні засади лягли в основу навіть побутових явищ».

Ф. ЩЕРБИНА

«Ми переглянули найрізномірніші українські артілі (асоціації) і взагалі, громадсько-суспільні форми організації, — отже, всі вони мають між собою більш близький зв'язок, ніж би це нам здавалося. Всім їм однаково притаманна одна й та ж сама риса, що проходить через них червоною ниткою. Ця риса висловлює глибоко звичні для народнього життя явища. Риса

дуже важлива і істотна. Без зрозуміння її важливіші прикмети українських форм будуть для нас цілком темні і незрозумілі.

Отже, головна прикмета українських артілей і громадсько-суспільних форм то, що всі вони — чисто звичаєві явища соціального життя, продукт народного звичаю і традицій. Ці форми вироблені не законодавчими регламентаціями і обіжниками (згори), а шляхом повсякденного історичного досвіду і традиції... Це відвічні народні звичаї, передавані з роду в рід, з покоління в покоління, від батьків до дітей і з поправками відповідно до загального розвитку життя».

Ф. ЩЕРБИНА

«Кооперація зорганізує нас у націю. Коли розпорошена тепер народна маса буде зорганізована в економічні і культурно-просвітні інституції, коли вся сіть наших інституцій буде об'єднана в союзи і федерації. Тоді наш народ прибере форму організму, нації».

А. ЖУК, 1909

5. Конкуренція між націями

«Протиставлення, суперечності і розв'язання цієї суперечності... це найгарніший привілей живих натур... Те, що відразу вже є афірмативне, є і буде без життя так само, як і те, що лишається при нерозв'язаній суперечності».

ГЕГЕЛЬ

«Є нації, є боротьба між ними, є націоналізм».

Д. ДОНЦОВ

«Кожна нація має свій власний закон, свою власну правду й повинна лише їм коритися».

Д. ДОНЦОВ

«Близько пов'язані між собою раси тримають одна одну на дистанції: південні німці не люблять північних німців,

англійці всіляко зневажають шотландців, іспанці сповнені презирства до португальців».

З. ФРЕЙД

«Воля війни між націями вічна. Війна є вічна. Історія це підтверджує. Всі поодинокі історії націй і держав підтверджують це... Міжнародний мир — це єдність націй для витворення життєвих дібр. Війна — це боротьба націй за їх посідання... В дійсності принцип війни і принцип миру є лише два боки того самого принципу. І принцип єдності і боротьби між класами є ніщо інше, як два боки того самого; життя нації, як і життя між націями, не складається з єдності і не складається з боротьби, воно складається і з одного, і з другого. Життя націй зложене з сталого руху, що перемінює єдність на боротьбу, а боротьбу на єдність».

Е. КОРРАДІНІ

«Ворогування неминуче, бо кожна воля існує для себе, як відмінна і протилежна іншим сила».

ШОПЕНГАУЕР

«Те, що на примітивній стадії було боротьбою антропологічно різних орд, на вищому ступені розвитку, якого ми досягли, перетворюється в боротьбу соціальних груп, класів, станів і політичних партій».

Л. ГУМБЛОВИЧ

«Це означає, що в умовах єдиної екологічної ніші найбільші шанси на перемогу має не більш сильний в біологічному відношенні вид, а вид, який здатний успішніше реалізувати свої переваги стосовно конкурентів. Отже, расово-біологічне просвітництво свого виду сприяє вмілому використанню найбільш сильних його сторін і найбільш слабких сторін противника, як біологічного виду, що і є запорукою виживання».

В. АВДЕЄВ

«Життя є боротьба. Боротьба проти рівноваги. Життя — це обмін речовин, обмін енергією і обмін інформацією з навколишнім середовищем».

І. ШМАЛЬГАУЗЕН

«Мораль господаря і мораль паразита нерівноцінні, тому господар і паразит не можуть досягнути компромісу. Бо це дві принципово різні біологічні програми, і до всіляких докорів сумління в процесі виконання еволюційного обов'язку слід відноситися як до звичайних інформаційних перешкод. Нашими діями ми повинні очищати не нашу соціальність, а наше майбутнє».

В. АДЄЄВ

«Запаковані в гуманістичні лозунги про «рівність і братерство» психічні віруси у вигляді фікцій, при проникненні в лоно життєдіяльності активної раси, раси-хизака, спроможні включити рефлекс завмирання, перетворюючи її в расу-жертву. Культурні норми барана ніколи не будуть сприяти еволюційному вдосконаленню вовка».

В. АДЄЄВ

«Тільки стилістично вивірена ідеологія, яка спирається на архаїчні символи і активізує расовий біотип, може подарувати очікуваний успіх в політичній сфері. Гасла — це по суті аналоги нейрофізіологічних реагентів нервової системи, які максимально консолідують спадкові ознаки раси.

...Ідеологію можна розглядати як расово специфічний еліксир, який підвищує життєздатність раси. І навпаки, ідеологія чужої раси шкідлива і небезпечна, бо приводить до біохімічного дисбалансу нервової системи».

В. АДЄЄВ

«Іншорасова культура — головне джерело психічних інфекцій в середовищі домінуючого расового типу в суспільстві. Людина, яка виростає на філософії Шопенгауера і Ніцше, не зможе зберегти психічне здоров'я, якщо тривалий час буде оточувати свій мозок зулуськими казками або займатися дихати фіміагом східного окультизму з його езотеричною розпустою і вседозволеністю.

Результати впливу культури однієї раси на іншу іноді можуть бути співмірними з бойовою психічною травмою».

В. АДЄЄВ

«Борсук, який будує греблю, ніколи не задумується про нюанси психологічного життя риби, якій судилося загинути під час її будівництва. Гребля — це «культурна» норма бурсука, а поїдання риби — її наслідки».

В. АВДЄЄВ

«Це належить до поняття живого, що воно мусить рости, що воно розширює свою владу, а тим самим мусить чужі сили вбирати в себе. У нас говорять про право одиниці боротися; в цім самім значінню можна говорити й про його право нападати: бо обидва конечні для всього, що живе: зачіпний і оборонний егоїзм не є речі вибору або «свобідної волі», лише фатальністю самого життя... Громада, що відкидає завоювання, знаходиться у стані упадку».

Г. КАУЗЕРЛІНГ

«Те, що називається витривалістю (в борні за існування), це просто монополія сильніших. В процесі здобування — витривалість здібного значить упадок нездібного, добір сильного — значить зруйнування слабого... Той самий процес (що і в органічнім світі) можна спостерігати і між вищими і нижчими расами людей... Розвиток нижчих рас затримується вищими... Чи вони хочуть чи ні, вищі раси на цілій земній кулі поволі, але вперто усувають нижчі в боротьбі за буття... Закон природи є право сили... Погляд на історію, хоч з пташиного лету, показує, що людина діє за тим самим принципом, що і в неї сила творить право».

Л. ВОРД

«Разом зі спрямованістю на центр та провідну групу, національність пропонує своїм членам можливість вертикальних заміщень нерозривно від однієї ланки до іншої. У конкурентній економіці або культурі національність — це прихована претензія на привілей. Вона наголошує на групових уподобаннях та групових особливостях і має тенденцію витіснити зовнішніх конкурентів. Вона обіцяє можливості, оскільки обіцяє елімінувати або зменшити всередині себе лінгвістичні, расові, класові чи кастові бар'єри для соціального росту індивідів. І вона обіцяє безпеку, оскільки обіцяє змен-

шити ймовірність зовнішньої конкуренції в усіх видах можливостей, від бізнесових угод до шлюбів та роботи».

К. ДОЙЧ

«До числа біологічних потреб відноситься і потреба економії сил, яка спонукає людину шукати найбільш короткий, легкий і простий шлях для досягнення своїх цілей. Потреба в економії своїх сил близька до потреби у озброєнні».

П. СИМОНОВ, П. ЄРШОВ

«В природі не можна спинити боротьби, бо весь світ побудований на законі руху-боротьби. Кожний здоровий нарід мусить з почуттям радісного фаталізму вести боротьбу за це все, що підшептує йому зов крові й до чого тягне його історичне призначення. Мусиш боротися, інакше згинеш».

М. КОЛОДЗІНСЬКИЙ

«Лише один закон вийшов недоторканим з катастрофи. Це Закон боротьби, яку Геракліт називав початком всіх речей, закон вічного суперництва націй, який панує над світом тепер так само, як панував в початках історії народів і держав».

Д. ДОНЦОВ

«...поступ (розуміти треба європейський поступ) є тотожний з більшою кількістю неврастенії, аспіріну і дорогих хворіб... поступ це більшаюча кількість розм'ягшення мозків і ствердіння печінки... це більше життєвого спліну, розширення серця й розтерзаних нервів».

ЛІН Ю ТАНГ

«При Хрущові «побоювання за життя відійшли для єврейського населення в минуле», але був закладений фундамент «нового антисемітизму»: молоде покоління номенклатури, борючись за кастові привілеї, «прагнуло зайняти провідні позиції в культурі, науці, торгівлі, фінансах і т.д. Тут то й відбулось «знайомство» новоспеченої радянської аристократії з євреями, питома вага яких у тих галузях була традиційно велика». І «соціальна структура єврейського насе-

лення, розташованого головним чином у основних центрах країни, нагадувала правлячій верхівці структуру її власного класу».

Така зустріч — безсумнівно відбулася, це була історична «зміна вахт» на радянських верхах, з єврейської на російську. І антагонізм при цьому виник безсумнівно...»

О. СОЛЖЕНИЦИН (за Е. ФІНКЕЛЬШТЕЙНОМ)

«Від скількох злочинів, війн і вбивств, від скількох нещастя і жахів врятував би рід людський той, хто, висмикнувши кілки і засипавши рів, крикнув би: «Ви загинули, якщо здатні забути, що плоди земні належать всім, а земля — нікому».

Ж.-Ж. РУССО

6. Політичні, економічні, соціальні інтереси

«Національна територія є життєвим національним простором».

С. ГОРОДНИКОВ

«Суспільне життя — це взаємна власність і взаємне задоволення, взаємне володіння і задоволення спільним майном. Воля до володіння майном і задоволення ним — це воля до захисту й оборони спільного майна — спільне зло — спільні друзі — спільні вороги».

Ф. ТОННІС

«Поділ праці — то механізм, який дає змогу спільці людей легко і природно досягати виробництва національного продукту. В той час коли звірі задовольняються безпосереднім забезпеченням їх одиноких потреб, а саме їжі, то людина обмежує себе виробом одного продукту, який вона вимінює на той, якого їй бракує. Звідси для спільноти постає величезний приріст майна. Поділ праці, який зумовлює взаємодію

всіх з метою задоволення потреб кожного окремого індивіда, це справжній корінь прогресу і добробуту».

Ш. ЖІД

«Економічне питання таке важне, таке основне, що й при справі політичної самостійності всякого народу не то що поминути його не можна, але треба класти його як вихідну точку. Адже ж уся соціальна боротьба наших часів у головній мірі (не виключно!) зводиться на усунення економічного визиску в усякій формі. Та поставивши питання так, ми відразу бачимо перед собою просту і ясну перспективу. Адже змагання до усунення економічного визиску мусить бути змаганням до усунення визискувачів своїх чи чужих, а в разі даного вибору певно насамперед чужих, а потім своїх. А що значить політична несамостійність якоїсь нації, як у остатній лінії такий її стан, що вона мусить без опору дати визискувати себе іншій нації, мусить віддавати часть здобутків своєї праці на цілі, які з її розвоєм і безпекою не мають нічого спільного».

І. ФРАНКО

«Сучасна національна ідея, в суті речі,— ідея буржуазійна. Буржуазія і народність — се плід, що виріс на однім і тім самім ґрунті, розвиток одної впливав на другу і навідворот, а роль, яку відігравала народна (національна) ідея, відповідає ролі, яку відігравала буржуазія. Буржуазія, національна ідея і національна держава — се вплив економічної еволюції, дитина капіталістичної продукції. Рівномірно, як капіталізм, розвиваючися, заточував щораз, то ширші круги свого панування, як щораз то дальше почав посуватися на схід, рівномірно з тим почали показуватися на горизонті нашого віку і «нові» народності, почали поставати і нові народні держави».

Ю. БАЧИНСЬКИЙ

«Основне питання для молоді буржуазії — ринок. Збути свої товари і вийти переможцем у конкуренції з буржуазією іншої національності — така її мета. Звідси її бажання — забезпечити собі «свій», «рідний» ринок. Ринок — перша школа, де буржуазія вчиться націоналізму».

Й. СТАЛІН

«Отже, національна держава виступає як захисник не лише культури, а й нової, і нерідко беззахисної, економіки. (Переважно вона втрачає інтерес до захисту релігії.) Коли сучасна нація народжується з верстви — чи то селянства, чи то міського середнього класу,— тоді держава намагається водночас перетворити свою етнічну групу на соціально збалансовану націю і розвинути власну економіку, виконуючи таким чином двоєдине завдання».

Е. ГЕЛНЕР

«...Інвестиції формування середнього класу за рахунок ресурсів більшості населення, створені націоналістичною політикою, можуть бути найважливішою умовою творення життєздатної національної держави».

Г. ДЖОНСОН

«Народи не уподібнюються один одному. Вони не були подібними один до одного в злиднях, так само вони не будуть однаковими і в розкошах».

ДЖ. Ф. РЕВЕЛЬ

«Націократія — як режим панування нації у власній державі, здійснюваний владою всіх її соціально-корисних верств — лишилася б утопією, коли б націоналізм не спромігся оперти її на здорових соціально-економічних підставах. Націократичні принципи надкласовості й національної солідарності перетворилися б на практиці в пусті слова, коли б український націоналізм не мав усталеного погляду на сучасну соціально-економічну проблематику та не знав практичних середників її конструктивної розв'язки на Україні».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Постійна загроза степу, що породила героїську поставу, мала ще інший зрозумілий наслідок: погорду до маетку, яка прибирала різні форми.

...це просто погорда до гроша, до ошадности, до калькуляції, до плянування, яке було на дикому полі зовсім безпредметне. Звідси погорда до крамарства і до крамарюван-

ня, що, напр., так виразно проявилася в написі під портретом козака Мамаєв:

«Чим хочеш, називай,
На все дозволяю,
Аби лиш не крамарем,
Бо за те полаю!»

В. ЯНІВ

«...настільки те переконання про «негідність купецького стану» вкоренилося в народню українську психологію, що бували випадки, як переселенці на Сибір і на Далекий Схід подавали прохання до царської адміністрації, щоб дозволено торгувати в Сибірі жидівським купцям, бо, мовляв, їм, селянам, торгівля — справа незвична».

П. ФЕДЕНКО

«Але ця погорда до майна мала й іншу закраску — босяцьку, певного життєвого гедонізму, який каже жити днем, який призводить до примітивного «виживання себе» в сваволі. Це видно і з афоризму: «Козак — душа правдивая, сорочки не має!», і в співанці:

«Ой, що в Лузі заробити,
То в Січі пропити».

В. ЯНІВ

НАЦІОНАЛІЗМ

1. Націоналізм

«Головна причина нещастя нашої нації — брак націоналізму серед широкого загалу її. Націоналізм — це велетенська і непоборна сила, яка яскраво почала появлятися у ХІХ віці. Під її могутнім натиском ламаються непереможні, здається, кайдани, розкладаються великі імперії і з'являються до історичного життя нові народи, що до того часу покійрно несли свої рабські обов'язки супроти чужинців-переможців.

Націоналізм єднає, координує сили, жене до боротьби, запалює фанатизмом поневолені нації в їх боротьбі за свободу».

М. МІХНОВСЬКИЙ

«Націоналізм є духовний вогонь, який виводить людину до жертвеного служіння, а народ до духовного розквіту».

І. ЛЬІН

«Націоналізм, це радісне прийняття своєї нації,— ідентичності, подібної до власного імені або обличчя,— є фактом, який існує незалежно від суб'єктивних причин для схвального до нього ставлення».

М. АФЛАК

«В націоналізмі зливається одиниця з нацією в одну душу і одне суспільно-політичне тіло. Український націоналізм — це найповніший, найглибший і наймогутніший вияв українства, найкращих і найсильніших поривів українського духа, українського серця, думки й історичної волі».

М. ОРЛИК

«Націоналізм — це дисципліна та свобода розвитку всіх сил нації, це свобода розвитку духа, думки, творчості та пра-

ці особовості в нації та через націю. Немає свободи без внутрішньої і зовнішньої дисципліни, обов'язку й відповідальності».

М. ОРЛИК

«Не менш важливим для націоналістів є ідеал свідомої *відданості* нації. Таке свідомо жадане почуття властиве не тільки націоналізмові; зрештою, Перикл, у незабутньому вислові Тукидида, закликав своїх атенських співвітчизників «закохатися у своє місто», і ми можемо знайти ще приклади закликів до відданості, любові й самопожертви як у громадянському, так і в релігійному контекстах. Але націоналізм узяв цю свідому колективну відданість за найголовніший стан. «Любов до нації» — найвища політична чеснота націоналізму. Отже, усі ті заклики до представників великої «ріднини» боронити «рідних та близьких» і «рідну домівку», а також необхідність самопожертви — задля добра «нашої країни». Як сказав у 1950-х роках Мішель Афляк (Michel Aflaq), співзасновник Сирійської партії Баас (Відродження): «Націоналізм — це любов».

Е. СМІТ

«Націоналізм — це любов до своєї нації».

Б. МИРОНОВ

«Тільки націоналізм — повна відкрита любов до своєї нації, гордість за свою націю, палке бажання служити своїй нації, до самопожертви бути їй вірним, бути відповідальним перед нею — дає можливість кожній людині, кожному народові дихати на повні груди, не приховувати своєї любові до свого народу, до своєї нації, не соромитись цієї любові, не уникати її».

Б. МИРОНОВ

«Націоналізм — це стан свідомості, [колективне] почуття групи людей, які живуть у чітко окресленому географічному ареалі, мають спільну мову та літературу, що стали виявом прагнень нації і, в деяких випадках, мають спільну релігію».

Л. СНАЙДЕР

«Націоналізм — імунітет нації.

Націоналізм це не просто генетична пам'ять раси, а фундамент світогляду, закладений Богом.

Інстинкт закладений у біопсихічній пам'яті етносу, формований етнокультурною спадщиною і політико-ментальним досвідом».

Р. ПЕРІН

«Націоналізм по своїй суті — аристократичний.

...Націоналізм — нас залякали цим словом, заборонене страшне самовизначення, від якого «пахне кров'ю і смертю невинних».

Р. ПЕРІН

«В чистім, благороднім розумінні націоналізм як почуття природне мусить бути під контролем ідей гуманізму — любити свій народ, працювати для його не значить зневажати і ненавидіти іншу яку народність.

...націоналізм, що суперечить людським вищим гуманним ідеям,— не націоналізм, це просто — варварство, що прикриває свою погану і мерзотну вдачу чистим, святим покровом націоналізму».

Т. ЗІНЬКІВСЬКИЙ

«Націоналізм — це усвідомлення національного ідеалу і національної задачі, це організоване зусилля до виконання цієї задачі. До втілення цього ідеалу. Націоналізм це: інстинкт, теорія, організований рух».

Тези. УНА

2. Архетип та інстинкт. Почуття

«Свідомість обіймає досить обмежену частину життя і діяльності. Загально беручи, підставою і первісним джерелом чинів, роблених навіть з повною свідомістю, є глухі інстинкти і відрухи».

ГЮЙО

«Лиш той ідеал добрий, що спирається на національним інстинкті, який ставить себе понад усе партикулярне і до-часне, дрібне, який лучить минуле з майбутнім і не зупиняється перед жадними зусиллями».

Д. ДОНЦОВ

«Націоналізм проявляється перш за все у інстинкті національного самозбереження, і цей інстинкт є станом вірним і оправданим. Не слід його соромитись, гасити чи глушити його; треба осмислити його перед лицем Божим, духовно обгрунтовувати і облагороджувати його вияви».

І. ЛЬЇН

«Інстинкт, сильніший за розум, каже їм, що саме життя не є логічне, складаючись з енергії часто сліпої, якої пружина захована — як кажуть психологи — на порозі свідомості».

СТІД

«Один генотип — один інстинкт».

М. ДУБІНІН

«Архетип кожної нації найбільш чітко проявляється у її націоналізмі... Тому що націоналізм у своїй первинності є глибоко дрімаючим підсвідомим інстинктом, який обумовлений не тільки збереженням чистоти свого роду, але й якимось витонченим почуттям, котре йде з глибини людської душі — майже містичним голосом крові, про який ми більше знаємо з єврейського і німецького епосу і пам'яток релігійної літератури. Всі особливості тієї чи іншої раси, національності тримаються на цьому древньому почутті — націоналізмі. Тому той, хто пробує боротися з націоналізмом, перш за все, бореться з природою і культурою людини».

Р. ПЕРІН

«Інстинкт є побудженням, первісним поштовхом до певного типу дії.

Психічні переживання, які багато разів повторюються в житті людини і народу, закріплюються на рівні інстинкту. У

набутті розумних інстинктів бере участь пам'ять раси. Архетип нації найбільш ясно виявляється у її націоналізмі.

Етнопсихологічні і політологічні моменти в природі націоналізму: інстинкти і реакції поведінки закладені в людині природою — ці відкладення, зібраний досвід предків, зберігаються у пам'яті народу.

Інстинкт націоналізму виробляється в екстремальних умовах битв і воєн. Він проявляється блискавично та інтуїтивно. Архетип раси визначає її волю, воля визначає свідомість раси».

Р. ПЕРІН

«Рефлекс стихійний, геніальний, позасвідомий — відкладений у крові, у генетичній пам'яті — пробуджується».

Р. ПЕРІН

«Ці почуття не створюють націоналізму; вони відповідають певним фактам — території, мові, спільному походженню — усе це можна знайти і в націоналізмі [...] Можна сказати, що певне почуття національного існує і перед народженням модерного націоналізму — почуття, сила якого і варіанти прояву змінювалися час від часу... Проте воно було здебільшого несвідомим і неоформленим».

Г. КОН

«Коли ми зупинимося на царині національного інстинкту, то, враховуючи всі здобутки науки (з Павловим включно), мусимо признати, що плекання того інстинкту є питанням двох, вельми коштовних чинників: часу і обставин. Це — родина, рамки національного (не етнографічного!) стилю, магія національного обряду, атмосфера національної етики і національної естетики. А в першу чергу — національне поступовання й ділання, бо в царині чуття — віра без діл мертва є, як каже Св. Письмо».

Є. МАЛАНЮК

3. Світогляд

«Націоналізм значить світогляд, що в основу суспільно-політичного думання і чину кладе ідею нації».

О. ОЛЬЖИЧ

«Націоналізм є винаходом європейським. Це новий спосіб розуміння політики. Та на відміну від численних філософських підходів, цей новий погляд на речі був могутнім знаряддям політичних змін. Його легко пояснити простому людові, і він, далєбі, став світоглядом, якому багато хто присвятив своє життя. Націоналізм — це ріка, підживлювана численними струмками, шляхи яких сходяться».

К. МАЙНУТ

«Як індивідуальний, так і суспільний світогляд — це не витвір самого інтелекту на підставі теоретичних розшуків холодного чистого розуму. Світогляд — це синтез психовольового наставлення, переживань, досвіду життя і набутого знання, це синтез вольово-емотивного елемента життєво-практичного (чинного) та інтелектуально-теоретичного, оформлюючого. Всі витвори волі, серця, думки, уяви, всі переживання, всі чини, праця і пориви, всі витвори культури, цивілізації впливають на розвиток суспільно-історичного ставання. Як суспільність, так і людина — це синтез успадкованих і набутих властивостей, що творять підставу владі і характеру та окреслюють поставу до світу».

М. ОРЛИК

«В основі націоналістичного світогляду лежать дві визначальні ідеї: ідеалізм та ідея нації».

КОНГРЕС УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ. Ідеологічні засади, 1990-ті роки

«Сучасний світ — світ Мамони. Тому ідеалізм, як складова націоналістичного світогляду, виступає на передній край нашої ідеологічної боротьби. Без ідеалізму немає віри, готовності до самопожертви, боротьби за ідеали, без ідеалістичного самовідчуття особа перетворюється з homo sapiens на homo economicus. Народ, який буде складатися з таких

представників, нездатний піднятися в похід за великі цілі, а, отже, програє іншим людським спільнотам у жорсткій конкурентній боротьбі».

Я. АНДРУШКІВ

«Суть провансальського світогляду — це «гуманність» і «толеранція». Для них закон життя не боротьба, лише солідарність і взаємна любов. Для них вороги і ворожі нації це, хоч і кати, є «або брати в соціалізмі», «брати в поступі» або в «людськості», в «Сході Європи», в «слов'янстві», але завжди — брати. Для мужньої психології ворог є ворог».

Д. ДОНЦОВ

«Коли хочемо шукати за матеріальним підложжям цього світогляду, мусимо схарактеризувати його як світогляд провінційний, парафіяльний, світогляд рідного загумінку і, ще стисліше — плебейський світогляд. Непереможний потяг до чутливості й вискарження, нічого, що б дражнило нерви, допроваджувало їх до екстази, намордник на всякий великий вияв енергії, ніяких дисонансів, що це як не риси провінційної вдачі?»

Д. ДОНЦОВ

«Хто буде на невластивих для нашого ґрунту світоглядових підвалинах, той, навіть при добрій волі й найкращих змаганнях, не поставить нічого тривкого, тільки помножить руїни».

С. БАНДЕРА

«Новий націоналістичний світогляд поборює той хаос, ту деморалізацію, той розклад, який несуть нечесні й несовісні люди, що при демагогічних методах мають можливість виплисти наверх, бо там не треба мозольної праці, творчості, зусиль, недоспаних у трудах ночей, а вистачить: гарно говорити й обіцювати золоті гори, а потім не додержати обіцянок».

Я. СТЕЦЬКО

«Нація є чи її немає! Якщо вона є, то живий її рятівний дух націоналізму. Націоналізм аристократичний, тому що він обумовлений не тільки збереженням чистоти свого роду,

а й структуризацією суспільства на принципах пріоритету національних інтересів над державними, класовими, ідеологічними і релігійними. Націоналізм — це не просто генетична пам'ять раси, це фундамент світогляду, закладений Богом. Його неможливо знищити, не зруйнувавши Храму Природи, а Природа вміє жорстоко мстити за посягнення на її права».

Р. ПЕРІН

4. Ідеологія

«Необхідно знайти Слово, яке відкриє доступ до серця і свідомості народу».

Р. ПЕРІН

«Ідеологією зветься система ідей та уявлень, яка служить мислячому суб'єкту як абсолютна істина, на основі якої він будує свою концепцію світу і свого становища в ньому, причому таким чином, що цим він здійснює самообман, необхідний для свого виправдання, для маскуванню своїх справжніх інтересів, для того, щоб тим чи іншим способом ухилитися від потрібних рішень до своєї вигоди у даній ситуації. Тому кваліфікація мислення як ідеології означає виявлення хибності й розвінчання зла. Іменування якогось мислення ідеологією — це звинувачення в тому, що сказане не відповідає істині, що воно не правдоподібне, отже це рішучий напад. ... У наш час сфера ідеології дійсно досягла найвищого обсягу. Адже безнадія завжди викликає потребу в ілюзіях, безсилля — потребу насильства над слабшими. При цьому підлість людей заспокоює їхню совість. ...Епоха створює теорію того, що вона здійснює. Однак незабаром ця теорія перетворюється на засіб посилення зла, з яким вона бореться».

К. ЯСПЕРС

«...саме ті, хто таврує як ідеологію все, у що вірять, що мислять, що уявляють собі інші, часто самі є за своїм мисленням найзапеклішими прихильниками якоїсь ідеології».

К. ЯСПЕРС

«Бо поки ми не виплекаємо в собі пристрасного бажання створити свій світ з зовнішнього хаосу, поки «малоросійську» ніжність не заступить у нас зачіпна любов посідання, поки теореми — не стануть аксіомами, догмами; «соромливість — не обернеться в брутальність», а безхребетне «народолюбство» — в агресивний націоналізм,— доти не стане Україна нацією».

Д. ДОНЦОВ

«Виходячи із спіритуально-волюнтаристичного світогляду, український націоналізм сприймає власну націю за найвищу, абсолютну Ідейну й реальну цінність, видвигаючи гасло: Нація понад усе! Націоналісти хочуть бачити Українську Націю великою, потужною, могутньою й щасливою. Розуміючи підстави її існування, вони змагаються за створення для неї таких реальних умов, що могли б найкраще забезпечити її стійкість у сучасних і будучих змаганнях. Для цього вони мобілізують творчий дух і діючу волю нації, означуючи на основі їх її шляхи в прийдешність.

Як бачимо, ідеологія націоналізму є наскрізь реальною, вона відображує в собі накази національного існування й присвячує себе єдиній Великій Меті: — Службі Самостійній Соборній Нації!»

М. СЦИБОРСЬКИЙ

«Є два роди, два обличчя націоналізму: націоналізм розуму і націоналізм життя. Оба доповнюються — і тоді ідея націоналізму осягає свою повноту, панує світоглядом і творить життєво. ... Ідейний максималізм аскетичного націоналізму боїться вступати в життєвий процес, гіпноза екстремних засад не дає свободи для почуття дійсності щодо її будови та кон'юнктури. Влада ідеї хоче бути владою найчистішого абсолютизму. Хто підходить до життя озброєний ідеєю, згори заперечує його фактичний устрій і в цьому апріорно-від'ємному наставленні лежить ціла його трудність зв'язатися з життям для його будови. В тому аскетично-розумовому типі лежать різновидно інші форми: фанатизм, сектантизм, педантизм, пуританізм, ортодоксальнізм... Націоналізм життя не чекає з ідеями, але чинить невсипущо, на кожному кроці, в кожній ситуації. Його «свята святих» — то не ідеї в своїй абстрактній максимальності,

але саме життя як рух у душі тих ідей. Він менше потребує знищити, щоб будувати, навпаки, перший більше нищить, ніж будує. Нещастя, коли революція не вирішить щасливої пропорції обох психологічних типів. Перевага першого за-суджує революцію на невдачу, перевага другого недостатньо вкорінює й поглиблює життя ідейним фондом революції. ...Пережесний вплив обох типів дає доповнений образ життєвої дійсності, яка має свій природний осередок тяжкості, бо не є занадто відхилена в котрусь з обох скрайностей... Нещастям життя було б скочуватися в котрусь скрайність».

Ю. ВАСИЯН

«Ідеологія — це життєтворча система вартостей, ієрархія цілей, потреб і кермуючих засад, що кристалізують суспільні хотіння і прямування та надають зміст і напрям суспільно-національному життю і діяльності. Ідеологія — це образ нової дійсності, що наростає, за яку боремося і яку власним трудом хочемо творити. Світогляд — цілий образ твору, ідеологія — провідні засади й ідеї. Світогляд — це неначе цілий храм з куполами, ідеологія — це внутрішній зміст і форма, олтар нашої віри, декалог чи евангеліє, зміст і ціль життя».

М. ОРЛИК

«Ідея українського націоналізму мусить бути: всеобіймаюча, органічно-творча, ясно оформлена, синтетична, виключна, ударна, динамічна, постійно творча. В сфері думки треба розвинути волево-чинний, систематичний і синтетичний спосіб думання, глибину й ширину думки, а поборювати відірваний від життя інтелектуалізм, пасивне теоретизування і доктринерство».

М. ОРЛИК

«Націоналістами ми вважаємо себе, по-перше, тому, що в основі всієї нашої ідеології, всього нашого розуміння історичного процесу лежить:

а) погляд на націю як на найвищий і найміцніший тип органічної спільноти — вищий і міцніший за суспільну класу; погляд на націю як на природне і вічне явище людсько-

го світу; погляд на націю як на предмет історії в її міжнародному розрізі та

б) погляд на національну державу як на ту форму політичної організації народу, яка єдина забезпечує йому найкращі можливості всебічного розвитку, а також погляд, що система вільних національних держав усіх народів світу є найкращою формою ладу в світі.

По-друге, ми називаємо себе націоналістами тому, що в нашій діяльності ми керуємося таким єдиним гаслом: «Доро української нації — найвищий наказ».

Наш націоналізм ми рішуче протиставимо:

а) всякому імперіалізму;

б) всякому шовінізму;

в) всякому тоталітаризму. Ми проти імперіалізму, проти шовінізму і всякої національної нетерпимості, за здоровий патріотизм, за демократію».

П. ПОЛТАВА

«Ідея українського націоналізму зроджена буттям української нації, історичним і духовним процесом її становлення і утвердження. Ідеологія українського націоналізму розвинулася і постала як цілісна система понять і вартостей, які дають чітке і правильне розуміння головних питань існування світу, розвитку історії, нації, людини, співжиття між народами і людьми».

КОНГРЕС УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ. Ідеологічні засади, 1990-ті роки

«Націоналізм — це завжди колективістська ідеологія. Націоналізм не применшує ролі особи, він плекає культ героя, але це завжди герой, як виразник і лідер спільноти, а ще просто сильна особистість серед маси слабких людей».

Я. АНДРУШКІВ

«Їх ідеологія (як говорив Франко до Драгоманова) була «наївним міркуванням мужика, що не бачив світа і не потребував піднятися думками до розуміння вищої суспільної організації, понад світ громади або повіту». Ставлення інтересів одиниці, числа, провінції, класи понад інтереси вищого національного колективу, держави, засаднича компромісовість, теорія «мінімальнішої» програми, пристосування до

обставин і «народу», ідеологічна хиткість, брак фанатизму і віри, страх накинути свою волю, свою ідеологію — масі, противникові, одиниці, ворожій нації...— все це були риси трусливого провінціалізму, нездібного ні до віри глибокої, ні до її оборони, слизнякувата «ідеологія», яка мусіла викликати відразу у здоровій людині».

Д. ДОНЦОВ

«Націоналізм — це ідеологія, яка ставить у центрі своїх інтересів націю і прагне сприяти її розквіту. Але це доволі невиразно. Слід рухатися далі й виокремити ті головні завдання, ставлячи які, націоналізм прагне сприяти національному розквіту. Усього таких завдань три: національна автономія, національне об'єднання й національна ідентичність; на думку націоналістів, нація неспроможна вижити без достатнього прояву всіх трьох завдань. А це, своєю чергою, наводить на таке робоче означення націоналізму: «ідеологічний рух за здобуття й збереження автономії, єдності та ідентичності населення, представники якого вважають, що вони становлять реальну або потенційну «націю».

Е. СМІТ

«Звичайно, національну символіку, як і націоналістичні рухи, не можна відривати від *ідеології націоналізму*, його останнього й головного значення. Ідеологія націоналізму покликана надати силу й напрямок як символізові, так і рухові. Завдання соціально-політичного руху визначають не тільки його діячі й діяльність, а ще й основні ідеали та принципи ідеології. Так само, характерні символи й мова націоналізму сформовані тією роллю, яку вони відіграють у розвитку й пробудженні ідеалів нації, а також дальших завдань, встановлених націоналістичною ідеологією. Отже, саме вона й має надати нам початкове робоче означення терміну «*націоналізм*», адже його зміст визначають ідеології, що ставлять націю в центрі своїх інтересів і завдань, та відрізняють націоналізм від решти подібних ідеологій».

Е. СМІТ

«Націоналістами називаються ті, хто бажає збереження племінної самобутності на віки і будь-що.

...Мало того, що збереження національних особливостей уявляється цілком неминучим: слід пам'ятати і про те, що воно також і у вищому ступені бажане».

В. ЖАБОТИНСЬКИЙ

«Загалом, націоналістична ідеологія ґрунтується на цілком хибній формі свідомості... Вона начебто виступає на захист старого фольклорного суспільства, насправді ж спрямована на побудову анонімного масового суспільства».

Е. ГЕЛНЕР

«Форми, яких набуває націоналізм, калейдоскопічні: релігійний, консервативний, ліберальний, фашистський, комуністичний, культурний, політичний, протекціоністський, інтеграційний, сепаратистський, іредентистський, діаспорний, паннаціоналізм тощо».

А. СМІТ

«Демократія з'явилася на світ у вигляді націоналізму, ідея нації містилася в ній, як метелик у коконі. Спочатку націоналізм розвивався як демократія; там, де зберігалися умови для такого початкового розвитку, зберігалася й тотожність між ними. Проте, оскільки націоналізм поширювався в різних [історичних, політичних тощо] умовах, і головний акцент у національній ідеї був перенесений із суверенності народу на його унікальність, первісна відповідність між ним і демократичними принципами була втрачена».

Л. ГРІНФЕЛД

«Націоналізм як такий приречений на перемогу, але це не стосується кожного конкретного націоналізму зокрема... Натомість досить простий підрахунок кількості культур і потенційних націоналізмів і порівняння отриманої цифри з наявним місцем для повноцінних національних держав доводить, що більшість потенційних націоналізмів мають або зазнати поразки, або взагалі не спробують заявити про себе політично».

Е. ГЕЛНЕР

«Я казав, що сіонізм — вічний ідеал, і дійсно вірю, що й

після того, як ми успадкуємо Ерец-Ізраїль, він не перестане бути ідеалом. Сіонізм, як я його розумію,— не тільки прагнення знайти єврейському народу прихисток, а також мрія про духовне і моральне вдосконалення».

Т. ГЕРЦЛЬ

«Сіонізм прагне до створення в Палестині забезпеченого публічним правом прихистку для єврейського народу».

З «БАЗЕЛЬСЬКОЇ ПРОГРАМИ», Перший конгрес сіоністів, 1897

«Сіонізм, який являє собою не що інше, як єврейську самодопомогу, відкриває, таким чином, вихід з тих специфічних затруднень. Хай знає і відає весь світ, що істинний сіонізм — це моральний, законний рух, наповнений людинолюбством і який прагне до відвічної цілі, яка складає непрминущі прагнення нашого народу».

Т. ГЕРЦЛЬ

«Відповідна ідеологія є та, яка передусім апелює до якогось ідеалу... По-друге, відповідна ідеологія з'ясовує ідеал з допомогою загальноживаних запальних слів, тобто ідей, які мають сильний і переважно емоціональний тон... По-третє, ідеологія, яка має діяти як основа успішного руху, мусить з'єднувати мету з завданням... По-четверте, речником ідеології мусить бути харизматичний лідер... який зможе спонукати своїх послідовників ідентифікувати себе з ідеологією як справою, за яку варто змагатися і вмирати».

Т. АБЕЛЬ

«Одначе пам'ятати мусимо, що боротьба, яку веде український народ, це боротьба на життя або смерть, а в такій боротьбі ніколи не вибирається засобів і кожний засіб, який веде до цілі, себто до знищення ворога, не тільки треба, але муситься вжити. Жадна боротьба не узнає сантиментів, а тим більше боротьба за буття або небуття. З тих-то причин встановляти якісь подрібні приписи бою поперед теоретично минається з ціллю; не допускає до цього само поняття боротьби як стихії життєвої сили.

«Але завданням нашим є не тільки знищення ворога чи прискорення його упадку, але рівночасно скупчити в нації

стільки енергії, стільки життєвої сили, щоб на будучих руїнах створити нове життя. Бо руйнування є тільки тоді доцільне, якщо є основою і засобом до творення.

«Не від речі буде порушити питання т. зв. орієнтацій і т. зв. власних сил. «Ми не говоримо тут про жадні орієнтації в тім розумінні, начеб ця або інша держава була спеціально покликана до того, щоб дати нам поміч. Наша думка: максимум власних сил у боротьбі за власну державність, при рівночасному використанні кожної, хоч би і найменшої, помочі, яку приносить зі собою хвилина. Це також завдання політичного проводу...

«Тому: одна думка повинна нас оживляти, одне хотіння лучити, одна віра загрівати, одна воля проводити, одна мета присвічувати, а нею є добро української нації. На наших національних прапорах мусить бути виписане — ні, не на прапорах, але в серцях, не написано, але випалене вогнем любови: «Салюс україніце націоніс супрема лекс есто» («добро української нації хай буде найвищим законом».)»

*З ІДЕОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ГУНМ
(Групи української націоналістичної молоді), 1924*

5. Теорія. Доктрина

1. Поділ людства на нації є природним.
2. Кожна нація має свій специфічний характер.
3. Джерелом, першоосною будь-якої політичної влади є нація, вся [національна] спільнота загалом.
4. Якщо людина хоче бути вільною і прагне до самореалізації, вона має ототожнювати себе з певною нацією.
5. Нації можуть самореалізуватися лише у власній державі.
6. Відданість національній державі, батьківщині — понад усе.
7. Головною передумовою всесвітньої свободи і гармонії є зміцнення національних держав».

Е. СМІТ (про націоналістичну доктрину)

«Поляки змогли викликати в Європі до життя теорію національності власне тому, що їх позбавлено було державної

незалежності, котрою вони втішались століттями, акурат у пору, коли вони ставали новітньою нацією — сучасницею нової доби народного суверенітету. Через те польський приклад заслуговує на те, щоб поставити його в ряд із французькою революцією яко історичну подію безпосередньої ідеологічної значущості для націоналізму.

Р. ШПОРЛЮК

«Ні! Треба не соромитись свого походження, треба дорожити своєю мовою і своєю національною гідністю, а національна культура може зберегтись тільки з допомогою давньоєврейської мови. Це тим більше важливо, що «єврейство, яке позбавлене своєї території», є особливим видом: «духовною нацією». Євреї — саме нація, а не релігійна конгрегація. Смоленскін висунув доктрину «єврейського прогресивного націоналізму».

О. СОЛЖЕНИЦІН

«Перед діянням політичного націоналізму він зароджується як культурний і духовний націоналізм».

Р. ПЕРІН

«Націоналізм — це візія майбутнього, яка повертає людини її «сутність», її усталений спосіб життя й буття, що був колись її беззастережним первородним правом. Він не є механічним прив'язуванням, у ланцюгу поколінь, минулого до майбутнього, ні еволюцією традиційного в новочасне. Він є атакою і на традицію, і на модерність в тій мірі, в якій вони притемнюють і спотворюють справжній взаємозв'язок людини з природою та зі своїми ближніми».

Е. СМІТ

«...загальний зміст націоналізму зрозумілий: нація — це форма національної культури й політичної символіки та, зрештою, й політизованої масової культури, яка закликає громадян любити свою націю, дотримуватись законів і боронити батьківщину».

Е. СМІТ

«Однак націоналізм — це щось більше, ніж просто світська культура. Попри свою світськість, націоналізм, зрештою, ближ-

чий до «політичної релігії», ніж до політичної ідеології... Це особливо проявляється в тому, яку важливість приділяє націоналізм пам'ятним церемоніям вшанування видатних лідерів чи загиблих у бою «славною смертю», тих, хто віддав своє життя заради вітчизни. Саме в такому аспекті ми можемо зрозуміти націю як «священну спільноту громадян» — образ, що узгоджується з тлумаченням націоналізму як замітника релігії...

Існують ще й інші аспекти націоналізму, які виявляють його характер замітника політичної релігії. Час від часу нація уявляє себе обраною, винятковим народом з особливою історією і долею, одвічним спадкоємцем стародавніх релігійних переконань про власну етнічну обраність, тобто «обраний народ... Значно важливіша подвійна віра в національну долю і етнічних нащадків, як було описано раніше. Ця віра доповнює, а іноді й замінює традиційні релігійні вірування в потойбічне життя, її переносять у земну площину, сподіваючись майбутнього колективного безсмертя завдяки прийдешнім поколінням нації.

Усе це свідчить про складну природу націоналізму. Виникнувши на одному рівні як політична ідеологія, він проявив себе на інших рівнях як форма національної культури й замітник політичної релігії».

Е. СМІТ

«Розрізнення в оцінці різних націонал-комуністичних явищ можна звести до наступного простого питання, яке ставимо при розгляді кожної конкретної націонал-комуністичної акції: Чи вона відтягає людей з большевицького табору і з-під большевицьких впливів, привертаючи, згл. наближуючи їх до табору національно-самостійницького і формуючи їх на борців проти большевизму в обороні нації, чи навпаки, вона заманює людей з національно-самостійницького табору на позиції комуністичні та послаблює визвольний фронт? Аналогічний критерій можна прийняти в оцінці націонал-комуністів, розглядаючи їхнє політичне наставлення з погляду боротьби з большевизмом за самостійність нації. Трактуючи націонал-комуністичне наставлення як посереднє, чи перехідне між національним і комуністичним, ставимо питання: Чи дана група людей з націонал-комуністичним наставленням у своєму розвитку і своєю дією прямує від комунізму до націоналізму, чи навпаки? Поскільки в першому випадку є справа з позитив-

ним процесом оздоровлення, то другий процес є негативний, шкідливий».

С. БАНДЕРА

«Окремою націонал-комуністичною категорією і проблемою в національній революції будуть, отже, не ті елементи, що вповні і фактично перейдуть від комунізму на її бік, тільки ті, що, ставши до боротьби з Москвою, не відрікаються комунізму, але далі обстоюють комуністичні позиції, пристосовані до нових обставин, і намагаються здобути для них право громадянства в національному таборі та в самостійній, національній державі. В тому вони кермуються двома головними мотивами, рівнорядно або з перевагою одного з них. По-перше, вони з переконання і з при звичаєння тримаються означених комуністичних засад, уважаючи їх найкращими для розвитку народу. По-друге, їм надалі йде про збереження для себе (не тільки індивідуально, але для загалу комуністичної кляси) керівного й упривілейованого становища в національній державі. А це було б можливим тільки тоді, коли б у цій державі втрималася комуністична система, отже й комуністична верства місцевого походження мусіла б значною мірою втриматися при владі».

С. БАНДЕРА

«Український націоналізм ставиться принципово негативно до націонал-комунізму, вважаючи його суперечним з природою і добром української нації та шкідливим для неї наслідком ворожих впливів. Метою національно-визвольної революції є усунути з України комунізм у цілому й у всіх його відмінах...

Толерантно ставимось тільки до таких націонал-комуністичних явищ, які розгортають свої дії в такому середовищі і на такому терені, де національно-визвольний рух не сягає чи не знаходить ґрунту, а натомість вони успішно мобілізують нові сили проти московського більшовизму та ведуть з ними справжню боротьбу за державну самостійність України».

С. БАНДЕРА

«Насправді український націоналістичний, визвольний рух, так, як його унапрямяє і оформляє ОУН, є рухом

християнським, його найглибші коріння є християнські, а не тільки несуперечні з християнством. У питаннях світоглядних український націоналізм вважає за своє джерело духовність і світогляд українського народу. А ця духовність і світогляд є глибоко християнськими, що викристалізувались під тисячолітнім творчим впливом Христової релігії. Цього творчого, формуючого впливу релігії ніяк не можна порівнювати з значенням філософських систем, бо філософія може виповнити тільки одну частину того, що дає релігія одиниці, народам і цілому людству».

С. БАНДЕРА

«Націоналізм розуміє суспільне життя як інтегральну, біопсихологічну і духовно-моральну єдність, розвоює тяглість і постійну активність у творчому ставанні. Український націоналізм будує суспільне життя на засадах тотального інтегралізму й індивідуального активізму. Український націоналізм виключає штучні, неприродні, відірвані від життя доктрини й погляди як механічний індивідуалізм, що розтинає живе одноціле суспільне тіло на поодинокі, відділені від себе ділянки й одиниці-атоми і їх механічно підсумовує.

Націоналізм виключає механічний колективізм, що на місце поодиноких механічно пов'язаних спільними інтересами атомів-одиниць ставить їх механічну суму — колектив, немов механічно-економічну цілість — фабрику, зв'язану спільністю класових інтересів».

М. ОРЛИК

«Свідома, здисциплінована й постійно активна воля, чинна ідея та свідомий організований чин, праця та творчість, єдність духових і вітальних сил, органічна єдність суспільності й вартості індивідуальності, синтез глибини і концентрації внутрішньо-духового життя і зовнішньої активності в опануванні і перетворенні світу — це підстави українського націоналізму.

Всеобіймаючий революційно-державницький світогляд, етика й виховання й суспільно-політична діяльність, воля, ідея й чин, ідея нації, державності й української соціальності, одна нація, одна держава, одна національна ідея, одна воля, один провід, одна визвольна політика — це вимоги націоналізму».

М. ОРЛИК

«Український націоналізм будує суспільне життя на таких основах:

- ідеї національної спільноти — тотальності нації;
- ідея державності — сильної націократичної і авторитарної держави;
- на зорганізованості цілого народу й всіх продуктивних сил у громадсько-професійних організаціях; (одна нація, одна держава, один провід, одна національна ідея, одна світоглядова політична організація, один працюючий нарід);
- на засаді елітаризму, сильної провідної верстви з усіх шарів і на засаді провідництва;
- на засаді вартості й відповідальності суспільно-активної особовості;
- на засаді органічності й інтегральності цілого життя й розподілу праці;
- на засаді біологічної сили й здоров'я української родини й суспільно-моральної вартості материнства;
- на засаді національно-суспільної етики й культурно-цивілізаційного розквіту;
- на засаді нового суспільного ладу, національного солідаризму праці; солідарності й справедливості, обов'язку й вартості праці;
- на засаді прив'язання до землі й індустріалізації ... продуктивізму організації й посилення всіх продукційних сил».

М. ОРЛИК

«Питання віри й активної релігійності — це питання сумління кожної людини. В ці справи сумління і віри окремої людини ОУН ніяк не втручається й нікому нічого не накидає. В її визвольній боротьбі може брати участь кожний, хто хоче активно змагатися за здійснення її програмових, національно-визвольних цілей, хоч би його особисті погляди в окремих світоглядових питаннях були іншими від тих, які визнає рух і загал його учасників.

Але, з другого боку, ніяк не можна оправдати вимоги, щоб через брак віри й розуміння релігійних вартостей і потреб у якоїсь частини патріотичних людей визвольний рух в цілому ставив ці питання поза свої рамці. Чому якраз наставлення цієї категорії мало б бути вирішальним, як у русі, так і в державі?»

С. БАНДЕРА

«Всім теоріям «модернізації», «вдосконалення» і бездумного експериментаторства в суспільній і культурній сферах націоналізм повинен протиставити свій консерватизм і традиціоналізм, що зроджені віковою мудрістю і глибинністю почувань і думок людини».

О. БАГАН

«Націоналізм завжди антисистемний. Він антисистемний засадничо, тобто вже на ідеологічному рівні. Не може існувати правий неопозиційний рух. Націоналізм хоче змінити буквально все, чим живе і захоплюється сучасний світ. Націоналізм завжди рух революційний. Він ніколи не прагне до косметичних змін, до практики півкроків. Він хоче провести зміни у всіх сферах сучасного буття докорінно абсолютно».

Я. АНДРУШКІВ

«У своїй боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу націоналістичний рух завжди і виключно спирався на власні сили».

КОНГРЕС УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ. Ідеологічні засади, 1990-ті роки

«...теорія політичної легітимності, згідно з якою політичні кордони мають бути не вужчими за етнічні, й, особливо, — етнічні кордони всередині певної держави ... не повинні відокремлювати владу від решти [суспільства]».

Е. ГЕЛНЕР

«Націоналізм був багатоаспектним історичним явищем, він не обмежувався рамками культурницької програми чи руху або суто політичними питаннями. Він також не зводився лише до програми економічного розвитку, незалежно від того, де він з'являвся — чи то у політично незалежних державах (як, наприклад, в Італії після її об'єднання), чи серед тих народів, які ще не досягли політичної незалежності. Націоналізм мав справу зо всіма згаданими проблемами. Його прихильники одночасно змагалися за політичну незалежність, збереження і розвиток окремої культурної ідентичності їхніх народів, і за економічний розвиток нації. По суті, націоналізм був програмою і рухом за створення нових типів спільнот — націй».

Р. ШПОРЛЮК

«В ідеальному варіанті, націоналізм дає розрахунок необхідних ресурсів і рецепт оптимального способу життя, необхідних для забезпечення автономії та автентичності; якщо цього не вдається досягти, націоналісти змагаються за максимальний контроль над своєю землею та її ресурсами. До того ж, націоналізм діє ще на соціальному рівні, вимагаючи єдності й дієвості «народу», рівності людей, як громадян, перед законом та їхньої участі в суспільному житті задля «національного блага». Дивлячись на націю як на родину «з великої літери», він прагне створення духу національної єдності й братерства серед членів нації; ось чому він проповідує соціальну єдність кожної нації.

Проте в найзагальнішому розумінні націоналізм варто розглядати як різновид історичної культури та громадянського виховання, той, що перекриває собою або замінює старі моделі релігійної культури та сімейного виховання. Націоналізм — це дещо більше за політичний стиль чи доктрину, це — форма культури, ідеологія, мова, міфологія, система символів та форма свідомості, що набула всесвітнього значення...»

Е. СМІТ

«Але «націоналізм» — це щось більше ніж національні почування чи націоналістична ідеологія. Це також форма публічної й політичної культури, заснованої на «автентичності», разом з тим це тип політичної релігії, яка прагне захоплювати національну ідентичність, самостійність та єдність непорушної спільноти громадян на своїй спадковій батьківщині. Інакше кажучи, націоналізм прагне створювати нації в «автентичному» дусі та за уявленнями попередніх етнічних і релігійних спільнот, але пристосованих до потреб геополітичних, економічних і культурних умов».

Е. СМІТ

«Націоналізм,— як я про нього говоритиму,— є прагненням зберегти або посилити національну чи культурну ідентичність народу, коли ця ідентичність під загрозою, або ж прагненням її трансформувати чи навіть створити там, де стосовно неї є почуття неадекватності або нестачі. Я кажу національне або культурне, бо те, що відрізняє один народ від інших народів у їхніх власних очах, полягає у їхніх спо-

собах мислення, почування, поведження, які є,— чи вони вірять, що має бути,— саме їм властивими...

Патріотизм, або вірність спільноті, до якоїсь хтось належить, існував протягом всього часу існування спільнот... Саме явище є давнім і відомим під іншими назвами, як-от «любов до краю» або «вірність своєму власному народові». Національна свідомість є лише живим відчуттям та, бодай, також гордістю з того, що відрізняє власний народ від усіх інших».

ДЖ. ПЛАМЕНАЦ

«Специфіка націоналізму — те, що відрізняє національність від інших форм ідентичності,— полягає в тому, що джерелом індивідуальної ідентичності націоналізм вважає «народ», в якому вбачає носія суверенності, основний об'єкт відданості і основу колективної солідарності. «Народ» — це населення, межі і природу якого визначають у різний спосіб. Але його весь час розуміють як щось більше, ніж окремі спільноти, як щось однорідне в своїй основі, як лише зверхньо розмежоване на громадські стани, класи, місцевості, а в окремих випадках — навіть етнічності. Ця особливість концептуальна. Єдиним підґрунтям націоналізму як такого, єдиною умовою, без якої націоналізм неможливий, є певна ідея; націоналізм — це особливий напрямок чи стиль мислення. Ідея, що становить серцевину націоналізму,— ідея «нації».

Л. ГРИНФЕЛД

«Згідно з головним принципом націоналізму, політична та «етнічна» одиниці мають бути тотожними. Іншими словами, якщо виходити з того, що етнічність визначається спільністю культури, цей принцип вимагає, що усі або майже всі в межах певної політичної одиниці мають належати до однієї певної культури, а всі, хто належать до цієї культури, мають перебувати в кордонах відповідної політичної одиниці».

Е. ГЕЛНЕР

«1. Розвиток продуктивних сил в аграрному суспільстві й технологічна революція створюють передумови для перехо-

ду до індустріальної епохи й відповідного типу суспільства. Головний життєвий принцип цього суспільства — постійне зростання, прогрес. Можна стверджувати, що головною умовою його стабільності є постійні зміни.

2. Виникає якісно новий тип поділу праці, який вимагає соціальної мобільності, готовності переходу від одного виду занять до іншого, часом навіть у рамках одного людського життя. Це породжує потребу в «спільному культурному просторі», в культурній гомогенності (однорідності) суспільства, в засобах спілкування, які є спільними для суспільства в цілому, зрозумілі усім його членам, незалежно від соціального та професійного контексту.

3. Таким спільним культурним простором стає «висока» культура, успадкована від аграрного суспільства, або ж яка-небудь «нижча» культура, яка у процесі переходу від аграрного до індустріального суспільства набуває статусу «високої».

4. Доступ до «високої» культури, яка перестає бути монополією меншості і стає надбанням більшості, можливий лише через централізовану, стандартизовану систему загальної освіти. Потреба в «соціально адаптованій особистості», породжена економікою, задовольняється лише через масове відтворення такої особистості. «Агенцією», яка забезпечує існування такої системи освіти в «національному» масштабі, може бути лише держава з її спроможністю до концентрації ресурсів і контролю за їх розподілом, з її організаційними можливостями. «Високі» культури стають центрами тяжіння, довкола яких формуються модерні держави.

5. Отже, економіка потребує соціальної мобільності й масштабних комунікативних можливостей для окремих особистостей на такому рівні, який забезпечується лише «високою» культурою, звичайно, спільною для цих особистостей. Економіка потребує централізованої культури і централізованої держави, культура не може існувати без держави, остання нежиттєздатна без «стандартного культурного тавра на членах власної пастви». Взаємодія усіх цих елементів породжує націоналізм, який стає її зовнішнім виявом. Він, у свою чергу, оформлює економіку, культуру і державу в «національних» поняттях, виконує функцію інтеграції соціальних структур».

Е. ГЕЛНЕР

«В індустріальних суспільствах націоналізм є функціональ-

ним еквівалентом світових релігій агрописемних суспільств та анімістичних культів доаграрних ... племінних форм».

Б. О. ЛІРІ

«...націоналізм — це не пробудження і самоствердження цих міфічних, нібито природних, іманентно наявних одиниць. Навпаки, це утворення нових одиниць, які, з одного боку, пристосовані до сучасних умов, а з іншого — охоче використовують культурну, історичну та іншу спадщину донаціоналістичного світу як сировину. Ця сила — гін до нових спільнот, що побудовані на нових принципах відповідно до нового поділу праці, — є справді могутньою, хоча й не єдиною в сучасному світі, і її не можна вважати непереборною».

Е. ГЕЛНЕР

«Саме націоналізм породжує нації, а не навпаки. Звісно, націоналізм використовує розмаїття, багатство культур, успадковане від попередньої епохи, але робить це дуже вибірково, при цьому здебільшого докорінно перетворює ці культури. Мертві мови відроджуються, традиції створюються, відтворюється досить міфічна первісна чистота. Однак цей культурно творчий, химерний, винахідницький аспект націоналізму не повинен бути підставою для хибного висновку, що націоналізм є випадковим, штучним, ідеологічним винаходом, якого могло б і не бути, якби не ці кляті настирливі європейські мислителі».

Е. ГЕЛНЕР

«Націоналізм — це бажання внутрішньо злитися з (над) етнічною групою та протидіяти зовнішньому тискові. Тому націоналізм завжди наполягає на єдності й спільності чи то території, чи то раси або крові, чи то історії, мови, звичаїв, інституцій. Націоналізм прагне надати життю спільноти цілісності, майже так само, як індивід хоче зробити цілісним своє особисте життя. Творення національної історії — це процес водночас рефлексивний і активний, майже так само, як і творення індивідуальної долі. Націоналізм формує уявлення нації про її минуле та її плани на майбутнє, белетризуючи матеріал і матеріалізуючи белетристику».

Б. СТЕФАНЕСКУ

«На Заході сьогодні переважає, головним чином, негативний образ націоналізму. Внаслідок двох світових воєн та жахів нацизму він багато чого втратив від попередньої привабливості. У більш благополучних англосаксонських країнах, де не було особливої потреби наголошувати на доктрині самовизначення пригнобленого люду, панівну довготривалу тенденцію становить консолідація й економічність».

Е. СМІТ

«Кедурі розглядає націоналізм як одну з найшкідливіших доктрин, насланих на багатостраждальне людство. Він вважає його застарілою недоречністю, згубним винаходом введених в оману німецьких філософів, підтриманим крахом надій важкодумних письменників із середнього класу та низького походження синів ремісників, фермерів, священників».

Е. СМІТ

«Теорія націоналізму — це велика поразка марксизму».

Т. НЕЙРН, 1975

6. Національне діяння

«Якщо я не за себе, то хто буде для мене? Якщо я тільки за себе, то хто я? Якщо не тепер, то коли?»

ГЛЛЕЛЬ. МІШНА. АВОТ

«Устремління — все, жертви і вигода — ніщо».

«Майбутнє є тим, до чого ми йдемо, а не тим, що йде до нас».

Ж. М. ГЮЙО

«Він безперервно являв народу його батьківщину — в законах, в іграх, в домі, в прив'язаностях, у святах; він не залишав народу ні хвилини спокою, не давав йому залишитися з самим собою наодинці. І з цього постійного примусу...

народилася в народі гаряча любов до вітчизни, яка... зробила їх (спартанців) істотами надлюдськими».

Ж.-Ж. РУССО

«Джихад (*арабське* — зусилля) — поняття в ісламі, яке означає священну війну проти куфра (невірних). ...Деякі ісламські богослови... ділять джихад на великий (духовна боротьба з власними недоліками) і малий (газават — силова боротьба з кафірами...) Учасник джихаду називається муджахідом (моджахедом)... Джихад, віддача всіх сил і можливостей заради розповсюдження і торжества ісламу — один з головних обов'язків мусульманської общини...

Починаючи з IX—X століть поняття джихаду наповнюється новим змістом: появились уявлення про вищу форму джихаду — духовний джихад, про внутрішнє самовдосконалення на шляху до Аллаха, а також уявлення про чотири види джихаду: джихад меча, джихад серця, джихад мови і джихад руки».

ВІКІПЕДІЯ (Вільна енциклопедія)

«Націоналізм став першим коханням мільйонів людей, які вперше приєдналися до активного політичного життя; відтоді і до наших днів вони не виявляють схильності зневіритися в ньому».

К. МАЙНОУТ

«В чиннім націоналізмі змістом життя є активність і могутність Нації, життєвою формою — національна боротьба, а духом життя — романтика, віра».

Д. ДОНЦОВ

«Націоналізм — це устремління жити для даної нації як для вищої істоти, чие існування важливіше, ніж життя однієї людини».

Е. ЮНГЕР

«Народ, який іде на усі жертви заради життя та незалежності, не може отримати поразки. Поразка стверджує, що народ мертвий».

МУСТАФА КАМАЛЬ-ПАША

«Отже, є щось неминуще в релігії, яка приречена пережити всю особливу символіку, якою релігійна думка поступово обкутала себе. Не може бути суспільства, яке б не відчувало необхідності періодичного підбадьорення й potwierдження колективних почуттів та колективних ідей, які підтримують його єдність і його індивідуальність».

ДЮРКГАЙМ

«В боротьбі за розріст і перевагу розрізняємо експансію як ціль, боротьбу — як засіб».

Д. ДОНЦОВ

«...енергія націй спрямовується вперед до нових пригод уяви, випереджаючи фізичні пригоди дослідження. Виникає світ мрії, з тим, щоб у відповідний момент дати поштовх до дії... Перш ніж вирушити в Америку, Колумб розмірковував про далекий Схід, про кулястість землі, про безмежний океан. Пригода рідко досягає задуманої мети. Колумб не доплив до Китаю. Але відкрив Америку... Цивілізація, яка позбавлена пригоди, приходить у повний занепад... Література минулого також була пригодною. Есхіл, Софокл, Евріпід були сміливими новаторами у світі духу».

А. УАЙТХЕД

«Коли б ми хотіли кількома словами висловити цілу різницю між націоналізмом і народництвом, то ми знайшли б її в двох діаметрально протилежних світовідчуваннях: чин і контемпліяція, інтуїція і логіка, агресія і пасивність, догматизм і релятивність, віра і знання».

Д. ДОНЦОВ

«Є безперечна сміливість гадки, безгранична відвага в розмаху цієї енергії — те, що так цінне в людині всіх часів, і я певний, що ця авантурницька, неспокійна енергія не проминула безслідно, а запліднила певними ідеями, певними конкретними прикладами життя... Я бачу виразні аналогії, певні ідейні зв'язки з діяльністю Вишневецького не тільки в самій ідеї Запорожжя, як постійної твердині серед степового моря, але й у політиці пізніших козацьких вождів —

в їх змаганнях грати міжнародну роль, озираючися на сусідні держави, що їх інтереси сходилися тут...»

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

«Тільки... інтегральна всестороння праця зробить нас справді чимось, зробить нас живою одиницею серед народів. Бо ані фіра книжок самих сего не зробить, ані копиця брошур самих, ані Академія наук сама, ані тисяча шкіл руською мовою викладовою самою, ані тисяча віч самих. Треба все-го сего, але треба всего, на всі боки, щоб ми справді росли органічно...»

І. ФРАНКО

«Активність у значенні творчої праці рабові чужа; виховний момент праці, передусім творчої праці, незнаний йому. Тому що оця праця, накинена йому невідрадними обставинами, не раз тяжка, бо для хліба, є його єдиною, нормальною формою активності, він несвідомо розширює поняття праці на всяку активність. Наслідком цього, до зовнішньої неможливості чинних виступів, щоб поліпшити власне буття, прилучається внутрішня нехіть, і — згодом — повна нездатність до більше відповідних форм активності взагалі».

Д. ВІКОНСЬКА

Українська людина — «задивлена в дрібні успіхи дешевої амбіції, нездібна до справжнього творчого гніву ані до глибокої творчої радості, нездібна обурюватися ані захоплюватися цілою істотою, нездібна до одержимої любови, що одна у парі з *холодним розумом* дає непереможну силу доконатися на вигляд недосяжного, нездібна врешті до героїчного відчуження життя, яке задля великого діла нехтує особистим, малим».

Д. ВІКОНСЬКА

«Я запевнився, що нема другого путі до загального добра, як освіта народу і разом з нею моральне виховання: досягти сього можна лишень школою, книжкою, проповіддю на народній мові і прикладом життя. Їти сією стежкою — і значить бути українофілом... Кажу: само ли-

шень українофільство може спасти народ від страшної темноти, убожества, деморалізації і експлуатації його різними п'явками».

О. Я. КОНИСЬКИЙ

«...котрі не хочуть, щоб дедалі все більше Україна й її мужицтво тратило свої сили, мусять заректись не йти з України, мусять упертись на тому, що кожний чоловік, вийшовший з України, кожна копійка, потрачена не на українську справу, кожне слово, сказане не по-українському, — єсть видаток з української мужицької скарбниці, видаток, котрий при теперішніх порядках не звернеться в неї ні звідки».

М. ДРАГОМАНОВ

«Куліш не належав до тих осіб, що, нехтуючи сучасне, покладають надії на прийдешнє або утворюють культ минулого. Він вірив у сучасність, бо вірив у себе й своє призначення. Він вірив, що йому призначено в століттях зробити те, чого не зробили його попередники і чого не зроблять наступні покоління. Куліш дискредитував минуле задля сучасності... Як на себе, так і на свою добу він дивився, як на осередок, як на «сосредоточіє» всієї української історії, як на час оновлення нації».

В. ПЕТРОВ

«Як українці, ви повинні працювати коло народу українського... проте пам'ятайте: зміст вашої праці повинен бути загальнолюдським, бо інакше смерть вам як нації».

П. ГРАБОВСЬКИЙ

«Послідовний націоналізм не хоче влади, підтриманої насильством, і тому не має інтересу в зберіганні темноти (незнання) й убогости, у недопущенні людей до джерел знання».

О. ПОТЕБНЯ

«Отже процес асиміляції виявляється набагато менш глибоким, ніж це багато хто щиро передбача; його стан аргументом на користь необхідності злиття визнати не можна: злиття не відбудеться».

...Пригадавши всі заходи «впливу», які були спрямовані на український народ, ми скажемо, що немає жодної можливості визнати штучним той рух, який росте на наших очах».

М. ЧУБИНСЬКИЙ

«Націоналізм є право людської індивідуальності, голос і слово живої істоти, прояв існування. Націоналізм є індивідуальність у природі. Він не є гноблення, а лише існування».

М. ШАПОВАЛ

«Вищий моральний ідеал потребує, щоб ми любили всіх людей як самих себе, але оскільки люди не існують поза народностями (як і народність не існує поза окремими людьми), і цей зв'язок зробився вже моральним, внутрішнім, а не фізичним, то прямий логічний висновок звідси той, що ми повинні любити всі народності як свою власну»

В. СОЛОВЙОВ

«Надмірною чутливістю, при пропорціонально ослабій волі та інтелігентності, пояснюється наша легка запальність і шкоро охолодження; пояснюється теж дразливість на дрібниці і байдужість до дійсно важких річей, яких розрізняти від дрібниць не вміємо. Всі наші одушевлення зі слізьми, молитвами і «всенародними» співами проходять так само шкоро і несподівано, як шкоро і несподівано вони появляються. Виявити наше хотіння в ясній і тривалій ідеї та закріпити його витривалою, здержаною, довгою, організованою, послідовною і розумною працею нам трудно тому, що увага наша, не керована віжками волі і розуму, весь час розпорошується під впливом нових емоціональних подразнень, які нищать попередні. Досить, напр., подразнити чиясь амбіцію, або дрібне хотіння, щоб він під впливом цього дрібного подразнення забув про ідеали та хотіння, рішаючи іноді про буття цілої нації. При таких умовах, політика, як умілість організувати й здійснювати розумом та волею певні сталі хотіння та ідеї, єсть на Україні найбільше тяжкою та невдячною працею.

...прийняти методи організації, що розвивають волю та розум, усталюють хотіння та ідею і обмежують надмірну чутливість та романтичну гаканаду, що з неї випливає...».

В. ЛИПИНСЬКИЙ

«Наші політичні провідники більше співали або поетизували, кричали або плакали, ніж висловлювались членороздільно,— логічною і ясною мовою. Коли додати, що для здійснювання всіх цих слабоньких емоціональних хотінь і романтичних фантазій (приклад: «українська народня республіка, без влади і з соціалізованою землею, якою мають порядкувати самі свобідні громадяни») природа не дала ще українським провідникам відповідної волі та інтелігентности, то будемо мати один з важніших причинків для зрозуміння динамічної причини нашої недержавности».

В. ЛИПІНСЬКИЙ

«Липинський відзначає, що брак волюнтаризму в Україні був ще доповнений поширенням «соціального фаталізму», тобто вірою в автоматичність поступу. Так, напр., переконання, що «український народ має прекрасну мову, чудову пісню, багату територію і сорок мільонів», доводило до ілюзії, що «при неминучій перемозі світової демократії витворять вони автоматично українську націю і дадуть їй власну державу». Подібно віра в перемогу російської демократії на початку революції 1917 р. родила надію, що вона автоматично принесе «визволення всім поневоленим народам».

В. ЯНІВ

«...Ми можемо оцінювати всіх цих ранніх національних будителів такими, що, будучи рожевими та романтичними мрійниками, відокремленими від реального світу, тобто світу політики та економіки, звернувши увагу спочатку на мову та школи, були, по суті, більш практичними та реалістичними, ніж їх сучасники, зайняті політикою та економікою».

Р. ШПОРЛЮК

«Нація, що прагне волі, мусить не зневірюватись, бути певною в тім, що її провадить Бог до її мети. Мусить шукати найвищого блаженства не в матеріальнім добробуті, не в тихомир'ї; не сміє бути рабинею скарбів землі. Нація, що прагне волі, мусить у вічному зусиллі спішити до незримой цілі, любити недосяжне, вірити в невідоме, бажати осягнути фантастичне...»

Д. ДОНЦОВ

«Перед українською інтелігенцією відкриється тепер, при свободніших формах життя в Росії, величезна дійова задача — витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, відки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання собі в якнайширшій мірі і в якнайшвидшій темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна хоч і як сильна держава не може остоятися».

І. ФРАНКО

«Нас — горстка таких, що укриває віру в свою будучність, яка, за нашим глибоким пересвідченням, не може бути однакова з будуччиною московського народу».

П. КУЛІШ (лист до АКСАКОВА, 28.X.1858)

«Щоб добитись чого-небудь, і щоб стати у ширій пригоді народу, український напрямок мусить не тільки узятися за кріпку працю, тверезу і впрост обчислену на те, щоб одвітати уже видній потребі народу, вийти з старих народно-патріархальних форм побуту і ідей, щоб первим ділом поставити не народність для народності, а соціальний, економічний і культурний чоловічий поступ народу, для чого народна мова і форма пропаганди мусить бути тільки практичною одежею, а не метою».

М. ДРАГОМАНОВ

«Праця громадян дуже проста, майже чернеча й непомітна. Смирення в праці і пуританізм звичаїв назовні. Сама стабілізація назви української раси була характеристична. Тепер це не були ані старокиївські «сини Слави, славеноросси», акі козацько-бароккові «Роксоляни» чи «Савромати», ані ніякі «первоначальні слов'яни», «русини», ані романтичні «малоросіяни»,— лишень «Україна й українці». Вибрали найпростішу назву, знану, правда, від тисячоліття («Слово о Полку»), освячену Хмельницьким, але часами вживану досі все ж як простонародню. Зрештою, ця термінологія вже назавжди устійнена, бо пережита генієм і викупана в крові раси.

Було щось Сковородинське в інтелігентським сприйманні історичної місії України».

Ю. ЛИПА (про працю членів «українських громад»)

«Найвидатнішою постаттю українського націоналізму кінця ХІХ століття став М. Грушевський, харизматичний популістський історик, який своєю творчістю доводив безперервність історичного буття українців і вважав це основою для легітимізації домагань української спільноти у її змаганні з польським та російським націоналізмами. Він очолював Товариство від 1894 року. Іншими видатними націоналістами були М. Драгоманов, інтелектуал «поступового» спрямування, та І. Франко — вчений, поет та інтелектуал з соціалістичними тенденціями. Ці три постаті спочатку перетворили Товариство у важливий центр історичних та наукових досліджень, а пізніше — в осередок суспільно-політичного руху, спрямованого на відродження українського народу».

ДЖ. ГАТЧІНСОН

«Що заважає назвати речі своїми іменами, ... відродженню нормального, сучасного, дійового українського націоналізму?»

Передусім підміна понять і негативний смисл, який більшість наших співвітчизників вкладають у слово «націоналізм». Те, що у нас іменується націоналізмом, насправді має цілком іншу назву — ксенофобія. Тобто в Україні немає нормальної, спокійної, здорової пропаганди націоналізму як конструктивної, абсолютно природної політичної доктрини. Немає розуміння того, що націоналізм — це не є вузько етнічна ідеологія войовничих українців. І що українськими націоналістами можуть бути представники інших національностей. У принципі так воно й було в 30-х роках, коли активними діячами ОУН виступали напівполяк Євген Коновалець, поляк Микола Сціборський, напівеврей-напівсловенець Ріко Ярій, росіяни Кожевников, Костарьов, Олена Теліга... росіянин Іван Лозов'ягін став Іваном Багряним... росіянин Микола Фітільов став шанованим у націоналістичних колах письменником Миколою Хвильовим...

Націоналізм — це політична течія на створення політичної нації, а не насильницьке перетворення, приміром, євреїв на українців».

К. БОНДАРЕНКО

«Замість боротьби — виховання; замість догматизму віри — розслаблюючий критицизм; замість моралі сильних — етика лагідних; замість накинення своєї правди — толеранція до ворожої... Плебейсько-простацька філософія вихолощеного, загалюканого, виколієного, опльованого і не свідомого того, кокетуючого своєю імпотенцією і прекраснодушнім українофільства... Страшне своєю убогістю *specto* українського буддаїзму!»

Д. ДОНЦОВ

«Трансформація, що відбулася в Ізраїлі, суперечила світовій тенденції: частина міського, високоосвіченого, рафінованого, космополітичного населення повернулася на становище сільських замкнених спільнот. Нормальний націоналізм рухається в протилежному напрямку, перетворюючи селян на міських жителів. У цьому випадку виникла справжня потреба у створенні певної кількості сурогатного селянства та ще й з певними визначальними ознаками племінного устрою: одиниці, з яких складалася місцева організація, виконували водночас виробничі й військові функції. Перетворення міських жителів на таких селян-одноплемінників, звісно, було нелегким завданням, і ці штучні селяни-солдати являли собою щось на зразок світського чернецького ордену. Очевидно, що це потребувало і певної ідеології — внаслідок збігу історичних обставин виникла досить споживна суміш соціалізму й народництва, яка здобула популярність у тому інтелектуальному середовищі, з якого цей орден вербував своїх вірних».

Е. ГЕЛНЕР

«Ми тепер є свідками масового захоплення молоді ідеями націоналізму, що часто обмежується зовнішнім наслідуванням німецьким націонал-соціалістам. І тут не вина молоді, тут — наша вина. Ми надто довго боялися цього «страшного слова» — націоналізм. І воно буде страшним, якщо ми його віддамо в руки незрілої молоді, політичних авантюристів і кар'єристів, а тим більше в руки інородців і провокаторів. Націоналізм — дуже сильна зброя — і, щоб вона не перетворилася із зброї захисту у зброю руйнування, необхідно до її атомної енергії допускати людей, які володіють необхідними знаннями. Нам не потрібний духовний і фізичний «Чорнобиль» ні на чийй землі».

Р. ПЕРІН

«Думку і наміри ваші бережіть від псів і свиней, джерело думки вашої невипадкове,— її посилають до тебе Предки. Через тебе вони прагнуть ожити, шануй предків і свій закон в них. Кожен з вас повинен стати осередком творення нації, осередком гармонії боротьби,— все інше смерть, гниття і служіння поживою іншим. Зробіть своє життя мистецьким витвором, згорніть і відкиньте декаданс падла, клубки небезпечної черви, що лиже піт розіп'ятих героїв. Гряде велике зрушення народів і кожен з них, що заважає звершенню твого народу — чинить злочин проти справжнього».

А. ЩЕРБАТЮК

«Є єдине добро — твоєї Самотності, осердя в океані хаосу. Із себе і вище себе будуй своє Теперішнє. Час збирає і творить все нові віровчення,— відкинь їх силою свого яснобачення. Стань вище людини, стань навіть над людиноненависництвом.

Лише в великих потрясіннях зміцніє й очиститься твій дух войовника — шукай й твори потрясіння духу. І пошук спільників й соратництва твоє нехай буде вибірковим, і дружба твоя — мовчазною».

А. ЩЕРБАТЮК

7. Класифікації

Націоналізм це:

1. Національний характер або почуття; національність.
2. Характерна риса, характеристика певної нації.
3. Відданість національному інтересові та національній єдності й незалежності.
4. Самопошвята власній нації та її принципам; патріотизм.
5. Фаза у розвитку соціалізму, за якої відбувається націоналізація промисловості.
6. Теологічне значення. Доктрина, згідно з якою певна нація чи нації є богообраними».

Вебстерівський «Новий міжнародний словник», Г. КАСЬЯНОВ

«1. Процес формування та утвердження націй або національних держав загалом.

2. Усвідомлене розуміння належності до нації, поєднане з прагненням її безпеки й процвітання.

3. Мовні й символізовані означення «нації» та її ролі.

4. Ідеологія, що складається з таких основних компонентів: нація як культурна спільнота, нація як спільнота єдиних прагнень і волі, й зрештою — програма реалізації цих прагнень і волі.

5. Суспільний і політичний рух, завдання якого — досягнення нацією певної мети та здійснення її (нації) волі».

Е. СМІТ

«Я так докладно цитував Гобсбаума не тільки тому, що його погляди стали достатньо впливовими, а ще більше через те, що вони доволі чітко уособлюють основні особливості конструктивістської версії модерністської системи понять. Вони містять:

(1) погляд, що сучасні нації створені націоналізмом разом із сучасною державою;

(2) що нації, як і націоналізм, з'явилися не раніше, ніж на початку XIX ст.;

(3) що нації та сам націоналізм є вигадкою інтелігенції та буржуазії;

(4) що потрібно відмежовувати етнічні («етнолінгвістичні») націоналістичні рухи від громадянсько-політичних націоналізмів;

(5) що націоналізм і нації виконали свої функції і тепер, в епоху глобалізації, стали непотрібними.

Але таке модерністське бачення природи, циклічності та ролі націй і націоналізму піддається серйозній критиці. Кожний пункт Гобсбаумового погляду може бути спростований».

Е. СМІТ

«Хоча націоналізм стародавнього світу й несе в собі інший зміст, відмінний від націоналізму «новітніх часів», і в еллінські часи, за виразом Менделза, був просто «етнічністю, яку для зручності ми тут будемо називати «націоналізмом», то чому ми не повинні визнавати повсюдну наявність націй в стародавньому світі, які у всіх своїх головних харак-

терних рисах схожі з сучасними? І чому ми не можемо визнавати безперервне повторення націй в наступні епохи».

Е. СМІТ

«1. Наявність певної території, не обов'язково чітко окресленої (розміри також не мають великого значення), яку певний народ вважає своєю, історично успадкованою, до якої цей народ ставиться з любов'ю і цілісністю якої він готовий захищати.

2. Наявність народу, який називає себе нацією зі спільною культурою (реально існуючою чи бажаною), і спільними для всієї нації засобами спілкування (комунікації). Спільна культура загалом включає в себе мову (як, наприклад, у Франції) чи кілька зрозумілих усім мов (Швейцарія), спільні літературу, символи, звичаї, традиційний життєвий устрій і побут. Коли особистість усвідомлює свою належність до певної культури, відчуває бажання підтримувати її, вона належить до певної нації.

3. Наявність деяких панівних суспільних (наприклад, мусульманська чи християнська церкви) та економічних (капіталістичних чи комуністичних) інститутів, що є виявом спільних суспільних чи економічних інтересів. Конфлікт таких інститутів та інтересів усередині нації призводить до громадянської війни.

4. Наявність незалежної чи суверенної держави (тип її не має значення) або, за невеликим винятком, — прагнення мати цю державу (поляки після поділів Польщі, євреї до утворення Ізраїлю).

5. Колективне уявлення про спільну історію і, досить часто, — про спільне етнічне походження. Іноді, як у випадку з євреями й арабами, воно ґрунтується на уявленні про релігійну чи кровну (расову) спорідненість. Спільність минулого та етнічного походження може бути дійсною, реальною і уявленою. Усвідомлення спільної історичної спадщини дає людям почуття відмінності від інших народів, почуття ідентичності.

6. Пріоритет позитивного ставлення до представників власної нації (національності) — вияв того, що К. Дойч називав «компліментарністю». Іншими словами — це система емоційних зв'язків між представниками однієї нації, почуття солідарності. Цей принцип діє на найзагальнішому, здебільшого, абстрактному рівні. Американець може не любити

свого сусіда-американця і дружити з французом, але на загальному рівні він ставиться до «американців взагалі» краще, аніж до «французів узагалі». Це почуття солідарності міцнішає у війнний час і стає більш усвідомленим, коли конкретна особа опиняється за кордонами власної країни.

7. Колективне, спільне почуття гордості за досягнення в минулому і сучасному (частіше у військовій та економічній, аніж у культурній чи соціальній сферах), або — спільне переживання з приводу національних утрат і трагедій, особливо воєнних. Спільна трагедія в минулому, як стверджував Е. Ренан, може бути не менш сильним об'єднуючим емоційним чинником, аніж «національна гордість». Зокрема, для чехів і поляків переживання втрати державності, як національна трагедія, було надзвичайно потужним інтегруючим чинником. Почуття гордості за досягнення може спричинити виникнення доктрини месіанізму певного народу. Згадаймо ідею «богообраності» євреїв у сіонізмі, ідею цивілізаторської місії у англійців й американців, ідею німецького та російського месіанізму тощо.

8. Наявність колективного почуття індиферентності або ворожості до інших (не до всіх) народів (націй), особливо тоді, коли ці нації вважаються такими, що загрожують безпеці власного народу в сучасному чи майбутньому. Саме слово «націоналізм» у такому контексті, як ми вже згадували, досить часто несе на собі тавро ворожечі і ксенофобії.

9. Почуття відданості спільноті (нації, *батьківщині*), яка уособлює чи символізує територію, народ, культуру, суспільні інститути, інтереси — тобто все те, що люди вважають своєю спільною спадщиною. Це почуття може бути й неусвідомленим. Для націоналіста нація — це щось більше, загальніше, аніж механічна сума її складових частин, значною мірою це містичний символ, істота, організм.

10. Почуття спільної надії на те, що нація і, відповідно, кожна особистість, яка належить до неї, матимуть щасливе і безпечне майбутнє. Для великих націй це здебільшого означає «славне» майбутнє, пов'язане з експансією (у космічну еру вже не тільки на Землі, а й у космосі). Експансія може бути не лише територіальною, а й економічною. Для невеликих чи нових націй перспективи майбутнього пов'язуються передусім зі сподіванням на виживання і безпеку».

Б. ШЕЙФЕР

«1) як об'єктивно зумовлений процес перетворення етнічних, культурних спільнот на політичні, державні; 2) як ідеологія, політична доктрина, один з «ізмів»; 3) як почуття, форма самоусвідомлення нації; 4) як політичний рух».

Г. КАСЬЯНОВ (за К. Дж. ГЕЙМОМ)

«Націоналізм — це форма свідомості (*state of mind*), що охоплює переважну більшість представників певного народу і має тенденцію охопити собою весь народ; національна держава для нього — це ідеальна форма політичної організації, а нація — джерело творчої культурної енергії та економічного добробуту».

Г. КОН

«Націоналізм — це політичний принцип, згідно з яким спільність культури є основою суспільних зв'язків. Хоч якими б були принципи формування влади, її легітимність ґрунтується на тому, що члени певної групи належать до однієї культури (або мовою націоналістів — до однієї «нації»)».

Е. ГЕЛНЕР

«Реформаторський націоналізм починався з оборонної позиції. Він був спрямований проти економічного контролю ззовні, проти чужого культурного впливу, проти політичної опіки західних держав. Але водночас він орієнтувався на західні взірці, щоб піддати вже сформоване в державу суспільство і його зашкарублі структури широкій політичній та економічній модернізації. Речники реформаторського націоналізму, реформуючи суспільство і змінюючи характер своєї держави, намагалися тим самим зберегти традиційні цінності та норми свого суспільства і незалежність держави».

П. АЛЬТЕР

«Націоналізм — це доктрина, винайдена в Європі на початку XIX століття. Вона удає, нібито має критерій, згідно з яким певна частина населення може самовизначитися і самоврядуватися в рамках власної держави з легітимною владою і згідно з яким можливе створення суспільства, що складається з держав. Коротко кажучи, ця доктрина дово-

дить, що людство природно поділяється на нації, що нації мають певні характерні риси, які піддаються чіткому визначенню, і що єдиною легітимною формою правління може бути національний уряд».

І. КЕДОРИ

«Націоналізм може бути зміцнений на найпозитивнішій основі і обґрунтовувати його можна біологічно. Націоналізм в ідеї не претендує на універсальність, єдиноосібність і винятковість, хоча на практиці легко може дійти до заперечення і використання інших національностей. Націоналізм — явище нове, він розвився лише в XIX ст., він прийшов на зміну середньовічному і давньоримському універсалізму. Капіталізм, що дійшов у своїх домаганнях до заперечення інших національних душ і тіл, до неможливості будь-якого позитивного спілкування з ними, є егоїстичним самоствердженням, органічною замкненістю. Грунт його елементарно-біологічний. І чим більше такий націоналізм домагається необмеженості, тим він стає обмеженішим. Безмежна вибагливість націоналізму робить його негативним, притіняючи, відокремлює його від універсалізму, позбавляє його творчого духу. Національний організм, що завжди являє собою буття партикуляристичне, а не універсальне, не вмщує в собі вселенського, вселюдського духу, але має претензію бути всім і не поглинати. Будь-яке змішування націоналізму з месіанізмом, будь-яке видання націоналізму за месіанізм породжується темрявою свідомості і несе світу зло... Приватне не повинне видавати себе за загальне. Націоналізм є позитивним благом і цінністю, творчим утвердженням, розкриттям і розвитком індивідуального народного буття. Але в цьому індивідуальному образі народному повинно зсередини розкриватися загальнолюдське... Згубно, коли національність у безмежній зарозумілості і корисливому самостверженні уявляє себе всесвітом і ніколи нічого не допускає поруч... Національність не може претендувати на винятковість і універсальність, вона допускає інші національні індивідуальності і вступає з ними у спілкування. Національність входить в ієрархію ступеней буття і повинна посідати своє певне місце в ієрархічній підлеглості людству і космосу».

М. БЕРДЯЄВ

«Можна окреслити принаймні три значення терміна «націоналізм», які загалом визнаються як необхідні функціональні ознаки феномена. Націоналізм — це, по-перше, почуття (колективне або особисте), іншими словами, вияв або форма суспільної свідомості, явище соціально- або індивідуально-психологічне. По-друге, це світогляд, доктрина, або ідеологія — систематизоване уявлення про світ у рамках певного набору абстрактних понять. Зрештою, третє значення слова «націоналізм» — політичний рух, політична програма, в основі яких — відповідна ідеологія (доктрина), світогляд».

Г. КАСЬЯНОВ

«Пояснення природи націоналізму в «класичному» марксизмі базувалося на теорії конфлікту, в даному випадку — на теорії конфлікту (або боротьби) між класами. Націоналізм і національна держава з'являються, за марксистською інтерпретацією, як наслідок конфлікту буржуазії з феодальною аристократією, боротьби буржуазії за владу, а також як наслідок її змагань за ринки з буржуазією інших країн. Ідея національної організації політичного й економічного життя є наслідком егоїстичних класових інтересів буржуазії. В ширшому контексті, нації і націоналізм — явище буржуазної епохи, породження капіталістичної суспільно-економічної формації. Це не що інше, як тимчасовий, перехідний ступінь в історичній еволюції людства до комунізму, до безнаціонального, безкласового суспільства...

Ототожнення націоналізму з ідеологією конкретного класу — буржуазії, як відомо, не витримало випробування часом ще в епоху «класичного» марксизму. Робітничий клас усіх країн Європи в період II Інтернаціоналу виявив неабияку прихильність до націоналістичної ідеології, не меншу, ніж його «класовий ворог» — буржуазія...

Навіть більше, націоналізм перетворився на інтегруючу ідеологію, що об'єднувала інтереси найрізноманітніших класів і верств, які, за Марксом, мали перебувати у стані класового конфлікту».

Г. КАСЬЯНОВ

«Інтегральний націоналізм трапляється під різними назвами як тип, протилежний націоналізмові рісорджіменто. Радикальний націоналізм, крайній націоналізм, військовий

націоналізм, агресивно-загарбницький націоналізм, похідний націоналізм, правий націоналізм, реакційний націоналізм чи перебільшений націоналізм — всі ці терміни є яскравим свідченням того, що для типології націоналізму у науковому мовному обігу ще не запроваджено обов'язкової номенклатури. Термін «інтегральний націоналізм», якому тут, незважаючи на всі сумніви, надано перевагу, увів у вжиток французький письменник Шарль Моррас, один із найвпливовіших духовних батьків цієї форми націоналізму».

П. АЛЬТЕР

«У своєму дослідженні «релігійних націоналізмів» Марк Юргенсмаєр (Mark Juergensmeyer, 1993) привертає увагу до неспроможності світських націоналізмів, на думку багатьох, і привабливості радикальнішого глибоко релігійного націоналізму, зосередженого на соціальних перетвореннях згідно зі строгим тлумаченням стародавніх релігійних текстів і застосуванням їх на практиці. Навіть коли ми не можемо серйозно говорити про «нову холодну війну», з огляду на брак єдності між різновидами цих релігійних націоналізмів, їхні окремі прояви становлять собою доволі серйозні духовний і політичний виклик часто неефективним незахідним державним націоналізмам».

Е. СМІТ

«1. Віра в те, що нація є найвищою цінністю, якій мають бути підпорядковані усі інші, тобто йдеться про тоталітаризм.

2. Апеляція до містичної ідеї єдності всіх особистостей, що складають націю, зазвичай основаної на тому припущенні, що в одне органічне ціле їх об'єднують біологічні характеристики або необоротні наслідки спільного історичного розвитку.

3. Підпорядкування раціональної аналітичної думки «інтуїтивно правильним» емоціям, ірраціональність.

4. Наявність харизматичного лідера чи еліти націоналістів-ентузіастів, які вважаються уособленням «волі нації».

Культ дії, війни та насильства, які вважаються вираженням «вищої біологічної життєздатності нації».

ДЖ. АРМСТРОНГ (про інтегральний націоналізм)

«Певна територія або земля, яка може бути великою чи малою, і на якій живуть або бажають жити люди. Вони вірять, що ця земля належить чи належатиме їм, думають про неї як про свою власну, люблять її, протидіють зменшенню її розмірів тощо.

Спільна культура, яку має або сподівається мати народ і яка включає в себе спільні — мову (або доступні для спільного розуміння мови), літературу, символи, звичаї й ін.

Пануючі суспільні й економічні інститути, за якими стоять економічні й соціальні інтереси, що здатні створювати конфліктні ситуації.

Спільна незалежна або суверенна держава (форма устрою не має значення), або створення такої держави, виходячи з принципу самовизначення.

Загальна віра в спільну історію і часто в спільне етнічне походження, що має інколи релігійний чи расовий характер, і яке спирається на реальні факти або міфи.

Перевага й повага до людей своєї національності, тобто до тих, хто має спільну культуру, інститути, інтереси й спільну духовну спадщину, або принаймні більша повага до них, ніж до членів інших («чужих») подібних спільнот.

Спільна, загальна гордість за минулі та сучасні досягнення, найчастіше за воєнні й економічні, ніж культурні й соціальні, а також спільна скорбота в зв'язку з пережитими трагедіями, особливо поразками у війнах.

Байдуже або навіть і вороже ставлення до інших, також об'єднаних в нації, особливо до колишніх поневолювачів, а також до сусідів, з якими колись доводилось ворогувати.

9) Відданість спільності, яка називається «нацією» (або «Батьківщиною» чи «Вітчизною») і уособлює чи символізує територію, народ, культуру, інститути, інтереси, історичну спадщину, тобто все, що на думку людей є їх спільним надбанням.

10) Спільна надія, що держави й нації, як групи людей та індивіди, які належать до неї, житимуть у безпеці і матимуть щасливе майбутнє. Для невеликих і нових держав ця надія часто є трохи більшою, ніж надія на виживання».

Б. ШЕЙФЕР

«...в українському варіанті «інтегрального націоналізму» можна знайти «міцні елементи ліберальних, демократичних,

а також і християнських принципів, навіть якщо учасники руху на словах заперечували їх. У практичній діяльності навіть найрадикальніших груп ніколи не бракувало пошани щодо формальної освіти, установленого авторитету, права на індивідуальний та громадський вибір».

ДЖ. АРМСТРОНГ (про український націоналізм)

«...націоналізм не прагне ані свободи, ані добробуту, які віддаються на заклання залізній необхідності творення нації і держави».

ЛОРД АКТОН

«Як помітило багато людей, націоналізм є янусоподібним. Націоналізм будує і руйнує, він об'єднує і дезінтегрує. Це дві сили: одна конструктивна, інша деструктивна».

ГРЕГОРІ ГЛІСОН

«У середині ХХ сторіччя націоналізм став деструктивною силою. Для європейців націоналізм означав тепер найперше «могутній потяг до панування», «прагнення поставити свій народ чи свою державу перед усіма, над усіма, надати їм вагу коштом інших народів». Після Другої світової війни переважна більшість європейців ототожнювала націоналізм із воїновничою агресією, нестерпним прагненням розширити свої володіння та расизмом. Націоналізм сприймали як вияв ідеології, що завдавала Європі тяжких страждань».

П. АЛЬТЕР

«Часто навіть на раніші форми вияву націоналізму ретроспективно накладають моральний вердикт. Зміну ставлення до націоналізму особливо чітко видно в німців, для яких він у повоєнні роки був ґрунтовно дискредитований. Вони спізнали на собі, у що вилився під час Першої світової війни націоналізм німецької імперії і як безмірно перебільшений націоналізм «Третього рейху» з його радикальною політикою народності і раси призвів до зруйнування заснованої щойно 1871 року німецької національної держави».

П. АЛЬТЕР

«У Європі націоналізм ганяють стільки, скільки практикують, тому що патові ситуації холодної війни його вважають нереалістичним і застарілим — та політично небезпечним. Усе те, що спокійно засвідчує його тривалу привабливість, — це його вплив на велику кількість людей».

Е. СМІТ

«Націоналізм — буржуазна ідеологія і політика в національному питанні. Характерними рисами націоналізму є погляд на націю як вищу й позаісторичну форму суспільної єдності, проповідь зверхності національних інтересів над класовими, штучне звеличення своєї нації, протиставлення її іншим, розпалювання національної ворожнечі. Подолання націоналістичних пережитків — одне з найважливіших завдань комуністичного виховання».

ФІЛОСОФСЬКИЙ СЛОВНИК, 1986

«Український буржуазний націоналізм — реакційна антинародна політика, ідеологія і практика української буржуазії, що характеризуються затушкуванням класових суперечностей всередині української буржуазії, проповіді національної виключності українського народу і розпалювання національної ворожнечі, зрадництвом інтересів народу в ім'я встановлення свого економічного і політичного панування. ...Як будь-який націоналізм, У.б.н. є антиподом інтернаціоналізму».

ФІЛОСОФСЬКИЙ СЛОВНИК, 1986

«Сіонізм (від назви пагорба Сіон у Єрусалимі) — ідейно-політична течія, що виражає інтереси шовіністичних кіл великої буржуазії єврейського походження, яка зрослася з монополістичним капіталом імперіалістичних держав, насамперед США. ...Критикуючи концепцію «всесвітньої єврейської нації», В. І. Ленін писав: «Ця сіоністська ідея — зовсім хибна і реакційна, по своїй суті», вона «суперечить інтересам єврейського пролетаріату». Сіонізм — один з найбільш реакційних і війовничих загонів антикомунізму, зняряддя імперіалістичної реакції в боротьбі проти революційних прогресивних сил сучасності».

ФІЛОСОФСЬКИЙ СЛОВНИК, 1986

«Звичний ярлик «буржуазний», який застосовувався щодо українського націоналізму радянськими суспільствознавцями, зрозуміло, мав суто ідеологічне значення, його науковий зміст був нульовим. Історичний парадокс полягає саме в тому, що український націоналізм у відповідний для цього час не був буржуазним, і саме це великою мірою позначилося на усьому ході української історії».

Г. КАСЬЯНОВ

«В таборі української буржуазно-націоналістичної контрреволюції, якщо розглядати питання в історичному плані, діяли *націонал-реакціонери*, що відображали інтереси великих землевласників, великої буржуазії...; *націонал-ліберали*, соціальною базою яких була велика й середня українська торговельна буржуазія та українські обуржуазнені поміщики ... і *націонал-демократи*, що відображали інтереси міської дрібної буржуазії, куркульства та дрібнобуржуазної інтелігенції».

Ю. РИМАРЕНКО

«В різні періоди новітньої української історії виникали й діяли різні *українські націоналізми*, які не лише об'єднувалися набором певних спільних принципів та ідей, а й протистояли один одному.

Наведемо такий приклад: центральною ідеєю українського націоналізму (якщо вважати його єдиним явищем) була державність нації. Проте чи існував єдиний, так би мовити, універсальний «проект» української нації та державності? Можна ідентифікувати принаймні чотири моделі нації, вироблені українською інтелігенцією: народницька (М. Грушевський), консервативно-елітаристська (В. Липинський), тоталітарно-елітаристська (Д. Донцов, теоретики Організації Українських Націоналістів), класово-соціалістична (українські соціалісти та націонал-комуністи). Кожній із цих концепцій відповідала модель державного устрою української нації. Постає питання: як розглядати відповідні ідеології: як *варіанти* українського націоналізму, чи як *різні* українські націоналізми?».

Г. КАСЬЯНОВ

«Одна з найпопулярніших тез ідеологічних критиків і противників українського «інтегрального націоналізму» —

його спорідненість, духовна й ідеологічна, з німецьким націонал-соціалізмом та італійським фашизмом. До певної міри ця теза, якщо відмовитися від примітивного ідеологічного таврування самими термінами («фашизм», «нацизм»), відповідає дійсності...

Проте варто звернути увагу також і на фундаментальні розбіжності, що дають підстави відмовитися від методу формальних аналогій і не ототожнювати український «інтегральний націоналізм» з нацизмом і фашизмом. По-перше, український «інтегральний націоналізм» був ідейною течією і політичним рухом *бездержавної* нації, а якщо формулювати коректніше, нації, яка щойно втратила державність. По-друге, як зазначає І. Лисяк-Рудницький, німецький націонал-соціалізм та італійський фашизм були продуктом індустріальних і урбанізованих суспільств (щодо Італії 1920-х років як «індустріального й урбанізованого» суспільства можуть виникнути певні сумніви), тоді як український варіант «інтегрального націоналізму» виник в аграрному, економічно відсталому суспільстві. Тому, вважає дослідник, «найближчих родичів українського націоналізму» слід шукати серед партій цього типу в аграрних, економічно відсталих народів Східної Європи, таких, як хорватські усташі, словацькі глінківці, румунська Залізна Гвардія, польський радикально-національний союз тощо».

Г. КАСЬЯНОВ

«...український націоналізм — не «ідеологічне збочення», не штучний винахід радикалів-параноїків чи ультрапатріотів, а вияв певної загальносвітової тенденції. Український націоналізм «упищується» в загальний контекст світової історії...»

Г. КАСЬЯНОВ

«Переходжу до визначення змісту поняття *націоналізм*. Якщо відштовхуватися від того, що його протилежністю є *космополітизм*, то ясно, що в підставу націоналізму як політичної ідеології покладено бажання підпорядкувати всю громадсько-політичну діяльність потребам нації. Не буду тут займатися змістом поняття нація (бо це завело б нас надто далеко — існують же ж десятки дефініцій цього по-

няття). Але для мене, принаймні, ясно, що популярний зворот «працювати для свого народу» тотожний зворотові «працювати для своєї нації». Працювати для своєї нації в умовах чужинецького поневолення — це брати участь у національно-визвольній боротьбі (збройній чи беззбройній, залежно від тактики і кожноточасних умов) для утворення власної незалежної держави. Здається, два елементи — *національно-визвольна боротьба* і *незалежна держава* — визначають суть українського націоналізму. В донезалежницький період — це боротьба за утворення незалежної держави. В післянезалежницький (тобто з моменту проголошення незалежної держави) — це боротьба за збереження і зміцнення її незалежності».

Я. ДАШКЕВИЧ

8. Типології націоналізму

«Попри те, що існує всього декілька основних тверджень націоналізму, усі вони далекосяжні. Їх можна записати таким чином:

- (1) світ поділений на нації, кожна з яких зі своїм власним характером, історією й долею;
- (2) нація — єдине джерело політичної влади;
- (3) лояльність до нації не бере до уваги решту лояльностей;
- (4) щоб бути вільним, кожен індивід має належати до нації;
- (5) кожна нація потребує повного самовираження й автономії;
- (6) загальний мир і правосуддя потребують світу автономних держав».

Е. СМІТ

«Він вважає, що саме нерівномірність розвитку стала рушієм націоналізму. Тільки, на його думку, це був нерівномірний розвиток капіталізму, а не індустріалізму. Окрім того, капіталізм дістався периферії не сам, а з «путами» імпе-

ріалізму. Управителі та армії великих західних держав великою мірою допомагали міській капіталістичній буржуазії експлуатувати колонії. Зіткнувшись з такою навальною атакою, еліти колонізованої периферії опинилися в безвиході. У них не було зброї, статків, технології й досвіду, щоб протидіяти імперіалістичним загарбникам. Але попри все, еліти мали одну перевагу. За такого безнадійного становища вони звернулись до того, чого було вдосталь — до населення. Люди — єдине, що вони мали, і це була вивірена могутня зброя. Вони мобілізували «народ» і відкрили їм очі на власну історію, мову й культуру, тим самим обернувши «почування народних мас» на національний рух опору. Ось чому націоналізм завжди постає як народний, романтичний і позакласовий рух, саме тому націоналізм наснажується етнічними почуваннями народних мас».

Е. СМІТ (про позицію ТОМА НЕЙРНА)

«Зокрема, на думку Гелнера, саме націоналістична ідеологія доволі недоречна й хибна. Нації не було чимось зумовлено, а тому, природно, люди й не потребували національності. Саме сучасність потребує нових націй, через це виникнення національностей видається цілком природним явищем. Саме сучасність неминуче прибирає «націоналістичної» форми, тому націоналізм і створює нації: «Націоналізм... вигадує нації там, де вони не існують,— проте для дальшої роботи потребує певних уже наявних характерних рис, навіть коли... вони суто негативні».

Е. СМІТ (про позицію Е. ГЕЛНЕРА)

«Громадянський націоналізм», який модерністи насправді підтримують тільки через патріотизм, безумовно, «раціональний» вид лояльності і це, як запевняє Конор, можна обгрунтовано пояснити; а от «етнонаціоналізм», який є справжнім націоналізмом, годі пояснити раціонально. До нього можна тільки вдатися, ретельно все проаналізувавши. Саме так чинили націоналістичні лідери й досягли більшого за науковців поступу, бо інтуїтивно усвідомлювали, що «в основу етнопсихології закладено чуття спільної крові, тому без вагань вдавались до нього» (Сопног, 1994: 197). На думку Вокера Конора, нація — це «спільнота людей, які *вірять*, що їх єднає спільна предків-

щина. І це найбільша спільнота, яка має колективну віру». Зрештою, нація й справді ґрунтується на почуваннях родинних зв'язків; а їхня суть, психологічні зв'язки, що об'єднують народ і відрізняють його від решти,— у підсвідомому переконанні представників нації».

Е. СМІТ

«Мирослав Грох (1985) дослідив кілька східноєвропейських націоналістичних рухів і виявив спільні закономірності їхнього поширення. Спершу від невеликих гуртків науковців, письменників та художників, які ретельно розробляли ідею нації (стадія А), ідея ширилась через патріотично налаштованих агітаторів, викладачів та журналістів (стадія Б) до ширших верств населення, які й доносили її середнім і нижчим класам та масовим рухам (стадія В). Інакше кажучи, це пряме поширення ідеї від еліти культурної до еліти політичної, а далі до масової мобілізації; у цьому разі «культуру» нема як відокремити від «політики».

Е. СМІТ

«Критики користуються терміном «націоналізм» досить нерозбірливо, називаючи ним такі різні речі, як расизм, вірність своєму народові, шовінізм, національну свідомість, територіальний апетит, самовизначення, етноцентричну теорію нації-держави, федералістська активність, колективізм, індивідуалізм, травмовану або невтолену національну гордість, умоглядні побудови й політичну діяльність, захисну й наступальну постави, ксенофобію та патріотизм. Можна вдатися в розпуку від самого лише переліку можливих значень терміна «націоналізм».

Б. СТЕФАНЕСКУ

«Розмаїття тих політичних явищ, які об'єднують під назвою «націоналізм», вказує на багатозначність цього терміна <...> Отож націоналізм, що його настільки різні течії можуть так легко використовувати як своє гасло та виправдання, очевидно, приховує у собі крайні протилежності й суперечності. Він може означати як звільнення, так і гноблення; він, очевидно, може містити в собі як позитивні можливості, так і загрози.

Націоналізм може набувати настільки різних форм та «національних» різновидів, що можна засумніватися, чи справді в кожному з цих випадків ми маємо справу з тим самим явищем. Мабуть, тільки врахування конкретних історичних обставин дає можливість зрозуміти, що позначає чи має позначати в тому чи тому випадку цей термін. Але поки що сказане вище уможливорює тільки один висновок: націоналізм не існує як щось єдине, існують тільки різноманітні форми його проявів. Ось чому було б, мабуть, правильніше говорити про націоналізми, а не застосовувати слово «націоналізм» в однині».

П. АЛЬТЕР

«...як історичні типи націоналізму: спочатку це був *гуманістичний націоналізм* (націоналістичні доктрини епохи Просвітництва — Г. Дж. Болінброка, Ж.-Ж. Руссо, Й.-Г. Гердера), далі виник *якобінський націоналізм* (цей революційний тип націоналізму спирався на основні принципи попереднього, однак обстоював їх непримиренніше, фанатично, не зупиняючись перед застосуванням сили для досягнення своєї мети); наступним типом став *традиційний націоналізм* європейської аристократії як реакція на революцію 1789 р., цей тип орієнтувався не на революційні та раціоналістичні методи досягнення національного ідеалу, а на традицію. Його наступником став *ліберальний націоналізм*. Представники *ліберального націоналізму* (Д. Бентам в Англії, Дж. Мадзіні в Італії, Ф. Гізо у Франції) були прихильниками ідеї, згідно з якою кожна нація має право на власну незалежну державу. Національна держава, з погляду ліберального націоналізму, була вищою цінністю, проте її влада мала узгоджуватися з правами та свободами особистості. Ліберальний націоналізм визнавав право пригноблених народів на національне визволення. Згодом настала епоха *інтегрального націоналізму*. Цей тип націоналізму відкидав основні гуманістичні принципи, проповідував принципи повного підкорення інтересів особистості інтересам держави, фанатичну відданість власній нації, ксенофобію і мілітаризм. Він успадкував від *традиційного (консервативного)* націоналізму повагу до історичних національних традицій. Водночас інтегральний націоналізм не переймався питаннями про співвідношення добробуту усього людства та окремих націй. Власна нація для інтегрального націоналіс-

та — найвища цінність. Агресивне ставлення до інакомислення та до інших націй — найпомітніша риса інтегрального націоналізму».

К. ГЕЙЗ (за Г. КАСЬЯНОВИМ)

«Сила для об'єднання»: Італія, Німеччина та інші країни (до яких сьогодні можна додати знов ту ж саму Німеччину, В'єтнам, а в перспективі Корею тощо).

«Сила для статус-кво»: Австро-Угорщина, царська Росія та інші країни.

«Сила для братерства»: греки, серби, румуни й інші особи спільного походження, розкидані по всьому світові (до яких варто було б додати вірмен, євреїв, українців тощо).

«Сила для незалежності»: поляки, українці та інші народи (тепер вже колишніх СРСР та Югославії).

«Сила для колоніальної експансії»: Великобританія, Франція, Португалія (до яких доцільно було б додати і колишній СРСР з огляду на всю його зовнішню політику).

«Сила для агресії»: Німеччина імператора Вільгельма, фашистські Німеччина та Італія, мілітаристська Японія (до яких потрібно було б додати знов-таки колишній СРСР, із тих же самих причин).

«Сила для економічної експансії»: США та СРСР (тепер вже колишній).

«Сила для антиколоніалізму»: країни Азії й Африки (до яких є досить підстав додати незалежні країни, котрі виникли на уламках колишньої останньої колоніальної імперії — СРСР»).

Л. СНАЙДЕР

«Людство природно поділене на нації.

Кожна нація має свій власний характер.

Джерелом всієї політичної сили є нація.

Задля свободи і самореалізації людина повинна ідентифікувати себе з нацією.

Нації можуть реалізовувати себе лише в своїх власних державах.

Лояльність до нації держави перевищує всі інші лояльності.

Головна умова всесвітньої свободи і гармонії — це зміцнення нації держави».

Е. СМІТ

«Всі люди мають національність, так само як вони мають ніс і двоє очей.

Вони бажають жити з представниками тієї ж самої національності і їм не подобається, коли ними править хтось інший.

Цей стан справ є бажаним».

Е. СМІТ

«Будучи залежним від впливів ззовні й водночас намагаючись протистояти їм, цей новий націоналізм, який не мав коріння в політичній і соціальній реальності, відчуває невпевненість; його комплекс меншовартості часто обертається надзвичайною самовпевненістю і самозахопленням; в уяві націоналістів Німеччини, Росії або Індії їхній власний націоналізм був чимось незмірно глибшим, багатшим на проблеми і потенціальні можливості, аніж націоналізм Заходу».

Г. КОН

«Я обмежуся твердженням, що націоналізм — властивий виключно народам із космополітичною й секулярною культурою, якій притаманна міцна віра в прогрес, — набув двох, виразно відмінних форм. Одну форму я називатиму західною, а другу східною...

Націоналізм обмежується народами, котрі, незважаючи на взаємне суперництво й культурні відмінності, вже належать — або поступово туди втягуються — до родини націй, яка домагається прогресу у майже однакових напрямках...

Справа зі слов'янами, а пізніше з африканцями та азійцями, була зовсім іншою. Поступово втягуючись у чужу їм цивілізацію внаслідок поширення західних ідей і практик, вони повинні були культурно переоснащуватися, трансформуватися. У своїх зусиллях утвердити себе як рівних на теренах не їхнього витвору цивілізації вони мусили, так би мовити, вибудовувати себе заново, створювати власні національні ідентичності... Але було також усвідомлення того, що вміння, ідеї та звичаї, набуті від їхніх предків, є неадекватними з огляду на необхідність піднятися до рівня більш передових народів, згідно зі стандартами цивілізації, до якої вони долучалися. Це зробило їхній націоналізм у деяких аспектах глибоко відмінним від націоналізму німців, італійців та інших західних народів».

ДЖ. ПЛАМЕНАЦ

«АНАРХІЗМ. Дозвольте мені почати з націоналізму в «анархістському» модусі. Анархічний тип самоідентифікації є ірраціональним, тому що реалізується інтуїтивно через співпереживання, і є перервним, оскільки визнає унікальність нації і цілком байдуже ставиться до зовнішніх соціальних впливів.

РАДИКАЛІЗМ. Радикал має з анархістом спільну схильність до перервності як у своїх закликах до крутих або революційних змін, так і в своєму переконанні, що його нація — виняткова. Але на відміну від ірраціонального, інтроспективного анархіста, радикал набагато реалістичніший і полюбляє приділяти особливу увагу конкретному: він ставить перед собою високі цілі, будує сміливі плани й закликає до екстремальних дій.

ЛІБЕРАЛІЗМ. Наступний вид націоналізму — ліберальний. Лібералізм поділяє з радикалізмом його раціональні і матеріалістичні нахили, проте шукає загальних законів і тенденцій, що визначають життя нації. До того ж ліберали не прагнуть революційних розв'язань. Вони віддають очевидну перевагу еволюційним змінам і прагнуть поступових реформ і тонкого настроювання суспільних і політичних інституцій

КОНСЕРВАТИЗМ. Остання форма націоналізму — консервативна. Як і лібералізм, консерватизм є формою поступової тягlostі. Він обережно ставиться до змін, але не виступає проти них, якщо вони відбуваються природно. Консерватизм відкидає раціональні пояснення, оперті на матеріальні аспекти реальності, й не довіряє «софістам, рахувальникам та економістам, які реконструюють суспільство за абстрактними схемами» (Р. Керк). Натомість він покладається на інтуїтивно органічний розвиток суспільства, що мислиться як духовна цілісність, як «трансцендентний порядок».

Цей короткий огляд чотирьох форм націоналізму дає підстави вважати, що просте бінарне протиставлення «доброго» західного ліберального націоналізму «поганому» етнічному східноєвропейському є не лише спрощеним (і, отже, хибним), а й неточним описом і неправильною оцінкою реального стану речей».

А. ВАЛЕЦЬКИЙ

«...перший тип націоналізму — *«етноцентричний»*. Для етноцентриста джерелом влади і найвищих цінностей завжди залишається його культурна спільнота (за Е. Смітом, — «група»), обрана божественною силою для особливої місії.

Поліцентричний націоналізм — надбання нового часу. Цей різновид націоналізму виходить із припущення про природність і правомірність існування інших культурних спільнот, окрім власної. Ці інші «групи» мають власні, варті уваги, ідеї та інституції, які можна запозичити і прийняти. Безперечно, для поліцентричного націоналізму на першому місці стоять, передусім, інтереси власної групи, проте остання має увійти до «товариства націй» на рівних правах з іншими, не претендуючи на власну винятковість у порівнянні з ними».

Е. СМІТ

«...за такими рубриками, як «інтенсивність» та «досягнення», Е. Сміт визначає чотири типи рухів. За інтенсивністю, це *початкові* (*primitive*) та *розвинуті* (*developed*) рухи. Поділ відбувається за такими вимірами: ступінь активності руху, рівень його організованості та поширеності відповідної ідеології серед його учасників, усвідомлення його мети, зрештою, — відданість учасників ідеї руху. На конкретному рівні усе це проявляється у ставленні до ідеї державності. Початковим рухам загалом бракує багатьох із перелічених ознак.

Розвинуті і первісні рухи за таким критерієм, як «досягнення», у свою чергу, діляться на *успішні* і *невдалі*. Головний показник тут такий: чи вдалося рухові досягнути головної мети — незалежності і державності своєї нації і протягом значного часу утримати її.

В основу типології закладено, по-перше, ідею двох моделей нації — умовно названих *громадянсько-територіальною* та *етнічно-генеалогічною*); по-друге, — часовий критерій, тобто рухи, які виникли *перед* здобуттям незалежності, і ті, що виникли *після* її досягнення.

Громадянські і територіальні моделі нації породжують певні види націоналістичних рухів: *антиколоніальні* рухи перед здобуттям незалежності та *інтеграційні* після неї. Етнічні та генеалогічні моделі нації дають поштовх *сепаратистським* і *діаспорним* рухам перед здобуттям незалежності й *іредентистським* і *глобалістським* («пан»-рухам) уже в умовах незалежності.

Отже, категорія територіальних рухів включає ті, що перед здобуттям незалежності прагнуть позбавитись іноземної влади і на місці колоніальної території створити державну націю (*антиколоніальні рухи*). Вже в умовах незалежності ці рухи перетворюються на *інтеграційні*, тобто ті, що прагнуть інтегрувати різні, часом досить строкаті етнічні групи в нову, єдину політичну спільноту, «територіальну націю».

Етнічні, *сепаратистські* та *діаспорні рухи* на стадії боротьби за незалежність прагнуть відокремитися від більшої політичної одиниці і створити нову політичну «етнонацію». Оскільки концепція нації у цих рухів етнічно-генеалогічна, вони після здобуття незалежності прагнуть включити до своєї «етнонації» тих родичів, які залишилися поза її державними кордонами. Вони перетворюються на *іредентистські* та *глобалістські (пан-) рухи*.

Г. КАСЬЯНОВ (типологія Е. СМІТА)

«1) **Націоналізм пригноблених** народів (євреї, ірландці, поляки в Німеччині та Росії ХІХ ст., греки і вірмени в Оттоманській імперії).

2) **Іредентистський націоналізм** народів, які прагнуть відокремлення, визволення з-під влади імперій, іноземних завоювальників (румуні, серби, болгарі, італійці в ХІХ ст.).

3) **Заобіжний націоналізм**. Цей тип націоналізму є породженням конкуренції між модерними національними державами. Одна з його домінуючих рис — ототожнення економічних інтересів певної держави (які проголошуються життєвими інтересами нації) з національною безпекою. Цей тип націоналізму часто збігається з імперіалізмом.

4) **Престижницький націоналізм** — в основі його системи цінностей — культ славетного минулого, на основі якого наголошується і культивується винятковість певної нації в порівнянні з іншими».

Г. КАСЬЯНОВ (типологія М. ГАЙДМАНА)

«Іредентизм — рух до приєднання *irredenta*, тобто земель та людей, представлених «неповерненими» через пов'язаність «чужим» правлінням — насправді є прикладом вітчизняного націоналізму, проте він являє собою крайній виняток, а не поле вітчизняної політики в цілому. І проблемати-

ка «зовнішнього втручання» є протилежною проблематиці політики «вітчизни».

Р. БРЮБЕЙКЕР

«Усе це дає змогу виділити два основних типи націоналізму:

- 1) *індивідуалістично-ліберальний.*
- 2) *авторитарно-колективістський.*

Нарешті, залишається пояснити третю ознаку, за якою можна розрізнити певні типи націоналізму — спосіб визначення належності до національної спільноти. Тут також існує два основних типи націоналізму: *громадянський* і *етнічний*. Перший із них характеризується тим, що в певній державі національне є тотожним громадянству. Етнічний націоналізм характеризується тим, що національне в ньому є тотожним належності до певного етносу. У першому випадку національність ґрунтується на принципі відкритості і добровільності, її можна обирати. У другому — вона є іманентною характеристикою, її не можна обрати чи позбавитися, вона є генетичною характеристикою, отже, не залежить від свідомої волі індивіда».

Л. ГРИНФЕЛЬД (за Г. КАСЬЯНОВИМ)

«Зрозуміло, треба враховувати, що все це — лише категорії, призначення яких полягає в тому, щоб відокремити певні характерні тенденції усередині різних — специфічних — типів націоналізму. Їх слід розглядати як моделі, що наближаються до реальності, проте навряд чи коли-небудь насправді можуть бути реалізованими. В реальності, безперечно, найпоширенішим типом є змішаний [тип націоналізму]».

Л. ГРИНФЕЛЬД

«Фази еволюції націоналізму: *структурна*, її зміст полягає в тому, що всередині провідної суспільної (соціальної) групи відбуваються структурні зміни, які призводять до кризи її традиційної ідентичності й пошуків нових форм само-рефлексії, що відповідатимуть цим структурним змінам.

Наступна фаза — *культурницька*. На цьому етапі носії ідеї нації (цього разу вже не оригінальної, а «імпортованої») прилаштовують її до реалій конкретно-історичної ситуації,

відповідно до своїх традицій, культури, мови тощо. Цей процес *концептуалізації* національної ідеї сприяє подальшій кристалізації відповідної ідентичності.

Нарешті, остання фаза — *психологічна*. Оформлення, концептуалізація конкретної національної ідеї і відповідний рівень самоусвідомлення призводять до формування почуття дискомфорту (на соціально-психологічному рівні), що стає наслідком порівняння власної нації з іншими, передусім, розвинутішими. Це почуття — головний стимул відновлення й модифікації в новому історичному контексті власних традиційних цінностей (те, що інші дослідники називають «національним відродженням»), або ж творення нової системи цінностей, що набувають статусу «національних».

Г. КАСЬЯНОВ (класифікація Л. ГРИНФЕЛЬД)

«Стадії еволюції націоналізму:

- *елементарно-зародкова*. На цій стадії згадані три основних мотиви — прагнення до біологічного самозбереження, захист спільної території, прагнення належати до організованої форми людської спільноти, що породжують націоналізм, існують переважно на рівні підсвідомості. На усвідомленому рівні вона проявляється як елементарна захисна реакція спільноти у випадку виникнення зовнішньої загрози її біологічному існуванню, території.

- *емотивно-культурницька стадія*. Як і раніше, переважає емотивна сфера людської психіки. Особистість відчуває емоційний зв'язок зі своєю спільнотою — її мовою, культурою, традиціями, інститутами, історією тощо... Національні почуття виходять на рівень самоусвідомлення, національна ідентичність (свідомість) формулюється, висловлюється інтелектуалами, інтелігенцією, політиками — «голосами новітньої ери».

- *раціонально-доктринальний* етап еволюції націоналізму — це той період, коли націоналізм остаточно виходить з рівня підсвідомості у сферу свідомості. Прагматичні міркування стають головними мотивами, якими керується особистість у своїх стосунках зі спільнотою, нацією, хоча при цьому початковий імпульс усе ж таки має суто емотивну природу. Націоналізм цього типу остаточно набуває політичної форми — це може бути рух за національне визволення, змагання за соціально-економічну модернізацію, зрештою — просто форма ксенофобії.

- *ідеологічна стадія*. Характеризується перетворенням націоналізму на штучну конструкцію, коли суб'єктивні прагнення уявляються як об'єктивна реальність... Націоналістична ідеологія стає вищою за всі інші ідеології. Цей тип націоналізму був характерним для більшості країн Європи під час Першої світової війни.

Крайня, екстремальна форма націоналізму виявляється на *ірраціональній* стадії. Здебільшого вона виникає внаслідок національних поразок, принизливих умов мирних угод».

Г. КАСЬЯНОВ (класифікація А. ГАСТОНІ)

«1. Визнання могутності, впливовості й непередбаченості націоналізму. Останній як ідеологія і політичний рух був однією з домінуючих сил модерного суспільства. Завдяки багатогранності, поліморфності націоналізму неможливо передбачити, де й коли він може проявитися.

2. Модерністи зазвичай погоджуються з тим, що формулювання концепції нації й відповідного визначення є надзвичайно ускладненим. Разом з тим у їхніх дослідженнях чітко простежується прагнення трактувати нації, принаймні «історичні нації», як «соціологічні спільноти».

3. Характерною рисою модерністських теорій нації і націоналізму є впевненість у тому, що відповідні явища виникли в модерну епоху людської історії, отже, із закінченням цієї епохи нації і націоналізм відійдуть у минуле.

4. Наголос на соціальній обумовленості усіх колективних ідентичностей, навіть культурних, звідки випливає розуміння нації як культурної побудови, спроектованої і створеної елітами для захисту власних інтересів.

5. Звідси, у свою чергу, випливає прагнення модерністів до суто соціологічних інтерпретацій, які пояснюють природу націй і націоналізму переважно соціальними умовами й політичними процесами, причому аналіз обмежується модерною й сучасною історією».

Е. СМІТ (про модерністські версії націоналізму)

«Фази національного відродження:

1) фаза «А» — період «наукового зацікавлення». На цьому етапі «національна» інтелігенція формує лінгвістичне, історичне, соціально-психологічне підґрунтя національного відродження: розгортаються дослідження у сфері етнографії,

філології, літератури, історії, які формують образ нації, що «відроджується»;

2) фаза «В» — період «патріотичної агітації». Наукові дослідження трансформуються в ідеологічні конструкції, що поширюються серед освічених верств і сприяють їхній «націоналізації». Це період формування «національної свідомості»;

3) фаза «С» — на цьому етапі внаслідок «патріотичної агітації» виникає масовий національний рух, який, у свою чергу, має привести до незалежності нації».

Г. КАСЬЯНОВ (періодизація М. ГРОХА)

«Душа сильної людини мусить бути суцільна, і душа рани в історії — однією. Це є закон Провидіння.

Але коли для здобуття одності з недавньою історією не треба посередників, то для одності з давніми віками треба істориків із суцільними переживаннями історії. Тоді виросте велика історія. Лишень треба визволитись. Треба визволитись від змови істориків. Легко на війні бити вогнем в позиції ворога, тяжче вгадувати чужі пропагандистські й провокаторські посуви в українським житті,— але річ незмінно тяжча дослідити, хто і як, чому й де затроїв українців чужим історизмом. Затроїв, треба це підкреслити, бо не тільки накинув корисні для чужої індивідуальності погляди. Але й дав те, що в істоті своїй нищить українців, паралізує всякий розвій».

Ю. ЛИПА

НАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ РУХ

1. Націоналізм як політичний рух

«...націоналізм — це, передусім, політичний принцип, згідно з яким політична та національна одиниці мають відповідати одна одній. Як почуття, або ж як рух, націоналізм найкраще можна визначити через цей принцип. Націоналістичний *сентимент* зароджується або на основі дискомфорту, викликаного порушенням згаданого принципу, або завдяки задоволенню, яке виникає через реалізацію цього принципу. Націоналістичний *рух* виникає на основі сентименту такого роду».

Е. ГЕЛНЕР

«Націоналізм є політичним рухом, що прагне досягти й оборонити мету, яку можна назвати національним єднанням. Він прагне «свободи», але свобода може означати багато чого. Домагання свободи вже містить припущення, що націоналісти почуваються пригнобленими. Із цієї сукупності ідей щодо свободи-гноблення ми можемо висувати загальне визначення націоналізму: це політичний рух, який залежить від почуття колективної образи на чужоземців».

К. МАЙНΟΥТ

«Як *соціально-політичний* рух, своєю організацією, діяльністю й методами націоналізм загалом не відрізняється від інших рухів, за винятком однієї особливості: соціально-політичний рух надає виняткового значення культурному розвиткові й представленню. Ідеології націоналізму потребують заглиблення в національну культуру — нового прочитання своєї історії, відродження рідної мови за допомогою мовознавства й лексикографії, розвитку своєї літератури, а надто драматургії й поезії, відновлення національних мистецтв та ремесел, а ще своєї музики, особливо народних танців і пісень. Саме це й пояснює пов'язане з націо-

налістичними рухами неодноразове культурне та літературне відродження й численні різновиди культурної діяльності, до якої спонукує націоналізм».

Е. СМІТ

«Важливо <...> розрізнити два типи націй, які ми будемо називати старими й новими. Старими є такі нації, що набули національної ідентичності або національної самосвідомості ще до сформування доктрини націоналізму. Нові — це ті нації, у яких два процеси — становлення національної самосвідомості та виникнення націоналістичних рухів — відбуваються одночасно. Обидва ці процеси є наслідком діяльності невеликих освічених політичних еліт».

Г. СЕТОН-ВОТСОН

«Коли хвиля індустріалізації накриває увесь світ, майже кожен має нагоду раніше чи пізніше відчувати себе жертвою несправедливості і пов'язати свого гнобителя з іншою «нацією». Якщо йому вдається знайти достатню кількість подібних жертв несправедливості, які належать до тієї ж «нації», народжується націоналізм. Коли цей націоналізм досягає успіху (а це вдається не кожному) — народжується нація».

Е. ГЕЛНЕР

«Коли йдеться про національність переслідувану або позбавлену політичних свобод,— то цілком слушно буде підтримати організацію націоналістів, бо така національність буде відстоювати свою національну своєрідність і свою окремішність супроти домагань правлячої національності, яка прагне послабити її або поглинути».

С. ДУБНОВ

«...суспільний рух національностей [націй], спрямований на досягнення певного становища у світі конфронтації і протистояння, і не лише досягнення, а й зміцнення і посилення цього становища чи позиції».

Л. ВІРТС

«...це «дійова солідарність (єдність) групи, яка претендує на те, щоб бути нацією і прагне оформитися в державу».

Л. ВІРТС (про націоналізм)

«Націоналістичний рух невідривний від ідеології. Отже, я розглядатиму їх разом і ... визначу націоналізм як ідеологічний рух за досягнення й утвердження автономії [суверенності], єдності й ідентичності певного народу, частина якого вважає, що він може утворити реальну або ж потенційну «націю».

Е. СМІТ

«Кожний сильний рух вимагає рефлексорично протидії в протилежнім напрямі; кожне намагання до уніфікації родить компенсаційні намагання підкреслювати різниці. Дух суперечности є по суті нервом життя».

КАЙЗЕРЛІНГ

«Історія доказує чисельними прикладами, що коли зіштовхуються між собою однаково могутні моральні сили, то отримують верх завжди краще організовані».

Г. ЛЕ БОН

«Як не буде в нас сили, не осягнемо нічого, хоч би все найкраще у нас складалося. Як же ж будемо мати силу, тоді вийдемо побідно з найгіршого лихоліття і здобудемо все, що нам треба».

Є. КОНОВАЛЕЦЬ

«Український націоналізм — це духовний і політичний рух, який зродився з самої природи Української Нації, з її устремлінь і боротьби за вільне і творче життя. Нація розуміється як найвищий вияв людської суспільної самоорганізації і як мета для морального самоутвердження кожного націоналіста. Внутрішньою формою Нації — є Національна Ідея, яка визріває історично і весь час набирає, збагачується новими набутками, формулює національні ідеали. Історичний розвиток Нації — це закономірний процес у її боротьбі за збереження в світовій дійсності».

Постанови Великого Збору ОУН, 1929

«І тут виринула концепція підпільної організації, яка єдино спроможна гуртувати людей, школити і вести боротьбу, не будучи контрольована ворожим апаратом, певною мірою — суверенно. Всякі інші, зокрема демократичні методи боротьби за наші національні права і за нашу державну самостійність, давали ворожій владі вгляд у роботу, і самозрозуміло, що вона зуміла б кожночасно і дошкульно спаралізувати кожну, проти неї спрямовану дію. А що ворожі режими вважали кожний вид нашої організованості (на господарському, культурному, релігійному, спортовому і т. д. полі) небезпечним для свого панування, то не диво, що наші організації, ці наші — як казали політики старшого покоління — «національні здобутки» були ворожою адміністрацією і під її охороною ворожим суспільством систематично нищені: кооперативи руйновані, читальні і школи закриті, церкви палені, спортові товариства заборонювані».

Л. РЕБЕТ

«ОУН постала внаслідок самостійного процесу розвитку українського суспільного й ідейного життя в напрямку до націоналізму, як результат багаторічних шукань організаційних форм для української визвольної боротьби. Вона народилася в процесі боротьби найактивніших українських патріотів за права Української Нації проти ворожої окупації. Відразу після об'єднання ОУН перетворилася на найдієвішу, найавторитетнішу українську політичну силу, якою вона залишалася до кінця свого політичного перебування на рідній землі».

О. БАГАН

«Український націоналізм — це духовно-світоглядний та суспільно-політичний рух, що органічно виростає з духовно-суспільної природи української нації і відповідає її найістотнішим потребам та змагає революційно-творчим шляхом до встановлення нових вартостей, до відродження і визволення усіх сил української нації і до усестороннього її розвитку у власних державних формах.

Український націоналізм діє в духовно-світоглядній, етично-виховній і суспільно-політичній площині».

М. ОРЛИК

«В сучасній добі є порушені найглибші підстави, діючі сили, життєві енергії та ідеї життя, що шукають свого творчого вияву й оформлення...

Український націоналізм треба оцінювати й розуміти як епохальну історично-творчу появу у зв'язку з цілим дотеперішнім розвитком України і на тлі глибоких перемін цілої епохи...

Саме український націоналізм є творчим синтезом вартостей, що випливають з духовності і світогляду, з глибини життя і потреб українського народу...

Тому вимога українського націоналізму — плекати волю нації до повного життя, волю чину, влади, могутності. І саме з духовності українського народу, з нашої сучасної дійсності та змагань на будуче впливає потреба волюнтаризму, ідеалізму, активізму і героїзму».

М. ОРЛИК

«Треба нам організувати цілий націоналістичний рух, як духовно-ідейне вогнище і суспільно-політичний центр, довкруги якого зорганізовується ціле життя нації, армія і держава. Треба організувати рух і ціле національно-суспільне життя не лише **згори**, шляхом назначування провідників, організування штабу й провідного центру, але треба також організувати життя **з долини**, серед мас вилонювати актив, кермівні клітини, що будуть діяти серед народу та для народу, вичувати кожночасні потреби й їх заспокоювати. Провідний актив в'яже всі ділянки з провідним центром у одну органічну цілість, керовану одною волею та спільною ідеєю. Провідний актив є нервовою системою і кров'ю цілого організму й через свої розгалуження в'яже, координує й усуцільнює поодинокі ділянки, щоби не засклепилися в собі й не розсипалися на цілий ряд атомів і груп. Треба, щоби ціле життя нації було так одноціло зорганізоване, немов той організм з одною волею, з одною душею й серцем, з одним мізком, хоча з різними можливостями й почуваннями, з різними потребами і органами».

М. ОРЛИК

«Національна солідарність стає натомість абсурдом, коли в існуючих умовах хочемо її застосувати до наших партій, що самою своєю природою й політичною чинністю творять джерело партикулярного розкладу й негуючого заперечення

національної єдності. Помиляються ті, хто від «об'єднання» націоналістів із уенерівцями, гетьманцями, ундівцями, соціалістами і т.д. сподіюється побільшення нашої зовнішньої відборонності. На ділі така неприродна спільність загрожувала б лише послабити визвольний рух, розпорошуючи силу й моральну потугу самого націоналізму. Його ідейний, безкомпромісовий, боєвий порив міг би бути тоді обезкровлений отрутою угодовської псевдо-логіки й спекулянтства».

М. СЦИБОРСЬКИЙ

«Найшкідливішим для революційного руху, який своїми ідеями мобілізує народ до боротьби, є якраз притуплювання, підмінювання його ідей, створення баламутства щодо його ідеологічних, програмових і політичних позицій. Коли це роблять вороги і політичні противники, то їх намагання завжди мають менший вплив. Але значно більше шкоди може постати, якщо таку роботу проводять такі чинники, які зараховуються до складу самого руху та мають будь-яку легітимацію виступати від його імені».

С. БАНДЕРА

«Виходячи, отже, з теорії та практики дій імперських держав по відношенню до української нації, носіями українського націоналізму треба вважати повну гаму політичних течій — від націонал-комуністів до монархістів, якщо вони були і є за незалежну Українську державу. Бо і винищували їх всіх у минулому саме за український націоналізм. Треба думати, з точки зору окупантів, цілком оправдано».

Я. ДАШКЕВИЧ

«Дванадцять років діяльності організованого націоналістичного руху продемонстрували неспроможність жодної з його складових на опанування широкої електоральної ніші, на ефективне поширення націоналістичних ідей, на реалізацію своїх програмних засад, зрештою, неспроможність реально впливати на політичні процеси у державі та органах влади.

Було б несправедливим стверджувати, що можливостей для цього не було. Дванадцятирічний етап націоналістичного руху можна охарактеризувати як період нереалізованих можливостей».

А. ПАРУБІЙ

«По-перше, націоналісти практично не знали реалій життя в СРСР. Виховані на традиціях галицького лібералізму й на європейських цінностях, вони уявляли Україну лише з розповідей батьків або з художніх творів.

По-друге, націоналісти приїхали в Україну з готовою ідеологією, анітрохи не замислюючись над тим, наскільки та ідеологія пасує сьогоденню й наскільки до неї сприятливі громадяни України. Ефемерний світ, вибудований поколіннями націоналістів, відірваних від батьківщини, виявився паралельним світом щодо української дійсності.

По-третє, пропаговані протягом багатьох десятиліть інтернаціоналізм, чуття «єдиної радянської спільноти», а також тотальна русифікація призвели до того, що націоналізм у суспільстві не сприймався.

По-четверте, націоналісти так і не спромоглися створити ефективні структури громадського контролю над діями влади. Вони не розробили жодної програми виходу України з економічної, культурної кризи. Вони не змогли використати своїх (або проведених з їхньою допомогою) депутатів для лобіювання своїх інтересів.

По-п'яте, націоналісти не були готові взяти у свої руки відповідальність за діяльність у структурах виконавчої влади.

По-шосте, часті розколи націоналістичного табору не давали позитивних емоцій потенційним виборцям.

По-сьоме, націоналісти, випускаючи безліч видань, не подбали про масового читача... я вже не кажу про електронні ЗМІ...

Націоналістичні організації не знайшли можливості зацікавити молодь і тому поступово перетворилися у своєрідні «клуби для тих, кому за 60...»

По-дев'яте, націоналісти зосередилися на роботі у середовищі інтелігенції, переважно гуманітарної, і практично й гадки не мали, як слід діяти в робітничих, сільських, студентських колективах, не кажучи вже про сферу бізнесу...»

К. БОНДАРЕНКО (Про роль націоналістичних проектів з української діаспори)

«Націоналісти перетворилися на політичну силу дня вчорашнього...

Націоналісти... дуже швидко зійшли «на маргінес» політичного життя. Ї ця маргіналізація була закономірною.

Тож на сьогоднішньому етапі реально припустити, що ті, хто іменує себе націоналістами, по суті такими не є. Вони не

впливають на політичну ситуацію у державі — тобто не можуть впливати на те, щоб виступати від імені української нації...»

К. БОНДАРЕНКО

«На сьогоднішньому етапі націоналізм, якщо він потрібен нашій політичній еліті, — слід відібрати в тих, хто невміло ним розпоряджається і цим дискредитує саме поняття «націоналізм», і передати в руки новому поколінню політиків, які б змогли спокійно та планомірно вивести цю течію зі стихії мітингових гасел і наповнити їх реальним змістом.

Нинішні націоналісти в політичному плані приречені на маргінальне існування. Чому ж вони мають тягнути за собою ідею, яка у максимально модернізованому вигляді повинна служити суспільству і стати одним з головних чинників політичного життя держави?»

К. БОНДАРЕНКО

«Зумівши зберегти себе в умовах діаспори, націоналісти не змогли знайти себе в тій Україні, за незалежність якої вони боролися. Але водночас націоналізм втратив внутрішній динамізм, а це неминуче призводить до деградації та спаду. Багато в чому енергія різних груп у середовищі націоналістів в останні півстоліття пішла на взаємну ворожнечу, що породжувало величезний негатив... Отже, у підсумку маємо 50 років ворожнечі і 10 років бездіяльності. Боюся, що націоналісти майбутнього розпочинатимуть з чистого аркуша. Але вони муситимуть зробити це — якщо Україні судилося розвиватися і далі як незалежній державі».

К. БОНДАРЕНКО

«Кінець 80-х — 90-ті були імітацією націоналізму без розуміння його суті. Була відсутня ясно сформульована концепція націоналізму».

Р. ПЕРІН (Росія)

«Наш час ставить вимогу швидше не проводити ревізію націоналістичної ідеології, а по-новому розставити акценти».

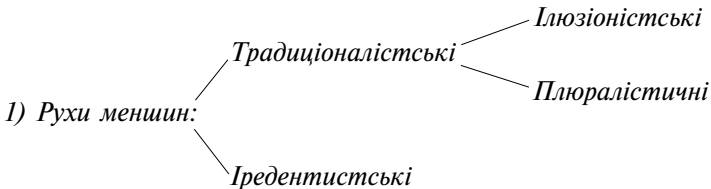
Я. АНДРУШКІВ

«Третє тисячоліття буде тисячоліттям націоналізму. Ця істина передбачалася ще класиками українського націоналізму (С. Бандерою, Я. Стецьком), а сучасний розвиток подій доводить справедливність таких передбачень. Підйом правих рухів в Австрії, Франції, Голландії, протистояння глобалізаційним процесам у Великій Британії, Данії та в інших країнах показує, що нації не бажають танцювати під дудку масонської ідеї мондіалізму та всесвітнього уряду... Проте тиск з боку світових фінансових транснаціональних корпорацій є настільки сильним, що актуальною стає ідея співпраці правих сил не лише в Україні, але і в усій Європі. Методологія такої співпраці повинна бути вироблена і запроваджена у життя».

Ю. КОСТАРЧУК

**«Типологія націоналістичних (національних) рухів
за К. Симонс-Симонолевичем**

2) Визвольні рухи:

- а) Реставраторські (Польща, Угорщина);
- б) Рухи за відродження (фінни, фламандці, каталонці);
- в) Етнічні (сомалійці, кікую, латиші);
- г) Автономістсько-сепаратистські (США, Латинська Америка, сибірські козаки);
- д) Антиколоніальні (Конго, Бірма, Індія, Пакистан);
- є) Нативістські (ріфи, дагестанці)»

Г. КАСЬЯНОВ

«Нації проходять, і по них нема й сліду, та історія дає нам нагу причину цього, просту й єдину розгадку у всіх випадках: впали народи тому, що не були приготовані».

Ніщо на світі — ні багатство, ні слава, ні таланти — не заступить одного, того, що є Законом понад усі закони: будь приготований!

Це є єдина наука, що впливає з усіх часів і з усіх країн, одна незмінна.

Правда серед усіх змінностей світу — і для дітей, і для жінок, і для націй, і для цілих рас: будь приготований, будь приготований, іще раз скажу — будь приготований».

Р. КІПЛІНГ

2. Організація

«При таких умовах політика як умілість організувати й здійснювати розумом та волею певні сталі хотіння та ідеї на Україні — найбільш тяжка й невдячна праця. Інстинктивно вести її можна тільки тоді, коли прийняти методи організації, що розшиває волю та розум, усталює хотіння та ідею і обмежує надмірну чутливість та романтичну гасконаду, що з неї випливає».

В. ЛИПІНСЬКИЙ

«При ламанні опору безвладних мас має обов'язувати правило: не нищенням будувати, але будуванням нищити, усувати все, що зраджує нахил зберігати стан сучасної нашої відсталості... Цільова організованість покладе край сплутаності й анархії та не дозволить нікому не покликаному ставати «речником» непитомих йому інтересів... Доказ, що ідею державності нації не можна здійснювати ста шляхами, а тільки одним шляхом твердих рішень і ще твердіших обов'язків чинного послуху, викаже, чи націоналізм є теорією, чи життєвою силою».

Ю. ВАССИЯН

«Найважливіша справа — здобути безпосередній вплив, включити у нашу боротьбу найбільшу і найвартіснішу їх частину. Тому за об'єкт своєї політичної праці беремо всю народню масу.

Для нас вона важлива з таких міркувань: по-перше, маса — це збірнота одиниць. Для того, щоб впливати на найбільшу кількість українців одночасно, охоплюємо своїм

впливом всю масу. В ній живуть і з неї виростають найцінніші своєю ідейністю, бойовістю і здібностями одиниці тоді, як відповідна акція їх розбудить, дасть їм нагоду і відкриє дорогу, щоб вони виявили себе. Багато таких високоцінних людей живе, можна б сказати, у глухій гущі маси, але про їхні здібності і цінні для політичної праці прикмети не знають ані вони самі, ані ніхто інший. Треба піти в найгустішу масу, на саме дно, щоб до них дійти, і треба відповідної акції, щоб їх покликати.

По-друге — нам треба опанувати своїми ідеями, боротьбою і відповідними акціями теж саму масу, як збірну одиницю. Треба втягнути її у політичну дію. Бо вона дає політичному рухові та організації широке опертя. Масовість же надає революційній боротьбі та кожній політичній дії велику розгінну силу та помножує її кількість.

У нашій боротьбі маса — це важливий фактор, як збірнота одиниць, її приєднуємо і гуртуємо. І навпаки, з допомогою одиниць охоплюємо й опановуємо масу».

С. БАНДЕРА

«Організованість є одною з підставових форм суспільного життя. Ціль його опреділює, провід означає і кермує, організованість оформлює, помножує сили, усправнює діяння і дає практичний *синтез і план* реалізації, праця та творчість оживляє і узмістовлює. Ціль, провід, організованість і праця — це чинники суспільного життя. Суспільна організованість вимагає цілі та плану діяльності, керівних чинностей проводу, скупчення і розположення сил і діяння, врешті піднесення видатності — продуктивності праці...

Організація боротьби, праці чи влади — це в першу чергу організація сили, життєвих енергій чину. Вона охоплює живих, діючих людей з різними здібностями, з різними властивостями й характерами. Вона не є механізмом атомів чи автоматів. Правда організація мусить бути динамічною і суспільно-продуктивною. Вона має розбуджувати, визволювати та скупчувати якнайбільшу кількість і якість енергій і сил живих людей до діяння і творчого розвитку».

М. ОРЛИК

«Суспільна організація в постановці націоналізму вимагає якнайбільшого розбудження і визволення всіх енергій та

здібностей в цілі **примноження сили**, планованого та справно-го діяння й якнайбільшого піднесення духовної та матері-альної продуктивності праці для розвитку всіх сил нації. На-ціоналістична організованість спирається на таких засадах:

1) на спільноті духа, ідеї та праці, на духовному, а не ме-ханічному пов'язанні людей;

2) на засаді інтегральності й зрізничкованості;

3) на засаді ієрархії й гармонійної співпраці індивідуаль-ностей;

4) на засаді провідництва і повної співзвучності між про-відником, помічним фаховим штабом і виконавцями;

5) на засаді спланованості і цілеспрямованості;

6) на засаді координації, концентрації, управління і роз-поділу праці;

7) на засаді продуктивності і економії сил, як найбільшої видатності праці і цільового зужиття сил;

8) на засаді раціональної організації праці і функціональ-ності, щоби кожен був на своєму місці відповідно до своїх здібностей та спроможності, щоби при допомозі якнайменшої витрати сил досягнути максимум і усунути всякі тертя й супе-речності. Функціональний метод раціональної організації праці Тейлора чи Форда звертає увагу в першу чергу на справне пов'язання виконуючих функцій, не звертаючи ува-ги на вартість і духовну продуктивність людини, але суспіль-но-продуктивний метод організації дбає не лише про справ-ність функцій при розподілі праці, але про піднесення духов-ної продуктивності людини;

9) націоналістична організованість спирається на духов-ній і суспільній продуктивності, активності і вартості осо-бистості;

10) на глибоких психологічних властивостях, етичних ос-новах і вартостях, на:

а) обов'язку праці й особистій відповідальності;

б) дисципліні й почутті честі;

в) якнайкращій виконності, самодіяльності й починовості.

Організованість — це лад і порядок, справність і плано-вість діяння, точність і докладність.

Україні треба буде не лише слухняних і добрих виконав-ців, але якнайбільше підприємливих, ініціативних, творчих і енергійних людей на всіх ділянках. Організація не може ме-ханізувати й душити здорової починовості людей, як, нап-риклад, в демоліберальній і капіталістичній дійсності. В ук-

раїнському народі є слабо розвинені організаційні здібності, які мусимо розвинути і плекати».

М. ОРЛИК

«Сама механічна консолідація, про яку звичайно думає велика більшість її речників,— напевно не принесла б поважних позитивних наслідків. Навпаки, коли б ми пов'язали різні політичні угруповання тільки формально, а вони далі хотіли б йти власними політичними шляхами, не тільки у другорядних питаннях, а й у принципових справах української внутрішньої і зовнішньої політики,— то у висліді, замість скріплення, було б послаблення, замість об'єднання — взаємне паралізування. Механічне об'єднання, без справжнього узгіднення найважливіших справ нашої визвольної політики, без однієї спільної політичної плятформи, яка визначала б один шлях до однієї, спільної мети,— не тільки що не скріплювало б цілоти української політичної енергії на шляху визволення, але й гальмувало б акцію складових частин нашої політичної дійсності та неутралізувало б досягнення їхньої позитивної роботи».

С. БАНДЕРА

«Філософським опертям ідеології Організації є непорушність української єдності через етнічно-духову спорідненість і терен».

В. СНИЖКО

3. Людина в організованому націоналістичному русі

(Роль кадрів. Подвижництво. Героїка. Чин. Жертовність. Компетентність. Успішність)

«Український націоналізм впливає з глибин українського духа, дає новий всеобіймаючий органічно-творчий світогляд і нову синтезу вартостей, проявляється в етиці і моралі цілого національно-суспільного життя, виховує і перевиховує в ім'я нових ідей цілий народ, формує новий тип укра-

їнської людини і дає нові підстави і цілі організації всього національно-суспільного життя і реалізацію ідей в суспільно-політичній діяльності, боротьбі і чині, праці і творчості. Український націоналізм відповідає не лише найглибшій духовій і суспільній природі української нації та її найістотнішим потребам, але також поривам волі, душі, серця і думки української людини».

М. ОРЛИК

«Людська особовість є твором власної праці над вродженими й успадкованими властивостями і впливами даного суспільно-культурного кола. З того твердження випливають практичні вимоги, що мусимо починати формування нового світогляду і нового життя від формування нової духовності, нового характеру, нової людини, від перевиховання, революції духа народу, від відповідного пробудження й переплавлення підсвідомих, дрімаючих, психовольових енергій і почувань у горнилі нової ідеї, від очищення нашої психіки від старих, шкідливих навичок і нахилів, від — оновлення й очищення наших сердець і душ».

М. ОРЛИК

«...Націоналізм шукає гармонії світу і гармонії людини в ньому, шукає втраченої від гелленістичних часів синтетичної мудрости. Клясицизм Ольжича, Маланюкові шукання візії, в якій єднались би правічна гелленістична традиція української культури із римською державною бронзою, не є випадковими, а виражають спроби внутрішньою істотою інстинкту, інтуїції схопити єство світу, що має прийти. Всі основні складники розуміння дійсности переоцінюються, найпильніше переглядаються. Людина ... стає в центрі уваги. Всі елементи її душі важливі, але йдеться про реабілітацію тих, значення яких перекреслив матеріалістичний вік ХІХ-ий».

Ю. БОЙКО

а. Роль кадрів

«В кожному ідеологічному чи політичному русі найважливішу роль відіграють два основні його складники: ідея і

людина. Провідні ідеї і світоглядні засади в ідеологічному русі та керівні програмові постанови в політичному — творять «душу», істоту, внутрішній зміст руху. Люди, які визнають, поширюють і здійснюють ідеї та програму і з тією метою беруть активну участь в русі, — творять його живий, діючий організм.

Обидва основні складники ідеологічного і політичного руху — ідея і людина — однаково важливі й необхідні для його існування й розвитку; як без одного, так і без другого він не може розвиватися й діяти. Якість, сила та історична роль кожного ідеологічного й політичного руху однаковою мірою залежать від якості та динаміки його ідейного складу та його людських кадрів. Найкращі ідеї й програми не спроможні формувати життя й розвитку, доки не знайдуться їх апостоли і борці, люди сильних характерів, віри, запалу, посвяти і чину. Так само й спільнота сильних, ділових і бойових людей мусить мати якісь більші ідеї, цілі, щоб створити триваліші вартості, щоб на довший час змогли формувати життя й розвиток народу, його частини, чи більше народів».

С. БАНДЕРА

«Людська одиниця — це клітина в живому організмі. На місце одних, які гинуть або стають неактивні чи відходять — прибувають нові. Як довго якийсь рух має живучу силу, ґрунт для свого розвитку та базу приросту людських сил — його кадри доповнюються чимраз новими людьми, новими генераціями активних учасників. Коли цей процес приросту загальмований, коли він припиняється з внутрішніх чи зовнішніх причин, тоді такий рух слабне, підупадає, зникає».

С. БАНДЕРА

«Якщо віра зникає і дух руїни огортає людей, тоді не можуть нас «спасати» жодні паперові «устрої» чи «конституції». Силу людям дають великі дороговкази, візії і змагання за них, а не персональні спори, анархічні поступування, дрібні міжпартійні торги... Великі характери показуються у хвилинах великої проби. Фразами не можна вилонити й виростити революційних кадрів, але акцією. Наш визвольнореволюційний рух кріпшав і зростав не лише завдяки тео-

рії, а передусім завдяки нашим діям, акціям в ім'я недискусійних ідей... Новий націоналістичний світогляд побороює той хаос, ту деморалізацію, той розклад, який несуть нечесні й несовісні люди, що при демагогічних методах мають можливість виплисти наверх, бо там не треба мозольної праці, творчості, зусиль, недоспаних у трудах ночей, а височить: гарно говорити й обіццювати золоті гори, а потім не додержати обіцянок... Провідна еліта нації, щоб мати право бути такою, повинна стати уособленням ідеалізму й героїзму. Вона перша ставить чоло небезпекам і остання відступає, здійснюючи своїм власним прикладом і соціальну справедливість...

Провідні кадри — це головна сила кожної революції. Від їх якостей, моралі, політичної виробленості і віри в свою ідею залежить успіх чи невдача революційної дії».

Я. СТЕЦЬКО

«Висока ідейність і високий тип людини — це підстави моральних якостей наших кадрів, а тим самим сили нашої організації. Їх плекати і підвищувати — це головне завдання нашої виховної роботи, це обов'язок кожного з нас...

Не на філософію спирається наше виховання, а на розбуджуванні фанатичної любові до України і гніву та ненависті до її загарбників, на нашу передову ідеологію і на побороювання всіх розкладових ідеологій, на нашу історію, на героїчні приклади нашої боротьби. Високу ідейність і вольовий тип людини виховує ОУН на прикладі тисяч наших друзів, які в ім'я визволення українського народу відреклися всього особистого, покинули дім, школу, зреклися кар'єри і вступили на шлях революційної боротьби, на прикладі тих, хто на найжорстокіших тортурах не зрадили ворогові жодної таємниці, хто з піднесеним чолом ступали під шибеницю і вмирили з революційними закличками на вустах, хто з найбільшою погордою відповідали ворогові на всі його прошення, хто воліли самі собі заповідати смерть, як здатися ворогові. Своїх членів виховує Організація на твердих засадах революційної дисципліни, на яких вона побудована. Свої кадри ОУН гартує у безпосередній революційній боротьбі, на практичній революційній роботі».

О. ГОРНОВИЙ

«А надто в політиці часто буває, що люди, висунені наперед свого колективу сприятливим для них збігом обставин або тою своєю жадною згагою оцінки, робляться «національними героями» і «славетними» без відповідних тому якостей... Я помічав, як тяга до влади, до використання її у своїх власних інтересах, де згага лесті, оплесків та інших значок високої оцінки виявилася у найширших демократів, соціалістів, патріотів».

В. ВИННИЧЕНКО

«Дивна річ: щоб задовольнити дітей і дідусів, треба дуже небагато — треба не діла, не результатів, а пози. Стань у таку позу, ніби тобі весь світ підвладний, і ти будеш цілком задовольняючим їх політиком. Правда — ми всі дитяча нація. Ми шойно вилупилися, і на нас ще тільки жовтенький пушок державності: в куточках дзьобиків ще цілком свіжі зайди. І як часом і смішно, і сумно, коли стане пухнате, з зайдами, створіннячко войовничим півнем, напинається, кричить і наїжує свій жовтенький пушок».

В. ВИННИЧЕНКО

б. Подвижництво

«Він жив ідеєю, цілковито відданий Організації Українських Націоналістів-революціонерів. Не мав нічого свого — ні родини, ні рідні, ані хати. Всім для нього була ОУН, і він для неї жив. Найкраще його можна схарактеризувати, назвавши його монахом ОУН».

М. КЛИМИШИН (про С. Ленковського)

в. Героїка. Чин

«В цій формі виявлення волі до життя криється той самий виклик долі, ворожому світові, «об'єктивному», з яким вона стремить змірятися силою і підчинити його своїй владі.

Часто ця сила виявляється як героїзм. Герой або накидує свою волю окруженню, перемагає, або не приймає цього ок-

руження, не дає йому зігнути свою нескорену волю, не хилиться перед ним, і гине, але не визнає чужої волі над собою».

Д. ДОНЦОВ

«Квінтесенція нації герої або генії... Це побігуші ноги, роботящі руки кожного народу, це лице, котре бачить усякий, це очі, котрими сам народ бачить світ в такому чи іншому забарвленні й передає це цілому організмові».

Г. ЧЕМБЕРЛЕН

«Розуміння того, що правильно, і невиконання цього вказує на відсутність сміливості».

КОНФУЦІЙ

«Бачити те, що здійснити вимагає обов'язок, і не зробити є відсутністю мужності».

КОНФУЦІЙ

«Не кажи: «Мене не переробиш... такий у мене характер...» Ні, це не характер, це недолік характеру. *Esto vir* — «Будь мужнім».

ХОСЕ ЕСКРІВА

«Ввірватися у гущу битви і бути вбитим досить легко, і це завдання посильне кожному простолюдину; але справжня сміливість у тому, щоб жити, коли час жити, і померати тільки тоді, коли настав час померати».

КНЯЗЬ КІТО

«Бусідо — шлях воїна — означає смерть. Коли для вибору є два шляхи, вибирай той, який веде до смерті. Не роздумуй! Направляй думки на шлях, який ти вибрав, і йди!»

«ХАГАКУРЕ БУСІДО»

«Я осягнув, що Шлях Самурая — це смерть.

У ситуації «або-або» без вагань вибирай смерть. Це неважко. Наберись рішучості і дій. Тільки малодушні виправдовують себе роздумами про те, що померти не досягнув-

ши цілі, означає померти смертю собаки. Зробити правильний вибір у ситуації «або-або» практично неможливо».

Я. ЦУНЕТОМО

«Бусідо (букв. «шлях воїна») є вченням про рицарську поведінку. Бусідо — це, з одного боку, моральний кодекс самураїв, а з іншого — первинний дух японської нації, який перетворився з часом у традицію».

В. ПРОННИКОВ

«Порядність є здатністю без вагань приймати розсудливі рішення згідно визначених правил поведінки... помирати, коли прийшов час смерті, наносити удар, коли настав вірний час для удару».

МЕН-ЦЗИ (з кодексу бусідо)

«Порядність являє собою кістяк, який надає твердості і стійкості. Точно так, як без кісток голова не зможе втриматися на вершині хребта, руки — рухатися, а ноги — стояти, так і без порядності ні талант, ні освіта не зможуть зробити з людської істоти самурая. Але якщо вона є, відсутність інших чеснот вже нічого не значить».

МЕН-ЦЗИ (з кодексу бусідо)

«Щирість є кінець і початок всіх речей; без Щирості не було б нічого».

КОНФУЦІЙ

«Вірним будь собі: і якщо в серці ти не відійдеш від правди — і без молитви Боги збережуть тебе в цілості».

ПОЛОНІЙ

«Ви повинні гордитися своїм ворогом: тоді успіхи вашого ворога будуть і вашими успіхами».

Ф. НІЦШЕ

«Спартанець, який б'є й катує гелота, збуджує несмак. Але той самий спартанець, який жартуючи старанно зачісує

чуприну в день, який — він добре знає — буде його останнім днем, в ущелині Тернопільській,— на нього не можемо дивитися без подиву. Бо саме тому, що спартанця навчили шанувати в собі члена пануючої нації і дивитися згори на кожного, хто не був спартанцем, як на менше варту породу,— саме тому, що не мав він співчуття до рабів, що плазували перед ним,— саме тому ніколи, ні при крайній потребі навіть, у голову спартанця не приходила думка, що він може схилитися перед чужим паном або впасти перед ворогом на коліна».

МАКОЛЕЙ

«Вмирається за погляди, але не за певності, за те, в що віряться, але не за те, про що знається».

СОРЕЛЬ

«...лише героїчне підноситься над землею, лише героїчне в стані формувати, лише хто бажає неможливого, може щось здобути»; бо лише сила запалює енергії, створює шляхетні почування й розплутує рухливі сили... Бо лише міф, диво, легенда — ідея — охоплює несвідоме, стискає в своїй владі всі сили і всіх людей, мов вітер придорожній все листя, й гонить одиниці вперед до героїзму, до незнаних берегів».

СОРЕЛЬ

«Війна для козака була така ж необхідна, як птасі крила, як рибі вода. Без війни козак — не козак, без війни лицар — не лицар. Козак не стільки не боявся, а любив війну. Він переймався не тільки тим, щоб врятувати собі життя, щоб померти в бою, як помирають справжні лицарі на війні».

Д. ЯВОРНИЦЬКИЙ

«Нам не можуть імпонувати малі армії, малі концепції й малі люди. Творити мусимо велике й захоплююче, відповідно до нашого історичного призначення. Перемога наша в руках Бога, але героїство наше в наших руках».

М. КОЛОДЗІНСЬКИЙ

«...коли вже нема розумного виходу з тяжкого становища, то треба вміти вмерти по-геройськи, щоб така смерть була джерелом сили для молодих поколінь».

М. КОЛОДЗІНСЬКИЙ

«Український націоналізм розуміє життя як постійне зусилля, чин, працю й боротьбу, як історичне завдання й змагання до дальшого творчого розвитку і за нові вартості. Український націоналізм дає історично-творчу концепцію життя й людини, бо людина своїми чинами, змаганнями, боротьбою та працею вривається в процес історичних дій та змін...»

Треба впровадити у нас культ чину, культ активного повного життя, культ праці, культ труду, героїчного змагу і культ сили. Треба плекати сильну, невсипущу волю могутості, владарності й творчості, треба плекати енергію чину. Саме український націоналізм зродився з історичних переживань і з чину визвольних змагань».

М. ОРЛИК

«Герой ризикує життям і віддає його не тому, що воно йому байдуже, що його не цінить і не цінить своєї індивідуальності. Навпаки. Він найбільш радісний творець і любить життя, який за життя і для життя нації, з усією свідомістю і радістю приймає смерть, бо над усе цінить ті ідейні вартості життя, для яких він живе. Коли тим вартостям грозить послаблення чи занепад, він, щоб зберегти їх, віддає життя, ризикує ним, бо тільки тоді для нього життя має вартість, коли ці вартості тріумфують. Для збереження і перемоги їх він існує і діє. Мати якнайінтенсивніше хотіння жити, прийняти добровільно органічно за свої ідейні вартості й вимоги національного росту, утотожити ціль свого життя із змаганням, зберегти, скріпити й поширити дужчання національних сил і задля росту їх ризикувати чи віддати особисте життя та гідно й мужньо видержати до кінця — це означає — йти дорогою національного героя».

Я. СТЕЦЬКО

«Герой, віддаючи життя за інших, не робить із себе «бідної жертви». «Жертва» — це хіба той, що, напр., будучи політичним опортуністом, сидить в тюрмі за націоналізм. Це дійсно «бідна жертва» сліпого припадку, життєвих непорозу-

мінь. Герой в діянні для загалу знаходить своє індивідуальне щастя, бо його індивідуальне щастя — це щастя загалу».

Я. СТЕЦЬКО

«Нація — це духовна спільнота. Перемогти в собі відосередні сили й нахили, супротивні основній рисі позитивних вимог, і піти по напрямних праці для загальнонаціонального добра — це не означає зробити із себе «жертву». Це означає піти шляхом призначення і волевого самовизначення людини-героя, виявити свою непересічну індивідуальність.

Створити в собі — перемагаючи й перемігши інтенсивно діючі відосередні сили,— позитивні якості такої напруги, що підносили б індивідуальності на височини недосяжних для загалу вершин,— це не самозаперечення себе, а самовиявлення, себто виявлення усіх позитивних, прометеївських динамічних ідейних сил для національного росту!»

Я. СТЕЦЬКО

«Одного націоналіста я повісив униз головою й палив на повільному вогні, вирізав з нього шматки м'яса... а він, гадюка, так і вмер, вигукуючи «Слава Україні!». От гадюка. Скільки я їх перемучив...»

*О. ДОВЖЕНКО (Щоденник. Зі слів слухача
московських вищих партійних курсів)*

«У в'язниці її примушували працювати в пральні: виводили на роботу дещо раніше, ніж нашу столярну бригаду. І ось ми, підштовхувані сторожею, виходим на асфальтоване подвір'я. Перед третім в'язничним корпусом всі, як за командою, підносили очі на вікно пральні. Там уже стояла вона — напівсива жінка, стояла не усміхаючись і вітала нас. І тоді всі — українці й литовці, жиди і росіяни, молдавани і вірмени — віддавали їй честь. Одні здимали шапки, інші ж салютували по-вояцьки. І всі мовчали. Конвоїри кожного разу бачили цей мовчазний ритуал, але теж мовчали. ...Я ...протягом трьох років, кожного ранку, у весняному сяєві і в похмурих зимових сутінках у вузькому вікні, як образ незламності, стояла жінка, зустрічаючи і проводжаючи нас».

*А. РАДИГІН (про ув'язнення Катерини
Зарицької у Володимирському централі), 1950-ті роки*

«Потім я мала щось ніби очну ставку з Катрусєю Зарицькою. Хто її раніше знав, той певно пам'ятає, що то була дуже рухлива, жива, життєрадісна людина і дуже помітна. А тут заходять слідчі Гузєєв і Салон, ми, а потім щось маленьке в червоній одежі. Про Катрусю ми думали, що вона нежива. А тут вона вітається зі мною, а рука в неї тоненька, одні кісточки і сама вона худенька. Ї каже: «На жаль, я жива», а я у відповідь: «На жаль, і я жива».

Г. ДИДИК

«Якби ви могли уявити, що таке 25 років тюрми, особливо для жінки, то визнали б за гуманніше мене розстріляти».

Г. ДИДИК (з заяви)

«Націю творить народна маса. Коли голода бере гору, тоді вона змінює ім'я і зветься вже народом. Коли її перемагають, тоді вітають кількох бідаків, а решту прозивають «розбійниками» і «бунтівниками». Такий вже є світ: голода, розбійники, бунтарі або герої — відповідно до наслідку боротьби»...

НАПОЛЕОН

2. Жертовність

«Життя людини — це боротьба, у якій необхідно напружити всі сили, які людина має! Обов'язок людини бути вільною, тобто людина повинна сама собі встановлювати дорогу і йти нею — приєднатися до того чи іншого початку світу. Тільки не можна їй зоставатися між цими початками. Бо є збіжжя і є бур'ян. Є поле і є пустир. Є залізо і є ржа — треба вибирати те чи інше, стати до боротьби на одному боці».

Ю. ЛИПА

«Наполеонівський вояк жертвував своїм життям за честь бути співтворцем «вічної» епопеї і жити в славі Франції, не протестуючи проти того, що він сам все лишиться бідаком».

СОРЕЛЬ

«Англійським підстаршинам було поставлено тоді питання: «Що є першим обов'язком вояка?» Нагороду в анкеті отримав один із підстаршин за таку відповідь: «Кажуть, що першим обов'язком вояка є загинути для свого краю. Це — неправда. Першим обов'язком вояка є дбати про те, щоб якнайбільше загинуло ворогів його краю». Чиста жертвоність (на яку такі багаті українці) — це ще не є здобування державності. Індуси-фанатики, що кидаються під важкі стопи слона британського генерал-губернатора, не будують держави».

Ю. ЛИПА

«Націоналізм, свідомий своєї ролі, дотримується правила, що порядний громадянин підкоряє свої почуття, інтереси та схильності добру Батьківщини. Він знає, що Батьківщина — це абсолютна умова його власного благополуччя й благополуччя його співвітчизників. Будь-яку особисту вигоду, що завдає шкоди Батьківщині, він сприймає як вигоду хибну. Будь-яку політичну проблему, вирішену без урахування інтересів Батьківщини, він вважає не цілком вирішеною проблемою. Отже, націоналізм зводить усі питання, що постають перед ним, до спільного знаменника, який є не що інше, як інтереси нації. Саме так чинив той римлянин, про якого писав Боссюе: любов до Батьківщини перевершувала для нього все».

Ш. МОРРАС

«Ідея відродження національної державності, скоро раз з'явилася в людській свідомості, здійсненна, якщо будить запал мас і висуває з-поміж них своїх adeptів, готових на мучеництво».

А. ВІЛЧЕР

«Є щось страхітливе у священній любові до вітчизни. Вона така неподільна, що все жертвує спільним інтересам, без жалю, без страху, не думаючи про людяність... Те, що служить загальному добру, завжди страхітливе».

ЛУІ А. СЕН-ЖЮСТ

«Не солодкі, нездійснювані обітници, а суворе підпорядкування себе безсмертним і невмолимим вимогам нації — дозволить їй стати перед світом у весь свій потужний зріст!..

Коли ми несемо ідею українського націоналізму, не сміє бути ні одного порожнього слова. Кожне гасло має вростати в нашу землю, а не засмічувати її порожньою лускою. Коли говоримо про національну спільноту, мусимо її відчувати».

О. ТЕЛІГА

«З розправи виходило б, що ОУН цілу свою діяльність зводить головно до бойової акції. Заявляю, що ні програмо-во, ні якщо йде про кількість членів у поодиноких ділянках організаційної праці, бойова акція не є єдиною, не є першою, але рівнорядною з іншими ділянками. Тому, що в цій залі розглядали атентати, що їх виконувала Організація, міг би хтось думати, що Організація не числиться з життям людини взагалі і навіть з життям своїх членів. Коротко скажу: люди, які весь час у своїй праці є свідомі, що кожної хвилини самі можуть втратити життя, такі люди, як ніхто інший, вміють цінити життя. Вони знають його вартість. ОУН цінить вартість життя своїх членів, дуже цінить; але — наша ідея в нашому понятті є така велична, що коли йде про її реалізацію, то не одиниці, не сотні, а мільйони жертв треба посвятити, щоб її таки зреалізувати. Вам найкраще відомо, що я знав, що накладу головою, і відомо вам, що мені давали змогу своє життя рятувати. Живучи рік з переконанням, що я втрачу життя, я знав, що переживає людина, яка має перед собою перспективу в найближчому часі втратити життя. Але впродовж цілого того часу я не переживав того, що я переживав тоді, коли висилав двох членів на певну смерть: Лемика і того, хто вбив Перацького...»

С. БАНДЕРА (з виступу на судовому процесі. Львів, 1936)

д. Компетентність. Успішність

«Зі всього попереднього ми бачимо, що в генезі приваблювання беруть участь багато факторів, і одним з найголовніших завжди був успіх. Кожна успішна людина, кожна ідея, яка заволодівала умами, вже на тій основі ставала недоступною жодним запереченням. Доказом того, що успіх складає

одну з головних основ привабливості, є одночасне зникнення привабливості із зникненням успіху. Герой, якого натовп піднімав шойно напередодні, може бути назавтра висміяним ним, якщо його досягне невдача. Реакція буде тим сильнішою, чим більшою була привабливість. Натовп дивиться тоді на скиненого героя як на рівного собі і мстить за те, що кланявся раніше його вишості, яку тепер не визнає.

Під впливом невдач привабливість несподівано зникає. Вона може занепасти і внаслідок заперечення, але це відбувається повільніше. Проте саме такий спосіб привабливості найбільш дієвий. Привабливість, яка заперечується, перестає бути привабливістю. Боги і люди, які зуміли надовго зберегти свою привабливість, не допускали заперечень. Щоб викликати захоплення натовпу, слід завжди тримати його на певній відстані».

Г. ЛЕ БОН

4. Націоналіст

«У протилежність ідеалам буржуазно-раціоналістичної цивілізації, що виховує «маленьку людину», людину — порошинку у вихорі індустріального прогресу, яка тільки «споживає» і ніколи не мислить себе богоподібним створінням, створінням з обмеженим поривом у життєвому чині і творчості до Вічного, націоналізм повинен плекати ідеал Людини — Лицаря, Людини — Героя, згідно тих заповітів, які залишили нам найславніші періоди історії людства: Еллада епохи колонізації, Рим в добу розбудови PAX ROMANUM, середні віки часів Хрестових походів...

Лише накреслення глобальних завдань може виховати людину великого розмаху і почувань».

О. БАГАН

«Член ОУН — це носій наших великих визвольних ідей, це полум'яний борець за їх здійснення. В нашій Організації немає місця не для тих, хто визнають ту чи іншу філософію, а для тих, хто хотіли б змінювати нашу ідею, хто не здібні захопитися всім своїм еством нашою ідеологією і програмою

і за них вмерти, хто не здібні підпорядкуватися твердій організаційній дисципліні... Без ідейно-політичної єдності своїх членів, без їх революційної дисципліни, наша Організація не могла б ніяк втриматися при житті, а не то ще вести активну затяжну боротьбу проти такої імперіалістичної машини, як большевицька».

О. ГОРНОВИЙ

«Твердо йти своєю дорогою може тільки нація людей великих характерів. Суспільність безхарактерна, навіть при чужій допомозі, не створить нічого. Завше перекидатиметься від захвату до розпачу, тратитиме голову по перших невдачах, переоцінюватиме силу перешкоди, а не довірятиме власній, хоч би й як «свідома» була свого ідеалу... Великі речі стоять у сім світі твердими характерами, бо й світ сей не є м'який».

Д. ДОНЦОВ

«Цей «фанатизм» знов-таки є невідкличним станом душі всіх діячів і учасників великих епох, усіх, що дають себе нести великій ідеї».

Д. ДОНЦОВ

«“Фанатик” — узнає свою правду за об'явлену, загальну, яка має бути прийнята іншими. Звідси його агресивність і нетерпимість до інших поглядів. Тверда віра в гасла, що він голосить, як безслівну і обов'язкову для всіх правду, любов до ідеї, яку він хоче здійснити, безмірна ненависть до всього, що перешкоджає їх здійсненню,— ось та сума переживань, яка огортає всякого правдивого революціонера, фанатика — з конечності і з натури оборонених ним думок».

Д. ДОНЦОВ

«Лицарство й героїзм українців часів Княжої Русі, войовничість, безмежне завзяття козацтва — це ті переконливі історичні «аргументи», що вказують, які ідеали й риси характеру треба виховувати націоналістичному рухові в сучасній українській людині».

КОНГРЕС УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ. Ідеологічні засади, 1990-ті роки

«В кожній спільноті мусять існувати певні **аксіоми, певні правила життя**, певні моральні і політичні накази, без яких така спільнота є отарою худоби, що вимагає герлиги чередника».

Д. ДОНЦОВ

«Політичні проблеми політичного націоналізму пов'язані в першу чергу з вихованням нової людини. Нівеляція «інтелегентствування» і заміна його прошарком раціонально мислячих інтелектуалів.

Виробити людину, підготовлену до виживання в оточуючому світі.

Людина не може вижити без інших людей, без духовної спідвії.

Обмежитись до мінімуму конфліктів, небезпек і перепон».

С. ГОРОДНІКОВ

«На кого покладатися у національній боротьбі:

- хто доказав стійкість і послідовність у своєму національному пошукові, в політичній творчості, у соціально-політичній адаптації, життєвій стверджувальності, результативній діловитості, відданості, духовній свіжості і бійцівським якостям характеру;

- виявив непоступливість до сили і чужої діловитості;

- впевнений, переконаний у своєму праві бути кращим за представників інших націй, жити краще інших, добитись більших успіхів, ніж добиваються інші;

- герой дії і переможець. Проявляє волю до боротьби за свої цілі і перемогу. Воля до перемоги, до влади — основа національного характеру;

- надає значення національному товаришуванню, національній дружбі».

С. ГОРОДНІКОВ

«Духовного і матеріального розвитку Польщі не досягнемо без формування Нової Людини — свідомої своєї відповідальності перед Вітчизною і Народом, творчої, динамічної, гідної, яка невпинно і всебічно розвиває свою особистість. Тому нашим завданням є праця виховання у мо-

лодого покоління у любові до Вітчизни і прокладання доріг для будови її потуги».

Тези. НОП

«Портрет націоналіста, змальований Кедорі, значно відрізняється від автопортрета першого. Замість героїчного вихователя свого народу ми бачимо фанатика, неспроможного дати собі раду у цьому недосконалому, корумпованому світі. Замість лідера, на якого, подібно до давнього пророка, покладено священну місію пробудження заблукалої нації та викриття психічних деформацій, породжених бездушним гнітом та надлишком штучного раціоналізму, ми бачимо лише секуляризований варіант месії часів первісного християнства, який намагається встановити царство справедливості на землі, змінюючи одні негаразди ще більшими».

Е. СМІТ

«Націоналіст домагається значних переваг для своєї нації, але його домагання неминуче нереалістичні. Тому націоналісти схильні до різкого чергування закоханого споглядання ідеальних чеснот своїх співвітчизників та ненависті, викликаної їхньою реальною поведінкою. Фіхте демонструє саме цей тип почергових змін».

К. МАЙНГОУТ

«Не всі ви єсте однаково добрі, але найгірший з-поміж вас є ліпший од доброго чужоземця, бо кожен із вас має духа самопосвяти».

А. МІЦКЕВИЧ (про поляків)

«Отже, живий організм України, живий український характер ставимо на перше місце. Все є доцільне, що служить силі українського організму. Від початку ясним є, що тільки доцільність фізичного збереження раси може бути підставою розуміння державности. Не є першим обов'язком живого організму — загинути, а лишень не датися загинути, вийти з небезпеки оборонною дорогою. Тому, коли хтось говорить про українську державність, то перше питання, що йому поставимо, буде: як уявляє він господарку не тільки духов-

ними вартостями України, але її фізичними силами, її людським матеріалом. Не можна прикриватися тим, що українці — це одна з шести найбільших груп населення Європи, отже, завжди ріками крові проложать собі дорогу до перемоги. Цей російський спосіб думання навіть для 150-мільйонної Росії був більш як небезпечний».

Ю. ЛИПА

«Найцікавішим варіантом версії націоналізму як психопатологічного феномена можна вважати дослідження групи американських соціологів університету Берклі («берклійська група»), здійснене ними в другій половині 1940-х — на початку 50-х років. Узагальнивши результати соціологічного опитування, проведеного серед американських студентів, дослідники спробували створити колективний портрет «націоналістичної особистості».

Ось яким постає образ націоналіста в їхній версії: націоналіст — це, передусім, особистість етноцентрична та авторитарна. Ясна річ, він ставиться критично до іноземців, вважає їхні мотиви підозрілими, їхні винаходи незрозумілими; він презирливо ставиться до їхніх звичаїв та вірувань, остереігається тісних контактів з ними, він упевнений, що треба контролювати їх за допомогою військової могутності, отже — він палкий прихильник сили та незалежності власної нації. Проте націоналіст схильний також вишукувати недоліки і серед власних співвітчизників, особливо серед расових чи релігійних меншин. Образ людства в його уяві — це недовіра, заздрість і нетерпимість. Встановлюючи жорсткий самоконтроль, націоналіст вимагає, щоб «ухильники», які не дбають про загальноприйнятні цінності, були суворо покарані. Він вважає, що тільки міцна влада може стримувати анархічні імпульси людської природи, він схиляється перед авторитарними лідерами і відчуває нервозну потребу в тому, щоб підкорятися могутнім представникам влади. Він є переконаним, обмеженим догматиком. Він випромінює страх і ворожість. Його більше цікавить те, що він ненавидить, аніж те, що він любить, він прагне не стільки до самореалізації, скільки до самозахисту. Всі його погляди — це стереотипні вияви хибного відчуження, песимізму й почуття незахищеності. Націоналіст — це слабке «его»».

Г. ФОРБС

«1. Одна, Єдина, Неподільна, Самостійна, Вільна, Демократична Україна — Республіка робочих людей.

2. Усі люди — твої брати. Але ... (далі вичислено кілька націй) це вороги нашого народу, поки вони панують над нами й визискують нас.

3. Україна для українців.

4. Усюди й завжди вживай української мови. Хай ні дружина твоя, ні діти твої не поганяють твоєї господи мовою чужинців, гнобителів.

5. Шануй діячів рідного краю, ненавидь його ворогів, зневажай перевертнів-відступників і добре буде цілому твоєму народові й тобі.

6. Не вбивай Україну своєю байдужістю до всенародних інтересів.

7. Не зробися ренегатом-відступником.

8. Не обкрадай власного народу, працюючи на ворогів України.

9. Допомагай своєму землякові поперед усіх, держись купи.

10. Не бери собі дружини з чужинців, бо твої діти будуть тобі ворогами, не приятелюй з ворогами нашого народу, бо ти даєш їм силу й відвагу; не накладай у купі з гнобителями нашими, бо зрадником будеш».

М. МІХНОВСЬКИЙ (10 заповідей для потреб УНП), 1902

«Наведемо найголовніші з них: шляхетність і честь; сила і войовничість; безстрашність; побратимство; обов'язковість; правдомовність. Ці засади є абсолютно необхідними для сформування в українців націоналістичного духу.

Шляхетність і честь. Коли людина служить вищим духовним цінностям, у неї розвиваються риси шляхетності і почуття честі. ... Здатність жертвувати земними цінностями задля духовних і є шляхетність. Жертвування особистими благами задля України є шляхетністю українського націоналіста. Націоналіст ніколи не опуститься до нищих вчинків, які б зганьбили його високий ідеал. Цей ідеал формує в ньому почуття честі.

Сила і войовничість. Вся діяльність організації має бути підпорядкована вихованню сильних людей. Слабкість, безвольність, безборонність необхідно оголосити абсолютно неприйнятними...

Безстрашність. ...Страх є найбільшою ганьбою для націоналіста... Сміливість, відвага, безстрашність — все це є го-

ловні ознаки сили, тому виховуючи в членах організації ці властивості, ми плекаємо силу...

Побратимство. ... Кожен член повинен знати, що товариші ніколи не залишать його в біді. Захист товариша має бути законом в організації. ... Найвищим щаблем побратимства є вмерти, захищаючи товариша... Без сумніву, що організація, яка складається з відданих один одному людей, буде воістину могутньою.

Обов'язковість. ...Ніяка організація не може ефективно працювати, коли в її середовищі панує безвідповідальність і легковажне ставлення до обов'язків... Сказав — зробив. Це основа функціонування будь-якої структури...

Правдомовність. ...Тільки правдою, яка довго і важко проростає в людських серцях, можна здобути міцну і тривалу підтримку народу. Бо коли хочеш прихилити до себе не тільки очі, а й серце людини, то необхідно говорити правду».

В. ЯВОРСЬКИЙ

«Українсько-державницький націоналізм, носієм і речником якого є Організація Українських Націоналістів, дає новий всеобіймаючий націоналістично-активістичний світогляд, нову суспільно-політичну програму, організацію сили і означені методи боротьби за державність і підстави державного будівництва та всебічного розвитку».

М. ОРЛИК

Декалог

(Десять заповідей українського націоналіста)

Я дух одвічної стихії, що зберіг Тебе від татарської потопа й поставив на грані двох світів творити нове життя.

1. Здобудеш Українську Державу або згинеш у боротьбі за Неї.

2. Не дозволиш нікому плямити ні слави, ні честі Твоєї Нації.

3. Пам'ятай про великі дні наших визвольних Змагань.

4. Будь гордий з того, що Ти є спадкоємцем боротьби за славу Володимирового Тризуба.

5. Пімсти смерть Великих Лицарів.

6. Про справу не говори з тим, з ким можна, а з тим, з ким треба.

7. Не завагаєшся виконати найнебезпечнішого чину, якщо цього вимагатиме добро справи.

8. Ненавистю і безоглядною боротьбою прийматимеш ворогів Твоєї Нації.

9. Ні просьби, ні грозьби, ні тортури, ані смерть не приневолять Тебе виявити тайни.

10. Змагатимеш до поширення сили, слави, багатства й простору Української Держави.

Автор «Декалогу» — СТЕПАН ЛЕНКАВСЬКИЙ

12 прикмет характеру українського націоналіста

1. Все готовий, це значить, що він є вояком Української Революційної Армії. Він бореться на великому всеобіймаючому фронті Української Національної Революції, віддаючи всі свої сили, готовий кожної хвилини віддати і своє життя. Український націоналіст є завжди в повній бойовій готовності.

2. Безкорисливий, це значить, що Ідею Українського Націоналізму й службу для неї ставить він вище всіх скарбів світу цього. Для неї він проміняє з радістю можливість спокійного та вигідного життя на тверду долю жовніра-борця, теплу хату на окопи чи тюрму. Щастя шукає і знаходить він у радості з боротьби й перемоги на службі Великій Святій Справі. Лише в щасті Української Нації щастя українського націоналіста. Її воля, слава й могутність — його найбільше бажання.

3. Чесний, це значить, що він ім'я націоналіста носить гідно й ніколи не сплямить ніяким нечесним вчинком. Він завжди придержується високих вимог націоналістичної моралі. Мораль опортуністичного світу родить і плекає безділля, страх, фарисейство й угоди. Мораль націоналістична — це мораль нового світу, світу чину й боротьби. Її засади взнеслі й тверді. Вона є основою чинного й чистого, мов кристал, характеру українського націоналіста, Лицаря-Революціонера.

4. Карний, це значить, що він безоглядно підпорядкований і вірний аж до смерті Ідеї Українського Націоналізму, Організації Українських Націоналістів і своїм провідникам. Кожний наказ для нього святий. Він знає, що карність — це основа організації й сили, а анархія — це руїна. Тому він завжди піддержує авторитет Проводу Української Нації в Організації.

5. Активний й підприємливий, це значить, що він бореться всіма силами, використовуючи всі можливості, кожную хвилину для добра Великої Справи — Української Національної Революції. Він не знає безділля. В нього за думкою і словом іде чин, мов за блискавкою грім. Бо життя — це рух, боротьба, а спокій — це застій і холодна смерть. Кожну ідею, організацію чи людину він оцінює по ділах, а не по словах. Пасивність — це прикмета раба. Пасивності раба протиставляє він творчу ініціативу і напружену активність борця-провідника.

6. Відважний, це значить, що він завжди відважно і невстрашно протиставиться всім перешкодам і небезпекам. Він не знає, що то є страх. Заяча вдача боягуза йому чужа і гидка.

7. Витривалий, це значить, що він завжди бореться завзято й витривало. Він знає, що без витривалости, доведеної аж до впертости, немає перемоги.

8. Рішучий, це значить, що він кожний наказ і кожную свою постанову виконує рішуче, без вагань. Постановив — зробив.

9. Врівноважений, це значить, що він в усіх випадках життя задержує повну рівновагу духу. Життя українського націоналіста повне трудів, перешкод і небезпек. Щоб їх перебороти, щоб опанувати положення і зібрати всі сили до удару в відповідне місце, треба насамперед опанувати себе. Тому український націоналіст у підпіллі й у твердому бою, в окопах і тюрмі, в тріумфі чи на ступнях шибениці завжди врівноважений, завжди однаково спокійний, гордий і усміхнений. Вміє по-лицарськи перемагати і по-геройськи вмирати.

10. Точний, це значить, що він завжди придержується точности в житті, аж до дрібниць.

11. Здоровий, це значить, що він хоче бути здоровим. Він хоче, щоб ціле молоде українське покоління було здорове. Україна потребує сильних і здорових духом і тілом синів. Тому він в міру можливості вправляє і поширює руханку та спорт, не нищить свого здоров'я вживанням отруту — не п'є і не курить — ні гулящим життям. В українського націоналіста Велика Ідея в серці, вогонь революційного духа в грудях, міцні і гнучкі м'язи, сталеві нерви, бистрий соколинний зір і слух та твердий п'ястук.

12. Обережний, це значить, що він завжди суворо придержується усіх засад конспірації.

Автор — ОСИП МАЩАК

«44 правила життя українського націоналіста»

Невмируща владарна воля Української Нації, що казала Твоїм предкам завойовувати світ, водила їх під мури Царгороду, поза Каспій та Вислу, здвинула могутню Українську Державу. Мечем і плугом зазначувала границі своєї владарности, в боротьбі проти орд сповняла історичну місію України, що проявлялася в державницьких чинах і творчих замірах Великих Гетьманів і Геніїв, що піднялися з руїни до нового революційного чину й державного будівництва, що посягає тепер владно по нове життя і творить могутню епоху Українського Націоналізму й наказує Тобі: Встань і борись! Слухай і вір, здобувай і перемагай, щоб Україна була знову могутня, як колись, і творила нове життя по власній уподобі і по своїй волі.

1. Приймай життя як героїчний подвиг і здобувай чин незламної волі та творчої ідеї.

2. Найвищим Твоїм законом і Твоїм бажанням є воля й ідея Нації.

3. Будь гідним виконавцем заповітів великих синів Твоєї Нації і борись та працюй для великого майбутнього.

4. Твоїм найбільшим добром і Твоєю честю є сила і велич Твоєї Нації.

5. Залізна дисципліна супроти Ідеї та Проводу й обов'язок праці є Твоєю чеснотою.

6. Пам'ятай, що Україна покликана до творення нового життя, і тому працюй для її могутности й розвитку.

7. Плекай Духа волі й творчості, неси всюди ідею Правди України і закріплюй в життя її історичну місію.

8. Твоєю найбільшою любов'ю є Українська Нація, а Твоїми братами всі члени української національної спільноти.

9. Будь вірний Ідеї Нації на життя і смерть і не здайся, хоч би проти Тебе був увесь світ.

10. Красу і радість життя вбачай у невпинному стремлінні на вершини духа, ідей і чину.

11. Могутній Бог княгині Ольги і Володимира Великого жадає від Тебе не сліз, ані милосердя чи пасивного роздумування, але мужности й активного життя.

12. Знай, що найкраще віддаси Богові почесність через Націю та в ім'я Нації чинною любов'ю до України, суворою мораллю борця та творця вільного державного життя.

13. Здобувай знання, що допоможе Тобі опанувати світ і життя, піднести Україну й перемогти ворогів.

14. Будь свідомий того, що Ти є співвідповідальним за долю цілої Нації.

15. Пам'ятай, що найбільшим злочином є шкодити своїй Нації.

16. Твоїми ворогами є тільки вороги Твоєї Нації.

17. З ворогами поступай так, як того вимагає добро і велич Твоєї Нації.

18. Знай, що найкращою ознакою українця є мужній характер і вояцька честь, а охороною України — меч.

19. Постійно пізнавай, удосконалюй себе, і здобудеш світ і життя.

20. Знай, що світ і життя — це боротьба, а в боротьбі перемагає той, хто має силу.

21. Тоді Ти повна людина, коли перемагаєш себе і постійно стремиш до вершини.

22. Знай, що в боротьбі перемагає той, хто не заломлюється невдачами, але має відвагу піднятися з упадку й завзято змагає до цілі.

23. До перемоги треба витривалости й постійного зусилля в діланні і боротьбі.

24. Кожночасно будь готов на найбільший чин, але при тому не занедбуй щоденної праці.

25. Будь перший в боротьбі і перемогах життя, щоб здобути для Нації вінець перемоги.

26. Живи ризиком, небезпеками і постійним змагом, а погорджуй всякою вигодою і спокійним життям філістра.

27. Радо й без нарікань виконуй покладені на Тебе обов'язки, щоб власною працею й наявними вартостями здобути собі право на провідництво.

28. Пам'ятай, що провідництво вимагає постійних трудів і великих зусиль.

29. Будь сильний і незламний навіть в обличчі смерті і всяких терпінь.

30. Став гордо чоло небезпекам, а на удари життя відповідай збільшеним зусиллям праці й боротьби.

31. Пам'ятай, що милостиню приймає тільки немічний прошак, що не може власною працею і власними вартостями здобути собі право на життя.

32. Не покладайся на нікого. Будь сам творцем свого життя.

33. Будь скромний і шляхетний, але не знай, що значить слабкість і покора.

34. Співчуття з велетнями духа Тебе підносить, співчуття з підлими й безхарактерними людьми ослаблює. Подай братню руку тим, що хочуть, як і Ти, йти на верхів'я.

35. Не завидувай нікому. Приймай те, що здобудеш власною працею і вартістю.

36. Будь товариський. Зав'яжуй побратимство духа, ідеї і зброї в житті, праці й боротьбі.

37. Зв'яжуй тісно своє життя з життям Нації. Віддай Україні свою працю, майно, кров.

38. Гидувай всякою лицемірною облудою і хитрим фальшем, але перед ворогом укривай таємні справи і не дайся заманити в наставлені сіті, для здобуття ж тайни від ворога вживай навіть підступу.

39. Шануй жінок, що мають стати Тобі товаришками духа ідеї і чину, але гидувай розгнуданими.

40. Ціни високо материнство як джерело продовження життя. З Твоєї родини створи кивот чистоти раси Нації.

41. Люби й опікуйся дітворою, як молодістю майбутнього Нації.

42. Плекай фізичні сили, щоб тим видатніше працювати для своєї Нації.

43. Будь точний. Вважай за втрачену частину життя кожену хвилину, що пройшла без діла.

44. Що робиш, роби совісно й так, якби воно мало стати останнім і найкращим свідомством про Тебе.

«10 заповідей українця-волютариста»

1. Ти є людина, поки стремиш піднятися.

2. Твори себе сам.

3. Не роби зі себе предмета власної любові і звільнишся від вічного страху, що є твоїм щоденним гостем.

4. Убий все, що хоче твого знищення й упадку.

5. На світі ти не сам: дивись, слухай і пізнавай, щоб не зупинився передчасно.

6. Здобувай світ світлом і духом, бо темнота потрібна до смерті, а спокій для тіла.

7. Стремись до вершин і подай руку тим, що мають тугу за летом.

8. Будь твердим до себе і будеш справедливий.

9. Не піддайся і коли ти розп'ятий.

10. Радій, що ти є і що шлях твій нескінченний».

З ВИШКІЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ ПРОГРАМИ «ОЛЕГ», 1950-ті роки

Вродились ми великої години
З пожеж війни і полум'я вогнів,
Плекав нас біль по втраті України,
Кормив нас гнет і гнів на ворогів.
І ось ідем у бою життєвому
Міцні, тверді, незломні мов граніт,
Бо плач не дав свободи ще нікому,
А хто борець, той здобуває світ.
Не хочемо ні слави, ні заплати,
Заплатою нам радість боротьби:
Солодше нам у бою умирати,
Ніж в пугах жити мов німі раби.
Доволі нам руїни і незгоди;
Не сміє брат на брата йти у бій.
Під синьо-жовтим прапором свободи
З'єднаєм весь великий на́рід свій.
Велику правду, для усіх єдину,
Наш гордий клич народові несе:
Батьківщині будь вірний до загину,
Нам Україна вища понад все.
Веде нас в бій борців упавших слава.
Для нас закон найвищий та приказ:
Соборна Українська Держава
Міцна й одна від Сяну по Кавказ.

ГІМН ОУН

«Бандерівці! Як часто чув я цю назву під час мого довголітнього перебування в неволі. Скільки гордості було в ній, коли її вимовляли вороги Москви й комунізму, скільки ненависті, коли цю назву викрикували чекісти! Бандерівці! — це був для нас бойовий клич, гасло. Бандерівці — звалося полум'я, що його не могла згасити найстрашніша буря терору.

...Там, де ставали вогні розрухів, бандерівці творили авангард. Так було на Далекому Сході, так було в Казахстані, в Сибіру, над Льодовитим морем. Серцем і мозком наростаючої революції були бандерівці».

А. ФУРМАН (політв'язень із Східної Німеччини), 1940—50-ті роки

«Люди назагал стають націоналістами не внаслідок сантиментів та сентиментальності — байдуже, атавістичних чи

ні, таких, що мають підставу чи заснованих на міфах; вони стають націоналістами, бо їх змушує до цього реальна, об'єктивна, практична потреба, незалежно від того, наскільки затемненим є усвідомлення цього».

Е. ГЕЛНЕР

5. Провідництво

«Найголовніше тут наступне: ніхто ніколи не повинен залишатися без начальника — ні чоловіки, ні жінки. Ні в серйозних заняттях, ні в іграх ніхто не повинен привчати себе діяти на власний лад — ні, завжди — і на війні, і в мирний час — слід жити, постійно оглядаючись на начальника і слідувати його вказівкам».

ПЛАТОН

«Якщо правитель розпочне виховувати доброчинність, люди потягнуться до нього; з людьми до нього прибудуть землі; землі принесуть йому достаток; правильне його використання примножить багатство. Доброчинність є джерело, а багатство — підсумок.

...Ніколи ще не було, щоб правитель був доброзичливим, а народ не любив доброчинність».

КОНФУЦІЙ

«Неможливо, щоб правителем народу ставав той, кому народ не довірив свого серця».

МЕН-ЦЗИ

«Коли правитель любить те, що любить народ, і ненавидить те, що ненавидить народ, він той, кого називають батьком народу».

КОНФУЦІЙ

«1. У давнину всі, хто дбав про державу, неодмінно перш за все просвіщали свій народ і любили своїх людей.

2. Є чотири незгоди: коли в державі немає згоди, не мож-

на виставити військо; коли у війську немає згоди, не можна виступати у табір; коли у таборі немає згоди, не можна вирушити і вступити у бій; коли у битві немає згоди, не можна добитись перемоги.

3. Тому, якщо володар, який знає Шлях, хоче підняти свій народ, він перш за все встановлює згоду і тільки потім береться за велику справу».

У-ЦЗИ

«Шлях — це коли досягають того, що думки народу однакові з думками правителя, коли народ готовий разом з ним померти, готовий разом з ним жити, коли він не знає ні страху, ні сумнівів».

СУНЬ-ЦЗИ

«Полководець для держави — все одно що кріплення для воза: якщо це кріплення підігнано щільно, держава неодмінно буває сильною; якщо кріплення розійшлось, держава неодмінно буває слабкою».

СУНЬ-ЦЗИ

«Роль всіх великих ватажків головним чином полягає в тому, щоб створити віру, все одно, чи релігійну, політичну, соціальну, чи віру в яку-небудь справу, людину чи ідею, ось чому їхній вплив був завжди дуже великим. Зі всіх сил, якими розпоряджається людство, сила віри завжди була найбільш могутньою, і не даремно у Євангелії говориться, що віра може зсунути гори. Дати людині віру — це подесятити її сили. Великі історичні події створені були невідомими віруючими, вся сила яких полягала у їхній вірі».

Г. ЛЕ БОН

«Зазвичай ватажки не належать до числа мислителів — це люди дії. Вони не володіють проникливістю, тому що проникливість веде зазвичай до сумнівів і бездіяльності. Найчастіше ватажки бувають психічно невірні важеними людьми, напівсхибленими, які стоять на грані безумства. Яка б не була безглузда ідея, яку вони захищають, і ціль, до якої вони прагнуть, їхні переконання неможливо похитнути жодними доказами глузду. Презирство і переслідування не ство-

рюють для них враження або ж тільки ще сильніше збуджують їх. Особистий інтерес, сім'я — все ними приноситься в жертву. Інстинкт самозбереження в них счезає до такої міри, що єдина нагорода, до якої вони прагнуть, — це мучеництво. Напруженість їхньої власної віри надає їхнім словам величезну силу навіювання. Натовп завжди готовий слухати людину, обдаровану сильною волею і яка вміє діяти на неї навіюючим чином».

Г. ЛЕ БОН

«Абсолютизм в першу чергу вимагає від володаря безпристрасності, чесності, відданості своєму обов'язку, енергійності і духовної скромності».

БІСМАРК

«При старих сталих військах генерали грали важнішу роль, ніж політики. Але в останній війні, коли нація була військом, було інакше. Найнебезпечнішою зброєю на війні є не тяжкі армати, лише здібність (провідників) кріпити серця...»

Л. ДЖОРДЖ

«Коли б Керенський мав хоч би один грам державної відваги, ніколи б совети не отримали для себе всієї влади, а Ленін не дочекався би свого тріумфу».

БІРКЕНГЕД

«В еллінстві провідник — це мистець, що творить усе ново, незважаючи на попереднє. В готизмі провідник — це висловник ритму традицій своєї групи чи племені. Трипільство має ідеал проводу в понятті «батько». Провідник — це той, хто узнає в кожному із своїх підвладних «дитину», «сина». Загалом усі три елементи характеру представляють вождя, як того, хто собою висловлює щось вище і на підставі цього порядкує».

Ю. ЛИПА

«Англійський провідник-індивідуаліст має стільки імперіалізму, містицизму, ідейности, волі та розуму, що він свій — даний йому, як й українцеві од природи — індивіду-

алізм та анархізм потрафить обмежити суверенною верховною владою одного (монархією) і обов'язком супроти своїх підвладних. Звідси англійська вірність монарха підвладним і підданам монархові; звідси вірність поодиноких вождів своїм підвладним і їх відповідальність перед ними; звідси вірність підвладних вождям... Українському провідникові таке обмеження вродженого йому індивідуалізму та анархізму дається дуже трудно».

В. ЛИПІНСЬКИЙ

«Ніякий індивідуалізм українців не сміє вийти поза межі групи, межі звичайності. Провідник українських людей — це їх висловник. Він не накидає їм своїх фантастичних експромтів і не екситує екстатичними видами, як це є в людей номадського кола. І це є традиція провідництва».

Ю. ЛИПА

«Чи то буде вибір отамана чумацької валки, або навіть парубоцької ватаги, чи пошана для королівського або гетьманської маестату — підставою буде завжди поза кваліфікаціями воєначальника чи провідника — передусім його моральна вартість. Тому найвищий, найвеличніший провідник для українця — це той, що найповніше висловлює собою моральну справедливість. На другім місці лише треба згадати про те, що він має бути й особисто талановитим і продовжувати давні традиції...»

Ю. ЛИПА

«...не легко добре провадити людей з такими складними характеристиками, як українці».

Ю. ЛИПА

«Хто готується на провідника, мусить вчитися спочатку бути вірним невеличкому гуртові, бути його патріотом і боронити його честь. Лише ті, що потраплять бути вірними якомусь невеличкому колективові, будуть вірними і великому колективові — НАЦІЇ».

О. ТЕЛІГА

«Уміти йти самому проти всіх, проти існуючої дійсності в ім'я тої, що настає, віра в своє післанництво — ось приклад провідника... Вміти повести маси проти одних і підпорядкувати другим нормам — ось на чім полягає прикмета провідника: того, що вміє командувати».

Д. ДОНЦОВ

«Ми не знали, як довго триватиме наше інтернування і що Польща гадає робити з нами далі. Думаючи над засобами, якими можна добутися на волю, не забували ми при цьому ніколи нашої мети: дальшої організованої активної боротьби».

Є. КОНОВАЛЕЦЬ

«В українському словникові немає українського відповідника для слова капітуляція».

З. КОССАК

«Б. Хмельницький був відважний, хитрий, завзятий; мав інстинкт війни... Вся його влада спиралась на переконанні всіх козаків, що він міцно зв'язаний з їхніми інтересами. Його амбіції, правдиво сказати, були наслідком патріотизму або абсолютної відданості до цієї дивної спілки, яку називаємо запорозькою армією. Дух її установ було єдине, чого він ніколи не зрозумів, і в плані, який він завжди переслідував, не стояло сформувати націю, але полки жовнірів, щоб кожен мав під своєю владою декілька прислужників, що згодом мали стати також жовнірами. Він хотів заснувати таку аристократію, як польська, але менш жорстоку і доступну для кожної відважної й порядної людини...

Занадто слабкий здобути сам собі самостійність, він повинен був прийняти союзників, яких давали йому обставини, і завжди вибирав таких, які не могли б ним командувати. Ми бачимо, що тільки при останній крайності він погодився на царський протекторат, і, здається, незабаром вже каюся. З дуже посередніми засобами, з союзниками, для яких він був завжди непевний, що змінiali його також легко як і він їх, зумів затримати Україну вільну від чужинецького ярма на протязі десяти років. Він міг би, можливо, заснувати її незалежність, коли б молодшим був захопив владу або міг передати свій авторитет такому ж здібному провідникові, як сам був».

П. МЕРІМЕ, 1854

«В посвяті для ідеї, в праці, творчості й боротьбі для добра національної спільноти відбувається природний добір найкращих і найбільш активних одиниць з усіх верств, що здобувають собі право провідництва своєю вартістю, характером і здібністю продуктивно діяти. Суспільно-продуктивна праця, здібність проводити й організувати життя, творчість і посвята для добра нації визначає провід.

Більший обов'язок праці, моральна дисципліна і більша відповідальність перед минулими і майбутніми поколіннями за долю цілої нації є передумовою права провідництва.

Засада провідництва — особистої відповідальності й більше продуктивної праці, вимога вмілості, інтегральності й розподілу праці під кутом потреб цілості — це засади організації проводу, оперті на духово-ідейній зв'язі спільноти».

М. ОРЛИК

«Провідництво — це вимога: сильної особовості, більшого обов'язку праці, більшої самодіяльності й більшої відповідальності.

Провідництво — це розподіл і організація праці, відповідно до здатностей особовості під кутом розвитку всіх сил нації.

Провідництво — це синтез і еманція всіх творчих сил нації для піднесення її могутності та творчості.

Провідництво — це власним прикладом вести, краще організувати й кермувати національно-суспільним життям. Тільки той, хто більше та краще працює, хто почувається до більшого обов'язку й відповідальності, хто краще творить і краще організує життя, хто власним прикладом підносить других і веде, хто проявляє сильнішу особовість — той стає провідником.

Треба нам якнайбільше плекати культ провідництва, авторитет і вартість проводу та якнайбільшу зорганізованість і дисципліну».

М. ОРЛИК

«¹³ А Він відповів і сказав: Усяка рослина, яку насадив не Отець Мій Небесний, буде вирвана з коренем.

¹⁴ Залишіть ви їх: це сліпі поводитарі для сліпих. А коли сліпий водить сліпого, обоє до ями впадуть...»

ЄВАНГЕЛІЄ від МАТФІЯ 15:13-14

а. Провід

«Стало зрозумілим, що причини поразки Української Революції полягали в слабкому проводі, відсутності чіткої, сильної і войовничої ідеології, яка б відповідно виробляла і гартувала характер Нації. Отже, постала потреба в новому проводі і кінцевому оформленні нової ідеології».

О. БАГАН

«Об'єднання, яке не хоче бути засуджене на безчин або розвал, чи сторпедування провокацією зсередини, повинно бути злукою людей, оживлених одинаковим, спільним всім духом, з'єднаних на підставі суворого добору, старанного пересіювання».

«...Об'єднання тоді тільки буде міцним, коли буде злукою луччих, не всяких!»

Д. ДОНЦОВ

«Поширена думка, що в проводі може бути кожний, кого виберуть; що політичний провідник це або фахівець, або добрий адміністратор, або спритний бізнесмен. Але такі погляди панують в близьких до розпаду спільнотах. Щоб бути провідником, не вистане перестудіювати конституцію, парламентський правильник. Не вистачить провідникові мати виборчі голоси. Ще щось він мусить мати... Мудреці й пророки, послані Богом Україні, знали добре, що провідна верства, коли вона дійсно є такою,— це зовсім інша порода людей. І розумом, і серцем, і волею високо стоять вони над масою народу, над пересічною людиною».

Д. ДОНЦОВ

«Підставою сили й розвитку національно-суспільного життя є *сильний провід, сильна особистість і зорганізованість*. Зокрема Україні треба сильної провідної верстви, суспільно-активної особистості й якнайбільшої зорганізованості. Українцям треба залізної дисципліни й ще раз дисципліни внутрішньої, дисципліни духа й волі, дисципліни почувань, дисципліни боротьби й праці, дисципліни національної спільноти й державного життя, дисципліни суспільно-політичного й господарського життя, дисципліни моралі й виховання. З од-

нієї сторони: характер, духовність, світогляд, мораль, ідея національної спільноти, ідея державності, ідея української соціальності, а з другої сторони вимога сильного проводу, організованості й особовості — це підстави розвитку національно-суспільного життя українського народу».

М. ОРЛИК

«Провідна верства, національна еліта, дбає не лише про задоволення потреб даної суспільності, жиючого покоління, але вона втілює і висловлює всі історичні завдання і потреби **цілої нації** в її історичному ставанні, **вона є виявом сили, життєздатності й всіх творчих елементів**, удержуючи тяглість проводу, організації кермування і розвитку цілого національно-суспільного життя. Також проводу нації не творять ті люди, що переходово при владі чи мають у своїх руках адміністративний апарат, як це діється в демоліберальних державах з партійним парламентаризмом або в державах абсолютної монархії, деспотії чи в поліційній державі військової чи бюрократичної диктатури, опертої на фізичному насильстві (царат, совіти, монархічна Іспанія і так далі). Правдивим проводом нації, правдивою національною елітою є всі найкращі, найактивніші й найбільш продуктивні елементи з усіх верств, що представляють потреби **суспільності, нації й держави**. Не раз треба посвятити життям і майном даного живучого покоління, щоби виробити і вдержати провідне місце для своєї нації, здобути для неї нові простори і сили розвитку...»

М. ОРЛИК

«Мірилом вартості проводу є не походження, приміром родова аристократія, не матеріальний стан чи суспільне становище, не сама освіта, але моральна вартість, сильний характер, здібність до продуктивного діяння і праці для добра загалу.

Хто найкраще й найбільше працює для добра нації, той здобуває собі своєю вартістю і здібністю право провідництва, яке накладає більше обов'язків і більше зусиль і більше відповідальності.

Правдивий провід цінує *ідеалізм* і *героїзм*, бо дбає не про свої власні інтереси, але про добро цілості. Силою свого духа, запалу й відданості ідеї, яку приносить, здобуває душі й серця загалу і пориває їх до кращого, нового життя».

М. ОРЛИК

Провід мусить вірити у власні сили і здібності та в сили свого народу, щоби його привести на вищий рівень розвитку. Провід мусить відзначатися силою волі, могутністю, владарністю і здобувчістю, здібністю до продуктивної праці і творчості, щоби здобути собі право провідництва і його оправдати в праці і боротьбі. Провід мусить бути войовничого, хороброго, мужнього характеру, щоби встоятися у боротьбі і суперництві. Провід не має лише «панувати», але тим більше працювати корисно і продуктивно, вважаючи це своїм обов'язком. Провід несе більшу відповідальність не лише за себе, але й за других, за долю цілої нації».

М. ОРЛИК

«Бо сильний провід, сильна зорганізованість народу, є підставою сили нації й держави. Боротьба за державність і організація державного життя вимагає від нас плекати й засвоїти собі якнайбільше *організаційних і провідницьких здібностей*, володарських, героїчних і здобувчих прикмет, бо все треба буде творити й організувати власною силою й працею, щоби Україна дорівняла провідним народам світу».

М. ОРЛИК

«Не нарікати, отже, на обставини (і деінде були вони не ліпші), ні на масу (вона зіплена у нас з глини, з якої Господь творить вибрані народи), лише тямити, що треба небуденного творчого шалу, щоби вдихнути в ту глину іскру життя. Не програмами виховуються і стоять еліти, лише характерами і духом, який ті мертві програми щойно одушевляють. Без радикального психологічного переродження проводу — з цієї глини нічого не вийде. Бо — слушно сказав Міхеліс — ніколи провідники не уступають місце масі, тільки завжди новим провідникам...»

Д. ДОНЦОВ

б. Організована меншість

«Нація, як усі великі символи культури, це внутрішнє посідання немногих людей».

О. ШПЕНГЛЕР

«...Як швидко такий уряд зложила би жменька одиниць, що мали б впливи в країні, та яких головний мотив при устремлінні привернути якийсь уряд, була б любов влади. Нарід ніколи не домагається уряду, скрізь уряд повстає сам собою. В історії народів ще ніколи не сталося, щоб нарід підняв початкові кроки для формування уряду. Уряди завсіди устанавлялися меншістю, що шукала влади, але ніколи більшістю, що шукала охорони».

ВОРД

«Лише сьогодні може хтось уявляти, як істинні носії Духу чи Традиції переслідують людей для того, щоб захопити їх і поставити на відведене їм місце — словом, що вони «керують» людьми, чи мають якесь особисте зацікавлення у тому, щоб встановити та утримувати ті ієрархічні відносини, за яких вони б виступали в ролі незаперечних володарів. Це було б смішно і безглуздо. Насправді основа традиційного поділу суспільства — це більшою мірою усвідомлення нижчим прошарком суті ієрархічних стосунків. Не вищому потрібні нижчі, а навпаки. Суть ієрархії в тім, що в деяких людях реально існує зародок духу, який в інших перебуває лише в стані ідеалу, передчуття, розсіяного зусилля. Тому одних беззастережно тягне до інших, і їх нижче становище — це не зовсім підпорядкування чомусь чужому, а своєму власному істинному «я». У цьому таємниця готовності до жертви, героїзму, вірності в традиційному світі, а, з іншого боку, престижу, авторитету та спокійної влади, на яку не міг би розраховувати важкоозброєний тиран».

Ю. ЕВОЛА

«Отже, поділ суспільства на маси та на добірні меншини є поділом не на суспільні класи, а на класи людей, і тому не може покриватися з ієрархізацією на вищі і нижчі класи. Ясно, що серед вищих класів, коли вони справді такими є, скорше можна знайти людей, що вибрали «велику колісницю», тоді як нижчі класи звичайно складаються з одиниць недоякісних. Але, в істоті, в межах кожного суспільного класу є маса і правдива меншина. Як ми далі побачимо, наш час характеризується перевагою маси й плебсу, навіть у групах із традицією добору. Отак в інтелектуальнім житті, що самою своєю істотою вимагає і передбачає кваліфікацію, по-

мічається поступовий триумф псевдоінтелектуалів некваліфікованих, не здатних до кваліфікування і самою своєю психікою дискваліфікованих. Подібно в рештках чоловічої та жіночої «шляхти». Натомість нерідко зустрічаємо сьогодні серед робітників, що раніше могли правити за найкращий приклад так званої «маси», шляхетно здисципліновані душі».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Крім цієї єдності всіх ділянок життя і вміння всі ділянки організувати й ними кермувати для добра цілої Нації-Держави, та активна **провідна меншість** мусить бути **органічно зв'язана зі загалом**; більшістю, яку мусить постійно своєю працею і творчістю активізувати, запліднювати і підтягати догори, щоби не була відділена від того резервуару свіжих сил. Якщо загал буде пасивний і мало продуктивний, то буде колодою гальмувати найкращі почини провідного активу і не буде допливу нових, здібних провідних одиниць. Провідний актив — це неначе протоплазма в клітині, що оживляє і в'яже в одну цілість цілий організм, це неначе кров і нервова система, що оживляє і порушує цілим організмом. Знову ж цілий організм доставляє своїх животних сил і енергій.

Для наростання нового проводу треба, з одної сторони, відповідної духово-ідейної **атмосфери**, насиченої ідеалізмом, героїзмом, запалом творчості, енергією чину й здобувчості, з другої сторони, треба відповідних **засад і методів суспільно-політичної організації й селекції проводу**».

М. ОРЛИК

«З другого боку, народня більшість — з огляду на свою масовість і неоформленість — мало придатна до тяглої, планової, систематичної чинності в широкому державному масштабі. Виявляючись у рішачих моментах у вигляді стихійних здвигів і зривів, її енергія в нормальних часах розпливається, розпорошується в тисячах дрібниць серед сірих життєвих буднів. Координація цієї енергії, уложення її в певну, постійно й правильно діючу систему, де рішають план, свідомість цілей і способів їх досягнення — належить вже еліті, провідній меншості нації. Мобілізуючи всю чинність народу, висуваючи перед ним і розділюючи поміж окремими соціальними прошарками завдання, правильно вчуваючись в їх збірні устремління — провідна меншість веде

нарід за собою на шляхи його загального розвитку. Як бачимо, саме життя логічно розділює ролі маси й еліти. Коли завдання останньої означаються вже самим її змістом, то маса — це те середовище, де народжується творча індивідуальність, де наростають і акумулюються збірні будуючі потенції, бо без них не лише була б неможливою провідна функція еліти, але зникли б усіякі життєві підстави її власного творення».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Хто впроваджує у світ і здійснює якусь ідею? Провансальці, демократи і прочі народолюбці відповідали — завше народ! Ми відповідаємо — ніколи народ! Народ є для всякої ідеї, чи в її статичному, чи в динамічному стані — чинник пасивний. Той, що приймає. Чинником активним, тим, що несе ідею, тим, де ця ідея зароджується, є — активна, або ініціативна меншість. Називають її різно: «класово свідомий пролетаріат» (в протигагу до переважаючої маси «несвідомого»), «національно свідомі інтелігенція», «аристократія», «правляча кліка», «тирани» (її політичні твори: СРСР, фашистівська держава, «Unegalitare» або «Furedemokratie» (Alf. Weber), але — суть цієї меншости та її роль в усіх громадських одиницях та сама. Це група, яка формує, неясну для «неусвідомленої» маси, ідею, робить її приступною цій масі і, нарешті, мобілізує «народ» для боротьби за цю ідею».

Д. ДОНЦОВ

«Творчі особи в авангарді цивілізації, що впливають на нетворчу більшість через механізм мімесісу, можуть зазнати невдачі з двох причин. Одну з них можна назвати негативною, а іншу позитивною».

А. Д. ТОЙНБИ

«Суспільність утримується спершу «інтера́кціями» між одиницями, а пізніше створює собі осібні органи влади, що ведуть самостійне життя... Ці меншості є органи груп, що існують самі для себе. Там, де ці органи ще не сформовані,— там особисті елементи мають субстанціональне існування (лиш там грає роллю «нарід»). Коли ж ціправлячі групи зор-

ганізуються, вони розпочинають власне існування, незалежне від членів групи. Ці органи (а ніколи «наряд») заступають ідеї і сили, які утримують групу в данім стані. Спільноти, що не вміли витворити собі таких органів, таких самостійних меншостей, які стояли б понад одиницями, втілюючи в собі устремління й завдання групи,— кінчили катастрофою».

Д. ДОНЦОВ (за Г. ЗІММЕЛЕМ)

«Отже, в великім числі випадків, інтерес, який каже заступити юрбу меншістю, походить з того, що стисліша група... має більше свободи в руках, більш легкості, щоб зібратися, більш точності в чинах».

Г. ЗІММЕЛЬ

«Коли це заступництво конче потрібне, але юрба ще не має свого провідного органу, то меншість, що здібна провадити нею, «мусить завоювати тяжкою боротьбою впливи на масу»».

Д. ДОНЦОВ

«Всі революції, через які якась політична групка, поважаючи свій уряд, знов ставить законодавство і адміністрацію під безпосередні впливи особистих ініціатив, є соціологічні феномени цього порядку... Але кличе маси на арену — знов-таки меншість! Отже при всякім стані суспільності, для утримання її при життю, для успішної оборони і всякої акції взагалі — неминучою умовою є існування активної, відважної, спрагненої влади меншости, цієї правдивої носительки великих ідей, найважнішого чинника історії».

Г. ЗІММЕЛЬ

«Під час революції 1917 р. всі українські партії були **об'єднані** в Центральній Раді, а всі партії в Росії були **роз'єднані**, і більшовики провадили громадянську війну з усіма: правими, лівими, монархістами і соціалістами. І все ж **роз'єднана** Московщина перемогла об'єднану Україну. Чому?»

Д. ДОНЦОВ

6. Ієрархія

«¹⁰ Та Мойсей сказав до Господа: О Господи, я не промовець ні від учора, ні від позавчора, ані відтоді, коли Ти говорив був до Свогого раба, бо я тяжкоустий та тяжкоязикий.

¹¹ І сказав йому Господь: Хто дав уста людині? Або, Хто робить німим, чи глухим, чи видючим, чи темним, чи ж не Я, Господь?

¹² А тепер іди, а Я буду з устами твоїми, і буду навчати тебе, що ти маєш говорити.

¹³ А він відказав: Молю Тебе, Господи, пошли іншого, кого маєш послати.

¹⁴ І запалав гнів Господній на Мойсея, і Він сказав: Чи ж не Аарон твій брат, Левит? Я знаю, що він добре буде говорити. Та ось він вийде навпроти тебе, і побачить тебе, і зрадіє він у серці своїм.

¹⁵ І ти будеш говорити до нього, і вкладеш слова ці в уста його, а Я буду з устами твоїми й з устами його, і буду навчати вас, що маєте робити.

¹⁶ І він буде говорити за тебе до народу. І станеться, він буде тобі устами, а ти будеш йому замість Бога».

БІБЛІЯ. ВИХІД 4

«...вся наша історія аж до половини 19 віку свідчить, що ідея ґієрархічності, кастового укладу суспільності була незрушним правилом нашого національного життя».

Д. ДОНЦОВ

«Ґієрархизація суспільності й на ній збудований державний лад з окремою, своїми здібностями, расою й положенням відгороженою від інших, з генієм командування і проводу кастою,— є конечна передумова правильного діяння суспільного організму».

Д. ДОНЦОВ

«Що ліпше — ми чи народ? Народові за нами, чи ми за народом? Ми повинні схилитися перед народом ... але ... під однією лиш умовою і це *sine qua non*: щоб народ і від нас прийняв багато з того, що ми принесли з собою. Ми не мо-

жемо знищитися перед якою б то не було його правдою; на-
ше хай останеться при нас і ми не віддамо його нізачо в сві-
ті, навіть у скрайнім разі, за щастя поєднання з народом».

Ф. ДОСТОЄВСЬКИЙ

«Зібрати суспільність під прапор однієї ідеї ніколи не
можна «через погодження суперечностей вогню з водою»,
але — через згуртування тих, які стоять при даній ідеї, і зму-
шення до послуху тих, хто по-доброму не хоче її визнати».

Р. ДМОВСЬКИЙ

«Ми поклонились народові, як животворчій стихії, яка
мусить залічити всі рани ... битія нашого, яка мусить одвіт
дати на всі наші питання про індивідуальну і общеську сво-
боду, про індивідуальне і людське щастя... Куди нарід наш
сам схоче йти, так і буде».

П. ЖИТЕЦЬКИЙ

«Усунути принцип негативного відбору кадрів — просу-
вання вверх людей з психологією холопа».

Р. ПЕРІН

7. Еліта

«Рицарство само по собі є поезія життя».

ШЛЕГЕЛЬ

«Одне стадо — жодного пастуха».

Ф. НІЦШЕ

«Панування над світом належить тим, хто вміє сказати НІ».

ГЕЛЬО

«Шляхетні — вони не для привати жили чи матеріальних
благ, а найвище ставили Бога, честь і свою велику справу,

над всім дочасним, особистим. Мудрі, знали вони таємні закони розцвіту й занепаду спільнот, проникаючи зором за поверхню явищ, заслону часу, в їх суть і майбутнє. Мужні — вміли ставити чоло небезпеці і здійснити ризикові задуми, служити тільки ідеалові, правді своїй, не підлещуючись ні царям, ні юрбі, ні подіям.

Ці три прикмети: шляхетність, мудрість, відвага — три основні прикмети володарської кляси... шляхетного не підкупиш, мудрого не обдуриш, мужнього не залякаєш!»

Д. ДОНЦОВ

«Для подібної Гри необхідною була певна сума якостей, яка, власне, і характеризувала людину як «шляхетну». Серед тих якостей високе місце посідали щедрість, мудрість і справедливість. Але особливе місце посідала чеснота, яку називають мужністю. У різних арійських мовах це слово містило в собі цілий семантичний комплекс: «сила», «доблесть», «багатство», «право», «добррозичливість», «великодушність», «добре господарювання». Плекання таких якостей на основі життя воїнів та шляхетної верхівки у будь-якому здоровому суспільстві неминуче приводить до розквіту ідеалу лицарства та лицарської поведінки. Людина лицарського, шляхетного роду мусила підтверджувати свою доброчесність активними виявами сили, спритності, хоробрості, дотепності, мудрості та щедрості. Згодом, у більш розвиненому суспільстві підготовка індивіда до шляхетського життя поступово переростає у виховання для життя всередині держави й заради держави».

В. СКЕЛЯ (за Й. ГЕЙЗІНГОМ)

«Молоді люди повинні вдома проявляти шанобливість до батьків, серйозно і чесно відноситися до справи, безмежно любити народ і зближуватися з людинолюбними людьми. Якщо після здійснення цього всього у них залишаться сили, їх можна витратити на читання книг».

КОНФУЦІЙ

«Шляхетний муж до всього підходить згідно обов'язку; чинить згідно ритуалу, у словах скромний, у вчинках правдивий».

КОНФУЦІЙ

«Не пощадити ворога, який склав зброю і просить помилування,— підле вбивство».

Г. МАБЛІ

«В Лакедемоні всякому громадянину соромно сидіти за обідом поруч з боягузом чи боротися з боягузом в палестері».

КСЕНОФОНТ (про звичаї спартанців)

«Кинути щит — найбільша ганьба, тому, кому трапилось таке безчестя, забороняється бути присутнім на священнодіяннях і появлятися на народних зборах, і багато з тих, хто зберіг життя у війнах, закінчили із своїм безслав'ям, накинувши на себе петлю».

ТАЦИТ (про германців)

«Належить вибрати кого-небудь з людей добра і завжди мати його перед очима,— щоб жити так, начеб він дивиться на нас, і так чинити, ніби він бачить нас».

СЕНЕКА

«Візьми собі, нарешті, за зразок чийсь характер і наслідууй йому,— і коли ти живеш один, і коли перебуваєш серед людей».

ЕПТЕКТ

«...Бажання вести інших, «згинати людські душі» на ковадлі свого ідеалу, прищеплювати суспільності «віру у власні сили», «витискати своє п'ятно на дусі народу», «не оглядатися на тих, які проти їх діла», приказувати, з'єднувати, перетворювати укриту енергію мас в кінетичну — ось перша прикмета еліти. Хто цієї прикмети не має, не є проводом».

Д. ДОНЦОВ

«Суть нашої проблеми лежить у питанні формотворчої, будівничої правлячої верстви».

Д. ДОНЦОВ

«Провідна еліта нації, щоб мати право бути такою, повинна стати уособленням ідеалізму й героїзму. Вона перша ставить чоло небезпекам і остання відступає, здійснюючи своїм власним прикладом і соціальну справедливість».

Я. СТЕЦЬКО

«Іду на ви!»

СВЯТОСЛАВ

«Вільно чи невільно, ідімо в бій. Не постидаймо Руської землі! Ляжмо тут кістьми, бо мертві сорому не мають!»

СВЯТОСЛАВ

«За нашим військом йшла така слава, що без труду підбивали ми сусідні народи і без проливу крові тримали у неволі цілі краї... від предків дістали ми мужність ... пригадаймо ж, яка непереможна була до тих часів наша сила, і міцно биймося за своє спасіння. То не наш звичай втікачами йти додому! Нам або жити з перемогою, або славно полягти, як годиться хоробрим мужам».

СВЯТОСЛАВ

«Краще нам порубаним бути, ніж у неволю впасти».

ГОР СВЯТОСЛАВОВИЧ (Слово о полку Ігоревім)

«Кидався на Поганих як лев, сердитий був як рись, нищив ворогів як крокодил, переходив ворожі землі як орел, а був хоробрий як тур».

*ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИЙ ЛІТОПИС
(про РОМАНА МСТИСЛАВОВИЧА)*

«Нехай вічна буде слава, же през шаблі маєм права».

І. МАЗЕПА

«У цілій постаті Богдана є щось барокково-стихійне, щось із потужности і внутрішнього ще незбагнutoго ба-

гатства української душі. Такий і стиль Богданових днів, його праці і його розваг. Кипучий, пристрасний темперамент, що іноді ламає межі звичайної пристойності, прийнятої міри, і звичайно виходить далеко поза межі тільки розумної пересічності в сфері, доступні тільки для генія».

М. ШЛЕМКЕВИЧ

«Вийшовши на війну, не лінуйтеся і не покладайтеся на воєводів... сторожу самі наряжайте, і вночі щойно тоді лягайте, як обоз із військом кругом обійдете; і скоро вставайте, бо за лінивством людина неждано погине».

В. МОНОМАХ

«А якщо доброго чого навчилися, не забувайте, а якщо чогось не знаєте, учіться. Як батько мій: вдома сидячи, опанував п'ять мов, а це цінять в чужих країнах. Бо лінивство всього (лихого) є матір'ю: що уміє, те забуде, а чого не знає, не навчиться... Творячи добро, не можете лінуватися».

В. МОНОМАХ

«Що мав зробити отрок (джура) мій, я сам робив, на війні, чи на ловах, вночі й удень, в спеку й у зимі, не допускаючи до себе спокою.

...нелінивим сотворив мене Господь до всіх справ, що потрібні людині».

В. МОНОМАХ

«І почала розмірковувати й говорити дружина Святополка, що не годиться тепер весною воювати, бо погубимо смердів та засіви їх.

...Дивно мені, дружино, що жалуете коня, що ним ореться, а чому ж не розважите, що як тільки почне смерд орати, приїде половчин, стрілою проб'є, коня забере, а вдершися в село, забере його жінок і дітей».

В. МОНОМАХ

«Їх природа від самих першопочатків (полягає) у відважному військовому ремеслі і переконливо свідчить, що вони, відповідно до своїх занять, є передбачливими і мужніми».

Н. ЯКОВЕНКО (до характеристики руських бояр Волині з документа 1416 року. Терен України)

«Тут, на Волині, буд ест або не ест перемире з Татари, тогда пред ся з коня мало зседаем, а на каждое место мусим в полі бити».

З протесту волинського боярства, 1545

«Герплячи голод і нужду, стоїть він мов мужній лев, і жадає лише кривавої бесіди з невірними».

Б. ПАПРОЦЬКИЙ (про козацького отамана-князя Богдана Ружинського, XVI ст.)

«Достойними достойная созидатися і чесними чесная совершиться обиче, і через годних людей годние річи бивають справовані».

Князь КОСТЯНТИН ОСТРОЗЬКИЙ

«У себе вдома він благочестивіший за Нуму, а відвагою не поступиться Ромулу. Єдине, чого йому бракує до інших дарів духа і видатних чеснот, це те, що він схизматик, і якби його вдалося повернути до лона святої матері-церкви, то за ним потяглося б безконечне число люду, настільки багато серед своїх важить його ім'я і авторитет».

ПІЗО (напський легат про Костянтина Острозького, 1514)

«Три царі або волхви піднесли були немовляткові Христові дари: золото, ладан і смирну. Золото вішувало царствования, ладан — смерть, смирна — воскресіння Божественного. Так і дари, що їх тепер принесли нашому народові, вішують його долю. Чим покриті ті дари — тим покриється, зодягнеться і наш народ. Дари польські покриті килимом, тож килими матиме і наш козацький народ. Дари турецькі покриті шовковою тканиною, тож у шовковій тканині зодягнеться і наш козацький народ. Дари московські покриті роогожею, тож у роогожу зодягнеться і наш козацький народ».

Ф. ГУРСЬКИЙ, 1654

«У Московщині панує найогидніше рабство. Там немає і бути не може нічого власного, бо все є власністю царя. Московські бояри титулюють себе «рабами царськими». Увесь народ московський є рабом. У Московщині продають людей на базарі, як у нас худобу. Приєднатися до такого народу — це гірше, як скочити живим у вогонь».

І. БОГУН, 1654

«Нехай Великоросія буде Великоросією, Україна Україною — ми є військо непереможне».

І. ВИГОВСЬКИЙ

«...Хай князь уподібниться двом (звірам): леву й лису. Лев боїться капканів, а лис — вовків, отож треба бути подібним до лиса, щоб вміти обійти капкани, і лева, щоб відлякувати вовків... Отже, розумний князь не може і не повинен бути вірним своїй обіцянці, якщо це шкодить його інтересам і якщо відпали причини, які спонукали його дати обіцянки».

Н. МАКІАВЕЛЛІ

«Могутність Польщі спиралася на шляхту і Польща впадала не тому, що мала сильну шляхту — бо ж це була її корисна сторінка — тільки тому, що шляхта, замість бути соціальною класою, організованою для служіння державі та добра народу, перетворилася в необмежено пануючу класу, яка знищила державу як таку».

І. КАПТЕЛЬ

«Освіта без роздумів — є даремна праця; роздуми ж без освіти небезпечні».

КОНФУЦІЙ

«Суспільство — це уподібнення, а уподібнення — рід гіпнозу».

Г. ТАРД

«Ми бачимо, що всі, кому ми уподібнюємося, користуються нашою повагою і що всім, кого поважаємо, ми і упо-

дібнюємось або прагнемо уподібнюватися... Повага перш за все є враження, яке одна особа справила на іншу».

Г. ТАРД

«Головна роль знаті, її відмінна риса — це її ініціаторський, якщо не творчий характер».

Г. ТАРД

«Шляхетне походження відрізняється тим, що шляхетно-вроджений у своїх вчинках більше інших прагне до слави».

ФЕОФРАСТ

«Джентльмен, справжній джентльмен — це найбільш привабливий тип серед ссавців».

А. МОРУА

«Зневажати небезпеку, чинити опір тиску — це в очах англійців навіть не вияв мужності. Це ознака доброго виховання. Про маленького бульдога, який не поступається величезному псові, зовсім серйозно говорять: ось джентльмен».

А. МОРУА

«Під досконалим джентльменом ми розуміємо людину, яка спосібна одинаково добре служити громаді і захищати її інтереси, а також бути її окрасою. Міркуючи про якості, які властиві духовному складу джентльмена, я вважаю, що йому належить така гідність і така величність, якими тільки може володіти людина. До того я додавав би ясний розум, вільний від упереджень, і широкі пізнання. Міркуючи про серце джентльмена, я бачу його людиною, яка стоїть на своєму, вільна від надмірних пристрастей, чуттєва, повна співчуття і доброзичливості».

Р. СТИЛ, 1713

«Для англійця джентльмен — істинно шляхетна людина, гідний панувати, чесний, безкорисливий, спосібний піддаватися небезпекам і навіть жертвувати собою для тих, ким

він керує; це не тільки чесна людина, але й людина совіслива... Додайте ще чисто англійські риси: володіння собою, постійна холонокровність, твердість у нещастях, природню серйозність, гідне поведження, відсутність всякої афектації чи чваньковитості».

І. ТЕН

«Джентльмен не кривить душею; він господар своїх вчинків і показує це своєю поведінкою; він завжди незалежний, нікому і нічому не догоджає — ні людям, ні думкам, ні грошам».

Р. ЕМЕРСОН

«Цей невеликий відбір видатних людей, яким володіє цивілізований народ і яких достатньо було б знищити у кожному поколінні, щоб негайно викреслити цей народ зі списку цивілізованих націй, складає істинне втілення сил раси. Їм і тільки їм одним ми зобов'язані прогресом, який зроблений у науках, мистецтвах, промисловості, одним словом, у всіх галузях цивілізації... Вивчення цивілізацій показує, що в дійсності тільки дуже незначній групі вибраних ми зобов'язані всіма завойованими успіхами».

Г. ЛЕ БОН

«Національна еліта — це еманация і синтез найкращих і найбільш продуктивних одиниць з політичного, військового, культурного і суспільно-господарського життя. Національно-політичний провід завершує й очолює провід військового, культурного і суспільно-господарського життя, бо найкращі елементи з військового, культурного й суспільно-господарського життя творять його копулу й корону».

М. ОРЛИК

«Перед нашою молоддю стоїть блискуче завдання — стати батьками майбутнього своєї нації. Хай же ж вона не зрікається цієї честі, виховуючись лише на сірих рядовиків. Нашій масі потрібні провідники в усіх ділянках життя, і хай кожний не підтинає собі добровільно крила, лише старається розгорнути їх якнайширше. Хай пам'ятає, що хто

готує себе лише на те, щоб впрягтися до плуга, завжди матиме погоничів, а чи не забагато погоничів мали ми в минулому?»

О. ТЕЛІГА

«Інтелігентами «не називаю всякого, хто скінчив вищу чи середню школу, бо таку школу скінчити може і хлібороб, і військовий, і промисловець, і робітник. Інтелігентами, по моїй термінології, є люди, не зайняті матеріально-продуктивною працею, не володіючі ані засобами війни, ані засобами продукції, і здобуваючі собі прожиток взамін за працю свого ума і духа».

В. ЛИПІНСЬКИЙ

«Найкращі між хліборобами, найкращі між військовиками, найкращі між інтелігентами, найкращі між промисловцями і т.д.— ось нова українська аристократія».

В. ЛИПІНСЬКИЙ

«Дякую Богові, що маю в собі кров тих, хто створив саму ідею, саме поняття політичне сучасної України; щасливий я, що з кров'ю предків одідичив вроджений, інстинктивний нахил до українства — для боротьби за свою владу на своїй землі, за Українську державу «окрему й суверенну, рицарською дисципліною і вірністю провідників здобуту, на співпраці класів побудовану» всіма мешканцями української землі, «якого б вони не були обряду, мови і племені».

В. ЛИПІНСЬКИЙ

«XIX сторіччя внесло прикметну зміну в інтелектуальну атмосферу Європи. Частково до цього спричинилися соціальні зрушення, а частково вплив певних високих ідей, які повсюдно глибоко хвилювали націоналістів...

Ким були націоналісти? За визначенням, вони були інтелектуалами. Протягом сторіччя цей розряд людей чисельно збільшувався».

К. МАЙНОУТ

«Опорою нації може бути власна, вихована в душі відданості її інтересам аристократія.

...Без аристократії і носіїв духовності нація приречена на небуття, бо в неї залишається лише безпосередньо чуттєва ефективна функція, орієнтована тільки на продовження тілесного життя. Нація перетворюється на звичайне населення певної території, дезорганізоване і дезорієнтоване, нездатне на значний опір. Але з іншого боку, демос — це тіло нації. Його функція — саме життя, народження, розвиток, відтворення. Справді, нація, як ціле, має власні форми самоорганізації розуму і духовності, а на рівні кожної клітини народного організму є гени, здатні відтворити увесь організм, у свою чергу клітина має пам'ять і когнітивні функції. В цьому полягає таємниця самозбереження і само відтворення нації за будь-яких умов. Це сфера несвідомого, безпосередньо чуттєвого, з якої згодом виростає нова свідомість і нові форми самоорганізації нації».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Ну, де є ті українці? — Ну дайте їх мені! Таких, як мені треба, з якими я міг би говорити і працювати! Де вони є?!..

Нічого українці без мене не зроблять! Скажіть їм це! Як мене не буде, то й України не буде!»

П. СКОРОПАДСЬКИЙ

«Ми надумалися до гетьманства після того, як його самі активно чи пасивно розвалили. Скоропадський привів до гетьманства вроджений інстинкт, більше як якісь теоретичні міркування, й сей самий інстинкт тримає його при українстві в той час, коли здається — все пропало, все розвалено і коли логічного плану для зміни ситуації не видно. Гетьман не є і не був політичним ідеологом. Він є і був активним політичним діячем, що має здібність відчувати час і що має здібність сконцентрувати і зреалізувати стихійні, часом неусвідомлені, але реальні, органічні вимоги мас».

З листа М. ТИМОФІЄВА до С. ШЕМЕТА

«Це саме сталося в історії Українського Народу. Ніде правди діти!.. Коли б не ті (погороджувані деким із наших «консервативних аристократів»...) українські маси — не іс-

нували б сьогодні підстави відродження Визвольної Ідеї, бо якраз наша стара «еліта» не лише не спричинялася до її скріплення, але стала середником її нищення в ворожих руках (ці явища бачимо ще й сьогодні!). Наша історія дає справді рідкий приклад, коли не еліта, лише власне народні низи стимулюють появу нової провідної меншості, видвигавши її на кін життя зо своїх невичерпаних творчих глибин».

М. СЦИБОРСЬКИЙ

«Еліта (провідна меншість) є функцією власного народу; її внутрішній зміст і спроможності у великій мірі залежать від його зрілості й розвитку, а провідна роля — від постійного з народом контакту через втягнення найглибших його прошарків у процес активної співтворчості з нею».

М. СЦИБОРСЬКИЙ

«І як нація занепадає здебільша через дегенерування її еліти, що кожночасно мусить бути втіленням і найкращим виразником її волі, якщо вона хоче бути елітою,— так і зрушити націю мусить її ж еліта, що віднаходить згублений впродовж десятків літ давній міт та його продовжує. Коли ж еліта — тобто найкращі з усіх соціальних шарів народу — характером слабне, коли вона не вихована, сама не виховується і народу свого не виховує, приходить занепад нації, залежність від інших націй, що мають здорову еліту».

Я. СТЕЦЬКО

«У своїй суспільній доктрині націоналізм прагне не до розхристаної, розшарпаної поп-культурою, дрібної у мріях і почуваннях маси, що галасує, а культивує у своєму середовищі ідею гармонійного, ієрархизованого устрою суспільства, де кожен знає своє призначення, розуміє свою роль. Націоналізм повинен плекати ідею національної еліти, аристократії в суспільстві, яка вирізняється не своїм матеріальним станом, заможністю, а гідністю і високим духом жертовності для Бога, України, Свободи».

О. БАГАН

«Національна еліта формується у боротьбі з паразитуючим інородним елементом і деградованою частиною етносу.

Страждання народу, переслідування націоналістів проводять жорсткий відбір і розподіл всередині народу і готують процес поновлення нації».

Р. ПЕРІН

«Історичний досвід народів переконливо доводить, що в усі часи їхнього буття визначальною є наявність в них провідної верстви, еліти, тобто вольової, шляхетної, згуртованої категорії «луччих людей», що звершує героїчні досягнення, творить високу культуру».

КОНГРЕС УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ.

Ідеологічні засади, 1990-ті роки

«1. Владу в Україні утримує псевдоеліта, яка не дає можливості забезпечити повноти розвитку всіх творчих сил Української Нації.

2. Псевдоеліта розробила систему, яка забезпечує можливість власного відтворення, селекцію собі подібних.

3. Існуючі в Україні політичні партії лише умовно можна поділити на лівих, правих, центристів. Насправді вони або самі є частиною псевдоеліти, або слугують демократичною ширмою для її існування».

Тези. УНА

8. Орден

«...наші вчинки мусимо робити більше з любові до Бога, ніж в надії на нагороду чи зі страху перед карою».

І. ЛОЙОЛА

«Статут партії складається з передискутованих параграфів, статут Чину — з догм віри. Партія основана на програмі, Чин на світогляді. Партія змінюється і пристосовується, Чин зі свого шляху не збочує... Задивлений у далеку мету, виступаючи проти цілого гріховного світу, числячи на малі сили вірних, Орден звертає особливу увагу на мораль своїх відділів, до яких не приймається без стажу першого-ліпшо-

го з вулиці... Важливою рисою членів Ордену є їх ідеалізм. Думаючи про свою мету, він мусить накласти на своїх членів ряд суворих правил, відцуратися всього світського».

Д. ДОНЦОВ

«Світогляд замість партійних параграфів, віра замість знання, непомильність і виключність замість компромісу, культ одиниці й активної меншості замість маси й пасивної більшості, прозелітизм (палка відданість) замість підпорядкування «волі народу», суворість до себе й інших замість гуманітаризму, ідеалізм замість погоні за мандатами і схліблення юрбі, нарешті цілком інші форми організаційні — ось в чім різниця між тими двома типами політичних груп».

Д. ДОНЦОВ

«Ордени велику ставку роблять на послух і карність у власних рядах, передусім на вироблення характеру, бо якість заступає тут кількість, число. Партії виховують промовців і «спеців» («фахівців») для парламентарних комісій (звідсіля роль адвокатів в партіях), мало журичесь дисципліною і вихованням доросту. І якраз на це останнє великий натиск роблять Ордени, покликані до боротьби з інертною більшістю».

Д. ДОНЦОВ

«Вимога об'єднання — не самоціль. Об'єднання потрібне лише, щоб удесятерити ударну силу загалу, збільшити її відпір. Це — питання якості матеріалу, з якого ліпиться об'єднання і який його ліпить. Зліпити його можуть лише нові люди — яких воля, думка і готовність до діла є магнітом, що до нього тягнуться, не раз проти волі, людські стружки. В ролі цього магніту все з'являється меншість, гурт. Він витискає свою печать на думці і волі маси. Він — зорганізований не в партію, не в «об'єднання», а в карний Орден — веде ту масу. Він надає їй незнану доти енергію і силу. Бо енергія народу — це функція не лише числа, але й інтелектуальної і моральної вартості проводу».

Д. ДОНЦОВ

«В ім'я чого ж діють члени еліти? Що виповнює їхню свідомість? *Ідея нації*. Вони змагають за її здійснення. Оце змагання виповнює їхню свідомість. І воно їх єднає в один суцільний гурт. *Ідея* їх єднає, а ніякі пов'язання... шнурочком. І саме це становить суть націоналістичного Ордену».

Я. СТЕЦЬКО

«Засаднича вимога, ставлена до членів Ордену,— одна: та, в ім'я якої він постав і неодмінні додатки, що загалом для всіх випливають з одної засади; та тут не можна механізувати цілості життя кожного члена Ордену, брати все механічно під один шаблон, бо кожний член Ордену — це окрема індивідуальність і індивідуальність не пересічна. Не можна накидати, напр., аскетизму, бо це не є критерій добору... Зрештою, члени націоналістичного ордену — це ніякі сумні аскети-песимісти, зневірені життям люди, навпаки — це радісні творці життя, діти весни».

Я. СТЕЦЬКО

«Загально можемо так поділити засади й методи суспільно-політичної організації й селекції проводу:

1. **Механічно-індивідуалістичний** метод у лібералізмі, демократії, капіталізмі, анархосиндикалізмі, бюрократії, в олігархії — пануванні кліки, кількох;

2. **Механічно-колективістичний** в соціалізмі, комунізмі, в кастовості;

3. **Органічний метод:**

а) **органічно-кровний, родово-територіальний** в родовій аристократії феодалізму, в класократії;

б) **органічно-становий, професійно-синдикалістичний метод.**

4. **Органічно-духовий і суспільно-продуктивний метод, націократичний**, якого підставою є ідея, світогляд, віра, етичні вартості і праця для добра цілості як лицарські чи релігійні Ордени. Це ідео-працекратичний метод організації й селекції проводу».

М. ОРЛИК

«Сьогодні в середовищі українського націоналістичного руху з новою актуальністю постає питання вироблення саме

орденської стратегії і тактики політичної боротьби. Орденська концепція впливу і боротьби передбачає такі головні принципи і методи:

1) виховання людей, членів руху, в душі великої зреченості і героїзму, фанатичної відданості ідеї, ієрархічної дисципліни і витримки;

2) культивування в русі почуттів служіння загальнонаціональній ідеї, а не особистим чи корпоративно-клановим інтересам;

3) стратегічне спрямування і ідейне унапрявлення руху і його членів на всеохоплений, всепроникаючий захист національних інтересів українців у всіх ділянках і прошарках українського суспільства, повсякчасно, з врахуванням потреби діяти і поза межами Української держави і українського етнічного розселення, поза власне українськими структурами і організаціями;

4) тактично члени руху мають бути настановлені на те, що не тільки входження у владні і управлінські структури, легальні форми боротьби можуть гарантувати загальний успіх, а в значній мірі саме нелегальні дії, важелі і впливи ставали і стають вирішальними чинниками у творенні історії;

5) загалом рух повинен бути просякненим почуттєвістю містики і релігійності».

О. БАГАН

«Тільки переорієнтація на орденські засади і методи боротьби дасть можливість вирвати Україну з-над прірви занепаду. Дасть можливість виробити нові, значно ефективніші форми і організаційні структури боротьби і діяльності. Витворить в українському суспільстві ті умови та ідейні впливи, які посприяють невдовзі загальній націоналістичній революції духу в народі.

Переорієнтація на орденську ідейність і методологію неодмінно зміцнить як морально, так і організаційно українське суспільство, Українську Державу. Лише відштовхуючись від цього, можемо прокладати шляхи до домінування Української Нації в державі, до утвердження України в геополітичному просторі».

О. БАГАН

«Ясна річ, що отак всеціло віддатися ідеї може тільки меншість, тому «ідеєю Ордену є активна меншість», тому «це не рецепта для масового вжитку». І не закладається ордену, як закладається партію. Орден твориться. Не після згідного уложення партійної програми постає Орден. Елементи глибин душі єднають членів Ордену. І не «вписується» до Ордену, не «вибирається» його, бо не може вибирати безкомпромісовий борець безкомпромісових шляхів змагання, бо нутром своєї душі він є органічно зрослий з Орденом».

Я. СТЕЦЬКО

«І ти бачиш у реальному житті спаяний великою ідеєю фанатичний гурт людей, що без озву й скарги йде крізь темряву сьогоднішніх днів. І ти бачиш, що він вже давно є реальним фактом. Якщо б його не було, ти міг би тужити за ним, коли б в тебе не було настільки сили, щоб стати початком його ядра».

Я. СТЕЦЬКО

«Чому шукати святости тільки серед зів'ялих схимників, монахів чи аскетів? Чому не бачити святости у повних життя, крові, радості і життєвої потуги Лицарів Козацького Ордену? Вони ж складають ці всі цінності, життя, кров, радість і життєвої потуги на вітварі ідеалів своєї нації... Чи могли б існувати Справедливість і Воля, якби не було сили священного героїзму, яка ці ідеали встановлює, закріплює і їх здійсненню служить?»

Але навіть вороги України склонюють часто голову перед моральною величчю козацтва, що в своїй історії показують стільки величавих і барвних постатей святих лицарів, без тієї неправди за ними, без пороку чи плями».

В. ШАЯН

«В тому ж 1889 Ахад-Гаам для об'єднання тих, хто відданий відродженню єврейських національних почуттів, створив лігу — чи орден, як його називають, «Бней Моше» («Сини Мойсея»). Статут його «був подібним на статuti масонських лож: при вступі давалась клятвена обітниця виконувати в точності всі вимоги статуту...»

В маніфесті ордену оголошувалось, що «національна свідомість має примат над релігійною, індивідуальні інтереси підпорядковуються національним, і вимагалось поглибити почуття безмежної любові до єврейства, вище всіх цілей руху».

О. СОЛНЖЕНИЦИН

9. Програма

«УВО, що вважає себе носієм і спадкоємцем заповітів Великої Української Армії, не може й не сміє допустити до того, щоб грядучі події заскочили український нарід непередбаченим, як це мало місце в роках 1917—18».

«Українська Військова Організація, що поставила собі за завдання пропагувати загальнонаціональний зрив українського народу проти займанців і як організація, що переводить конкретну підготовку цього зриву на західних українських землях, йде й мусить іти з усіма шарами народу й серед них поширювати свої ідеї. Для неї не можуть бути обоятними настрої мас, бо саме від тих настроїв залежить, як широкі маси будуть ставитися до займанця взагалі, зокрема ж, чи стремління УВО увінчаються в остаточному висліді успіхами, чи ні».

П. МІРЧУК

«Таким чином, відразу за основними принципами ОУН (державність і незалежність) в ієрархії начальних проблем стояло питання визвольної концепції як такої. Основою стратегії цієї концепції стала теза *орієнтації на власні сили*, а основою її тактики — засада *безкомпромісовості*».

Л. РЕБЕТ

«Револьюційна стратегія базується на тому, що поміж большевизмом, режимом і системою, большевицькою державою-тюрмою з одного боку, а поневоленими народами, їхніми масами і людиною, з другого, існують глибокі й гострі суперечності, які проходять через ціле життя. З них у безперервному ланцюзі постійно зроджуються зударі і конфлікти, тому стан невгаслої боротьби триває. Стратегія революції діє в

середовищі тих непримиренних суперечностей і конфліктів, вона спрямована на мобілізування, організування революційної енергії мас, щоб так її зосередити й покерувати її дією, аби через безупинне і систематичне нищення позицій та сили ворога довести до остаточного його розторощення.

Революційна тактика спрямована на використання і підсилення всіх процесів, які послаблюють і розкладають ворога, внутрішніх конфліктів і суперечностей в його таборі. Революційна дія ступнево підриває сили і позицію большевицького режиму, утруднює і щораз більше унеможливує йому послуговуватися народніми масами, як своїм силовим знаряддям.

Остаточна розправа, загальний революційний зрив народів прийде тоді, коли революційне закривізування найширших мас народів, поневолених в ССРСР, дійде до такого ступеня, що при ініціативному виступі — ударі організованої революційної сили проти большевицького режиму — ті маси не будуть більше його покірним знаряддям, ані пасивними глядачами, а стануть по боці активної революції».

С. БАНДЕРА

«1. Український націоналізм є духовий і політичний рух, що зродився з внутрішньої природи Української Нації в час її зусильної боротьби за підстави і цілі творчого буття.

2. Українська Нація це вихідне положення кожної чинності та метове назначення кожного прямування українського націоналізму.

3. Органічна зв'язаність націоналізму з нацією є фактом природного порядку і на ньому основане ціле розуміння істоти нації.

4. Нація є найвищий тип органічної людської спільноти, що при найбільшій своїй психологічній та суспільній зрізничкованості має свою одну внутрішню форму, витворену на ґрунті подібного природного положення, спільного пережиття історичної долі та невпинного стремління здійснитися в повноті силової натури.

5. Внутрішня форма нації є основний чинник її динамічного тривання і разом з цим принцип синтетичного формування, який дає життю нації на протязі її історичного розвитку суцільну духову окресленість, зазначену в різних її конкретно-індивідуальних виявленнях. У тому означенні внутрішня форма — це є ідея нації, що основує та вможливує її історичне ставання.

6. Історичне ставання — цей наглядний вираз постійної актуальності національної ідеї — вказує на безглядний ідеал нації, який полягає в її стремлінні втриматися в системі світової дійсності в ролі безпосередньо-чинного підмету з найширшою сферою впливу.

7. На шляху до власного самоздійснення в формі найбільшої інтенсивності історичного значення, нація чисельно збільшує запас своїх біофізичних сил на поширеній рівночасно територіяльній базі; у цьому відношенні відбувається у ній процес постійного переформлювання різних етнічних первнів у синтезу органічної національної єдності; з погляду цієї своєї чинності нація все знаходиться в стані власного росту».

Постанови Першого Конгресу ОУН. 1929

«Однією з основних засад українського визвольного-революційного руху є опертя визвольної боротьби на власні сили українського народу. Протиставною до концепції власних сил є орієнтація на чужі сили та на кон'юнктуру, створену іншими державами... Політичні чинники, що свою роботу повністю пристосовують до кон'юнктури і пов'язують її з чужими силами, аж до повного узалежнення від них, часто заявляють, що вони теж спираються на власні сили народу, і уникають виразного заперечення концепції власних сил.

З другого боку, визвольного-революційний табір цілком не ігнорує значення міжнародної політичної кон'юнктури, старається використати всі пригожі ситуації і шукає добрих союзників у своїй боротьбі. Їстотна різниця полягає в тому, яку вагу надається внутрішнім і зовнішнім факторам у справі визволення».

С. БАНДЕРА

«Адже захист українського виробника та українських товарів — хіба це не елемент націоналізму? Захист українських громадян, їхньої честі і гідності у будь-якому куточку світу — це не націоналізм? Іміджеві кампанії для України, її культури — хіба це не націоналізм? А протистояння наступу транснаціональних корпорацій на український ринок? А розвиток українського Інтернету? А розробка нових українських технологій? А сприяння майбутній еліті? Хіба це не націоналізм?»

К. БОНДАРЕНКО

10. Соціальна база

«Український націоналізм — традиційний український націоналізм — ніколи не був буржуазним. Це — породження рустикальної частини українського політикуму, і орієнтований він був переважно на сільську частину населення України».

К. БОНДАРЕНКО

«Націоналістам слід перебудувати мислення в бік реального сприйняття дійсності. Більше знати свій народ і особливо — молодь.

Соціальна база буде змінюватися пропорційно тиску на етнічне, політичне, економічне життя руських з боку інших держав і націй».

Р. ПЕРІН

«На руїнах старого номенклатурного і постноменклатурного класу виросте новий клас. Йому буде потрібний радикальний націоналізм.

Має прийти радикально-цивілізаційний націоналізм міст. На соціальній базі міської молоді — молоді другого — третього покоління, народженої у містах.

Має з'явитися соціальне середовище у сучасному місті, яке зросло з способом існування у ньому. Виростити на нових принципах життя нових горожан.

Виконуючи соціальне замовлення представників інтересів крупної і монопольної промисловості, націоналізм має стати авангардно-організуючою силою. Націоналізм міський, який отримує перемогу політичну і духовну над народним патріотизмом».

С. ГОРОДНІКОВ

«Золотим запасом Нації є молодь. Тому левову частку енергії Блок має витратити на роботу з молоддю. Потрібна широкомасштабна програма по роботі з 14—17-річною молоддю, яка, з одного боку, є нашим кадровим потенціалом, а з другого — потенційним електоратом».

Тези. УНА

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИЗВОЛЕННЯ

1. Свобода народу. Право нації і права людини

«Джерело будь-якого суверенітету по суті належить Нації: жоден індивід або група людей не може здійснювати владу, яка не йде безпосередньо від них».

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

«Всесвітня історія — це розвиток принципу, зміст якого є усвідомлення свободи».

ГЕГЕЛЬ

«Тим, які бажають залишитися рабами, не діється ніякі-сінька кривда; хто не може здобути на відвагу ризикувати своїм життям за свободу, той заслуговує на те, щоб остатися рабом; і якщо народ не тільки уявляє собі, що бажає бути вільним, але насправді має енергійне бажання свободи, тоді жодна людська сила не зможе тримати цього народу в неволі... Свободу можна здобути тільки шляхом боротьби... Абсолютний доказ свободи в боротьбі за признання — це смерть».

ГЕГЕЛЬ

«Одна суспільна правда варта того, щоби про неї особливо згадати: правда, що організми стало вдираються один у сферу існування другого. Устремління, що спостерігаємо серед людських рас, устремління заволодіти чужими землями, властиве всім родам організмів і виявляється в них усілякими способами... Устремління, властиве кожному виду,— увірватися у чужу сферу, до іншого способу життя, до іншого середовища».

СПЕНСЕР

«Людський рід, хоч і отарна порода, все ж таки завжди був і тепер лишається ще хижацькою породою. Почуття симпатії завжди придушувалось там, де громадська безпека вимагала її нехтування... Еволюція тих суспільних почувань, яких корінням є симпатія, стало затримуватися тими діяльностями, які були конечні через боротьбу за існування між племенами і націями».

ВОРД

«Часто ставлять запитання: чому треба зберігати національні групи і національну культуру взагалі? Чому б не прагнути до створення світової культури, однієї мови, однієї історичної традиції? Всі ці питання порушують ті доктринери, які бачать у націоналізмі лише перешкоду для розвитку якогось-то світового суспільства і розуміють під націоналізмом лише його найгірший вияв у формі буржуазно-націоналістичного шовінізму...

З націями справа стоїть так само, як і з індивідами. Здорове суспільство тримається не на регламентації індивідів та причісуванні всіх під одну гребінку, а на найповнішому і найвільнішому розвитку кожного індивіда в інтересах усіх. Побудова здорового світового суспільства потребує не стирання певних національних відмінностей, а їх заохочення і взаємодії, створення всезагальної культури на основі специфічних досягнень кожного народу»

Г. СЕЛЗАМ

«Зважаючи на кількість етнічних груп, які є потенційними кандидатами на перетворення в нації і потреби доведення до свідомості одноплемінників та іноземців своїх претензій, роль етноісторії та етнічної культури стає дедалі вирішальнішою для обґрунтування і легалізації статусу нації. Отже, схоже на те, що сила етнонаціоналізмів зросте, а сфера їхнього впливу розшириться.

Цей висновок узгоджується з моїм поглядом, який я неодноразово обстоював раніше, про те, що націоналізм потрібно розглядати не як політичну ідеологію, а як політизовану форму культури — таку, що є громадською, народною й «автентичною». Загальнопоширене перетворення простонародних етнічних культур на політизовані громадські, національні культури є основним стрижнем націоналізму. З огляду на кількість етносів в усьому світі, до

деякої міри можна пояснити живучість і поширеність націоналізму на початку ХХІ ст.».

Е. СМІТ

«НАЦІОНАЛЬНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ — вільний вираз народом своєї волі відносно національного та державного устрою, розпорядження своїми природними багатствами, здійснення свого соціально-економічного та культурного розвитку.

...На думку М. Грушевського, «державний уклад цивілізованих народів — це суверенний союз народу, який шляхом планової діяльності... задовольняє індивідуальні, національні та загальнолюдські солідарні інтереси у напрямку послідовного розвитку суспільства».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Чи може така загальна схема бодай якось висвітлити питання національного відокремлення та національного насильства? Відокремлення — це, як правило, небезпечний напрямок діяльності, тому тільки особисті мотиви, наприклад, перспектива в роботі, здатні переконати середній клас пристати до ідеї національного відокремлення; але й тоді його ймовірність залежатиме від усвідомлення могутності держави-поневолювача».

ГЕХТЕР

«...є один найбільш неприйнятний для націоналістичного почуття варіант порушення принципу: коли правителі політичної одиниці належать до нації, до якої не належить більшість підданих. Для націоналістів такий стан є найнестерпнішим порушенням політичних норм. Подібна ситуація може бути наслідком поглинення певної національної території більшою імперією або наслідком панування чужоземної групи».

Е. ГЕЛНЕР

«Війна, яку ми провадимо проти турків,— це не війна якоїсь партії чи наслідок якогось заколоту, і ми її провадимо не заради користі якоїсь окремої частини грецького народу; це національна війна, священна війна, що має на ме-

ті відвоювати права особистої волі, власності й честі,— права, яких не дає нам — усім нам — люта, нечувана тиранія оттоманів. Вона хоче задушити в наших грудях самий спогад про ці права».

*З заяви ГРЕЦЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ЗБОРІВ
до народів Європи, 27 січня 1822 року*

«...Протягом багатьох років індіанцям було відмовлено у праві називатися народами. Нас називали по-різному: місцевими жителями (*naturales*), примітивними, дикими, общинами, культурами, етнічними групами, групами у процесі інтеграції, національними меншинами, наркосатаністами тощо. Всі ці назви по суті заперечували наші національні характеристики, а отже — здійснення права на вільне самовизначення, невід'ємне для кожного народу».

А. ЕРНАНДЕС КРУС (Мексика, представник індіан майя)

«Нам, індіанським народам, давали різні назви. Одні називали нас аборигенами, інші — «примітивами», для третіх ми селяни. Але ми народи, національності, у нас власний національний досвід і процес».

А. КАРАКРАСА

«І раптом роздається протилежна порада: хіба можна мати свою думку, своє бачення? Бачення має бути загальнолюдським. «Потрібно мати бачення не своє, а загальнолюдське». Голосна фраза, але несправжня у самій своїй побудові. Загальнолюдського самого по собі не існує: воно існує в особистому розумінні окремої людини. Щоб зрозуміти загальнолюдське, слід бути собою, треба мати свою думку, треба мислити самому...»

Народ не менш окремої людини має право бути собою і мати свою діяльність. Діяльність народу, як діяльність людини, повинна бути самостійна».

К. АКСаКОВ

«Дивно було б, якщо б народ говорив: я хочу дивитись по-народному! Давай мені народне бачення! Він сам — народ; народність — в ньому; йому шукати її ні для чого; потрібно тільки, щоб він від неї не відмовлявся; тоді бачення

народне при ньому, подібно як при людині — його очі, лишень би він їх не завішував. Народ у своєму нормальному стані не турбується про народність, він турбується про істину; він говорить: я хочу бачити справедливо взагалі, отже, по-загальнолюдському, я хочу безумовно істинного бачення; але народність, яка є його самостійністю, присутня тут безумовно; без самостійності істина не дається розуму і істинне бачення народу є в той же час бачення народне».

К. АКСАКОВ

«Україна — це край, населений свободолюбивою нацією козаків... Козаки України дуже люблять свободу й не зносять нічийого ярма».

А. ТИЛЕР, 1685

«Україна завжди прагнула свободи..., під Полтавою прагнула бути вільною від Московщини, як під Жовтими Водами від Польщі».

ВОЛЬТЕР

«Хвороба недержавності має своє джерело не у причинах зовнішніх — вона не травматичного походження, як проблема поневоленості — а викликана причинами внутрішніми, органічними, без усунення яких такі найбільш сприяючі зовнішні умови, як найвірніші союзники, ніякі, навіть найкращі зовнішні орієнтації абсолютно не допоможуть».

В. ЛИПІНСЬКИЙ

«Комуністи, будучи проти відокремлення пролетаріату однієї країни від іншої, особливо коли ці країни економічно пов'язані, можуть, одначе, погодитись на тимчасове відокремлення. Так мати дає дитині один раз торкнутися до вогню, щоб він десять раз не тягнувся до нього.

Комуністична партія визнає право націй на самовизначення. Але вона рахує, що волю нації виражає трудяща більшість нації, а не її буржуазія. Тому було б правильно сказати, що ми визнаємо не право націй на самовизначення, а право трудящої більшості нації. Що ж стосується буржуазії, то, позбавивши її на період громадянської війни і

диктатури пролетаріату всяких громадянських свобод, ми позбавляємо її й права подавати голос в національному питанні».

М. БУХАРІН, Е. ПРЕОБРАЖЕНСЬКИЙ, 1919

«Конче треба масам сказати, що та Україна має бути вільна не тільки від національних, але й соціальних панів, до якої б національності вони не належали».

В. ВИННИЧЕНКО

«...українці не зрозуміли наглядної лекції історії: вони розщепили суспільну зброю на дві половини: на соціальну й національну, вибрали останню й почали нею боротися проти соціальної. Через те вони зразу ж одірвалися від своїх працюючих мас і були дошенту розбиті».

В. ВИННИЧЕНКО

«Нема свободи людини без свободи народу. І немає свободи народу без свободи людини».

Я. СТЕЦЬКО

«Наша ідея волі, самобутности та свободного розвитку народів є протиставна большевицькому поневоленню, нівелюванню і винищуванню цілих народів. Ідея гідности й шанування людини, її вільного розвитку, власної ініціативи, творчого та достойного самовключення в гармонійний уклад збірного національного і суспільного життя є діаметрально протилежна до большевицької тиранії, уярмлення і визискування людини, топтання її гідности, нівечення свободи».

С. БАНДЕРА

«Ідея свободи творчої ініціативи одиниці й вільної діяльності, яка не загрожує і не шкодить співгромадянам і народів, є звернена проти большевицького тоталітаризму й диктатури, яка позбавляє людину всякої свободи, робить з неї раба держави-визискувача і сковує її творчі сили кайданами всевладної тоталітарної комуністичної монополії».

Ідея свободи релігії, сумління, думки і слова, вільної духово-культурної і мистецької творчости — проти насильства

над духом народів і людини, проти накидання засобами терору більшовицької доктрини та її шаблонів у духовому, культурному і мистецькому житті та творчості.

Віра в людину, її шляхетні, позитивні прикмети і пориви, її суспільницький інстинкт, плекання і піднесення тих добрих сторінок людської природи — протиставиться більшовицькій ненависті і погорді до людини та породженій нею системі примусу, насильства і найжахливішого терору».

С. БАНДЕРА

«Історія не знає рівності, як і природа; є там здібні і не здібні, хто хоче забезпечити собі місце під сонцем, мусить довести свою здібність до того... Право нації на самовизначення? Певно, але не кожна, що «має» це право, *має його!* Втім суть і глибше значіння зв'язку між поступом і правом на нього. Бути перейнятим великою ідеєю і фанатизмом до її зреалізування, це ще не забезпечує перемоги, треба мати геній її справді здійснити!»

Д. ДОНЦОВ

«Привілеї шляхти не є поступки чи ласки за походженням, навпаки,— це завоювання. І, в засаді, їх утримання означає, що упривілейована особа могла б щохвилини відвоювати їх, якби зайшла потреба і хтось би їх заперечував. Отже, приватні права чи *privilegia* не є пасивною власністю і простою користю, а вказують на висоту, якої осягнули зусилля даної особи. Натомість, загальні права, як «права людини й громадянина»,— це пасивна власність, чиста користь і вигода, щедрий дар призначення, що його зустрічає кожна людина і що не відповідає жодному зусиллю, хіба що дихати й уникати божевілля. Отож, я сказав би, що загальне право мається, а особисте — тримається».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«ХЛОПОМАНСТВО — народницько-культурна течія української інтелігенції Правобережної України 50—60-х рр. XIX ст., яка прагнула зближення з народом. Хлопомани були переважно польського походження, але вважали, що шляхта повинна дотримуватись тієї нації, на землі якої живе, закликали ополячених українців повернутися до нації

своїх батьків та прадідів. Група хлопоманів очолювалася В. Антоновичем, студентом Київського університету, спільно зі студентами Лівобережної України заснувала «Громаду». За Антоновичем пішли поляки, які відіграли велику роль в українському відродженні: К. Михальчук — філолог, Б. Познанський — етнограф, Т. Рильський — економіст та ін.»

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

2. Національне гноблення. Соціально-економічне гноблення

«⁷ І промовив Господь: Я справді бачив біду Свого народу, що в Єгипті, і почув його зойк перед його гнобителями, бо пізнав Я болі його.

⁸ І Я зійшов, щоб визволити його з єгипетської руки, та щоб вивести його з цього краю до Краю доброго й широкого, до Краю, що тече молоком та медом до місця ханаанейнина, і хіттеянина, і амореянина, і періздеянина, і хіввеянина, і євусеянина.

⁹ А тепер ось зойк Ізраїлевих синів дійшов до Мене, і Я також побачив той утиск, що ним єгиптяни їх тиснуть».

БІБЛІЯ. ВИХІД 3

«Поневолений народ навіть у найкультурнішій державі все-таки буває політично пригнобленим, а економічно і суспільно використовуваним».

Т. МАСАРИК

«Жага життя — головне почуття, яке у нас крадуть».

Р. ПЕРІН

«Якщо потрібно пояснити сьогоденний пригноблений стан нації, то необхідним постулатом націоналістичної думки стає те, що головною характеристикою чужинців, окрім злобливості, є надмірна підступність. Пом'якшену форму ці-

єї версії подій віднаходимо у поширеному серед британців погляді, що в міжнародних стосунках агресор зазвичай виграє перший раунд і завжди програє останній».

К. МАЙНОУТ

«Немає в ній (Італії) ні голови, ні порядку; вона розгромлена, зруйнована, пошматована, розтоптана, повергнута в прах».

Н. МАКІЯВЕЛЛІ

«Людство — це союз народів з метою мирно й полюбовно виконувати своє завдання на землі. Але, хто є поневолений, той має, звичайно, природне право на революційний спротив. Жодна батьківщина не сміє перебувати в неволі, тиранію треба ненавидіти та поборювати мечем і кров'ю».

«МОЛОДА ІТАЛІЯ» (з Маніфесту)

«Почування погорди, легковаження, презирства були панівні в психіці польських вельмож і поміщиків. У випадку, коли гноблені намагалися протистояти їхньому пануванню і панщині, в психіці гнобителів будилися почування ненависті, гніву, афекти жадоби помсти за непослух... Така настанова обиджала почуття людської гідності в гноблених, а в гнобителів притуплювала почуття людяності. Вони допускалися нелюдських жорстокостей, садистичних тортурувань, кричущих несправедливостей продовж століть. У гноблених таке приниження і позбавлювання елементарних прав людини будили тривале почуття кривди, несправедливості, неправди. Змагання покривдженої людини йшло в напрямі здобуття свободи навіть за ціну розпачливого ризику.

На тій психологічній основі виникло козацтво й утримувалося на протязі 250 років, виявивши величезну динаміку в своєму прагненні свободи».

І. РИБЧИН

«...в усіх польських програмах і ідеалах є точка, з котрої найкраще можна випробувати їх політичну і культурну цінність, а то є питання про їх відносини до русинів».

І. ФРАНКО

«...людей мордував і на палю саджав; всюди, в кожному місті посеред ринку шибениця, а тепер виявляється, що на палі були невинні люди. Попам нашим очі свердлом вертів».

М. КРИВОНІС (з листа до Корецького
про звірства Я. ВИШНЕВЕЦЬКОГО)

«Магнат Ярема Вишневецький, тікаючи з Лівобережжя від помсти народу, вторгнувся з більшими силами (біля 8 тисяч людей) на Поділля. Його військо складалося переважно із шляхти, вигнаної повстанцями з своїх маєтностей. Вишневецький, що проходив через Житомир, Котельню і Погребище на Брацлавщину, намагався власними силами придушити повстання на Поділлі. Дорога, що нею йшло його військо, була залита кров'ю замучених людей. Озвіріла шляхта виколювала очі селянам і міщанам, обливала їх кип'ятком і гарячою смолою, відрубувала руки й ноги, саджала на палю і т. ін.»

В. ГОЛОБУЦЬКИЙ

«ТЯЖКО ЖИТИ У КАЙДАНАХ, УМИРАТЬ В НЕВОЛІ,
А ЩЕ ГІРШЕ СПАТИ, СПАТИ і СПАТИ НА ВОЛІ».

Т. ШЕВЧЕНКО

«Тепер Україна мовчить: її сковано, зв'язано... найменші ознаки протесту, найменші прояви сепаратизму нищаться безоглядно вже в самому зародку — і, виставлена на жер обом сусіднім націям, здавлена, поки що мовчить. Але з виборенням конституції в Росії речі будуть уже цілком інакше стояти. Тоді рушиться і вона, розкута, і вона проголосить своє слово, і вона опімнеться тоді різко о своє право до життя: право на *політичну самостійність*, право бути своїм власним паном в своїй власній хаті!»

Ю. БАЧИНСЬКИЙ

«Коли доводиться нам іти на свої збори під допитливими поглядами цілої фаланги правительствених шпівонів, коли українцеві не вільно признаватись до своєї національності і коли любити вітчизну рівнозначно, що бути державним зрадником, тоді зовсім до речі виникає повне обурення питання, яким правом російське царське правительство поводить ся з нами на нашій власній території, наче з своїми рабами? Яким

правом відносно нас, тубільців своєї країни, видано закон з 17 мая 1876 року, що засуджує нашу національність на смерть? На підставі якого права на всіх урядах нашої країни урядовцями призначено виключно росіян (москалів) або змоскалізованих ренегатів? На ґрунті якого права з наших дітей готують по школах заклятих ворогів і ненависників нашому народові?»

М. МІХНОВСЬКИЙ

«Колишній український республіканець має менше прав, ніж нинішній найостанніший московський наймит. Правительство чужинців розпоряджається на території колишньої української республіки, наче в завойованій свіжо країні, висмоктує останні сили, висмикує ліпших борців, здирає останній гріш з бідного народу. Урядовці з чужинців обсіли Україну і зневажають той люд, на кошт якого годуються. Непокірливі тубільці погорджуються невимовно, а небезпечні з них засилаються на Сибір».

М. МІХНОВСЬКИЙ

«Треба створити власне пролетарське оточення навколо української культури... Лише пролетаріат може бути дійсним чинником української культури. Лише пролетарськими шляхами може йти збудування української культури. І одночасно можна сказати: лише в своїх українських формах може розвинутиися культура на Україні, лише в своїх українських формах може існувати Радянська держава нашої країни».

М. СКРИПНИК

«— Українці? — сказав Бедний, частуючи мене сигарою.— О, з ними треба бути дуже обережними. Чи ви заувважили, що ми ніяких важніших об'єктів не будуємо на Україні?»

— Щоб не повторилася історія з фабриками в Лодзі, правда?

Бедний притакнув.

— Всі наші цінніші об'єкти будуємо на Уралі і в Сибіру. Україна — непевна земля. Повірте,— вибухнув совітський письменник раптовно,— нікому з українців ми тут не довіряємо, хоч би був найкращий комуніст. Нікому з них не можна вірити».

З. ГРАБЕС (інтерв'ю з Д. БЄДНИМ (ПРІДВОРОВИМ))

«...Нам треба українську інтелігенцію поставити на коліна, це наше завдання — і воно буде виконане: кого не поставимо — розстріляємо».

БРУК, слідчий у «справі СВУ» (березень 1930 р.)

«Винищення інтелігенції було доповнено страшним голодомором 1933—1934 рр. «Тільки знищивши фізично близько 80% верхніх культурних кадрів... та коло 20% населення УРСР, змогла Москва змусити решту підкоритись... Це вже не добровільне рабство. Це безприкладний в історії людства героїзм негідності».

Ю. ЛАВРІНЕНКО

«Лише на початку листопадового пленуму було викрито і викинено з науково-дослідних установ ВУАН (Всеукраїнська Академія Наук) Наркомосвіти 248 контрреволюціонерів, націоналістів, шпигунів і класових ворогів, серед них 48 ворогів з партквитком. Тепер цього елемента викинуто з установ значно більше. Ось нещодавно, в грудні, нам довелося зовсім закрити Науково-дослідний інститут історії культури ім. Багалія, бо виявилось, що цей інститут — знов-таки, як і ряд інших наукових організацій, як, приміром, Українська Радянська Енциклопедія, Інститут Шевченка, в якому орудував Пилипенко,— був притулком контрреволюції».

XII з'їзд КП(б)У, 1934

«Гніт правлячої бюрократичної кліки Кремля, узалежнення робітників від потреб промислу й господарських планувань п'ятилеток, керівне становище компартії, упривілейоване положення всяких стахановців, перевага чужонаціонального московського елемента, примус праці, страшні житлові й мешканеві відносини, рекордова праця, страшний визиск, нужда й пониження ілюструють дантейськими образами страшну долю українських робітників. **Соціальний гніт і визиск України є зумовлений її національним і політичним поневоленням».**

М. ОРЛИК

«Ця нова політика Польщі на західноукраїнських землях офіційно лицемірно була названа «пацифікацією» — «замиренням». Так окупант хотів приховати свою руйницьку і злочинну політику перед світом.

Для каральних акцій в Галичині, в зоні найактивнішого проведення саботажів — по лінії Львів-Тернопіль, були організовані збройні загони поліції та ескадрон кавалерії польської армії. Також активну участь брали «стшельци»...

Польські каральні загони оточували село, пильнували, щоб з нього ніхто не вийшов, а потім влаштовували загальну «ревізію», тобто нищення культурних і матеріальних надбань українських селян. Плондрували читальні «Просвіти», кооперативні крамниці з метою до основ зруйнувати соціально-культурну інфраструктуру села, залякати населення. Влаштовувалися масові екзекуції — покарання селян прилюдно нагаями. Били до нестями, коли людина падала, відливали водою і били далі. Все це проходило в садистських формах, під знущальні вигуки: «Нех жиє Польска» (хай живе Польща). Часто траплялися смертельні випадки. Особливо терпіли сільські інтелігенти і свідомі селяни. В них режим бачив свого головного ворога.

Все це супроводжувалося масовим грабежем. Великі «контрибуції», накладені на село, просто підривали його економічно».

О. БАГАН (про 30-ті роки на Заході України)

«Український народ ніколи не був агресивним і нетерпимим до інших, ніколи в своїй історії не поневолював інших народів. Переважній більшості української інтелігенції внаслідок її демократизму завжди був чужий вузький націоналізм і зовсім не властивий шовінізм. Тим більше чужі вони переважній більшості українців тепер, після стількох гірких уроків історії, тепер, коли світоглядом українця неподільно став соціалістичний світогляд, спільний із світоглядом десятків народів великої соціалістичної співдружності.

І тим прикріше і тяжче українцеві (якщо він хоч трохи почуваче себе українцем) бачити сьогодні, що з його соціалістичною нацією діється щось незрозуміле і невиправдано неподобне. Не всі українці однаково помічають і усвідомлюють те, що відбувається (бо й самі ці процеси своєю суттю такі,

що не лежать на поверхні і не виступають у власній одежі), але майже всі відчують, що діється «щось» недобре...»

І. ДЗЮБА

«Етноцид не може обійтися без геноциду: українець, якщо він не маскувався хоч трохи під перевертня, мусив вирушати назустріч своїй загибелі».

Л. КІПНІС

«Поетична мова України стала предметом зневаги і насмішок»,— писав у минулому столітті М. Костомаров. «Вы говорите серьезно или по-украински?»—демонструвало свою дотепність «русскаяязычное население» радянської України в 30-і роки в чергах за хлібом, відібраним в українських селян, котрі тим часом корчилились, але не зі сміху, а від передсмертних голодових мук».

В. ІВАНИШИН, Я. РАДЕВИЧ-ВИННИЦЬКИЙ

«У нас же тепер посилено насаджується антимарксистська й антисоціалістична «теорія» про те, буцімто в СРСР замість багатьох народів і націй створюється єдина «радянська нація» (?!), «радянський народ», не в розумінні сукупності всіх радянських народів і націй як збірне поняття, а як якийсь нібито однонаціональний чи безнаціональний синтез, якого не було, скажімо, в двадцяті й тридцяті роки і який формується саме тепер. Цією «теорією» перейняті і політика, і пропаганда, і преса, і виховання. А щодо культури, то вся наша преса сповнена фраз про те, ніби вже тепер у нас розвивається «інтернаціональна (?) культура».

І. ДЗЮБА

«На жаль, сьогодні ми можемо констатувати хіба що зростання дистанції між українськомовним селом і російськомовним містом. Тільки при цілковитій відсутності будь-якої політичної відповідальності можна дивитися на це спокійно і не помічати тих складних і сумних для соціалізму колізій, соціальних колізій, які породжує оця мовнонаціональна суперечність між селом і містом в Україні. Не кажучи вже про суто побутовий, культурно-побутовий —

теж важливий — бік справи: хто не знає, скільки принижень і знущань з боку місцевої публіки зазнає, скажімо, сільська жінка, приїхавши в справах до міста. Взагалі сільська людина, українець з села, та, зрештою, і взагалі українець (який усвідомлює себе українцем) почуває себе в місті в Україні як на чужині, «на нашій, не своїй землі» (слова Шевченка).

Я певен, що в недалекому майбутті марксистський економіст і соціолог, аналізуючи причини сьогоденних труднощів у нашому сільському господарстві, неодмінно знайде в числі їх і хворобливі ненормальності в стосунках між селом і містом, комплекс соціально-культурної нижчості села, багатоманітну зневагу до села й сільської людини (не формальну, в офіціозі, а фактичну, в житті), а в Україні це ускладнюється і поглиблюється національним моментом, болісною національною різницею між українським селом і зросійщеним містом. Вдумливий і тонкий аналіз, мабуть, встановив би, що флюїди національної приреченості, відсутність національної перспективи, національного розросту за межі села, денационалізуючий тиск «згори», з міста,— не останній чинник у тому занепаді життєактивності і в тій деморалізації, збайдужінні й пияцтві, які нерідко можна спостерігати серед сільського населення і які й самі по собі є серйозною соціальною проблемою».

І. ДЗЮБА

«Тут мова про рівність націй, а не їхніх представників. Тому відводяться як беззмістовні й фальшиві питання на зразок: «А хто вам забороняє говорити по-українському?» Навіть розумніші з-поміж царських міністрів бачили справжню антиукраїнську політику не в тому, щоб забороняти говорити по-українському (бо це й неможливо), а в тому, щоб зробити так, щоб люди самі не хотіли... «А де ви бачите дискримінацію (чи ущемлення)? Дивіться, скільки українців (євреїв і т. д.) у керівництві, в науці, мистецтві» і т. д. Ніби їх мало було і до революції... Якщо так, по-обивательському розуміти справу, а не політично й соціально, тоді б довелося визнати несправедливою формулу про царську Росію як «тюрму народів»: адже там не вішали нікого за його національну приналежність, кар'єри за це не збавляли — хто б не був, тільки б вірою і правдою служив царю і отечеству. Цар-

ські міністри залюбки підкреслювали «інтернаціоналізм» і «дружбу народів»: «Под сенью двуглавого орла достаточно простора для спокойной жизни всех народностей, населяющих наше отечество» (Коковцов); особливо ж, як ми вже бачили, натискували на братерство («Зачем разъединять родных братьев?»)...

І. ДЗЮБА

3. Національна і соціальна справедливість

«За наявності структури інститутів, передбачених свободою і чесною рівністю можливостей, більш високі очікування з боку краще влаштованих є справедливими, якщо тільки вони працюють як частина схеми, котра поліпшує очікування гірше влаштованих членів суспільства».

ДЖ. РОЛЗ

«Робітники різних народів, маючи деякі завдання та інтереси спільні, мають і свої місцеві інтереси, окремі місцеві завдання: робітники різних народів... дуже часто ідуть до спільного робітничого ідеалу, до соціалізму, різними шляхами... Через те народний досвід, мудрість і обачність змушують робітників кожного народу закладати свої власні національні організації, свої власні національні партії.

Свідомий українець-робітник знає, що ніхто не прийде, аби, захопивши політичну владу на Україні, віддати потім її до рук українського пролетаріату. Свідомий українець-робітник знає, що визволення українського пролетаріату є справа самого українського пролетаріату і нікого більше».

З Програми Української партії самостійників-соціалістів, 1917

4. Національне пробудження. Національне відродження

«Утвердити в центрі єврейства живе духовне стремління до об'єднання нації, її пробудженню і вільному розвитку в національному дусі, але на основах загальнолюдських».

ЄВРЕЙСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

«Таке побудження є яскравим вислідом творення маси і одною з головних спонук її сили тяжіння. Члени тієї маси немов почувають себе охопленими великою хвилею захоплення, вони затрачують свідомість своєї індивідуальності».

МАК ДУГЕЛ

«Велике накопичення людей із здоровим глуздом і палаючим серцем створює моральну свідомість, що зветься нацією. Оскільки ця моральна свідомість доказує свою силу жертвами, які вимагають зречення індивідуума на користь суспільства, вона законно має право на існування».

Е. РЕНАН

«Чи буде це наукова, художня, філософська, релігійна, одним словом, яка б то не була ідея, розповсюдження її здійснюється завжди однаковою способом. Потрібно, щоб вона спочатку була прийнята невеликим числом апостолів, яким сила їхньої віри чи авторитет їхнього імені дають великий престиж. Вони діють тоді більш навіюваннями, ніж доказами... Навіюють свої ідеї престижем, яким володіють, або звертаючись до пристрастей, але не можна вчинити жодного впливу, якщо звертатися тільки до розуму. Маса не дає себе ніколи переконувати доказами, але тільки ствердженнями, і авторитет цих стверджень залежить від привабливості, якою користується той, хто їх висловлює».

Г. ЛЕ БОН

«Лідерами фінського націоналістичного руху, що набирав сил, були «особи, здебільшого пов'язані своїм фахом із мовою: письменники, вчителі, пастори й юристи. Вивчення

фольклору та відкриття наново й збирання в єдине ціле народного епосу відбувалося одночасно з публікацією граматики і словників, ведучи до появи періодичних видань, які сприяли нормуванню фінської літературної мови, іменем якої можна висувати рішучіші політичні вимоги.

Б. АНДЕРСОН

«Отже у народів державних (або т. зв. історичних) розвиток національного самовизначення йшов згори донизу. У них вершина цієї піраміди в першу чергу усвідомлювала свою національну відрубність.

Новочасна демократія сприяла національному пробудженню та відродженню т. зв. «неісторичних» народів, які представляють другий тип європейської націогенези. У них процес суспільного самовизначення йшов знизу вгору. Запізнілий їхній етногенез стрибнув у новітній націогенез... Схематично цей тип націогенези виглядає так: селянство, духовенство, учительство, молода інтелігенція народного походження (зокрема *письменник-«будитель»*), ремісник, купець, урядовець, дрібна буржуазія. Щойно в кінці цієї суспільної драбини з'являється робітник та капіталіст. Цей тип національної соціогенези (усуспільнення) можна вважати органічнішим ніж попередньо згаданий».

О. БОЧКОВСЬКИЙ

«...з'являються, власне, інтелігенція і пролетаріат, опановується місто, націоналізується школа і церква, організуються політичні партії, власна преса, наукові установи, університет, згодом кидається гасло автономії чи федерації, а в кінці стихійно вибухають самостійництво і політичний сепаратизм».

О. БОЧКОВСЬКИЙ

«Річ певна, панове, політичні, господарські та суспільні принципи формують народ, але й його літературна мова. Є тому помилковою думка, що мовознавство й література творять націю. Ні, панове, важнішою є політична централізація й концентрація політичних сил».

Т. МАСАРИК

«Український рух набирає такої сили і такого напрямку, що починає загрожувати нашій імперії страшною катастрофою. Цю жахливу небезпеку визнають уже всі наші партії всіх політичних барв».

Г. ПЛЕХАНОВ

«Національне пробудження України та її політичний сепаратизм викликали у московської інтелігенції щире здивування. Ми, москвини, ніяк не могли зрозуміти причин цього насамперед тому, що ми щиро любили Україну, її землю, її пісні, її народ, а люблячи, вважали її нашою рідною. Ані тіні будь-якої чужості до українців ми, москвини, ніколи не відчували. Також не розуміли й тому, що московська інтелігенція не цікавилася історією України, ні всім тим, що відрізняло українську культуру від московської. Ба, гірше! Ми, москвини, дурили себе вигадкою, що, мовляв, українці боролися проти польського поневолення лише щоб накласти на себе ярмо московського поневолення. Ще гірше, московська інтелігенція не визнавала української мови за мову, хоч усі славісти та мовознавці в світі — разом з московською Академією Наук — її визнавали за самостійну і багатющу... Відродження великої, надзвичайно здібної, з старою культурою нації ми намагалися зупинити жандармськими заборонами та шибеницями. Не тяжко передбачити, що народи СРСР повстануть і відокремляться від імперії, коли СРСР програє війну... Московські патріоти мають усі підстави тривожитися майбутнім московської імперії, бо стоять нині перед великим питанням: чи існуватиме вона, чи Московщина повернеться до своїх перед-імперських меж? Якщо радянська влада зненацька впаде, то негайно вибухнуть повстання немосковських народів СРСР, щоби відірватися від імперії. І ті народи виставлять московському народові свої рахунки більшовицьких злочинів, нищення, грабунку, утисків. А з усіх них найбільший рахунок подасть Україна. Справа України є найповажніша і найтяжча до розв'язання. Не матимемо імперії, не розв'язавши справу України. А ця справа є надзвичайно небезпечна нашій імперії. Ми є свідками народження національної і державницької свідомості українців, власне, народження нової нації. Щоправда, вона ще не народилася, її доля ще непевна, проте вона вже набралася такої духовної сили, що вже не-

сила нікому вбити це немовля... Ми, москвини, мусимо працювати шосили, щоб ця українська свідомість стала українською формою московської імперської свідомості. Щоби втримати «русскую» єдність, себто не лише імперсько-державну, а й національно-духовну, ми, москвини, мусимо не лише визнати, а й постійно відчувати своїми, московськими: не лише київські літописи, але й українське барокко, не лише М. Гоголя, але й Т. Шевченка, не лише київський церковний спів Д. Бортнянського, але й українські народні пісні. Все це маємо відчувати рідними нам, москвинам, нашими, московськими, а не лише українськими. А завдання прищепити українські національні традиції на велике дерево «общерусской» культури припадає насамперед тим, хто вірний Московщині і любить Україну... Але разом з цим Московщина не може дозволити будь-яке приниження московської культури в межах імперії. Імперські закони, московська мова мусять бути обов'язковими для всіх в імперії, без жодного винятку. Можливо, зможемо мирним способом запровадити місцеве господарське самоуправління. В нашій імперії українець не може почувати себе приниженим, зневаженим. Навпаки, московська нація, якій волею долі належить культурне панування в імперії, повинна взяти за свої всі українські національні традиції, історичні символи з гетьманом І. Мазепою разом».

Г. ФЕДOTOV

«Із загальним спадом суспільного життя національне бродіння пішло вглиб, про національне обличчя не було чутно. Не дійшло ще до відкритої рукопашної бійки... Проте з того часу фарватер національного життя рішуче змінився. Майже негадано, як завжди знову відродилися пристрасті та страхи народів. Із властивими сучасності темпами національне піднесення перекинулося з однієї народності на іншу, розвиваючи повсюди величезну соціальну енергію».

А. КАСТЕЛЯНСЬКИЙ

«Україна справді одна, а українці — дуже різні. Ще немало людей тільки-тільки почали усвідомлювати, в центрі яких подій вони опинилися... Безперечно, йде динамічний процес відродження. І ми не повинні когось відкидати, запере-

чувати чи конфронтувати. Ми зацікавлені у співробітництві, у згоді, в консолідації всіх, хто відчувається сином або дочкою України, хто бажає працювати на нашу рідну Україну».

О. ГОНЧАР

«НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ — процес розкриття та реалізації раніше затриманих чи нездійснених згідно тих чи інших причин можливостей нації (народу) до розвитку, більш широкого (ніж раніше) задоволення потреб та запитів людей, які належать до даного національного колективу. Національне відродження означає не повернення народів до колишніх стадій їх соціально-культурної еволюції, а розвиток національних культур у відповідності з вимогами сучасної епохи».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Я хочу вже зараз поставити на денний порядок справу будучності української нації — взагалі, не лише виключно в Австрії, але і в Росії».

Ю. БАЧИНСЬКИЙ

«Коли буде серед нас більше осіб, які усвідомлюють собі психологічні та соціологічні наслідки довгого поневолення і свідомим зусиллям намагатимуться ліквідувати їх у особистій поведінці, в нашому громадянському, церковному, політичному житті, потрібно на кожному посту прямувати путь до зміцнення нашої спільності в'язами взаємного довір'я, толерантності до різниць між нами, лояльності до своїх співвітчизників».

Б. ЦИМБАЛІСТИЙ

«Наша самостійна ініціативно-творча участь у визвольному русі Росії цілком і повністю поглинається полем національного питання,— і на цьому полі ми ще маємо виокремити нашу ділянку. Виокремивши шляхом аналізу єврейських національних вимог їхню загально-принципову основу, ми маємо закорінити її в свідомості переважних політичних сфер Росії, знайти і об'єднати союзників, чії інтереси тією чи іншою мірою збігаються з нашими інтересами».

В. ЖАБОТИНСЬКИЙ

«У чому має полягати єврейська допомога галицьким українцям? По-перше, в цілковитому розриві з поляками — не для того, зрозуміло, щоб віддати свої голоси українцям, а для того, щоб жити й розвиватися самобутньо та самостійно, не дозволяючи нікому «використовувати» себе для поневолення іншої сторони. По-друге, — в спільній праці з українськими народниками для цілковитої демократизації спорохнявілого політичного ладу Австрії взагалі, а Галичини зокрема і особливо. По-третє, в підтримці східньо-галицьких автономістів, які домагаються для цієї української половини нинішньої «коронної Галичини»».

В. ЖАБОТИНСЬКИЙ

«Зусилля, витрачені за останні 100 років єврейською інтелігенцією для перевтілення у руську національну форму, були воістину титанічними. Проте це не принесло душевної рівноваги; навпаки, змусило гостріше відчувати гіркоту подвійно національного буття». І на трагічне блоківське запитання: «Русь моя, жінь моя, вместе ль нам маяться?» — питання, яке для російської людини має, як правило, однозначну відповідь, — на це питання російсько-єврейська інтелігенція відповідала, іноді після деяких роздумів: «Нет, не вместе. Рядом, до пори до времени, но не вместе! ...Обязанность — Родину не заменяет».

О. СОЛНЖЕНИЦИН (за Б. ОРЛОВИМ)

«Радянське єврейство, «відрізане від єврейського світу, зятягнене у плавильний котел фараонівсько-сталінської імперії... здавалось, було назавжди втрачене для єврейства, — і раптом: відродження сіоністського руху в Росії, повернення до древнього Мойсеевого заклику: «Відпусти народ мій!»

О. СОЛНЖЕНИЦИН (за І. ОРЕНОМ)

«І все ж націоналістично налаштованим елітам вдалося скерувати незадоволення у русло радше націоналістичних рухів, аніж економічних перетворень. Можна також зауважити, що там, де це відбулося саме так, маси йшли за націоналістичними лідерами, а не тими, що закликали до соці-

альних революцій... Незадоволення є основою виникнення будь-якого руху; але без націоналістично зорієнтованих еліт ці рухи не стали б націоналістичними».

Г. СЕТОН-ВОТСОН

5. Національний порятунк

«Як війна, так і соціальна революція чекають свого часу, приховуючись за найбільшою раціональністю та калькуляцією, і та сама людина, не внаслідок своєї одвічної природи, а внаслідок амбівалентного її визначення, подвійної природи нашої суспільної організації виступає то як істота, що достоту розраховує свої дії, то як щось таке, що руйнує основи і вважає за можливе в певний момент виявити глибокі шари людської жорстокості й садизму».

К. МАНГЕЙМ

«В умовах кризи влади і торжества злодіїв визріває питання національного порятунку.

Сама організована міська національна спільнота переведе буржуазну революцію у національну.

Відбувається боротьба між космополітичним торговим і промисловим — етнозадіюючим — капіталами».

С. ГОРОДНІКОВ

6. Національна революція

«Всяка революція була спершу думкою в мозку однієї людини».

Р. ЕМЕРСОН

«Нова ідея тоді все більше і більше обговорюється, тобто в дійсності приймається без заперечень іншими... З того ча-

су, як вміщується механізм зараження, ідея вступає в фазу, яка швидко приводить її до успіху. Суспільна думка приймає її швидко. Вона здобуває тоді проникаючу і нездоланну силу, яка підкорює їй всі уми, створюючи, разом з тим, спеціальну атмосферу, спільну манеру мислення.

Ідея являє собою тоді щось непереможне, і її наслідки поширюються із стрімкістю потоку, якого не може втримати ніяка гребля. Тоді й спалахують ті великі події, які створюють історичні перевороти і які можуть здійснити одні тільки маси».

Г. ЛЕ БОН

«Револуційний характер думає та відчуває таким чином, який можна було б назвати «критичним сприйманням». Цей критичний дух не має нічого спільного з цинізмом, це проникнення в реальність замість прийняття фікції, яка часто підмінює собою реальність. Нереволуційний характер з великим бажанням приймає на віру все, що проголошує більшість. Людина критичного складу характеру реагує зовсім по-іншому. Особливо критично вона сприймає судження більшості, якщо ця більшість ринкової площі. Револуційний характер — це гуманіст, ніщо людське не є йому чуже. Він любить та шанує життя. Він скептик, тому що підозрює, що ідеології прикривають небажану реальність. Він — людина віри, тому що вірить в те, що може існувати, хоча воно ще й не існує. Він може сказати «ні» та проявити непослух саме тому, що він може сказати «так» і підкорятися принципам, які є справжніми принципами його самого. Його свідомість відкрита особистим та соціальним реаліям оточуючого світу. Він незалежний і всім зобов'язаний самому собі... Людина не є революціонером в характерологічному сенсі лише тому, що проголошує революційні фрази та бере участь у революційних виступах».

Е. ФРОМ

«Наша нація довго нездужала, але нині вже стає до боротьби».

М. МІХНОВСЬКИЙ

«У стихійній ненависті до Росії була найбільша сила нашої революції».

...То була ненависть, що виникла наслідком до краю ображеного почуття національної гідності, ненависть наслідком образи найсвятіших почувань масової душі».

Ю. ТЮТЮННИК

«Нестерпно було пригадувати слова, якими він і його командири виправдовували свою самовбивчу війну за російські національні інтереси в Україні, за полегшу пологових судом нової імперії, що вилуплювалася із висхлого лона старої. Змія скидала шкіру. Він і його махновці підсобляли їй. Доки смертельно не вжалила... Хижак і жертва вірили одним і тим самим словам — ось у чому таїна тріумфу хижака. Революція і контрреволюція помінялися місцями, ролями, і він, Батько Махно, наче полуда його вразила, бив ворогів не контрреволюції, а нищив революцію українську».

В. САВЕЛЬЄВ

«Коли отже українська ідея хоче підняти боротьбу з іншими за панування, мусить в першу чергу залишити прокляту спадщину невільничих часів. Мусимо перевести основну переоцінку вартостей... Все, що опльовували в нас, повинно реабілітувати свіже й молоде українство. На місце amog intellectualis повинна стати віра, яка не знає сумнівів, і пристрасть, що не знає жадних «чому». Прив'язання до свого мусить доповнити воля витиснути свою печать на чужім; замість залежності від стихії — мусить стати воля привести її до послуху. Мусимо нести відважно свою віру, не схиляючи чола ні перед чужими, ні перед власними «маловірами». Мусимо набрати віри в велику місію своєї ідеї і агресивно ту віру ширити. Нація, яка хоче панувати, повинна мати й панську психіку народу-володаря».

Д. ДОНЦОВ

«Свою визвольну акцію український націоналізм базує на національній революції. Її зміст, методи й завдання він виводить із сучасного стану розшматованої поміж кількома окупантами Української Нації. Для українського націоналізму є аксіомою, що доки не буде змінене сучасне положення нашої нації, доти вона все буде zagrożена в своєму розвитку та існуванні. Ніякі угодовські автономістичні й федера-

лістичні компроміси, ніякі легкодухі «орієнтаційні» лавірування перед тим чи іншим окупантом — не врятують Україну перед імперіалістичною навалюю її історичних ворогів; закон її буття лежить тепер тільки в непримиримій боротьбі за свою державну самостійність і соборність. Це історичне завдання — через послідовні етапи підготовки визвольної боротьби, збройного здобуття й впорядкованості самостійної держави — здійснить національна революція».

М. СЦБОРСЬКИЙ

«Революція поневоленого народу не може обмежуватися тільки фрагментом остаточного збройного зриву, але мусить поширитися й на період підготовки до того зриву. Політична організація, що виступає керівником національної революції, мусить освідомлювати маси свого народу про цілі й завдання визвольної боротьби, нехтуючи закони й владу окупанта; мусить організувати щораз нові бойові зудари з окупантом, щоб ними мобілізувати маси; і мусить включати в бойові зудари з окупантом щораз ширші кола, щоб заправляти в боротьбі весь нарід. В тій підготовчій мобілізаційній стадії мусять бути і жертви, щоб нарід бачив їх, розумів їх неминучість і щоб був заздалегідь готовий приносити їх.

Все це разом становить постійну, або, по-латинськи кажучи, перманентну революцію: політичне освідомлювання народніх мас із допомогою чіткого вказування остаточної мети — відновлення самостійності й соборності власної держави; організування щораз нових бойових виступів проти окупанта; поширювання і закріплювання організаційної мережі керівної політичної організації; безупинне підсилювання революційного кипіння серед мас аж до того ступня, коли воно прорветься всенароднім повстанням проти окупанта. Не анемічний безактивний патріотизм; не «етапність боротьби», — спершу розбудова власного шкільництва, «Просвіт», кооперації, потім маленька автономія, далі більша, а там колись і самостійність; і не відірвані бойові виступи, як «боротьба для самої боротьби». Замість цього — чітка і послідовна цілеспрямованість усієї діяльності революційної організації: втягування в активну боротьбу щораз ширших кіл народніх мас, плекання патріотизму, розбудова власного шкільництва, «Просвіт» та економіки, бойові виступи — все це зосереджене в одноцілу безперервну революційну боротьбу проти окупанта.

Ця боротьба в висліді органічного зростання своєї натуги закінчується всенароднім збройним повстанням.

Таку перманентну революцію повинна організувати і провадити ОУН».

П. МІРЧУК

«Чинна співпраця всіх верств і станів українського народу в революційній боротьбі — це передумова відбудови нашої держави.

Кожний українець — селянин, робітник і інтелігент — прикладе руку до Великої Будови і боротьби, або він раб і безвартісна людина.

Українець іде до боротьби за Державу не ради лакімства нещасного, а тому, що він уже людина вільна і горда і воліє згинув героєм, як животіти рабом.

Власна Держава — це теж праця, земля і хліб.

Без національної революції — нема соціальної. Націоналістична революція — це революція національна і соціальна.

Україна для українців!

Не залишити ні грудки Української землі в руках ворогів і чужинців! Бо земля — це джерело внутрішньої сили українського народу і підстава його дужання з зовнішнім світом.

Наш змаг іде: за національну засаду організацій світу; за націю, а не клясу; за ідеалізм, а не матеріалізм; за державу праці і соціальної справедливості, а не державу комуністичного чи капіталістичного визиску; за право власності, здобуте працею; за сильну владу найкращих з усіх верств народу; за героїчну культуру і вільну творчість українського духа; за безоглядне винищення сил руїни і розбрату.

Революціонери! Від вашої внутрішньої сили залежить перемога. Тільки кров і залізо розсудять нас із ворогами!

Зі шляху Української Національної Революції не сміє повернути вас ніщо, ні тортури, ні пекло тюрем і таборів, ні смерть!

За соборну Українську Державу проти ворогів іде наш кривавий змаг!

Хай живе Суверенна Соборна Українська Держава!

Хай живе Українська Національна Революція!»

З ПОСТАНОВ ІІ ВЕЛИКОГО ЗБОРУ ОУН, 1939, Рим

«Отже, головними напрямками цієї перманентної революції мали бути:

1) політична просвіта народних мас із формулюванням головної мети — відновлення Самостійної Соборної Української Держави;

2) нарощування все нових і нових бойових дій проти окупанта;

3) розгалуження і зміцнення організаційної і керівної політичної мережі ОУН;

4) постійне загальне підсилювання революційного кипіння в масах, аж до «проривного» моменту».

О. БАГАН (щодо програми дій ОУН)

«Українська національна революція — це боротьба за саме життя і волю народу та людини, а також боротьба за зміст, підстави й форми життя, за його розвиток і за поступ; це боротьба проти московсько-більшевицького імперіялізму, який прямує до панування над усім світом і з тією метою поневолює, визискує і нівечить народи та людину; це боротьба проти большевицько-комуністичної системи, яка в ім'я спекулятивної доктрини та на послугах імперіялізму однієї партії переводить на організмі двістімільйонових мас поневолених народів найжахливіший в історії експеримент, всупереч природі, волі та добру цілих народів і людини; це боротьба проти режиму і тиранії большевицько-комуністичної партії, що з жадоби необмеженої самовільної влади і своїх користей обернула в невільників та найбільших жебраків маси поневолених народів; це боротьба за оборону самого існування волі й розвитку всіх народів, поневолюваних большевизмом, і за оборону людського, вільного і гідного життя народніх мас та кожної людини».

С. БАНДЕРА

«Найперше з'ясуємо собі в загальних зарисах наше розуміння революції. Суть революції полягає в докорінній зміні, яка охоплює зміст і структуру державно-політичного, суспільного, духового й економічного життя одного чи більше народів. Нові ідеї, нові сили і нові системи підіймають боротьбу проти ідей, сил і систем, пануючих у дотеперішньому укладі, щоб їх усунути, перебрати керму життям і розвитком свого народу та дати йому новий напрям і нові форми.

Боротьба є істотним елементом революції. Якщо в якомусь державно-суспільному організмі відбуваються зміни системи, зміни провідних ідей та зміни керівних сил, але без гострої і загальної боротьби, тільки нормальним порядком, напр., через зміну уряду, вибори, плебісцит і т. п., то таких процесів не називаємо революцією, хоча б їхній далекоюжний зміст відповідав змістові революції. Революція розвивається проти таких сил і такої системи, які, раз здобувши владу над народом, всебічно використовують її в тому напрямі, щоб унеможливити перемогу інших ідей, створення іншої системи й перехід влади в руки інших сил.

«Революція — це цілий процес боротьби, від її початків аж до кінцевого завершення. Обмеження поняття революції на етапі її найбільшого розгортання і завершування, тобто на остаточному державному чи суспільному перевороті, є так само невластивим, як не можна називати деревом саму його корону, без коріння і стовбура. Початком революції вважаємо той момент, коли під впливом скристалізованих революційних ідей починається цілеспрямована боротьба революційних сил за усунення існуючого, зненавидженого ладу та за створення на його місці нового, кращого, накресленого революційною ідеологією і програмою. Розвиток революції визначається триванням і розгортанням її боротьби. Він може відбуватися у формі довготривалого, затяжного процесу, в якому боротьба розгортається ступнево, з етапами більшої і меншої напруги, або може мати короткий, наглий хід».

С. БАНДЕРА

«Є три основні, первісні рушії революційного процесу: революційна ідея, революційна організація і революційна акція.

Ідеї українського націоналізму, як продукт духовності і світогляду українського народу, як вислід його життєвих прагнень та дороговказ його прямувань на історичному шляху, є одночасно різким запереченням теорії і практики большевізму...

Революційна організація, яка ставить собі за мету здійснити постуляти революційної ідеї своєю діяльністю і боротьбою, стає основним і керівним, свідомо діючим підметом революційного процесу. Поскільки революція не є якимсь автоматичним процесом, тільки в першій мірі боротьбою проти організованої і пляново діючої ворожої сили,

то й передумовою її успіху є пляновість й організованість. В національно-визвольній боротьбі мусить брати активну участь весь народ. Тим більше для цього потрібна міцна провідна сила, яка б унапрямувала й організувала змагання цілого народу...

Революційна дія — боротьба — це третій основний рушій революційного процесу. Без неї ідеї втрачають свою живучість і революційну динамічність. Революційна організація без відповідної дії не сповняє свого призначення і завмирає. Боротьба — це вияв живучості революційної ідеї і життєздатності революційної організації. Революційна діяльність може мати різні форми і різну напругу, що міняється відповідно до обставин».

С. БАНДЕРА

«Національною революцією називаємо революційне змагання якогось народу проти чужоземного поневолення, визиску, позбавлення прав і можливостей свобідного розвитку. Кожна національна революція має дві основні ознаки. Перша — це активна й солідарна участь у ній цілого народу, всіх основних частин і суспільних прошарків даної нації. Друга головна ознака — це змагання за основну зміну становища всього народу, умовин його життя й розвитку в різних ділянках. Це відрізняє національну революцію від революцій суспільних, класових, у яких іде передусім про стан якоїсь частини та в яких діючою силою є означені суспільні прошарки — частина нації. Національна революція має значно ширший засяг і глибше значення, ніж внутрішні революції, які мають за мету зміну державного й суспільного устрою, відсунення від влади правлячих кіл чи шарів і т. п.».

С. БАНДЕРА

«Українська Національна Революція є одночасно соціальною. Що це означає?

Українська Національна Революція — це доосновна зміна і спрямування в її ж напрямі всіх вартостей та установ індивідуального та суспільного життя української людини.

Соціальна революція — це доосновна зміна відношення поодиноких людей та суспільних верств по відношенні до різнородніших елементів — цінностей життя: духовних і матеріальних.

Політична революція — це захоплення влади поневоле-ним народом і ним продовжувана, здійснювана соціальна програма в національних рамках».

Я. СТЕЦЬКО

«Соціальні зміни так довго не є революційними, як довго їх виконує, проводить панівна нація, хоч вони інколи виходили б в користь поневоленої нації. Бо хоч окупант під натиском нашої сили буде поступатись... то все те не є повною революцією, бо повну соціальну революцію для себе провести може той, хто перед тим був поневолений,— але тільки захопивши політичну владу. Всякі соціальні переміни, dokonувані пануючою нацією, є реформами, а інколи вони мусять бути поступкою поневоленій нації, завдяки сили тієї останньої; коли ж є репресивними у відношенні до поневоленого народу, то є — контрреволюційними».

Я. СТЕЦЬКО

«Те, що національна революція є водночас соціальною, означає, що вона створює означене відношення до матеріальних та духових вартостей українства усіх верств та кожного зокрема в площині рівного права користуватися ними та справедливого їх розподілу, який заключається в тому, що кожен має однакові умови для творчості.

...Соціальна справедливість означає не задоволення всіх егоїстичних забаганок одиниці, але створення ладу, який видвигає відносні суспільні верстви, які наймогутніше скріплюють націю, та задовільняє їхні життєві потреби в такій мірі, як цього вимагає ріст цілості, суворе, тверде життя, але — якраз життя, а не животіння! Зараз цими верствами є найширші маси українського населення. Отже соціальна справедливість вимагає задоволення всіх розумних потреб найширших мас, подавляючої більшості населення».

Я. СТЕЦЬКО

«Пряма революційна дія для організованого націоналізму є лише одним із засобів сучасної фази визвольних змагань, що створить політичні й психологічні передпосилки для розгортання революції в усій її внутрішній глибині й програмовій

ширині. Зміст національної революції не обмежується до безпосередньої боєвої акції; її завдання не кінчаються й на рішучому, збройному зриві нації до здобуття державності. Бо й після усамостійнення на Україні певний період проявлятимуться в різних сферах духового й суспільного життя негативні наслідки вікового поневолення, що вимагатимуть застосованих відповідних оздоровлюючих середників. Для цього націоналізм включає в програму національної революції далекойдучі державотворчі почини, що в стані були б всебічно скріплювати, розхитаний окупаціями, організм нації, невпинно побільшувати її будуючі сили й здібність змагатися за право свого розвитку й тоді, коли Українська Держава вже існуватиме».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Таким чином, національна революція — це є внутрішній, тяглий у часі та різноманітний у своїх виявах, ідейний, духово-волевий, визвольно-політичний і державно-творчий процес Української Нації, спрямований до її звільнення, скріплення, впорядкування та забезпечення для неї гідного існування».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Українська національна революція, як одностайний процес, складається з трьох фаз. Перша і друга — це фази боротьби, третя — державного будівництва.

У першій фазі проходить процес зтяжної, прогресуючої підпільної боротьби. В ній іде змагання передусім за душу народніх мас, мобілізація й активізація їх по боці революції, проти большевизму; підриваються позиції большевицької системи і сили большевицького режиму, зростає організована сила революції. В цій фазі проходить основоположний конструктивний процес: наші ідеї і програма опановують найширші маси українського народу, поширюються на інші народи, уярмлені большевизмом, визначають для них бажаний зміст і форми життя в усіх ділянках, стають дороговказами їхньої дії — їхньою метою, мобілізують й організують змагання за реалізацію нашої програми.

Друга фаза, як продовження першої, — це фаза визволення. В ній завершується зтяжна визвольна боротьба, всі сили зосереджуються у безпосередній відкритій боротьбі з большевицьким режимом і його силою, в остаточному загальному зриві народів.

Третя фаза — будування на місці знищеного ССРСР незалежних національних держав, забезпечення їхньої незалежності назовні, здійснення ідей і програми визвольної революції в державному і суспільному ладі, у змісті і побудові цілого життя».

С. БАНДЕРА

«Якщо на Заході не люблять революції, як чинника історичних процесів, то напевно не з принципових мотивів. Адже ж провідні західні нації не лише самі мали революції, а й ставлять їх у своїй історії на високий п'єдестал. Національна революція — це народження ЗСА, які тільки через неї стали державою, а не колонією. Сьогоднішня Франція виводить свою республіканську еру від революції; Англія також завдячує свою демократію революції. Якщо вони можуть високо ставити внутрішню революцію, як процес державно-устроєвого і суспільного перевороту, то скільки вище мусить стояти значення національно-визвольної революції, як процесу визволення нації з-під чужого панування і неволі.

Так само не можна заперечувати революції з гуманітарних оглядів, як форми кінцевої боротьби за свободу. Революція — це процес і форма боротьби найменшими жертвами. Вона вдаряє у саму суть, в істотних спричинників і заступників стану, що його поборюється, а не в його жертви, вимушені інструменти. В порівнянні з війною, зокрема при новітніх засобах і методах масового винищування людей і дібр, революція — це найгуманніша форма боротьби».

С. БАНДЕРА

«Ми, націоналісти, мусимо уміти організувати не лише революційні кадри й поодинокі акти й акції, але мусимо вчитися організувати **велику революцію** і українську імперію на просторах Совітів, узяти в карби організації й дисципліни розбуджені революційні сили народних мас і зорганізувати їх у сильну державу. Ми мусимо вчитися організувати державу, адміністративний апарат, організувати армію, організувати господарське життя, промисел і торгівлю, організувати суспільне життя в професійних організаціях, організувати культурну і цивілізаційну працю, організувати технічний розвиток України, комунікацію і т. п.

Націоналіст-революціонер є не лише відважним, мужнім борцем і носієм нової ідеї, але він мусить уміти будувати і організувати ціле життя на засаді нової ідеї для всебічного розвитку всіх сил нації.

Україні треба мужніх, відданих їй на життя і смерть борців, творців нових вартостей, фанатичних апостолів нової ідеї, мудрих і рішучих державних мужів, хоробрих воїнів і полководців, глибоких учених і великих митців, сміливих підприємців і сильних людей праці, добрих, енергійних організаторів нового життя. Треба, щоби всіх оживляв революційний дух, опромінювала націоналістична ідея та кермувала тверда, залізна воля чину, боротьби й перемоги. Доля України рішається в наших душах і серцях, на усіх фронтах запеклої боротьби й витривалої енергійної праці та творчості».

М. ОРЛИК

«Українська Націоналістична Революція мусить спертися на якнайширші, якнайглибші основи національно-політичної, духовно-світоглядної, соціальної, економічної й культурно-цивілізаційної боротьби проти московсько-більшовицького світу за повне визволення України, всіх поневолених Москвою народів і побудову нового ладу.

Українська Націоналістична Революція мусить ударно й виключно висунути:

- 1) нові ідеї та цінності нового світогляду;
- 2) мати новий, революційний провід і пробивні революційні кадри;
- 3) організувати політичну та збройну силу;
- 4) мобілізувати маси та втягнути в боротьбу весь український народ. Далі треба зв'язатися з революційними, активними елементами інших поневолених Москвою народів, як грузини, азербайджанці, донські козаки, білоруси, татари і т.п.

Українська Націоналістична Революція у першому своєму періоді боротьби за визволення та владу буде мати **загальнонаціональний** і народний характер збройних повстань і визвольних змагань поневолених народів. Після здобуття держави настане другий період внутрішньої націоналістичної кристалізації, революційного закріплення та побудови нового державно-політичного і соціального ладу всередині на засадах націоналізму і поширення впливів України і здобутків революції назовні.

В першому періоді боротьби за владу треба розрізнити такі фази:

а) час *революційно-політичної підготовки* поодиноких революційних акцій та організації *політичних і збройних сил революції*;

б) збройний зрив і збройну боротьбу за владу;

в) організацію та закріплення новоздобутої влади».

М. ОРЛИК

«У першому періоді загальнонаціональної революційної, політичної та збройної підготовки треба стати на таку політичну платформу:

1. залучати до революційної боротьби всі здорові активні сили українського народу без огляду на їх минуле в *єдиний національний фронт* революційної боротьби з московсько-більшовицьким поневоленням, при тому втримати якнайбільшу внутрішню світоглядну, політичну й організаційну спайність і ударність націоналістичних кадрів. Треба вміти заховати й погодити пряmlinійність з еластичністю революційної тактики та пропаганду, щоб використати всі можливості й сили для досягнення основної мети.

2. Творити єдиний фронт боротьби селян, робітників і трудової інтелігенції проти московсько-більшовицького гніту і визиску за українську владу, за землю, за вільну працю, за нове вільне життя і за новий лад вільних людей праці.

3. Закликати й залучати до боротьби проти московського імперіалізму всі революційні сили поневолених Московою народів під ідейним і політичним проводом України — за визволення України та всіх поневолених Московою народів і побудову нового політичного і суспільно-господарського ладу вільних народів сходу Європи й підмосковській Азії. Україна є правдивим союзником всіх поневолених Московою народів. Тільки з визволенням України настане визволення інших поневолених Московою народів. Україна проти заміни одного ярма на інше, хоч би й золоте. Визвольно-революційну боротьбу веде Україна власними силами і виступає проти всякої залежності від сторонніх чинників. Боротьба українців на землях інших поневолених і загрожених Московою народів є боротьбою проти впливів московсько-більшовицького імперіалізму, а тим самим є в інтересах української визвольно-державницької справи, наприклад, у Фінляндії і т. п.

4. Використовувати незадоволення працюючих мас і залучати їх до революційної боротьби проти політичного терору та всевладності комуністичної кліки, проти страшного режиму та провокаційної системи НКВД у колгоспах, радгоспах, на фабриках, в армії та на флоті, в хаті, проти страшного соціально-господарського гніту й визиску, проти придушення самостійності думки — за право всіх працюючих відверто і явно виявляти свої політичні переконання словом і друком, творити вільно свої політичні, професійні та громадські організації, вільно розпоряджатися багатствами своєї землі та плодами своєї праці для піднесення свого матеріального й культурного рівня».

М. ОРЛИК

«Треба вміти відчути та вловити *відповідний момент збройного виступу*, коли дозріє революція, коли старий лад розхитаний зовнішнім або внутрішнім потрясінням, сили ворога ослаблені й розпорошені, і коли маси готові виступити на вулиці і гинути за революцію, наприклад, збройна демонстрація солдатів і мас у липні проти уряду Керенського була ще передчасним виступом.

1) Збройний зрив мас починається великими масовими стихійними розрухами, демонстраціями та збройними зіткненнями мас без виразного політичного і військового керівництва і плану, наприклад, масові розрухи та збройні виступи мас у Парижі 1789 р., у Петрограді 1917 р., у Відні в 1848 р., у Києві 1917 р. і по всій Україні.

2) Збройний зрив готується і організовується політичним і військовим центром, готується військовий та політичний план збройного повстання і ним керується, наприклад, збройне повстання Хмельницького, більшовицька революція, 1-е листопада у Львові і т.п.

Українська Національна Революція мусить мати характер не стихійного непідготовленого зриву й стихійних розрухів, але *організаційно, політично й мілітарно підготовленого збройного повстання на всіх теренах під керівництвом єдиного політичного й військового центру*.

Треба з найбільшою *рішучістю виступити та вдарити всіма силами зі всіх боків, немов пожежа, і розгорнути революційно-військову акцію на всі терени*, щоб розпорошити сили ворога, придушити й розбити його в менших частинах,

поширити свою політичну і військову базу, здобути резерви сил і не дати ворогові створити правильного широкого фронту. Треба бити ворога рішучо всіма силами, з усіх боків і на всіх теренах, щоб розтрошити та деморалізувати всі його сили».

М. ОРЛИК

«Військово-технічній перевазі ворога треба протиставити, щоб йому завдати остаточного удару:

1) *рішучий збройний виступ мас, керований єдиним політичним і військовим центром;*

2) *масовість і запеклість* боротьби самого народу і всіх поневодених народів;

3) *моральну силу, рухливість, детермінацію, раптовість і ударність революційних сил на всіх теренах і відтинках;*

4) залізну дисципліну, світоглядно-політичне і військове вироблення революційних кадрів з фанатичною вірою у власну ідею та власні сили народу;

5) політичну програму, план дій і гасла боротьби, що поривають маси і ведуть до бою».

М. ОРЛИК

«Уважаю, що революцію слід розуміти не тільки як повну і абсолютну негацію системи, проти якої йде боротьба, негацію форм і змісту, не тільки як протиставлення існуючому чогось нового цілком, докорінно різного, чогось такого, чого ще ніде не було і т.п. Уважаю, що революцію слід розуміти також як синтезу різних здобутків дотеперішнього розвитку в нову здорову цілість... Інколи революція може полягати також у викиненні з одних форм старого змісту і в наповненні тих самих форм новим змістом».

П. ПОЛТАВА

«Є одне дуже важливе питання: а саме — справа визвольної та національної тактики. Історичний досвід показує, що досі війна та революція (зглядно повстання) були типовими засобами визвольної боротьби. Проте роблять спроби винайдення інших шляхів до полагодження національної справи. Думують розв'язувати національні конфлікти шляхом дипломатичним, тобто за обопільним порозумінням. Але до

цієї пори в новітній історії мало маємо прикладів такого полагодження справи».

О. БОЧКОВСЬКИЙ

«Теорія «революції в революції» Дебре (відома також під іменем «теорія партизанського вогнища», чи «фокізм») виходила з абсолютного протиставлення збройних шляхів боротьби мирним формам політичної дії. Кожному регіону планети притаманні свої методи збройної боротьби: для Європи — збройні військові повстання, для Азії — селянські війни, для Латинської Америки — мобільні партизанські акції (герилля). Але найефективнішим видом партизанського руху Дебре вважав «мобільні колонни», що спершу повинні складатися з професійних революціонерів — вихідців з «дрібної буржуазії» та інтелігенції, а потім вбирати в себе селянське поповнення та породжувати нові і нові «колонни», котрі, зрештою, утворюють єдиний фронт у національному масштабі. Дебре визначив декілька послідовних етапів гериллі: на першому — на стадії «абсолютного номадизму» ініціативної групи — відбувається духовний гарт цієї групи та перетворення бувших протестуючих у партизанських вождів. Політична робота з масами замінювалася ними на військові дії, бо «вдала засідка або захоплена вантажівка ворога вартують двох сотень лекцій. Вони переконують селян, дають зброю тим, хто хоче приєднатися до колонни». Колонна сама є авангардовою революційною партією нового типу. Вона знімає одвічний дуалізм між політичним та військовим керівництвами і дає зразок прямої, більш ефективної ідеологічної праці».

О. ГУЦУЛЯК

«Через жорсткий прагматизм, поміркованість і зваженість, послідовність, респектабельність, накопичення потенціалу, здоровий радикалізм нова національна сила мусить стати авангардом Української Нації, очолити її та здійснити великий перехід до нової екологічної ніші шляхом творення цивілізації вищого рівня».

Тези. УНА

7. Визвольна боротьба націй

«¹ А потім прийшли Мойсей й Аарон, та й сказали до фараона: Так сказав Господь, Бог Ізраїлів: Відпусти народ Мій, і нехай вони святкують Мені на пустині!»

БІБЛІЯ. ВИХІД 5

«Нації мріють про своє визволення і про те, щоб з Божою волі воно прийшло якомога скоріше. Обсяг і ознака цієї свободи є незалежна держава.

Зрештою нація уявлена, як *спільнота*, бо, незважаючи на те, що в її середовищі може існувати нерівність і експлуатація людини людиною, однак вона завжди мислиться як міцне, горизонтально організоване товариство. Слід узяти до уваги також і те, що протягом останніх двохсот років саме це почуття братерської єдності змушувало мільйони й мільйони людей не так убивати, як йти на смерть заради таких уявлених витворів».

Б. АНДЕРСОН

«Етична і соціологічна точка погляду суперечать собі. Перша змагає до приборкання соціальної енергії, друга — до її визволення і розвитку... Правдива моральність, не менше як правдивий поступ, є в емансипації суспільної енергії і в повнім виявленні сили».

ВОРД

«Утвердити себе в світі можна лише тоді, коли ми його натискові, який налягає на нас звідусіль, протиставимо спротив, намагаючися перемогти його в певній мірі, ба навіть коли ми накладемо на зовнішній світ печать нашого духа. Це намагання нам вроджене, воно в великій мірі ідентичне з прагненням до самозбереження. Це є гін до переможення натиску всього оточення власною діяльністю, діяльністю, яка з уваги на снагу гону викликає розкіш, а якщо її занехаємо,— стан напруженості».

П. РАЙВАЛЬД

«Якими засобами приходять до влади якась чеснота? Засобами боротьби. Панування чесноти можна досягнути тими самими засобами, якими взагалі досягається всяке панування».

НІЦШЕ

«Коли я кажу, що війна є основа всіх мистецтв, я маю на увазі також і те, що вона є основою всіх вищих чеснот і якостей людини. Це стало для мене дуже дивним, дуже страшним висновком,— але все-таки цей факт видається мені безсумнівним... Коротко кажучи, я виявив, що всі великі народи здобули свою істинність слова і силу думки саме у війнах; вони міцніли у війні і хиріли в умовах миру; вони розвивались війнами і слабшали у мирі. У певному сенсі слова вони були народжені у війні і згасали під час миру».

ДЖ. РАСКІН

«Ідея, що політика — це боротьба, є першорядною у спадщині націоналізму, адже для націоналіста боротьба — те саме, що ощадливість для пуританина, тобто щось таке, що має сенс причинно зумовленої дії, але фактично підсумовує усю повноту розуміння життя. До того ж, як повелося, завжди знайдуться простакуваті націоналісти, пройняті вірою в те, що геть усі проблеми породжуються фактом пригнобленості нації».

К. МАЙНΟΥТ

«Зрештою, національне самовизначення — це волюнтаристський вибір; і націоналізм, передусім, це метод навчання тому, як правильно зробити цей вибір».

І. КЕДОРІ

«Протест — це коли я говорю: те і те мені не підходить. Опір — якщо я докладаю зусилля, щоб те, що мені не підходить, більше не повторювалося. Протест — це коли я говорю, що відмовляюся брати участь в чомусь. Опір — якщо я докладаю зусиль, щоб у цьому не брали участь і всі решта».

У. МАЙНХОФ

«Нація, яка замикається в чисте перестерігання свого інтересу, не може вже грати загальної ролі. Країна може мати провідну роль лише через універсальні сторони свого генія».

РЕНАН

«...Фаустівська ідея — це ідея сили, яка постійно змагається з перешкодами; боротьба стає самою суттю життя; без неї персональне існування втрачає сенс і може претендува-

ти лише на найбуденніші цінності; людина фаустівського гарту формується у борні, і її прагнення не знають кордонів, вони безмежні. З появою прометеївської ідеї — тієї, яка обслуговувала суспільства, пройняті духом підприємництва та збагачення,— наголос було зроблено на спроможності людини колективно визволитися з-під гніту, й насамперед з-під гніту богів, спроможності опанувати й заволодіти світом завдяки власній винахідливості, технічним удосконаленням та мистецтву».

Ж. БАЛАНДЬЄ

«Згідно з теперішнім, якщо завгодно, слов'янським світоглядом... ганьбою криється не так раб, як той, хто обертає в рабство, не так гноблений, як гнобитель, що позбавляє свободи».

Я. КОЛЛАР

«Я не картаю афінян за бажання правити іншими людьми, бо це природно; але я ганьблю інших за те, що дозволяють правити собою».

ФУКІДІД

«Без Країни у вас немає ні імені, ні прикмет, ні голосу, ані прав чи доступу як братів до товариства народів. Ви байстрюки Людства. Солдати без знамена, ізраїльтяни серед націй, ви не здібаєте ані довіри, ані захисту; ніхто не стане вашим вірником. Не тіштесь надією на звільнення від несправедливих соціальних умов, якщо спочатку не завоюєте Країну для себе; де немає Країни, там немає і загальної згоди, на яку ви можете покластися; усім заправляє егоїзм власного інтересу, і той, хто при владі, його береже, оскільки не існує спільної гарантії для інтересів загалу. Не відводіть ідею поліпшення ваших матеріальних умов, поки спершу не вирішите національного питання. Ви на це не спроможні».

ДЖ. МАДЗІНІ

«Що нам потрібно, щоб запровадити новий лад, так це — перевернути силою ту брутальну силу, яка протиставляється всяким спробам поступу».

ДЖ. МАДЗІНІ

«Не вірте чужинцеві. Свобода доти не є здобута, як довго громадяни не здобудуть її власною кров'ю. Здобуйте симпатію до наших прав і симпатію народів з мечем в руці. Дипломатія ґрунтується на погрози; немає дипломатії для того, хто втікає. Але могутньому помагають люди і боги. Не будьте помірковані, не будьте скромні, якщо хочете бути вільною нацією».

ДЖ. МАДЗІНІ

«Підійміть очі, братове! Гляньте, в якому жалюгідному становищі ви перебуваєте, ваші храми опоганено, ваших дочок віддано на поталу хтивим варварам, хати сплюндровано, поля опустошено, ви самі стали як ті бідолашні раби! Чи ж не настав нарешті час скинути нестерпне ярмо, визволити батьківщину! Відкиньте все негрещьке, підійміть прапори, перехрестіться і ви всюди переможете, і порятуєте вітчизну та церкву від наруги безбожників. Хто з вас, шляхетні греки, не запалає бажанням звільнити вітчизну від кліки?»

А. ПСИЛАНТИ

«Але насамперед має запанувати дух одностайності. Багатші з нас повинні пожертвувати частку свого майна, священники, навчаючи і наводячи приклади, додати народові мужності, а ті, хто служить по чужих дворах, і цивільні, і військові, хай залишать свою службу, хоч би якому урядові вони підлягали. Усі вони мають спільно змагатися за велику мету і тим самим сплатити вітчизні давні борги. Усі вони, як годиться шляхетним чоловікам, повинні негайно озброїтися, і я обіцяю вам невдовзі перемогу, а з нею і щасливу долю. Поведіть проти тих розніжених рабів, тих наймитів мужній народ, покажіть себе справжніми нащадками стародавніх героїв».

А. ПСИЛАНТИ

«...нації піднімалися на національно-визвольні змагання — звичайні селянські маси без елітарної ідеології, але з цілком націоналістичним ставленням до своїх національних поневолювачів».

Я. ДАШКЕВИЧ

«У Східній Європі не було *ні* національних держав, *ні* національних культур. Якщо повертатися до нашої метафори — не було *ні* нареченої, *ні* нареченого. Коли йшлося про те, щоб задовольнити головну вимогу націоналізму: одна держава — одна культура, і про те, що гін до виконання цієї вимоги у XIX ст. був надзвичайно потужним, залишалося тільки одне — і державу, і культуру треба було створити. Потрібна була як культурна, так і політична інженерія. І матеріал, з яким мали працювати дизайнери, міг спричинити справжні тектонічні зсуви. Одночасне творення національної держави і національної культури у світі, якому бракувало обох компонентів, у світі, який складався з величезного, надзвичайно складного мовного і культурного розмаїття, що накладалося на географічну і соціальну строкатість, — це був рецепт катастрофи».

Е. ГЕЛНЕР

«Якщо ти борешся за незалежну державу, її збереження, її розквіт — ти націоналіст. Шведський, данський, німецький, австрійський, португальський, американський, костариканський, чилійський, папуаський чи шріланкійський. Всі ті нації, що мають власні, незалежні національні держави та не хочуть їх втратити, є носіями націоналістичної ідеї. Також курди, уйгури, тибетці, тіморці, бретонці, баски — й інші невірні нації, що борються за власні, хоча б автономні державні утворення, — також є носіями націоналістичних ідей».

Я. ДАШКЕВИЧ

«Природа винагороджує лише в пропорції до зусиль і заслуг — для її мети. В суспільнім житті обов'язує та сама засада, і ні одна нація не дістане в дарунок жнив від «справедливої» природи, коли вона не сіяла; ні одна не дістане незалежності, коли не хоче і не може її досягнути, коли не має почуття й сили здорових рас, що хочуть панувати над людьми, землею, повітрям і морями, служачи собі і — людському поступові».

Д. ДОНЦОВ

«Хто не зміг визволитися, коли у таборі ворогів йшло безладдя, суперечка і боротьба, той тим більше не визво-

литься, коли у ворожому таборі запанує згода. Ї буде ймення тієї нації викреслене з книги життя».

М. МІХНОВСЬКИЙ

«Ідея для своєї перемоги мусить розбудити найглибші почування, пристрасті, енергію чину в запеклій боротьбі з перестарілими формами старого світу, отже мусить бути воюючою ідеєю, узброєною в силу волі, почувань, посвяти й завзяття чину. Перемагають тільки узброєні, виключні й ударні ідеї, що здібні викликати завзяту боротьбу на життя та смерть. Перемагають тільки войовничі й сильні народи, мужні, узброєні провідники, зорганізовані, узброєні маси, здібні до рішучої боротьби».

М. ОРЛИК

«Не лиш фанатична, безкомпромісова повинна бути вона (національна ідея), але й служити інтересам поступу, як ми його тут розуміємо, себто, як право сильних рас організувати людей і народи для зміцнення існуючої культури й цивілізації».

Д. ДОНЦОВ

«Ми знаємо сьогодні, — і в перспективі історії ця правда щораз виразніше виступає на світло, — що борня козаків за Волю України і за її Державу була священною борнею за природне право і святий обов'язок нації. Вони творили власну Державу на власній, споконвіку Богом нам даній, українській землі».

В. ШАЯН

«Нехай одна стіна о другу удариться, одна впаде, друга останеться».

Б. ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

«Заклик козацького гетьмана знайшов міцний відгук в масах українського селянства. Повстання поширювалося швидко, охоплюючи навіть ті області, куди ще не дійшли організовані козацькі відділи. У своєму нестримному розго-

ні повстання усунуло не лише польський державний устрій, але також бережений польською владою соціальний лад».

В. МЯКОТІН

«Все населення повністю вступило в ряди козацького війська, і побивало обабіч Дніпра поміщиків, поляків і попів, нищило костели, здобувало міста, в яких поляки замкнулися. Польські поміщики бачили тепер ясно, що вони мають діло з повстанням цілого народу».

С. МУЖИЛОВСЬКИЙ

«Всенародність повстань у козацьку добу перевищила всі походи княжої доби, і кров — рясно пролита за спільну справу — була найміцнішим центром зв'язку».

Л. РЕБЕТ

«Заступаючись за батьківщину, я не лякаюся ні кайдан, ні тюрми, і краще мені найгіршою смертю вмерти, аніж дивитися на загибель моїх земляків...»

П. ПОЛУБОТОК (до ПЕТРА I)

«Караюсь, мучусь, але не каюсь».

Т. ШЕВЧЕНКО

«Вставайте! Кайдани порвіте!»

Т. ШЕВЧЕНКО

«Людськість поділяється на раси, народності, нації... Життя українського народу доводить нам, що Україна була, є й буде завжди окремою нацією, і, як кожна нація, так і вона потребує національної волі... Ми бажаємо такої відміни сьогочасних обставин, щоб при ній був вільний розвій і цілковите задоволення моральних, соціальних і політичних потреб українського народу».

БРАТСТВО ТАРАСІВЦІВ (Визнання віри молодих українців)

«Могутній інстинкт національного будівництва підтримував в найбільш тяжких та несприятливих умовах її націо-

нальне щеплення з політичних, релігійних та культурних течій, що перехрещуються, створив майже невловимі комбінації, які в кінцевому результаті підтримували зв'язок українських територій, ендосмос та екзосмос народного життя в їх роз'єднаних частинах та незмінно в моменти пробудження національного життя висував питання про національне об'єднання їх».

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

«Українська нація мусить піти шляхом націоналізму, перейде його і повалить все, що стоятиме перепорою на цій дорозі... Виступаючи в інтересах широких українських мас, дбаємо, щоби сам народ власними силами виборів собі самостійну Україну, бо знаємо, що тільки під тією умовою ніхто не зможе знову запанувати над Україною, знову відерти всі землі, всі добра з рук українського демосу... Ми ідемо... до повстання, до оружного повстання за визволення українського народу з-під національного й економічного рабства».

М. МІХНОВСЬКИЙ

«Усі, хто на цілій Україні не за нас, ті проти нас. Україна для українців, і доки хоч один ворог-чужинець лишиться на нашій території, ми не маємо права покласти оружжя. І пам'ятаймо, що слава і перемога — це доля борців за народну справу. Вперед! І нехай кожен з нас пам'ятає, що коли він бореться за народ, то мусить дбати за весь народ, щоб цілий народ не згинув через його необачність. Вперед! Бо нам ні на кого надіятись і ніякого озиратись назад!»

М. МІХНОВСЬКИЙ

«Ми відродилися з ґрунту, наскрізь напоєного кров'ю наших предків, що лягли в боротьбі за волю України, ми висали з молоком наших матірок стародавню любов нашої нації до вітчизни і її свободи і ненависть до насилля над нами. Як не можна спинити річку, що, зламавши кригу навесні, бурхливо несеться до моря, так не можна спинити націю, що ламає свої кайдани, прокинувшись до життя. Наша нація ступила на новий шлях життя, а ми мусимо стати на її чолі, щоб вести до здійснення великого ідеалу...»

Ми розуміємо, що боротьба буде люта й довга, що ворог безпощадний і дужий. Але ми розуміємо й те, що це вже остання боротьба, що потім вже ніколи не настане слухний час до нової боротьби. Ніч була довга, але ранок наблизився, і ми не попустимо, щоб проміння свободи усіх націй залишало на наших рабських кандалах: ми розіб'ємо їх до схід сонця свободи! Ми востаннє виходимо на історичну арену і або поборемо, або вмеремо...»

М. МІХНОВСЬКИЙ

«А вже годі думати, щоб найслабше розвинена економічно Україна могла зіставатися при Польщі і «Великорусі», могла творити з ними даліше один політичний організм і терпеливо дождити своєї остаточної руїни. Україна мусить від них відірватися!

І тепер можна собі уявити, яка тяжка, відчайна боротьба жде Україну; скільки посвячення, скільки енергії, фізичної і духовної, прийдеться їй видобути з себе, скільки матеріальних жертв і крові зложити на жертвенику вітчизни! Буде се страшний час — час страшної муки і терпіння, але і найкращий час життя української буржуазії. Україна — для себе! От і її клич. Вільна, велика, незалежна, політично самостійна Україна — одна, нероздільна від Сяну по Кавказ! — от її стяг! Та, скоро діб'ється політичної самостійності,— спідлиться вона, як взагалі кожна буржуазія, коли діпне своєї цілі. Але тоді і візьметься вже за своє діло — українська соціально демократія».

Ю. БАЧИНСЬКИЙ

«Замиготіли в очах червоні жупани, кунтуші, запахло димом гармат, свіжою кров'ю, гнилим трупом?»... «Не своєї армії нам, соціал-демократам, і всім щирим демократам треба, а знищення всяких постійних армій!» («Робітнича Газета», 12 квітня 1917).

В. ВИННИЧЕНКО

«Чим же ж захиститися нам, що поставити проти (ворожого) штика? Розуміється, є гарячі голови... перш усього кидається відповідь: проти ваших штиків ми поставимо наші штики... Тільки військо, тільки багнети врятують бідну

веньку Україну... Ах, та проклята віра в багнети! Яка то поверхнева думка. Не своїє армії нам треба, а знищення всякої постійної армії взагалі!»

В. ВИННИЧЕНКО, 1917

«Геть від задрипанки Москви!»

М. ХВИЛЬОВИЙ

«...Значне стертя галицької пасивності й розбудження оптимізму, спертого на почутті власних сил, і врешті вся сітка таємної військової організації... Вирівнювання ріжниць, суперечностей і недовір'я між галицьким і наддніпрянським громадянством, що кристалізується в новій всеукраїнській ідеології, яку сьогодні приймають усі молоді й незіпсовані сили нашого народу з обох боків Збруча, вже тепер дає значні висліди в напрямку галицько-наддніпрянського зближення не тільки на терені Польщі, Галичини й Волині, але й на терені Великої України.»

В. КУЧАБСЬКИЙ

«Хоч як боляче відчували ми їхню нехіть до нашої ідеї самостійної та незалежної української держави, а проте ми не зневірювалися в них. Швидко ми були примушені ставитись критичніше до діяльності діячів Центральної Ради, бо бачили наглядно, що їхня політика вводить у краю замість ладу щораз більшу анархію, яка не тільки виключає організацію війська, але веде державу до неминучої руїни.»

Є. КОНОВАЛЕЦЬ

«Прийде час, коли не словами будемо з'ясовувати суть невмирущої стрілецької ідеї.»

Є. КОНОВАЛЕЦЬ

«У вогні перетоплюється залізо у сталь, у боротьбі перетворюється народ у націю.»

Є. КОНОВАЛЕЦЬ

«В боротьбі виростає сила, розвивається свідомість, набирає животворної енергії національна воля, боротьба ста-

вить на порядок денний питання про організацію національних сил, про сталеві, міцні форми цієї організації...»

С. ПЕТЛЮРА

«Тільки міць, єдність та тверде непохитне стремління до повної незалежності й свободи може бути нашим побратимом...

Наша сила в єдності, а порука успіху наших змагань в державній слухняності!..

Шлях звільнення кожної нації густо кропитья кров'ю. Нашої — так само. Кров'ю чужою і своєю. Ворожою і рідною».

С. ПЕТЛЮРА

«Отже, не забуваймо про меч, учімося міцно тримати його в руках, а одночасно дбаймо про підживлення національних елементів її буття — творчої любові до Батьківщини, сторожкості до ворога та помсти за кривди, заподіяні ним, в симбіозі яких знайдемо вірний шлях до звільнення і програму будівництва».

С. ПЕТЛЮРА

«Це було прегарне явище, цей 1917 рік, коли нова російська соціалістична еліта по поваленні попередньої, царської, кинулася із своїми прорізними грошовитими «всеросійськими союзами» і т.п. організаціями на Україну, щоб опанувати українські маси. Кинулася, несучи знані гасла із знаними наслідками,— кинулася і зустріла скажений опір невеликої групи українських революціонерів, що супроти всіх законів простору й часу десятирилися і двадцятирилися на землях України, щоб не допустити до проводу чужинецького елементу. Без уваги на те, яку ліцитацію гасел вони при тому перепроводжували. Знаємо, що всі так звані тактичні угоди з росіянами українці зривали відразу, як тільки почували, що виповнили рідний ґрунт потрібним їм змістом. Назовні, натурально, говорилося про всесвітню революцію, братерство соціалістів і т.п. В цій боротьбі імена цілого ряду українських соціал-демократів і соціалістів-революціонерів зостануться в історії як постаті патріотів власної раси».

Ю. ЛИПА

«Холодний Яр відвагою і кров'ю вписав блискучі сторінки в історію Визвольної боротьби. Лише з Мельників у тій боротьбі загинуло понад триста чоловік. Це — окрім жертв пізнішого «умиротворення» ворогом непокірного краю. Лише родина Чучупаків склала на жертвник Батьківщини життя п'ятох синів. Холодний Яр дав такі приклади героїзму, якими не кожна нація може похвалитися. Все те мало знане за кордоном, бо холодноярців майже немає на еміграції. Вони погинули у боротьбі, в льохах ЧК, в тундрі Півночі, не згальбивши свого прапора, на якому написали: «Воля України — або смерть».

Ю. ГОРЛІС-ГОРСЬКИЙ

«Приїхав на місце... подивився — втішного мало: обдерті, не всі озброєні... чимало перехворіло на тиф — ходять, як тіні, багато ще хворіє.

...Рішив і сам їх повіз, щоб передати гайдамакам. Ви не повірите, пане Варфоломію, що то за чорти! Треба було бачити, як вони кинулися цілувати кулемети! Правдиві чорти! А це вже найкраща прикмета, коли вояк любить свою зброю».

В. ЄВТИМОВИЧ (як отаман В. САЛЬСЬКИЙ передав зброю у Запорізький корпус восени 1919 року)

«...Чрезвычайная пятерка постановляет: лиц, перечисленных в приложенном к сему списке, в числе 359 человек, как злостных, активных бандитов — расстрелять.

...Председатель Чрезвычайной комиссии Гарькавий, члени: Лівшін, Іванов, Котовській, Фріновській, секретарь Літвінов. ...Командующий войсками округа Якір, член реввоенсовета округа Затонській, начальник штаба округа Паука».

*ВИРОК БІЙЦЯМ ЗИМОВОГО ПОХОДУ,
розстріляних під с. Базар на Житомирщині*

«Я, козак 6-ї Січової стрілецької дивізії Щербак, від себе й козаків, яких я знаю, кажу вам: ми бачимо, що нас чекає, і ми не боїмося смерті, але до вас служити не підемо. Коли ж ви поб'єте нас — знайте, що за нас вам помститься весь український народ. А коли до українських вояків дійде чулка про вашу ганебну роботу, то за кров нашу вони будуть

нищити все, що тільки має хоч малий зв'язок із вами, каторжани!» Голосне, потужне «Слава» рознеслося по полю, і залунав, як останній салют Україні, гімн «Ще не вмерла України...»

ЗАЯВА КОЗАКА ЩЕРБАКА від полонених українців перед розстрілом у с. Базар

«Для езекуції приведено півроти з охорони, самою езекуцією керував начальник охорони полковник Чеботарьов, за політичною приналежністю — член тодішньої урядової партії соціал-демократів. Полковник Болбочан був неприємний і, не мігши стояти власними ногами, звалився на коліна.

На команду «Огонь!» стрільці піднесли рушниці, але... випалу не сталося. Знову команда «Огонь!» — знову підносяться рушниці, і знову — ні одного стрілу. Стрільцям, видно, не піднімалася рука на того, кого вони знали як видатного українського патріота, видатного організатора Запорізького Корпусу, завойовника Криму!

Тоді розлючений начальник охорони Чеботарьов добув нагана і двічі вистрелив полковникові Болбочанові в голову, по тому вхопив агонізуючого за комір і поволик, копаючи ногами, до ями. Швидко засипали яму і зрівняли її з поверхнею землі».

У цій ямі на станції Балин (Поділля) було закопане не лише тортуроване тіло славного полководця, — там був закопаний **успіх української революції**. Після того ще буде стрімкий наступ об'єднаних українських армій (Наддніпрянської і Галицької) на Київ, і навіть здобуття Києва, — але це уже був **похід мертвих людей**, бо було знищене головне: **дух війська**».

В. МОРОЗ (про розстріл керівництвом УНР найуспішнішого полководця, кандидата в українські «Бонапарти» Болбочана)

«У зв'язку з цим Начальна Команда дала членам УВО завдання освідомлювати український народ у тому, що:

- 1) найвищою людською спільнотою є нація;
- 2) народ-нація може жити повним життям і розвивати свої сили лише у власній самостійній державі;
- 3) цю державу народ може здобувати і зберігати власними силами, не розраховуючи і не надіючись на жодну сторонню силу, а ні на міжнародну справедливість;

4) уся національна спільнота має включитися в боротьбу з окупантом і в цій боротьбі бути стійкою, без огляду на переслідування;

5) включитися в боротьбу — це не значить вступати масово в ряди УВО, передусім зберігати й плекати українську самобутність і, розбудовуючи українське суспільне життя в усіх галузях, не допускати окупанта до опанування будь-яких життєвих ділянок;

6) така постава, боротьба в повсякденному житті супроти окупанта буде найкращим виявом самовизначення народу, яке закінчиться вирішним боєм і перемогою;

7) взірцем у цій поставі й боротьбі повинні бути передові одиниці народу, насамперед члени УВО, які мають своїм прикладом довести, що нам нестрашні переслідування й карі, тим усунути гіпнозу влади окупанта й страху перед нею серед народних мас».

О. БОЙДУНИК (про завдання УВО), 1920-ті роки

«Сьогодні ми поки що тільки окреслили наші завдання і прийняли добровільні зобов'язання. Але це ще не осяг. Бо ж мусимо собі ще раз коротко узмисловити і величину цього нашого зобов'язання: мобілізуючи і спираючись на широкі народні маси, мусимо, ведучи їх, боротися і добитися віднови Самостійної Соборної Української Національної Держави на всіх просторах життя українського народу. Як учить нас досвід цілих українських поколінь, можемо цього досягнути тільки революційними, ніколи ж еволюційними шляхами.

Спротиви, які зустрінемо на нашому шляху, будуть велетенські. Бо ж віднова Соборної Української Держави сама собою однозначна з ліквідацією московської імперії, як і польського історичного імперіалізму, спричинить таку докорінну перебудову цілого Сходу Європи і великої частини Азії, що це з конечности вплине не менш глибоко й на політичний вигляд всієї решти світу...

...Хочу вірити, що завдання, які в нашій програмі ми собі накреслили, зуміємо, як мужі, виконати. Тільки в тому випадку вільно буде сказати, що дата створення нашої Організації зарахується будучими істориками, як одна з переломових, творчих і позитивних дат на тисячолітньому шляху життя Української Нації».

Є. КОНОВАЛЕЦЬ

«Поневолений нарід, обдирають з його надбань не тоді, коли він робить повстання, а тоді, коли гнобителі є переконаний, що поневолений нарід не є здібний повстання підняти». Жертви, покладені в боротьбі за волю, поривають народ і наснажують його незламним завзяттям. А тому — «ніхто й ніщо не здержить нас на нашому революційному шляху. Ми йдемо вперед і закликаємо до нас усіх, у кого кров ще кружляє, у кого серце б'ється і в кого, крім самолюб'я, живе ще любов вищого роду — любов до батьківщини».

П. МІРЧУК (із засад УВО)

«Змаг за панування над світом в стратегії завойовників і організаторів червоної Євразії іде внутрішнім фронтом під бою людини, способом розкладу її духовної індивідуальності, особової і національної своєрідності, моральної і героїчної гідності, творчого почину і вартости культури і традиції... Стихийний вплив історичного ставлення завернуто в протилежний напрям призначеного і насильного, засобами миру керованого процесу, який нібито мав досягнути завітних мрій людини про «земний рай», а втім, насправді є страшним обманом і цинічним насміхом над людиною, її історією, її ідеалами, radoщами і сподіваннями. Відвернене насильне, нагальне, загальне. Універсалізм всебічний, нігілізм докорінний, кратизм абсолютний. Нетерпимість і виключність тієї сатанинської волі не мають подібного собі прикладу в людській історії, безумовна сваволя, і не відповідальна перед нічим і ніким сваволя».

Ю. ВАССИЯН

«...ми стались нацією і не можемо вже думати і прагнути інакше, ніж думає і чинить державна нація. Страта коротко триваючої самостійності нас не бентежить, ми розуміємо власну історію та її заповіді, ми знаємо, що наш історичний ворог стався сьогодні ворогом цілого світу та зловісною примарою заглади християнської цивілізації».

Ю. ВАССИЯН

«Отже, боротьба України за свою волю, за державну незалежність — це передусім боротьба проти наступу імперіалістичної Москви... тому, що той загарбницький імперіалізм

незмінно несе і продовжує російський народ,— наша боротьба є і буде боротьбою України проти Росії».

С. БАНДЕРА

«Український націоналізм бореться з більшовизмом не лише як з шкідливою доктриною, але в першу чергу з розкладовим *московським духом, що руйнує українську духовність*. Під оглядом культурно-цивілізаційним більшовизм з одної сторони своїм інтернаціоналізмом, матеріалізмом, колективізмом, масовізмом, механізацією й доктринерством, а з другої сторони руйнуючими розкладовими впливами московського духа й культури підриває основи та властивості української національної культури».

М. ОРЛИК

«Український націоналізм бореться проти страшного господарського грабежу й колоніального визиску України Москвою за повне національно-політичне, культурне, соціальне й господарське визволення та збудування нового суспільно-господарського ладу для сили й добробуту українського народу. Український націоналізм бореться за владу, за землю, за вільну працю, за вільне краще життя, за право українського народу користуватися багатствами української землі та плодами своєї праці. Боротьба українського націоналізму з більшовизмом ... це боротьба української нації з московським імперіалізмом, з новою формою національного, політичного, духово-культурного, соціального й господарського поневолення України».

М. ОРЛИК

«Я певний, що Ви, незламні борці-герої, вмiло засвоїте собі ті нові зразки бою з ворогом, так, як скоро і вмiло опанували мистецтво партизанки. Скриті, невловимі, Ви негайними, блискавичними ударами будете вдаряти ворога там, де він того не сподiвається. З питомою Вам одчайдушністю і витривалістю, про яку ходять легенди по цілому світі, продовжувати будете й далі славні традиції УПА, будете виховувати своїми геройськими чинами нове, наростаюче покоління, щоб і його включити в революційну боротьбу. Ви докажіть ворогові, ще раз і ще раз, що Української Революції по-

давяти не можна, що форми боротьби, які Ви сьогодні приймаєте, це хвилеві форми, що незабаром прийде час чергового переходу до широких повстанчих дій, які завершаться вже повною перемогою — створенням Української Самостійної Собороної Держави».

Р. ШУХЕВИЧ

«Треба вважати за цілком нормальне явище ту обставину, що в нас постійно проходила і далі продовжує проходити ідейна еволюція. Наш рух дозріває разом з дозріванням його учасників. Тому ми інколи ревізуємо наші позиції, поглиблюємо їх, доповнюємо... по-моєму — це позитивне явище».

П. ПОЛТАВА

«Щоб протистояти цьому, слід опертися на такі три глобальні принципи. Українцям треба виробити в собі чітку політичну свідомість Нації, а не свідомість етнографічної маси. Їх повинна жити «воля творити Націю», що охоплюватиме все максимальне більше число її членів. Ідеєю політичної незалежності українці не мають права жертвувати ні задля чого: чи то економічних вигод, чи соціальної рівності, чи космополітичних та інтернаціональних химер, чим нас все відволікали і відволікають від насущного демократи і соціалісти. Всяка така «жертва» завжди закінчується одним: уярмленням народу чужинцями.

Другий важливий принцип — це перевага зовнішньої політики Нації над внутрішньою. Тобто, всі зусилля Нації, всі її духовні і соціальні сфери життя повинні бути спрямовані на досягнення тої політичної незалежності, на утвердження національної Правди у світі

І третій принцип — принцип традиціоналізму. Все, на чому буде ґрунтуватися внутрішня політика і культура української Нації, повинно мати глибоке коріння в історії і духовності нашого народу».

О. БАГАН (за Д. ДОНЦОВИМ)

«Наша визвольна концепція — це спільна революційна визвольна боротьба всіх поневолених большевизмом народів. Ми розраховуємо на їхню активну участь у боротьбі, на

їхні організовані революційні сили та на революційні потенції широких мас тих народів. Наша революційна політична праця великою мірою спрямована на те, щоб пробуджувати й активізувати революційну енергію інших народів — наших природних союзників, допомагати у формуванні їхніх організованих революційних сил та мобілізувати до боротьби їхні народні маси».

С. БАНДЕРА

«Цілі визвольних змагань України і союзних народів є незмінні і цілком виразні: повне визволення від загарбницького і насильницького імперіялізму московської нації в цілому і його теперішньої форми, большевизму — зокрема. Знищення комуністичної системи й режиму. Повний розрив будь-яких пов'язань із Росією. Побудова суверенних національних держав на етнографічному просторі кожного народу.

Історичний досвід переконливо навчає нас, що Росія при всіх внутрішніх перемінах ніколи не зміняла, ні не послаблювала свого імперіялізму — гону загарбувати, визискувати й нищити інші народи, зокрема український. Внаслідок національного поневолення Україна, як теж інші народи в такому ж становищі, зазнала саме найгірших лих, з-поміж усіх тих, що ними відзначалась кожна доцьогочасна московська державно-політична і суспільна система...

Московський нарід не тільки не протиставився тому, але в цілому був і залишився носієм цього імперіялізму... Кожна московська держава, як царська, так демократична і большевицька, завжди послуговувались підступом і віроломністю супроти України й інших народів, і кожную форму союзу перетворювала в найжахливіше поневолення. Отже, ворогом був не тільки даний режим — царський чи большевицький, не тільки державна і суспільна система, а сама московська нація, навіжена бісами імперіялізму, жадобою бути все більшою, могутнішою, багатішою, але не власним ростом, а коштом поневолення інших народів, їх пограбуванням і всмоктуванням у себе».

С. БАНДЕРА

«Боротьба з Москвою, з большевизмом і з кожною іншою формою її загарбницького імперіялізму, аж до повного визволення, поки московська нація не виречеться своїх на-

магання поневолювати Україну й інші народи та не погодиться жити з ними в мирних взаєминах, на засаді пошанування самостійності і всіх прав кожного народу. А до того часу, поки в московському таборі не виступлять неімперіалістичні сили з такою програмою і не почнуть діяти по лінії позитивного ставлення до головних цілей визвольної боротьби України й інших поневолених народів — доти не може бути спільної мови з жодними московськими чинниками».

С. БАНДЕРА

«Нема підстав ні потреби заперечувати, що в російському народі є теж протибольшевицькі настрої і тенденції, що є чимало москалів, переконаних противників комуністичного ладу і режиму, які бажають його усунення і зміни. Не дивлячись на московські корені большевизму та на його тісне сполучення з московським імперіалізмом, ці протикомуністичні настрої і стремління є поважним фактором, який утруднює становище режиму, а в певній ситуації може відіграти поважну роль в активній протирежимній боротьбі. В інтересі загального протибольшевицького змагання, в тому теж і в інтересі визвольної революції поневолених Москвою народів, є якнайбільша активізація і посилення цих протикомуністичних тенденцій і сил у Росії».

С. БАНДЕРА

«Національно-визвольні змагання могли б мати спільну мову і йти в одному фронті тільки з такими московськими протикомуністичними силами, що не мали б імперіалістичних тенденцій, не протиставилися б самостійницьким цілям поневолених народів ні в концепції, ні в практиці. Але таких сил, ні такої концепції з поважнішим впливом серед москалів немає».

С. БАНДЕРА

«Чи ми й далі йдемо по вузькій лінії розпалювання національного українсько-російського й українсько-польського антагонізму й діємо, як сила суто націоналістичного й вузько льокального характеру, не зважаючи на гасло про «народи сходу», а чи ставимо питання в площині боротьби «всесоюзного» значення під ідеологічно-політичним огля-

дом, у площину орієнтації й підтримування революції соціально-політичної в цілیم СРСР, і насамперед в Росії, базуючись на всіх існуючих передумовах до того... Більшовики нас били і б'ють у всесоюзному масштабі, і насамперед своєю ідеологією. Ми мусимо їхню ідеологію й їхні методи обернути проти них самих, і то у всесоюзному масштабі..., використовуючи всі його такі рясні протиріччя та розбіжності, й мобілізувати найширші маси, насамперед російські, проти нього його ж методами, оскільки він мобілізує їх увесь час проти нас... Ми протиставимо йому не «зоологічний» націоналізм, за який вони привчили маси ненавидіти нас, і не інтернаціоналізм, що його маси ненавидять після всієї більшовицької практики, а поступову ідею національної співпраці, миру й єдності на принципі волі, незалежності та дружби народів, як *рівний з рівним*. Ми більшовицьку палку, якою вони нас лупили як представників «націонал-фашизму», повертаємо проти них же як організаторів потворного націонал-фашизму, сівачів міжнародної ворожнечі, і то не в інтересах російського народу, а в інтересах правлячої плутократичної інтернаціональної кліки, нової кляси узурпаторів, що діє за принципом «розділяй і пануй»... Ми ставимо питання... не під гаслом національної ворожнечі, а національної єдності в боротьбі з режимом загальної павперизації, соціальної нерівності, жорстокої експлуатації, визиску, безправ'я, приреченості на жертву в інтересах партійної верхівки».

Й. ПОЗИЧАНЮК

«З ким ми спілкуємося? З ким пліч-о-пліч боремося? Чи з усіми поневоленими народами проти російського народу, московської культури, російської агресії і т.д.? Тобто — противоставимося російському народові чи, навпаки, втягаємо його (і насамперед його) в єдиний фронт проти більшовизму, як політичної й соціальної системи, тотального режиму, що його російський народ ненавидів і ненавидить у такій же мірі, як і інші народи; втягаємо, пам'ятаючи, що від того, в якій позиції до більшовизму стоятиме російський народ, залежить бути чи не бути українській державі.

Парадоксально, але так».

Й. ПОЗИЧАНЮК

«Ми боремося рука об руку з російським народом проти більшовизму. Ми прагнемо цього... І то з російським народом насамперед. В цьому наша тактична задача і в цьому запорука нашого успіху. Нам немає ніякого діла до політичних обивателів, гурра-патріотів, що «будують Україну» непримиренними мріями, стоячи догори ногами. Так само, як немає нам діла до того, як після деструкції росіяни будуть будувати свою національну Росію і яка вона буде... Ми не збираємося з москалями дітей христити. Але ми не збираємося христити дітей з власними політичними «недоростками».

Зло, загроза нашому існуванню, сила нашого «північного ворога» сьогодні криється в більшовизмі, в його державно-політичному апараті, а не в російському народі. В ідеології більшовизму, в організації, в апараті управління й поневолення — ось тут корінь нашого лиха, бо той більшовизм піддержують не тільки росіяни, а й мільйони українців, учора з ідейности, нині з інертности, не маючи чогось ліпшого й вірогіднішого..., а не в російському народі. І це треба тямити. В російському ж народі, навпаки, криються поважні або й вирішальні передумови до розвалу того більшовизму...

Тож... чи розумно нам сьогодні підіймати питання національного антагонізму між російським і українським народами... Боротьба за УССД складається з двох етапів. Перший з них — розвал більшовицької імперії. Це початок. Тільки дурень починає справу з кінця. Робити й думати інакше — це значить бути, не скажемо ослами, а прямими ворогами української справи...»

Й. ПОЗИЧАНЮК

«Прощаючись, «Ворон» вказав на мій пістоль «Віса» і сказав: «Оце добра штука, друже «Тятива». Стріляйте з неї без вагання прямо ворогові в вічі, бо це одинока мова, яку московський окупант розуміє та респектує. Всі інші ж на протязі нашої трагічної історії себе не виправдали. Настає час, де мусить заговорити наша українська зброя!»

Д. КУПЯК, 1940

«Саме тому вже 25 листопада 1941 р. фашистська служба безпеки розіслала по своїх пунктах в окупованій Україні таємний наказ: «Неспростовно встановлено, що рух Бандери готує повстання у Райхкомісаріаті «Україна», метою якого є утворення незалежної України. Усіх активістів руху Бандери необ-

хідно негайно заарештувати і після вичерпного допиту таємно знищити як грабіжників». На початку 1943 року розгорнулося масове формування загонів УПА. Так вже 7 лютого 1943 р. повстанська сотня під командуванням Перегійняка здійснила перший збройний напад на фашистів у м. Володимирець. В березні цього ж року Українська Повстанська Армія розбила табори військовополонених у Ковелі та Луцьку. Бої з німецькими гарнізонами відбувалися мало не щодня. Підтвердженням запеклої боротьби УПА проти нацистів є те, що гітлерівський міністр пропаганди Геббельс записав у своєму щоденнику під датою березня 1943 р. наступне: «Повстанська загроза збільшується з дня на день. Повстанці опановують цілі області, вживаючи терор. Національні рухи сильніші, ніж ми передбачали. Це відноситься до балтійських країн та України».

В. БЕНЧАК

«Німецьке командування арештувало авторитетних українських керівників. 5 липня 1941 р. Бандеру переведено до Берліна для наступних допитів, 15 вересня 1941 р. були вчинені перші масові арешти бандерівців в Україні і в Німеччині, і сотні людей опинилися в тюрмах і концтаборах.

Ці репресії не зупинили боротьби за самостійну Україну і тоді 25.11.41 р. з'являється документ № 7:

«Айнзацкоманда с/5/ц/5/ О.И., 25 листопада 1941

Поліції безпеки і СД⁶

-Kdo- Tgb № 124321/41

Зовнішнім постам: Київ, Дніпропетровськ, Миколаїв, Рівне, Житомир, Вінниця

Стосується: ОУН (Рух Бандери)

Незаперечно встановлено, що рух Бандери готує повстання у Рейхскомісаріаті (Україна) з метою створити незалежну Україну. Всі функціонери (активісти) руху Бандери повинні бути негайно арештовані й після ґрунтового допиту таємно страчені як грабіжники.

Протоколи допитів належить переслати в айнзац-команду ц/5.

Цей лист має бути знищений командофюрером негайно після прочитання.

Підпис (нечіткий)

СС-обер-штурмбанфюрер».

В. КОСИК

«У боротьбі з нацистською Німеччиною загинули тисячі українських патріотів, членів ОУН... Тисячі інших опинилися в тюрмах і концентраційних таборах. Степан Бандера і Ярослав Стецько були ув'язнені в концентраційному таборі Заксенгаузен... Двох братів Бандери, депортованих в Аушвіц, було вбито, як і багатьох інших членів ОУН і звичайних українських патріотів... Отже, уже в липні 1943 року 12 областей України стали на шлях збройної боротьби проти окупантів за Самостійну Соборну Українську державу».

В. КОСИК

«Все це є доказом того, що Українська Повстанська Армія боролася проти всіх загарбників та поневолювачів України. І звичайно з приходом більшовицької Червоної Армії кровопролитні бої відразу розпочалися. Так за офіційними даними радянських каральних органів, які воювали з УПА, протягом 1941—1956 рр. було проведено 56 323 бойових операцій, в ході яких було вбито 89 678 повстанців. При цьому протягом 1945—1955 рр. УПА здійснила 14 424 боїв. Так, зокрема за повідомленнями командування УПА в 1946 році відбулося 1945 боїв, в яких повстанці втратили 5 186 осіб, а радянські карателі — 15 645. Протягом 1947 р.— 1005 боїв, УПА втратила 342, карателі — 1406».

В. БЕНЧАК

«Не оминати жодного випадку бандпроявів без репресій у відповідь, посилити виселення сімей бандитів та куркулів, що надають будь-яку допомогу бандитам». ПОСТАНОВА ПОЛІТБЮРО ЦК КПСС «Про посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами в західних областях України», січень 1945.

В. БЕНЧАК

«Зібрані у тому бункері керівники, що репрезентували УГВР, УПА і ОУН, знали свій народ, його силу і слабкість. Вони не були історичними дон-кіхотами, не планували великих боїв здесяткованих, вбого обладнаних відділів

УПА проти добре озброєних незчисленних дивізій великої імперії... Планувались інші бої — за душу народу, за повернення йому людської гідності, віри в себе. На відміну німецької й початкової повоєнної большевицької окупації, вже в сорок сьомому році бойові акції не були головною ціллю підпільної боротьби. Враховуючи незрівнянну перевагу ворога, вони ніколи не могли бути успішними на довшу мету».

М. САВЧИН

«Невживана протягом довгого часу криївка не мала циркуляції повітря, хоч надворі вже було зовсім холодно. Через брак кисню вдень лампа не горіла, ми сиділи напотемки, тільки вечорами відкривали вічко на вході й ранком закривали. Вночі варили їжу на примусі, робили перев'язки, прали бандажі. Їх розвішували на шнурку в криївці, щоб були сухі на другу ніч, поки їх закупили в місті, на перші бандажі пішли мої сорочки й Орланова вишита сорочка. Про гігієну тут і думати було дико, коли треба було щадити кожную краплину води. Все-таки застосовувано її допустимий мінімум, стерилізовано принаймі ті бандажі, що їх прикладано безпосередньо до ран. Воно, однак, небагато помагало, рани гоїлися дуже повільно, мені вже кинулось дике м'ясо, а мої санітари навіть не пізнавали його на ранах».

М. САВЧИН

«В задній частині попри стіни розположені подвійні або одиночні поверхові прічі для спання, в залежності від кількості людей. Одначе більше 8-ми не бувало, бо трудно було з варенням їжі і з побутовими умовами, затруднялося дихання, було душно...

Криївки служили не тільки житлом, але й місцем праці, складами для харчів, для паперу та всяких речей, потрібних для випуску літератури тощо. Однак літом такі криївки служили повністю для друкування всякої підпільної літератури, там були тільки 2—3 дівчини-друкарки, а решта всі працювали в терені, час від часу навідуючись з харчами, наказами і т. д.».

М. ЗЕЛЕНЧУК

«Зимом такі криївки були і житлом, і місцем вишколу. На нашому терені якось так складалося, що ні разу не довелося перезимувати дві зими в одній і тій же криївці. Щороку приходилося робити нові криївки. Як правило, в кінці жовтня під час першого снігопаду ми заходили в криївку і до весни були запечатані снігами, ні разу не виходили з криївки, слухали радіо, знали, що діється у світі, і не знали, що діється у довколишніх селах. Ми погружалися на зиму у вічну темряву підземелля, де немає ні звуку, ні ніяких можливостей нормального існування. І тільки Велика ідея боротьби за визволення та незламна воля, доведена аж до впертості, надавали нам тої сили, що ми ні хворіли, ні подуріли, а виходили навесні духово вищими, розумнішими, сильнішими. В цьому місці хочу згадати ще про одну обставину. Перший раз, як ми вийшли весною на світ з криївки, то в буквальному розумінні перелякалися самих себе. Обличчя наше і все тіло наше настільки зблякло, настільки втратило людську подобу, що якось страшно стало на душі. Кожен був блідий, аж синій, без жодного живчика на обличчі, тільки очі ясніли, привикаючи від світла нафтових ламп до сонячного світла. Прийшлося два тижні пробути надворі, щоб повернути собі свою подобу, щоб можна було показатися людям і довідатися про всякі новини за час зими та розпочати заново свою звичну підпільну працю».

М. ЗЕЛЕНЧУК

«Коли сніг не переставав падати і всім стало ясно, що почався зимовий сезон, вищий рангою провідник чи командир оголошував програму вишколу і порядок денний на цілу зиму, який був надрукований на папері і висів на стіні.

«Рання зоря» — о шостій годині.

6-9 год.— час для одягання, варіння сніданку, підготовка для готування обіду.

9-12 год.— голосні заняття по програмі вишколу.

12-14 год.— підсумкове заняття з пройденого до обіду матеріалу, закріплення матеріалу.

15-17 год.— тихі індивідуальні заняття. Кожний працює над собою по своїй програмі самовишколу, самовдосконалення (програма «Олега»).

17-22 год.— підготовка до вечері, розривкові ігри (шахи, карти, ремібрідж), слухання новин із світу по радіо, читання книг тощо.

22.00 — «Вечірня зоря».

Примітка: Переважно в підземних криївках програма дня проходила тоді, коли надворі була ніч. Коли надворі день — в криївці — сонний час. Всі неділі і свята були вихідні...

Стосовно до зимових вишколів, то програма складалася раніше. Практично восени теренові керівники подавали звіти з терену про втрати за літній період, в т. ч. Провідного складу, і на підставі цього обласні, окружні й надрайонні проводи готували нові керівні кадри. Це робилося щозими (або шороку)».

М. ЗЕЛЕНЧУК

«В цьому часі ворог масово проводив т. зв. «допрос с режисировкой» (в народі називали «бочка»). Він полягав у тому, що підозрілого арештовували, в районі відповідно до потреб оформляли протокол і того ж дня вечором арештанта везли у область до «вищого начальства». По дорозі провокатори робили засідку, обстрілювали машину, як правило, «убивали» оперативника, а торбу з документами і арештованого забирали в криївку і там під видом СБ допитували, чи він сексот і хто може підтвердити, що він чесний чоловік і співпрацює з підпіллям. На початках це завжди приносило їм успіх, але скоро це було виявлено і спеціальним комунікатом масово повідомлено все населення».

М. ЗЕЛЕНЧУК

«Непоправної шкоди завдавали нам і такі дії ворога, як фабрикування і підсування в СБ «компрометуючих» матеріалів на окремих підпільників. На нашому терені впали жертвами декілька чільних підпільників, а опісля виявилось, що все це було штучно й витончено зроблено ворогом».

М. ЗЕЛЕНЧУК

«Спецвійська ГБ, зокрема Ходорівський мотомехдивізіон, укомплектовувались здебільшого солдатами, які набирались з Росії. В основному це були хлопці з середньою освітою, руські, з великих міст — Москви, Ленінграду, Свердловська, рідше Києва, Харкова (1-2 на роту з українською мовою), всі комсомольці. Кирзових чобіт взагалі не було. Всі в ялових. Харчування — відповідно роботі. Норма — при-

кордонна. При операціях видавався погранпайок — три банки консервів, цукор, ковбаса кіпчена. Всі здоровезні, фізично кріпкі. Легко вганяють в землю сталеві щупи — ними виявляються стелі бункера або люк. На собак дивитись страшно — не тільки вівчарки німецькі чи тільзітські, але й типу кавказьких вовкодавів. Собаки працюють мовчки, гавкоту не почуєш. Гавкають, коли переслідують».

Г. САННИКОВ (про підготовку спецгруп МГБ для боротьби з ОУН-УПА, 1950-ті роки)

«Провід ОУН на Землях дійшов висновку, що збройне підпілля скоріше чи пізніше буде фізично знищене. Виходячи з цього, було вирішено створити запасну Організацію Українських Націоналістів — ОУН, без функцій зв'язків, структурної схеми та активної роботи.

Така організація дістала назву «Олег» — цебто скорочено від слів: «О» — організація, «лег» — легальна. В дальшому це стало використовуватись як власна назва — «Олег».

Спершу для пошуку кандидатів для «Олега» були втаємничені крайові, обласні й окружні Проводи ОУН. З 1950 року до цієї роботи залучено також членів повітових та районних проводів».

М. ЗЕЛЕНЧУК

«Чи то був четвертий рік, чи перший, — ясно було одно — мілітарно виграти ми не можемо. Але, крім військової боротьби, є боротьба ідейна. У нас ніколи не було сумнівів, що Советський Союз розпадеться. В ідейному плані ми не сумнівалися, що боремося неправильно. Ми були віруючими, а не боролись за зарплату чи посади. В нас не було паніки, що ми програємо. Ми знали про необхідність далі продовжувати свою боротьбу».

В. КУК

«Той, хто бореться заради власних інтересів, яким би він не був великим, чи сильним, чи знаменитим, не отримає воздаяння, але той, хто бореться за справедливість і істину, осягне велике воздаяння, бо навіть його поразка буде перемогою».

АНГУТТАРА НІКАЯ ХVІІІ.12, СІХА-СУТТА

«Українські політв'язні страйкували, повставали:

1946 р. в Колимі.

1947 р. в Колимі, Караганді, Уст-Вімі.

1948 р. у Воркуті (повстало 80 тисяч).

1950 р. біля Воркути, в Тайшеті.

1951 р. біля Колими, біля Караганди.

1952 р. біля Красноярська, в Караганді, на Уралі.

1953 р. в Норильську (1500 убитих), у Воркуті (500 убитих), Караганді, Кінгірі, Колимі. В Норильську страйк тривав 100 днів. У Воркуті — 60 днів.

1954 р. в Кінгірі (600 убитих, серед них 500 Безсмертних Українок 26 червня 1954), в Кірові, Тайшеті, на Уралі, Сахаліні, Караганді, Колимі, Красноярську, Казахстані. Страйкувало 60 тисяч на обширі 600 кілометрів.

1955 р. в Тайшеті, Воркуті, Магадані, Потьмі, Пермі.

1956 р. в Іркутську, Красноярську, Томську, Свердловську.

1957 р. в Хабаровському краї, Челябінській, Свердловській областях.

1959 р. в Темір-Тау.

1960 р. заколоти в Казахстані, в Донбасі.

1961 р. в Одесі, Кривому Розі, Севастополі, Єлисаветграді (Кіровограді), Краматорську, Бахмуті (Артемівську), Новочеркаську.

1962 р. в Новочеркаську, Донбасі, Одесі.

1963 р. в Кривому Розі.

1961 року біля Рівного спалено 98 тисяч тонн пшениці, призначеної для вивозу в Московщину».

П. ШТЕПА

«Брешеш, людоморе,
За святу правду-волю
Розбійник не стане,
Не розкує закований
У ваші кайдани
Народ темний...»

Т. ШЕВЧЕНКО

«На противагу ліберально-соціалістичним теоріям, які вчать прагматично пристосовуватися до обставин, мають за

мету дрібні змагання і компроміси, націоналізм кличе до свободи, плекає ідею глобального визволення нації...

Як вказують факти історії, будь-яка інша стратегія національно-визвольної боротьби, без вирішальної опори на власні сили, зводила український рух на манівці, до неволи».

КОНГРЕС УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ.

Ідеологічні засади, 1990-ті роки

8. Незалежність. Самостійність

«Тут зложил Запорозький Гетьман свої кости, Петр Конашевич, ранний в війні, дая вольности Отчизні»...

Епітафія на могилі П. САГАЙДАЧНОГО

«Я став уже паном усієї Русі і не віддам її ніколи».

Б. ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

«Коли йде про роздумування над щастям рідного краю, громадянин не повинен затримуватися жадною розвагою справедливості чи несправедливості, людяності чи жорстокості. Їстотна точка, яку треба поставити над усіма, це забезпечити нації свободу й незалежність».

МАКІАВЕЛЛІ

«Кому бракує незалежності, тому бракує всього».

А. де КЮСТІН

«На шляху до свободи незалежність є засіб, а не мета. Забувши про це, маємо варіант не знаходження свободи, а ілюзії її... Однорідність походження, спільність крові та мови — причина, а не наслідок об'єднання в єдину державу».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Вчорашній поневолений не може не стати сьогодні поневолювачем тому, що він боїться, щоб не стати знов поне-

воленям завтра, тому процес національного визволення має зупинитись на певній стадії, але ця стадія визначається не логікою націоналізму, а розкладом інтересів і сил між правителями і підлеглими, а також між націями, що змагаються».

Г. МОРГЕНТАУ

«Після досягнення незалежності таким країнам загрожує небезпека розпаду на частини. Отож продовження націоналістичної боротьби перетворюється згодом на майстерний механізм управління країною, яку переконали шляхом націоналістичної риторики у тому, що однорідність для держави вкрай важлива, хоч вона її фактично не має. Ось тут, далєбі, криється причина того, чому наступного ж дня після здобуття незалежності провідники нових держав мають підстави для офіційних заяв, що боротьба ще не завершилася, а лише увійшла у нову фазу».

К. МАЙНОУТ

«Добре регульована нація як той поліп: відріжте кінцівку, і її скоро буде замінено, розріжте його навпіл, і кожна його частина швидко наростить собі ту, якої бракує. Тож якщо є достатньо простору та засобів до існування ... можна з одної нації зробити десять, однаково численних та могутніх; або, радше, збільшити націю, зробивши її вдсятеро дужчою».

Б. ФРАНКЛІН

«Єврейство Росії проробило безприкладний досвід злиття з руським народом і руською культурою, вмішалось в долю і історію Росії і, несподівано відштовхнувшись, як відштовхуються від однаково зарядженого тіла, пішло. ...Найбільш вражаюче у цьому Виході — його добровільність в момент найвищої асиміляції... Патетичний характер російської алії 70-х років... Ми не були вигнані з країни королівським указом чи рішенням уряду і не рятувались втечею від захлинаючої запеклості народного погрому... цей факт не одразу доходить до свідомості учасників історичних подій».

Б. ОРЛОВ

«Вважають, що масова єврейська еміграція з СРСР розпочалась в 1971: 13 тисяч людей в рік (з них 98% їхали в Ізраїль). В 1972 — 32 тис., в 1973 — 35 тис. (три роки підряд — від 85% до 100% в Ізраїль). ...До березня 1973 було подано 700 тисяч заяв на еміграцію. ...І в 1974 виїхало з СРСР всього лише 20 тисяч євреїв. А в 1975-76 з транзитного Відня «до 50% радянських євреїв направились... мимо Ізраїля. В цей період появився термін «прямиці» — тобто прямо в Сполучені Штати».

О. СОЛЖЕНИЦІН

«Ми попросились з Росією. Не без болю, але назавжди... Росія все ще чітко тримає нас. Але... через рік, через десять, через сто років — вийдемо з неї, доберемось до свого порогу. Слухаючи Галича, ми ще раз розуміємо, який правильний його шлях».

Н. РУБІНШТЕЙН

«Історія стверджує, що панувати все могли лише раси, натхнені великим безінтересовним патосом, великим фанатизмом, який є неминучою складовою частиною кожної ідеї, що глядить в будучину. Але й навпаки, раси й ідеї, які хочуть грати ролю в історії, мають тікати не до світової «справедливості», лише до своєї волі і здібностей — пхнути історію наперед, працювати для «поступу».

Д. ДОНЦОВ

«Творче життя вимагає режиму високої духової гігієни, високої чесності та постійних стимулів, які зберігають свідомість людської гідності. Творче життя — це енергійне життя, і воно можливе лише у двох ситуаціях: або людина панує, або вона живе в світі, де панує хтось інший, якому признається повне право на владу; або я паную сам, або я слухаюсь. Але слухатись не означає терпіти владу (терпіти — це пониження), а радше навпаки — шанувати й підтримувати її з почуття солідарності, з палкого бажання стати під її прапор».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«На Заході Росію просто не знають. Поляки ж *зумисне* не бажають її знати. Скільки нещастя можна було б оминати, якби поляки не боялися знайти у своєму ворогові що-небудь добре. Правда, вони говорили у 1831 році: «За вашу і нашу свободу!» Але яка ж свобода, до якої ми прагнемо? Чи це та сама свобода? Поляки дуже часто змішують свободу з політичною незалежністю. Останньою то ми володіємо і менше всього про неї турбуємося; втратити її ми не можемо...

Поляки не являли для нас *ні нового принципу, ні майбутнього* — вони втілювали *право, історію; справедливість* була на їхньому боці».

О. ГЕРЦЕН

«Наразі у нас створилася спеціальна теорія, що самостійність, суверенність — поняття зовсім не ідентичні; що самостійність (така як потрібна провансальцям) зовсім добре може обійтися без суверенності... З ініціативи Драгоманова, ціле українське провансальство боронило цю ідею «незалежності» без суверенності. Грушевський проголосив, що «народність для свого розвою не потребує доконечне політичної самостійності». «Незалежність, самостійність віджила свій вік», а тому треба боротися з «вульгарним розумінням самостійності». Ідея української самостійності є ідея «неморальна, неможлива, абсурдна». Коли б ця суверенність навіть повстала, то її треба було б поборювати» (В. Панейко). «Помиляється той, хто шукає сили держави в пануванні. Суверенність — це поняття розбите... Суверенність держави належить уже до історії» (Дністрянянський)... Ось до яких висновків прийшли провідники нації по ряді блискучих років боротьби за суверенність... Для політиків цієї психіки очевидно не лише держава була непотрібна (плем'я обходиться без неї), а й саме поняття нації розпливається і почасти компрометується».

Д. ДОНЦОВ

«Або така Україна, як хочу я і моя партія, або ніяка!»

АПОЛОГЕТИ ПАРТІЙЩИНИ

«Нема найменшого сумніву, що колись велетенське тіло російської імперії розпадеться, й Україна стане знову віль-

ною і незалежною державою. Час цей наближається поволі, але неухильно. Українці є нація з власною мовою, культурою та історичною традицією. Хвилево Україна роздерта між сусідами. Але матеріал для будови української держави лежить готовий: коли не нині, то завтра з'явиться будівничий, що збудує з тих матеріалів велику і незалежну Українську Державу!»

Г. КОЛЬ, 1837

«Коротко: буде мати око, звернене все на себе, і її ціль буде лежати в неї, а її ціла діяльність не буде паралізована сусідами, котрим вона тепер піддана. Україна буде мати тоді свої фінанси, свою армію, свою торгівлю і свою промисловість, усе в своїх руках, і політику заграничну, і політику внутрішню,— буде панею в своїм домі, буде розпоряджатися в нім так, як буде уважати за найліпше, не оглядаючися на інших і не спинювана в тій роботі чужими».

*Ю. БАЧИНСЬКИЙ (відповідь М. ДРАГОМАНОВУ,
що буде робити самостійна Україна)*

«Усі нещастя, що до цього часу терпить український народ, від того, що він до останніх часів не поглядав на свою справу національно, а соціально, він не має ідеалу самостійної України. Український народ того часу хотів не національної незалежності, а соціальних полегшень. Коли ж наслідком боротьби з поляками українська нація здобула собі політичну незалежність, вона не оцінила останньої, наскільки вона важна для безпеки її щастя і добробуту, вона змаловажила її і через те легко пішла на злуку з москалями».

М. МІХНОВСЬКИЙ

«Повна самостійність та незалежність є послідовним, логічним завершенням запитів національного розвитку та самовизначення будь-якої народності, що займає певну територію і має достатні задатки та енергію розвитку».

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

«...Немає в світі ані одного національного імени, яке викликало б проти себе стільки ненависти, злоби й нападів та

пропаганди, як слов'янська назва території й народу: «Україна», «український». Це свідчить про органічну змістовність і важливість зв'язаних з цим іменем народніх прав і інтересів. Це слово вже багато століть живе в народній душі як персоніфікація й символ ідеалів, мрій і надій народу».

С. ШЕЛУХІН

«О, Господи, яка то страшна, тяжка річ відродження національної державності. Як вона в історичній перспективі буде уявлятися легкою, само собою зрозумілою, природною, і як трудно, з якими надлюдськими зусиллями, хитрощами, з яким, часом, одчаєм, люттям й сміхом доводиться тягати те каміння державності й складати його в той будинок, в якому будуть так зручно жити наші нащадки».

В. ВИННИЧЕНКО

«Ім'я «Україна» зростається з сими змаганнями і надіями, з сим бурливим вибухом українського життя, що для пізніших поколінь стає провідним вогнем, невичерпним джерелом національного і суспільно-політичного усвідомлення, надій на можливість відродження і розвою».

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

«Україна тільки тоді була сильною й займала належне місце в історії, як поступала згідно з своїм призначенням. Коли зрікалася своєї місії, то упадала. Український народ одержав десять талантів від Бога, тому мусить їх удесятеро побільшити, а не закопувати одержані в землю».

М. КОЛОДЗІНСЬКИЙ

«Український народ охоче переймає що кращого у інших, має великий хист до культури, просвіти й організації та здатний в короткий час зробити те, до чого іншим треба значно більше часу».

С. ПЕТЛЮРА

«Обставини так зложились, що великі завдання і досягнення стали для нас можливі, що ми можемо творити не тільки свобідну й незалежну Україну, а й Україну Велику.

Велику не територією, чи багатством, чи пануванням над іншими, а велику отими соціально-моральними вартостями, про котрі я сказав».

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

«Змагання за незалежність, не викликане прагненням відокремитися від ширшого світу; навпаки — воно мотивоване бажанням брати безпосередню участь у світових справах, не через столицю іншої держави, а через створення столиці власної держави [...]. Отже, український проект націотворення був не більше і не менше як спробою трансформації периферій декількох націй, які у свою чергу являлися периферіями Заходу, в суверенні спільноти, здатні безпосередньо входити в контакти з ширшим світом, з тим, що у дев'ятнадцятому, а ще більше у двадцятому століттях вважалося зосередженням сучасної цивілізації в політиці, культурі, науці та економіці».

Р. ШПОРЛЮК

«Хочемо жити — як брати. У незалежній Україні не повинно бути ні менших, ні старших, не повинно бути ображених. Демократична Україна, вона рівною мірою будеться для вас і для нас, для людей усіх національностей, що живуть на українській землі. Шукати взаєморозуміння, шукати союзників, друзів нашої незалежності — це зараз найголовніше».

О. ГОНЧАР

«Думайте про велике» — це заклик до відходу від буденності, з тим, щоб не ставати її заложниками, усвідомлювати, що існує минуле, існує сьогоднішній коротенький час, але існує й майбутнє — майбутнє України, майбутнє українського народу».

О. ГОНЧАР

«Довершування історії нашого націєтворення, коли сама держава все більше і все відважніше та упевненіше ставати-ме одним із дійових чинників «випрацювання» модерної новоєвропейської української нації».

Р. КІСЬ

«Я вірю, є всі підстави вірити, що Україна стане новою Елладою, її м'який, щедрий клімат, багата природа, обдарованість та музикальність народу, історія, трагічна та героїчна, дають підстави вважати, що із розрізнених частин зароджується велика нація».

Г. GERDER

9. Свобода нації

«Якби нація жила лише минулим і сучасним, ніхто б і не став захищати свою батьківщину у випадку нападу... Спільне минуле нації дійсно сприяє виникненню стимулів (чи уявних, чи реальних) майбутнього. Уявляючи собі майбутнє, ми не мислимо його без існування нашої нації. Саме тому, а не внаслідок того, що ми розмовляємо однією мовою чи маємо спільне минуле. Захищаючи існування своєї нації, ми захищаємо наш завтрашній день, а не день минулий».

Х. OPTETA-i-TACCET

«...остаточною ціллю кожного народу є не держава, а його, можливо, найкращий, свободний культурний розвиток. Держава се «лише наймогутніший засіб до сього і саме як таким засобом всі народи так дорожать нею — коли вони вже зорганізовані в своїх національних державах, а народи недержавні, але національно освідомлені, змагають найбільшими зусиллями й пожертвою до своєї державної зорганізованості. Тим стають вони незалежними і, як господар на своїм хазяйстві, нормують своє життя по своїй волі — своє господарське життя як основу свого існування, у своїх інтересах, приспособляючи тим найбільші можливості своєму фізичному й духовному розвиткові — своїй культурі».

Ю. БАЧИНСЬКИЙ

«Отже коли і ми усвідомимо, що основною причиною нашої взаємної антипатії не єсть самі тільки «ріжницькі програми», а одідичена нами по предках наших ріжнорідність рас, то нам легше буде цю органічну хибу нашу, в ім'я такої са-

мої органічної нашої спільної потреби людського, а не звичайного життя на спільній землі, відповідним методом організації і виховання неутралізувати. Коли ж цієї нашої органічної хиби ми собі не усвідомимо, і її відповідними методами лічити не будемо, то, ставши навіть всі до одного комуністами чи не комуністами, православними чи католиками, «Українцями», «Руськими» чи «Поляками», ми знов поділимося зараз в поглядах, наприклад, на правопис або астрономію, і будем між собою битися тим завзятіше, чим більше будем переконані, що самотня причина наших непорозумінь лежить власне в правописі або астрономії».

В. ЛИПИНСЬКИЙ

«Ми, звичайно, не уявляємо собі, наскільки кожен із нас відповідальний за те, якою буде мова майбутнього, хай у безконечно малій дозі».

Ю. ШЕВЕЛЬОВ

«Отже, естетичне виховання та естетична витонченість можуть стати тією основою формування нового життєвого світогляду для молоді, яка шукає себе та хоче досягти більшого, ніж те, що їй пропонують суспільні стандарти. Гра та експерименти — їх діяльність, шляхетність та активний, творчий характер — їх якості, Нація та Революція — їх ідеї, любов та справедливість, бажання творення нової української дійсності в містах — їхня дія, Велика Україна та справедливе суспільство — їх мрія. Лицарі Міст — їх назва».

В. СКЕЛЯ

«...український урбанізм має здійснюватися не у спосіб форсованої примусової українізації, а у спосіб науково обґрунтованого (та підкріпленого відповідними загальнодержавними програмами) створення того функціонального простору для української культури в містах, у межах якого українська культура та цивілізація змогли б закоренитися тут і утвердитися в усьому спектрі своїх функцій».

Р. КІСЬ

Розділ XI. НАЦІОНАЛЬНЕ ВИЗВОЛЕННЯ

«...ще не впало, який нарід запише своє переможне ім'я творця нової історії і законодавця людського життєвого ладу на останній карті тисячелітнього літопису воєнного...

...З якихсь глибів проростає чарівна рослина української землі і квітне так, як не квітне ніяке відоме зілля. Україна вічна і це та воююча Україна, животворча своєю правдою, що її ніяким робом не вбити, не закувати в полон, не перевиховати і не перетворити відомими засобами діалектичної біології та всіх знахарських практик всепотужного діамату».

Ю. ВАСИЯН

«Встане Україна,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти».

Т. ШЕВЧЕНКО

«Кінець ери націоналізму, що його давно вже пророкують, навіть не маячить на обрії. Навпаки, наційність (nationalism) — це найуніверсальніша легітимна вартість у політичному житті нашого часу».

Б. АНДЕРСОН

ІМПЕРІАЛІЗМ (експансія, розпад)

1. Імперія

«Війна створила нашу імперію, війна і завоювання».

Лорд РОБЕРТС

«Всі європейські народи починали як завоювники.
...етос завоювника це просто етос європейця».

КАЙЗЕРЛІНГ

«Справа, якої успіх потрібний для Англії, є в очах англійця справою завжди справедливою... З засади, що інтерес Англії є міркою справедливості, плинула безоглядність англійської політики супроти всього, що їй стояло на дорозі: тверда і безмилосердна у здавленню бунтів, байдужа на терпіння і скарги тих, над якими панувала».

ТОКВІЛЬ

«...Імперія — це не частина більш просторої держави, не частина світу і не місцезнаходження у просторі світу... Це ідея соціуму, впорядкованого як простір закону».

А. ФІЛПОВ

«Ми ні в якому разі не збираємося визнавати чи допускати, щоб будь-яка «національність» — тільки тому, що вона ставить перед собою цілі, які не збігаються і конфліктують з загальними цілями Імперії,— мала абстрактне право організувати незалежне врядування і досягати тих своїх цілей, не рахуючись з тим, чого це буде коштувати її сусідам».

СІДНЕЙ ВЕББ

«Зазвичай політична імперія — це винагорода тим, хто присвячує себе війні. Вона створюється суспільствами, які повністю віддаються війні — чи то через те, що організація їхнього племінного життя передбачає обов'язкову військову підготовку, чи то через наявність у них войовничої провідної верстви, чи то через інші подібні причини. Зауважимо, що воєнна експансія є дуже виснажливою і потребує від завоювальницьких груп величезних затрат енергії».

Е. ГЕЛНЕР

«Цей синтез має відображати геніальне розуміння суті імперії Олександром Великим і Цезарем: імперія — це інтегруючий, гнучкий націоналізм. Переможений стає партнером, помічником і, нарешті, співвітчизником. Я говорю про «імперський комунізм», такий як Новий Рим, «Велику Пруссію», про імперію, яка стане вираженням ідеї держави з досконалішою функціональною структурою, про імперію, право приєднатися до якої буде надано не кожній державі. ...Західна Європа і СРСР повинні створити «співтовариство долі», продиктоване географією, шлюб за розрахунком, примусовий шлюб».

Ж. ТИРАП

«Національно-державницький імперіалізм — це неминучий прояв історії. Він постійно діє, без огляду на внутрішні політичні устрої державних націй, що змагаються між собою за протилежні інтереси. Демократично-пацифістичні й соціалістичні теорії, що пояснюють імперіалізм недостатчею «розуму» в людей, діянням «стихій руїни» або впливами «націоналістичної буржуазії», — не витримують ніякої критики. Бо імперіалізм, в його широкому розумінні постійних суперечностей інтересів і боротьби за їх здійснення, позначає всі без виїмки історичні періоди існування людства».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Імперія — надцентралізована, мілітарна держава, володіння якої є конгломератом національних територій кількох підкорених народів. Імперська форма державності набуває поширення на певному історичному етапі розвитку людства. Він охоплює відтинок часу від знайомства людини з металургією бронзи та початку класового розшарування до про-

мислових революцій кінця XVII—XIX ст. Тобто імперська організація суспільства панувала в історії людства з часів єгипетських фараонів».

Л. ЗАЛІЗНЯК

«Імперія — це конгломерат народів. Тому імперські ідеологи завжди наголошують на інтернаціоналізмі, рівності та розквіті націй, чого насправді не знала жодна наддержавна. Всі вони, без винятку, мали «старшого брата», тобто панівну націю. Імперії не плачуть народи, а нищать їх. Національна своєрідність провінцій смертельно небезпечна для централізованої держави, оскільки є постійним джерелом національно-визвольних змагань. Тому в усіх імперіях світу послідовно проводиться політика етноциду — народонищення».

Л. ЗАЛІЗНЯК

«Чи можна вважати гітлерівців націоналістами?» — запитав він у своїй промові. Й тут же відповідав: ні, не можна. До того, як гітлерівці збирали роз'єднані землі Німеччини, возз'єднували Рейнську область, Австрію й т.д., їх можна було вважати націоналістами. Але після того, як вони поневолити народи Європи, «гітлерівська партія перестала бути партією націоналістичною, бо вона з цього моменту стала партією імперіалістичною, загарбницькою, гнобительською».

Г. КОСТЮК (з виступу Й. СТАЛІНА на засіданні
Московської Ради 6 листопада 1941 року)

«Механічне об'єднання різнорідних елементів, не об'єднаних у гармонійне ціле *одним духом, одною ідеєю*, дає не життєздатний організм, а нежиттєздатну потвору».

Ю. РУСОВ (про імперію)

«А проте виняткова роль Америки в глобальному плані легко ототожнюється з такою самою роллю давніших імперій, хоч вона й була регіонально обмеженіша. Ці імперії будували свою владу на ієрархії васальних територій, протекторатів і колоній, які сплачували їм данину і народи яких звичайно розглядалися як варвари. До певної міри ця застаріла термінологія не є цілком недоречною для деяких держав, що нині перебувають в орбіті Америки. Як і в минуло-

му, застосування «імперської» сили Сполучених Штатів значною мірою опирається на вищу організацію, на здатність швидко мобілізувати значні економічні та технологічні ресурси для воєнних цілей, на непрямий, але значний культурний вплив американського способу життя, а також на голий динамізм та на конкурентну природу, внутрішньо притаманну соціальній та політичній елітам Америки».

3. БЖЕЗІНСЬКИЙ

2. Російський експансіонізм (завойовництво)

«Протягом довгих століть вона (російська національна самосвідомість.— *Авт.*) спиралась на три фундаментальних світоглядних архетипи. Перший з них — архетип державності — у масовій свідомості традиційно формулювався у якості ІДЕОЛОГІЇ РОСІЙСЬКОГО ІМПЕРІАЛІЗМУ, який передбачав переконаність у вселенській миротворчій ролі російської державності...

Другий архетип російської самосвідомості — архетип соборності — має форму ІДЕОЛОГІЇ РОСІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ...

Третій, найголовніший, глибокий і древній архетип російської самосвідомості міцно пов'язаний з православною церковністю і світоглядом оформлений у ІДЕОЛОГІЇ РОСІЙСЬКОГО МЕСІАНІЗМУ...

Саме ці три світоглядні архетипи були поєднані у російському гаслі «Православ'є, Самодержавність, Народність»... Вони ж — у поновленій, сучасній формі — повинні бути покладені в основу нової Росії, яка відроджується...»

*ІОАНН (митрополит Санкт-Петербурзький
і Ладозький зі статей 1990—1995 років)*

«Рік 1169 треба вважати за рік народження Московської держави. Того року князь Андрій Боголюбський, зруйнувавши Київ, заснував нову столицю Владімір і нове велике князівство — Суздальське. В особі князя А. Боголюбського москвини вперше виступають на історичний кін».

В. КЛЮЧЕВСЬКИЙ

«Подоліє, і гору, і монастирі, і Софію, і Десятинну Богородицю, і не було милосердя нікому нізвідки: церкви горіли, християн убивано, інших брали в неволю... Церкви обдирали з ікон, книг, риз, і дзвони всі позабирали».

М. КАРАМЗІН (Про погром Києва у 1169 році союзним суздальсько-половецьким військом А. Боголюбського)

«Руйнуйте все, що зміцнює силу ворожої держави, зсередини тієї держави і руками її громадян. Для того вживайте всіх засобів і способів, не оглядаючись ні на що. Наприклад, приваблюйте, затягайте визначніших, впливових, поважних осіб до злочинної, протизаконної дії. Потім примушуйте їх служити нашій державі, загрожуючи оприлюднити їхні підлі вчинки. Коли вони не погодяться, то оприлюднюйте всі знеславлюючі (компрометуючі) їх факти. Нав'язуйте приятельські зв'язки з шумовинням, злочинцями, продажними, покривдженими, озлобленими на владу і на суспільство, людьми. Не шкодуйте грошей і зусиль, щоб поширити і поглибити всяке озлоблення, невдоволення, незгоди, ненависть, підозру, упередження поміж людьми і групами їх. Під'юджайте молодь проти старших поважних людей. Руйнуйте національні та релігійні традиції. Поширюйте розпусту. Щедро платіть повіям, танцюристкам, шинкарям, щоб вони заваблювали молодь на пиятику і танці, що руйнують мораль і здоров'я молоді. Перешкоджайте всіма способами тим заходам уряду і суспільства, які зміцнюють духовно і фізично здоров'я ворожої нації. Робіть усе, що можете, щоб їхньому війську завжди і постійно бракувало їжі та військового спорядження і за мирного часу. А понад усе не шкодуйте грошей на підкуп донощиків та шпигунів з громадян ворожої нам держави. Мусите їх мати в усіх установах, у всіх галузях життя ворожої нам держави. Не легковажте і дрібницями. Збирайте всі відомості в одному місці, що має їх оцінити і планово використати задля нашої держави. Витрачені на все це гроші повернуться з величезним зиском. Державний муж, що володіє зібраними відомостями про ворожий народ і що має мережу своїх агентів у ворожій державі, такий державний муж важить для нас більше, ніж усі наші скарби разом, він бо ж їх збільшить, вигравши війну».

СУН-ТСУ

«Іоан і син його судили на городищі (в Новгороді) таким чином: щодня представляли йому від п'ятисот до тисячі новгородців; били їх, мучили, палили якоюсь сумішшю вогненною, прив'язували головою чи ногами до саней, тягнули на берег Волхову, де ця річка не замерзає зимою, кидали з моста у воду, цілими сім'ями, жінок з чоловіками, матерів з грудними малятами. Ратники московські їздили на човнах по Волхову з колами, баграми і сокирами: хто з потурених у річку спливав, того кололи, розсікали на частини. Ці вбивства продовжувались п'ять тижнів, закінчилися загальним грабежем: Іоан з дружиною об'їхав всі обителі навколо міста; взяв казни церковні і монастирські, велів спустошати двори і келії... Громадян і сільських жителів загинуло тоді не менше шістдесяти тисяч, кривавий Волхов, загачений тілами і членами розтерзаних людей, довго не міг пронести їх у Ладозьке озеро».

М. КАРАМЗІН

«Як бачимо, москвини не змогли знайти собі царя з-поміж себе, а мусили позичати в Україні. Та й українська династія Рюриковичів скінчилася в Московщині, коли вмер 1598 року цар Федір, син Івана IV. Так увалася і ця династична тоненька ниточка до московського права на спадок Руської (Київської) держави. По смерті царя Бориса Годунова (чистокровного татарина) москвини обрали на свого царя боярина Михаїла Кішкіна. Його рід не мав жодних зв'язків з нічим українським. Щоб нав'язати того Кішкіна хоч до якогось царського роду, москвини перезвали його на Романова, мовляв, його рід походить з Риму. Але ім'я Роман — західноєвропейське і переважно католицьке, його в Московщині ніколи не було й немає. Та й рід «Романових» вимер, коли німкеня Катерина II вбила 1762 року свого чоловіка царя Петра III, останнього Романова. Від неї тягнувся аж до 1917 року чистий німецький рід Ангальт-Цербстський, під псевдонімом Романових».

П. ШТЕПА

«Московські князі і не думали про боротьбу з татарами, розуміючи, що покорою та грішми вони осягнуть більше, ніж боротьбою. На відміну від українських князів, московські одразу визнали без застережень владу хана і встановили

приятельські і навіть кровні зв'язки з татарами. Сам великий князь Михайло Тверської оженився з татаркою, а за ним одружилися з татарками всі інші московські князі».

В. КЛЮЧЕВСЬКИЙ

«...Не ззовні, а зсередини татарська духовність заволоділа душею москвина. Це духовне завоювання тривало водночас із політичним упадком Золотої Орди. В XV ст. тисячі охрещених і неоохрещених татар ішли на службу до московського князя, вливаючись до лав майбутнього дворянства. Двохсотрічне татарське панування не знищило волі в Московщині. Воля в Московщині загинула власне після визволення з-під татарської влади».

Ф. ВОВК

«Не відділенням від Золотої Орди, не скиненням татарського нібито «ярма», але цілковито навпаки — перебранням усього ідейного спадку татар стала Московщина великою потугою».

М. ТРУБЕЦЬКОЙ

«Незмірно зріс економічний та військовий потенціал Московського царства після приєднання України. В середині XVII ст. Україна за площею дорівнювала Московській державі, а за чисельністю населення навіть перевищувала її. Нові землі Московської корони були надзвичайно багаті не лише природними та людськими ресурсами, але й мали розвинуту як для свого часу ринкову економіку європейського типу, великий інтелектуальний потенціал. Освічені українці понесли набутки європейської цивілізації до темної, пригніченої деспотичними порядками Москви».

Л. ЗАЛІЗНЯК (за І. ОГІЄНКОМ)

«Українці обсадили в Московщині всі керівні посади. Вони — митрополити, єпископи, вихователі царських дітей, учителі шкіл (що їх вони ж заснували), міністри, науковці, вищі державні урядовці. Все підпадало їхнім впливам та реформам. Вони виправляли церковні книжки, реформували церковні та державні установи, писали книжки, укладали

граматику та правопис, складали програми навчання, навіть накидали нам свою вимову».

К. БЕЗСОНОВ

«Московщина — це потвора, що нею навіть пекло гидилося і виригнуло на землю».

В. РОЗАНОВ

«Якщо б Московщина крізь землю провалилася, то у світі нічогосінько б не захиталося».

І. ТУРГЕНЄВ

«Від остаточного потатарщення московської мови врятували сильні впливи Києва. Аж до М. Ломоносова (1711—1765) всі москвини вчилися з української граматики Мелетія Смотрицького».

М. ТРУБЕЦЬКОЇ

«Аж до XVIII ст. Московщина жила чужим літературним добром: Києва, Львова, Вільна. Власних же московських письменників майже не було. Київ зробив величезну послугу Московщині, ознайомивши її з культурним надбанням Європи. Граматика М.Смотрицького дуже вплинула на московську мову XVII ст. Спроба М. Ломоносова її змінити не вдалася».

С. АРХАНГЕЛЬСЬКИЙ

«Світової, історичної ваги московська література ніколи не мала і мати не може. Якщо не було би О. Пушкіна, то в історії людської культури не постало б найменшої прогалини. А цього не можна сказати про Байрона чи Шіллера. Всілякі балачки про рівновартність московської літератури з європейською треба вважати за порожнє базікання або за маячню чванливості».

В. БЄЛІНСЬКИЙ

«Я радше все життя проживу в шатрі, ніж поклонюся німецькому богові. Я живу в Німеччині недовго, проте все, що

я встиг тут побачити, обурює мою татарську кров. Робити, як віл, ощадити гріш, як жид? Ні! Я волю «дебоширить по-руски».

Ф. ДОСТОЄВСЬКИЙ

«Ми, москвини, завжди були «бігунами». Нам кортить бігти, бігти, бігти. Куди, чого — самі не знаємо».

ВЯЧ. ІВАНОВ

«Мандрівність завжди була прикметною рисою не лише наших міщан, а й селян».

С. РОЖДЕСТВЕНСЬКИЙ

«Всі ми, москвини, не можемо всидіти на одному місці; всі ми кочовики. У власних домах і у своєму місті ми начебто тимчасові гості і живемо як кочовики».

П. ЧААДАЄВ

«Народ, який блукає по Європі і шукає, що можна зруйнувати, знищити лише заради розваги».

Ф. ДОСТОЄВСЬКИЙ

«Дай Боже, щоб москвини взяли Париж. Пора вже скінчити ту дурну Європу».

О. ГЕРЦЕН

«Світ скоро мусить відкинути буржуазну культуру, а новий ідеал людства вийде безперечно з московщини; з народу, у якого найслабше розвинені буржуазні ідеали. І пора вже покласти край європейській буржуазії».

К. ЛЕОНТЬЄВ

«Скріпімо наші молитви за Русскую державу, за її законну владу на чолі з її мудрим вождем, якого сам Бог обрав і призначив вести нашу батьківщину шляхом добра і слави».

Патріарх АЛЕКСІЙ, «ЖМП», 1947

«Я зумисне створив собі таку славу, нарочито оповив себе жахом. Хочу і повинен, щоб ім'я моє оберігало страхом кордони наші міцніше кайданів і фортець, щоб слово моє було для азійців вірніше, неминучіше смерті. Європейців можна переконати, усовістити, проїняти лагідністю, прив'язати прощенням, закабалити благодіяннями — але все це для азійця безсумнівно ознака слабкості, і з ними я, просто з людинолюбства, буваю жорстоким невмолимо. Одна страта збереже сотні росіян від загибелі і тисячі мусульман від зради.

Генерал ЄРМОЛОВ («підкорювач Кавказу»)

«Все, що захоплене поза будинками, було порубане, все, що встигло втекти і сховатися у домах, забрали у полон... Аули таким чином оточили, але виявились майже порожніми... і тільки в двох аулах... кіннота, що швидко налетіла, застала і знищила до 30 людей і 12 захопила у полон...

Загін пішов далі до гір, випалюючи і спустошуючи аули, які лежали на шляху.

...протягом семи днів, при безперервній перестрілці, п'яючи великих аулів, не рахуючи окремих хуторів, кошів і кутанів — були винищені впень. Серед них аул власників Касавих захищався так вперто, що роздратовані солдати Кабардинського полку перекололи в ньому всіх, хто не встиг сховатися, — і мужчин, і жінок.

...щоб покласти край кабардинській викличності, Кацирев змушений був зробити ще дві експедиції. 25 березня він пішов у Чеченську ущелину і винищив аули Тамбієва, а 2 квітня рушив на річку Нальчик і зайняв аули Шаупцова і Кондорова... Аул власника Каспулата Канчукова... взятий і знищений після недовгої, але гарячої перестрілки. ...ще кілька солдатів були поранені, — але решта ввірвалися і знищили всіх без пощади. 18 трупів, які витасили з саклі, були так спотворені, що мирні кабардинці, які були у загоні, не змогли впізнати жодного з них».

В. ПОТТО (записки очевидця)

«З мешканців не врятувалось майже жодного: 300 людей були вирізані, 566 душ захоплені в полон. ... козаки запалили аул і переправились назад на правий берег Сагаушу. ... Він тільки спалив аули і, разом з Кациревим, відійшов від

Течені. ... Ширванці вдарили у штики, і розпочалось поголовне винищення. Загибель людей, відчай жінок і дітей, відставлених від своїх захисників, являло жажливе видовисько. Двісті трупів були розкидані по ярах і лісових стежках; 370 полонених, зігнаних у купу, стояли під конвоем, потрясаючи повітря воланнями. ...Війська спалили і розорили аули і винищили вже зіжате, в снопах, просо. ...Розпочався безпощадний приступ; козаки запалили будинки,— і населення гинуло у полум'ї... Вельямінов... 25 серпня повернувся у Майкопський стан, залишивши позаду себе... на шляху, довгий ряд спалених аулів і витоптані, спустошені поля».

В. ПОТТО (записки очевидця)

«...була приборкана і витіснена в гори хижа Чечня... Дагестан замовк перед грізним клекотом російської зброї... впала назовсім підкорена Кабарда... вони думали, що валиться щастя і майбуття їхнього вільного краю. Не усвідомлювали вони, що це сходить зоря світлого майбутнього, яке принесе у їхній край блага вікової цивілізації і перетворить їхні політі кров'ю поля у розкішні ниви».

В. ПОТТО

«Один раз розпочавши війну, нічого толкувати про гуманність. Війна і гуманність не мають нічого спільного між собою. Або я задушу тебе, або ти — мене. Хтось інший, може, і піддався б великодушному пориванню і підставив би своє горло — души! Але за армією стоїть народ, і вождь не має права на помилювання ворога, якщо він ще небезпечний. Драглисті теорії тут не до місця. Я пропущу момент знищити ворога — він мене знищить. Нерішучі люди не повинні одягати на себе військового мундиру. По суті, немає нічого шкідливішого, і навіть більше — ніхто не може бути таким жорстоким, як шкідливі і жорстокі за результатами своїх дій сентиментальні люди. Людина, яка ненавидить війну,— повинна добити ворога, щоб слідом за однією війною відразу ж не розпочалася інша».

СКОБЕЛЄВ

«Руїни Херсонесу ще були тривалі і скрізь були ще навіть двері. Як лише прийшли москалі, все було відразу здемольоване. Ці варвари зайнялися своїм улюбленим заняттям —

плюндруванням. Перекидали, розбивали, закопували і нищили все, чого лише досягнули і що послужило б до висвітлення старовинної історії цієї країни».

Е. КЛЕРК

«Росіяни, як описує Клерк, що бачив на власні очі, закладають міни під античні храми, гаками розтягують мармурові блоки. І то все роблять систематично, з наказу згори. Ось приходять до Бахчисараю, де були не тільки арабсько-татарські, але й готські, еллінські й руські (старокиївські) будівлі: «Росіяни задовольнили свою варварську насолоду руйнуванням, знищивши цілковито цю столицю. Місто було колись поділене на багато частин; грецька колонія сама займала цілу широку долину. Нові завойовники знищили її цілковито, не зіставивши каменя на камені» (Клерк, т. II). В Керчі, місті Митрадата Великого, Картагені Евксинського моря, повного пам'яток з тритисячолітньої історії, росіяни повелися найжорстокіше. Там, зустрівши стрункий мармур слави й величі, показали себе: «В Керчі, зрівнявши з землею п'ятсот будівель, вони дозволили збудувати серед руїн близько тридцяти вбогих бараків» (Клерк, т. II)».

Ю. ЛИПА

«...Ми, москвини, і наша Московщина створили велику Російську імперію. На нас, москвинах, вона стоїть і стоятиме доти, доки уряд даватиме першість Московщині і москвинам у всьому й усюди; доки допомагатиме розбудовувати промисловість лише в Московщині і не дозволитиме розбудовувати її на немосковських землях імперії».

«МОСКОВСКИЕ ВЕДОМОСТИ», 1890

«Ми, москвини-націоналісти, але не шовіністи. Ми не проти розвитку різних національних культур у нашій імперії, але за однієї неодмінної передумови. А саме: немосковські народи нашої імперії мусять ставити імперські потреби вище за їхні національні, бо це для їхньої власної користі. Московський народ хоче бути народом визволителем та опікуном, а не народом загарбником та гнобителем».

М. БОБРИНСЬКИЙ

«Ми, москвини, хочемо того чи не хочемо, будемо змушені віддати те, що ми загарбали грубою силою. Найліпше, що ми, москвини, зможемо зробити,— це з своєї власної доброї волі визнати повну державну незалежність наших сусідів. І як лише ми це зробимо, вони напевно самі попросяться до союзу з Московщиною, і то союзу, міцнішому за старий».

Г. ФЛЯЙШХАКЕР

«Г. Плеханов був великим патріотом до глибини душі. Він мріяв про велику московську соціалістичну імперію і ставив її понад усе. Сепаратистів люто ненавидів. Був запеклим «єдинонеделимцем» і асимілятором. Поляків ненавидів за їхній польський патріотизм і вимагав від них, щоб вони були московськими патріотами. Був запеклим україножером. Національно свідомих українців, а надто Т. Шевченка ненавидів значно лютіше, ніж найбільший україножер, монархіст М. Катков, що ніколи не забуде і не простить Т. Шевченкові те, що той писав: «Знаю московську мову, але не хочу нею розмовляти».

Л. ТІХОМІРОВ

«Кого не можна було звабити, Московщина викрадала, як 1740 р. з Гамбурга небіжа гетьмана І. Мазепи Андрія Войнаровського, а з Парижа 1930 р. генерала А. Кутепова та В. Міллера в 1937 р. Таємне вбивство — традиційний московський спосіб. Так убито емігрантів: В. Кривитського, Г. Бесєдовського, генерала Врангеля (25 травня 1938 р. в Парижі), естонського міністра А. Карга (1 грудня 1924 р.), болгарського генерала К. Георгієва (14 травня 1925), сина Л. Троцького — Седова (16 лютого — в Парижі), Л. Троцького (1940 р. в Мехіко), єпископа Номера (12 жовтня 1934 в Ризі), посла Д. Новішина (25 січня 1937 у Парижі), генерала НКВД І. Рейса (16 вересня 1937 у Швейцарії), письменницю Т. Солоневич (3 лютого 1938), С. Петлюру (25 травня 1926 у Парижі), Є. Коновальця (24 травня у Роттердамі), Л. Ребета (12 жовтня 1957 у Мюнхені), С. Бандеру (15 жовтня 1959 у Мюнхені)».

П. ШТЕПА

«Де стала московська нога, там є московська земля».

Ф. ДОСТОЄВСЬКИЙ

«Отторженіє малоросійського народу от государства нашего может быть началом всех наших бедствий».

ПЕТРО I

«Мала Росія, Ліфляндія і Фінляндія суть провінції, що мають ще старі привілеї. Зневажити ті пільги всі відразу було б нерозумно, але й вважати ті провінції іноземними і поводитися з ними, як з іноземними — це гірше, ніж помилка, це глупота. Ті провінції треба лагідними, непомітними способами змосковщити».

КАТЕРИНА I

«Ви хочете сполучити несполучне. Хочете неподільності імперії і свободи її громадянам. Якщо не хочете розпаду імперії, то мусите визнати конечну потребу цензури, охоранки, в'язниць, закріпачення особистої думки та урядової сваволі. Якщо хочете свободи, то будьте готові на розпад імперії, бо ж вона неможлива без самодержавства, а самодержавство неможливо там, де є свобода думки і слова».

М. КОСТОМАРОВ (І. АКСАКОВУ)

«Я охоче дав би конституцію, якби не боявся, що наступного дня розпадеться наша імперія».

ОЛЕКСАНДР I

3. Комуноросійський імперіалізм

«Для Росії втратити Україну — все одно, що втратити голову».

В. ЛЕНІН

«Ми вогнем і мечем запроваджуємо радянську владу. Взяли Київ. Гарматами били по палацах та церквах, по по пах і ченцях немилосердно. Київська міська рада здалася і просила замирення. Я відповів наказом обстрілювати отруй-

ним газом. Ми могли не допустити до вибухів та пожеж, але не хотіли, бо наше гасло є нищити все немилосердно».

М. МУРАВЬОВ, 1918 р. (Телеграма ЛЕНІНУ)

«Робітники Петрограда, Москви, Серпухова, Іванова, Брянська та інших московських міст вже вислали на Україну всіх своїх боездатних людей. Мусите знайти способи перемогти УНРаду».

В. ЛЕНІН

«Радянську владу ми несемо з далекої Півночі на вістрях своїх штиків. І там, де ми її встановлюємо, ми підтримуємо її силою наших штиків».

М. МУРАВЬОВ

«По вулицях ходили більшовицькі відділи — хто був на вигляд підозрілим, або в кого знаходили якийсь папір український, або просто українську посвідку — розстрілювали на місці або вели на допит до «царського палацу» і там закатували».

М. ШАПОВАЛ (про окупацію Муравйовим Києва)

«Ми увійшли в місто: трупи, трупи і кров... Тоді розстрілювали всіх, хто мав якесь відношення до Центральної Ради, просто на вулицях».

В. ЗАТОНСЬКИЙ (про окупацію Муравйовим Києва)

«Наша війна в Україні дуже тяжка і небезпечна для нас. Вона вимагає від нас величезної кількості армії та військового спорядження. Без нашої військової перемоги в Україні впаде наша влада. Насамперед мусите захопити Донбас. Перекиньте з німецького фронту якомога більше полків на Україну».

В. ЛЕНІН

«Товариші, ви відправляєтесь на Україну. Пам'ятайте, що для вас найважливішим завданням в Україні є агітаційна робота. Третій раз ми посилаємо туди свої найкращі кадри, і

щоразу з новою тактикою і новими прийомами. Першим кадрам у 1918 році було дуже легко — від них вимагалось підірвати довір'я українських селян до Центральної Ради й Генерального Секретаріату. В той час український народ не міг уявити свого політичного життя окремо від Росії, а тому твердження наших агітаторів, що українців відривають від росіян, з якими разом «в окопах лежали», що Центральна Рада суціль буржуазна, а Генеральний Секретаріат складається тільки з генералів, рішуче відбивав в українців бажання підтримувати свій уряд.

Набагато складнішою була справа у другому поході на Україну. Ми готувалися воювати з гетьманом, а довелося мати справу з Петлюрою. Саме тому й завдання агітаторів дуже ускладнилося. Вимагалось вождя народного повстання проти німецької окупації Петлюру дискредитувати в очах самих повстанців. Це було дуже складне завдання, поскільки Петлюра був овіяний славою переможця гетьмана, передачі трудовому селянству України всіх земель без викупу й негайного скликання Трудового Конгресу...

Готуючись нині до третього походу в Україну, Рада Народних Комісарів за прикладом попередніх років посилає вас щонайперш як агітаторів і впевнена, що ви «не посраміте землі русской...» Пам'ятайте, що за будь-яку ціну нам необхідно повернути Україну Росії. Без українського вугілля, заліза, руди, солі і Чорного моря Росія існувати не може, вона задихнеться, а з нею і радянська влада, і ми з вами. Ідьте же до праці, важкої, відповідальної праці! Ваша конкретна робота полягає от в чому:

1. Не нав'язувати українському селянину комуни доти, доки наша влада не зміцніє.

2. Обережно заводити їх у колишніх маєтках під назвою артілі чи товариства.

3. Переконувати, що у Росії немає комуни.

4. На противагу «самостійнику» Петлюрі й іншим говорити, що Росія теж визнає самостійність України, але з Радянською владою, а Петлюра продає Україну буржуазним державам.

5. Зважаючи на те, що нам необхідно роззброїти всіх повстанців, щоб вони знову не пішли проти нас, бо роззброєння викличе незадоволення серед селянства,— необхідно навіювати, що серед повстанців більшість — денікінці, буржуї й куркулі.

6. Важчою є справа з Петлюрою, так як українське селянство на нього й сподівається. Потрібно діяти обережно. Тільки дурень чи провокатор буде повсюди твердити, що ми воюємо з Петлюрою. Іноді, доки не розгромлений Денікін, вигідніше поширювати чутки, що радянська влада є союзником Петлюри.

7. Якщо будуть випадки грабунків у Червоній армії, то їх необхідно звалювати на повстанців, які влилися в нашу армію. Радянська влада поступово розстріляє всіх петлюрівців, махновців і повстанців, бо вони небезпечний елемент...

8. Зважаючи на те, що уряд Росії змушений вивозити хліб України, то ваш обов'язок пояснювати селянам, що хліб візьмуть тільки в куркулів і не для Росії, а для бідних українських селян, робітників і Червоної армії, яка вигнала Денікіна з України.

9. Намагайтеся, щоб у Ради та виконкоми потрапили більшість комуністів та співчуваючих їм.

10. Вживайте всіх заходів, щоб на всеукраїнський з'їзд Рад не потрапили такі від волостей, які можуть приєднатися на з'їзді до наших ворогів і вибрати уряд не з більшовиків.

Відправляючись зараз в Україну, пам'ятайте, про що ви тут почули... Знайте, що для поставленої мети всі засоби однаково придатні. Ні на хвилину не забувайте, що Україна повинна бути нашою!..»

Л. ТРОЦЬКИЙ (з промови до комісарів перед відправкою на український фронт, осінь 1919)

«Московщина не може жити без українського хліба, вугілля, сировини. Тим-то ідея державної незалежності України є контрреволюційною. Але відкрито заперечувати цю ідею тепер (1919 р.) ми не можемо. Тепер треба, навпаки, поступитися українцям. Обставини змушують нас погодитися на автономію України. Ясна річ, мусимо дбати, щоби не випустити зі своїх рук фактичну владу в Україні. А без цієї тимчасової поступки українцям ми втрачимо Україну назавжди».

Й. СТАЛІН

«Наша тактика в Україні мусила бути цілковито інакшою, ніж у Московщині. В Україні запанувала величезна, непримиренно ворожа нам сила — український націоналізм,

з його захоплюючим кличем національної волі та державної незалежності України. Конечною передумовою нашої перемоги в Україні було вирвати це гасло з рук українських націоналістів і присвоїти його собі».

Є. БОШ

«Московщина не втримається без українського вугілля, сировини і продовольства. А Московщина — це фортеця нашої революції, а немосковські землі — фортеця контрреволюції. Отже, радянський уряд — це уряд московського народу. Якщо ви голодні, то кричіть: «Смерть Українській Центральній Раді». І не лише кричіть, а біжіть її бити».

«ПРАВДА», 15 січня 1918

«Атаман Григор'єв і командний склад його частин є елементом політично у високому ступені ненадійним... Григор'єва потрібно якнайшвидше ліквідувати».

Ю. ПЯТАКОВ, 14 квітня 1919

«Бригада Махна не тільки сама не боєздатна, але й розкладає також сусідні частини 9-ї дивізії... Махно веде рішучу відверту боротьбу проти комуністів серед селян і червоноармійців... Чи не вважаєте ви доцільним приборати Махна?..»

Г. СОКОЛЬНИКОВ (Бриліант), 19 квітня 1919

«Григор'єв виявився досить вправним керівником партизанського методу війни. В районі Знамянки, Александрії і Єлизаветграду панував більше він, ніж більшовики...

Григор'єв був без сумніву контрреволюціонер і авантюрист, але район і маса, якою він керував, були революційні. Їх-то і вирішив Махно включити в загальне число революційних сил. ...Махно з належною йому різкістю і прямою вирішив публічно розвінчати і вбити Григор'єва. 27 липня 1919 року в селі Сентові, поблизу Александрії, Херсонської губернії, за ініціативою Махна був скликаний з'їзд повстанців Катеринославщини, Херсонщини і Таврії. ...З'їхалось маса селян і повстанців, загони Григор'єва і частини Махна — всього до 20 тисяч людей. ... «Такі негідники, як Григор'єв, ганьблять всіх повстанців України, і їм не повинно бути місця в рядах трудівників-революціонерів» — так закін-

чив Махно своє обвинувачення... Семен Каретник — ближчий помічник Махна — кількома пострілами з «кольту» збив його з ніг, а Махно, підбігши, з криком — «Смерть отаману!» тут же дострілив його».

П. АРШИНОВ

«Ось де в мене сидить цей Махно!»

ДЕНІКІН

«Щоб я більше не чув прізвище Махно!»

ДЕНІКІН (генералом Слащову і Шкуро)

«Зося, моя дорога! Взагалі моє перебування на Україні пожавило тут роботу, надало їй більшого розмаху... Я не хотів би повернутися в Москву раніше, ніж ми знешкодимо Махна...»

Ф. ДЗЕРЖИНСЬКИЙ, 13 червня 1920

«Треба щоденно в хвіст і в гриву (і бити, і дерти) Головка (Троцького) і Фрунзе, щоб добили і спіймали Антонова і Махна».

В. ЛЕНІН

«Наказую: 1. Військам фронту вважати Махна і всі його загони ворогами Радянської республіки і революції; 2. Командирам всіх частин Червоної Армії, які стикаються з махновськими загонами, такі роззброювати, хто чинить опір — знищувати; 3. Всю територію УССР в найшвидший термін очистити».

М. ФРУНЗЕ, 26 листопада 1920 (через десять днів після взяття махновцями Криму для більшовиків, де вони втратили 6 тис. бійців)

«Замість того, щоб закликати наше робітництво творити збройні загони та йти в Україну здобувати хліб, замість цього ми мусимо пояснювати нашому робітництву, що вони матимуть постійну працю і хліб лише тоді, коли повернемо господарську єдність Московщини з Україною. А за сучасних умов ту єдність можна привернути лише зброєю».

М. ОБОЛЕНСЬКИЙ, 1918

«Виксунським робітникам, Вика. Ведерникову.

Я дуже надіюсь, що виксунські товариші свій пречудовий план масового руху з кулеметами за хлібом здійснюють як істинні революціонери».

ЛЕНІН. 31 травня 1918 року». ТЕЛЕГРАМА

«Ми послали на Україну наші кращі продовольчі сили. Ї вже в один голос отримали таке повідомлення: «Запаси хліба величезні, але все зразу вивезти неможливо, немає апарату... Якщо буде зброя в руках і буде апарат, на перше червня отримаєте за це 50 мільйонів пудів хліба».

В. ЛЕНІН

«Урожай на півдні чудовий. Тепер головне питання всієї Радянської влади, питання життя і смерті для нас — зібрати з України 200—300 мільйонів пудів».

В. ЛЕНІН (до ФРУНЗЕ)

«Справа існування РРФСР — це тепер справа військова».

В. ЛЕНІН

«Взяти в кожній волості від 15 до 25 чоловік заручників з куркульського і середняцького населення. У випадку, якщо яке-небудь село відмовиться дати розписку про кругову відповідальність або ж дасть підписку про виконання продподатку за 48 годин і не виконає, таке село оголошується ворогом радянської влади. Половина заручників повинна бути засуджена аж до виконання вищої міри покарання — розстрілу, після чого необхідно буде набрати наступну групу. Все зерно, незалежно від продподатку, конфіскується».

З ІНСТРУКЦІЇ продзагонівцям 20-тисячникам, 1921

«І що я за український військовий міністр, коли всі українізовані військові частини в Харкові доводиться мені роззброювати, бо вони не хочуть іти за мною боронити радянську владу. Єдина військова підпора, що її має наш радянський уряд,— це військо, що його привіз із Московщини тов. В. Антонов».

В. ШАХРАЙ, «ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ», січень 1928

«Кому з нас, монархістів, могла прийти 1917 р. до голови думка, що інтернаціоналісти, антидержавники, більшовики закладуть основи справді глибоко національної, московської, імперської влади в жовтні 1917 року?»

С. ЛУК'ЯНОВ (білоемігрант, 1922)

«Зруйнувавши дворянську імперію, більшовики негайно почали відбудовувати пролетарську, але московську ж імперію. І в цьому вони виявили величезну енергію, послідовність і диявольське винахідливість. Найбезсоромніша демагогія, найпідліше ошуканство, найцинічніша брехня, найкривавіша жорстокість — це було їхніми способами і засобами. Вони залили всю імперію кров'ю, довели її до жахливішого здичавіння, але... московську імперію відбудували. Від Дністра по Тихий океан, від Північного Льодовитого океану до південного Афганістану».

Н. ПЕШЕХОНОВ (білоемігрант, 1922)

«Столиці України і Білорусії — Київ і Мінськ — вже були окуповані Червоною Армією, коли німецькі війська зайняли їх на початку березня 1918 р.

...Невдовзі після Новоросійської катастрофи Червона Армія захопила Азербайджан (квітень 1920 р.), через півроку, в листопаді — Вірменію, а в лютому 1921 р. закінчено з останньою незалежною державою Закавказзя — Грузинською республікою. У 1920 червоноармійці Фрунзе окупували обидва бувших російських протекторати в Середній Азії — Хівінське ханство і Бухарський емірат».

А. ЗУБОВ

«Від хвилини, коли «радянська» влада врятувала нашу імперію від розвалу, всі обвинувачування проти радянської влади не мають жодної ваги. Вона, спираючись на міжнародну бідноту та на Азію, продовжує — не старим імперіалізмом, а новим мирним шляхом — стару, московську, історичну, традиційну, національно-державницьку політику. Туреччина, Персія, Бухара, Афганістан — це шлях до Індії, заповіданий ще Петром I. Московщина започаткувала в жовтні 1917 року нову, можливо, величнішу за стару, добу своєї історії».

А. БОБРИЩЕВ-ПУШКІН (білоемігрант, 1922)

«Саме життя змусило більшовиків відбудувати московську імперію, що була розпалася на окремі держави. Отже, кожний московський патріот без різниці політичних поглядів мусить вдома і в еміграції підтримувати радянську владу, байдуже, з яких людей вона складається чи хто стоїть на чолі її».

С. ЧЕХОТІН (білоемігрант, 1922)

«Це трагічне непорозуміння — вважати революцію 1917 р. не національно московською. Тепер радянська влада — і лише вона — зможе зміцнити нашу імперію та її міжнародну повагу. Більшовизм з його інтернаціональними впливами та з усеpronикливими зв'язками стає тепер могутнім знаряддям міжнародної політики Московщини. Отже, справді сліпими і глухими є ті наші антибільшовики, які хочуть позбавити нашу батьківщину того знаряддя».

В. УСТРЯЛОВ

«Минули ті часи, коли московські комуністи служили III Інтернаціоналові. Тепер III Інтернаціонал став знаряддям — і дуже сильним — Московщини в боротьбі за московські національні інтереси. Іронією долі або, може, безстороннім і непомільним присудом історії московські національно-державні потреби може захищати тепер не Москва — III Рим, але Москва — III Інтернаціонал. Тепер навіть політичні сліпці вже бачать, що «советы» є найвідповідніша форма державного ладу нашої імперії».

І. ПОТЄХІН

«Майбутнє нашої імперії є не в розваленій Москві — III Римі, але в Москві — III Інтернаціоналі. Більшовизм — це справжня основа майбутньої московської великодержавної і наскрізь національної влади. Те, що тепер радянська влада ніби визнає принцип самовизначення народів СРСР, є лише вимушена обставина, порожня, не зобов'язуюча їх балаканина. Наших же, московських емігрантів, національно-державницьким обов'язком є визнавати і підтримувати тут за кордоном всіма доступними нам способами радянську владу».

«СМЕНА ВСЕХ», 1921, ч. I

«Містика держави є правдива і глибока. Чи ж не вона розкрилася і розкривається в усьому, що робиться в теперішній московській імперії? Чи ж не робиться з Москви столиця світового III Інтернаціоналу, а з московського мужика — пана долі світової культури?»

П. КЛЮЧНИКОВ

«Й. Сталін виконує московську національну місію: він відбудовує і зміцнює нашу імперію».

В. ШУЛЬГІН

«Професор Й. Мілюков учив нас, що московська імперія є географічним хребтом світової імперії і тому мусить існувати в усій її могутності і розлогості, байдуже, хто і як нею править. А звідси його заповіт нам — берегти неподільність і силу нашої імперії більше, як свого ока, байдуже, як наша імперія називається і хто нею править. І це — беззастережно, догматично і до останнього подиху нашого. Волимо кривавого деспота, ніж розвалу імперії».

О. КЕРЕНСЬКИЙ, 1943

«У кривавому болоті московського рабства, а не в суворій славі норманської доби стоїть колиска Московщини. Змінивши імена та дати, побачимо, що політика Івана III і політика теперішньої московської імперії є не лише подібною, а й тотожною».

К. МАРКС

«Політика Івана I була тотожна політиці Івана III, Петра I і теперішній. Єдина різниця, що попередники Петра I боролися проти обмеження могутності Московщини, а Петро I намагався досягнути безмежної могутності. Московщина породжена і вихована в огидній і жалюгідній школі монгольського рабства. Сильною вона стала лише тому, що в майстерності рабства стала неперевершеною. Навіть і тому, коли Московщина стала незалежною, вона й далі залишилася країною рабів. Петро I поєднав політичну хитрість монгольського раба з пихою монгольського володаря, що йому Чингіс-хан заповів здобути світ».

К. МАРКС

«Політикою і практикою Московщини завжди було і є поширення меж московської імперії, наскільки це дозволяла слабкість чи нерішучість її сусідів. Але вона завжди втримувалася від загарбництва, зустрівши твердий опір сусідів. Та втримувалася лише до часу, коли той опір слабшав».

Г. ПАЛМЕРСТОН

«Читаючи книжку А. де Кюстіна, написану 1843 р. про імперію Миколи I, мені здавалося, що читаю про СРСР 1943 р. Такою була їхня неймовірна тотожність, хоч розділяв їх понад сто років».

В. БЕДЕЛ-СМІТ (посол США в СРСР)

«Могутність московської імперії можна зломити й її загрозу Європі відвернути лише тоді, коли Україна буде незалежною державою. Вона буде найсильнішим забором Європи проти азійського, московського дикунства, як і була за минулих сторіч забором проти дикунства татарського».

Е. ПЕРНЕРСТОРФЕР

«Армію неминуче чекає хворобливе позбавлення від старих стереотипів і перетворення в безпосереднього спільника захисту національних економічних інтересів...

Вона з початків повинна стати соціальною культурою Надлюдини, яка активно, напористо впливає на все, що відбувається у світі. І такій культурі в жодному разі не прийнятне гасло: «Захист Вітчизни». Тому гасло у національній Армії, яка народжується, повинно бути тільки одне: «Захист національних інтересів, де б вони не виявлялись, з ким би вони не приходили у протиборство».

...Тобто Армії об'єктивно належить переродження в мучах — з патріотичної вона повинна стати національною, з патріотичної вона повинна приносити нації прибуток, як опосередковано, так і безпосередньо».

С. ГОРОДНІКОВ (2000 рік)

«Злочин проти кожного руського є злочином проти руської нації, є злочином проти Руської держави,— ось формула, якою повинен керуватися режим руського націона-

лізму в політиці формування традицій довір'я молодій нації до держави».

С. ГОРОДНІКОВ

«Русський націоналізм у своєму творенні міської цивілізації, в створенні нації, національного суспільства не потерпить дикого, протиприродного поділу Древнеруської Великої Київської держави на Росію, Україну і Білорусію, яке заважає розвитку крупної промисловості, заважає політиці прискореного становлення євразійської торгівлі, тобто заважає становленню руського національного інтересу.

В якій формі повинно буде відбуватися політичне здійснення державного і національно-громадського єднання руських, українців і білорусів, є питанням і проблемою обставин...

Росія не може терпіти і не потерпить нічийого посередництва у своєму праві на свою древню велику історію, на свої культурні, духовні і політичні першовитоки, без яких в неї немає сенсу в майбутньому».

С. ГОРОДНІКОВ

«Ми повинні навчитись безжально відноситись до відсталості і варварства, зневажати варварство в будь-яких його проявах, чи то в кавказькому гірському хижацтві, чи то у молдавському, західноукраїнському чи прибалтійському архаїзмі, чи то в азійському дикому феодализмі...

Якщо здорові прошарки інших народів Росії, які мають завдатки подібних до руських якостей, готові влитися в боротьбу разом з руською нацією за становлення крупної промисловості, вони будуть поглинені в руську націю. В кому ж виявляться невикорінними варварські завдатки і нахлібницький паразитизм, або будуть виявлятися чужі, тим більше ворожі, спекулятивно-комерційні інтереси, ті навряд чи зможуть розраховувати на повне громадянство і політичні права в національній Росії, а при опорі будуть роздушені».

С. ГОРОДНІКОВ

«Русський націоналізм повинен апелювати не лише до сьогодення нації, а й до її минулого і її майбутнього, що

взяті одночасно, як сукупність єдиної духовної істоти. Ця «істота» — великий руський народ в його надісторичній тотальності — має усвідомлюватися кожним руським і впізнаватися в самому собі. Факт приналежності до руської нації має переживатися як обраність. Як неймовірна буттєва розкіш, як найвища антропологічна єдність. Пропаганда цієї національної винятковості має стати віссю політичного виховання народу. Насамперед, демографічний вибух буде забезпечений ідеологічно, культурно, етично. Народ слід переконати, що народжуючи руську дитину, кожна сім'я бере участь у національній містерії, поповнюючи духовне і душевне багатство всього народу. Діти повинні розглядатися як загальнонаціональний здобуток, як фізичне вираження внутрішньої енергії великого народу. Руська дитина повинна розумітися спочатку саме як руська, а вже потім як дитина».

О. ДУГІН

«Проект Нової Імперії на етнічному рівні полягає саме в тому, що не лише у руського народу повинна запанувати і утвердитися яскраво виражена національно-релігійна ідеологія, але це стосується й решти народів, які ввійдуть до складу імперії. Отже, виникне конгломерат «позитивних націоналізмів» із загальним знаменником — вертикаллю імперської орієнтації».

О. ДУГІН

4. Розпад імперій

«В кінці 60-х років, коли я провірив свої відчуття, що комуністичний режим — адже ж приречений? Приречений! — мене значно підтримувало те спостереження, що ось — і ось стільки євреїв відсахнулось від нього.

Колись — вони ллялись дружньо і наполегливо підтримати радянський режим,— майбутнє було безперечно за ним. Але ось — але ось євреї стали відкладатися від нього, спочатку мислячі, а потім і масою,— і чи не означає це, що його роки пораховані? Ознака.

Коли ж саме це сталося, що євреї з надійної підпори цього режиму перекинулися чи не в головне протиріччя?

Сказати б, що євреї — і завжди за свободу? Ні. Ми бачили надто багатьох з них трубачами нашого фанатизму. — Але ось — вони відклалась. І без них — ще й сам старіючи — більшовицький фанатизм не тільки втратив у гарячковості, але навіть і перестав бути фанатизмом, він по-руськи залінівівся, побрежнівів».

О. СОЛЖЕНИЦІН

«...фактори ресурсної і позиційної переваги призводять спочатку до розширення декількох окраїнних земель, до дроблення внутрішніх держав, до наступного радикального спрощення ситуації через завоювання всього регіону (геополітичної ойкумени) однією або двома імперіями, які в майбутньому неминуче розпадаються через нездатність контролювати занадто розширену територію. Після цього цикл починається заново, однак вже з інших центрів геополітичної експансії».

М. РОЗОВ (за теорією геополітики Р. КОЛЛІНЗА)

«Якщо Росія може миритися з існуючим порядком речей, то вона не буде мати майбутнього, на яке ми надіємося. Якщо вона буде далі крокувати по петербурзькому шляху або якщо вернеться до московських традицій, то вона не буде мати іншого призначення, ніж накидатися на Європу, як напівварварська, напіврозбещена орда, руйнувати цивілізовані країни і, нарешті, загинути серед загального спустошення».

О. ГЕРЦЕН

«Падіння центральної влади Російської імперії є передумовою сильних етнічних сепаратистських рухів. Формальна машинерія для розчленування Радянського Союзу вже є. П'ятнадцять величезних, етнічно різних областей офіційно є автономними державами, які володіють місцевими урядами у ролі механізмів локального управління. В поточній практиці ця автономія має малий ефект, оскільки військові сили, грошова система і економічне планування контролюється органами центральної влади, а політичне управління здійснюється єдиною Комуністичною партією. Значимість існування структури

автономних етнічних держав полягає в тому, що вона підтримує етнічну ідентичність у цих державах і забезпечує організаційний каркас, який дозволить з'явитись окремим державам, коли центральний уряд буде серйозно ослаблений».

Р. КОЛЛІНЗ

Як і багато давніших імперій, Радянський Союз зрештою вибухнув і розпався, ставши жертвою не воєнної поразки, а дезінтеграції, що була прискорена економічною та соціальною напругою. Його доля підтвердила спостереження одного вченого про те, що «імперії політично не стабільні за самою своєю суттю, бо підлеглі провінції майже завжди вимагають більшої автономії і малі еліти в таких провінціях майже завжди її домагаються. В цьому розумінні імперії *не надають*; радше вони *розпадаються* — як правило, дуже повільно, хоча буває, що й надзвичайно швидко».

«Навіть без додаткових розрахунків можна з великою впевненістю стверджувати, що до кінця століття ситуація для Росії різко погіршилася, оскільки китайське населення, економіка і військово-технічний рівень неухильно ростуть (в безпосередній близькості від наших південно-східних кордонів), тоді як в Росії продовжується депопуляція, економічна стагнація, недостатнє забезпечення армії і вимивання населення зі східних регіонів. Іншими словами, у праці Коллінза, крім прогнозів, що виправдалися, про фрагментацію Радянської імперії (розпад Варшавського блоку і СРСР), містяться підстави для очікування наступних, набагато трагічніших для Росії подій».

М. РОЗОВ

«...зовнішні, геополітичні і внутрішні фактори розпаду Російської Федерації продовжують діяти за старим сценарієм:

- ані сама держава, ані владна еліта не зазнали жодних трансформацій, а тому Імперія котиться до розпаду по старій стежці;

- як і десять років тому, продовжується економічний занепад РФ і її стрімке технологічне відставання не лише від розвинутих країн Заходу, але й від колишніх аутсайдерів — країн Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР) і Китаю;

- останнє веде до стрімкого погіршення загального рівня життя в країні і до катастрофічної депопуляції, особливо на схід від Уралу; наслідком цих процесів є втрата контролю над власною територією, яка стає занадто великою для Росії;

- якщо центр не здатен контролювати власну територію — розвивається регіональний сепаратизм, після чого держава розпадається на декілька незалежних утворень, які через доволі короткий час переходять під протекторат сусідніх потужних окраїнних держав;

- наступний крок — повна втрата суверенітету».

Є. ЖЕРЕБЕЦЬКИЙ

«...- високої смертності;

- внутрішній неконтрольованій міграції населення з північних і східних регіонів в Європейську частину РФ;

- природному скороченні приросту населення внаслідок низької народжуваності і своєрідному російському демографічному now how, яке полягає в прогресуючому вимиранні титульної нації (росіян), а також угрофінів і збільшенні питомої ваги неслов'янського населення;

- гігантському демографічному вибуху в суміжних з Росією країнах АТР, особливо в Китаї».

Є. ЖЕРЕБЕЦЬКИЙ (про специфіку демографічних процесів у Росії)

«До перевороту жовтня 1917 р. ісламське населення царської Росії складало 10—20%, а напередодні розпаду СРСР — 50%. Зараз у Росії, яка вимирає, приріст населення фіксується тільки у республіках: Дагестан, Інгушетія, Калмикія, Тува, Алтай, Саха (Якутія), Кабардино-Балкарія, Карачаєво-Черкесія. В той час застрашувочими темпами вимирають люди в Новгородській, Івановській, Псковській, Рязанській, Тверській, Тульській і Ярославській областях».

Р. ПЕРІН

«Після 2005 р. в Росії прогнозується стрімке природне падіння кількості працездатного населення, яке може досягнути 1 млн. осіб на рік. Це не просто скорочення, це обвал. Робоча сила буде одним з найдефіцитніших, якщо не найдефіцитнішим ресурсом в Росії. На короткий проміжок — 3—4 роки — падіння працездатного населення може дещо компенсуватися за рахунок підвищення пенсійного віку, проте такий крок призведе до ще стрімкішого зменшення працездатного контингенту в майбутньому. Якщо Росія почне стабільно виходити з економічної кризи, єдиним джерелом поповнення її трудових ресурсів може стати лише імміграція. Отже, перспективна міграційна політика Росії — це перш за все імміграційна політика.

Якщо ж Росія буде більш-менш стійко розвиватися, у XXI ст. вона, можливо, стане головною країною імміграції у світі, подібно Сполученим Штатам Америки в XIX і XX ст.».

С. КАРАГАНОВ

«Сьогодні в неафішованих планах китайського керівництва, як стверджують експерти, організація явочного освоєння китайцями далекосхідних і сибірських прикордонних територій, створення компактних поселень з подальшим формуванням адміністративно-територіальних автономій. Потім, видно, слід чекати «боротьби за возз'єднання», як це вже було в інших частинах світу»...Фахівці стверджують, що у самій лише Москві сьогодні налічується понад 100 000 китайців, а також прогнозується, що через 50 років в РФ буде понад 10 млн. громадян Піднебесної і вони стануть другим за чисельністю народом в Росії».

Є. ЖЕРЕБЕЦЬКИЙ

«Як це не парадоксально звучить, нинішня територія РФ завелика для її нинішнього економічного і демографічного потенціалу. З кожним роком Росія має все більші проблеми з комплектуванням особовим складом і матеріально-технічним забезпеченням своїх військових гарнізонів на Півночі і на Далекому Сході. Прогресуюча депопуляція Азійської частини РФ і очікувана експансія китайців ставить російське керівництво перед колосальною проблемою: як забезпечити солдатами і офіцерами свої гарнізони за Уралом».

Є. ЖЕРЕБЕЦЬКИЙ

«Блукання завжди боягузтво. Старим ідолам прийдеться взнати, чого вартує бути на глиняних ногах».

НІЦШЕ

5. Колонізація

«Колонізація країни не обов'язково здійснюється шляхом простого процесу прямого і жорстокого завоювання й анексії. Якщо йдеться про велику розвинену країну, що має

глибоко закорінені традиційні політичні інститути, процес проникнення і підкорення, зрештою, часто буває складнішим і ступеневим».

Р. ДАТТ

«Право національності я визнаю тільки для великих культурних націй, а не для рас, яких право лежить скоріш тільки в тім, щоб асимілюватись з тими націями і розвиватись під їх впливом».

Ф. ЛАССАЛЬ, 1863

«Слов'янські народи,— яким належить, далєбі, велика роль у зарезервованому для них майбутньому,— перебуваючи у стані розчленування та без центру національного життя, усе ще вагаються між згубним для всіх правлінням царя та задавненими труднощами місцевих антагонізмів».

ДЖ. МАЦЦІНІ

«Йдеться про етнонаціоналізм — пошук і вираз всередині нації — держави окремих етнічних, культурних, релігійних чи мовних автономістських чи сепаратистських рухів. Діапазон їх досить широкий — від прагнень до цілковитої незалежності і здобуття державності до вимог «самоуправління». Подібні прояви часом мають чітко окреслену територіальну основу — мовні, етнічні, релігійні, расові чи культурні угруповання, що легко можуть бути виявлені у певних регіонах нації-держави. Наприклад, франкомовна (і здебільшого католицька) меншина Канади живе в одній з провінцій країни — Квебеку, грузини, узбеки чи українці у Радянському Союзі, корсиканці і бретонці у Франції, шотландці та валлійці у Об'єднаному Королівстві, сицилійці в Італії — всі вони зосереджені в конкретних регіонах держав свого проживання».

РОЙ К. МЕКРАЙДІС

«Але це змінилось при Івані Грозному: в'їзд єврейським купцям був заборонений. А коли у 1550 році польський король Сігізмунд-Август поставив вимогу, щоб їм було дозволено вільний в'їзд у Росію, Іван відмовив у таких словах: «у своїй государства Жідом нікак ездиті не велеті, занеже в своїх госу-

дарствах лиха никакого відеті не хотім, а хотім того, чтобы Бог дал в моіх государствах люди моі билі в тішине безо всякого смущенья. І ти би, брат наш, вперьод о Жидех к нам не пісал».

О. СОЛНЖЕНИЦИН

«Я хочу... бачити в себе краще народи Магометанської і язичницької віри, ніж Жидів. Вони плути і шахраї. Я викорінюю зло, а не плоджу; не буде для них в Росії ні житла, ні торгівлі, скільки про те не стараються і як близьких до мене не підкуплюють».

ПЕТРО I, 1702

«У всій нашій імперії Жидам жити заборонено; але сьогодні нам стало відомо, що деякі жиди ще в нашій імперії, а найбільше в Малоросії, під різними видами продовжують проживати, від чого ніякого іншого плоду, але як від таких імені Христа Спасителя ненависників нашим вірнопідданим найбільшої шкоди очікувати повинно, для того велимо: зі всієї нашої імперії всіх чоловічої і жіночої статі Жидів зі всім їхнім майном негайно вислати за кордон і згодом ні для чого не впускати, хіба хто з них захоче бути у християнській вірі грецького віровизнання».

ЕЛИЗАВЕТА I (з указу), 1742

«Але навіть і у своєму формальному обсязі, важко заперечити, що смуга осілости євреїв в Росії була широка: до того, що було отримано в спадок від єврейської густини в Польщі,— до Віленської, Гродненської, Ковенської, Вітебської, Мінської, Могилівської, Волинської, Подільської і Київської губерній (це поверх Царства Польського і Курляндії),— були добавлені просторні і плодоносні Полтавська, Єкатеринославська, Чернігівська, Таврійська, Херсонська і Бесарабська губернії,— всі разом більше всякої європейської держави, навіть групи їх.

...Це складало 15 губерній «смуги» — всього при 31 губернії «внутрішньої Росії».

О. СОЛНЖЕНИЦИН

«В Білорусії євреям дозволялось проживати тільки в містах, в Малоросії — всюди, крім Києва і сіл, які належали

державній казні, в Новоросії — у всіх населених пунктах, за виключенням Миколаєва і Севастополя».

КРАТКАЯ ЕВРЕЙСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ

«Московська нація не дала жодної творчої ідеї».

П. ЧААДАЄВ

«Де наші московські мудреці, мислителі? В усьому світі лише ми, москвини, не дали культурному світові нічогоцінько вартісного, нічого доброго його не навчили. Ми, москвини, не дали жодної творчої ідеї до скарбниці світової культури, нічим не допомогли поступові людської культури. Жодна понад середню вартість ідея не зродилася у нас у Московщині, в московській голові. Щогірше — все, що ми одержували від культурного світу, ми спотворювали, переймали лише зовнішні форми, відкидаючи або спотворюючи до невпізнання сам зміст».

П. ЧААДАЄВ

«Коли європейці питають нас, москвинів: які духовні, культурні вартості дали ми, москвини, світовій культурі, яким добром обдарували ми, москвини, людство, то ми або мовчимо, або виголошуємо порожню, без жодного доказу балаканину».

В. СОЛОВЙОВ

«Ми, москвини, споїли киргизів, черемисів, бурятів та інших, пограбували Вірменію та Грузію, заборонили навіть Богослужбу грузинською мовою, ожебрачили багатющу Україну. Європі ж ми дали анархістів: П. Кропоткіна, М. Бакуніна, апостолів руїни і катівства С. Нечаєва, В. Леніна і т. п. моральний бруд».

В. РОЗАНОВ

«А що ми дали світові в галузі філософії чи суспільної науки? Нічого, круглий нуль! Спробуйте назвати яке-небудь російське філософське ім'я, велике і безсумнівне. Володимир Соловйов, якого зазвичай згадують тільки в роковини смерті? Але туманна метафізика Соловйова не тільки не

ввійшла в історію світової думки — вона і в самій Росії не створила жодної подоби школи».

Л. ТРОЦЬКИЙ

«Руські колонії приносять панам поміщикам і польській шляхті величезні прибутки; виникає жадоба наживи й багатства, жадоба, яка не знає межі і веде до божевільного завзяття плантаторів. Наслідком цього є нагальна відмова дати козакам привілеї, які їм було обіцяно недавно. Український хлібороб примушений таким способом тікати щораз далі на схід, у степи, до козаків. Козацтво щораз дужчає, міцніє на силах... Натиск шляхти стає все сильніший».

М. БОБЖИНСЬКИЙ

«Як це сталося, що ті горді, вільні козаки опинилися у московському ярмі? Яким чином Московщина змогла накласти кайдани на козаків, на націю, яка була пострахом Туреччини, Польщі, татар і самої ж Московщини? Як це сталося, що місце вільно обраного Гетьмана зайняв московський губернатор?»

Й. ЕНЖЕЛ, 1796

«Коли вже на Україні запанував мир, що йде слідом за поневоленням, одного дня Європа дізналася про абсолютне винищення запорожців. У своєму маніфесті чеснотлива Катерина закидала запорожцям їх розпусне життя, їх відданість своїм законам, на які вона сама — ця релігійна цариця — присягала, що їх не порушить. З того часу Україна все більше і більше занепадала у дикий стан».

Г. де КУЛЬЙОН, 1795

«...Можна б ще згадати, що етнопсихологія має першорядне значення при керуванні масами. Для прикладу можна б — дещо маргінально і тому не цілком доведено — зауважити, що з українцями можна далеко ліпше упоратися «по-доброму». Засада, застосована до цілого народу, проявилася у московській політиці, коли то провід імперії вмів справді майстерно замінити терор полегшами, у висліді чого українці поклали підвалини під московську культуру».

В. ЯНІВ

«Завдання це для нас формулюється так: не тільки утримати Україну у тілі Росії, але помістити і українську культуру в культуру руську. Ми присутні при бурхливому і надзвичайно небезпечному для нас процесі — зародження нової національної свідомості, по суті, нової нації. Вона ще не закінчила народжуватись, і її долі ще не визначені. Можна працювати над тим, щоб її самосвідомість утверджувала себе як особлива форма руської самосвідомості. Багатоплемінність, багатозвучність Росії не зменшувала, а підвищувала її славу... Росія — не нація, а цілий світ. Не вирішивши свого покликання, наднаціонального, материкового, вона загине — як Росія».

Г. ФЕДОТОВ

«Привело до ідеї симбіози політичної. Що є симбіоза? Це спільне життя двох або більше організмів без взаємної шкоди, що навіть допомагають одне одному. Симбіозі у цьому відношенні протиставляється паразитизм, коли один з «сфедерованих» організмів живе коштом другого («господаря»), коли одна сторона має всі користі зі співжиття, друга — всі невгоди.

«Провінціями ж є й нації, позбавлені державної самостійності, які не вміють або ж не хочуть завоювати її, здобути на шукання власної великої ідеї, власних шляхів. Не можучи жити власною ідеєю, стають такі народи сателітами більших, яких воля до експансії не вмерла. Такі нації все живуть симбіозою, в тій чи іншій формі, спільної зовнішньополітичної мети. Український провансалізм добровільно став на цю платформу, ідентифікуючи свої зовнішньополітичні завдання з завданнями Росії або «слов'янства», з «людськістю»... На місце боротьби за існування став тут принцип з'єднання всіх. На місце державної, наддержавна організація як ідеал».

Д. ДОНЦОВ

«Далеко важливішою є імпрегнація т.зв. російщини. Це спосіб думання, створений головно петербурзькою елітою, що його головною віссю було адміністрування цілком нічим не зв'язаних з собою територій. По 1917 році на колишній російській території повстало сімдесят національних держав із власним військом і монетою. В так званому «російському типі» нема ніякого виразного расового підложжя. «Росіян» школять, але не родять. Так само й татарин, боярин Борис

Годунов, і син німецького придворного аптекаря — Петро Перший, і грузин-клірик Сталін — усі вони є найтиповіші росіяни, бо є найтиповіші адміністратори.

Тому русифікація українця є загалом тільки назвою процесу спрощення його індивідуальності до ролі адміністратора, кільця в механізмі Росії.

«Російщина» від князя Безбородька до наркома Гринька — це єдиний історичний вислів сусідства Москви, що, однак, з року на рік тратить своє значення. «Російщення» зв'язане лишень з урядуванням, і не можна його поширювати на цілі українські традиційні вищі класи чи верстви».

Ю. ЛИПА

6. Малоросійство

«Людина, що любить чужі країни так само як свою, шкідлива для суспільності».

ТЕОДОР РУЗВЕЛЬТ

«У такому значенні москвофільство, як усяка підлість, всяка продажність і деморалізація — це міжнародне явище, гідне загального осуду і боротьби з ним».

І. ФРАНКО

«Наші восточні сусіде самою перевагою власті, сили, достатку позбавили нас у свою чергу національного верховіття».

П. КУЛИШ

«Єдина дорога до почестей, впливів і засобів лежала через виречення від своєї національності, і багато пускалося на цю дорогу від самого початку».

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

«Чи знаєте ви, через що дух геройства в Україні пропав? Через те, що від деякого часу місце козацтва зайняло школярство, що замість давніх героїчних постатей появилися кар'єристи, які шукають тільки посад та відзнак».

О. БЕЗБОРОДЬКО (кінець XVIII ст.)

«Від Росії променював велетенський престиж великодержави та блискучої імперської цивілізації. Багато українців, осліплених цим сяйвом, бажали й собі причаститися до нього». «Гоголівська» людина не є просто «зрадник» («запроданець»), як іноді спрощено тлумачиться цей феномен (хоч, на жаль, «запроданців» немало було в Україні). Недаремно цей тип української інтелігенції було названо іменем М. Гоголя. Адже він, за характеристикою П. Голубенка, «був носієм і реалізатором» культурної місії українства «на сході Європи». «Гоголь виступив як духовний реформатор Росії, з метою наближення її до культурно-історичних традицій Київської Русі, щоб таким шляхом розв'язати проблему російсько-українського співжиття в спільній державі. Гоголь належав до тієї частини української еліти, яка свої старокіївські імперські традиції і могутні потенції української культури прагнула реалізувати в новій імперській Росії. Історія поставила перед нею дилему: або занідити і пропасти в глухій малоросійській провінції, або піти на службу в російській державі, взяти активну участь в будові імперії, зробити її своєю. Об'єктивно ця тенденція була спрямована на українізацію Московії».

І. ЛИСЯК-РУДНИЦЬКИЙ

«Поляки мають міцну інтелігенцію і, значить, мають свою власну культуру. Зовсім не те в нас. Ми своїми руками знищили останню умову нашої самостійності культурної — ми зреклись власної культури і поперевертались на москалів. ...Наші батьки зреклись себе, міркуючи, що вони зріднюються задля вищої культури, хоч і це була омана: московський народ культурою, беручи це широко, далеко нижче стоїть від українського».

Т. ЗІНЬКІВСЬКИЙ

«Українська інтелігенція самостійно не думає, шукає орієнтації і покійрна та податлива інтересам того, на кого орієнтується».

С. ШЕЛУХІН

«...не завжди національна аристократія співпадає з правлячими колами суспільства, особливо в умовах, коли народ підпорядкований іншому ... її воля, її аристократія була розпорошена, переходила на бік ворогів...»

«Без права не існує соціального життя і коли норми для цього творить не національна, а чужа думка, то народ і нація в цій справі живе не своїм, а чужим розумом і керується чужою волею».

С. ШЕЛУХІН

«Що ж таке малорос? Це — тип національно-дефективний, скалічений психічно, духово, а — в наслідках, часом — і расово. На нашій Батьківщині, головним історичним родо-вищі цього людського типу, він набрав особливо-патологічного і зовсім не такого простого характеру, як на перший погляд здавалося б.

Завдяки такому, а не іншому, перебігові історичного процесу на нашій землі, тип малороса ставав (принаймні, по міс-течках і містах) масовим, а що найгірше, традиційним. І тре-ба припускати, що способи, що так скажу, малоросійського виробництва вже на Москві були розроблювані протягом не одного століття, а система тієї продукції не від нині має під собою солідну, сказати б, наукову базу. Сучасні советські спе-ци, хоч як озброєні терором і модерними здобутками науки а Іа Павлов, безумовно дуже уважно перелистують і вчитують-ся в історичні документи багатющих архівів Посольського (й Питошного) Приказу XVI—XVII ст., Малоросійської Колегії XVIII ст., III Отделенія та Охрани XIX ст.».

Є. МАЛАНЮК

«На очах історії сильна, освічена і культурна інтелігенція України прийняла в XVI віках польську національність, і усі оті Четвертинські, Чорторійські, Вишневецькі та Тишкеви-чі — плоть від плоті нашої і кість від кості нашої. Тоді силь-ним і могутнім замахом український народ породив нову ін-телігенцію. Ця друга прийняла російську національність протягом XVIII і XIX віків, і всі оті Безбородьки, Прокопо-вичі, Яворські, Трошинські, усі оті Гоголі, Гнідичі, Пота-пенки, Короленки — і «їм же несть числа», — усі вони наша кров. Народ знову лишився без інтелігенції, інтелігенція по-кинула його в найгірші, найтяжчі часи його існування. Чи можемо зрівняти війну, пошесть навіть із цим масовим від-ступництвом інтелігенції?»

М. МІХНОВСЬКИЙ

«З тисяч лише найвизначніших малоросів, будівничих московської культури та імперії від XVII ст. по XX ст. згадаємо лише кілька, а решту знайдете в московських енциклопедіях. Міністри, губернатори, сенатори: князь О. Безбородько, граф О. Розумовський, граф П. Завадовський, граф В. Кочубей, граф Г. Милорадович, граф І. Гудович, П. Ягужинський, І. Журман, В. та М. Туманські, М. Миклошевський, І., В. та О. Ханенки, М. Сперанський, В. Ковалевський, М. Родзянко, М. Терещенко, В. Затонський, Ю. Коцюбинський, О. Кириченко, Н. Кальченко, М. Криленко, О. Корнійчук, П. Любченко, М. Скрипник, П. Шелест, А. Скаба і сотні інших. Генерали: С. Ширай, О. та Ф. Туманські, М. Макаренко, Р. Коняратенко, В. Овсієнко, П. Дибенко, О. Колчак, С. Ковпак, К. Москаленко, С. Тимошенко, А. Юзефович і сотні інших. Академіки, професори: М. Лобачевський, В. Вернадський, М. Бурленко, О. Карпінський, Г. Козицький, О. Касименко, І. Кириченко, П. Капиця, Д. Кавунник, П. Юркевич, В. Зінківський, В. Григорович, В. та І. Грабарі, Г. Ільїнський, М. Каченовський, В., І. та О. Кістяковські, А. Комар, М. Коялович, П. та М. Заблоцькі, П. Лашенко та тисячі інших. Єпископи: С. Яворський, Т. Прокопович, Г. Бужинський, Г. Вишневський, Г. Концевич, І. Кульчицький, І. Боголевський, В. Ліницький, Л. Горка, С. Калиновський і десятки інших. Малярі, скульптори: М. Козловський, Д. Левицький, К. Головачевський, В. Боровиківський, І. Мартос, І. Крамської, К. та М. Маковські, В. Бродський, Я. Станіславський, С. Милорадович, М. Скадовський, К. Климченко, П. Котляревський, В. Конашевич, О. Кравченко і сотні інших. Письменники: М. Гоголь. Г. Данилевський, В. Короленко, М. Зошенко, А. Аверченко, А. Ахматова (Горенко), І. Бунін (Буньковський), В. Немирович-Данченко та сотні інших. Композитори: М. Глінка, П. Чайковський та інші.

Серед цих тисяч здібних, розумних, високоосвічених -енків були й такі, що любили Україну і навіть дещо зробили задля її культури, але всі вони були щирими патріотами московської імперії і ворогами української державної незалежності».

П. ШТЕПА

«Гідру українофільства, що тепер починає підносити свою голову, саме тепер є час спрямувати до розумнішої ді-

яльності. Дуже корисно було би згармонізувати галицьке українофільство з нашими порядними людьми в Росії. Видається, що саме провидіння призначило мене допомагати такому зв'язкові. Хай Ваш журнал допомагає справі московщення. Коли Галичина повернеться під крила рідного орла, то й мене з Вами згадають».

М. ДРАГОМАНОВ

«М. Драгоманов відзивається до нас не як українець, не заради добра України, але як москвин, заради добра Московщини. У М. Драгоманова Україна стоїть на другому місці. На першому стоїть Московщина. А на глум нам підписується українцем».

І. ВИТАНОВИЧ

«Події останніх днів у Києві ясно свідчать про появу мілітаристичних течій в Україні. Це мусить непокоїти тих, хто щиро любить Україну. Такий мілітаризм не на часі. Він небезпечний і може принести багато лиха. Я старшина. Я скінчив середню і вищу військові школи і у військових справах маю великі знання і досвід. І я твердо кажу: Україні не треба сталого війська, не треба й козаччини. Хай наших товаришів не захоплює приклад поляків та чехів, які створили свої національні полки. Мене дивує, коли чую, що наші поважні люди радять нам наслідувати тих поляків та чехів. Таж їхнє військо не має нічого спільного з їхніми народами. Прихильно до нього ставиться лише малий гурт шовіністів. Постійні війська вже минаються».

Є. ДОЛИНСЬКИЙ, 1917

«З найвизначніших українців драгоманівцями НЕ були: Омелян Огоновський (1833—92), Іван Франко (1856—1916), Леся Українка (1871—1913), Кость Михальчук (1840—1914), Олександр Лотоцький (1870—1939), Андріян Кашенко (1898—1921), Михайло Коцюбинський (1864—1913), Володимир Антонович (1834—1908), Олександр Русов (1847—1915), Олександр Кониський (1836—1900), Павло Житецький (1836—1911), Федір Вовк (1847—1913), а менш знаних були тисячі.

Противниками Москви були з визначніших: Микола Міхновський, Валентин Отамановський, Вячеслав Липин-

ський, Дмитро Донцов, Олена Пчілка (Ольга Косачева), Юрій Колард, Іван Липа, Юрій Липа, Мусій Кононенко, Володимир Самійленко, Богдан Лепкий, Віктор Андрієвський, Опанас Андрієвський, Іван Луценко, Микола Макаренко, Сергій Шемет, О. Степаненко, М. Боярський, В. Шкляр, Т. Зіньківський та тисячі інших».

П. ШТЕПА

«В. Ленін добре знав, що все московське професійне офіцерство монархічне. Проте сам закликав їх до свого війська, і вони відбудували нову московську (радянську) армію, командували нею і розбили українську, де часто полками командували непрофесійні молодші старшини. Жахаючись тіні можливого українського Наполеона, соціалістичний уряд УНР нищив кожного, хто видавався йому небезпечним. Знищив полковника Петра Болбочана та Володимира Оскілка. Обидва знали, що соціалістична пропаганда руйнує боєздатність вояків і тому не допускали її до своїх полків, їхні полки були тоді найбоєздатнішими».

П. ШТЕПА

7. Малоросійство комуністичне

«Впливи буржуазно-націоналістичної ідеології в літературі виявляються у прагненні замовчати нове соціалістичне життя українського народу, у прагненні применшити велич його здобутків під проводом Комуністичної партії, у намаганні протиставити ідею дружби і братерства народів СРСР національній відокремленості, у прославлянні всієї історичної мертвої минувшини, у спробах принизити чи замовчати велику роль російського народу і вплив його культури на розвиток інших народів СРСР».

Л. НОВИЧЕНКО

«Кобза заховує в собі певну небезпеку, бо надто зв'язана з націоналістичними елементами української культури, з романтикою козацькою й Січі Запорозької. Це минуле кобза-

рі намагалися неодмінно воскресити... На кобзу тисне середньовічний хлам жупана й шароварів!».

Ю. СМОЛИЧ

«Якщо ми зараз пропагуємо не плуг, а трактор, не каганець, а електричку, не солом'яний дах, то чи можемо ми обстоювати кобзу — цю музичну соху!»

І. МАМОТ

«Вся влада в УРСР фактично перебуває в руках призначеного Москвою губернатора, що маскується скромною личиною «Першого секретаря ЦК КПУ», та в руках його підручного міністра жандармерії (начальника НКВД). Решта «міністрів» т. зв. УРСР — це звичайні імперські урядовці, що їх фактично призначає та скидає імперський уряд. Такими «міністрами» УРСР були 1959 року: Н. Кальченко, М. Гречуха, О. Кириченко, Г. Бутенко, П. Розенко, Л. Паламарчук, М. Бабійчук, І. Білодід, Бабич, Горбусь, Онищенко, А. Костенко. А міністрами (без лапок) були: внутрішніх справ М. Бровкін, фінансів С. Щетинін, поліції (НКВД) Н. Маркін, контролю Стоянцев».

ІІ. ШТЕПА

«Ви, українці, кажете, що ми, москвини, — дикуни, нездари, які не мають ні на макове зернятко творчого духу, а знають лише руйнувати. Кажете, що ми нічогісінько не створили, не збудували за всю нашу історію. Ну, а величезна — на одній шостій планети — московська (підкреслюємо «московська», а не російська) імперія не що? Чи вона виросла з маленького, біднього Суздальського князівства сама собою, як дуб з жолудя? Кажете, що не ми, москвини, а не москвини, насамперед українці, її розбудували. Так, це правда. Але ви, українці, соромитесь відповісти на ганебне для вас запитання: ЧОМУ ж ті немосквини — отже і ви — її розбудували? Скажіть: чому? Чому розбудували нашу, а не свою? Отже Україна була і є значно культурнішою, сильнішою фізично і духовно за Московщину, як ви ж самі запевняєте. А ви не те що свою київську імперію, але навіть і своє старезне, славне на весь світ національне ім'я «Русь» не оборонили від нас, москвинів. Викручуєтесь сіном, мов-

ляв, Україна була ослаблена нападами ворожих сусідів: татар і поляків. Дитина глузує з такого вашого викручування, бо знає, що ті самі татари та поляки Московщини не ослабили, хоч пробували не раз.

Так, ми, москвини, запрягли татар і вас, українців, до свого московського державного воза. Так, той наш віз вивезли з болота Суздальщини на височінь Російської (підкреслюємо «російської», а не московської) імперії не ми, москвини, як ви кажете, а насамперед ви, українці. А ми, москвини, сиділи на тому возі і глузували з вас, коли ви надривалися, тягнули нашого воза. Щобільше! Ви тягнули не лише тому, що ми вас батогом підганяли. Ви, українці, охоче, добровільно самі наввипередки запрягалися до нашого національно-державного воза від І. Брюховецького 1665 р. до П. Шелеста 1965 р. і то без перерви в історії. А хто зв'язав руки І. Мазепі — ми, москвини, чи ваші незлічимі кочубеї? Ваші ж українські історики кажуть, що полтавський бій, який визначив долю України на наступні 300 років, виграв не наш Петро I, а ваш сотник І. Ніс ще перед тим боєм, виказавши нам таємниці Батуриної твердині. Так само і 1917 року загнав звільнену Україну до нашої московської імперії СРСР не наш В. Ленін, але ваша Українська Центральна Рада на чолі з вашим українським істориком М. Грушевським. Підкреслюємо «істориком», бо ж історики знають, ХТО збудував московську імперію.

Зрадники, перекинчики, яничари? Так! А хіба ж Московщина не мала їх? Ми, москвини, обдурили вас, українців? Так! А хіба ж це наша провина, що ви легковірні, дурні? Та ж з нашої глупоти глузували б навіть дикуни африканські, якби ми не використали вашої глупоти. Недурно ж ви співаєте: «Ой, горенько тій чайці-небозі, що вивела своїх діток при битій дорозі».

Викручуєтесь: «мовляв, ми, москвини,— загарбники, хижі вовки, а ви, українці,— миролюбні християни, плугатарі (воли). Так! Ми, москвини,— вовки-м'ясоїди, і нам смакує воловина. А воли живляться травою, а не м'ясом. Такий стан створив премудрий Творець».

Д. ДОНЦОВ

8. Російська колонізація України

«Для нашей безопасности на Украине надобно прежде всего посеять несогласие между полковниками и гетманом... Когда народ узнает, что гетман такой власти не будет иметь, как Мазепа, то надеюсь, что будут приходить с доносами. При этом доносчикам не надобно показывать суровости: если двое придут с ложью, а суровости им не будет показано, то третий и с правдой придет, а гетман и старшина будут опасаться... Необходимо, чтоб во всех порубежных городах были полковники, несогласные с гетманом; если будут несогласные, то дела их все нам будут открыты».

С. СОЛОВЬОВ

«До мого приїзду в Україну я ніколи не припускав, що вона так сплюндрована, що так багато люду померло. Наша армія забрала у тутешніх людей все зерно і всю худобу. Тут не залишилося й такої кількості селян, щоб бодай собі посіяти. Багато землі не засіяно, бо нема кому сіяти, та й нема чим орати, бо наша армія забрала всю худобу. А треба ще стягнути з тих людей 30 тисяч мір борошна та сіна».

В. ВОЛИНСЬКИЙ (1737, зі звіту цариці Анні)

«Наша армія забирає свавільно у тутешніх людей: зерно, худобу, харчі, одяг, взуття тощо. Хто протестує, того б'ють нещадно, часом смертельно. Навіть найприхильніші до нас тутешні люди починають ремствувати відкрито і загрожува-ти нам помстою».

Г. ПОТЬОМКІН (1787, зі звіту цариці Катерини II)

«Знищуючи 1775 року Запорізьку Січ, Московщина порозбивала всі могильні плити, хрести, пам'ятники і переорала запорізький цвинтар. Такого не робили ніколи татари, турки та інші нехристиянські народи. У 1928 році, руйнуючи Мгарський монастир, Московщина знищила на його цвинтарі всі могильні пам'ятники козацьких могил (на кожному було вирізьблено ім'я), вирубала сторічні дуби; засипала монастирське озеро, зруйнувала до основ монастирські будинки, що їх можна б було використати хоча б уже й на

склади. Тепер тут самі бур'яни. Нищили не «релігійні заборони», а історичних свідків колишньої волі України. З тою ж метою Московщина знищила шведські та українські могили під Полтавою.

...Після 1917 р. Московщина нищила українські історичні пам'ятки вже відкрито, не ховаючись за «перебудови», за 40 років панування знищила, стерла з лиця землі українських історичних пам'яток і пам'ятників ТИСЯЧОКРАТНО БІЛЬШЕ, ніж монархічна Московщина за 300 років. Лише за два роки (1934—35) знищено понад 40 наших стародавніх церков, серед яких були такої мистецької краси, що Україні заздрили мистецтвознавці Франції, Англії, Німеччини.

...Московщина вишукувала і нищила кожен найменшу згадку про гетьмана І. Мазепу так ретельно, що Україна фактично не має історичних документів про нього, крім тих, що опинилися поза межами московської імперії. Можливо, московські соціалісти ненавиділи І. Мазепу класово? Відповідь дає інший факт. Засновник Москви Юрій Долгорукий похований у Києві в церкві св.Спаса. Святкуючи 800-річчя заснування Москви, Московщина збудувала в цій церкві розкішний саркофаг, урочисто переклала туди 1947 року його кістки. А труну українського князя Ярослава Мудрого, що стояла у св. Софії, Московщина відкрила і пограбувала 1932 року.

...Після Полтави Московщина підпалила 1718 року велику стародавню бібліотеку й архів Києво-Печерської Лаври. Зайнявши 1915 р. Галичину, палила українські бібліотеки і вивозила українські архіви. Знаючи, що М. Грушевський має багато історичних документів, москвини розстріляли з гармат його будинок і спалили 1918 року те зібрання.

Війна 1941—1945 рр. показала Московщині, що Україна не скорена, що українська молодь шукає української правди у старих книгах та історичних документах, шукає причини поразки України. Московщина спалила 23 травня 1964 р. всі документи українсько-московської війни 1917—1930 років, про що вже згадувалося (пожежа в бібліотеці АН УРСР)».

П. ШТЕПА

«Московський уряд на пораду Академії мистецтв відкинув проект А. Меленського, а доручив їй зробити інший. Вона зробила і доручила москвині В. Стасову будувати. На наказ Академії мистецтв він насамперед ЗНИЩИВ геть усі

залишки Десятинної церкви, серед них безцінні для науки написи, фрески, прикраси. На розчищеному місці побудував незграбну церкву в московському стилі. Так Московщина реставрувала наші старовинні церкви в Переяславі, в Хоролі, у Володимир-Волинському, в Овручі і чимало інших».

В. СІЧИНСЬКИЙ

«Покінчивши з політичною осібністю України, уряд цим не задовольнився: він вирішив стерти і знищити також і вияви її національного життя, і навіть особливості українського національного типу. Починаючи від Петра I, для українських видань запроваджено цензуру, яка мала довести їх до мовної одноманітності з виданнями великоруськими. Русифікують українську школу. Запроваджують великоруську вимову в Службі Божій. Кожний вияв українського патріотизму старанно переслідують і придушують».

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

«Відступаючи в 1941 р., Московщина не забувала руйнувати українські святині, силкуючись перекласти провину на німців. Так уже було заміновано Святу Софію в Києві, а залишені в Києві енкаведисти мали висадити її в повітря. На щастя, українці завчасно знайшли ті міни. Не встигли виявити їх під Успенським собором Києво-Печерської Лаври, і від нього залишилися руїни. Москвини замінували також багато найбільших будинків у Києві і висадили їх у повітря через тиждень після того, як німці зайняли Київ. За це німці розстріляли багато українських патріотів.

Отже, українську культуру, господарство і самих українців Московщина завжди нищила всіма засобами, робили це московський уряд, московська церква, московське суспільство, московський народ. Усі: царі, патріархи, єпископи, священики, міністри, губернатори, аристократи, багатії, монархісти, ліберали, народники, демократи, соціалісти, інтернаціоналісти, інтелігенти, мужики, босяки, офіцери, солдати, злодії і навіть в'язні-москвини в таборах і в'язницях. Нищили всі і кожний — «расчленителей» імперії. І за триста років нищення, руйнування **ЖОДЕН МОСКВИН НЕ ЗАПРОТЕСТУВАВ. Навпаки ВСІ — СХВАЛЮВАЛИ**».

П. ШТЕПА

«Російський колоніалізм розвинувся за своєрідних обставин і має свої «нестандартні» прикмети, свою «специфіку». Порівняно до «класичного» колоніалізму великих європейських держав, колоніалізм російського царизму мав ряд особливостей. Так, наприклад, оскільки його експансія була спрямована не на заморські території, а на суміжні землі, то справа не обмежувалася насадженням колоніальної адміністрації та економічним визиском, а переходила до повної асиміляції, до соціального перетворення завойованих країн імперією. При цьому ставка робилася на «мирні» засоби, а збройна сила вживалася тільки «по необхідности» — супроти немирних тубільців. Цікаво, що царизм, вірний своїй високій християнській місії та братолюбію, ніколи не третирував сусідні народи, що їх підкоряв чи збирався підкоряти, як неповноцінні, нижчу расу і т. д. Навпаки, він спочатку великодушно визнавав їх рівноправними громадянами імперії і дарував їм усі «права», а вже потім ішов на них війною, щоб будь-якими засобами прилучити до цієї рівноправності та цих прав. Наслідком цієї неповторної логіки було, зокрема, те, що всякий опір сусідів загарбникам наперед оголошувався «изменой отечеству».

І. ДЗЮБА

«Це був brutальний, масово-механічний виріб, виконуваний терористично-поліційною машиною тотально-зцентралізованої держави, і, власне тому, що був то механістичний виріб, цебто акція видирання з живого організму підбитих і обезвладнених націй — окремих їх шматків,— імперський тип «росіянина» (в замірі, хоч і не органічний, але соціологічно можливий) не постав. В умовах характеристичної мішанини понять «нація-етнос» і «державна-імперія», державна машина в практиці механічно нагинала старі національні організми під етнічний рівень московської маси з метою, розуміється, творити єдино-неділимий нарід — російській чи советській, вірніш, «народ» — в специфічно-російським розумінні цього слова».

Є. МАЛАНЮК

«Пригадавши заповіт Катерини II, що відбирати в Україні всі її права відразу небезпечно, чиниться так:

4 грудня 1917 р. Московщина визнала Україну (УНР) за незалежну державу.

17 березня 1918 р. 3-їзд Рад проголосив УРСР.

10 липня 1918 р. створено у Москві КПУ.

1 грудня 1918 р. створено Український «незалежний радянський» уряд.

16 березня 1919 р. Всеукраїнський 3-їзд Рад затвердив конституцію УРСР як незалежної держави. 1 червня 1919 р. підписано військовий союз УРСР з РРФСР.

29 липня 1920 р. підписано економічний союз УРСР з РРФСР як двох незалежних держав.

29 грудня 1922 р. створено у Москві СРСР.

10 травня 1925 р. 3-їзд Рад затвердив нову конституцію УРСР.

25 травня уряд СРСР скасував фінансове самоуправління УРСР.

15 грудня 1928 р. уряд СРСР видав земельний закон для всього СРСР.

3 листопада 1929 р. уряд СРСР скасував українські трести, запровадивши всесоюзні.

15 листопада 1929 р. уряд СРСР підпорядкував Наркомзем УРСР всесоюзному.

11 січня 1930 р. уряд СРСР підпорядкував українську кооперацию московській.

8 лютого 1930 р. уряд СРСР закрив посольство УРСР у Москві.

15 червня 1930 р. уряд СРСР підпорядкував українську статистику московській.

1 січня 1931 р. уряд СРСР закрив Наркомат Внутрішніх Справ УРСР.

3 липня 1931 р. уряд СРСР підпорядкував Наркомунгосп УРСР московському.

5 січня 1932 р. уряд СРСР підпорядкував Наркомат Промисловості УРСР московському.

9 лютого 1932 р. уряд СРСР уніфікував державне управління всього СРСР.

1 жовтня 1932 р. уряд СРСР підпорядкував радгоспи УРСР урядові СРСР.

20 червня 1933 р. уряд СРСР підпорядкував юстицію УРСР московській.

23 червня 1933 р. уряд СРСР закрив Наркомат Праці УРСР.

24 червня 1933 р. уряд СРСР підпорядкував профспілки УРСР московським.

16 березня 1934 р. уряд СРСР підпорядкував державну інспекцію УРСР московській.

1 квітня 1934 р. уряд СРСР підпорядкував НКВД УРСР московському.

10 квітня 1934 р. уряд СРСР підпорядкував АН УРСР московській.

10 липня 1934 р. уряд СРСР підпорядкував Верховний Суд УРСР московському.

17 липня 1934 р. уряд СРСР скасував посаду уповноваженого УРСР при уряді СРСР.

20 квітня 1935 р. уряд СРСР закрив Державне видавництво України.

23 липня 1935 р. уряд СРСР підпорядкував Наркомхарчопром УРСР московському.

1 грудня 1935 р. уряд СРСР закрив Книжкову Палату УРСР.

20 лютого 1936 р. уряд СРСР підпорядкував усі ВУЗи УРСР Москві.

5 грудня 1937 р. ухвалено конституцію СРСР».

П. ШТЕПА

«Чи сьогодні, на сорок дев'ятому році радянської влади, вижиті до кінця така колонізаторська спадщина і такі колонізаторські настрої? Далеко ні, і сьогодні, особливо у великих містах, дуже сильний такий прошарок російського міщанства, який безнадійно далекий від того, щоб бути носієм комуністичного інтернаціоналізму, а є духовним спадкоємцем «десяти поколінь колонізаторів». Це російське міщанство почуває себе не дружнім гостем і не добрим приятелем народів, серед яких живе, а господарем становища й вищим елементом. Воно зневажливо ставиться до тих народів, серед яких опинилося, і замість цікавитися, вивчати і засвоювати їхню культуру, мову, історію тощо,— як це завжди робив і робитиме всякий добрий гість і захожий чи навіть покликаний на допомогу друг,— це міщанство не тільки не вивчає і не засвоює їх, а навіть не цікавиться ними і не проминає жодної нагоди, щоб зневажити, поглузувати, познуватися з них. «Знают вот украинский борщ, знают вот украинское сало»,— писав

про них В. Маяковський сорок років тому. Але й тепер вони знають не більше».

І. ДЗЮБА

«В великому братерстві народів, утвореному геніальною політикою Леніна, що розвивається під прапором тов. Сталіна, російський народ займає *перше місце*, як *перший* серед рівних. Його мова, його національна культура, його національне мистецтво чим далі, то все сильніше і більше приходять на допомогу народам СРСР».

«ІЗВЕСТІЯ», 1936 рік

«Після перемоги соціалістичної революції обличчя націй докорінно змінюється. Розвиваються нові, соціалістичні нації, які характеризуються спільністю основних класових інтересів і соціально-класових спрямувань, єдиною ідеологією — марксизмом-ленінізмом, розвитком загальних інтернаціональних рис у поєднанні з національними у культурі. Відносини між ними будуються на принципах інтернаціоналізму, дружби народів, товариського співробітництва і взаємодопомоги. В результаті послідовного здійснення ленінської національної політики в СРСР створено умови для дальшого всебічного розквіту і зближення соціалістичних націй, сформувалась нова соціальна та інтернаціональна спільність людей — радянський народ. Для національних відносин в радянській країні характерні як дальший розквіт націй і народностей, так і неухильне зближення їх, що відбувається на основі добровільності, рівності, братерського співробітництва».

ФІЛОСОФСЬКИЙ СЛОВНИК, 1986

9. Геноцид-голодомор

«Величезна помилка думати, що НЕП поклав кінець терору. Ми ще повернемося до терору, і до терору економічного».

В. ЛЕНІН

«Застосовувати збройну силу у випадку протидії відбору хліба чи інших продовольчих продуктів, «мішочників» розстрілювати на місці злочину... розподіляючи його, ми будемо панувати над усіма галузями праці».

В. ЛЕНІН (про конфіскації хліба)

«Цей контроль і примус до роботи сильніший від законів Конвенту і його гільйотини. Гільйотина тільки залякує, тільки зломлює активний опір. Нам цього мало, нам цього мало».

В. ЛЕНІН

«Питання зараз стоїть так: буде у нас хліб — буде радянська влада, не буде — радянська влада загине. У кого зараз хліб? У реакційного українського мужичка і реакційного кубанського козачка. Вони не дадуть нам хліба добровільно. Його треба взяти».

В. МОЛОТОВ

«Голод у Донбасі набув жадливих обсягів. Голодує близько 500 тис. чоловік. Селяни з відчаю риють собі могили, не відчуваючи реальної допомоги. Досі з центру не одержано жодної зернини».

З листа Донецького губкому, 1921

«Голові ГПУ УССР

5 березня 1933 р.

Ми сигналізували про збільшення випадків смерті на ґрунті голоду. Донесення, які є і не піддаються підсумкам, показують на те, що факти голоду є у всіх районах області. Кількість голодуючих безперервно збільшується.

Начальник Дніпропетровського облвідділу ГПУ Краукліс».

ТЕЛЕГРАМА

«Голові ГПУ УССР

11 березня 1933 р.

Факти голоду досягають все більших розмірів. Міри, які приймає область для надання допомоги найбільш важким населеним пунктам, ніяких результатів поки не дали внаслідок надзвичайно обмежених можливостей.

Начальник Хмельницького облвідділу ГПУ Соколинський».

ТЕЛЕГРАМА

«З кінця жовтня, а можливо й раніше, почне поступати на ринок у масовому порядку американський хліб, проти якого нам трудно буде встояти. Якщо за ці півтора місяці ми не вивеземо 130—150 мільйонів пудів хліба, наше валютне положення може стати прямо відчайдушним. Ще раз треба фурсувати зі всіх сил вивезення хліба».

Й. СТАЛІН

«Торгівля трупами котів, собак і м'ясом здохлих коней:
Середня вартість трупа собаки — 12 рублів
Кілограм м'яса здохлого коня — 8 рублів
Розрахунок проводиться речами».

З ДОНЕСЕНЬ В ГПУ

«Я партизан, бив куркулів. А сьогодні згоден різати комуністів. Хіба я повинен з голоду вмирати».

Колгоспник ПЕТРО ДОВЖИК (Лебединщина)

«Москва. Кремль. Під особисту відповідальність Косіора і Чубаря.

Рішуче викоринити контрреволюційні елементи шляхом арешту, ув'язнення в концтабір на довгий термін, не зупиняючись перед застосуванням вищої міри покарання. Вигнати петлюрівські та інші буржуазні націоналістичні елементи. Забезпечити контроль за проведенням українізації. Зупинити постачання товарами районів, які особливо відстають».

Й. СТАЛІН

«Репресії і ще раз репресії».

С. КОСІОР

«Де ваші клятви про те, що після постанови ЦК ВКП(б) ви будете по-звірячому боротися за постанову — виявилось порожнім базіканням. Базікаєте про голод. Необхідно змі-

нити у ближчі 2—3 дні відношення до своїх обов'язків, проявити твердість і рішучість. Інакше ми змушені будемо по відношенні представників радянського і партійного апаратів застосувати найрішучіші міри».

П. ПОСТИШЕВ

«В ЦК КП(б)У від 12 березня 1933 року.

Уже вражені 28 районів області. Кількість смертельних випадків від голоду різко збільшилась. Районні апарати ГПУ обліку кількості голодуючих не ведуть. Про дійсну кількість померлих від голоду, часто невідомо і сільраді. Ми відзначаємо значний ріст трупоїдства і людоїдства. Є факти, коли особи, помічені в людоїдстві в минулому році, споживають в їжу людське м'ясо і зараз, для чого здійснюють вбивства дітей, знайомих і просто випадкових людей. В місті Києві щоденно підбирають десятки трупів, а також десятки виснажених, частина яких помирає в лікарнях. Якщо масові випадки вживання в їжу сурогатів, котів, собак, падали не дали ще епідемічних захворювань, то з настанням відлиги ми можемо опинитися перед фактом спалаху епідемії: тиф, дизентерія та інше.

Крім того, в місто щодня підкидають сто і навіть більше дітей.

З компривітом Розанов».

ТЕЛЕГРАМА

«У нас є окремі випадки і навіть окремі села, які голодають. Але це результат місцевого головотяпства, перегибів, особливо по відношенні до колгоспів. Всякі розмови про голод на Україні необхідно категорично відкинути».

С. КОСІОР (з листа до СТАЛІНА)

«Жодна репресія без одночасного розгортання політичної роботи результатів дати не може. Тоді, як репресії, добре розраховані, застосовані до вміло підібраних колгоспів, репресії, доведені до кінця, дають потрібний результат. Все сказане вище не значить, що репресій вже достатньо, навпаки, передбачені ЦК репресивні міри щодо куркульських елементів і одноосібників ще мало використані і не дали необхідних результатів там, де репресія, безумовно, необхідна».

С. КОСІОР

«Що знищили кобзарів, то це відбулося в зимі 1934—35р. Був оголошений З'їзд у Харкові, де з'їхалися 300 осіб, між ними, може, 50 кобзарів справжніх, а то решта лірники та прості вуличні співаки. Посадили їх на поїзд та вивезли десь поза межі Харкова в якийсь яр, де їх випустили. Кинули їх всіх в яру. В голоді та в снігу там вони всі померли».

В. МІЗИНЕЦЬ

«Перепис 1926 року дає в Україні близько 29 мільйонів українців. Якщо додати понад 7 мільйонів українців у РРФСР (ця цифра називалася на XII з'їзді РКП(б) в 1923 році), то виходить теж близько 37 мільйонів. Ті самі 37 мільйонів з чимось дає і перепис 1959 року. Навіть при мінімальному природному прирості (не кажучи вже про офіційні таблиці природного приросту для України) число українців, враховуючи втрати воєн, мало б збільшитися на 10—20 мільйонів. Адже загальна кількість населення в сучасних межах СРСР зросла з 159 мільйонів у 1913 році до 209 мільйонів у 1959 році, а число росіян, незважаючи на втрати війни, подвоїлося (1897 — 55,4 мільйона, 1913 — 60—70 мільйонів, 1959 — 114,1 мільйона)».

І. ДЗЮБА

«В яку безодню горя впав мій народ! І скільки ще горя чекає його в майбутньому! Все у нас було: і земля добра, і багатство, і люди чесні, і працьовиті, і здорові, і красиві. Всім узяли! Та погубила нас нещаслива наша географія і невдала наша історія. З початку Жовтневої революції Україна втратила, крім мільйонів загиблих і репресованих, ще шість мільйонів у врожайний 1932 рік. За 20 з чимось довірених соціалістичних років в Україні не збільшилося населення, хоча й стояла вона майже на першому місці в Європі по народженню. Зараз вона важко, коли не смертельно поранена. Таких втрат, замовчаних через жахливу свою правду, не знав і не знає жоден народ у світі. Мій час — край загибелі мого народу».

О. ДОВЖЕНКО

«В сусідстві від мого родича мешкала родина Остапюків: чоловік, дружина та троє дітей. В травні 33-го, аби трохи віддалити «нове життя», глава сім'ї спробував вкрати в сусідньому селі коня. Його там спіймали і забили ломаками, а згодом молода вдова стала по одному рубати своїх дітей й згодувати решті. Бригадир, зганяючи комуну на роботу, зайшов і до неї. Двері були зачинені, проте у вікно він зауважив, як жінка, нахромивши на вила, смажить в печі дитячу голову. З сільської ради прибігли, очолювані росіянином-розкуркулювачем, худі, завше голодні і спритні комсомольці,— висадили двері, ввійшли і побачили розпатлану почвару, що видлубує з розрубаної голови мозок і їсть. Ця українська радянська жінка їла, їсть і їстиме його завжди. Я шомиті приходжу до неї подивитись, посидіти за одним столом... Вона благала, аби їй дали доїсти, і з райцентру вже не повернулась, розстрілювали тоді в Вінниці, тепер на цьому місці парк культури і відпочинку трудящих імені славного письменника Горького».

А. ШЕРБАТЮК

«А селянські діти! Чи ви коли-небудь бачили газетні знімки дітей у німецьких таборах? Вони виглядали так: їхні голови були схожі на важкі м'ячі на тонких, як у лелек, шиях, і видно було кожну кістку їхніх рук і ніг, що виступали зі шкіри, і весь кістяк проступав зі шкіри, що виглядала як жовта марля. Дитячі обличчя були старі, зморені, ніби цим дітям було сімдесят років. А з початком весни вони вже зовсім не мали облич. Замість них були птахоподібні голови з тонкими і довгими губами, а деякі з них нагадували риб з відкритими ротами. То не були людські обличчя.

...Це були радянські діти, і ті, що карали їх смертю, були радянські люди».

В. ГРОССМАН

«Генеральному секретарю ЦК ВКП(б) Косіору.

Замість встановленого урядом плану відвантажень 190 000 тонн вами відвантажено тільки 20 000 тонн. Таке положення приводить до великих втрат валюти, а також підриву авторитету на ринках. Прийміть більшовицьке завдання про щоденні відвантаження».

КУЙБИШЕВ

«У 1933 році ми, якщо говорити образно, наступили ногою пролетарської диктатури на осине гніздо націоналістичної контрреволюції».

П. ПОСТИШЕВ

«У 1933 р. кулак ОДПУ вдарив у двох напрямках. Спочатку його удар відчули на собі куркульські петлюрівські елементи на селі, а по-друге, головні осередки націоналізму».

В. БАЛИЦЬКИЙ (начальник ДПУ в Україні)

«Ми пішли на голод свідомо. Але його жертвами стали нетрудові елементи і куркульство».

К. ВОРОШИЛОВ (XVII з'їзд КП(б)У)

«Куркулі хочуть задушити радянський уряд кістлявою рукою голоду...

...Ми перекинемо кістляву руку голоду на горло куркуля».

С. КОСІОР

«Люди, які потрапили в біду через нестачу хліба, виявилися в цьому скрутному становищі не через поганий урожай, а тому, що лінувалися і не хотіли чесно трудитися щодня».

М. КАЛІНІН (червень 1933 р., з'їзд колгоспників-ударників)

«Селяни зганяли куркулів із землі, розкуркулювали їх, забирали худобу, машини і вимагали від Радянської влади арешту і виселення куркулів».

Й. СТАЛІН, «КОРОТКИЙ КУРС ІСТОРІЇ ВКП(б)»

«Національна проблема, в самій своїй суті, це селянська проблема».

Й. СТАЛІН

«Лебединський районний виконавчий комітет
Рад. Роб. Сел. Та Черв. Арм. депутатів
Інспектура охорони здоров'я
Терміново. Таємно
3\IV дня 1933 р.

№1030

м. Лебедин, Харківської області

До всіх завмедпунктами, зав. Е. Диспансером та зав. Леб-лікарнею

Деякі лікарі не знають, як писати в довідках про вмерлих від безбілкових отьоків. Пояснюю, що в довідках діагноза «безбілковий отьок», або «від голоду» чи «виснаження» писати не можна, але у себе треба такий облік вести та щоденно надсилати такі відомості до мене особисто. На 10/IV я надіслав вам розпорядження прийняти участь в перевірці сільрадою всіх голодуючих та весь матеріал надіслати до мене до 1/IV, але до цього часу, крім д-ра Селегеньова та лікпома Осипова, ні один участок не надіслав. Райздравінспектор (Ланг)».

РОЗПОРЯДЖЕННЯ

«Коли заводський адміністратор повідомив Петровського, що серед робітників іде поголос про п'ять мільйонів померлих, він майже закричав: «Не кажіть їм нічого! Те, що вони знають,— правда. Нам відомо, що мільйони вмирають, але славне майбутнє Радянського Союзу виправдає це. Нічого їм не кажіть!»

Щодо сталінців із самої московської верхівки, то вони також чудово знали про голод. Молотов відвідав українське село наприкінці 1932 р., і окружні урядовці доповідали йому, що хліба не було і населення голодувало».

Р. КОНКВЕСТ

«Помимо пошуків неіснуючих у природі саботажників в сільському господарстві, ОГПУ виконувало в період голоду ще дві основні функції. Перша — повністю ізолювати вмираючу від голоду Україну від зовнішнього світу. Ввіз зерна на Україну був заборонений. З України можна було виїхати тільки при наявності спеціального пропуску. На останній залізничній станції між Києвом і українсько-російським кордоном стояв підрозділ ОГПУ, який відправляв у зворотньому напрямку всіх, хто не мав паспортів. ОГПУ доводилось також мати справу з деякими найбільш жахливими наслідками голоду. Повсюдним явищем став канібалізм, але оскільки в Карному кодексі канібалізм в списку карних злочинів не значився, то всі, кого в ньому обвинувачували, передавались ОГПУ».

О. ГОРДІЄВСЬКИЙ, К. ЕНДРЮ

«...глибокі зміни в психологічному світосприйманні тих комуністів, котрі брали участь у тій кампанії і — замість збожеволіти — стали професійними бюрократами, для яких терор віднині став нормальним методом управління, а слухняне виконання будь-якого наказу згори — великою честю.

...справжня дегуманізація людей, які працюють у радянському апараті».

М. БУХАРІН

«Крок за кроком, у міру виконання однієї рутинної директиви за іншою вони опускалися від людської подоби до звірячої».

Є. ГІНЗБУРГ (про еволюцію слідчих НКВС)

«Візьміть це. Усе заберіть. Є ще горщик з борщем у печі. Він, правда, пісний, без м'яса. Та все ж має буряк з капустою. І солений до того ж. Краще візьміть його, товариші громадяни! Ось, зачекайте. Я зніму черевики. Лата на латі, але, може, матимуть якусь користь для пролетаріату, для нашої рідної радянської влади».

Було болісно бачити та чути це все. І ще гірше брати в цьому участь... Ми здійснювали історичну необхідність. Ми виконували свій революційний обов'язок. Ми добували зерно для соціалістичної вітчизни. Для п'ятирічки.

Як і все моє покоління, я міцно вірив у те, що мета виправдовує засоби. Нашою великою метою була всесвітня перемога комунізму, і заради цієї мети все було дозволено — брехати, красти, нищити сотні тисяч і навіть мільйони людей...

...бачив на власні очі, що означала «суцільна колективізація» — як знаходили «куркулів» і як «розкуркулювали», як безжалісно роздягали селян узимку 1932-33 років. Я сам брав участь у цьому, ганяючи селом у пошуках прихованого зерна. Разом з іншими я випорожнявав скрині старих людей, затакуючи собі вуха від плачу дітей і голосіння жінок...

Протягом жадливої весни 1933 р. я бачив людей, які вмирили від голоду. Я бачив жінок, дітей з роздутими животами, посинілих, які ще дихали, але з порожніми, позбавленими життя очима. І трупи, трупи в зношених вовняних кожухах та дешевих повстанних черевиках; трупи в селянських хатинах... Я бачив усе це і не збожеволів, не покінчив життя самогубством. І не проклинав тих, хто послав мене забрати в селян зерно взимку...

І я також не втратив віри. Як і раніше, я вірив, бо хотів вірити».

Р. КОНКВЕСТ (зі спогадів активіста-комуніста)

«Навіщо радянські слідчі, що допитували сімнадцятирічних дівчат, ламали їм ключиці і били по ребрах важкими військовими чоботами, після чого ті лежали, харкаючи кров'ю у шпиталях Колими? Адже все це не переконало жодну з них, що те, що вони зробили, було злом. Вони вмерли з бляшаними медальйончиками Святої Діви на своїх понівечених грудях, із ненавистю в очах».

Р. КОНКВЕСТ (зі свідчень в'язня-поляка)

«Ні, не звичайний. А штучний, зумисний. Хіба не красномовно про це говорять факти: і «закон про три колоски», і затаємнення голоду, і «скотська статистика», і слова Сталіна при призначенні Постишева «головголодом», і буксирні бригади мало не в кожній хаті, і «викачка» всього зерна, в тому числі й посівного, затаємнення, а потім припинення статистики голоду, і заява Хатаєвича та Ворошилова про зумисність голоду...»

А націлений той голод був на викорінення соціального ґрунту української національної самосвідомості. Цьому висновку теж є незаперечні підтвердження: вже в 1934 році були закриті українські школи поза Україною, розпочався новий етап цькування української інтелігенції, розпочалося вилучення української літератури з бібліотек, закриття українських театрів. Почався новий голокост: мовний, духовний...»

Б. ТКАЧЕНКО

«Документ № 403

СООБЩЕНИЕ

Всесоюзного переселенческого комитета при Совнаркомех СССР о переселении на Украину с других территорий страны 29 декабря 1933 года. Срочно. Секретно.

Нач. ГУЛАГУ ОГПУ тов. Берману

ВПК при СНК СССР при сем препроводжает оперсводку № 38 о переселении на Украину по состоянию на 28 декабря с. г. Одновременно ВПК при СНК СССР сообщает, что преподанный план переселения выполнен на 104,76%. Всего пе-

реселено 21 856 колхозних господарств, 117 149 человек, 14 879 лошадей і 38 705 голов разного скота (в число останніх входять тьолкі, свіні і овци).

Секретно

Сводная ведомость об отправленіи ешелонов с переселенцами на Україну по состоянію на 28 декабря 1933 года

Область отправленія	Область прібітія	Колічество					% випол- ненія
		хозяйств	лошадей	коров	разного скота	ешелонов	
Горьковская	Одесская	2120	1348	2062	2050	35	106
Івановская	Донецкая	3527	1619	3498	1980	44	104
БССР	Одесская	4630	3864	5295	10924	61	103
ЦЧО	Харьковс- кая	4800	2329	3472	56441	80	106,6
Западная	Днепропет- ровская	6679	5719	7571	18097	109	102,7

1. На 28 декабря 1933 г. отправлено 329 ешелонов, 21 856 хозяйств, 117 149 членов семей, 14879 лошадей, 21 896 коров і 38 702 голов разного скота.

2. План перевозок колхозників на Україну окончен і выполнен на 104,7%.

Зам. Председателя ВПК при СНК СССР Рудь
(ПДАНГ СРСР, ф. 3675, оп. I, спр. 33, арк. 56. Ориг.)

Л. ЛУК'ЯНЕНКО

«Важливу роль в цій голодовій проблемі відіграє національний чинник, якого не розв'язано до сьогоднішнього дня: в СРСР, подібно як і в царській Росії, існує державний народ (росіяни), які ведуть боротьбу проти інших національностей, особливо проти українців і білорусів. Мета цієї боротьби є знищити їхні намагання до незалежності. Я мушу ствердити з усією силою й одверто, що на основі й антагонізмів відносно України, Росія прямує до знищення частини сучасної генерації в Україні».

Є. АМЕНДЕ (із звіту генерального секретаря Міжнародного комітету для допомоги голодуючим в Україні, генерального секретаря Конгресу Європейських Менішостей)

«Я вже писав у своїх творах з національного питання, що нікуди не годиться абстрактна постановка питання про націоналізм взагалі. Потрібно відрізнити націоналізм нації гноблячої і націоналізм нації пригнобленої, націоналізм великої нації і націоналізм нації маленької.

Щодо другого націоналізму майже завжди в історичній практиці ми, націонали великої нації, виявляємось винними в безлічі насильства, і навіть більше того — непомітно для себе чинимо безліч насильств і образ (...).

Тому інтернаціоналізм з боку гноблячої або так званої «великої» нації (хоч великої тільки своїми насильствами, великої тільки так, як великим є держиморда) повинен полягати не тільки в дотриманні формальної рівності націй, але і в такій нерівності, яка компенсувала б з боку нації гноблячої, нації великої, ту нерівність, яка складається в житті фактично. Хто не зрозумів цього, той не зрозумів справді пролетарського ставлення до національного питання, той залишився, по суті, на точці зору дрібнобуржуазній і тому не може не скочуватися щохвилини до буржуазної точки зору».

В. ЛЕНІН

«Ще страшніша аварія спіткала пароплав «Харків», який йшов з вантажем 8900 тонн зерна та сільськогосподарських знарядь з Одеси в Лондон. 8 березня 1933 року в тумані на підході до Босфору через помилку, допущену штурманом, судно сіло на прибережну мілину турецького берега... Невдовзі з моря подув сильний вітер, судно розвернуло, піднялась хвиля... Розбухання зерна викликало деформацію сталевих поперечних переборок і палуби... Вранці 11 березня «Харків» почав переламуватись на дві частини».

М. ЧИКЕР

«Так у 1933 році був великий голод в Україні, а ми продавали в Європу мільйони тонн українського зерна».

М. ХРУЩОВ (доповідь на XX з'їзді КПРС)

«СРСР — це єдина країна в усьому світі, де люди не знають, що таке бідність чи нестача харчів».

«ПРАВДА», 28 серпня 1933 року

10. Репресії (період комуністичної колонізації)

«Провести масовий терор проти багатих козаків, винищивши їх поголовно; провести нещадний масовий терор стосовно всіх козаків, що брали участь — пряму або непряму — у боротьбі з Радянською владою... Конфіскувати хліб і змусити зсипати всі надлишки в зазначені пункти, це стосується як хліба, так і всіх сільгосппродуктів... Всім комісарам, призначеним у ті або інші козацькі поселення, пропонується проявити максимальну твердість і неухильно проводити надані вказівки».

Я. СВЕРДЛОВ (секретна директива Оргбюро ЦК РКП(б), 24 січня 1919 року)

«У ході жорсткої дискусії М. Скрипник збагнув, що ці налякані люди хочуть від нього дві речі: повної та безумовної капітуляції та його життя... швидко дійшов трагічного, але єдино можливого висновку: померти. Померти за власним бажанням, але не віддати себе на поталу. На засіданні Політбюро він встав і спокійним голосом сказав, що забирає свої тези назад, вважає їх невдалими, погоджується подати коротку самокритичну капітулянтську заяву і цим полігшити ситуацію...

М. Скрипник швидко поїхав додому. Напевно йому хотілось востаннє глянути на кохану дружину й семирічного сина... Поклавши слухавку, він дістав з кишені револьвер, з яким не розлучався ще з часів громадянської війни, і вистрілив».

Г. КОСТЮК (7 липня 1933 року)

«В. Затонський у своїй промові нагадав присутнім (на похороні М. Скрипника), що М. Скрипник впав жертвою класових ворогів — буржуазних націоналістів, які обплутали його своїми тенетами. Але хай вони пам'ятають,— закінчував свою промову В. Затонський,— що за його смерть вони заплачуть дорогою ціною.

У світлі наступних подій та долі самого В. Затонського ці слова звучать тепер моторошно і трагікомічно.

...у розпалі ліквідації національної течії в КП(б)У, розгорнутої масової чистки партії й поступового арешту «вичищених» — зібрався листопадовий... Об'єднаний пленум ЦК і ЦКК КП(б)У.

...Виступ П. Любченка називався: «Вогонь по націоналістичній контрреволюції й по націонал-ухильникам».

Г. КОСТЮК

«Наприкінці 20-х — початку 30-х років московщення керівної верстви в Україні набуло масового характеру. ЦК ухвалив 14 березня 1932 р.: 1) нещадно винищити українську контрреволюцію; 2) знищити націоналістичні ухили М. Скрипника та його прихильників; 3) перевірити діяльність усіх установ України і спрямувати її на шлях, визначений Московою; 4) перебудувати форми та методи керівництва українською культурою. Виконати все доручили П. Постишеву. Через десять місяців П. Постишев звітував, що з 120 тисяч членів і кандидатів КПУ він виключив 27,5 тисячі. А з Московщини привіз 13 тисяч москвинів на посади парторгів, голів контрольних комісій, секретарів райпарткомів і т.п. керівні посади. Москвини керували 643 політвідділами, 202 політвідділами радгоспів. Московщина прислала 1937 р. в Україну цілу комісію: В. Молотова, М. Хрущова, М. Єжова «перебудувати форми та методи керівництва українською культурою». За два місяці комісія вигубила всю верхівку КПУ, весь склад секретаріату, політбюро, контрольної комісії. З 17 членів Президії Верховної Ради УРСР залишилося лише 4, із 57 членів ЦК КПУ — лише 12; винищила все керівництво Спілки письменників, з 15 тисяч парторгів КПУ вигнала з посад і відбрала партквиток у 3 тисяч. Ще 1929 р. Московщина вигнала з КПУ 9% членів у містах і 16% у селах. Року 1933 виключено 14% членів КПУ і 23% кандидатів».

П. ШТЕПА

«Виготувавши за часів «українізації» списки «мазепинцев», «петлюровцев», Московщина нищила їх усіх. Від президента УАН, митрополита Української Церкви починаючи, через десятки академіків, єпископів, сотні професорів, письменників, тисячі учителів, священиків, кооператорів, десятки тисяч інтелігенції, мільйони селян, міської сіроми. Гори мертвяків. Моря сліз. Не було жодної української родини, яка б не оплакувала вигублених родичів. Сто Дантів замало описати й одну тисячну частку того пекла в Україні 1931—1939 років. Нарком освіти УРСР В. Затонський у доповіді ВУАН 1934 р. казав, що одного лише 1933 року знищено 1649 українських науковців,

а серед них найбільше знавців української мови та історії. 1932 р. було українців-науковців і професорів 10 063, 1940 р. лишилося живих лише 5 тисяч 359. П. Постишев вигубив 1933 р. у самому лише Києві 30 тисяч української інтелігенції».

Л. ФОРОСТІВСЬКИЙ

«Одночасно (з приїздом Молотова, Єжова, Хрущова) до Києва прибуло кілька ешелонів «особливих військ» НКВС з Москви. Поблизу київського НКВС терміново спорудили новий «пересувний» московський НКВС, завдання й цілі якого були відомими лише посланцям Сталіна. Ще перед цим частини Київського військового округу були переміщені невідомо куди й замінені свіжими сибірськими частинами...

Київ нагадував фортецю, яку взяло в облогу іноземне військо. Район, в якому збирався пленум ЦК, був відокремлений від іншої частини міста й патрулювався московськими чекістами у формі та цивільному. Біля входу й виходу з самого будинку ЦК була знята варта місцевого НКВС і замінена вартою з приїжджих «особливих військ».

А. АВТОРХАНОВ (про 1937)

«П. Любченко, повернувшись до свого задратованого особняка на Фундукліївській вулиці, чітко усвідомив, що це останні його хвилини... Але далі ні жити, ні боротися він уже не міг. Яка іронія: ні армії, ні поліції, жодних вирішальних засобів захисту він — голова української «суверенної» держави, не має. Залишається єдина можливість: піти з життя. Він відразу ж пояснює це дружині і говорить їй про своє рішення. Вона — мати двох дітей... згодна з чоловіком, вона теж готова... Залишившись удвох, вони виконують своє рішення. Пострілом з браунінга П. Любченко вбиває дружину і себе».

Г. КОСТЮК (30 серпня 1937)

«З 11 членів і 5 кандидатів Політбюро КП(б)У на волі не лишилось жодного. З 8 членів і 2 кандидатів оргбюро ЦК на волі не залишилось жодного. З 9 членів ревізійної комісії ЦК на волі — жодного. З трьох секретарів ЦК — С. Косіора, М. Хатаєвича, М. Попова живим не зостався ніхто. З 62 членів і 40 кандидатів ЦК КП(б)У на свободі лишилось двоє (П. Кирпоніс, М. Дюканов). Усі 17 членів уряду було позбав-

лено волі. Були знищені майже всі секретарі обкомів партії; майже всі члени бюро обкомів, голови й численні члени президій облвиконкомів та міськрад, райпарткомів і райвиконкомів, керівники й директори більшості державних підприємств, фабрик, заводів. Нового розгрому зазнала Спілка письменників України, всі наукові, педагогічні, культурні організації країни. Моторошний час, як під час страшної чуми, знову охопив Україну, щоправда, цього разу її вищі адміністративно-господарські, партійні та урядові сфери».

Г. КОСТЮК (про розгром у 1937 році в Україні більшовицьких кадрів, які здійснювали попередні сталінські «чистки», голодомор...)

«Однією з найзагадковіших подій в історії терору 1930—1938 рр. на Україні було раптове падіння й незабаром повне зникнення з політичної арени «вірного соратника товариша Сталіна», натхненника й керівника цього терору, постраху й диктатора України — Павла Петровича Постишева.

...затиснувши економічне і господарське життя України в лещата колективізації й хлібозаготівлі, знищивши цілі покоління її діячів, паралізувавши рештки органічно національних сил у КП(б)У, Постишев був неспроможний ліквідувати ідею української державності, її історичні, економічні й культурні особливості... Не відповідали його (Сталіна) вимогам також підсумки терору в Україні. У 1936 р. терор П. Постишева, при тому, що масово винищувався народ, не заторкнув ні ВУЦВК, ні уряду, ні ЦК КП(б)У, тобто всього того, що, за планом Кремля, також мало бути знищеним, як показали події наступного року».

Г. КОСТЮК

«27 жовтня, 1, 2, 3 і 4 листопада 1937 року капітан Михайл Матвеев розстріляв 1111 соловецьких в'язнів в урочищі Сандармох — «обичном месте расстрелов» на півдні Карелії, неподалік Біломорканалу, там, де в 150 ямах уже покоїлися біля 8 тисяч жертв — будівників Біломорканалу.

До «Соловецького етапу» Апетер дібрав інтелігенцію практично всіх народів СРСР, які були ув'язнені на Соловках. Серед них майже 300 українців: у списку «українських буржуазних націоналістів» поет-неокласик професор Микола Зеров, творець театру «Березіль» Лесь Курбас, драматург Микола Куліш, Антон, Остап і Богдан Крушельницькі, письменники

Валер'ян Підмогильний, Павло Филипович, Валер'ян Поліщук, Григорій Епик, Мирослав Ірчан, Марко Вороний... Це були люди, які ще створили б неоціненні духовні скарби, володіючи якими, ми стали б урівень з іншими цивілізованими народами. Сама присутність таких людей у суспільстві робить його кращим. Але постріли малограмотного ката Матвеева — виконавця волі чужої, глибоко ворожої нам російської комуністичної влади — змінили хід нашої історії...»

В. ОВСІЄНКО

«Ніде репресії, чистки, придушення і всі інші види бюрократичного хуліганства в цілому не досягли таких страшних розмірів, як в Україні, в боротьбі з могутніми прихованими силами в українських масах, що прагнули більшої свободи й незалежності».

Л. ТРОЦЬКИЙ (на еміграції)

«Ми раби. Ми тепер загинули. Загинула вся Україна (...) Страшенні діла роблять на Україні. Страшенні діла. Уже знищено багато мільйонів людей, а скільки вмере од голоду, од снарядів, од бомб і розстрілів, одному Богу відомо».

О. ДОВЖЕНКО (З «Щоденника», 31 травня 1942 р.)

«Якщо вся доблесть синів України у Вітчизняній війні, всі жертви і страждання народу і вся переможна сила після війни хитроумними руками і перами відповідних молодців оформиться в єдиний... котел, а на рахунок українців цими ж таки руками штучно утворена гітлерівська петлюрівщина і антисемітизм з усіма наслідками м'ясорубок, краще б мені вмерти і не знати більш людської підлості і бездонної ненависті і бездонної вічної брехні, якою оплутані ми».

О. ДОВЖЕНКО (З «Щоденника», 4 травня 1942 р.)

«Не оминати жодного випадку бандпроявів без репресій у відповідь, посилити виселення сімей бандитів та куркулів, що надають будь-яку допомогу бандитам».

ПОСТАНОВА ПОЛІТБЮРО ЦК КПРС

«Про посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами в західних областях України», січень 1945

«Тобто оголошувалась війна не тільки ОУН-УПА, а й усьому народові. Від 1944 до 1952 року в західних областях України репресіям було піддано 500 000 осіб, у тому числі заарештовано понад 134 000, убито понад 153 000 осіб».

В. БЕНЧАК

«Агентурной разведкой установлено: за последнее время на Украине, особенно в Киевской, Полтавской, Винницкой, Ровенской и других областях, наблюдается явно враждебное настроение украинского населения против Красной Армии и местных органов Советской власти. В отдельных районах и областях украинское население враждебно сопротивляется выполнять мероприятия партии и правительства по восстановлению колхозов и сдаче хлеба для нужд Красной Армии. Оно для того, чтобы сорвать колхозное строительство, хищнически убивает скот. Чтобы сорвать снабжение продовольствием Красной Армии, хлеб закапывают в ямы. Во многих районах враждебные украинские элементы, преимущественно из лиц, укрывающихся от мобилизации в Красную Армию, организовали в лесах «зеленые» банды, которые не только взрывают воинские эшелоны, но и нападают на небольшие воинские части, а также убивают местных представителей власти. Отдельные красноармейцы и командиры, попав под влияние полуфашистского украинского населения и мобилизованных красноармейцев из освобожденных областей Украины, стали разлагаться и переходить на сторону врага. Из вышеизложенного видно, что украинское население стало на путь явного саботажа Красной Армии и Советской власти и стремится к возврату немецких оккупантов. Поэтому, в целях ликвидации и контроля над мобилизованными красноармейцами и командирами освобожденных областей Украины,

Приказываю

1. Выслать в отдаленные края Союза ССР всех украинцев, проживающих под властью немецких оккупантов.

2. Выселение производить:

а) в первую очередь украинцев, которые работали и служили у немцев;

б) во вторую очередь выслать всех остальных украинцев, которые знакомы с жизнью во время немецкой оккупации;

в) выселение начать после того, как будет собран урожай и сдан государству для нужд Красной Армии;

г) выселение производить только ночью и внезапно, чтобы не дать скрыться одним и не дать знать членам его семьи, которые находятся в Красной Армии.

3. Над красноармейцами и командирами из оккупированных областей установить следующий контроль:

а) завести в особых отделах специальные дела на каждого;

б) все письма проверять не через цензуру, а через особый отдел;

в) прикрепить одного секретного сотрудника на 5 человек командиров и красноармейцев.

4. Для борьбы с антисоветскими бандами перебросить 12-ую и 25-ую карательные дивизии НКВД. Приказ объявить до командира полка включительно.

Народный комиссар внутренних дел Союза ССР Берия

Зам. народного комиссара обороны Союза ССР, маршал Советского союза Жуков».

Л. ЛУК'ЯНЕНКО

«У 1972 р. Шелестові довелося залишити свою посаду, і не тільки йому одному. Лише з вищої партійної школи при ЦК КПУ звільнили 34 викладачів включно з її директором. Чверть секретарів з ідеологічних питань на всіх партійних рівнях також усунули. Заборонили книги майже сотні авторів. Піддали чистці ряд наукових установ, а також Львівський та Київський університети.

...Характерною рисою наступного десятиліття стала боротьба з «найзапеклішим ворогом українського народу — українським націоналізмом», за словами наступника Шелеста — Щербицького.

Р. КОНКВЕСТ

«Поки українство само не вимурує матеріального і духовного самозахисту, ніхто в світі його не захистить і не врятує. У м'ясорубці опинилися всі по черзі — і унерівці, і автокефалісти, і куркулі, і підкуркульники, і середняки, і комуністи й комсомольці, і звичайні трудівники. І до того часу, доки не буде України як суб'єкта, як фактора, як суверенної державної одиниці, від чергового погрому-розгрому ніхто з

нашого народу не є гарантований..., бо українська субстанція, будучи беззахисною з усіх сторін, часто трактується як монета в містерійних іграх різних потужних сил».

*УКРАЇНЬСЬКА ДЕМОКРАТИЧНО-РЕСПУБЛІКАНСЬКА
ПАРТІЯ США, З ПРОГРАМИ*

11. Русифікація

«РУСИФІКАЦІЯ — сукупність дій, умов та заходів у національних неросійськомовних республіках або в окремих регіонах Російської федерації щодо звуження чи відсторонення на другорядне місце вживання рідної мови, користування здобутками національної культури, вивчення своєї історії та іншими великими й малими компактно розселеними етносами і піднесення на передній план знання російської мови, культури, історії. Русифікація — приниження всього неросійського порівняно з російським».

МАЛА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Лінгвоцид (мововбивство) — це свідоме, цілеспрямоване нищення певної мови як головної ознаки етносу — народності, нації. Лінгвоцид спрямовується в першу чергу проти писемної форми мовлення. Кінцевою метою лінгвоциду є не геноцид, тобто фізичне винищення певного народу, а етноцид — ліквідація цього народу як окремої культурно-історичної спільноти, винародовлення етносу».

В. ІВАНИШИН, Я. РАДЕВИЧ-ВИННИЦЬКИЙ

«Що означає для окремої людини її індивідуальність, те означає для народів національність... Умертвити людину — окремих і довершений вчинок. Однак взяти від людей їхню національність — це постійне і тривале вбивство. Яке жакхливе!..

Мова для людини священна. Посягати на неї, пограбувати її від людини, нав'язувати їй чужу — означає посягати на корінь життя людини. Кожний народ на світі вбачає в такому вчинку злочин проти своєї самотності і не залишає його

го без покарання. Через мову народ живе, в ній втілений його дух. Виплекана мова — це велике діло, ознака і виразник його найвнутрішнішої суті».

А. ДІСТЕРВЕТ

«...Ми маємо повне право сказати, що тепер уже немає малоросійської мови, а є обласне малоросійське наріччя, як є білоруське, сибірське та інші, подібні їм наріччя».

В. БЕЛІНСЬКИЙ

«Мені його не шкода. Якби я був суддею, я б присудив не менше».

В. БЕЛІНСЬКИЙ (на арешт Т. ШЕВЧЕНКА)

«Виходячи з того положення, що три галузі східного слов'янства і за положенням, і за мовою не можуть не скласти одного державного тіла, наш уряд починаючи з XVII ст. послідовно і постійно боровся проти руху, відомого за наших часів під назвою «українського» руху, що несе ідею відродження старої України і побудову Малоросійського Краю на самоуправних, національних, місцевих основах. Тому, з погляду наших імперських вимог, є вкрай небажаним теперішнє полегшення цензури на українське друковане слово».

П. СТОЛИПІН (до МИКОЛИ II)

«Вся освіта іногородців московської імперії має своїм завданням московщити їх, щоби вони злилися з московським народом в одне нерозривне ціле».

Д. ТОЛСТОЙ (міністр освіти Росії, 1880)

«Кінцевою метою освіти всіх іногородців, що проживають у межах нашої вітчизни, безперечно, повинно бути обрусіння».

Д. ТОЛСТОЙ

«Питання про те, якою мовою навчатимуться діти в школах, визначатимуть самі батьки і учні. А щороку збільшується намагання молоді вивчати московську мову, бо вона є могутнім засобом міжнаціонального єднання і сприймання

світової культури. Внаслідок цього поширюється в УРСР мережа шкіл з московською мовою навчання, а також забезпечується вища якість навчання московської мови у школах з українською мовою викладання. Все це робиться тому, що український народ на власному досвіді переконався, що щастя і світле майбутнє є перш за все у дружбі з московським народом. Московський народ своїми ділами завоював загальну пошану і палку любов усіх народів СРСР. Московський народ є тією силою, що цементує єдність СРСР. Московський народ подає нам зразок, приклад беззастережної боротьби за свободу і щастя народів СРСР.

С. ЧЕРВОНЕНКО

«Нова моя наука про мову не супротивляє мови мас визволених націй мові великодержавної нації, а в першу чергу не протиставить російській мові...»

Н. МАРП

«Не можна протиставити мову московських (руських) мас мовам тих націй, що оточують або співживуть із рускими. Яфетична теорія не може їх розлучати, бо знаходить між мовами інших націй і московською генетичний зв'язок».

Н. МАРП

«Українізація ніколи не була і не є нашою метою. Вона є лише засобом наблизитися до українського народу, насамперед до селянства. Московською мовою говорять в Україні робітники немісцевого походження, ті, що приїхали з Московщини. Без українізації ми нічого не вдіємо в Україні. Лише українізацією зможемо ми затягнути український народ під свій вплив. Природний розвиток українського народу має свій власний напрям. Не знаючи української мови, ми, комуністи, опинимося поза тим розвитком, поза українським життям».

М. ПОПОВ, «Комуніст», 1927

«1690 р. Собор Російської Православної Церкви осудив «кієвскія новія книги» С. Полоцького, П. Могили, К. Ставровецького, І. Галятовського, Л. Барановича, А. Радивилівського та інші, наклавши на них «проклятво и анафему, не точію сугубо и трегубо, но и многогубо».

- 1720 р. Указ Петра I про заборону друкувати в Малоросії будь-які книги, крім церковних, які необхідно «для повного узгодження з великоросійськими, з такими ж церковними книгами справляти..., щоби ніякої різниці і окремого наріччя в них не було».

- 1753 р. Указ про заборону викладання українською мовою в Києво-Могилянській академії.

- 1769 р. Заборона Синоду Російської Православної Церкви на друкування та використання українського «Букваря».

- 1784 р. Переведення викладання у Києво-Могилянській академії на російську мову.

- 1786 р. Київський митрополит С. Миславський наказав, аби в усіх церквах дяки та священники читали молитви і правили службу Богу «голосомъ, свойственнымъ російському наречію». Те ж саме було заведено і в школах України.

- 1789 р. Розпорядження Едукаційної комісії Польського сейму про закриття руських (українських) церковних шкіл та усунення з усіх інших шкіл руської мови.

- 1808 р. Закриття Руського інституту Львівського університету, на двох факультетах якого (філософському і богословському) низка предметів викладалася українською мовою.

- 1817 р. Постанова про викладання в школах Західної України лише польською мовою.

- 1862 р. Закриття українських недільних шкіл — безоплатних, для навчання дорослих.

- 1863 р. Циркуляр міністра внутрішніх справ П. Валуєва про заборону видавати підручники, літературу для народного читання та книжки релігійного змісту українською мовою, якої «не было, нет и быть не может». Цього ж року заборонено ввіз і поширення в російській імперії львівської газети «Мета».

- 1864 р. Статут про початкову школу: навчання має провадитись лише російською мовою.

- 1876 р. Указ Олександра II (Емський указ) про заборону ввозу до імперії будь-яких книжок і брошур «малоросійським наріччям», заборону друкування оригінальних творів і перекладів, крім історичних документів та творів художньої літератури, в яких «не допускати жодних відхилень від загальноновизнаного російського правопису». Заборонялись також сценічні вистави й читання та друкування текстів до нот українською мовою.

Москвофіли Галичини привітали указ 1876 року про заборону української мови. Було за що: Росія взялась таємно

субсидувати московфільську газету «Слово» — «для протиставлення в Галичині українофільському напрямку ідей». (В. Міяковський).

- 1881 р. Заборона викладання у народних школах та виголошення церковних проповідей українською мовою. М. Костомаров у статті «Малорусское слово» («Вестник Европы», 1881, № 1) писав, що з забороною церковних проповідей українською мовою «скрізь між малоросами поширюється відчуженість до церкви ... якимсь вороже ставлення до духовенства».

- 1884 р. Заборона українських театральних вистав у всіх губерніях Малоросії.

- 1892 р. Заборона перекладати твори з російської мови на українську.

- 1895 р. Головне управління у справах друку заборонило видавати українською мовою книжки для дитячого читання, «хоча б за суттю змісту вони уявлялись би добромисними (благонамеренними)».

- 1908 р. Указом Сенату Російської імперії українськомовна культура і освітня діяльність оголошена шкідливою, бо «може викликати наслідки, що загрожують спокою і безпеці».

- 1914 р. Заборона в окупованій російською армією Галичині й на Буковині друкування книг, газет і журналів українською мовою, розгром товариства «Просвіта», гоніння на Українську Церкву.

Бобринський — губернатор Галичини, зайнятої російськими військами, заповнив свою адміністрацію московфілами і «великополяками», що одержали директиви нищити українців, яких вони називали мазепинцями. Сам він дотримувався такої програми: «Східна Галичина і Лемківщина — давно невіддільна частина єдиної великої Росії; на цих землях місцеве населення завжди було російське, тому їхня адміністрація має бути основана на російських засадах. Я буду тут заводити російську мову, закон і порядки».

Коли брусилівські війська у 1914 році захопили Львів, козака команда відразу поскакала до бібліотеки Наукового товариства імені Т. Шевченка — і вона була знищена. Звертає на себе увагу той факт, що російська військова адміністрація в Галичині і на Буковині заборонила всю українську пресу, навчальні заклади тощо, однак вона не чіпала німецьких, польських, єврейських інституцій. Воістину дивна, на перший погляд, російська любов до України!

А річ у тому, що «Український рух є для Росії більш небезпечним, ніж усі інші національні рухи, взяті разом», як писала газета «Киевлянинъ» у 1914 році.

- 1924 р. Закон Польської республіки про обмеження вживання української мови в адміністративних органах, суді, школі. Для порівняння: у 1922/23 навчальному році в Галичині було 2532 українські школи, в 1929/30 — їх залишилось 749.

- 1938 р. Постанова «Про обов'язкове вивчення російської мови в національних республіках СРСР».

- 1958 р. Положення про вивчення другої мови «за бажанням учнів і батьків». Оскільки постанову 1938 року не було відмінено, то за цими двома документами російську мову в Україні треба було вивчати обов'язково, а українську — хто як захоче. «Можна було відмовитись від будь-якої мови, але відмова від російської — кримінал» (Є. Сверстюк).

В. ІВАНИШИН, Я. РАДЕВИЧ-ВИННИЦЬКИЙ

«Здебільшого під юшкою інтернаціоналізму та космополітизму українському народові накидають обрусіння або полонізацію».

М. МІХНОВСЬКИЙ

«Народ повинен учитися, народ хоче учитися; якщо ми не дамо йому умов і засобів учитися на своїй мові — він стане учитися на чужій — і наша народність загине з освітою народу».

М. КОСТОМАРОВ

«Це не мова простолюду тільки, як твердять московські невігласи, а мова цілої нації, політичне майбутнє якої іще попереду, але чиє місце на право самостійного розвитку в ряду цивілізованих народів уже завойоване й не може бути зайняте ніким іншим».

М. ДРАГОМАНОВ

«Спроба дати всеохоплюючу характеристику царської національної політики за допомогою поняття «русифікація» віднедавна піддається сумнівам у наукових дослідженнях. Необхідно, правда, відзначити демонстроване протягом тривалого часу прагнення російського уряду до поступальної адміністративної, економічної, соціальної і, частково, куль-

турної інтеграції неросійських етносів. Однак поняття русифікації, на мою думку, має бути обмеженим культурно-мовною сферою і застосовуватися до політики, пріоритетною метою якої є мовна культурна асиміляція неросійських етносів російським».

А. КАПЕЛЕР

«Державний та господарський апарат — один із головних і найдійовіших важелів русифікації. Там, де «начальство» говорить по-російському, там незабаром змушені будуть заговорити по-російському і всі. Мова «командних елементів» поступово запановує над усім середовищем. Історія знає багато прикладів щодо інших народів. І тут національне питання знову переростає в соціальне: ми бачимо, що українська мова в міському побуті в певному сенсі протистоїть як мова «нижчих» прошарків населення (двірники, прислуга, чорнороби, новонаймана робоча сила, рядовий робітничий склад, особливо в передмістях) російській мові як мові «вищих», «культурних» шарів суспільства («командири виробництва», службовці, інтелігенція). І «відмахнутися» від цієї соціальної колізії не вдасться. Мовний поділ уприкрює і роз'ятрує поділ соціальний».

І. ДЗЮБА

«Члени РКП на території України повинні *на ділі* (підкреслення моє.— І. Дз.) проводити право трудящих мас вчитися і говорити в усіх радянських установах рідною мовою, всіляко протидіючи русифікаторським спробам відтіснити українську мову на другий план, повинні перетворити її в знаряддя комуністичної освіти трудящих мас. Негайно треба вжити заходів, щоб в усіх радянських установах була достатня кількість службовців, які володіють українською мовою, щоб надалі всі службовці вміли говорити українською мовою».

Постанова ЦК РКПб, листопад 1919

«Тов. Скрипник торкнувся цього питання. Це — питання про армію. Але він не поставив крапки над «і». Адже не можна забувати того, що Красная Армія об'єктивно є не тільки апаратом виховання селянства у пролетарському дусі,— вона є апаратом русифікації. Ми переводимо десятки

тисяч українських селян у Тулу, примушуємо їх на російській мові сприймати все. Правильно це чи ні? Звичайно, ні. Навіщо це потрібно пролетаріату, ніхто не скаже. Тут є інерція великоруського командного апарату — у нас у великій масі командний склад руський. Адже можна навіть переведених у Тулу українських селян при руському командуванні політично і культурно виховувати українською мовою. Тут інше питання — питання про створення кадрів армії, які говорять на національній мові».

XII з'їзд РКПб

«Наслідком такого відречення (від рідної мови), як це давно підмічено багатьма видатними психологами і педагогами (напр. Фіхте, Дистервегом та ін.), є деяке спотворення душевної природи людини, яке виявляється нерідко, з одного боку, відомою безбарвністю у подібних людей їхніх думок, почуттів і волі, що тягне за собою зіпсуття їхнього характеру і вдачі; з іншого боку, — неминучим охолодженням у них живої прив'язаності до свого рідного оточення, до свого народу і краю, що породжує потім нерідко або повний індиферентизм до всього суспільного, або загальний реакційний настрій, наповнений мізантропією і антипатією переважно до всього рідного».

І. ДЗЮБА (Із «Інтернаціоналізм чи русифікація?»)

«Наднаціоналізм, універсалізм — така ж суттєва характеристика руського національного духу, як і бездержавність, анархізм. Національний в Росії саме її наднаціоналізм, її свобода від націоналізму; у цьому самобутна Росія і не подібна на жодну країну світу...

Але є і антитеза, котра не менш обґрунтована. Росія — найбільш націоналістична країна у світі, країна небачених ексцесів націоналізму, гноблення підвладних національностей русифікацією, країна національного бахвальства, країна, у якій все націоналізовано, включно до вселенської церкви Христової, країна, яка пошановує себе як єдино покликану і яка відкидає всю Європу, як гниль і сморід пекла, котра приречена на погибель. Зворотнім боком руського смирення є надзвичайна руська самооцінка».

М. БЕРДЯЄВ

«Справа... в очевидній і незаперечній несправедливості, від якої нам слід відмовитися у всякому випадку. Я говорю про ганебну систему русифікації, яка має справу вже не з політичною автономією, а нападає на національне існування, на саму душу польського народу. Обрусити Польщу — значить вбити націю, яка має досить розвинену самосвідомість, яка мала славу історію і яка випередила нас у своїй інтелектуальній культурі, націю, яка й тепер ще не уступає нам в науковій і літературній діяльності. І хоча при таких умовах кінцева ціль наших русифікаторів, на щастя, недосяжна, однак все, що здійснюється для її втілення, не стає від цього менше злочинним і шкідливим. Ця тиранічна русифікація, тісно пов'язана із ще більш тиранічним руйнуванням греко-уніатської церкви, являє воістину національний гріх, який важким тягарем лежить на совісті Росії і який паралізує її моральні сили».

ВОЛ. СОЛОВЙОВ

«Ця політика за необхідністю просякнена брехливістю і лицемірством, що забирає у неї всякий престиж і робить неможливим який-небудь міцний успіх. Неможливо безкарно написати на своєму прапорі свободу слов'янських та інших народів, забираючи у той же час національну свободу у поляків, релігійну свободу в уніатів і руських розкольників, громадянські права у євреїв».

ВОЛ. СОЛОВЙОВ

«Це наша національна мова, а російська — це ваша національна мова; якщо ваша мова багата й чудова, нам від цього ані тепло, ані холодно; ми мусимо зробити нашу мову такою ж багатою, створити нею всебічну й повноцінну культуру, мати можливість учитися від дитячого садка і аж до університету власною мовою і потребувати вашої допомоги не інакше і не більше, ніж ви потребуєте допомоги з боку німців або французи — з боку італійців».

В. ЖАБОТИНСЬКИЙ

«Трапляються такі шановні «господа», які запевняють, що наша національна політика, коли йдеться, скажімо, про розвиток української мови в Україні, тюркської мови в

Азербайджані і т.д., означає приниження «російської культури». Стара великодержавницька пиша, ігнорування всякої іншої нації як нації другого сорту, «іногородців», — надута, чванлива ідеологія російського «барина». (...). На Україні ми бачимо іноді, як російські елементи нізачо не хочуть вивчати української мови. Вони бачать у систематичному проведенні українізації вияв чогось такого, що підриває честь і славу «Росії». Вони досі в душі дивляться на Україну як на «Малоросію», котра повинна постачати вареники та «малоросійське сало», танцювати гопака й т.п. для користі справжніх «росіян», «Росії» і т.п. Оця «барська» великодержавницька ідеологія просочується вниз».

М. БУХАРІН

«Ніхто не вчився на історичному факультеті. Посилали в примусовому плані. Професорів заарештовували майже щороку, і студенти знали, що таке історія, що історія — це паспорт на загибель (...) В університеті розмовляли по-українському тільки початківці і поети. Решта вся по-руськи, на радість Гітлеру».

О. ДОВЖЕНКО (з «Шоденника»)

«...Внутрішній колоніалізм російської мови — не таке вже й нове явище для українців, але він призводить до хибного розуміння масами справжньої культури особистості. Довгий час російська вважалася мовою високоосвіченої і культурної частини суспільства (як французька для росіян 18 ст.). Селянин, потрапивши до великого міста, за будь-яку ціну намагався засвоїти мову «панівної» нації. Звідси всі хвороби національної психіки: і відсутність національної свідомості, і комплекс меншовартості, і невпевненість у власних силах, і пораженство, і абсолютна нехіль до державотворення».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Гігантською русифікаторською м'ясорубкою були і, на жаль, залишаються міста — колись переважно великі, а тепер уже й малі. Міста були місцем осідку, за словами одного російського письменника, «десяти поколінь русифікаторов», джерелом і символом національного пригнічення й

колоніального наступу царизму. Їдеться, звичайно, не про місто як таке, не про місто — вогнище культури й революційного руху, а про місто бюрократів і міщан, місто колонізаторів — «ташкентців» (Щедрін). Його гангренозну русифікаторську, національно пригнічувальну дію добре показала українська класична література».

І. ДЗЮБА

«Останнім часом русифікація невблаганно наповзає вже й на менші містечка, сільські районні центри тощо — з множенням там начальства й чиновництва, яке, звісно, говорить або старається говорити по-російському і таким чином змушує до того підлеглих; з занепадом народних звичаїв, народного мистецтва та культурних розваг і заміною їх безликою халтурою культурницьких десантників; з перевагою російської газети, книги, радіо, кіно тощо... Таким чином виробляється мова ні українська, ні російська, а якесь бридке вариво, т. зв. «суржик»; виробляється не культура, а пошлий сурогат, «дешевка», нібито «на городской манер»; виробляється й далі добре знаний в історії тип «перевертня-хахла з низьким культурним світоглядом» (з декларації Всеукраїнської Федерації пролетарських письменників і митців). У стилі водевілю розігрується трагедія».

І. ДЗЮБА

«Якби якийсь народ відмовився від своєї мови, це означало б, що він відмовляється від самого себе. Ясно, що такого бути не може. Історія досі не знає прикладів **добровільної** відмови народів від самих себе, тобто добровільного самогубства народів. Не було і не може бути такого ніколи, як не може людство хотіти самознищитися.

Немає і тепер **добровільного** зречення українського народу чи його частини від самого себе, своєї мови. Те, що на поверховий погляд здається **добровільним**, насправді таким не є. Маємо **вимушену, під тиском обставин і дією серйозних причин** відмову частини українців від своєї мови і всі пов'язані з цим ненормальні наслідки для суспільства.

«Хто вам не дає говорити по-українському?» — люблять «уничтожающе» питати погано замасковані під інтернаціоналістів українофоби й недозрілі до справжньої людської культури русифікаторські «общечеловеки».

«Хто вам заважає говорити по-українському?» — дивуються люди доброзичливі, але політично наївні, байдужі до «надуманої» національної проблеми.

«Хто вам забороняє говорити по-українському?» — гримає високе начальство, всім своїм гнівним виглядом доводячи цілковиту неможливість будь-якого примусу.

Хто забороняє?.. Чи може бути більш фальшиве і пусте запитання? А хто забороняв у царській Росії говорити по-українському, по-польському, по-грузинському і т. д.?»

І. ДЗЮБА

«— Понюхай,— закричав комендант,— хорошо понюхай, чем ето пахнет. Ето единственное лекарство от всех ваших бедней, притворств і капризов. Понял!!!

Я мовчав, а комендант закричав ще дужче:

— Понял!!!

...Комендант у ту ж мить штовхнув кінцем своєї палки мені межі плечі, і я впав носом на землю.

...— Іді сюда,— владно крикнув якийсь мордатий з якимись страшними наколками на грудях і руках.

Я слухняно підійшов до нього.

— Ти напевно русского языка не понимаеш, да, не понимаеш? — і в ту ж мить ударив мене по лиці.— Вот так ми вас, фашистская сволочь, будем учить русскому языку. Іді вперед.

...— Запомні: ето только цветочки, ягодкі будут потом,— погрозливо сказав днювальний і вийшов».

Д. ШУМУК

«...показати тим, хто цього не бачить, що у нас є русифікаторське насильство і що «добровільність» русифікації тільки позірна, «кажущаяся». Цьому русифікаторському насильству я пропоную протиставити одне: свободу — свободу публічного і чесного обговорення національних справ, свободу національного вибору, свободу національного самопізнання, самоусвідомлення й самовироблення. Але перше й останнє — свобода обговорення, дискусії, суперечки. Чому так панічно боїться цього теперішня національна політика? Звідки такий переляк перед людським словом і така інквізиторська лють на нього? Чому так ганебно тікають офіційні представники з тих вечорів і дискусій, де зненацька зринає

національне питання, чому забороняють, зривають, затикають рота — замість того, щоб прийти і роз'яснити справу, перемогти в чесній дискусії, переконати в одвертій розмові? Чому із студентами університету не дискутують, а викликають поодиночі, товчуть у кабінетах, виключають, тероризують і т. д.?»

І. ДЗЮБА

«Грузин, який забув грузинську, — не грузин. Киргиз без киргизької — манкурт. Тільки той естонець, хто спілкується естонською. А українець, який не забув рідної мови? Український буржуазний націоналіст».

А. КРИЖАНІВСЬКИЙ

«Єврея, цигана, фінна, татарина, німця, зросійщених настільки, що мовою їхньої заповітної думки стала російська мова, ми не можемо зарахувати ні до якого народу, крім російського».

О. ПОТЕБНЯ

«Звичайно крупна промисловість веде до русифікації, але русифікація неминуха по-всякому. Її можна притримати на роки, може, на п'ять, зрештою, на десять років, але вона неминуха, як об'єктивна історична тенденція.

...Українська культура — в чистому вигляді архаїчно-сільська культура. Вона абсолютно неспосібна вирішувати завдання сучасної держави, держави міської і промислової. Бо якщо мова селянська, то і мислення вона робить таким же і поведінку людині додає належну, навіть якщо людина живе у місті. Ця культура безглузда і смішна, коли збирається вирішувати завдання сучасних економіки, військового, наукового, міжнародно-правового будівництва».

С. ГОРОДНІКОВ

12. Деколонізація

«Друга прикмета 1917-1923 років — це процес чисто расового, самохітнього очищення від чужинців. Всупереч навалі утопійних паперів і розпоряджень, що надходили з міст, опанованих соціалізмом, українські села виганяли насланих чужинців. Мешканці московських осад, щедро розсіюваних іще царським урядом впродовж століття, діставали від автохтонів наказ вигнання. Москвини мали брати тільки те, що вмістилося на возі. Не раз упродовж однієї доби ліквідовано було цілі московські села (напр., на Поділлі). В 1917 р. довгі валки москвинів тягнулися на північ, туди, звідки їх прислано».

Ю. ЛИПА

«Українізація — це процес відродження української мови, відвоювання належних їй прав і сфер уживання. У широкому розумінні українізація являє собою фактично дерусифікацію (деполонізацію, дерумунізацію тощо) життя на теренах проживання українців».

В. ІВАНИШИН, Я. РАДЕВИЧ-ВИННИЦЬКИЙ

«Партія повинна вперто, систематично і терпляче роз'яснювати робітничій клясі України її відповідальність за зміцнення союзу з українським селом, повинна переконати брати активну участь в українізації шляхом вивчення української мови і т. д. Партія повинна подбати про утворення сприятливої обстановки для українізації пролетаріату українських промислових центрів».

Тези ЦК КП(б)У, 1927 р.

«Українізація школи, вишів і втишів та технікумів забезпечує готування нового покоління в дусі політики партії в національному питанні, забезпечує готування українських кадрів для промисловості, сільського господарства.

...Далі констатується зростання відсотка українського друку: в травні 1930 року частка газет українською мовою становила 89 %, української книжки — 80 %. Іде «бурхливе зростання українізації серед пролетаріату й головно серед основних його кадрів. Поруч цього ми маємо безперечне

систематичне зростання складу українців серед пролетаріату, причому процес українізації набагато випереджає зростання нових кадрів. За минулі три роки набагато збільшилося число тих, хто говорить, читає і вміє писати українською мовою, серед основного загону пролетаріату — серед металістів — число тих, хто вміє писати, з 14 % до 35 %... Робітнича кляса України безпосередньо бере до своїх рук розвиток української радянської культури, стає за її дійсного будівничого і творця. Відповідно до цих величезних зрушень у робітничій клясі щодо здійснення ленінської національної політики особливі обов'язки покладаються на профспілки. Профорганізації основних промислових районів не лише не йдуть ще попереду цього потягу робітничої кляси до опанування українського культурного процесу, але виразно відстають від цього руху. Незважаючи на чималі зрушення щодо українізації в клубній і в усій культурно-масовій роботі, ця робота, безперечно, відстає від запитів і вимог робітничої кляси. Культурне обслуговування робітничих мас українською мовою, опанування руху робітничої маси до культурно-національного будівництва і дальше прискорення і розвиток цього руху профспілки України повинні взяти до своїх рук і йти на чолі мас».

З резолюції XI з'їзду КП(б)У, 1930

«Вище вже трохи говорилося про українізацію. Тут тільки варто додати, що це була широка політична концепція, яка включала в себе:

1) Виховання трудящих України в революційно-класовому дусі і в дусі розуміння своєї національної приналежності, своєї відповідальності за національне соціалістичне будівництво України, розуміння соціалістичної національної державності, виховання національної свідомості і гідності та інтернаціоналістського ставлення до інших народів.

2) Виховання російського населення в Україні в дусі поваги й уважного, дружнього ставлення до українського національного життя й будівництва, до культури, мови, традицій і т. д., заохочування до пізнання й вивчення української культури, історії, мови, до співучасті в творенні нових національно-культурних цінностей при одночасному забезпеченні національно-культурних потреб росіян як національної меншості в Україні.

3) Українізація партійного, радянського, всього суспільного життя.

4) Українізація господарського та науково-технічного життя.

5) Українізація великих міст та промислових центрів.

6) Опанування пролетаріатом української мови й культури, виховання пролетаріату на цій мові та культурі й перетворення пролетаріату на їхнього активного творця.

7) Українізація шкільної справи, технічної, професійної і вищої освіти.

8) Українізація культурно-освітньої справи.

9) Сприяння найвищому розвиткові всіх галузей української культури.

10) Забезпечення за Україною необхідного мінімуму економічно-господарської ініціативи.

11) Те саме в сфері політичній та дипломатичній.

12) Забезпечення національно-культурних інтересів кількох мільйонів українців, що проживають в інших республіках, найбільше в Російській Федерації; в перспективі об'єднання з Україною суміжних земель з українською більшістю населення (на Дону, Курщині та ін.), і т. д.

Як бачимо, питання ставилося ґрунтовно і серйозно. Саме так і повинні були його ставити комуністи Української Радянської Республіки, народ якої 450 років був під колоніальним гнітом (понад 150 — польським і близько 300 років — російським) і, діставши нарешті свободу, мусив надолужувати свої елементарні права».

І. ДЗЮБА

«Відірвана від своєї єдиної потенційної суспільної основи, насаджувана неукраїнською партією й державним апаратом, позбавлена широти й безпосередности, постійно врівноважувана антиукраїнськими заходами — українізація в очах пересічного російського чи проросійського міщуха виглядала на комедію, вряди-годи з драматичними нотками, але все-таки комедію».

Ю. ШЕВЕЛЬОВ

«Я був невдоволений тим, як проводилась українізація; я страждав, бачачи самі тільки українські заголовки в газетах (текст російський); я чекав, коли здійсниться пророцтво Скрипника, і в українських містах заговорять по-українському».

М. ДРАЙ-ХМАРА

«Ще сьогодні в Росії серед інших етносів «ближнього зарубіжжя» білоруси й українці вважаються особливо близькими родичами, з якими охоче співробітничать і яким ладні йти на певні поступки, їх, однак, не ставлять на один рівень із собою ні в соціальному, ні в культурному плані і досі не визнають самостійними націями зі своїми національними державами. Більшість росіян все ще дивиться на українців як на *малоросів*, частину російської нації, і не розуміє, чому українці намагаються утвердити свою мову, свою культуру і власну державу. Незважаючи на урбанізацію та індустріалізацію, українці все ще вважаються нерозвинутим селянським народом, *хохлами*. Правда, мовна, культурна та історична близькість зумовила те, що між росіянами та українцями майже немає етнічних антагонізмів. Справжня «дружба народів» можлива лише тоді, коли росіяни визнають українців рівноцінною нацією».

А. КАПЕЛЕР

«Усі головні європейські мови можна вивчити за шість років, свою ж рідну треба вчити ціле життя».

ВОЛЬТЕР

XIII

ДЕРЖАВА

«В наявному бутті народу субстанціальна мета полягає в тому, щоб бути державою і підтримувати себе як таку. Народ без державного устрою (нація як така) не має, власне, жодної історії, подібно народам, котрі існували ще до створення держави, і тим, які ще і дотепер існують як дикі нації».

Г. ГЕГЕЛЬ

«Держава — це дуже специфічний і важливий продукт суспільного поділу праці. Якщо його не існує, не варто й починати розмову про державу. Однак не кожна спеціалізація зумовлює виникнення держави. Держава — це спеціалізація і концентрація засобів підтримання порядку. «Держава» — це інститут чи низка інститутів, головне завдання яких (крім інших обов'язків) — передусім підтримання порядку, закону. Держава існує там, де від суспільства відокремилися спеціалізовані органи підтримання порядку, такі як поліція і суд. Саме вони є державою».

Е. ГЕЛНЕР (держава за Вебером)

«Молись про благополуччя держави — адже коли б не страх [покарання], люди ковтали б один одного живим».

Рабі ХАНІН (Піркей Авот. Глава третя. 2)

«Держава є однією з найзначніших ідей і найвищих досягнень розвинутої урбаністичної цивілізації. Вона виникає не спонтанно, а запозичується у народів, у яких уже існує. Переймання такої ідеї народами, які не витворили власної держави, обумовлене розумінням її важливості й доцільності, тому ті народи добровільно віддаються під провід досвідчених іноземних навчителів».

О. ПРИЦАК

«Основний елемент держави — народ. Без нього не може бути держави. Народ в державному смислі, як основний еле-

мент її — це не пануюча чи привілейована народність або класи чи партія, а державно-правна одноцільність підданих-громадян».

С. ШЕЛУХІН

«Можна бути більше народом, ніж державою, але не може бути народом без держави».

ДАЛЬМАН

«...це спільнота, заложена на почуванні, рівнозначним відповідником якої буває держава. Тому нація нормально змагає до утворення своєї держави».

М. ВЕБЕР

«Кожна нація є покликана і має право утворити свою державу. Як людство складається з певного числа народів, так і світ має бути поділеним на стільки ж держав. Що нація — то держава! Що держава — то нація!»

БЛЮНЧЛІ (Швейцарія)

«Кожна держава або походить від родини, яка поступово розмножується, або одразу утворюється шляхом збирання народу воєдино, або виникає із колонії».

БОДЕН ЖАН

«Нація, ...існує лише тоді, коли [відповідна] держава охоплює уніфікованим адміністративним впливом всю територію, яку вона вважає об'єктом свого суверенітету».

Е. ГІДДЕНС

«Універсальність інтересів нації робить те, що вона не може заспокоїти їх ані одиничними засобами, ані навіть шляхом добровільних чи й примусових частинних, приватних організацій. Будучи найширшим центром інтересів, нація мусить для заспокоєння їх заволодіти наймогутнішим історично даним суспільним механізмом, себто державою.

...Нація вимагає передачі собі не деяких тільки, а всіх компетенцій держави, вона мусить старатися заволодіти всім державним механізмом. Водночас нація виступає як загальний,

нероз'єднаний внутрішніми протиріччями абсолютно демократичний центр. Вона є недодумана до кінця демократія».

В. СТАРОСОЛЬСЬКИЙ

«...в державу нас об'єднує не те, чим ми були вчора, а те, що ми будемо будувати спільними зусиллями завтра».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Увесь світ — нації й одиниці — здеморалізований.

...Коли держава і влада засновані на облуді, суспільство не може мати тієї еластичної міці, яка необхідна для важкого завдання — гідно устоятись в історії».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Проте існують також альтернативні моделі держави. Зараз у вжитку є три такі моделі. Перша — це модель «громадянської» держави, держави для всіх її громадян, незалежно від їхньої етнічності. Друга — це модель двонаціональної чи багатонаціональної держави, яка розуміється як держава для двох чи багатьох етнокультурних основних націй. Зауважте, що ці дві моделі різко різняться між собою: етнічність чи етнічна національність не грає ролі в першій моделі і має велике суспільне значення у другій моделі; складовими одиницями першого політичного утворення є особи, а в другому — етнонаціональні групи. Врешті є гібридна модель прав меншин: держава усвідомлюється як національна, але не націоналізаційна; членам груп меншин гарантовані не тільки рівні права громадян (що означає захист, у принципі, від диференціалістських дій), але також і певні права меншин, зокрема в галузі мови та освіти (отже, захист від асиміляційних націоналізаційних дій)».

Р. БРЮБЕЙКЕР

«Це не є країна, що посідає армію, це армія, що посідає край».

МІРАБО (про Пруссію)

«Держава в своїй основі є організація військової сили на території... Коли територіальний контроль опиняється під загрозою або стає більш затратним, держава сама зазнає напруження, змінюється чи розпадається. П'ять принци-

пів — суть пояснення і передбачення того, як змінюється територіальний контроль».

Р. КОЛЛІНЗ

«Принцип 1. Перевага в розмірах і ресурсах сприяє територіальній експансії; за інших, приблизно рівних, умов територіально крупніші, більш населені і багатші ресурсами держави розширюються воєнним шляхом за рахунок менших і бідніших держав.

Принцип 2. Геопозиційна або «окраїнна» (marchland) перевага сприяє територіальній експансії; держави, які мають ворогів на меншому числі фронтів, розширюються за рахунок держав, які мають ворогів на більшому числі кордонів.

Принцип 3. Держави в середині географічного регіону мають тенденцію з часом дробитись на менші територіальні одиниці.

Принцип 4. Кумулятивні процеси приводять до підкорення всього регіону двома-трьома завойовниками з масштабними гонками озброєння і вирішальними війнами (show-down war) між нечисленними суперниками.

Принцип 5. Занадто велике розширення (overextension) спричиняє ресурсне напруження і розпад держави. Останній, п'ятий, принцип Р. Коллінз уточнює: чим далі військова держава виходить за межі своєї «стартової бази», тим вищі її затрати на утримання військових контингентів. Занадто велике розширення створює небезпеку недостатнього контролю за своїми окраїнними територіями, які можуть або відділитися, або стати легкою здобиччю ворога, і, по-друге, завелике розширення призводить до захоплення нових етнічних одиниць, які не прилягають до серцевинної (heartland) території. Звідси — з кожним новим етнічним поясом падає моральний дух армії завойовників і росте воля до опору у підкорених народів».

Є. ЖЕРЕБЕЦЬКИЙ (про принципи Р. КОЛЛІНЗА)

1. Національна держава

«Нації можуть пройти тривалий історичний шлях, аж доки досягнуть свого призначення — сформується у держави».

Г. ГЕГЕЛЬ

«Кожна нація має право на свій вільний розвиток, і ніщо, крім власної держави, його не забезпечує».

С. ШЕЛУХІН

«...спільнота почуттів, яка знаходить своє адекватне втілення лише у власній державі і яка природно прагне створити її».

М. ВЕБЕР

«Найбільш природною державою є держава, яка складається з одного народу з єдиним національним характером... Народ — це природне утворення, подібне родині, тільки значно обширніше».

ГЕРДЕР

«Ніхто нам не збудує держави, коли ми її самі не збудуємо, і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути».

В. ЛИПІНСЬКИЙ

«Якщо коротко підвести підсумки Базельського конгресу, що я побережусь зробити публічно,— так ось він, висновок: в Базелі я заснував єврейську державу. Якщо б я голосно заявив про це сьогодні, мені б у відповідь був загальний сміх. Але через п'ять і вже у всякому випадку через п'ятдесят років це визнають всі».

Т. ГЕРЦЛЬ

«Концепція держави, пов'язана лише з державними інституціями, відмінними й незалежними від решти суспільних інституцій. [...] Натомість нація означає культурні й політичні зв'язки, що об'єднують у єдину політичну спільноту всіх, хто має спільну історичну культуру і батьківщину».

Е. СМІТ

«Стисло кажучи, націоналізм — це теорія політичної легітимізації, яка вимагає, щоб етнічні кордони не перетинались із політичними і, зокрема, щоб етнічні кордони у межах даної держави не відокремлювали правителів від решти

громадян: цей останній випадок формально виключений принципом в його загальному формулюванні».

Е. ГЕЛНЕР

«Але тепер ми бачимо, що нині, коли мало не всі сучасні самостворені нації — і також національні держави — мають свої «національні друкарські мови», чимало з них вважають ці мови спільними, а в інших тільки незначна частина людності користується національною мовою в розмові чи на письмі. Національні держави Латинської Америки або держави «англосаксонської сім'ї народів» являють собою яскравий приклад першого варіанта; багато ексколоніальних держав, зокрема африканських, — другого. Іншими словами, утворення сучасних національних держав аж ніяк не передбачає категоричного використання тієї чи тієї «друкарської мови».

Б. АНДЕРСОН

«Мова виражає єдність держави. В національній державі ототожнюються держава, нація і мова».

М. СИГУАН, У. Ф. МАККІ

«Старіші національні держави Франція та Англія оновлювалися, усуваючи зі свого шляху — одна швидко й енергійно, інша повільно й обачно — проміжні політичні сили, що перешкоджали досі внутрішньому об'єднанню нації та держави. Зовсім нові національні держави виростили з націй, які протягом століть розвивалися як нації культурні...

Позаяк буття сучасної національної держави полягає тепер у якнайвищій активності нації, що утворює цю державу, то ще довгий час залишається незавершеним її утвердження та зовнішнє облаштування. Активність створює, так би мовити, зовнішній мур, з-поза якого нація як нація політична впевнено й рішуче дивиться у світ, прагнучи разом з тим по цей бік муру збагатити й гармонізувати своє духовне та суспільне життя. На цьому шляху в її складі приходиться у рух і культурна нація, збільшуючи свою активність і усвідомленіше працюючи над собою».

Ф. МАЙНЕКЕ

«Ходить про те, щоб пізнати, що це таке національна держава — те, що ми сьогодні називаємо нацією,— на відміну від інших форм держави, таких, як держава-місто чи, беручи протилежну крайність, імперія, яку заложив Август. Якщо ми хочемо сформулювати нашу тему ще ясніше й точніше, висловімся ось так: яка реальна сила витворила це співжиття мільйонів людей під суверенністю державної влади, яку ми називаємо Францією, Англією, Іспанією, Італією чи Німеччиною? Це не була попередня спільнота крові, бо в кожному з цих колективних організмів пливуть найрізномірніші течії крові. Це також не була мовна єдність, бо народи, об'єднані сьогодні в одній державі, говорили та ще й говорять різними мовами. Відносна однорідність раси і мови, якою вони втішаються, припускаючи, що тут є чим втішатися,— вислід попереднього політичного об'єднання. Отож, ані кров, ані мова не творять національної держави; це радше сама національна держава вирівнює первісні різниці червоних тілець крові і артикульованих звуків. І це завжди було так. Дуже рідко, щоб не сказати ніколи, держава поставала з попередньої спільноти крові та мови. Нині Іспанія не тому національна держава, що там всюди говорять по-іспанськи. Арагон і Каталонія також не були національними державами тому, що якогось там дня їх територіальні межі збігалися з межами арагонської чи каталонської мови. Ми були б ближче до правди, якби, не цураючись казуїстики, яка проявляється в кожній дійсності, схилилися до такого припущення: всяка мовна єдність, що охоплює ширшу територію, майже завжди є продуктом попереднього політичного об'єднання. Держава завжди грала роль великого драгомана».

Х. OPTIMA-i-TACSET

«Треба шукати секрет успіху національної держави в її своєрідному дусі, в її планах, політиці, а не в сторонніх засадах біологічного чи географічного характеру.

Чому, кінець кінцем, треба вдаватися до раси, мови і території, щоб зрозуміти розквіт національних держав? Просто тому, що в цих державах ми знаходимо тісний зв'язок і солідарність інтересів одиниці з громадською владою,— річ невідому в античних державах. В Афінах і Римі тільки жменька людей були громадянами держави; решта — раби, найманці, провінціали, колоністи — були тільки підданими. В Англії, Франції та Іспанії ніколи не було просто «підданих» держави;

кожний був її членом, зливався з нею. Форми цієї єдності з державою і в державі, особливо ж юридичні форми, були відмінні, залежно від епохи. Були великі різниці в рангах і в особистому становищі, були більш упривілейовані і більш упосліджені класи; але якщо інтерпретувати фактичну реальність політичної ситуації в кожную добу і воскресити її дух, то стає ясным, що кожна одиниця була активним членом держави, співучасником і співробітником її. Нація, в тому розумінні, як це слово вживається на Заході вже понад сторіччя, є єдністю державної влади і колективності, якою вона править».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Але нові народи приносять із собою нове, менш матеріалістичне розуміння держави. Оскільки вона є заклик до спільного почину, її істота — чисто динамічна: діяння, спільність чину. І так кожен, хто включається в спільну справу, стає активним членом держави, є політичним підметом, тоді як раса, кров, географічне походження і суспільна верства лишаються на другому плані. Не попередня спільнота — традиційна, фатальна й незмінна — дає нам право на політичне співжиття, а майбутня спільнота в конкретній дії. Не те, чим ми були вчора, а те, що ми завтра робитимемо разом, об'єднує нас у державі. Звідси та легкість, з якою політична єдність перескакує на Заході через усі ті межі, що полонили античну державу. Бо європеєць, у порівнянні з homo antiquus (античною людиною (*латин.*)), поводить як людина, звернена обличчям до майбутнього, свідомо живе в ньому і до нього достосовує своє сучасне».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Тому національна держава є політичним принципом, що стоїть ближче до чистої ідеї держави, аніж античне «місто» чи «держава-плем'я» арабів, побудована на кровній спорідненості. В дійсності національна ідея все ще досить обтяжена зв'язком з минулим, з територією, з расою; але в ній завжди триумфує чистий принцип людського об'єднання довкруги звабливої програми майбутнього...

...але нація, перш ніж мати спільне минуле, мусила створити цю спільноту, а перш ніж створити її, мусила вимряти її, прагнути до неї, проектувати її. Щоб існувала нація, досить того, щоб вона сама себе запроектувала».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Формотворчий процес націй завжди проходив в Європі таким ритмом. Перша фаза. Своєрідний західний інстинкт, що зображує нам державу як злиття різних народів в політичну і моральну спільноту, починає діяти на територіально, етнічно і мовно ближчі групи. Не тому, що ця близькість засновує націю, а тому, що легше подолати розбіжність серед ближніх.

Друга фаза. Період консолідації, в якому інші народи поза новою державою вважаються за чужинців і більш-менш ворогів. Це період, в якому національний процес набирає виключного характеру, замикається всередині своєї держави; словом, це те, що ми сьогодні називаємо націоналізмом. Але фактом є, що рівночасно, як люди відчують політично, що інші є чужинцями та суперниками, вони спілкують з ними економічно, інтелектуально і морально. Націоналістичні війни служать на те, щоб вирівнювати різниці техніки та духу. Хронічні вороги поступово стають однорідними. Мало-помалу з'являється на обрії свідомість, що ці ворожі народи належать до того самого людського кола, що й наша держава. Незважаючи на це, їх далі вважають за чужих і ворожих.

Третя фаза. Держава втішається повною консолідацією. Тоді перед нею виринає нове завдання: об'єднатися з народами, які донедавна були її ворогами. Роста переконання, що вони споріднені з нами в моралі та в інтересах і що разом ми творимо національне коло супроти інших, більш віддалених і ще більш чужих груп. І ось дозріла нова національна ідея».

Х. ОПТЕГА-і-ГАССЕТ

«У старіших національних державах, як правило, не було сумніву в тому, хто голова, хто тіло, підпорядковане голові. У молодших національних державах, у яких найрізноманітніші індивідуальності та соціальні групи осягають ідею нації, відображаючись у ній,— навпаки: сумнівам і боротьбі на ґрунті сумнівів немає кінця. Хто бачить лише цю боротьбу, може, мабуть, подумати, що вона не наближає, а віддаляє націю від мети — спільного життя у всій його повноті — і що нації в своєму ранішньому, вегетативному, періоді були набагато ціліснішими й згуртованішими. Але це ж не цілісність сама собою, яка для новітнього сприйняття є найви-

щою цінністю, цілісністю, насичена життям і силою; не гармонійний акорд сам собою, а якнайбагатший гармонійний акорд».

Ф. МАЙНЕКЕ

«...самобутній національний образ? Йдеться не про те, що вона, віддзеркалюючи сутність нації, об'єднує в собі націю повністю або лише основну її масу; звичайно ж, мовиться навіть не про те, що вона підносить своїх підданих до рівня політичної нації,— маємо на увазі тільки те, що інституції держави якнайбільшою мірою не заторкнуті позанаціональними впливами».

Ф. МАЙНЕКЕ

«Справжня національна держава виростає радше як своєрідна квітка, на особливому ґрунті нації, вона може мати біля себе ще кілька інших державних утворень, так само різної й оригінальної форми, і вона є чи стає національною не завдяки цілеспрямованій волі урядів або нації, а так, як є чи стають національними воля, звичаї, віра — завдяки непомітній роботі народного духу. Так було приблизно з античними та італійськими містами-державами».

Ф. МАЙНЕКЕ

«Ми розрізняли нації культурні і нації політичні, національні держави у політичному і національні держави у національно-культурному значенні слова; серед національних держав політичного характеру і, далі, серед націй політичних і культурних ми розрізняли держави і нації старішого і новішого утворення. При цьому ми завжди чітко визначали, що в історичній реальності ці різні типи переходять одні в одних».

Ф. МАЙНЕКЕ

«За таких обставин, мабуть, було б доцільніше вибрати нейтральніший описовий термін, як от «національна держава», із визначенням: «держава, що визнає законними принципи націоналізму, громадяни якої мають деякий ступінь національної єдності й інтеграції, але культурно неоднорід-

ні». Надавши поняттю національної єдності й інтеграції несталоного значення, ми тим самим уникаємо проблеми «національної невідповідності», адже в багатьох країнах світу реальні межі розселення націй аж ніяк не збігаються з державними кордонами».

Е. СМІТ

«Якби вдалося довести широке вживання поняття «етнічної держави», було б годі підтвердити певну тенденцію до згасання сили і/або згуртованості, а ще менше шансів на це у разі національної держави. Вважають, що до певного часу ХІХ ст. національна (або етнічна) держава була панівною формою політичної організації, але поступово втратила панівне становище об'єднаної сили після втрати більшості функцій, надто після Другої світової війни. За основний показник могутності й згуртованості у більшості випадків беруть наявність повної незалежності чи, принаймні, високого ступеня автономності в питаннях проведення зовнішньої політики. По суті, небагато національних держав за останні два сторіччя могли користуватися необмеженою незалежністю; держави були пов'язані різноманітними договорами й угодами, а їхня здатність до ефективних змін загалом була обмежена нерозвинутими технологіями й наявними комунікаціями».

Е. СМІТ

«Цілком слушно, що національна держава чимало втратила зі своїх колишніх економічних функцій і кожен усвідомлює, що з появою ядерного, хімічного й біологічного озброєння свобода, яку можна забезпечити військовими методами, значно обмежилась. Величезне зростання грошових і торгових ринків, транснаціональних компаній з бюджетами, персоналом, інвестиціями й технічним досвідом, що значно перевершують можливості менших країн, а також утворення величезних політичних та військових блоків і багатонаціональних владних структур, безумовно розмило економічну автономію й право використання військової сили навіть наймогутнішими державами. Однак ступінь такого розмивання годі оцінити, зважаючи на обмеження у використанні економічної та військової могутності національними державами за попередніх часів. У всякому разі, це ком-

пенсувалось набуттям національними державами нових функцій заради національної самобутності й добробуту свого населення».

Е. СМІТ

«...Навіть з поверхової обсервації нашого національного життя конечно доходитьсЯ до висновку, що є в душі українця глибока і сильна воля мати свою державу, так попри ту волю знайдеться, може, рівносильна і глибока воля, щоби та держава була конечно такою, якою її хоче мати партія чи кліка, чи група, чи навіть одиниця. Бо як же пояснити те фатальне ділення межи собою, ті спори, роздори, сварні, ту партійність, яка нищить кожну партійну справу? Чи перевагу візьмуть елементи позитивні, чи негативні? Нетерпимість супроти «інакомислячих» гетеродоксів, поняття ортодоксії як ненависті, як спротиву буває у нас, на жаль, таким частим феноменом, що можна було поважно побоюватись за майбутнє України».

А. ШЕПТИЦЬКИЙ

«Так було і з нашими провансальцями. Для них нація — це механічна сума одиниць; як така, вона не мала своїх осібних збірних, надособистих цілей, отже не потрібно було й органу, суб'єкту тих осібних цілей нації назовні,— власної держави».

Д. ДОНЦОВ

«Драгоманів проповідував махновську ідеологію «розбавляти всяку державну силу»... Ця спілка повинна бути «без попів і панів», «без начальства», бо «без начальства — ідеал маси», а маса, особливо темна — бог соціалістів і радикалів».

Д. ДОНЦОВ

«...завжди був і єсть прихильником політичної автономії українців у формі автономії земської: громад, повітів і країн, в котрій... найліпше може виявитися автономія національна».

М. ДРАГОМАНОВ

«Українцям, замість того, щоб рватись заложити свою державу... ліпше старатись розбавляти всіляку державну си-

лу і прямувати до волі краювої і громадської, вкупі з усіма іншими краями і громадами.

Найвідповіднішим буде, коли боротьбу ту, напр., ми, українці, будем вести на ґрунті не національним, а державно-адміністраційним, себто висуваючи на перший план потреби автономії місцевої і крайової, автономії громад, повітів і провінцій».

М. ДРАГОМАНОВ

«Українці таки осібна порода й навіть самі це добре знають — вони не люблять і панування над собою чужих держав, та тільки не мають думки про свою державу. Це не буде дивне, коли згадаємо, що про свою державу думають в усякій породі найбільш письменні й найбагатші люди, — котрим дістається до рук уряд в їх стороні, як вони виженуть чужинців, — а мужики майже скрізь до таких справ байдужіші: їм і чужий уряд допіка не так, як чужий, а так як начальство, панство та багатирство взагалі, котре застається звичайно і в своїх рідних державах. ...Освічені люди на Україні перестали бути українцями».

М. ДРАГОМАНОВ

«Національність сама по собі одно, а державна єднота національності — друге».

М. ДРАГОМАНОВ

«Безперечно, українці багато стратили через те, що в ті часи, коли більша частина інших пород людських в Європі складали свої держави, їм не довелось того зробити. Як там не єсть, а своя держава, чи по волі, чи по неволі зложена, була й досі ще єсть для людей спілкою задля оборони себе од чужих і задля впорядкування своїх справ на своїй землі по своїй волі».

М. ДРАГОМАНОВ

«Недержавність — так зветься наша хвороба. Ця хвороба зовсім инша ніж — подібна до неї по своїм зовнішнім ознакам — поневоленість. Ми — всі мешканці України — не єсть громадянством поневолені; ми — громадянство недержав-

не. Це значить, що ми держави, як реального втілення нашої окремішності, не маємо не тому, що ми всі хочемо її мати, але нам якась зовнішня чужоземна сила в цьому заважає. Держави ми не маємо тому, що ми не уміємо собі в собі хотіння своєї власної держави розвинути, його в цілیم нашім громадянстві розбудити і це хотіння, відповідним методом її організації, своїми власними місцевими силами здійснити».

В. ЛИПІНСЬКИЙ

«Південноруський народ внаслідок особливостей етнографічного складу свого характеру не був здатний створити незалежну державу. Для того, щоб створити державу, народ повинен володіти значною часткою самообладання, уміти утримуватися шохвилини від дій, спричинених впливом безпосередніх вражень для майбутніх спільних вигод; повинен вміти пожертвувати частиною, часом доволі значною, особистої волі і особистих побажань на користь влади, яка покликана до організації суспільства і керівництва державними цілями».

В. АНТОНОВИЧ

«Несприятливі історичні умови були причиною, чому в минулому в нас не склалися такого яскравого, кристального поняття нашої національності, як це мало місце у багатьох інших, у сприятливіші умови поставлених народів; проте ми бачили, що в ті моменти, коли народне життя мало змогу самовизначатися, не бракувало прагнень до політичного, державного життя,— і що важливіше,— не бракує і здібностей до такого життя, експромтом витворюючих і засоби, і форми для нього».

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

«Держава завжди була, єсть і буде на Україні. Але тільки в деяких коротких історичних добах держава на Україні приймала за свою ідеологію національну ідеологію місцевого громадянства, одмежовувалась територіально од інших держав і в той спосіб ставала Державою Українською. Центр державної влади не лежав на українській території. Серед людей, які творили на Україні державу, не було українського патріотизму, тобто свідомости своєї української території».

В. ЛИПІНСЬКИЙ

«Недержавна нація не має повної спільноти життя, не є повнотою зорганізованою цілістю, не виявляє ясно своєї волі, хіба тільки свої змагання, не творить історії, тільки її більше або менше активно переживає. В бездержавній нації існують тільки певні центри волі... Тільки в межах цих центрів існує організована, активно чинна воля. Ця воля охоплює цілу націю щойно тоді, коли увесь народ буде політично зорганізований і державою охоплений, коли нація зорганізується в державу».

Л. ЦІГЛЕР

«Народи зрозуміли, що конституція гарна тільки для того народу, котрий складає окрему національну державу, і що для нації завойованої конституція, надана нацією-паном, є тільки переміна кайданів, а кайдани — однаково кайдани».

М. МІХНОВСЬКИЙ

«Отже, бачимо, що історія українського права дає нам підстави і до уяскравлення собі не тільки взаємовідносин моральних, але й суспільних, дає нам прототип ієрархії груп української раси. Ця ієрархія — це, властиво, вираз цілого характеру раси. Сполучені в ній групи-інституції, родини-асоціації, цехи й родини. Всі ці українські групи, витворені тисячоліттями, мають у власній крові сучасні українці. Вони, ці групи, були цілий час від Києва першого тисячоліття до теперішнього часу. Це є запорукою постійного відродження української державности, як довго існує українська раса. Це стала і конечна функція раси — своя форма державности».

Ю. ЛИПА

«Така форма соціальности як держава, це вислід органічної творчости, могутнього вияву духових сил назовні»... Адже нація — це та спільнота, яка є «формою людини, її проєктів, її твором», є «метою, за яку борються одиниці».

Ю. ВАССИЯН

«9. Умовою, що забезпечує нації тривалу активну участь у світовому середовищі, є найбільш пристосована до всебіч-

них інтересів національного життя політична організація, якою є суверенна держава.

10. Держава є зовнішньою формою такої взаємочинності всіх діючих сил нації, яка відповідає основним її якостям і в той спосіб уможливує нормальний її розвиток у всіх можливих виявленнях; держава — це стан кожночасної окресленості нації формою організаційного співвідношення сил, замкнених в органічну цілість — систему, відмежовану назверх, як самостійна збірна одиниця.

11. Через державу стає нація повним членом світової історії, бо щопиш у державній формі свого життя вона посідає всі внутрішні і зовнішні ознаки історичного підмету.

12. Державна форма життя найвимовніше потверджує конкретне узмістовлення чинного характеру національної ідеї, а тому першим природним стремлінням нації є прикрити межі своєї державної виконності з цілим краєвидом свого етнічного розпросторення, щоб таким чином державно оформити цілий свій фізичний організм — цю найважливішу елементарну підставу своєї будучності.

13. Для Української Нації в стані її політичного поневолення начальним постулятом є створення політично-правної організації, означеної Українська Самостійна Соборна Держава.

14. Для створення, закріплення і розвитку держави необхідна є засаднича умова: щоб держава була висловом національної істоти у спосіб найбільш творчої видайності всіх складових органів нації, отже виявляла систему організованої їх взаємочинності на засаді інтегралізму суспільних сил з їх правами і обов'язками, відповідно до їх значення в цілості національного життя.

15. Український націоналізм висновує для себе з провідних засад державної організації практичні завдання, підготовчі для здійснення державного ідеалу соборними зусиллями українців-державників, зорганізованих на принципах: чинного ідеалізму, моральної своєзаконності та індивідуального почину».

*ПОСТАНОВИ ПЕРШОГО КОНГРЕСУ
УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ, 1929*

«Організація Українських Націоналістів бореться за Українську Самостійну Соборну Державу і за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній, самостійній державі. Знищення національного поневолення та експлуатації

нації нацією, система вільних народів у власних самостійних державах — це єдине, що дасть справедливу розв'язку національного і соціального питання в цілому світі».

З ПОСТАНОВ ІІІ НАДЗВИЧАЙНОГО ЗБОРУ ОУН, 1943

«Їх ідеї, науку і досвід зобов'язана використати Українська Нація в процесі своєї державницької розбудови. В застосованні цих вартостей до нашого національного budouчого полягає одне з завдань українського націоналізму. Проте український націоналізм не обмежує свою творчість механічним копіюванням чужих зразків. Будуча Українська Держава не буде ні фашистівською, ні націонал-соціалістичною, ні «примо-де-ріверівською»...»

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Найвищою формою життя й єдиним гарантом розвитку нації є національна держава. Найвищою цінністю для українця є українська нація. Звідси вихідною й остаточною метою всіх змагань і кожної дії українця мусять бути сила, добро і ріст української нації».

Я. СТЕЦЬКО

«Держава являє собою тверду форму національної ідеї, зовнішньою стороною національної єдності, зв'язаною з народом безупинно повторюваними індивідуальними актами волі, з яких емпірично складається національна воля».

Л. РЕБЕТ

«Центр тяжіння нації міститься в суб'єктивному і внутрішньому, скільки б нація не об'єктивувалася. Держава, не дивлячись на всі психологічні, головно вольові, свої підстави, зв'язана вирішально із зовнішніми формами і фактами. Нація — це передусім стихія, держава — організація. Держава як організація ніколи не вичерпує змісту нації, що являє собою стихію. Вона не може бути ні готовою, викінченою, закостенілою, ні адміністративним наказом забороненою чи розв'язаною... Різниця між волею нації і держави в тому, що воля нації як такої це стихійне змагання, воля держави — організоване діло».

Л. РЕБЕТ

«Держава понад партії. Нація понад класи».

С. ПЕТЛЮРА

«Не внутрішня боротьба часткових інтересів, тільки солідарні, узгіднені зусилля цілого суспільства, спрямовані на забезпечення сили й ладу держави, можуть гарантувати в лоні нації всім її прошарованням внутрішній мир, охорону, працю, законність, соціальну справедливість і розвиток. Це конструктивне завдання націоналізм означає в гаслі: «Держава вище кляс і партій!».

М. СЦИБОРСЬКИЙ

«Державна організація має узгіднити взаємочинність усіх сил нації та уможливити їм свобідний розвиток. Вона — в розумінні українського націоналізму — має відображувати в собі співвідношення окремих національно-суспільних складників, об'єднувати їх в оту суцільність і охороняти їх назовні силою й правом своєї суверенності (незалежності). Факт існування нації не конче зумовлюється її державною незалежністю (бувають і недержавні нації; з таких наразі є й Українська Нація), проте тільки через власну державу нація стає творчим чинником історії й повноправним господарем своєї власної долі. Без нього нація завжди й неминуче стає предметом поневолення й визиску інших державних націй.

Тільки державне існування нації вповні здійснює і посилює чинний характер самої національної ідеї. Тому основне завдання нації полягає в поширенні її державних меж насамперед на цілий, пов'язаний із нею, етнографічний простір».

М. СЦИБОРСЬКИЙ

«Націоналізм вчить, що коли нація уявляє собою підставу людської спільноти й джерело її духової та матеріальної творчости, то держава — це життєве здійснення нації, це засіб, що забезпечує, удосконалює й збагачує її існування, як рівно ж означає її історичну роль між іншими націями. В націоналістичному світогляді нація й держава виступають як одноціла та найвища в її ідейній і реальній вартості мета, що означається поняттям державної нації. Для націоналізму держава не є відірваною від життя й людей самоціллю. Натомість вона стає, поруч із нацією, найвищою ціллю, що їй

націоналізм підпорядковує всі інші цілі та інтереси: класові, партійні, групові й особисті».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Здорова й альтруїстична супроти власної нації, ідеологія українського націоналізму не може погодитися на трактування держави лише за технічний середник задоволення громадських і особистих інтересів. Держава — це не крамничка, що до неї ходять тільки «за потребою»... Стоячи на службі національно-громадських інтересів, допомагаючи в їх здійсненню цілому суспільству й поодиноким громадянам — держава водночас має свій власний, незалежний зміст і характер, впливаючий із зверхності її мети та загальності її значіння... Державна — це не лише організована доцільність; це насамперед святе святих нації, що зобов'язує кожного громадянина до служіння, жертв і високих духових поривів».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Український націоналізм хоче спричинитися до створення потужної й великої держави, що в стані була б кожночною — через свою внутрішню скріпленість і зовнішню активність — найкраще здійснювати завдання Української Нації та захищати її інтереси перед іншими націями».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Держава у розумінні націоналізму є найвищою органічною формою і політичною організацією життя нації для всестороннього розвитку всіх її сил. Бо тільки власна, самостійна держава забезпечує народові свободний розвиток у нутрі, а силу назовні. Як довго будуть на землі існувати люди, так довго будуть існувати нації, держави і боротьба між ними. Бо тільки сильні державні народи мають значення. Тому поневоленому українському народові треба якнайбільше плекати національну відрубність і внутрішню спайність, державницьку думку й силу».

М. ОРЛИК

«Кожна нація викристалізовується у відповідних історичних, геополітичних, господарських і суспільно-політичних

умовах. Кожна нація обирає для себе таку форму суспільного устрою, яка найбільше відповідає її духові.

Національна держава є вищою формою суспільного існування людей. Її головними функціями є захист національних інтересів, сприяння національному розвитку та національна солідарність».

О. ЧЕШКОВ

«Встановити довір'я між національною державою і нацією».

С. ГОРОДНІКОВ

«Марксистські рухи й держави мали тенденцію ставати національними не тільки формально, але й по суті, тобто націоналістичними. Ніщо не вказує на призупинення цієї тенденції».

Е. ХОБСБАУМ, 1977

«Коли є держава, то неминуче є й панування, а значить і рабство; держава без рабства ... немислима, ось чому ми воюємо держави».

І. БАКУНІН

«Держави за етнонаціональною ознакою звичайно поділяють на надетнічні (донаціональні), національні та багатонаціональні. Є серйозні підстави, щоб відрізнити багатоетнічну національну державу (з тим чи іншим ступенем багатоетнічності) від багатонаціональної. Адже в першому випадку йдеться про наявність у межах держави певних етнічних груп, а в другому — етнічних націй. Поділ націй на етнічні («культурні») і політичні («державні»), введений на початку ХХ ст. у науковий обіг Фрідріхом Майнеке, не можна недооцінювати».

В. ЛІСОВИЙ

«Постулати нації й держави відносяться один до одного як квадрат до кола: квадратура кола ніким не знайдена. Так само ніколи не буде знайдена чудодійна формула, що усуне тертя між державою і націями».

К. РЕННЕР (ШПРИНГЕР)

2. Влада

1. Кожна людина нехай кориться владі вищій: нема бо влади, що не була б від Бога; і ті, існуючі влади, установлені Богом.

2. Тим то, хто противиться владі, противиться Божому велінню, а ті, що противляться, самі на себе суд стягають.

Послання апостола ПАВЛА до римлян. 13:1-2

«Смертна душа ... не може по своїй природі, якщо вона молода і безвідповідальна, винести найвищої серед людей влади; розум її переповнюється переважною недугою нерозумності...»

ПЛАТОН

«Потрібен такий державний устрій, при якому один громадянин може не боятися іншого».

МОНТЕСК'Є

«Панувати — це дати людям заняття, поставити їх на своє місце, у своє призначення; покласти край їхнім химерам, які ведуть до байдкування, пустого життя та відчаю».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Керувати людьми можна тільки двома важелями — або засобами страху, або через інтереси».

НАПОЛЕОН I

«Від часів повалення Римської імперії і аж до занепаду французької монархії — завжди тій правлячій верстві, яка не вмiла або не могла примінити силу, відбиралася влада іншою верствою, яка вмiла і могла ту силу використати. Людовiк XVI впав через те, що не хотiв, не вмiв або не мiг послужитися силою; а перемогли його революцiонери тому, що хотiли, вмiли і могли послужитися силою».

В. ПАРЕТТО

«Нехай думають як хочуть, лише підкоряються.
...Думають по-різному, підкоряються однаково».

ФРІДРІХ II

«Крайні націоналісти почуваються упослідженими, якщо їхній національній державі не вдається зібрати у своїх межах всіх представників певної нації і якщо вона толерує присутність значної кількості представників інших груп на своїй території, особливо якщо ті перебувають на важливих позиціях в суспільстві.

У цьому полягає головна ідея націоналізму...

Простіше — чужинці не можуть правити нами! Цю вимогу, безперечно, містить саме визначення націоналізму, однак варто наголосити, що саме цей елемент викликає найпотужніші почуття...

Найбільша турбота націоналістів — не допустити чужинців до головних посад у *державі*, тому центральна проблема націоналізму не може виникнути там, де нема держави і відповідних посад. Отже, слід мати на увазі, що головне питання націоналізму постає лише у світі, в якому державу сприймають як даність, і воно *не стосується людства в цілому*».

Е. ГЕЛНЕР

«До тієї міри, як націоналізм знаходить ґрунт всередині народу, він підходить до цього неминучого питання влади. Прагнучи здобути та використовувати владу задля народу, зусилля націоналістів можуть перетворити народ на національність».

К. ДОЙЧ

«У вік націоналізму *національність* — це народ, що змушений винаходить засоби ефективного контролю над поведінкою своїх членів. Це народ, що намагається озброїтися владою, деяким апаратом примусу, сильним настільки, щоб пошанування команд з достатньою ймовірністю могло сприяти поширенню звичок їх добровільного виконання. Внаслідок взаємодії звичок добровільного виконання з ймовірним застосуванням примусу така влада може здійснюватися шляхом неформальних соціальних установ, тиску колективної думки та престижу національних символів».

К. ДОЙЧ

«Коли національність додає цю примусову силу до попередньої згуртованості та відданості груповим символам, вона часто починає вважати себе нацією і такою її сприймають також інші...

...якщо їхні націоналістичні члени досягають успіху і стара або нова державна організація опиняється у їх розпорядженні, тоді нація стає суверенною і з'являється національна держава».

К. ДОЙЧ

«З трьох чинників, з яких складається дозріла політична нація, з території (землі), людності і влади, для нього, як і для всіх соціалістів, демократів і радикалів, найменш важливим був чинник останній — влада. Їм все одно було, в чиїх руках знаходиться влада над двома іншими чинниками. Їх гаслом було не «земля і влада», а — «земля і воля»».

Д. ДОНЦОВ (про українських «провансальців»)

«В ще більш чистім вигляді (ніж у насолоді ризиком і в героїзмі) виявляється воля до влади в нічим не прикрашенім, голім устремлінні до неї, в жадобі панування».

Д. ДОНЦОВ

«Спершу — держава, як воля від чогось, спокійний добробут, щастя всіх, земля і воля, лиш з іншим класовим змістом (щастя «степовиків», щастя «городовиків»), без уваги на те, хто цією державою володіє».

Д. ДОНЦОВ (про провансальців)

«Вони не мають влади і живуть в ворожнечі між собою».

МАВРИКІЙ, VI ст., про праукраїнські племена

«Земля наша велика і плідна, а порядку у ній немає, приходьте княжити і володіти нами».

ПОВІСТЬ МИНУЛИХ ЛІТ

«...княжі усобиці і самоослаблення княжо-варязької держави на Україні за часів київських, завдяки хиткості і слабості

верховної влади, яка не могла знайти собі підпори в місцевій українській анархічній верстві і кипіла та розкладалась в котлі української анархії. Боярська сваволя в державі Галицько-Волинській по тій же самій причині і з такими самими наслідками. Магнатські і шляхетські бійки та наїзди на Україну за часів безвладної і свобідної «Річпосполитої» польської... Самовирізання Хмельничан, цвіту козацької України, завдяки знищенню верховної влади, поваленої ними самими разом з династичними і монархічними плянами Великого Богдана».

В. ЛИПІНСЬКИЙ

«Кожної хвилини може дружинник князя покинути й перейти до іншого, хоч би і його ворога, не підпадаючи ніякій карі. Це був кардинальний принцип староруського устрою».

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

«...демократично-республіканські історики та політики лають... за те, що він знищив Київ. Але вони не кажуть, що Київ був гніздом *анархії* серед тодішньої руської провідної верстви і що Андрій Боголюбський тому поклав *основи могутности* держави московської, що *зміцнив князівську владу*, оперши її виключно на *дисципліновану північноруську*, а не *анархічну південноруську* частину цієї верстви». Іншими словами, корінь нашого лиха в *надмірнім обособленню та індивідуалізмі одиниць*. Українські люди, не зв'язані між собою ні в просторі (сполученнями органічними), ні в часі (спільно усвідомленою традицією), посідають сталу тенденцію до диференціяції (поділу) при великій нездатності до інтеграції (сполучення)».

В. ЛИПІНСЬКИЙ

«України без влади і без підвладних!»

ПОЛІТИЧНЕ ГАСЛО у 1918-20 роках

«...нова українська історіографія ... жадібно ловила прояви народної активності і зокрема з особливою увагою спинялася на таких виступах народних мас, які скеровувалися проти держави, а саме: конфлікти віча з князями в XI—XII віках, опозиція Запоріжжя гетьманському режимові

в XVII і XVIII вв. ..., все се було улюбленою темою української історіографії, популярної літератури, белетристики, театру тощо».

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

«Ми бачимо, що ті народи, які у себе утворили впорядковане духовенство (наприклад: іудеї), живуть, не дивлячись на всі неприхильні, руйнуючі умови. Я певний, що якби Богдан Хмельницький, замість того, щоб проливати річки крові, нищити стільки народу, як і інші українські проводирі, які шукали допомоги усюди, навіть у татар,— звернулися до східних патріархів з проханням дати Україні самостійну, незалежну церкву,— якби вона утворила духовенство таке, котре б провело народню мову в казання, до школи, до церковних одправ, і таким робом мову народню було висвячено, то я переконаний глибоко, що українському народові не було б рації лякатися за те, що вона зникне з лиця землі як національна святість».

М. КОСТОМАРОВ

«Паліть універсали, топчіть декрети, проклинайте закони й канцлерський сказ — воля! єдиний хай буде наказ!»

П. ТИЧИНА

«Найважливішим для поневоленої нації є плекання культу зброї. А друге — культу влади».

Я. СТЕЦЬКО

«Волі не дають — її треба здобути, влади не дарують — її треба забрати силою у ворога».

Я. СТЕЦЬКО

а. Московська влада

«Свобода матиме на московський народ вплив міцного вина на людину, що не звикла пити. Коли б якийсь новий Пугачов з університетською освітою став на чолі незадоволених москвинів, то ... мені бракує слів висловити вам те,

що настало б. Мою пам'ять пошанують європейці тоді, коли ті північні дикуни заволодіють Європою».

НАПОЛЕОН

«Імперська влада монголів опиралася переважно на мілітарну силу. Монголи здійснювали свої завоювання завдяки блискучому й нещадному застосуванню досконалішої воєнної тактики, яка поєднувала визначне вміння швидко переміщувати війська з їх своєчасною концентрацією. Але їхнє правління не створило якоїсь організованої економічної або фінансової системи, а їхній авторитет не був наслідком насаджуваного почуття культурної вищості. Монгольських правителів було надто мало в кількісному відношенні, щоб вони могли являти собою самовідтворюваний панівний клас, і в будь-якому випадку відсутність чітко усвідомлюваного відчуття культурної чи навіть етнічної вищості позбавила імперську еліту необхідного суб'єктивного почуття впевненості».

3. БЖЕЗІНСЬКИЙ

«Ми, москвини, віримо в державу, як у Бога, і тому вважаємо великим злочином сумніватися у праві держави робити все, що вона захоче».

В. СОЛОВЙОВ

«Правління в них чисто тиранське, всі кроки царя розраховані на те, щоби були корисні лише для одного царя, а крім того, найбільш безоглядним і варварським способом».

ДЖ. ФЛЕТЧЕР, 1591

«Дня 27 жовтня цар наказав своїм вельможам і полковникам, що кожен з них мусить власноручно відрубати кілька голів стрільцям. Сам цар, сидячи у кріслі, дивився сухими очима на всю цю таку жакливу трагедію і забиття стількох людей, обурюючись лише тим, що багато з бояр приступали до цих незвичних обов'язків з дрожачими руками... Було тоді страчено 330 стрільців».

Й. Г. КОРБА, 1698

«Всі народи ненавидять рабство та деспотію. Москвини ж люблять деспотію, а рабську покору вважають за велику чесноту. Деінде Івана IV вважали б потворою, що її виригнуло пекло, і огида до нього жила б у наступних поколіннях. Москвини, навпаки, люблять і поважають Івана IV. Коли він помер, то вся нація його оплакувала. Покора москвинів своїм царям — це справді релігійний культ, незнаний європейським народам. Знаний хіба азійським. Москвини мають свого царя справді за земного, непомильного бога і тому не коритися йому вважають за великий, неспокутний гріх. Вони плазують біля його ніг і благають його берегти те, що кожний європейський народ ненавидить — це деспотію і рабство. Вони з сльозами захоплення та любові запрягаються коритися деспотові без найменшого вагання. Присягають усі стани: вельможі і жебраки. Благають царя правити «твердо», тобто деспотично, бо передчувають, що лише деспот може загнудати московський дикий, жорстокий народ, що лише деспот може втримати лад і не допустити до розвалу імперії... Справді, москвини люблять рабство більше, ніж інші народи свободи. Не те що волю, свободу, але навіть звичайну лагідність вважають москвини за небезпечну, руйнівну для ладу слабкість. Жорстокість вважають за необхідну силу. Обеззброює москвина лише страх. Страх та користь є єдиними спонуками всієї діяльності всіх москвинів. У Московщині нема середини між деспотом і рабом. Як не дивно, москвин є раб і деспот водночас. Мене жахає не катівська жорстокість московських царів та можновладців, але жахає незрозуміла європейцям тиха покора жертв тієї жорстокості, готовність їх умерти без слова протесту. Коріння цієї покори лежать у непохитній вірі москвина, що сам Бог дав владу цареві, і тому цар завжди справедливий... Московський уряд вигубив тих, хто наважився нарікати на урядову сваволю. Але водночас той же уряд вихваляє свою справедливість, свою турботу про добробут людей... У московській поліційній державі протиріччя між доконаними, жахливими вбивствами, катівським знущанням, безправ'ям тощо і офіційно проголошеними, прекрасними, високими словами — далеко підліше, ніж у африканських людоджерів, бо ті принаймні не виголошують гарних слів... Веселість москвинів виглядає гірше за смуток. У москвинів назвні — пиха, а всередині — рабство. Це я бачив у кожного москвина. Взагалі зовнішність москвина є найоблудніша за будь-чюю.

Тому-то москвин уважає своїм найгіршим ворогом того, хто стягне з нього зовнішню личину. В Московщині щирість мають за божевілля. Слушно! Бо ж усе московське життя, у всіх царинах — це суцільна змова проти правди».

А. де КЮСТІН

«Московська держава зародилася у принизливих умовах монгольського рабства і являє собою типовий приклад східного деспотизму».

К. МАРКС

«Московська держава виникла завдяки татарському ігу. Руський цар став спадкоємцем монгольського хана. Скинення татарського іга полягало в заміні татарського хана православним царем і в перенесенні ханської ставки в Москву. Навіть персонально значний відсоток бояр та інших служивих людей московського царя становили представники татарської знаті».

М. ТРУБЕЦЬКОЇ

«В самій московській землі вводять татарські порядки в управлінні, суді, збиранні данини. Не іззовні, а зсередини татарська стихія оволодіває душею Русі, просочується у плоть і кров. У XV ст. тисячі хрещених і нехрещених татар ішли на службу до московського князя, вливаючись у ряди служивих людей, майбутнього дворянства, заражаючи його східними поняттями та степовим побутом. Саме збирання земель відбувалося східними методами. Знімався весь верхній пласт людності і вивозився до Москви, замінюючись прийшлими та служивими людьми. Без винятку викорчувалися всі місцеві особливості та традиції».

Г. ФЕДОТОВ

«Слов'янофільська філософія російської історії не пояснює загадки перетворення Росії на величезну імперію в світі або пояснює надто спрощено. Найбільшим корінним гріхом слов'янофільства було те, що природньо-історичні риси російської стихії вони прийняли за християнські добродетності».

М. БЕРДЯЄВ

«У XVII ст. донос у Московщині поширився на всі стани, на родину, на церкву. Доносили бояри і жебраки, священники і ченці, виказували батьків діти, чоловіків жінки. Було багато донощиків, що зробили донос ремеслом і лише з нього жили. Вони пролазили на весілля і похорони, на учти і в приватне життя, підслуховували і доносили. Багато тисяч невинних людей вигубив уряд на брехливий донос, бо виказникам добре платив».

М. АРЦИБАШЕВ

«У Московщині існує закон, за яким половину майна злочинця одержує той, хто виказав владі того злочинця. Ніяких свідчень, крім доносу, не вимагається. За брехливий донос не карається. Охочих одержати половину маєтку жертви ніколи не бракувало. Коли ж нема злочину, то його вигадують. Ув'язнюють невинну людину, катують її у в'язниці і за ціну звільнення вимагають, щоб та людина посвідчила проти небажаної урядові особи. Москвини охоче це роблять, бо здатність брехати у них у крові, а про сумління вони не мають жодного уявлення. Навіть за малі гроші москвин складе кривоприсягу».

Г. ФЛЕТЧЕР

«Дякую Тобі, Боже, що ми знову у Країні Козаків. Два роки, що ми прожили в Московщині, наші уста були замкнені на колодку, наш розум у в'язниці. У тій країні ніхто не може почувати себе бодай трішечки вільним. Ми там забули, що таке радість та сміх. За кожним нашим кроком слідували москвини».

П. АЛЕПСЬКИЙ, 1656

«Самодури дуже любили наводити всюди порядок. Так що там, де колись росло жито,— залишився лише порядок, де ходила всіляка худоба — лишився лише порядок, де росли колись гаї — лишився лише порядок».

М. САЛТИКОВ-ЩЕДРІН

«Росія — найбільш бездержавна, найбільш анархічна країна в світі. Ї російський народ — найбільш аполітичний на-

род, який ніколи не вмів облаштовувати свою землю. Всі по-справжньому руські, національні наші письменники, мислителі, публіцисти — всі були бездержавниками, своєрідними анархістами. Анархізм — явище руського духу, він по-різному був присутнім і нашим крайнім лівим, і нашим крайнім правим. Слов'янофіли і Достоевський — такі ж по суті анархісти, як і Михайло Бакунін чи Кропоткін».

М. БЕРДЯЄВ

«Росія — найбільш державна і найбільш бюрократична країна у світі; все в Росії перетворюється у знаряддя політики. Руський народ створив препогутню у світі державу, величезну імперію. З Івана Калити послідовно і вперто збиралась Росія і досягнула розмірів, які вражають уяву всіх народів світу. Сили народу, про який небезпідставно думають, що він спрямований до внутрішнього духовного життя, віддаються колосу державності, який перетворює все у своє знаряддя».

М. БЕРДЯЄВ

«Всю московську державність і культуру, від Рюрика починаючи, творили немосквини. Вся наша московська історія — це ж суцільне «закликання варягів». А ми, москвини, знаємо лише руйнувати».

А. САЛТИКОВ

«Безсилля при силі, бідність при величезних засобах, безмисліє поруч з природнім розумом, тупість поруч з природньою кмітливістю, приниження і ганьба людської гідності поруч з християнською релігією: ось перше, що кидається в очі при погляді на суспільний і сімейний побут Росії до Петра Великого».

В. БЄЛІНСЬКИЙ

«Варвар Петро був більш національним, ніж все бородате і розцяцьковане минуле».

Л. ТРОЦЬКИЙ

«В Росії шляхтичем є той, на кого я звертаю увагу, і лише так довго, як я мою увагу на нього звертаю».

ПЕТРО І

«...мусимо визнати, що наше громадське життя є дуже сумне. Брак громадського, критичного осуду, байдужість до всякого обов'язку, до справедливості, до правди. Цинічне презирство до людської гідності, до нової думки — все це викликає розпуку. Ї мав же я нещастя народитися в Московщині».

О. ПУШКІН

«...опускалися руки, і ми зупинялися, переповнені жахом і печаллю, перед потворним, капризним сфінксом російського розвитку».

О. ГЕРЦЕН

«Російський народ не може створити серединного гуманістичного царства, він не хоче правової держави в європейському значенні цього слова... Він хоче або царства Божого, братства у Христі, або товариства у антихристі, царства князя світу цього. В російському народі завжди була виключна, невідома народам Заходу відреченість... Народи Заходу добродійностями своїми приковані до земного життя і земних благ. Російський же народ добродійностями своїми відречений від землі і повернений до неба».

М. БЕРДЯЄВ

«Комунізм насправді був замаскованою версією у знищенні духовних підвалин та національної унікальності російського життя, у пропаганді матеріалістичної системи координат, в якій фактично живуть Європа й Америка...

Наше завдання — створити цілком нову культуру, нашу власну культуру, яка не буде схожою на європейську цивілізацію... Коли Росія перестане бути викривленим віддзеркаленням європейської цивілізації... коли вона знову стане сама собою: Росією-Євразією, свідомим спадкоємцем та носієм великої спадщини Чингісхана».

М. ТРУБЕЦЬКОЇ

б. Російський націонал комунізм

«Я чекаю на книжку, що перекладе московський «марксизм» мовою московської історії. Бо ж його сила в московському, а не комуністичному змісті».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Не на ґрунті суворої республіки має шанси прижитися європейський соціалізм. Оскільки він є останнім вираженням тиранії держави, він може процвітати тільки у старих расах, котрі підпорядковувались протягом віків режимові, який забрав у них всяку здатність керувати самим собою».

Г. ЛЕ БОН

«А скільки облич блідих, вилицюватих, з різуче асиметричними рисами серед цих червоноармійців і взагалі серед руських простолюдинів,— скільки їх, цих атавістичних особин, круто замішаних на монгольському атавізмі! Весь, Муром, Чудь білоокая... І якраз саме з них, з цих самих русичів, з давнини славних своєю антисоціальною, котрі дали світові «удатних розбійничків», стільки бродяг, бігунів, а потім хитровців, босяків, якраз з них вербували ми красу, гордість і надію руської соціальної революції. Чому ж дивуватися на результати?»

І. БУНІН

«Світогляд російської людини спростився до крайності й навіть порівняно з середньовіччям москвин примітивний. Він не розмірковує, він приймає на віру кілька догматів, на яких тримається його моральне і суспільне життя... Нова радянська людина не стільки виліплена в марксистській школі, скільки вилізла на світ божий із Московського царства».

Г. ФЕДотов

«Ми часто говоримо про націоналізацію російської революції. Але що це значить? Це означає, що в ній переміг не Ленін і не Бакунін, які боролися поміж собою у перші роки, а Іван Грозний. Сталін і є його переклад на сучасність».

Г. ФЕДотов

«Під тиском життя і під тиском московського народу мінялися погляди наших більшовицьких вождів. Ї ми побачили, що радянська влада не лише відновила неподільність імперії та захистила життєві потреби Московщини, а й узагалі є владою національною, московською. Владою, що її створив московський народ для своїх потреб і за своєю допомогою».

С. ДМИТРИЄВСЬКИЙ

«В реальній історії радянського суспільства дуже рано розпочався процес проникнення традиційних, корінних ідей руської національної самосвідомості в практику та ідеологію правлячої партії. ...все наполегливіше і послідовніше у своїй практиці починає керуватися ідеєю національною. ...радянська влада, зберігаючи інтернаціоналістичне маскування, реально займалась зміцненням руської держави. ...Всупереч інтернаціоналістичним деклараціям, революція в Росії залишилась національною справою. ...перевернута революцією Росія будувала свою народну державу».

М. МЕЄРСОН-АКСЬОНОВ

«Так! Ми, москвини, несемо всю відповідальність за більшовизм. Ми самі покликали його до життя. Він зродився на нашій московській землі. Він є щиро московське національне явище і то дуже старого походження. Споконвічний, престарий, він сидить усередині кожного з нас, москвинів. Тому він приніс перемогу В. Леніну в 1917 році і підтримує радянську владу досі. В. Ленін лише використав реально цей наш рідненький більшовизм у кожному з нас. Більшовизм — це остаточне, історично логічне завершення будови московської державності. Завершення психічне і логічне».

О. САЛТИКОВ

«До більшовицької партії вступили, щоправда, і немосквини, але їх було значно менше, ніж москвинів. Казати, що більшовизм ніби не має нічого спільного з московським народом — це казати неправду. Більшовики захопили державну владу в Московщині дуже легко, без ніякого спротиву, але в усіх немосковських окраїнах вибухла запекла війна проти більшовизму і більшовиків. Отже, було щось таке в

духовності москвинів, що захоплювалося більшовизмом. Грунт більшовизму в Московщині підготували: історичне, фізичне і духовне рабство, община і самодержавство царів. Московський більшовизм є природним витвором історичного життя московського народу. Витвором щиро московським, національним. А накидає Московщина світові комунізм, керуючись лише своїми державними інтересами».

Г. ФЕДОТОВ

«Основа більшовизму є суто московська національна. Ленін та Сталін розбудували ту основу на столітніх традиціях деспотичного самодержавства московських царів. Радянська політика — це шлюб старого московського імперіалізму з молодою комуністичною ідеологією. А фактично більшовизм цілковито тотожний з московізмом».

В. БЕДЕЛ-СМІТ (посол США в СРСР)

«Націоналізований большевизм, чи радше збольшевизований націоналізм — це буде щось далеко жакливіше за царат з його «чорною сотнею». Це буде дика реакція московського народу, ображеного, побитого, обдуреного своїми мріями панувати у світі, переляканого втратою колоній. Ця Московщина вже брикає в утробі сталінській. Коли народиться, щойно тоді побачать українці вовчий апетит того північного «брата» і боротьбу на життя чи смерть».

Д. ДОНЦОВ, 1937

«Немає таких твердинь, яких більшовики не могли б взяти».

Й. СТАЛІН

«Ворог радянської влади — мій особистий ворог».

Ф. ДЗЕРЖИНСЬКИЙ

«Опричнина Івана IV, охранка Миколи II, ГПУ В. Леніна — це все споконвічні, суто московські національні, лише москвинам притаманні, поліційні установи терору, подібні одна до одної, як яйце до яйця».

Р. ЕССЕН

«Московщина є великим комунізмом, керованим урядом, який є військово-теократичним. Дантон, Марат, Робесп'єр — це немовлята, якщо порівнювати їх з такими революціонерами, як Іван IV, Петро I, Микола I. У глибині своєї душі москвин свідомий свого духовного каліцтва, але він не має ані розуму, ні волі позбутися того каліцтва. Ба, гірше, москвин вважає свій рабський стан за ідеал і гадає, що в такому рабстві буде колись увесь світ. Тим-то москвин має нестримний нахил до загарбання чужих земель, бо те загарбання є винагородою за його рабство, даючи йому можливість знущатися з переможених, що підносить його до панів, до панського народу. Так доходить до неписаної угоди між московським урядом і його підданими щодо загарбництва. Піддані дають своєму урядові згоду і силу нищити ворогів імперії. Ось тут і криється таємниця душі москвина та його імперії, її ніколи не змінять ні уряд, ні суспільство, бо вона є водночас і форма, і зміст самої Московщини. Московщина подасть руку всім темним силам, купуватиме золотом, заплутуватиме інтригами — всю свою імперську могутність вживе на розпалення світової революції. Московщина проголошує нову добу. Вона проголошує нового бога, нову церкву, прихід нового суспільства. Проголошує знищення приватної власності. Людям лишає єдину втіху — тваринне життя. Московська революція вже існує, вона вже має мільйони вимуштруваних, здисциплінованих, озброєних солдатів. Найпалкіша мрія Московщини — це поставити московські прапори на руїнах Європи чи на європейському моральному багні, створеному підлістю одних, нездарністю других і чварами всіх європейців. Московщина не пропустить жодної нагоди використати всі підлості людські».

3. КРАСІНСЬКІ, XIX ст.

«Що довше жив я в СРСР, то більше мене вражало: з якою великою силою стара царська теорія і практика урядування тримається в СРСР. Численними нитками, часом дивними, часом смішними, часом зловісними пов'язане самодержавство царів із самодержавством радянським. Дух і життя СРСР можна значно ліпше пізнати, вивчивши історію московської імперії, ніж статистику СРСР та промови його вельмож. Найголовнішою ланкою між старою і новою Московщиною є деспотія з її наслідками: цілковитим невіз-

нанням ніяких прав особи і цинічний глум з людини. Ї короновані самовладці минулого, і некороновані теперішні ув'язнювали і висилали до Сибіру та вбивали ненормально велику (на погляд європейців) кількість люду... Дух старих єврейських погромів воскрес у нових погромах українських селян та української інтелігенції. Націоналізм більшовиків — це старий шовінізм московських чорносотенців, розпечений до червоного... За Петра найняти іноземного спеціаліста можна було лише за велику платню, бо чужинці не могли витримати московського дикунства та бюрократизму. Те саме і в СРСР. Тоді іноземці мусли жити відокремлено від москвинів (в «німецькій слободі»), і за кожним слідкувала поліція. Те саме і в СРСР. В угоді США з СРСР про визнання СРСР є вимога американців мати свого священика в Москві. Така самісінька вимога є і в угоді Німеччини з Московщиною XVIII ст. Іноземні посольства в СРСР мусять купувати харчі в Московщині не за свої гроші, а за гроші СРСР. Те саме було і 200 років тому... Саме тоді, коли уряд СРСР заборонив іноземним кореспондентам відвідувати голодну Україну (1933 р.), я прочитав життєпис царя Бориса Годунова і здивувався, знайшовши такий абзац: «Б. Годунов гадав, що чутки про голод можна побороли мовчанкою. Він намагався приховати аж надто очевидну правду офіційним запереченням голоду. Найбільше боявся він, щоб у Європі не дізналися про голод у Московщині. Для цього він наказав гладким і добре одягненим людям ходити під вікнами іноземних посольств, а голодним і в лахміттях заборонив виходити вдень на вулицю. Також заборонив усілякі балачки з чужинцями, щоб ненароком хтось не сказав щось про голод». Цей переказ подій 1603 року може бути описанням подій 1933 року, слово в слово, аж до подробиць...»

В. ЧЕМБЕРЛЕН

«Хоч московський народ темний, але він розуміє і цінить високо общинні засади, зокрема засаду громадської власності на землю. Отже, він є комуністом традиційно й інстинктивно. Тому наш московський народ, не дивлячись на свою некультурність, стоїть ближче до соціалізму, ніж культурні європейські народи».

П. ТКАЧОВ

«Всі москвини — навіть і незадоволені та ворожі — вважають радянську владу московською національною і державною. Тому всі москвини боронитимуть радянську владу від усіх намагань її повалити».

Ф. БЕК

«Москвини вважають терористичний, поліційний державний лад за цілковито природний, закономірний і навіть конечний. Тим-то вони не можуть навіть уявити якогось іншого державного ладу».

Й. ФІШЕР

«У нашому московському псевдохристиянському суспільстві з'явився новий іслам, лише не стосовно до Бога, а до держави. Ми, москвини, віримо в державу, як у надлюдську силу, супроти якої людина безсила. Запеклий магометанин вважає всіяку розмову про єство Бога злочином, гідним кари. Так і ми, москвини, вважаємо великим, неспокутним злочином сумніватися у праві держави робити з нами все, що вона забажає».

В. СОЛОВЙОВ

«Європейські впливи не могли за одну сотню років змінити духовність московської нації, що творилася тисячу років, духовність азійську за походженням і змістом. Московська духовність навіть європейськи освіченої московської інтелігенції не має нічого спільного з духовністю європейців. Наприклад, європейська ідея власності цілковито чужа і незрозуміла не лише московському мужикові, а й інтелігентові. Тому і монархіст К. Леонтєв, і соціаліст О. Герцен обидва ненавиділи європейську дрібну буржуазію. Князь П. Кропоткін, граф Л. Толстой, аристократ М. Бакунін були великі землевласники і запеклі вороги ідеї приватної власності».

М. БЕРДЯЄВ

«...досі не показав, що він може жити по-людськи, отже не має права жити серед цивілізованих народів».

С. ВОЛКОНСЬКИЙ (про російський народ)

«Кожне намагання запровадити в московській імперії європейські парламентські форми влади — приречені заздалегідь на невдачу. Якщо скинуть самодержавну, деспотичну царську владу, то на її місце автоматично прийде значно деспотичніша — комуністична, за вченням К. Маркса, чію теорію я вивчив дуже уважно».

Д. ТОЛСТОЙ, 1875

«Коли впаде радянська влада, ми не сміємо вважати за злочин колишнє членство в КПРС чи навіть службу в НКВД. Ми також не сміємо давати жодних привілеїв тим, хто сидів у радянських в'язницях і таборах чи взагалі були гноблені радянською владою. Всі права, посади, відзнаки, нагороди тощо, що їх здобули люди за радянської влади, мусять мати правочинність і після радянської влади».

«ПОСЕВ», 1952

«Годі увияти, скільки жахів та випробувань випало на долю російського народу в цьому столітті. Навряд чи знайдеться хоч одна російська родина, яка мала змогу жити нормальним цивілізованим життям. Подумаймо, до яких соціальних наслідків могла призвести ось така низка подій:

- російсько-японська війна 1905 р., що закінчилася ганебною поразкою Росії;
- перша «пролетарська» революція 1905 р., яка спричинила широкомасштабну бурю насильства в містах;
- Перша світова війна (1914—1917 рр.), що обійшлася в мільйони жертв та призвела до загальної економічної розрухи:
- громадянська війна 1918—1921 рр.— і знову мільйони жертв і цілковита розруха;
- російсько-польська війна 1919—1920 рр., що закінчилася поразкою Росії;
- створення ГУЛАГу на початку 20-х років, винищення дореволюційної еліти та її масова втеча з Росії;
- кампанія індустріалізації та колективізації на початку та в середині 30-х років, що обернулася масовим голодом та мільйонами мерців в Україні та Казахстані;
- великі чистки та терор середини і кінця 30-х років, коли мільйони людей були ув'язнені в трудових таборах, а понад один мільйон розстріляно та декілька мільйонів померли від знущань;

- Друга світова війна 1941—1945 рр., в якій поклали голови мільйони не тільки військових, а й цивільних людей, нове економічне спустошення;

- поновлення сталінського терору наприкінці 40-х років, широкомасштабні арешти, які часто закінчувалися стратами;

- сорокарічна гонка озброєнь зі Сполученими Штатами, що тривала з кінця 40-х до кінця 80-х років, наслідком якої стало соціальне зубожіння населення;

- економічно виснажливі спроби поширити радянську владу в регіонах Карибського моря, Близького Сходу та Африки в 70-і та 80-і роки;

- війна в Афганістані, яка завдала країні тяжкої шкоди;

- раптовий розпад Радянського Союзу, за яким виникли громадянські заворушення, глибока економічна криза та кривава і принизлива війна проти Чечні».

З. БЖЕЗІНСЬКИЙ

«Росія хвора русизмом, хочемо ми того чи ні. Хвороба надзвичайно небезпечна для всього світу. Ось вже триста років людство відчуває на собі пресинг цієї хвороби...

Якщо у світі є терористична держава і в цілому народ, то це Росія і російський народ... Чеченці виживуть! Жодних сумнівів з цього приводу у мене немає. Ми за триста років звикли жити з Росією саме в такому режимі — безжальному, жорстокому, спрямованому на повне фізичне знищення в непримиренній антагоністичній боротьбі... Росіяни захворіли русизмом — цією виродженою ідеологією, більш страшною, ніж фашизм, нацизм, расизм. Русизм проявляється у всьому».

Д. ДУДАЄВ, 1995

«Росіянам притаманна специфічна хижість паразитів, ця колективна риса визначає до значної міри всю імперіальну політику, впливає на розумовий, моральний, політичний й економічний стан російського суспільства. Тоталітарний уряд в хвилину загрози апелює саме до цієї риси підбитого суспільства, і сумісна діяльність обох сторін завше є деструктивною і експансивною, скерованою проти найближчих сусідів».

А. ЩЕРБАТЮК

«Історія будь-якої держави — це історія етносу, його території і влади. Для Росії, як і для інших цивілізацій, що склалися давно, це багатівікова триєдиність».

С. БАБУРІН

«Російське народне самодержавство — саме та модель демократії, яку Полібій визначав як «таку державу, в якій одвічним звичаєм встановлено шанувати богів, поважати батьків, старших, підкорятися законам, якщо при цьому вирішальна сила належить постановам народної більшості». Недоліки конкретного Государя — Царя, Генерального секретаря ЦК КПРС, Президента — приводили до модифікації цієї моделі, проте не до її заміни».

С. БАБУРІН

«Те, чого вони одинаково гаряче всі бажають, — це старий централістський і цезаристський режим, держава, яка всім керує, все регулює, все поглинає, регламентує найменші дрібниці в житті громадян і звільняє їх таким чином від необхідності виявляти хоча б найменші прояви міркувань і ініціативи. Хай влада, поставлена на чолі держави, називається королем, імператором, президентом, комуною, робітничим синдикатом і т.п., все одно ця влада, яка б вона не була, обов'язково буде мати один і той же ідеал, і цей ідеал є висловленням почуттів расової душі. Вона іншого не допустить».

Г. ЛЕ БОН

в. Український погляд на владу

«...не буде ні царя, ні царевича, ні царівни, ні князя, ні графа, ні герцога, ні сиятельства, ні превосходительства, ні пана, ні боярина, ні крепака, ні холопа».

КНИГИ БИТІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

«...згадана тенденція... як вияв духовости українського народу вказує на глибокі етнічні відмінності на Сході Європи. В Польщі — цілком інакше, ніж в княжій Русі — мав

місце виразний нахил до упривілеювання малочисельних двох станів: шляхти й духівництва і упослідження всього третього стану, зокрема селянства; в суздальсько-московському князівстві влада князя еволюціонувала в напрямі самодержавія при рівночаснім зменшенні ролі населення і його органу,— віча».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА

«Виникає питання: який державний устрій може найкраще забезпечити господарський та культурний розвиток Української Нації в часі визвольних змагань, як рівно ж у часі, коли їй пощастить утворити й упорядкувати Українську Самостійну Соборну Державу?

Українська Нація виборе собі волю і державність лише шляхом національної революції та збройної боротьби, під час якої на українських землях пануватиме національна диктатура, як то завжди було під час війни або визвольної боротьби інших націй. Чи вибухне ця національна революція у зв'язку з можливими військовими подіями на Сході Європи, чи незалежно від них, Українська Нація буде в стані добитися своєї перемоги лише тоді, коли провідні її верстви утворять відповідну до вимог часу й обставин національну диктатуру та зорганізують належну військову силу. Без цього годі й думати про перемогу над сучасними займанцями українських земель. Ця рішуча диктаторська влада протягом певного недового часу буде повинна встановити лад та спокій у країні...

Однак, затягувати національну диктатуру на довший час, як це зробили російські большевики чи італійські фашисти, було б теж недоцільним та досить небезпечним експериментом, бо позбавлена довший час належної волі і скована на руках і ногах монопольним пануванням одної партії чи групи нація не зможе належним способом розвинути свої творчі сили, позбавлена можливості виявити свою енергію та розмах на всіх ділянках господарського чи культурного розвитку...

Коротко кажучи, ми, націоналісти, є проти інституту диктатури, як форми державного ладу за нормальних умов життя нації. Ми лише обстоюємо національно-революційну диктатуру як перехідний стан, бо вона дає можливість українській нації доцільно та раціонально в найкоротший час вибороти собі визволення та незалежну державність».

Я. ДУБ

«В початковий період диктатури її представники найчастіше визначаються високою ідейністю, могутнім напняттям свого духа, безкорисністю, творчоздібністю й самопосвятою. Ці взнесені прикмети провідників сугерують, захоплюють більшість народу, що в масі своїй прив'язана до дрібниць життя й не легко від них відривається. Пірвана чинною волею й високими прикладами проводу, ця більшість вже безкритично, без всякої надуми, полонена самим чуттям й вірою, іде за провідниками, сліпо повинуючись їх наказам. Це буває переважно в рішачих, переломових епохах життя даного народу; нещасливий той нарід, що не схоче чи не зуміє в такі моменти огорнутися цим поривом єдності під проводом найкращих!..

Однак, пізніше стає часто так, що провідна меншість, досягнувши поставлених цілей і закріпивши в своїх руках владу, поступово виказує тенденцію в самій собі замикатися. Приходить час її самоконсервації й відриву від живих джерел народу. Її початковий духово-ідейний порив заступає «ділова» практичність і бюрократизм; свідомість понесених жертв і трудів висуває егоїстичні претензії до особистих привілеїв, спокою й «теплих місць»; загальні цілі затушовуються пріоритетом персонального чи групового інтересу».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Процес розмінення внутрішніх вартостей диктатури та просякнення її антисупільним змістом відбувається навіть і тоді, коли її самотворення стимулювали великі, чисті ідеї. Ці останні лише до часу стримують негативні вияви, що зберегані в диктаторському режимі. Наслідком останніх бувають чи то революційні зриви, чи суспільне примітивізування, що тягне за собою культурний і політичний занепад даного народу. Перманентна диктатура — це, власне кажучи, навіть не форма нормального державного устрою. Вся історія політики не знає прикладу, щоб диктатури, задержуючись довше, ніж того вимагає доцільність, що їх зроджує — являлися режимами будуючими. Навпаки — вони майже завжди тягли за собою катастрофи, що надовго стримували дальший суспільний розвиток».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Марні надії в тій грізній труднощами й небезпеками до- бі, перемогу здобудеться лише ціною надзвичайного — нат- хненного жертвним поривом — напруження всіх сил нації, зорганізованої при цьому на такій устроево-політичній сис- темі, що — мимо своєї революційної провізоричності — бу- ла б здатна порвати маси до боротьби, вдержати їх потріб- ний час у мобілізаційному напруженні та забезпечити наші побідні наслідки всенародного зриву. Цю устроеву систему в переходовому етапі революції націоналізм будеє на принци- пах національної диктатури».

М. СЦИБОРСЬКИЙ

«Націократія, це чітка організація цілого народу й поодинок- их ділянок життя для добра, сили й розвитку всіх сил нації.

Націократія — це спайна організація національної сили, праці та творчості, це здорова селекція національного про- воду і сильна організація держави, оперта на органічній єд- ності національної спільноти. В націократії вирішують не партії, групові інтереси, але добро цілої зорганізованої нації у праці та для праці й могутості».

М. ОРЛИК

«В останній час намагаються протиставляти націоналізм ще й демократії. Таке протиставлення логічно обґрунтувати неможливо, але ним жонґлюють дуже часто, особливо т.зв. демократичні, а тим більше соціалістичні (комуністичні) ко- ла. Націоналізм — категорія виключно ідеологічного ряду. Демократія — категорія з ділянки теорії держави. Це інші лі- нії та інші поля.

Зрештою, якраз таке розуміння двох термінів — *націоналізм і демократія* — характерне вже близько 100—120 років. А на- прикінці XIX ст. виникла потреба поєднати обидва терміни для визначення певного окресленого напрямку політичної діяль- ності. Так встановилося поняття «*національна (націонал-) де- мократія*», іншими словами, політична течія, що добивалася здійснення демократичного державного ладу в межах власної нації. При цьому поняття нації часто ототожнювалося з державою, національною державою, що вже існувала, або такою, що мала бути утворена (це у випадку української націонал-де- мократії, що виникла при відсутності Української держави)».

Я. ДАШКЕВИЧ

«Поєднання *націоналізму* і *демократії* в іншому порядку, в словосполученні *демократичний націоналізм* виникло, мабуть, не раніше, як п'ятдесят років тому і частково стосується також теорії державного устрою, але має інше значення від терміну *національна демократія*. Про цей новіший термін говоритиму далі. Тепер про термін демократія та його антонім. Не підлягає сумніву, що протилежним і словом, і поняттям — ще з античних часів — є *тиранія* (в усучасненому вигляді — *диктатура*). Поняття не має відношення до етнічної термінології. Бо, зрозуміло, тиранія та диктатура могла і може здійснюватися як над одним, так і над багатьма етносами (народами, націями) одночасно».

Я. ДАШКЕВИЧ

«У політичних дискусіях, які ведуться в наш час в Україні — ведуться, треба сказати, часто дуже брудними методами, — намагаються протиставити поняття *націоналізм* та *демократія*, які навіть не просто протилежні, але й протирічливі, несумісні. Хоча як я намагався довести спочатку, ці поняття лежать у різних площинах і стосуються цілком різних ділянок. Перше політичної ідеології, друге — теорії держави.

До дуже курйозних проявів політичних і політологічних дискусій належить прагнення приєднати до поняття *націоналізм* звинувачення в обов'язково належних до цього ідейного напрямку збройних, терористичних, просто кривавих, обов'язково нелегальних способів політичної боротьби. А до *демократії* — обов'язково мирних, беззбройних, парламентських засобів здобування політичних цілей. Мені важко пояснити причини такої безглуздої постановки питання. Та вона існує».

Я. ДАШКЕВИЧ

«Ідеалізація ліберальних і демократичних революційних течій московського суспільства з боку української інтелігенції пхала її протягом останнього 50-ліття в ці течії, де вона тонула цілковито для української нації».

М. МІХНОВСЬКИЙ

3. Політичні союзи, угоди, об'єднання

«Щоб ліквідувати війни, треба ліквідувати причини війн. Кожна держава повинна отримати те, що вона намагається отримати війною і отримання чого було б розумним — свої природні кордони. Тепер їй вже немає чого більше шукати у інших держав. І іншій (державі) немає чого шукати у неї, адже вона не виходить за межі своїх природних кордонів і не втручається в кордони іншої».

Й. Г. ФІХТЕ

«Ми не думаємо виступати проти міждержавних союзів, блоків чи об'єднань. Вони корисні і конечні в міжнародному житті. Україна напевно входить в союзи чи блокування з іншими державами по лінії спільних інтересів і своєю активною участю в широких міждержавних об'єднаннях зможе творчо причинитися до мирного співжиття й співпраці між вільними націями світу. Коли об'єднуються суверенні держави як рівні з рівними, для спільних цілей, корисних для всіх учасників, без переваги і привілеїв одних народів перед іншими, без визиску й упосліджування — то це не порушує ні самостійності, ні свободного розвитку жадного народу. Всі об'єднані в ширшому чи вужчому союзі держави вирішують і нормують свої спільні інтереси спільно, на спільному форумі. Це не порушує засади національно-державної суверенності тоді, коли до такого блоку, об'єднання тощо всі народи, держави входять добровільно, вільні і рівні. Коли всі однаковою мірою зацікавлені в тому, однаково з того користають і жодний народ не порушує суверенітету іншого народу.

Такі об'єднання можливі тільки між вільними, державними і неімперіялістичними націями, на платформі спільних, однакових цілей і інтересів. Не може бути справжнього союзу з таким народом, що має на меті поневолення, підкорення чи визиск інших народів і з цією метою облудно входить у «союз» або хоче його використати для одностороннього скріплення своїх позицій, прямуючи до таких цілей, які шкідливі чи небажані іншим договірним народам. Між державами, які входять в якесь об'єднання, мусить бути повне взаємовизнання, пошанування прав і інтересів».

С. БАНДЕРА

ДЕМОКРАТІЯ

«Я бажаю благополуччя всім націям і всім людям. Мої політичні принципи прості і справедливі. Я вірю, що кожний народ має право встановлювати ту форму правління, яка, за його переконанням, забезпечує йому найбільше щастя і не створює загрози правам інших, що ні один уряд не має права втручатись у внутрішні справи іншого, якщо в них немає загрози для нього самого».

ДЖ. ВАШИНГТОН

«Навіть найбільш запеклі вороги аристократії не повинні забувати, що Англія — найбільш демократична країна на світі, де найбільше поважаються права особи і де особа користується найбільшою свободою».

«FORUM», грудень 1894 (за Г. ЛЄ БОН)

«Ніхто не стверджує, що демократія є ідеальною формою правління, радше навпаки, але нічого кращого, на жаль, людство поки що не придумало».

В. ЧЕРЧІЛЛЬ (із звернення у палаті обшин, листопад 1947)

«Існування суверенітету в межах самого народу і визнання фундаментальної рівності різних його верств — що становить сутність сучасної національної ідеї — є водночас основними принципами демократії. Демократія народилася, певною мірою, разом з національністю. Вони обидві нерозривно пов'язані, і жодну не можна повністю досягнути поза цим зв'язком. Націоналізм був формою, в межах якої з'явилась демократія, що містилась у національній ідеї».

Л. ГРИНФЕЛД

«Устрій сучасної політичної демократії виходить з тих основ:

1. Признання самоцінності людини та її рівності з іншими людьми.

2. Наділення її усією повнотою особистої свободи і громадянських прав, обмежуваних лише для загальних суспільних інтересів.

3. Визнання цілого народу як єдиного носія суверенності, якому належить виключне право порядкувати своїм державним, суспільним і господарським життям та означувати своє відношення до інших народів.

4. Організації державного керування на підставі основних законів (так зв. конституція) та при допомозі органів, обраних народом на основі загального, рівного, безпосереднього і таємного виборчого права».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Демократія — це форма політичної організації (держави, нації чи партії), якої основною прикметою є стремління якнайбільшому числу членів спільноти забезпечити участь у формуванні загальної волі. Але ця форма не є панацеєю. Помилково думати, що успішність демократії залежить не від характеру еліти, що її веде, а від формальної наради з масою, яку провадиться,— тобто в запобіганню її ласки і від з'єднання якнайбільшого числа прихильників, або від успішного формулювання мети, до якої йдеться, від її «рідності» чи популярності. А в нас якраз так і думають! Мовляв, вже сама демократична «рідна» програма, саме механічне згуртування якнайбільшого числа під один провід, тільки «єдиний фронт»,— забезпечить успішне функціонування демократії».

Д. ДОНЦОВ

«В класово антагоністичних суспільствах демократія має формальний характер, незважаючи на конституційне закріплення її принципів у ряді капіталістичних країн. Буржуазна демократія за своїм змістом є формою диктатури економічно пануючих класів, насамперед буржуазії... Лише з перемогою соціалістичної революції, ліквідацією приватної власності на засоби виробництва створюються передумови для справжнього народовладдя, для соціалістичної демократії, за якої влада юридично і фактично належить трудящим. У період диктатури пролетаріату соціалістична демократія є демократією для переважної більшості населення, а в умовах радянської соціалістичної загальнонародної держави — демократією для всього народу...»

ФІЛОСОФСЬКИЙ СЛОВНИК, 1986

1. Парламентаризм

«Не турбуватися про симетрію, але більше всього думати про користь; не відмінити аномалій тільки на тій основі, що це аномалії; не вводити нове, поки не відчувається почуття незручності, при тому нововведення допускаються лишень постільки, оскільки вони потрібні для видалення цього почуття; не переходити за межі того окремого випадку, якому треба допомогти,— ось правила, якими зазвичай керувалися наші 250 парламентів з часів Іоана до епохи Вікторії».

МАКОЛЕЙ (Англійський історик)

«Але, якщо етногенні політичні ідеї уявити собі у вигляді горизонтальної лінії, на одному полюсі якої *космополітизм*, а на іншому — *націоналізм*, і таку горизонтальну лінію ввести в систему координат, в якій на вертикалі відзначити види державного ладу від *демократії* до *диктатури*, то, цілком зрозуміло, можливі різні комбінації. Бо на горизонтальній лінії між полюсами *космополітизму* та *націоналізму* будуть ще інші градації — і на цій лінії знайде свою відмітку — та й відповідну криву в системі координат — також український демократичний націоналізм.

Вживав я це поняття у своїх попередніх виступах та статтях — і від нього не відмовляюся. Демократичність — з точки зору теорії держави — націоналізму я бачу в двох моментах. Перший — якщо буде збережено повноцінний виборний парламент, а прихід до влади, до парламентської більшості, здійснюватиметься виборним шляхом. Другий — збереження, після приходу до влади, неоднопартійного ладу. Думаю, цих двох моментів вистачає для того, щоб говорити про демократичний націоналізм як цілком певно і чітко визначену ідейно-політичну платформу і течію».

Я. ДАШКЕВИЧ

«Ці країни,— зазначає Вайлд, кажучи про різні іспано-американські республіки,— знаходяться під ферулою президентів, які користуються таким же необмеженим самодержавством, як і турецький султан; навіть більше необмеженим, оскільки вони захищені від нав'язливості і впливу європейської дипло-

матії. Адміністративний персонал складається з їхніх креатур... громадяни подають голос за те, що їм видається хорошим, але він не звертає ніякої уваги на їхні голосування... Аргентинська республіка — республіка тільки за назвою; в дійсності це олігархія людей, які зробили з політики торгівлю».

Г. ЛЕ БОН

«У часи рівності люди не відчують жодного довір'я один до одного внаслідок своєї подібності. Але саме ця подібність вселяє їм довір'я, майже безмежне, до громадської думки, так як вони покладаються на те, що з огляду на всезагальний однаковий розумовий розвиток істина повинна бути там, де є більшість».

Г. ЛЕ БОН

«Парламентський режим, зрештою, є ідеалом всіх сучасних цивілізованих народів, хоча в основу його покладена та психологічно невірна ідея, що багато людей, які збираються разом, скоріше спроможні прийти до незалежного і мудрого рішення, ніж їхня невелика кількість».

Г. ЛЕ БОН

«Чи знаєте ви що таке виборчком? — питає один з найбільш мужніх захисників сучасної демократії п. Сегерер.— Це просто ключ до всіх наших установ, головна частина нашої політичної машини. Франція у наш час керується комітетами».

Г. ЛЕ БОН

«Сучасний парламентаризм витворює свого роду «спеціалістів» від політики, цілком відірваних від народного ґрунту. Партійні комітети стають «торгівельними бюроми», де можна купити-продати суспільний інтерес за уподобанням. Це давно вже привело до скупчення в провіді партій різних неморальних суспільних покидьків, а самі політичні діяльності надало в народній opinio характеру несумлінного і своєкорисного гешефтмахерства. Внаслідок — найкращі,

здібні, творчі елементи суспільства з відразую відвертаються від політики».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Комітети, хоч би з якою назвою: клуби, синдикати і подібне, складають, можливо, найголовніший елемент небезпеки могутності натовпу, яка насувається. Вони являють собою найбільш безлику а, отже, найбільш пригноблюючу форму тиранії. Ватажки, які керують комітетами, мають право говорити і діяти від імені яких-небудь зборів, звільняються від всякої відповідальності і можуть собі все дозволити. Жоден з найбільш лютих тиранів не міг би ніколи і думати про такі приписи, які видавалися, наприклад, революційними комітетами. Вони вигублювали Конвент і врізали його, і Робесп'єр залишався абсолютним володарем до тих пір, поки міг говорити від їхнього імені».

Г. ЛЕ БОН

«Здоров'я демократій, хоч би якого типу й ступеня розвитку вони були, залежить від мізерної технічної подробиці: виборчої системи. Все інше — другорядне. Коли правильно розподілено виборчі округи, коли вибори відповідають дійсності, все йде гаразд; коли ні, хоч би все інше було в найкращому порядку, все сходить нанівець».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Ці всі обставини унеможливають для демократії творення авторитетної влади, спричинюються до постійних урядових криз і виключають конструктивну, розраховану на довший час, державну політику. Водночас приводять вони до своєрідного парадоксу демократії, коли формальне народоправство, замість служити інтересам народу, отже, більшості,— обертається в середник його використання в руках меншости. Вся ця профанація народоправства відбувається при лицемірному голошенню «високих» ідей, ще більш понижуючих в суспільній opinio іх авторитет і вартість».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Першою умовою, якою має володіти кандидат на виборах, є привабливість. Особиста привабливість може бути замінена тільки привабливістю багатства. Навіть талант і геній не складають серйозних умов успіху. Найголовніше — це привабливість, тобто можливість стати перед виборцями, не збуджуючи ніяких заперечень.

...Та привабливість не завжди служить запорукою успіху. Виборець хоче також, щоб лестили його марнославству і догоджали його пожадливістю. Щоб на нього подіяти, слід засипати його найбезглуздішими лестощами і, не соромлячись, давати йому найфантастичніші обіцянки. Якщо це робітник, то слід лестити йому, висварюючи його господаря; що ж стосується суперника-кандидата, то слід старатися знищити його, розповсюджуючи про нього через ствердження, повторення і зараження думки, що він останній з негідників і що всім відомо, як багато він вчинив злочинів».

Г. ЛЕ БОН

«...революціонери не повинні давати остаточний бій на чужій території — території буржуазної представницької демократії».

Р. ДЕБРЕ

«В СРСР натхненником і організатором історичної творчості мас, керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства є Комуністична партія Радянського Союзу. КПРС, озброєна марксистсько-ленінською теорією, визначає генеральну перспективу розвитку нашої країни, забезпечує наукове керівництво творчою діяльністю народу, надає комуністичному будівництву організованого, планомірного, цілеспрямованого характеру».

ФІЛОСОФСЬКИЙ СЛОВНИК, 1986

«Гра у вибори за їхніми правилами — безрезультатна.

Антинародний режим неможливо перемогти, будучи гвинтиком у його периферійній системі. Це не виключає участі у виборах».

Р. ПЕРІН

«І не треба все для себе спрощувати, звівши свою позицію до участі у виборах у Держдуму чи президента. Вже надто зручна позиція у цій війні. Хіба можна доводити свою особисту відповідальність за долю держави, яка знаходиться під владою окупантів, до рівня ставлення хрестика на шматку паперу після вислуховування довгого словоблуддя кандидатів? Нам нав'язали гру у хрестики і нолики, як недоумкуватим дітям, і назвали це «демократією». Хто ж за «просто так» віддає владу, за яку вже проліті ріки російської крові?!... Вибори — це лишень сеанс психотерапії для хворого суспільства, яке змирилося із своєю хворобою...

Поки ми будемо ставити хрестики на виборчих бюлетенях, **ВОНИ** будуть ставити хрестики у списку російського народу, який щодня скорочується. І «не розуміє «цього тільки той, хто не хоче розуміти в силу своєї боягузливості і здійсненої внутрішньо зради».

Р. ПЕРІН

«Мистецтво переконувати людей набагато вище всіх інших мистецтв, оскільки воно дозволяє робити всіх своїми рабами добровільно, а не з примусу».

ГЕОРГІЙ з Леонтин

ТОТАЛІТАРИЗМ

«Люди виростили б і жили в такій залежності, під таким доглядом держави, про який тепер у найабсолютніших поліційних державах нема й мови. Народна держава сталась би величезною народною тюрмою».

І. ФРАНКО

«Це найбільша небезпека, яка нині загрожує цивілізації: удержавлення життя, втручання держави, поглинання державою всякої суспільної спонтанності, себто знищення історичної спонтанності, яка кінець кінцем утримує, живить і підганяє призначення людей. Коли маса відчуває якесь невдоволення або просто сильний апетит, то її дуже спокушає ця постійна і певна можливість усе здобути — без зусилля, змагання, сумніву і ризику — просто натискаючи пружину і пускаючи в рух чудодійну машину. Маса каже собі: «Держава — це я», що є абсолютною помилкою. Держава є масою лише в тому розумінні, в якому можна сказати, що дві особи ідентичні, бо жодна з них не зветься Іваном. Сучасна держава і маса збігаються лише в своїй анонімності. Але маса справді вірить, що вона є державою, і дедалі більше буде схильна пустити її в рух під будь-яким претекстом, щоб розчавити нею всяку творчу меншість, яка її дратує, і то в будь-якій галузі: в політиці, в науковій думці, в промисловості».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Тому большевизм і фашизм, дві «нові» політичні спроби, що переводяться в Європі та на її окраїнах, — це два ясні приклади істотного регресу. Не так через наявний зміст їх доктрин, який, окремо беручи, звичайно, має в собі зернятка правди — хто у всесвіті не має трошки рації? — як через антиісторичний, анахронічний підхід до їх частки рації. Це типові рухи маси, керовані, як усі подібні рухи, людьми пересічними, несвоечасними, без доброї пам'яті, без «історичного сумління». Вони поводяться з самого початку так, на-

че вони вже відійшли в минуле, наче вони належать до якоїсь стародавньої фауни, хоч і з'являються в наші дні».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Неймовірною й анахронічною річчю є те, що комуністи 1917 року кинулись робити революцію, яка своєю формою тотожна з усіма минулими і в якій анітрохи не виправлено вад і помилок стародавніх революцій. Тому російські події не цікаві з історичного погляду; тому вони аж ніяк не є початком нового життя... Доходить до того, що серед тих багатьох ходячих фраз, що їх склав старий людський досвід про революції, немає ні однієї, яка не знайшла б жалюгідного підтвердження, коли її прикласти до цієї революції. «Революція пожирає власних дітей!» «Революція починається поміркованою партією, зараз переходить до екстремістів і дуже швидко починає вертатися до реставрації» і т. д. і т. п. До цих стародавніх банальностей можна додати ще декілька менше знаних, але не менше влучних істин, з-поміж них оцю: революція не триває довше як п'ятнадцять років, період, що збігається з розквітом одного покоління».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Головне, що об'єднує всі названі політичні доктрини і режими (більшовизм і фашизм), це те, що вони тоталітарні. Особистість в них лишень пристібнена до Молоха держави. Культивуються методи насильства, перманентної боротьби з зовнішнім і внутрішнім ворогом. Царює атмосфера підозрливості і недовіря, слово «ненависть» відтісняє слово «любов». І ще — незалежно від того, заохочують чи забороняють приватну власність, — на чолі як фашистських, так комуністичних режимів стоїть одна, «перша і остання», політична сила — Партія з її функціонерами, Вождем і вождями. «Маси» розглядаються лишень як об'єкт ідеологічних і політичних маніпуляцій, або, що те ж саме, — «партійного керівництва».

С. КУЛЄШОВ

«Оцю ж систему таборів примусової, рабської праці породив комунізм, комуністична партія. А я ж боровся, страждав і обожнював оцю найстрашнішу на планеті систему, систему

смути, систему найстрашніших і безмежних людських страждань, у яких люди з'їдають одні одних, не усвідомлюючи навіть того, що вони роблять». Так думав собі я сам про себе і нікому не говорив про те, що я сам боровся за комуністичні ідеї, вважаючи їх за вершину людського щастя, добра і краси».

Д. ШУМУК (під час ув'язнення)

«В СРСР немає ні царя, ні жандармів, ні поліції, ні в'язниці, ні каторги, ні катів. Нема. Бо ж таких гидких, зненавиджених людьми слів державна влада не вживає, бо ці слова заборонені в СРСР».

М. НОМАД

1. Авторитаризм

«...Авторитарна форма правління має величезний антикризовий потенціал. Невірним є її ототожнення з тоталітаризмом, деструктивним в самій своїй суті. В умовах тих глобальних та релігійних загроз, які в повній мірі проявляються в найближчі роки, передумовою дійсного подолання важкої кризової ситуації в Україні може стати тільки повноцінна президентська республіка особливого національно-автократичного типу».

О. ШМОРГУН

2. Диктатура

«Політична лінія держави підноситься до значення предмета віри, вождь або партійний бос стає напівбогом, для якого не існує законів добра і зла, а його прихильників визнають за героїв, мучеників, апостолів, місіонерів. Існує лише одна істина й, крім неї, не може бути іншої. Вона священна і поза критикою. Будь-хто з іншими думками — еретик, якому, як ми знаємо з історії, загрожують великі неприємності. Лише партійний бос, що тримає у своїх руках політичну вла-

ду, здатний аутентично витлумачити ідеологічну доктрину, якою керується у своїй діяльності держава, і він, природно, тлумачить її у найбільш вигідному для себе сенсі».

К. ЮНГ

«...Отим-то народ, не нарікаючи, виносив на собі все, навіть і таке, що, здається, переходило край людського терпцїї та справедливості, які, мовляв, по його боці. Дуже прикро, що людська вдача веде інколи до цієї форми насильства, але не можна заперечити, що це найвища данина рації та справедливості. Бо ж таке насильство — це не що інше, як рація, доведена до нестями. Сила — це насправді була *ultima ratio* (останній аргумент). Трохи по-дурному цей зворот розуміли здебільшого іронічно, хоч він ясно проголошує попереднє підкорення сили нормам розуму. Цивілізація — це ніщо інше, як спроба обмежити силу до *ultima ratio*. Тепер ми починаємо бачити це з великою чіткістю, бо «безпосередня дія» полягає в оберненні порядку і в проголошенні насильства за *prima ratio* (перший аргумент), властиво за єдину рацію. Це та норма, що пропонує перекреслити всяку норму, що знищує всяке посередництво між нашим наміром і виконанням його. Це — Велика Хартія варварства».

М. КОСТОМАРОВ

«Але іноді насильство було тим засобом, до якого вдавався той, хто перше вичерпав всі інші засоби в обороні рації та справедливості, які, мовляв, по його боці. Дуже прикро, що людська вдача веде інколи до цієї форми насильства, але не можна заперечити, що це найвища данина рації та справедливості. Бо ж таке насильство — це не що інше, як рація, доведена до нестями. Сила — це насправді була *ultima ratio* (останній аргумент). Трохи по-дурному цей зворот розуміли здебільшого іронічно, хоч він ясно проголошує попереднє підкорення сили нормам розуму. Цивілізація — це ніщо інше, як спроба обмежити силу до *ultima ratio*. Тепер ми починаємо бачити це з великою чіткістю, бо «безпосередня дія» полягає в оберненні порядку і в проголошенні насильства за *prima ratio* (перший аргумент), властиво за єдину рацію. Це та норма, що пропонує перекреслити всяку норму, що знищує всяке посередництво між нашим наміром і виконанням його. Це — Велика Хартія варварства».

Х. ОПТЕГА-і-ГАССЕТ

«Ми бачимо, як розвивається у нас ця дивна система свободи, коли (якобинці) вам кажуть: ви вільні, але думайте як ми, інакше ми віддамо вас помсті народу; ви вільні, але схиліть голову перед ідолом, якому поклоняємося ми, або ми

віддамо вас помсті народу: ви вільні, але об'єднуйтеся з нами, щоб переслідувати людей (невигідних нам), інакше ми віддамо вас помсті народу».

ВЕРНЬО

«Диктатура держави — це найвища форма, якої прибирають насильство і безпосередня дія, ставши усталеною нормою. За посередництвом і допомогою держави, тієї анонімною машини, маси діють самостійно».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

3. Фашизм

«Наближається прихід кантіанців, які у прийдешньому світі не знатимуть жодного пошанування до будь-чого, які руйнуватимуть геть усе без милосердя та пройдуться з мечем і сокирою по підвалинах європейського життя, аби викорчувати останні корені минулого; прийдуть, далєбі, добре озброєні фіхтеанці, які у фанатизмі Волі не стримуватимуть себе страхом або власною вигодою, оскільки житимуть Духом».

Г. ГАЙНЕ

«Ми репрезентуємо зовсім нову засаду в світі, повну, рішучу та остаточну антитезу демократії, плутократії, масонству, одним словом, для всього світу безсмертних засад 1789 року».

Б. МУССОЛІНІ

«...не нація творить державу, як це було в старій концепції, концепції натуралістів, що була базою для публіцистичних міркувань про національні держави ХІХ ст. Навпаки, держава творить націю, що дає народу усвідомлення його власної моральної єдності, спільної волі, а отже й творче існування...»

Б. МУССОЛІНІ

«Не шукайте у нас почетеї, ні особистих матеріальних вигод, до нас ідуть, щоб служити і щоб підкорятися».

Б. МУССОЛІНІ

«Фашизм як світовий рух прагне до перебудови сучасних ліберально-демократичних (капіталістичних) і соціалістичних (комуністичних) держав на засадах: панування духа над матерією (релігії), нації і праці (соціальної справедливості) — фашизм є — релігійний, національний, трудовий рух».

Г. ТАРАДАНОВ, В. КІБАРДІН, 1934

«Фашизм створює новий соціальний лад, побудований на принципі примирення класових інтересів за посередництвом корпоративної системи. Фашизм примирює працю і капітал. Він забезпечує кожній людині і кожному класу окремо можливість покращувати своє особисте благополуччя, забезпечувати їм здоровий розвиток в рамках нації. Фашизм несе встановлення повної гармонії між особистістю і класом, з одного боку, і нацією з іншого».

Г. ТАРАДАНОВ, В. КІБАРДІН, 1934

«Уроки білого руху свідчать про згубність непередвирішуваності і про те, що проти ідеї, щоб її знищити, слід протиставити іншу ідею, проти пропаганди, щоб її нейтралізувати,— іншу, більш сильну й життєву пропаганду».

Г. ТАРАДАНОВ, В. КІБАРДІН, 1934

«Тому завданням російських фашистів після скинення комуністичної влади в першу чергу стане повсюдна пропаганда ідей єдиної російської нації, національної єдності всіх народів Росії — на ґрунті спільних історичних зв'язків і національної агітації відтворення національного духу, який об'єднує все руське населення».

Г. ТАРАДАНОВ, В. КІБАРДІН, 1934

«Окремі прояви ідей руського фашизму, які сьогодні викристалізувалися і оформилися, ми можемо спостерігати протягом всієї російської історії.

Найбільш повно фашистська ідеологія виявила себе в часи царя Олексія Михайловича, коли весь державний лад то-

го часу являв не що інше, як прототип сучасної корпоративної системи: все населення Росії було організоване згідно чинів (класів) — корпоративним об'єднанням. Земський собор, який виражав народну волю, являв собою зібрання представників окремих чинів...»

Г. ТАРАДАНОВ, В. КІБАРДІН, 1934

«В цьому аспекті учнівство російського фашизму у більшовиків безсумнівне. Тут є все те саме: фашистські п'ятирічки і трирічки, партшколи, «куточки фашизму», система наочної агітації. «Залізній організації комуністів» протиставляється «стальна організація фашистів».

С. КУЛЄШОВ

«Багато скажуть: фашизм прийде на зміну сталінізму, і це вже величезний крок вперед. Я відповім: сталінізм є одна з форм фашизму, так що цей вихід рівноцінний скріпленню фашизму, який видихується з оновленням його ідеології».

Г. ФЕДОТОВ

«Немає сумніву, що ближчий день руської культури складеться у тісній залежності від політичного завершення руської революції. Відстоїть чи ні Росія свою незалежність, оборонить свою Імперію-Союз чи буде відкинена до кордонів Великоросії; чи збережеться при зміні влади спадковість Жовтня і створеного ним відбору, чи господарями Росії, на відомий час, виявляться емігранти — під захистом німецьких штиків, — нам знати не дано. Але все внутрішнє життя Росії на покоління визначиться розв'язкою затягнутого Сталіним вузла. Росія може розвиватися в нову трудову демократію або пройти через фашизм, тобто ще через нову форму фашизму, через нову ідеократію, нову чекістську організацію культури».

Г. ФЕДОТОВ

«Щоб навести конкретний приклад цих дивних речей, я назву певні політичні рухи, як синдикалізм і фашизм. Хай не кажуть, що вони видаються дивними просто тому, що вони нові... Під маркою синдикалізму та фашизму вперше з'являється в Європі тип людини, що не хоче давати аргументів

і не хоче мати рації, а просто рішився накинути всім свої погляди. Ось де новизна: право не мати рації, глузд безглуздя. В цьому я бачу найбільш намацальний вияв нової ментальності мас, що рішили правити суспільством, не маючи здібності на те. В їх політичній поведінці відкривається структура нової душі в найгрубший і найразючіший спосіб; але ключ — в інтелектуальнім герметизмі».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Фашизм — це насамперед ідейна й духовна реакція на стан сучасності, що його витворили демократія, соціалізм і комунізм. Політична демократія, поступово втрачаючи духову й національну основу свого ества, просякалася раціоналізмом і космополітизмом; соціалізм і комунізм цей процес поглибили своєю матеріалістичною концепцією та неприродними інтернаціональними утопіями. В цих виявах фашизм добавчував небезпеку збочення суспільства на манівці духового примітивізування та профанацію самої мети життя, і протиставив їм свою світоглядову й устроєву систему».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Весь свій ідеалізм і волюнтаризм фашизм зосереджує в одному рішаючому центрі: у **власній нації**. Нація для нього — це абсолютна цінність, що їй підпорядковується все інше. Всупереч демократії, що має тенденцію розглядати націю як механічний збір відповідної кількості індивідів, зв'язаних між собою насамперед реальними інтересами, фашизм приймає націю за найвищу історичну, духову, традиціональну й реальну спільноту, в рамках якої переходять процеси існування та творчості цілих поколінь — вмерлих, живих, ненароджених,— що зв'язані між собою нерозривно. На розвиток нації впливають не так матеріальні умови, як насамперед прояви її збірної волі, її духовна активність».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«...фашизм об'єднує навколо спільного національного ідеалу всі соціальні прошарки нації, викидаючи гасло: нація й держава понад класи й партії. Цей його всенаціональний і надкласовий принцип в основі заперечує режим політичної демократії, з пріоритетом її часткових партійних інтересів,

як також апольогетику внутрішньої соціальної боротьби та інтернаціоналізму комуно-соціалістичної доктрини».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Корпоративний устрій фашизму, організуючи населення в продукційні синдикати, бере під державну контролю соціально й господарську політику країни. Залишаючи основні елементи капіталістичної системи — приватну власність та ініціативу — він одначе не полишає господарську діяльність населення на полю «гри стихійних сил», лише намагається її погодити з загальнонаціональними й частковими інтересами, віддаючи пріоритет першим».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Соціальні відносини, зокрема відносини праці й капіталу, фашизм розв'язує не міжпартійною, міжкласовою й парламентарною боротьбою — як це робить демократія — лише методами національної солідарності, що виявляються в узгодженні цілей і співпраці підприємців і працюючих, при верховнім і обов'язковім арбітражі державної влади. Всі соціальні конфлікти й питання господарської діяльності розв'язуються радами дотичних корпорацій при співучасті держави».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Фашизм скептично задивляється на творчі спроможності народних мас. Останні не є діяльним чинником поступу. Творчість нації визначає й реалізує меншість, що її він називає аристократією духа. Ця провідна меншість своїм ідейним багатством, активністю, пристрасною волею та здібностями творить життя, досягає здобутків, що ними користується цілий нарід. Цій меншості і належить керма в державі. Свою владу вона дістає не на підставі виборчої більшості демократії. Бо більшість — каже фашизм — це насамперед юрба, механічна збіранина одиниць, що сама не знає власних хотінь і користей. Не питати в неї рівень, лише вести за собою для її ж власного добра — повинна провідна меншість. Логічним висновком цих поглядів фашизму на творчу роль маси був встановлений ним державно-політичний режим диктатури.

Диктатура не є для фашизму тимчасовою метою правління; вона заведена як основний елемент державного устрою».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Широко розгалужена партійна організація охоплює не лише нейтральний державний апарат, але й владу на місцях, в провінціях. Управління визначається стислим урядовим централізмом, на тлі усунення громадської самодіяльності; фашизм скасував і органи місцевої самоуправи, настановляючи замість представників самоврядування — державних урядників.

На чолі держави стоїть король. Фактично він виконує лише репрезентативні функції суверенітету, в той час як вся повнота державної влади перебуває в руках «дуче» — Мусоліні. Це є вождь, що його ніхто не обирав, він самовільно взяв до рук владу. Диктаторів не вибирають — каже фашизм — вони самі приходять».

М. СЦИБОРСЬКИЙ

«Не важко зауважити певні подібності в державних устроях фашизму й комунізму, хоч виходять вони з цілком протилежних і ворожих до себе доктрин. Формальні позначки диктатури виступають в фашизмі ще більш підкреслено, ніж в комунізмі. Комунізм теоретично заступає принципи влади — колективу — безкласового (чи, вірніше, однокласово-пролетарського) суспільства. Свою фактичну диктатуру він лицемірно ховає під спекулятивною маскою «тимчасовості» і опереткових «рад». Фашизм натомість виразно заперечує владу колективу, будуючи її на принципах монархізму та суспільної гієрархії. Зовнішня схожість обох режимів не упоряднює ототожнювати їх внутрішній зміст».

М. СЦИБОРСЬКИЙ

«Самий фашизм, це насамперед націоналізм — любов до власної батьківщини й патріотичне почуття, доведені до самопосягати й культу жертвовного фанатизму. Джерелом його народження є національний інстинкт, національний дух і національна свідомість».

М. СЦИБОРСЬКИЙ

«...ми водночас задивляємося на деякі засади диктатури фашизму з певною критичністю. Перманентна диктатура справила схильна позначати життя надмірним урядовим етатизмом і відтворювати культ своєманітної «поліційної держа-

ви», що гальмують розвиток суспільства та індивідуальності. Гадаємо, що цих прикмет не позбавлений і устрій фашизму».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Диктатура для фашизму — це не лише метода політичного керування; це синтеза його суспільного світогляду, що здатність до керівництва визнає лише за індивідуальністю й провідною меншістю. Фашизм не вірить у владу більшості, в тих її механічних формах (партії, голосовання, парламент), що їх створила політична демократія; замість демократичного культу кількості-числа, він творить культ якості — творчої одиниці.

Свій політичний устрій фашизм будує на принципах суспільної гієрархії, авторитарності й монархізму, де право на керування мають лише найліпші, себто ті громадяни, що своїми здібностями, енергією й досвідом покликані творити провідну еліту нації — її духову аристократію».

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Але... чи управнюють вони до скороспілих, при тому «засадничих», висновків про брак конструктивності народної більшості, до погоджування нею?.. Чи дійсно народні маси — це лише «юрба», що її отарна психіка, примітивність і ворохобність унеможливають творчість і засуджують її лише на ролю сліпого знаряддя в руках провідної меншості?.. Такі погляди, що їх тепер доволі часто зустрічаємо в надто екзальтованих ідеалізаторів «вождизму», є діаметральною протилежністю до теорій політичної демократії та споріднених із нею «народницьких» течій, що лише в масі добачують джерело «правди всіх правд» (класичним зразком цього є відома заява, що у конфлікті влади з масою вина завжди на боці... влади). Порівнюючи ці підмінні погляди, ми гадаємо, що правда десь посередині...»

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«На кін життя заявилися нові, раніше незнані, політичні ідеї і устрої (комунізм, фашизм, націонал-соціалізм), загальною ознакою яких є їх непримиренна ворожість до ідеї і системи демократії. Під впливом невдач демократії значна частина світової опінії, яка ще так недавно вірила в непо-

мільність її теорій і рецептів, зачинає якраз в них добачувати причини сучасного критичного стану людства).

М. СЦІБОРСЬКИЙ

«Заразом зі свого боку підкреслюємо невмісність назви «фашизму», якою охрестили український націоналізм його противники. Фашизм — це рух державного народу, це зроджена на соціальному підкладі течія, що змагалася за владу у власній державі. Український націоналізм — це рух національно-визвольний, завданням якого є боротьба за державність, до якої має повести найширші маси українського народу. А тому українського націоналізму не тільки що не можна утотожнювати з італійським фашизмом, але навіть не можна до нього надто приподібнювати. Тим більше не можна приподібнювати українського націоналізму до тих соціально й політично реакційних течій інших державних народів, що їх охрещено рівно ж «фашизмом».

О. МИЦИК

«Винен!» — цей вердикт щодо фашизму лише в переносному значенні може розглядатися як неоскаржений судовий вирок, але водночас він означає щось значно більше, аніж моральний осуд. Оголосивши фашизм винним, суд у Нюрнбергу визнав його не тільки злочинним, а й злочинцем — носієм зла, зловмисним призвідцем світової трагедії. Оголошення фашизму злочином проти людства означає, що будь-які дії, спрямовані на об'єктивізацію фашистських ідей, містять склад злочину, а пропаганда цієї ідеології є співучастю у злочині — так само, як залучення когось у злочинну групу з метою подальшого використання в майбутніх убивствах, грабунках чи фінансових аферах. Фашистська ідеологія була, по суті, оголошена такою, що перебуває поза законом, принцип плюралізму щодо неї визнано нечинним. Тобто в певному сенсі її позбавлено свободи — достоту як злочинця...»

Л. КРАВЧЕНКО

«Те, що фашизм, іслам і необільшовизм не мають добрих перспектив як глобальні ідеології, не означає, що вони не будуть розвиватися у своїх власних регіонах. Там вони зав-

дадуть значної шкоди рівню життя місцевого населення і загальмують, а в деяких випадках зроблять неможливим зміцнення дієздатної демократичної політичної системи. Але навряд чи вони здобудуть достатню привабливість чи силу, щоб досягти чогось більшого».

Ф. ФУКУЯМА

«Русській фашизм буде страшнішим німецького!»

Б. БЕРЕЗОВСЬКИЙ

4. Комунізм

«Якщо наші московські соціалісти матимуть колись державну владу у своїх руках, то вони своїм катівством значно перевищать охранку».

О. ГЕРЦЕН

«До руської революції 1917 року багато говорили про пролетарську диктатуру, але по суті не знали, в якій же формі ця пролетарська диктатура буде здійснена. Тепер руською революцією ця форма знайдена у вигляді Радянської влади. ...Радянська влада здійснює новий, набагато більш досконалий тип демократії — демократію пролетарську. Суть цієї пролетарської демократії є в тому, що вона засновується на переході засобів виробництва в руки трудящих, тобто на обезсиленні буржуазії; в ній якраз пригноблені раніше маси і їхні організації стають органами управління».

М. БУХАРІН, Е. ПРЕОБРАЖЕНСЬКИЙ, 1919

«В нашій революції, яка є комуністичною революцією, передова роль, роль вождя, грає пролетаріат. Пролетаріат є найбільш згуртований і організований клас... Тому не випадково, що пролетаріат виявився керівником і вождем всієї революції».

М. БУХАРІН, Е. ПРЕОБРАЖЕНСЬКИЙ, 1919

«Ми відкидаємо поняття правової держави. Якщо людина, котра претендує на те, аби називатися марксистом, всерйоз говорить про правову державу і тим паче застосовує поняття «правова держава» до радянської держави, то це означає, що вона відходить від марксистсько-ленінського вчення про державу».

Л. КАГАНОВИЧ

«Диктатура — то є влада, за допомогою якої пануючий клас перемагає опір і боротьбу інших класів, не зважаючи на попередні закони. Пролетаріат, завоювавши владу в державі, має всю силу, щоб подолати буржуазію. Він мусить зламати її опір, не звертаючи уваги на всі закони, норми, форми і формальності, що були і загально визнані у так званому «цивілізованому» буржуазному суспільстві».

М. СКРИПНИК

«Ми хотіли зруйнувати всі в'язниці, а побудували тисячі нових. Ми хотіли знищити кордони між народами, а оточили себе китайським муром. Ми хотіли зробити працю приємною розвагою, а запровадили лекельну каторгу. Ми не хотіли проливати ні краплини людської крові, а вбивали, вбивали і вбивали мільйони людей. Ми хотіли збудувати безкласове суспільство, а збудували кастове. Ми хотіли скасувати державу, а розбудували і зміцнили її тисячократно більше, ніж вона була. Ми хотіли повалити царат, а на спорожнілий трон посадили нового царя. Ми зривали з офіцерських мундирів царські погони, а потім запровадили їх знову. Ми ганьбили царське катівство, а запровадили своє тисячократно жорстокіше за царське і т.д. і т.п.».

А. ТЕРЦ (А. СИНЯВСЬКИЙ)

«Вся історія московської інтелігенції — це власне приготування до комуністичного ладу. Відомі ознаки комунізму: спрага за суспільною справедливістю, визнання робітничого класу за альфу і омегу людства, ненависть до капіталістичного ладу і буржуазії, вороже ставлення до культурної еліти, заперечення духу і духовної творчості, сектантська нетерпимість, містичне, релігійне сприймання матеріалістичних

догм і т.п. Всі ці комуністичні ознаки завжди мала московська радикальна інтелігенція... Ідеї московських народників виявилися в житті ілюзіями. Ідея особистих прав, ідея постійних реформ, ідея еволюційного прогресу суспільства, ідея парламентарського шляху до поліпшення долі робітництва — всі ці суто європейські ідеї не сприйнялися в Московщині. Перемогли в Московщині ідеї комуністичні, що їх ми щойно навели».

М. БЕРДЯЄВ

«Ви сієте по культурному світі не революцію, а з величезним успіхом фашизм. До вашої революції фашизму не було».

І. ПАВЛОВ (послання в Совнарком ССРСР), 1935

«Подвійний на словах уряд ЦКП і Совнарком. Справжня влада — ЦК і навіть диктатура Сталіна. Це те, що зв'язувало нашу організацію з Гітлером і Мусоліні».

В. ВЕРНАДСЬКИЙ (з щоденника), 1941

«У московському словнику всі слова обернені навиворіт: правда називається брехнею, а брехня правдою; неволя називається волею, поліційне залякування — демократією; загарбання — визволенням; політбюро КПРС — світовим пролетаріатом і т.п. А найбільшою московською брехнею є московський т.зв. «комунізм», який є нічим іншим, як личиною на історичному московизмові».

Й. ФУЛЛЕР

«Марксизм має справу з класами, а не з націями: лише класи є легітимними спільнотами і, зрештою, лише один клас має законне право на існування. Марксизм не так визнає державу, як благословляє перетворення, необхідні, щоб зробити державу непотрібною. У ХХ ст. іслам фактично переміг націоналізм — ненавмисно, не маючи такої усвідомленої мети, виконуючи при цьому функції, які зазвичай є прерогативою саме націоналізму. Натомість марксизм цілеспрямовано поборював націоналізм і переміг його там, де мав контроль над державою, але не там, де треба було змагатися на вільному ідеологічному ринку. Проте коли збудована ним в епоху найвищого його розвитку державність впала, марксизм змило, як

минулорічний сніг, без ознак якогось істотного опору. Тепер у досить блідому, ідеологічно невизначеному і не надто привабливому варіанті він часто змішується з націоналізмом — цей непривабливий червоно-коричневий союз виразно представлений у багатьох посткомуністичних країнах.

Е. ГЕЛНЕР

«Комунізм — найвищий історичний тип суспільно-економічної формації; суспільство, що революційним шляхом приходить на зміну капіталізму і засноване на суспільній власності на засоби виробництва. ...«Комунізм — це безкласовий суспільний лад з єдиною загальнонародною власністю на засоби виробництва, повною соціальною рівністю всіх членів суспільства, де разом з усебічним розвитком людей виростуть і продуктивні сили на основі постійного розвитку науки і техніки, всі джерела суспільного багатства поллються повним потоком і здійсниться великий принцип «Від кожного — за здібностями, кожному за потребами...» (Програма КПРС (нова редакція). К., 1986, с. 22)».

ФІЛОСОФСЬКИЙ СЛОВНИК, 1986

«Ідеї, які провадять установами народів, проходять дуже довгу еволюцію. Утворюючись дуже повільно, вони разом з тим дуже повільно зникають. І коли стають для освічених умів явними, вони ще довгий час залишаються безсумнівними істинами для натовпу і продовжують впливати на темні народні маси. Якщо важко нав'язати нову ідею, то й не менш важко знищити стару. Людство постійно з відчаєм чіпляється за мертві ідеї і мертвих богів».

Г. ЛЕ БОН

5. Нацизм

«Український націоналізм мусить чуйно стежити, щоби серед українських кругів не наступило сліпе й безкритичне наслідування націонал-соціалізму, щоби в той спосіб не під-

пасти під духовний, а опісля політичний вплив Німеччини. Український націоналізм різниться від націонал-соціалізму **світоглядом**. Націонал-соціалізм приймає натуралістичний волюнтаризм, тотальну біологію, расизм, нордизм і окрему систему провідництва. Український націоналізм визначає націю не расою і кров'ю, але спільною волею, ідеєю й політичною активністю. Не расові первні визначають історичну вартість і силу нації та людини. Безперечно життєва сила і тугість раси відіграє велике значення при формуванні нації. Не раса, але сила нації є для нас підставою й метою».

М. ОРЛИК

«Фашизм, цей безкомпромісний ворог європейської цивілізації, доводить націоналізм до його останньої межі, до тоталітарного націоналізму, в якому зникають людство та особистість і залишається лише нація, яка замінює все...».

Г. КОН

«Для націоналістів нація — це етнічна спільнота, що відрізняється, головним чином, власною історією та мовою, члени цієї спільноти — це вільні громадяни, які мають рівні права й обов'язки у своєму територіально чітко окресленому «домі». Мета націоналістів — підтримка життєздатності цієї спільноти, її автономії і єдності.

Фашизм, зі свого боку, схильний убачати в нації засіб, знаряддя застосування сили щодо інших націй. Його прагнення більше експансіоністські, аніж спрямовані на внутрішнє буття нації, він більше хвибує на тоталітарність».

Е. КОН (за Г. КАСЬЯНОВИМ)

«Набагато глибші відмінності між націоналізмом і нацизмом. Націоналіст вважає, що кожна нація має власний характер, чесноти, призначення й місію. Для нациста ж світ поділений на раси, які перебувають у стані війни одна з одною і розташовані за ієрархією крові й влади. Основними цінностями для націоналіста є історія, громадянство і батьківщина, для нациста вони підпорядковані фізичному пануванню і державній владі, що реалізуються у вічній війні.

Згідно з принципами націоналізму, люди належать до націй завдяки вибору та почуттю належності, традиції або ж

спільній культурі чи мові; для нациста люди перетворюються на органи расової касті, вони лише зразки крові й фізичних параметрів, їхні ментальні характеристики — це не більше як вияв незмінних біологічних властивостей. Зрештою, для більшості націоналістів насильство й війна (коли вони потрібні) є засобами досягнення незалежності, єдності й самостійності. Для нацизму війна це самореалізація людини, правдива й природна форма вияву її расового інстинкту».

Е. КОН (за КАСЬЯНОВИМ)

«Нацизм виростає з націоналістичних ідей попередніх часів. Він наполягає на тому, що існує національна спільнота, інтереси якої вищі за особисті, групові чи позанаціональні. [...] Більшість його гасел безпосередньо сформульована в націоналістичних термінах і дістає підтримку саме завдяки націоналістичній ортодоксальності і значно меншою мірою через расову чи антисемітську очманілість, характерну для деяких його лідерів. Він має міцні ідеологічні та інші зв'язки з попередніми формами націоналізму».

ДЖ. БРОЛІ

6. Тероризм

«...хто не хоче підпорядкуватися суспільству, того треба змусити кулею в потилицю».

С. НЕЧАЄВ

«Поняття тероризм походить від слова терор (лат. *terror* — страх, жах, жахливість). Саме ця обставина і визначає терор як особливу форму політичного насилля, що характеризується жорстокістю, цілеспрямованістю і удаваною ефективністю. Ці особливості визначили широке використання терору на протязі людської історії як засіб політичної боротьби в інтересах держави, організацій і окремих груп осіб... Тероризм — це метод політичної боротьби, що полягає в систематичному застосуванні нічим не обмеженого, не зв'язаного з воєнними діями фізичного насилля для досяг-

нення певної мети шляхом усунення політичних противників (убивства політичних лідерів, військових або рядових громадян, вибухи, напади на банки, склади зброї, викрадення літаків, автобусів тощо). Звичайно, терор зв'язують з діяльністю державної влади в певні періоди існування держави, проте це не означає, що крім державної влади ніякі інші сили не спроможні вдаватись повсюдно до терору, наводячи страх і жах не тільки політичним противникам, а практично всім і кожному. Отже, терор може бути державний і недержавний».

В. КРЕМЕНЬ

«Особливо позасудовий державний терор воєнного періоду властивий внутрішній політиці фашистських диктатур. Так, в перші дні приходу нацистів до влади Німеччину охопила хвиля терору, що мала подвійну форму: жорстоких і кривавих розправ під час заворушень, вуличних сутичок і потай завдаючих ударів у вигляді багатьох незаконних таємних арештів. Ліквідації противників без суду і слідства з допомогою тортур тощо. Встановлення в середині 60-х років фашистської диктатури чорних полковників у Греції привело до масового терору в країні».

В. КРЕМЕНЬ

«Терористичний акт — одна з форм полі-терористичного тероризму, політичного насилля. Якщо в минулому терористичні акти зводились до вбивства окремих високопоставлених осіб, то в сучасних умовах об'єкти терористичних замахів значно розширені і змінились самі форми замахів. В арсеналі тероризму є індивідуально спрямовані заходи, викрадення літаків і пограбування банків, взяття заручників, підпали і висадження в повітря офісів, складів, диверсії, шантаж, рекет та ін. Головною загрозою з боку терористів залишається загроза життю і безпеці людей. Без здійснення загрози і підкріплення її акціями (взяття заручників, захоплення літаків, закладання вибухівки та ін.) тероризм не став би мати сенс».

В. КРЕМЕНЬ

«Тероризм — публічно здійснювані загальнонебезпечні дії або загрози, спрямовані проти суспільної безпеки і які

створюють в соціальному середовищі обстановку страху, неспокою, приголомшеності з метою прямого або непрямого впливу на прийняття якогось рішення або відмова від нього в інтересах терористів...

Терористичний акт має метою сколихнути суспільство жорстокістю, зухвалістю, з тим, щоб стати своєрідним засобом комунікації між терористами і владою, засобом впливу на владу. Тим-то терористи не тільки не приховують свою причетність до злочину, як це роблять кримінальні злочинці, але всіляко афішують».

В. КРЕМЕНЬ

«Марксизм по-різному ставиться до терору, політичного терору зокрема. Якщо взагалі політичний терор марксистично заперечують, то в процесі боротьби за руйнування старої державної машини терор, здійснюваний поваленими експлуататорськими класами, робить революційний терор правомірним необхідним засобом народу приборкати реакційні сили. Ці заходи спрямовані на протидіючу сторону, невинні люди тут не страждають, революційне насилля не передбачає усунення всього суспільного ладу. Марксистично не вважали за тактику терору, хоча і визнавали правомірність насилля, але лише в масовій боротьбі і у зв'язку з масовою революційною боротьбою».

В. КРЕМЕНЬ

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ

«Моя загальна ідея зводиться до створення із нас єдиної нації в галузі міжнародної політики націй, окремих в галузі своїх чисто внутрішніх справ».

Т. ДЖЕФЕРСОН

«Пам'ятайте про те, що ви належите до роду людського, й забудьте про все інше».

РАССЕЛ — ЕЙНШТЕЙН (Маніфест)

«Ми в жодному разі не повинні визначати поняття культурної держави в узгоді з вимогами націоналізму й національної культури... Ми звертаємо свої погляди до людства, обминаючи народи і держави».

А. ШВЕЙЦЕР

«МОНДІАЛІЗМ — концепція нового геополітичного розмежування світу. Виявляється в «американоцентристських», «європоцентристських», «азіоцентристських» або «неоєвразійських» проектах з шифрами «Атлантика» чи «Континент». Мета одна — світове панування селекційної меншості (півсвіту у Ж. Тиріара). «Нова Євразія» — черговий мондіалізм, проект, що принципово не різниться ні від «нової Європи»: від Камчатки до Камчатки чи від Аляски до Аляски («Паризька хартія» 1990 р.), ні від тиріарівського «Європа — від Дубліна до Владивостока».

МАЛА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«У будь-який момент декілька мільйонів людських істот можуть виявитися охопленими масовим безумством, і ми отримуємо ще одну світову війну чи спустошливу революцію. Замість того, щоб цілковито залежати від милості диких звірів, сучасна людина зазнає жорстоких ударів з боку стихійних сил власної душі. Це — Світова Держава, що значно пе-

реважає решту, навіть наймогутніших сил на землі. Вік Просвітництва, який позбавив природу й людські установи богів, не звернув належної уваги на Бога Страху, що живе в людській душі. А втім страх Божий найбільш виправданий перед обличчям переважаючого начала».

К. ЮНГ

«Ідея світового миру, навіть світового уряду може здійснитися не всупереч ідеї нації, а тільки при умові її повного і справедливого використання. Мирові у світі загрожува-ли і загрожують не 80 суверенних малих держав, а дві чи три великі держави, які прагнуть саме такого чи іншого «світового уряду», очевидно створеного ними. Світова рівновага, мирна співпраця, вільна торгівля може спиратися тільки на вільний союз справді вільних народів, з-посеред яких ні один не здобув би переваги поневоленням інших народів і не набув би охоти поневолювати інших, переконуючи їх, що цього вимагає доба».

Л. РЕБЕТ

«Можливо й повинно мислити зникнення класів і приму-сових держав в досконалому людстві, але не можливо мис-лити зникнення національностей. Нація є динамічна суб-станція, а не минуша історична функція...»

М. БЕРДЯЄВ

«Поступ ідеї людськості зовсім не вимагає нівеляції всіх питомостей та відмін людського роду, лише постійного роз-витку їх».

М. ДРАГОМАНОВ

«Будь-яка національність є багатство єдиного і братськи об'єднаного людства, а не перепона на його шляху».

М. БЕРДЯЄВ

«Я хочу, щоб культура всіх країн проникала до мого до-му. Але я не бажаю, щоб мене збили з ніг».

М. ГАНДІ

«Нації не вічні. Вони мають початок, будуть мати й кінець. Можливо, їх заступить конфедерація незалежних країн. Але це не є законом теперішнього століття. Тепер існування націй добре, навіть потрібне. Існування їх — гарантія свободи, яка зникла б, коли б світ мав тільки один закон, тільки одного пана».

Е. РЕНАН

«Національні відмінності мають бути до кінця віків; народи повинні залишатися на ділі окремими членами вселенського організму. Але і сам цей організм повинен також існувати на ділі; велика людська єдність не повинна існувати лишень у вигляді прихованої сили чи абстрактної істоти, а повинна втілитися у видимому соціальному тілі, явна і безперервна центрострімка сила якого могла б протидіяти множинності центробіжних сил, котрі роздирають людство».

ВОЛ. СОЛОВЙОВ

«Противники ідеології українського націоналізму активно використовують глобалізаційну ідеологію для нівелювання національної ідентичності, цієї основи буття нації. Сьогодні глобалізація фактично замінила таку дискредитовану історичним розвитком людства ідеологію, як інтернаціоналізм (чи то пролетарський, чи будь-який інший).

...Світ — це арена боротьби національних інтересів і нічого, крім національних інтересів, у міжнародному житті не існує. Тому гасло глобалізації сьогодні використовується певними силами, які переслідують свої власні національні інтереси (економічні, політичні, ідеологічні) для нав'язання всім націям світу певного способу життя, певних правил економічного розвитку. А оскільки універсальних істин, придатних для всієї планети, для всіх народів, що мешкають на ній, не існує і існувати не може, ідея глобалізації є облудою і повинна бути дезавуйована, як ідеологічне прикриття інтересів тих, хто прагне панування над іншими націями і народами».

Ю. КОСТАРЧУК

«У перспективі український націоналізм має шанс перетворитися на ідеологію, що стане інструментом антиглобалістських сил в країні. Тобто вектор націоналізму буде розверну-

то зсередини (боротьба за Українську державу) назовні. І завдання прибічників цієї ідеї зосередитися на перетворення України на чинник європейської політики, на утвердження України у світі — в тому числі на європейських ринках...»

К. БОНДАРЕНКО

«Європа теперішніх часів, уся поспіль,— ми в це віримо,— на цьому другому етапі шукає, подібно до ізраїльтян у пустелі, досі незнану обітовану землю, шукає нового принципу, нового ладу, оскільки старий лад себе вичерпав. Той, хто стежить за подіями в Європі у світлі великої історичної традиції, одразу повертається у спогадах до тих часів, які вісімнадцять століть тому оповістили про поступовий занепад поганства та неминуче виникнення християнства. Брак у світі почину загальної і гармонійної цивілізації, внаслідок цього — моральний безлад,— війни, спонукувані династичними інтересами або й кількома індивідами,— нейтральність, що спирається на байдужість егоїзму,— мирні угоди, які ґрунтуються на недолугих теоріях рівноваги».

ДЖ. МАЦЦІНІ

«На це можна заперечити, що нові економічні та культурні реалії породили значно більші політичні об'єднання й культурні простори і саме тому людство стало свідком зростання нових європейських співтовариств та об'єднань. Найприкметніший з них — Європейський Союз, який з обмеженої митної спілки швидко розвився у значно більшу економічну й політичну спільність, яка має на меті створення справжньої федерації європейських держав і європейської ідентичності. Попри нинішнє гасло Європейського Союзу — «єдність у різноманітності», малоімовірно, що для прихильників панєвропейства реальної європейської єдності та ідентичності можна досягти тільки коштом національної ідентичності. Принаймні, вони могли б сподіватися хоча б знесення й занепаду національної ідентичності та перенесення нинішньої відданості національним державам на рівень федерального об'єднання — як це було під час створення Сполучених Штатів та Німеччини, у XVIII та XIX ст. відповідно. Домагаючись поступової передачі функцій та влади до федерального центру, вони сподіваються утворити інституційну політичну структуру, яка, зрештою, приборкає відданість на-

родів своїй нації; інакше кажучи, вони припускають, що поступившись суверенітетом, станеться зміна ідентичності».

Е. СМІТ

«Що ж, чи означає це, що Росія померла? Що СРСР, союз східно-європейських народів, позбавлений якого б то не було руського національного забарвлення і неможливо вже у майбутньому говорити про руський народ як носія особливої національної культури? Висновок поспішний, але питання ставиться саме так. Як не дико це звучить для нашого вуха, але ми повинні мати мужність дивитися прямо в обличчя майбутнього. Нації не вічні».

Г. ФЕДОТОВ

«1. Етнічна ворожнеча і сепаратизм виникають на основі культурних відмінностей, бо як могли без них етнічні групи, «нації» усвідомлювати власну тотожність і відокремлювати себе від своїх ворогів?

2. Індустріальне суспільство нівелює культурні особливості.

3. Таким чином, індустріальний розвиток розмиває самий ґрунт націоналізму.

4. Таким чином, індустріальний розвиток означає ліквідацію націоналізму.

Ця аргументація є бездоганною. Засновки — цілком слушними. Постає питання: чому правильні умовиводи, які було зроблено з цілком реальних засновків, підводять нас до твердження, що майже суціль суперечить історичній реальності?

Хоча формально логіка аргументів обох таборів є схожою, між лібералами і марксистами існують істотні розбіжності. Їхні плавильні котли різні».

Е. ГЕЛНЕР

«Усі вожді «слаборозвиненого світу» чинять як вестернізатори, а висловлюються як *народники*».

Е. ГЕЛНЕР

1. Космополітизм

«Сама по собі думка про національність ще не може привести людей до свободи і правди для всіх і навіть не може сприяти упорядкуванню державних справ. Необхідно шукати всесвітню правду, яка була б спільною для всіх національностей».

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

«Ні один справжній космополіт, ані в шкірі, ані в самих кістках національних, себто — ні в якій історично склавшійся ознаці життя нації не видить ідеалу, а ... в одній інтернаціональній науці».

М. ДРАГОМАНОВ

«Правдоподібна людина має прийти до того, що сама по собі думка про національність ще не може довести людей до волі й правди для всіх і навіть не може дати ради для впорядкування навіть державних справ. Треба пошукати чогось іншого, такого, щоб стало вище над усіма національностями та й мирило їх, коли вони підуть одна проти другої. Треба шукати всесвітньої правди, котра була б спільною всім національностям».

М. ДРАГОМАНОВ

«Нація та її потреби — найреальніша річ на світі — для Драгоманова містика... Національна ідея ніколи не може бути основою для устремління цілої нації, для цього треба шукати «всесвітньої правди», спільної всім народам. Стихийне почуття національного самозбереження є для Драгоманова абсурдом. Він радить побороти в собі «сі інстинктові й туманні почуття» расові і «піднятися над ними» при рішенні всякого, в тім числі і українського національного питання; «поглянути на нього з загальнолюдської точки погляду», з вершин «загальної правди для всіх». Українство у нього не могло мати своєї мети, бо «цілі праці людської однакові на всьому світі, як однаково здумана наука».

Д. ДОНЦОВ

«Мусимо змести з дороги всі доктрини, що заважають консолідації нації довкола одного ідеалу: — демократизм, соціалізм, всесвітнянство, пацифізм. Кожна з цих ідей має відповісти на питання, чи вона скріплює націю, чи спричинюється до її могутності, чи, навпаки, її ослаблює».

Д. ДОНЦОВ

«Ті думки, які я виклав про національне й вселюдське, я не раз викладав і письмово, і усно. Іноді мені доводилось чути від земляків такий випад: "Хай це все правда, але тепер не на часі. Ми, українці, тепер повинні захищати свою національну мову, як ханаанці від євреїв, і самі ми нікому не загрожуємо і не боїмося, що наш націоналізм уподібниться старозавітному єврейському, який довелося долати апостолу Павлові. Залиште нас з нашим оборонним націоналізмом і ми коли-небудь, закінчивши оборону нашої нації, примкнемо і до космополітизму"».

М. ДРАГОМАНОВ

«Нація! В цьому слові — торжествуюче варварство. Батьківщина є тільки у себелюбства і ненависті, братство її не знає. Мій співвітчизник — будь-яка мисляча людина».

А. ЛАМАРТІН

«Космополітизм та гуманізм виключають тільки національні ненависті та антипатії, національний шовінізм, навпаки, вони закликають до знищення хиб національних; не дивлячись на те, усюди й завжди можна почути на Україні гостру ворожнечу з боку навіть ліберальних течій до проявів українського націоналізму, який стає джерелом національної творчості. Здебільшого під юшкою інтернаціоналізму або космополітизму українському народові накидають обрусіння або колонізацію. Ці чудернацькі інтернаціоналісти не розуміють, що замість вселюдства вони пхають нам буржуазну та бюрократичну державу, до того ще й зовсім національну, і не тямлять, що їх псевдокосмополітичні заклики проти «націоналізму» вимірені не проти тих, проти кого треба, себто не проти тих, хто давить чужі народи, а проти тих, хто тільки одбивається від гніту».

М. МІХНОВСЬКИЙ

«Для слова *націоналізм* антонімом буде — здається, це не викликає серйозних заперечень — слово *космополітизм* (тожним йому, в моєму розумінні, буде термін *національний нігілізм*). Дехто хоче, правда, протиставляти слово *соціалізм*. Але це неправомірно, бо *націоналізмові* треба протиставляти термін по лінії етнічних понять, термін, який лежав би в полі етнічних, а не суспільних (як *соціалізм*) понять. Здається, отже, ясно, що націоналізмові як ідейному напрямові треба протиставляти протилежний йому напрям — космополітизм».

Я. ДАШКЕВИЧ

«Але чи можемо ми тоді говорити в цьому аспекті про якусь «глобальну культуру»? Певна річ, жодні електронні комунікативні технології та їхні віртуальні світи не зможуть задовольнити емоційні та психологічні потреби майбутніх «громадян світу» або навчити їх переживати почуття радості, обов'язку, страждань і життєвих втрат. Глобальна культура такого типу одночасно наукова, емоційно безпристрасна і формальна, вона повинна існувати без визначеного місця, поза часом і пам'яттю. Безкінечна віртуальна реальність усунула б сприймання перспектив майбутнього і ретроспектив минулого, оскільки здатність до віртуальної повсюдності усуває відчуття простору й місцезнаходження. Часові й просторові координати, такі важливі для націй та націоналізму, втрачають сенс, оскільки стискаються до однієї точки безпосереднього спостерігача. Світ, викликаний за допомогою технічного дискурсу, існує тут і тепер, скрізь і повсякчас; йому більше не потрібні спогади чи знання подальшої долі, пам'ять про предків чи турбота про прийдешні покоління. Власне кажучи, немає навіть потреби у безпосередньому почутті спільноти — достатньо й примарної тіні небайдужості, наприклад, до далеких родичів».

Е. СМІТ

«Але таке строге бачення — це зовсім не те, що мають на увазі більшість людей, коли заходить мова про глобальну культуру. Маркс і Енгельс, до речі, передбачали злиття національних літератур в єдину світову літературу, зближення

національних культур, а не їх відмирання, як несуттєвих донаукових пережитків. Це означає, що скелет комп'ютеризованої інформаційної технології і створеної нею віртуальної реальності має обрости плоттю і наповнитись кров'ю наявних культур; точніше, головними темами й складниками («клаптиками та латками») тих культур, сплетених разом у химерний візерунок з їхніх первинних значень, припасованих до швидкоплинної дійсності. Отже, постмодерна й космополітична глобальна культура має бути тільки еклектичною, гібридною, фрагментарною і найсучаснішою, постійно здатною до модернізації, повинна завжди перебувати в стані пошуку «суттєвості». Подібна культура, зіткана із різних фрагментів, не може мати великої притягальної сили, навіть коли спирається на елементи масової культури, й не вирізняється життєздатністю й гнучкістю, попри прагнення самотності».

Е. СМІТ

«У посткомуністичному суспільстві складності переходу до капіталізму **можуть**, цілком імовірно, похитнути привабливість демократичної епохи. За такої ситуації **може** виникнути спокуса пошукати притулку в більш обмежених та міцніше прив'язуючих віруваннях, таких як етнічна винятковість, ксенофобія або релігія, які, можливо, підживлені розчаруванням і презирством до «скорумпованого та егоїстичного Заходу».

З. БЖЕЗІНСЬКИЙ

«Великою шкодою і загрозою для дальшого існування Української Нації є ідеологія космополітизму та демолібералізму, яка сьогодні так масштабно запановує в Україні. Вона не тільки знецінює саме поняття нації, підриває її основи і руйнує світогляд, а й прагне утвердити в українському суспільстві нову форму безбожництва, поклоніння Молохові-Мамоні-Матерії, матеріальним вартостям, з запереченням всього духовного, вищого, світлого, що є в людині».

О. БАГАН

2. Змішування рас, народів

«З допомогою освіти та інституцій можна приступити до втілення сучасної мрії про рівність. З їхньою допомогою ми стараємось, правлячи несправедливі закони природи, відлити в одну форму мізки негрів з Мартиніки, Гваделупи і Сенегалу, мізки арабів з Алжиру і зрештою мізки азійців. Звичайно, це — зовсім нездійснима химера, але хіба не постійна погоня за химерами складала до сьогодні головне заняття людства?»

Г. ЛЕ БОН

«Хто ж в кінці кінців є американці, ці нові люди? ...Вони є ні європейцями, ні нащадками європейців, а таким генном, де дивне зміщення крові, яке ви не знайдете в жодній з інших країн. Я хочу звернути вашу увагу на сім'ї, де дідусь — англієць, його дружина — голландка, їх син одружений на французенці, а його чотири сини мають зараз чотирьох дружин різних національностей. Він американець, що приймає новий стиль життя, підкоряється новому уряду, живе новими категоріями. Він стає американцем, якого приймає широкий терен нашої великої *alma mater*. Усі людські індивідуальності переплавляються у нову расу, чия праця та нащадки можуть колись стати причиною великих змін у світі».

Г. де КРЕВЕКОУЕР

«Жаботинський декілька разів (з різних приводів) відзначав: Росія — чужа країна, наш інтерес до неї — відсторонений, прохолодний, хоча й співчутливий, її тривоги, прикрощі і радощі не наші, так само, як наші — не її».

Ш. МАРКИШ

«Америка — це Божий Тигель, великий плавильний котел, де усі раси Європи переплавляються та змінюються».

ІЗРАЕЛА ЗАНГВІЛЛА

«Доба масових комунікацій збіглася у часі з періодом масових міграцій. Змішування етнічних груп і культур, яке під-

креслює Мак-Ніл, і гібридизація культурних ідентичностей, за визначенням Гомі Баба, у постнаціональну епоху, збігається з необхідністю скрізь і повсюдно бути мов у себе вдома і тому бути спроможним зв'язуватись у медіапросторі, доступному для всіх. В безіменному, безособовому місті вже не національна «мова і культура» повинна цементувати сучасне, індустріальне суспільство, а інформаційна технологія і комп'ютерна грамотність, що дасть змогу подолати всі культурні бар'єри на шляху створення середовища масової комунікації гібридизованого і постмодерного суспільства. Саме ці чинники, поряд із силами економічної взаємозалежності, привели Гобсбаума до відкритого осуду нового сплеску хвилі обмеженого, що сіє ворожнечу, націоналізму, який він вважає за тимчасове і вторинне збочення від справжнього «поступу історії», реакції остраху перед лицем величезних змін і обурення повсюдною чужоземною присутністю та відмиранням родових коренів».

Е. СМІТ

«Кодуванню і перекодуванню піддається денационалізована частина нації. З них виходять ряди руйнівників традицій, переносники деструктивних ідей.

Політична проституція — головний показник ступеня денационалізованості суспільства».

Р. ПЕРІН

3. Етнічні меншини

«Національною меншиною... є група осіб, яка поряд з рисами етнічної меншини (власна мова, культура, історія, усвідомлення себе як групи, чиї члени бажають підтримувати її особливості), має бажання користуватися як група тими правами, які дають меншині можливість брати участь у процесі визначення політики у рамках даної території чи навіть в рамках цілої держави, але яка не є в однакових умовах з іншими етнічними групами в цій державі».

Ф. ЕРМАКОР

«Національна меншина — це не просто група за фактом етнічної демографії. Це динамічна політична позиція, або, точніше, набір пов'язаних, але все ж взаємосуперечних позицій, а не статична етнODEMOГРАФІЧНА умова. Для цієї політичної позиції характерні три елементи: 1) публічна заява про членство в етнокультурній нації, відмінній від численно чи політично доміантній етнокультурній нації; 2) вимоги до держави про визнання цієї відмінної етнокультурної національності; 3) відстоювання, на основі цієї етнокультурної національності, певних колективних культурних чи політичних прав».

Р. БРЮБЕЙКЕР

«Національні меншини є різнорідними за соціальною структурою групами, які проживають на території держави, чужої їхній національній самобутності, культурі та історії, внаслідок утворення буржуазної нації-держави, заснованої на осередках історичного поселення або змінах державних кордонів як наслідок угод або конфліктів між націями-державами. Як громадяни вони позбавлені певних громадянських прав або можливості користування такими, і, як правило, є предметом сильного тиску до асиміляції, їхньою політичною метою є приєднання до нації-держави, до якої вони належать у сенсі історико-культурної ідентичності та що відповідає їх економічним інтересам».

Ф. ГЕКМАН

«Група, яка за чисельністю поступається решті населення держави і не посідає панівного становища, члени якої — громадяни цієї держави — мають етнічні, релігійні чи мовні риси, відмінні від рис решти населення, та які, принаймні мовчазно, виявляють солідарність, спрямовану на збереження своєї культури, традицій, релігії чи мови».

Ф. КАЛОТОРТИ (про етнічні меншини)

«Кожне національне питання є самостійною, окремою проблемою, що вимагає знання фактичних відносин. Слід звернути якнайбільшу увагу на це методологічне правило: саме під цим оглядом серед політиків і державних діячів Європи є занадто мало фактичного знайомства з мовними та національними питаннями.

...стільки є національних справ, скільки народів і меншин і, отже, немає одного шаблону полагодження всіх національних питань».

Т. МАСАРИК

«До національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою».

Закон України «ПРО НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ В УКРАЇНІ»

«Вірному розумінню суті українського руху і навіть свого власного... у єврейській масі заважала та обставина, що як серед російської меншини на Україні, так і у євреїв панувала прищеплена десятиліттями ідеологія централізму і русифікації. Нещадна логіка діаспори невблаганно приводила до того, що євреї ставали патріотами пануючої нації. Українське і російське єврейство мимоволі грало роль провідника обрусительного централізму і стало об'єктом невдоволення українського та інших народів».

М. ФРЕНКІН

«Якщо національній державі кидають згори виклик більш політичні угруповання й об'єднання, то знизу його національній ідентичності чи внутрішнім узам політичної солідарності загрожують домагання менших культурних верств. В останнє десятиріччя світ переживає масові географічні переміщення населення, що дало початок зміні культурного складу й самосвідомості багатьох спільнот, особливо на Заході. Потік нових утікачів і шукачів притулку, *гастарбайтерів* і вихідців з колишніх колоній розмили традиційні вартості і переконання єдиної, однорідної національної ідентичності, кидаючи виклик старим національним ідеологіям і виховним настановам цілісної нації й інколи обертаючи її на низку окремих непов'язаних культурних спільнот, зібраних разом під склепінням «національного суспільства». У такій «багатокультурній нації» кожен сам визначився у взаємовідносинах до «інших» і, на думку Гомі Баба (*Homi Bhabha*), офіційні тексти поступаються щоденним «перформативним» наративам людей, в яких сприйняття історії та ідентичності

роздвоюється й роздроблюється, нація розбивається на складові культурні частини, а національна ідентичність стає «гібридною».

Е. СМІТ

«Якщо справа складається саме так, слід уважніше ставитися до заяв, що національні ідентичності в сучасних західних країнах стали «гібридними» й уривчастими, а основним сегментом населення на противагу державній нації стає або автотонна культурна група, або група іммігрантського походження. Сучасні нації можуть бути багатокимими, а доля між-національних шлюбів сприяє значно більшому культурному змішуванню, ніж можна спостерегти в недавньому минулому, але чимало держав намагаються зберегти свої панівні етноси протягом довшого часу, тому за межами великих міст більшість представників етносу зберігають свої, хоч уже й змінені, корінні культури, пам'ять, символи й міти про походження».

Е. СМІТ

«Чи то внаслідок такого культурного плюралізму, чи через тривалі історичні докази, чимало західних країн перейшли до впровадження більш громадянської й територіальної версії націоналізму, завдяки якій іммігранти й утікачі можуть посісти своє законне місце як громадяни місцевої нації. Принагідно їх можуть спонукати до участі в культурній роботі через нове тлумачення нації та їхньої політичної ідентичності, щоб залучити їхні культури й світогляд, як складник нової всеосяжної національної ідентичності.

Проте існують певні межі й можливості нового національного тлумачення. Єдину суспільну культуру та певний набір загальних прав і обов'язків потрібно ідентифікувати й узаконити з історичною батьківщиною. Для політичної солідарності слід культивувати міти про походження, історичну пам'ять і колективну символіку. Необхідно, щоб такі міти, символіка й пам'ять мали відгук у більшості населення, належного до означеної нації чи національної держави, і люди відчували колективну причетність й спонуку до спільних дій. Це може потребувати більшого, ніж просто громадянський і територіальний націоналізм, коли місцева й республіканська відданість є основними складниками критерію громадянства нації. Можливо, їх потрібно поєднати, чи навіть замінити,

іншими культурними критеріями статусу нації, можливо, залучаючи генеалогічний тест належності до нації, коли новонароджених від батьків панівного етносу вважали представниками нації, а, отже, громадянами національної держави».

Е. СМІТ

«Етнічні групи іммігрантів:

а) зберігають етнічну відокремленість та ізольованість;

б) утримують релігійну замкненість;

в) ведуть незаконну тіншову торгівлю, в т.ч. наркотиками;

г) формують організовані кримінальні групи. Множать злочинність. Є носіями хвороб та інфекцій».

«Я сюди приїхав — ця земля для мене. Тут непогано. Скільки я візьму із своєю спільнотою з тої землі, на тому місці, від тих людей — те моє. Я маю взяти від них більше. Це виробили вони — тим ми скористаємось».

Ми не громадяни — ми не платимо податків для них, але користуємо з того, що вони платять податки».

Робітниками не працюють, в середній клас пробиватися не хочуть. Без еволюції хочуть взяти своїми «маленькими революціями» контроль над ринками, торгівлею, системою харчування, казіно...»

З матеріалів сайтів «Движения против нелегальной иммиграции».

4. Міжнаціональні конфлікти

«...національна політика повинна засновуватися на усвідомленні фактичних відносин, а не на розпалюванні низьких почуттів та інстинктів».

І. ФРАНКО

«Кожний нарід, відповідно до свого темпераменту, клімату та продуктивності своєї країни, вносить свою відмінну від інших частину до загальної культурної скарбниці й саме та різноманітність в творчості робить можливим витворення одної гармонійної цінності».

О. БОЧКОВСЬКИЙ

«Сама по собі думка про націю ще не може довести людства до волі і правди для всіх...Треба шукати чогось іншого, такого, що стало б вище над усіма національностями та й мирило їх, коли вони підуть одна проти другої. Треба шукати всесвітньої правди, що була б спільною всім національностям».

М. ДРАГОМАНОВ

«Коли люди були менш розумні, ніж тепер, то між різними народами були часто сварки... І народи жахались один одного або ворогували поміж собою от так, як, напр., кінь жахається верблюда, або собаки ворогують з котами, і т.д... і згодом розумніші люди стали думати, що такий нагніт одного над другим — річ несправедна, крайнє нерозумна, невідгідна для загалу навіть пануючого».

М. ДРАГОМАНОВ

«Шляхетним завданням українського «націоналіста» стало, отже, переконувати противника в «безглузді» його агресії і невідгідності її для нього ж самого, однією силою розумових аргументів...

Щоб це ворогування спинилося, треба лиш «переконати» ворогів у його безсенсовості! Поколінню, хворому на над розвиток інтелекту, промовляли до переконання ці наївні аргументи. Вірив у них і Драгоманів».

Д. ДОНЦОВ

«Раз і назавжди поставити на своєму прапорі «Росія для русскіх» і високо підняти цей прапор».

М. СКОБЕЛЄВ (1843-82, російський генерал)

«Проблему міжнаціональних конфліктів можна вирішити жорстким розмежуванням життєвих просторів рас».

С. ГОРОДНИКОВ

«Шляхи вирішення міжнаціональних конфліктів лежать не на стежі війни з націоналізмом тих чи інших народів. Вирішувати цю проблему можна тільки жорстким розмежуванням життєвого простору різних рас, виключення змішуван-

ня культур, міжрасових шлюбів, економічної і релігійної експансії. Кожну повноцінну націю такий підхід повинен задовільнити, якщо це не нація паразит».

Р. ПЕРІН

«Прагнучи до співпраці з російським народом, ми рішуче виступаємо проти приписування російському народові «керівної ролі», обов'язків «старшого брата», що впливають нібито з якихось благородних, вищих якостей цього народу («російський народ — найвидатніша нація», що має «ясний розум, стійкий характер і терпіння»), бо за всім цим криється російський імперіалізм, расизм і шовінізм».

О. ГОРНОВИЙ

«Як сказано, отже, ООН бореться не проти російського народу, а проти російських імперіалістів, проти усіх тих, які допомагають Україні або допомагають поневолювати її».

Носієм російського імперіалізму сьогодні є большевицька партія — ВКП(б), яка сьогодні вже фактично оформилась в окрему експлуаторську класу — большевицьких вельмож. Цю нову класу експлуаторів очолює сталінська кліка».

О. ГОРНОВИЙ

5. Громадянське суспільство

«ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО — це механізм соціальної взаємодії, що складається зі сфери особистого (особливо родини), різноманітних об'єднань суспільних рухів і публічної комунікації. Громадянське суспільство означає також вартості, відмінні від національних і від соціальних. Більше, ніж це роблять націоналізм чи соціалізм, воно — принаймні деякі його форми — цінує плюралізм, самообмеження і самоосмислення. Громадянське суспільство часто розуміють як місце соціальної дії, відносно автономної від держави. Громадянське суспільство з'явилося тоді, коли стали політичними незалежні суспільні рухи на кшталт «Солідарності» або Руху чи незалежна економічна діяльність, приміром, у тінювій економіці. Але громадянське суспільство — не тільки міс-

це, це ще й проект. Це мрія деяких інтелектуалів і активістів, спроба об'єднати широкий спектр діяльності в єдину боротьбу проти комунізму та проти тоталітарних націоналізмів. Для цих активістів громадянського суспільства будь-яка незалежна від держави діяльність може бути частиною спільних зусиль, спрямованих на те, щоби «посунути» державу й розширити вплив громадянського суспільства. Всеохопний проект громадянського суспільства був особливо успішний у Польщі й Угорщині, але його ідею треба пристосувати до того, яку «незалежну активність» у нього включаєш».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«...на жаль, консолідація громадян у нашій країні відбувається не за соціально-політичними, а за етнографічними критеріями в національно-державних та інших утвореннях, що мають до того ж рівні стартові можливості, по суті, нерівноправний політико-правовий статус. Починати все заново, звичайно, неможливо. Тому центр ваги необхідно перенести на права особи, наголосити на її захищеності від будь-яких обмежень, особливо згідно з національними ознаками. Саме таким шляхом можна досягти дійсної рівноправності громадян різних національностей. Є думка про те, що вирватись з глобального виру національних проблем можна лише при первинності прав людини над правами нації, суверенності особи та прав громадян».

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Почувати себе громадянином зовсім не означає втрати національного почуття і національного громадянства. До космічного всесвітнього життя прилучається... завдяки життю національному».

М. БЕРДЯЄВ

«Це царина стихійно утворених соціальних структур, відокремлених від держави, які є підґрунтям демократичних політичних інституцій. Ці структури викристалізуються ще повільніше, ніж політичні інституції. Вони менше піддаються маніпулюванню з боку державної політики і насправді часто перебувають в обернено пропорційному співвідношенні із могутністю держави, міцніючи в міру послаблення держави і навпаки».

Ф. ФУКУЯМА

«Культура. Це найглибший рівень, який включає такі явища, як родина, релігія, моральні цінності, етнічна свідомість, громадянськість та історичні традиції. Так само, як демократичні інституції базуються на здоровому громадянському суспільстві, так і громадянське суспільство має попередників і передумови на рівні культури. Культура може бути визначена як нераціональні етичні навички, що передаються завдяки традиції; хоча вона доволі пластична і може зазнавати впливу процесів на трьох вищих рівнях, усе ж вона схильна змінюватись найповільніше. Це сфера аналізу соціології та антропології».

Ф. ФУКУЯМА

«Актуальність проблематики співвідношення національної держави і громадянського суспільства стає дедалі пекучішою, оскільки ліберальні ідеологи і політичні сили, які використовують ліберальну фразеологію, під сучасну пору розпочали наступ на націоналізм саме з позицій громадянського суспільства.

...Сьогодні ліберальні ідеологи намагаються поняття громадянського суспільства протиставити поняттю національної держави, хоч насправді механізми громадянського суспільства, звичайно, правильно спрямовані і відрегульовані, можуть і повинні стати основою по-справжньому демократичної національної держави. Натомість держава побудована виключно на засадах громадянського суспільства, без врахування національної суті держава не є і ніколи не може бути справді демократичною, бо без свободи народів немає і не може бути свободи людини, свободи особи».

Ю. КОСТАРЧУК

6. Лібералізм

«Для нас не існує ніякої іншої запоруки в істинності будь-якої думки, крім тієї, за якою кожній людині надається повна свобода довести помилковість цієї думки».

Д. МІЛЬ

«Форма, що в політиці втілювала найвище бажання співжиття,— це ліберальна демократія. Вона доводила до крайності своє рішення числитися з ближнім і є прототипом «посередньої дії». Лібералізм — це засада політичного права, згідно з якою державна влада, незважаючи на свою всемогутність, обмежує себе і намагається, навіть власним коштом, лишити місце в країні, якою вона править, щоб могли жити ті, що думають і відчувають інакше, себто інакше, як найсильніші, як більшість. Лібералізм — це слід пригадати сьогодні — є найвищою великодушністю: це право, що більшість признає меншості, отже, це найшляхетніший клич, що пролунав на цій планеті. Він проголошує рішення співжити з ворогом; що більше, із слабим ворогом. Було неймовірно, що людський рід досягне чогось такого гарного, такого парадоксального, такого елегантного, такого акробатичного, такого протиприродного».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Для лібералізму суспільність це тиха (замовчана, невисказана голосно) передумова, що її треба жертвувати для добра одиниці; бо в огнищі світогляду горить основна дійсність, індивід-атом, з якого треба виходити на те, щоб в кінці до нього назад повернутися. ... Тому, що лібералізм побудувався як світоглядна одиниця, він дав тим самим засадничо однакове право всім одиницям. Його індивідуалістичну рису цілком механічно, на основі звичайної логічної протилежності, відвернув соціалізм, при чому для тактично-організаційного опанування чисельно подавляючої «меншости» одиниць-пролетарів, знівельовано її природну структуру індивідуалізованості і вона виступила вже як одна єдність — маса. Море одиниць стягнулося, злилося в масу, в гомогенну людську живу субстанцію, яка дійсна виключно в своїй цілості, фіктивна, умовна, абстрактна (відірвана чи пак вирвана) в своїй атомній індивідуальності.

...Соціалізм виріс послідовно з лібералізму в егалітарнім підсонні раціоналістичної прямолінійності думання аж до остаточних висновків».

Ю. ВАССИЯН

7. Інтернаціоналізм

«Тут постає уже важливе принципіальне питання: як розуміти інтернаціоналізм».

В. ЛЕНІН

«Я вже писав у своїх творах з національного питання, що нікуди не годиться абстрактна постановка питання про націоналізм взагалі. Потрібно відрізнити націоналізм нації гноблячої і націоналізм нації пригнобленої, націоналізм великої нації і націоналізм нації маленької.

Щодо другого націоналізму майже завжди в історичній практиці ми, націонали великої нації, виявляємось винними в безлічі насильства, і навіть більше того — непомітно для себе чинимо безліч насильств і образ (...).

Тому інтернаціоналізм з боку гноблячої або так званої «великої» нації (хоч великої тільки своїми насильствами, великої тільки так, як великим є держиморда) повинен полягати не тільки в дотриманні формальної рівності націй, але і в такій нерівності, яка компенсувала б з боку нації гноблячої, нації великої, ту нерівність, яка складається в житті фактично. Хто не зрозумів цього, той не зрозумів справді пролетарського ставлення до національного питання, той залишився, по суті, на точці зору дрібнобуржуазній і тому не може не скочуватися щохвилини до буржуазної точки зору».

В. ЛЕНІН

«Інтернаціоналістом є той, хто без надуми, без хитань, за всяких передумов готовий захищати ССРСР».

Й. СТАЛІН

«У період перемоги соціалізму в світовому масштабі, коли соціалізм укріпиться і ввійде в побут, національні мови неминуче повинні злитися в одну спільну мову, яка, звичайно, не буде ні великоруською, ні німецькою, а чимось новим».

Й. СТАЛІН

«Таким чином комуністична партія, щоб покінчити із всякими видами національного гніту і нерівності, висуває вимогу самовизначення націй.

Цим правом пролетаріат всіх країн скористається, щоб добити націоналізм і добровільно увійти в федеративний союз.

Коли ж федеративний союз виявиться недостатнім для створення спільного світового господарства і величезна більшість на досвіді усвідомить цю недостатність, буде створена єдина світова соціалістична республіка».

М. БУХАРІН, Е. ПРЕОБРАЖЕНСЬКИЙ, 1919

«Мусимо співпрацювати над визволенням західноєвропейського пролетаріату і цій меті підпорядкувати цілу решту. Тому як би й не були симпатичні балканські слов'яни, оскільки їх визвольні устремління йдуть врозріз з інтересами пролетаріату, про мене хай їх чорт візьме».

Ф. ЕНГЕЛЬС

«...Інтернаціонал повинен поставити собі завдання — всюди висувати на перший план конфлікт між Англією і Ірландією і всюди відкрито ставати на бік Ірландії. Спеціальне завдання Центральної Ради в Лондоні — пробудити в англійському робітничому класі свідомість того, що **національне визволення Ірландії є для нього не абстрактне питання справедливості і людинолюбності, але перша умова його власного соціального звільнення**».

К. МАРКС

«Національне почуття залишається постійною величиною в робітничому і соціалістичному русі протягом довгого часу навіть після завоювання влади. Економічні досягнення не послаблюють, а зміцнюють його».

П. ТОЛЬЯТТІ

«Китай, для якого слово «Росія» означає «голодна земля», виявляв ще більш відкрите презирство. Хоча спочатку китайці чинили лише мовчазний опір претензіям Москви на універсальність радянської моделі, вже через десять років

після китайської комуністичної революції вони кинули відвертий виклик ідеологічній зверхності Москви і навіть почали відкрито виражати свою традиційну зневагу до сусідів-варварів на півночі».

З. БЖЕЗІНСЬКИЙ

«Вселюдство не має нічого спільного з інтернаціоналізмом, вселюдськість є вищою повнотою національного. Все життя наше повинно бути орієнтоване на конкретних ідеях нації і особи, а не на абстрактних ідеях класів і людства».

М. БЕРДЯЄВ

«Не можна бути ворогом єдності людства в ім'я національності у якості націоналіста. Таке поводження з національністю є її загибель. Такого роду несправжній націоналізм повинен розділити долю порожнього інтернаціоналізму. Творче утвердження національності і є утвердженням людства. Національність і людство — єдині».

М. БЕРДЯЄВ

«Можливо й повинно мислитися зникнення класів і примусових держав в досконалому людстві, але неможливо мислитися зникнення національностей. Нація є динамічна субстанція, а не минуша історична функція...»

М. БЕРДЯЄВ

«Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими» фразами покрити *своє духовне відчуження від рідної нації*».

І. ФРАНКО

«Інтернаціоналісти змагають до максимального вимішування рас і народів. Таке суспільство, хворе по своїй природі, намагається дати їм «протез» — фальшиві ідеології і релігії».

Р. ПЕРІН

«Нас учили шукати чогось, «що б стояло вище над усіми націоналізмами», «всіх людей всіх вір признати братами», шукати «інтернаціонально-загальнолюдської правди», виступати «під більш людським прапором, аніж релігійний та національний фанатизм», «без зараннього рішення справ дальшої будуччини». Якраз навпаки! Нісенітницею є «інтернаціональна правда», бо це лише плащик для заборчої чужої ідеї, як російське слов'янофільство або большевизм. Нісенітницею є «загальнолюдська точка погляду» в політиці, бо точок погляду є стільки, скільки націй. «Інтернаціоналізм як любов — до цього належать двоє».

Д. ДОНЦОВ

«Не може бути справжньої взаємозалежності без незалежності, справжній інтернаціоналізм може бути заснованим виключно на націоналізмі, позбавленому шовінізму».

ІНДІРА ГАНДІ

«Людство не є чимось понаднаціональним, воно уявляє з себе організацію поодиноких націй... Між націоналізмом та інтернаціоналізмом немає жодної суперечності, але, навпаки, існує згода. Національна засада діє водночас з інтернаціональною засадою (міждержавністю). Залежно від того як європейські нації відособлюються, вони прямують до господарського та комунікаційного об'єднання та наближуються одна до другої, передовсім у ділянці технічної культури. Це відособлення та водночас зосередження проявляються так само в духовному обміні ідей та культур. Європа й навіть людство об'єднуються».

Т. МАСАРИК

«...розуміння більшістю людей тих фактів, що а) націоналізм — це політична форма прояву такого явища, як патріотизм, і б) інтернаціоналізм можна розуміти як співдружність націоналізмів без обов'язкового протиставлення двох термінів».

К. БОНДАРЕНКО

«Взагалі немає вищих і нижчих рас. У кожній є свої особливості, своя фізіономія, свій комплекс здібностей, але я певний, що коли б можна було знайти абсолютну мірку і

точно оцінити природжені якості кожної раси, то в цілому виявилось би, що всі вони абсолютно рівноцінні».

В. ЖАБОТИНСЬКИЙ

«Будучи великим прихильником свого народу, я не можу не співчувати націоналістам іншого народу».

М. ХЕЙФЕЦ

«Сі розмови дуже неприємно вражають навіть дуже прихильних до українства людей, а деякі люди поступові, ідейні з неукраїнців, які по-своєму старалися для краю, беруть собі такі розмови до серця і справді збираються з України перебиратися до інших сторін. Не маючи змоги окремо відповідати на такі запитання і заспокоювати затривожених, я ще раз беруся за перо, щоб сею дорогою відповісти з усією рішучістю — Ні! Ні я, ні мої товариші, організовані українці, не згоджувалися з такими поглядами, не мали ніяких таких гадок, навпаки — завсігди проти них виступали і виступають, бо вони не згідні ні з нашими принципами, ні з інтересами України. Ми думаємо якраз навпаки, що Україна не тільки для українців, а для всіх, хто живе на Україні, а живучи, любить її, а люблячи, хоче працювати для добра краю і його людності, служити їй, а не обирати, не експлуатувати для себе. Всякий, хто водиться з такими поглядами, дорогий співгромадянин для нас, незалежно від того, хто б він не був — великорос, жид, поляк, чех. А хто хоче тільки житися з праці народної, бути паразитом, подателем солодких кусків — той нам не потрібен, без різниці, чи він не-українець, чи українець. Виклики про «Україну для українців» відзивалися не від нинішнього дня. Але вони походили від окремих людей або від дрібних гуртків, які зоставалися поза межами організованого поступового українства. А організоване українське громадянство безоглядно заявлялося проти них».

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

«Є величезна політична і психологічна різниця між загальним об'єднанням людства, народів у «вселюдство», тобто між асиміляцією націй на **вселюдській** основі, і асиміляцією одної нації іншою, поглиненням однією нацією інших, асиміляцією кількох націй на базі однієї **національної культури**...

Асиміляція першого роду, власне, і не може бути названа асиміляцією, а є всесвітнім об'єднанням людства; тут принаймні ні одна нація не буде ображена, бо всі однаково втрачають і здобувають. Асиміляція другого роду і є, власне, асиміляція; вона неминуче є глибокою історичною несправедливістю щодо асимільованих націй і вирізьблює в них невитравні сліди гіркоти, але й нації асимілюючій приносить не добро, а лихо — поступовий внутрішній розклад її культури, тягар заподіяних — хай і несвідомо — несправедливостей. Вона ніколи і ніде не ставала і не стане надійним фундаментом для дружби народів, а здатна тільки роз'єднувати їх, породжувати недовіру і ворожнечу».

І. ДЗЮБА

8. Шовінізм

«ВЕЛИКОРОСІЙСЬКИЙ ШОВІНІЗМ — різновид національного нігілізму, ідеологія, політика, погляди певних кіл, що дотримуються імперського чи проімперського підходу до розв'язання національних проблем; тяжкий наслідок російського царизму, що перетворив країну у тюрму народів; «серцевина» національної політики в часи сталінщини та стагнації. Колоніальна політика царизму проповідувала у вигляді ідеологічного забезпечення однозначні міфи: про «триєдиний російський народ», «єдину і неділиму Росію» та «православ'я, самодержавство та народність». Що ж до прагнення, скажімо, українців до волі та незалежної держави, застосовувалися стереотипи типу «мазепщина», «сепаратизм», «хохляча інтрига», «польська інтрига», «хохломанія» та ін. Вже віддавна запанувала ідея «общерусскости» — ідея існування одного народу — «руського» — з акцентом на те, що українського народу як окремішнього взагалі не було та й нема. Ця концепція позбавляла українське плем'я права на давньоруську спадщину. Більше того, це плем'я неначе-то було фактично знищено татарами, аж доки не ішли вихідці з Польщі та не перемішалися з берендеями і половцями. Так і створилася, мовляв, українська нація».

МАЛА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА

«Москалі для свого панування експлуатують ідеологію інтернаціоналізму, ведучи грубо шовіністичну політику».

М. ШАПОВАЛ

«Зовсім не випадковість, товариші, що змінновіхівці здобули масу прихильників серед радянських чиновників. Це зовсім не випадковість. Не випадковість і те, що панове змінновіхівці похваляють комуністів-більшовиків, начебто кажуть: ви про більшовизм скільки хочете говорите, про ваші інтернаціоналістські тенденції вдосталь базикайте, але ми ж знаємо, що те, що не вдалося влаштувати Денікіну, ви це влаштуєте, що ідею великої Росії ви, більшовики, відновили чи ви її, у всякому випадку, відновите. Все це не випадковість. Не випадковість і те, що навіть у деякі наші партійні установи проникла ця ідея... У нас росте не по днях, а по годинах великодержавний шовінізм, найбільш зашкорублій націоналізм, який старається стерти все неруське, зібрати всі нитки управління навколо руського начала і придавити неруське».

Й. СТАЛІН, 1923

«Так говорив Й. В. Сталін 1923 року, за життя і під «испытующим оком» В. І. Леніна. Але згодом, зробившись з діяча партії володарем її, він і сам своєрідно «змінив віхи» і немало потрудився в ім'я «собиранія всех нитей управления вокруг русского начала». Концентрованим виразом цього нового «сменовеховства» були ідеї, висловлені Сталіним у відомому тості «За великий русский народ» (де інші народи Союзу виступали як явно другорядні і де перемога над фашизмом ставилася в залежність не так від соціалістичного ладу, як від вродженої російської «терплячості» і такої самої здатності все об'єднувати «вкруг русского начала»).

І. ДЗЮБА

«XII з'їзд нашої партії в квітні 1923 р. встановив, що головна перешкода до розв'язання національного питання та усунення національної нерівності полягає в пережитках російського шовінізму». Соціальне коріння російського шовінізму на Україні вросло в гущу російського міщанства (буржуазія) та в інтелігентсько-спеціальне прошарування. При

цім треба підкреслити, що російський шовінізм на Україні має могутню підтримку в масах російського міщанства за межами України. За його спиною старі, далеко ще не вижиті, забобони відносно «української говірки», відносно переваги російської культури і т.д...

Тисячами ниток шовіністично настроєні робітники нашого радянського апарату зв'язані із спеціалістами, що обслуговують союзні апарати, та досі скрізь і всюди конче потрібну для справи пролетаріату і пролетарської революції централізацію силкуються використати для боротьби з економічним та культурним розвитком національних республік. З великодержавним і бюрократичним шовінізмом, що під його вплив підпадають іноді й члени партії, партія провадитиме рішучу боротьбу. Поруч із впливом російської міщанської, великодержавної стихії на робітників і навіть на членів партії ми маємо досі досить широко поширений як серед пролетаріату, так і серед партійців російського походження свого роду національний нігілізм, байдуже, а іноді і зневажливе ставлення до національного питання, прикривання фразами про інтернаціоналізм.

Партія зобов'язана вести рішучу боротьбу як у своїх власних лавах, так і в пролетарських масах з забобонами російської та русифікованої частини пролетаріату, з перекручуванням інтернаціоналізму, з псевдоінтернаціоналізмом, русотяпством, шовінізмом. Партія повинна викривати перед пролетаріатом усю реакційність російського шовінізму, розкриваючи його коріння, історичне походження тощо».

Тези ЦК КП(б)У, 1927

«...всякі прояви українського шовінізму, виключності, нетолеранції несимпатичні й небажані взагалі... Їх треба попросту признати національним злочином і виступати проти них з усією рішучістю».

М. ГРУШЕВСЬКИЙ

«Будь-яке пролиття сліз над руїнами Чигирин, Батурина та інших гетьманських резиденцій невіддільне від ненависті до тих, хто перетворив їх на руїни. Любов до козацтва — зворотній бік ворожості до Москви».

М. УЛЬЯНОВ

«Козацьку ідеологію зроблено національною українською ідеологією. На протипагу європейським та американським сепаратизмам, що розвивалися найчастіше під знаком релігійних чи расових відмінностей або соціально-економічних суперечностей, український не може ґрунтуватися на жодному з цих принципів. Козацтво підказало йому аргумент історії, вигадавши самостійницьку схему українського минулого, суцільно побудованого на брехні, підробках, на суперечностях з фактами і документами».

М. УЛЬЯНОВ

«Якщо російське суспільство і держава будуть бездіяльні, визнаючи доконаним факт появи на малоросійських землях держави «Україна», не прагнучи спростовувати всілякі русофобські міфи, які посилено втовкмачуються в українське суспільство та в свідомості малоросів, що проживають на території Росії, то через зовсім невеликий строк наша Вітчизна зіткнеться, можливо, вже з нездоланими проблемами в особі держави «Україна», яка вступила в НАТО і готова до війни з Росією в будь-яких коаліціях».

М. СМОЛІН

«Національно свідомі росіяни зобов'язані, заради майбутнього російського народу, ні під яким виглядом не визнавати прав на існування за державою «Україною», «українським народом» і «українською мовою». Історія не знає ні того, ні другого, ні третього, їх нема. Це — фетиші, створені ідеологією наших ворогів. Їхнє існування триватиме доти, доки росіяни в Росії не здобудуть собі релігійну, державну і національну свободу».

М. СМОЛІН

«Вважаю, що прагнення державної незалежності — це не смертельний гріх, з яким треба сором'язливо ховатися від сусідів, а нормальне самоусвідомлення кожного повноцінного члена тієї найстійкішої людської спільноти, яка називається народом або нацією. Ї називати людей, які так ставлять питання, націоналістами, — це значить не розуміти, що таке націоналізм. (...) Націоналізм — це коли одна нація вивщує себе над іншими націями, називає себе «великим народом», «старшим братом» і т. д. Ми знаємо, хто був носієм

такого націоналізму. Націоналізм — це коли одна нація намагається якимось чином ущемити іншу націю».

В. ЧОРНОВІЛ

«Якщо говорити відверто, то поняття про честь, вірність слову, соціальним обов'язкам, міжнародно-правовим обов'язкам мають в українській культурі зовсім слабку значимість. Людина, вихована власне і тільки на українській культурі, не витримує над собою ніяких обов'язків, — вона вільний козак, вона вітер, вона дитя природи, стихії».

С. ГОРОДНІКОВ

«Тому і динамічний середній клас, динамічне цивілізоване суспільство мають шанси створити тільки руські. У народів, у яких не було ні власної аристократії, ні свого дворянства, як от у народів України, Прибалтики, завжди буде сильним вплив консервативних селянських традицій, які насичують їхню неприязнь до власне сучасної цивілізації, ...промислового прогресу».

С. ГОРОДНІКОВ

«Націоналізм — це філософія буття Нації, її життя, розбудови, росту, тоді як шовінізм — це філософія поневолення і гноблення інших націй.

В основі націоналізму — національна ідея, в основі шовінізму — великодержавний імперський інтерес.

Націоналізм починається з любові до свого, шовінізм з ненависті до чужого.

Мета націоналізму — свобода своєї нації, мета шовінізму — поневолення іншої нації.

Для націоналіста національні ознаки інших, їхні святині, символи, традиції, тощо — об'єкт поваги і пошанування, для шовініста — це те, що потрібно негайно знищити, викоринити і замінити своїм.

Націоналізм зацікавлений у зростанні добробуту своїх громадян — це зміцнює національну державу; шовінізм зацікавлений у протилежному, бо ситих важче нацькувати на інші народи, а без цього розпадеться імперія.

Природа і генеза цих понять — націоналізму і шовінізму — взаємопротилежні: вони витікають від зовсім відмінних засад та ідей, отже й перетинатися ніколи не можуть».

КОНГРЕС УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ. Ідеологічні засади, 1990-ті роки

XVII

ГЕОПОЛІТИКА

«Московщина щороку зростає на силі, а вона є запеклим ворогом всякої свободи. Ми знаємо, що Ваша Величність цілковито не знають звирячості та деспотії московського царя. Ми сусіди Московщини і тому знаємо і розуміємо її краще, ніж інші королі. І ми застерігаємо Вас та інші європейські народи не жертвувати Вашою гідністю, Вашою свободою, Вашим власним і Ваших людей життям, а поборювати дикунський московський народ».

ЗІГМУНД II (до британської королеви Єлизавети I, 1569)

«Справді божевіллям є те, що короткозора Європа допомагає розбудовувати силу Московщини, яка мріє зруйнувати Європу».

ФРІДРІХ ВЕЛИКИЙ, 1768

«Вже 60 років минуло, як Московщина загарбала Україну, Кавказ, Грузію, Крим, поділила Польщу. Кажуть, що московська імперія — це велетень на глиняних ногах, що хабарництво розкрадає її, що рабство послаблює її, що поширюючись, вона тим самим сама готує собі кінець, що кожне її нове загарбання чужих земель — це новий крок до її упадку і т.п. Так! Погоджуються з цим. Але чи ж ця потвора не пожере нас, доки сама загине? Подумайте про це. Час швидко минає. Московська орда готується. Раз, другий рушить на Європу Атила, і ми загинемо, якщо не зупинимо ту азійську потвору».

Б. Д-АНГЛЬ

«Життєві інтереси зроблять Великобританію найповажнішим і незламним противником Московщини та її загарбницьких планів. Можна припускати, що цю роздуту потвору спинять європейці, бо вона вже просунулася на шляху до світового панування. На Албанському узбережжі вона вже стоїть у самому осередку Адріатики. Виглядає, що

кордони московської імперії простягнуться від Данціга (а може, і Штеттіна) до Трієста. А оскільки завоювання йде за завоюванням, то можна вважати за можливе, що завоювання Московщиною Туреччини буде лише вступом до завоювання Угорщини, Пруссії, Галичини і остаточним здійсненням Панслов'янської імперії. Припинити московський завойовничий порив є вимогою часу. У цьому збігаються інтереси світової демократії з інтересами Великобританії».

К. МАРКС

«Московщина — це сила дикунська, це світ беззаконня, це світ, ворожий всякому законові і насамперед законові моральному. Москвин не має найціннішого, що має людина, — це здатності відчувати моральне добро і зло. А ця здатність є основою всієї людської культури... Московщина, використовуючи європейські вольності, ширить заколоти, безлад у Європі. Вона напала на Польщу, ніби обороняючи селян від гноблення їх польською шляхтою. Напала на Туреччину, ніби обороняючи політичну та релігійну свободу балканських слов'ян. Своєю пропагандою Московщина руйнує духовні і моральні основи у кожного народу, що став її жертвою».

Ж. МІШЛЕ

«Якби Іван IV не вигубив бояр винних і невинних, то Московщина розпалася б на уділи, і московської держави не існувало б. Іван IV знищив сепаратизм новгородців, заливши їх їхньою ж кров'ю, і хоч вигубив силу-силенну своїх же москвинів у війні з Казанським ханством та з Литвою, одначе тим заклав тверді підвалини під московську державу. Московська інтелігенція вважала його скаженою звірюкою, але московський народ його зрозумів і тепер не шкодує пролитої ним крові... Петро I вигубив багато власного народу у війнах та на будовах, але й заклав міцні основи під московську імперію. Подібно до Івана IV і Петра I діяв і Сталін. Коли б він був не винищив хахлацьких куркулів на будовах, не було б ні колгоспів, ні індустріалізації СРСР. Якби він жалів солдатів, не виграв би війни, отже не існувала б тепер московська імперія СРСР, і не мала би Московщина колоній. А без колоній Московщина впала б до рівня теперішніх татар чи казахів у СРСР. Так, Сталін вигубив мільйони своїх же людей, але СРСР тепер наймогутніша держава у світі.

США не наважуються зробити жодного кроку в Лаосі чи Конго, не спитавши згоди Московщини».

«ВОЗРОЖДЕНИЕ», 01.10.1963, Париж

«Історично Росія — звичайно не Азія, але географічно вона не зовсім Європа. Це перехідна країна, посередниця поміж двома світами. Культура нерозривно зв'язувала її з Європою, але природа поклала на неї особливості і впливи, які завжди втягували її до Азії або ж в неї втягували Азію».

В. КЛЮЧЕВСЬКИЙ

«Є дві Русі. Перша — Київська має свої коріння у світовій, а щонайменше в європейській культурі. Ідеї добра, честі, свободи, справедливості розуміла ця Русь так, як розумів їх увесь західний світ. А є ще друга Русь — Московська. Це — Русь тайги, монгольська, дика, звіряча. Ця Русь зробила своїм національним ідеалом криваву деспотію і дику запеклість. Ця московська Русь з давніх-давен була, є і буде цілковитим запереченням всього європейського і запеклим ворогом Європи».

А. ТОЛСТОЙ

«Тикай, тикай в карту, рвань німецька, підлий буржуй. Впирайся, Англія і Франція. Ми свою історичну місію виконаємо. Якщо ви хоча «демократичним світом» не змиєте ганьбу вашого військового патріотизму, якщо нашу революцію згубите, значить ви вже не арійці більше. І ми широко відкріємо ворота на Схід. Ми на вас дивилися очима арійців, поки у вас було лице. А на морду вашу ми поглянемо нашим закошеним, лукавим, швидким поглядом; ми перевернемося азійцями, і на вас проллється Схід. Ваші шкури підуть на китайські тамбурини. Хто зганьбив себе, хто забрехався,— вже не арієць. Ми — варвари? Добре ж. Ми покажемо вам, що таке варвари».

О. БЛОК (з щоденника), 1918

«Настав час, коли незнання Московщини загрожує європейській безпеці. Європейці мусять зрештою зрозуміти основну причину, що спонукає цю величезну імперію виходити за свої межі і нападати на інші народи. Московщина —

це окремий, ворожий європейським ідеям світ. Світ азійських кочовиків, які не знають іншого шляху, крім загарбання і поневолення народів».

П. ЧААДАЄВ

«Якби Ви знали, яка кровна відраза, до ненависті, збудила в мені до себе Європа за ці чотири роки. Господи, які у нас забобони на рахунок Європи...»

Ф. ДОСТОЄВСЬКИЙ (з листа МАЙКОВУ)

«Росія, припустимо, в Європі, а головне в Азії. В Азію! В Азію!»

Ф. ДОСТОЄВСЬКИЙ (з листа МАЙКОВУ)

«Московщина не може мати жодного союзу з Європою, ні заради інтересів, ні заради принципів. Не існує в Європі жодного інтересу чи принципу, що не спрямовані проти московських інтересів та принципів. Тому єдина природна політика Московщини щодо Європи — це не союз з тією чи іншою європейською державою, а навпаки, роз'єднання європейських держав, ослаблення кожної. Роз'єднані і ослаблені, вони не матимуть сили виступити проти Московщини. Ми, москвини, мусимо повсякчас пам'ятати, що принципи, на яких стоять Московщина і Європа, є такою мірою протилежні, такою мірою заперечують себе взаємно, що життя однієї можливе лише ціною смерті другої».

Ф. ТЮТЧЕВ

«Механічне перенесення в умови Росії західноєвропейських традицій поведінки дало мало доброго, і це не дивно. Адже російський суперетнос виник на 500 років пізніше. І ми, і західноєвропейці завжди цю різницю відчували, усвідомлювали і за «своїх» один одного не вважали. Оскільки ми на 500 років молодші, то, як би ми не вивчали європейський досвід, ми не зможемо зараз домогтися добробуту і звичаїв, характерних для Європи. Наш вік, наш рівень пасіонарності передбачають зовсім інші імперативи поведінки... Звичайно, можна спробувати «увійти в коло цивілізованих народів», тобто у чужий суперетнос. Але, на жаль, ніщо не даєть-

ся дарма. Треба усвідомлювати, що ціною інтеграції Росії із Західною Європою в будь-якому випадку буде повна відмова від вітчизняних традицій і наступна асиміляція».

Л. ГУМІЛЬОВ

«Національним субстратом тієї держави, яка колись називалася Російською Імперією, а тепер називається СРСР, може бути лише вся сукупність народів, що населяють цю державу, що розглядається як особлива багатонародна нація і як така має свій націоналізм. Цю націю ми називаємо євразійською, її територію — Євразією, її націоналізм — євразійством».

М. ТРУБЕЦЬКОЇ

«Євразія є географічне, етнополітичне та історичне ціле. Долі євразійських народів переплелися один з одним, міцно зв'язалися в один величезний клубок, який вже не можливо розплутати, так що відторгнення одного народу від цієї єдності може статися лише шляхом штучного насильства над природою і може призвести до страждань».

М. ТРУБЕЦЬКОЇ

«...свідомість приналежності саме до євразійського братерства народів стала для кожного із цих народів сильнішою і яскравішою, ніж свідомість його приналежності до будь-якої іншої групи народів».

М. ТРУБЕЦЬКОЇ

«Суверенітет України являє собою настільки негативне для руської геополітики явище, що, в принципі, легко може спровокувати збройний конфлікт... Україна як самостійна держава з якимись територіальними амбіціями становить велику небезпеку для всієї Євразії, і без розв'язання української проблеми взагалі говорити про континентальну геополітику безглуздо. ...Стратегічно Україна повинна бути суворо протекцією Москви на півдні і заході. Абсолютним імперативом руської геополітики на Чорноморському узбережжі є тотальний і нічим не обмежений контроль Москви на всьому його протязі — від українських до абхазьких

територій. ...Північний берег Чорного моря має бути виключно євразійським і централізовано підпорядковуватися Москві».

О. ДУГІН

«Найбільшою втратою для Росії стало відокремлення України. Поява незалежної Української держави не тільки примусила замислитися всіх росіян щодо своєї власної політичної та етнічної totoжності, а й значно погіршила геополітичні позиції Російської держави. Відкинати понад 300 років російської імперської історії означало втратити цілу країну — потенційно багату, промислово й аграрно розвинуту — та її 52 мільйони населення, досить близьких у етнічному та релігійному плані людей, без яких Росія не може бути справді великою та самовпевненою імперіалістичною державою. Незалежність України також позбавила Росію її панівних позицій на Чорному морі, де Одеса була для неї важливими торговельними воротами до країн Середземномор'я та інших країн світу...

Втрата України була ключовою з погляду геополітики, оскільки вона різко обмежила геостратегічний вибір Росії».

З. БЖЕЗІНСЬКИЙ

«Євразійці виробляли ідеологію, яка сприяла б збереженню цілісності Росії, єднанню всіх народів, які входили до цієї держави. Основними компонентами цієї ідеології, як твердить російський історик В. Шнірельман, були концепції замкненого географічного і культурного світу Росії-Євразії (автаркія), ієрархічної будови культури на принципах «сборності», духовної (релігійної) сутності культури, ідеологічної єдності (ідеократії), що включала «загальноєвразійський націоналізм», і водночас елітарного розчленування культури на «верх» і «низ». Роль сполучного ядра в євразійському суспільстві відводилася російському народові».

І. КРЕСІНА

«І хоча євразійці відкидали сепаратизм та вузький етнонаціоналізм, у тому числі російський, заради територіальної інтеграції жертвували спільністю крові і свідомо відмовлялися від «слов'янської ідеї» своїх попередників, однак вони

всесірно розвивали «туранську ідею». Остання виходила із спорідненості східних слов'ян з фінно-угорськими і тюрсько-монгольськими народами. В результаті, як влучно зауважив Г. Флоровський (що порвав з євразійством), суб'єктом історії в євразійській схемі ставала територія, а не народи. Саме цей геодетермінізм особливо приваблює сучасних комуністів для обґрунтування своїх геополітичних амбіцій».

І. КРЕСІНА

«Ідея слов'янської єдності являє собою етноцентричну утопію, яка не має шансів на втілення, адже взаємопретензії на території залишаються у перспективі досить небезпечними; слов'яни поділені на засвоєні ними грецьку та римську традиції».

Є. ПАЩЕНКО

«Звідси випливає, що маскування можна пізнати лише скісним поглядом: поглядом перекладача, що має словник під рукою. Я чекаю на книжку, що перекладе сталінський марксизм мовою російської історії. Бо його сила в російському, а не в комуністичному змісті. Ми ще побачимо, яка його властива істота. Можна твердити лиш одне: Росія потребує ще багато сторіч, поки вона зможе домагатися влади. Тому, що вона ще не має власних заповідей, їй доводиться вдавати вірність європейському вченню Маркса. Тому, що вона має надмір молодості, їй вистачає цієї фікції. Молодь не потребує причин, щоб жити, їй вистачає приводів».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Залишається певна форма азійського патерналістського авторитаризму як найсерйозніший новий супротивник ліберальної демократії. Очевидно, азійський авторитаризм є «регіональним» феноменом не меншою мірою, ніж фашизм чи іслам. Ніхто в Північній Америці чи Європі серйозно не думає про прийняття конфуціанства як національної ідеології. Але азійський досвід примушує людей на Заході побачити слабкі місця їхнього власного суспільства, яких не має жодна із трьох інших ідеологічних альтернатив. Лише азіати спромоглися опанувати сучасний технологічний світ і створити капіталіс-

тичні суспільства, здатні конкурувати із Заходом — справді, як дехто твердить, у багатьох відношеннях кращі за західні. Вже цього одного досить, аби припустити, що питома вага Азії у світовому співвідношенні сил неухильно зростатиме».

Ф. ФУКУЯМА

«Хто хоче уникнути песимістичного висновку, що ніхто не пануватиме і що, таким чином, цілий світ знов обернеться в хаос, той мусить вернутися до вихідної точки і поважно запитати себе: чи це справді таке певне, що Європа занепадає і зрікається влади? Чи цей позірний занепад не є часом тією цілошою кризою, яка дозволить Європі знайти своє власне «я»? Чи очевидний занепад європейських націй не є необхідною передумовою для того, щоб одного дня постали Об'єднані Держави Європи, і щоб розбиття Європи обернулося формальною єдністю?»

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Цими фатальними бар'єрами сучасного німецького, англійського чи французького господарства є політичні кордони цих країн. Отож справжня трудність корениться не в тих чи інших господарських проблемах, а радше в тому, що форма державного життя, в якій мусять діяти господарські сили, не відповідає їхньому розмірові. На мою думку, почуття нездатності й безсилля, яке в наші дні безперечно гнітить живучість Європи, виринає з цієї несумірності між величезними спроможностями сучасної Європи і форматом політичної організації, в якій вони мусять здійснюватись. Порив до розв'язання нагальних проблем такий же сильний, як будь-коли, але він зараз ударяється в тісні клітки, які його обмежують, в малі нації, які досі утворювали Європу. Песимізм і пригнічення, яке нині тяжить над душею Європи, нагадує розпач ширококрилого птаха, що б'ється об залізні ґрати своєї клітки».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Європа постала як комплекс малих націй. Ідея нації й національне почуття були її найхарактернішими винаходами. І тепер вона мусить перерости себе. Оце, в загальних рисах, та величезна драма, що розгортатиметься в майбутні роки. Чи Європа зуміє позбутися пережитків минулого, чи во-

на назавжди лишиться в їх полоні? Бо вже траплялося в історії, що велика цивілізація гинула лише тому, що не могла замінити своєї традиційної ідеї держави».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«...тепер для європейців надходить час, коли Європа може стати їхньою національною ідеєю. ... В європейській «наднації», яку ми собі уявляємо, сучасна множинність не може і не повинна зникнути. Тоді як антична держава нищила всі відмінності між народами, паралізувала їх або просто консервувала як мумію, національна ідея з її істотним динамізмом вимагає збереження цієї активної множинності, що завжди була притаманною для життя Заходу».

Х. ОРТЕГА-і-ГАССЕТ

«Об'єднана Європа через відсутність рушійних сил, якими є суверенітет народів і відповідальність держав, була б автоматично підкорена заокеанському покровителю. Тоді залишилися б, звичайно, французькі робітники, селяни, інженери, професори, службовці, депутати, міністри, але не було б більше Франції... Найвищий інтерес людського роду велить, щоб кожна нація сама несла за себе відповідальність, була захищена від усяких посягань, дістала б допомогу в своєму розвитку, не обумовлену підкоренням».

Ш. де ГОЛЬ

«Єдиний реальний геостратегічний варіант для Росії — варіант, який дозволить їй відігравати реалістичну міжнародну роль, а також побільшить можливості самоперетворення та суспільної модернізації, — це шлях до Європи. І не просто до якоїсь Європи, а Європи трансатлантичної, де розширюються ЄС і НАТО. Як ми бачили [...] така Європа нині формується і, ймовірно, вона збереже тісні зв'язки з Америкою. Це саме та Європа, до якої Росія муситиме увійти, якщо вона хоче уникнути небезпечної геополітичної ізоляції».

З. БЖЕЗІНСЬКИЙ

«Проте Україна для нас найважливіша. В міру того як розширюватимуться ЄС і НАТО, Україна рано чи пізно ста-

не перед вибором: вступати їй чи не вступати до цих організацій. Щоб зміцнити свій самостійний статус, Україна, ймовірно, захоче приєднатися до обох організацій, коли почне межувати з країнами, що є учасниками ЄС та НАТО, і коли внутрішні перетворення самої України дозволять їй претендувати на членство. Хоча на це знадобиться чимало часу, для Заходу вже не так і рано (далі зміцнюючи зв'язки з Києвом у галузі економіки та безпеки) визначити десятиліття з 2005-го по 2015 рік як реалістичні часові рамки для початку поступової інтеграції України і в такий спосіб послабити побоювання українців, що розширення Європи зупиниться на польсько-українському кордоні.

...Ключовий момент, про який слід пам'ятати,— це те, що Росія не може увійти до Європи, якщо там не буде України, тоді як Україна може бути в Європі і без того, щоб Росія належала до Європи. За умови, що Росія таки захоче пов'язати свою долю з Європою, приєднання України до європейських структур, які розширяються, в кінцевому підсумку відповідає її інтересам Росії. Більше того, зв'язки України з Європою можуть стати поворотним пунктом для самої Росії».

3. БЕЖІНСЬКИЙ

«Гаролд Макіндер розпочав цю дискусію на початку нашого століття, послідовно розробивши концепції «ключової території» (куди, як вважалося, входить увесь Сибір та більшість території Середньої Азії), а пізніше центрально-східноєвропейської «серцевини» як важливих плацдармів для здобуття контролю над континентом. Він популяризував свою концепцію «серцевини» відомою примовкою: «Хто править Східною Європою, той володіє Серцевиною; хто править Серцевиною, той володіє Світовим Островом; а хто править Світовим Островом, той володіє світом».

3. БЕЖІНСЬКИЙ

«Геополітика виросла з регіональних до глобальних масштабів, і при цьому панування над усім Євразійським континентом служить основою для глобальної першості. Сполучені Штати — неєвропейська держава — зараз тримають

пальму міжнародної першості, і їхня могутність безпосереднім чином присутня на трьох околицях Євразійського континенту, з яких вони здійснюють могутній вплив на держави, розташовані у глибині Євразії. Але саме на цьому найважливішому у світі полі для гри рано чи пізно може з'явитися потенційний суперник Америки».

3. БЖЕЗІНСЬКИЙ

«Світ без провідної ролі США буде світом, де зросте насьильство і безлад, зменшиться рівень демократії та економічного зростання порівняно з тим світом, де Сполучені Штати й далі значною мірою впливатимуть на формування світової політики більше, аніж будь-яка інша країна. Тривале міжнародне лідерство Сполучених Штатів є критично важливим для добробуту та безпеки американців і для майбутнього свободи, демократії, відкритості економіки та міжнародного світового порядку».

3. БЖЕЗІНСЬКИЙ

«Масштаби глобальної гегемонії Америки великі, з цим усі погоджуються, але її глибина недостатня, вона обмежується як внутрішніми, так і зовнішніми факторами стримування. Американська гегемонія передбачає здійснення вирішального впливу, але, на відміну від колишніх імперій, не прямого контролю. Самі розміри та розмаїття Євразії, як і могутність деяких її держав, обмежують глибину впливу Америки та рамки контролю за ходом подій. Цей мегаконтинент надто великий, надто населений, а в культурному плані надто різноманітний і складається з надто багатьох амбітних у історичному плані (та енергійних — у політичному) держав, для того щоб легко піддаватися навіть найбільш економічно успішній та політично панівній глобальній могутності. Ця обставина вимагає приділення великої уваги геостратегічному вмінню, ретельному та дуже продуманому розміщенню ресурсів Америки на величезній євразійській шахівниці».

3. БЖЕЗІНСЬКИЙ

«Одне слово, Америка стоїть на вершині у чотирьох вирішальних сферах глобальної влади: у військовому плані вона

спроможна досягти будь-якої точки земної кулі — і не має в цьому суперників; у плані економічному вона залишається головним локомотивом глобального розвитку, навіть якщо в деяких аспектах їй кидають виклик Японія та Німеччина (жодна з яких не має інших атрибутів глобальної могутності); у плані технологічному вона зберігає провідну роль у найновіших сферах; у плані культурному, незважаючи на деяку грубуватість, вона має незрівнянну привабливість для всього світу, а надто для молоді. Все це дає Сполученим Штатам політичну перевагу, на яку не може розраховувати жодна інша держава. *Саме поєднання цих чотирьох факторів робить Америку єдиною всеосяжною глобальною наддержавою».*

З. БЖЕЗІНСЬКИЙ

«Хронічний, вічний конфлікт між багатими і бідними країнами, регіонами — одно з головних протиріч майбутнього».

С. ГОРОДНІКОВ

Сергій Жижко

СТАТТІ

НАЦІОНАЛІЗМ ЯК ПОЛІТИЧНА СИЛА

Українські націоналісти розуміють державну самостійність України не тільки поза чужинецьким контролем, не просто поза союзами, співдружностями, а як домінування цієї держави у відведеному їй історією геополітичному просторі. На цьому просторі сьогодні розпочинається відлік історії.

Коли ослабла сила великодержавного російського організму, українська політична еліта, ще донедавна підневільна і настрахана самостійництвом, проголосила незалежність України. Після кількох місяців пропаганди абсолютна більшість населення виявляє бажання жити в незалежній державі.

Ідеолог КПУ Леонід Кравчук зразково консолідує і очолює новоявлені політичні сили та соціальні групи навколо ідей демократії, прав людини та державної незалежності, стає Президентом і розчерком пера, спільно зі своїм майбутнім суперником Єльциним, відправляє у політичне небуття М. Горбачова — автора «перестройки» і ліквідації адміністративно-командної системи.

Сьогодні на цьому очищеному від большевизму полізріє і набирає динамічної сили одвічний конфлікт між Україною і Росією. Нездатні на силове протиставлення української політики, які ще вчора пристосувалися до комунізму, сьогодні пристосовуються до демократії з наміром до кінця життя наповнювати незалежність державотворчими діями.

Та незалежно від рішень з'їздів, сесій Верховних Советів, підписів Президентів процес «катастрофи» імперії неухильно продовжується. Зупинити його можна лише силою.

Впливовою є сила світової демократії, яка змагає до нового вселенського порядку. Вона довела свої спроможності в розвалі соціалістичного «лагеря» — СРСР, підкориувала незручні для неї процеси в Грузії. Сила ця формує міжнародню опінію, розпоряджається економічними і фінансови-

ми важелями впливу, володіє потужними інформаційними та агентурними можливостями. Сьогоднішня мета космополіт-демократів — усунути від влади посткомуністичну номенклатуру, т. зв. націонал-комуністів та виростити зі штучного кристалу СНГ конфедеративну спільноту.

Російський політикум сьогодні поділений на два підходи у збереженні імперії, Єльцин і його команда змагають до якнайшвидших реформ, виходу Росії з кризи, зміцнення її і створення умов для політичного домінування, практично нового колоніального втручання в економіку колишніх республік. Набирають сили відверті шовіністи, які керуються різними ідеологічними та політичними доктринами: від демократа Травкіна, «християнина» Аксючиця, ліберального демократа-самодержця Жіріновського, уламків групи «Союз», ВПК, Бабуріна до «Пам'яті», неокомуністів, РОДу. Ці течії мають прихильників у державних структурах і в армії. Єльцин швидкою ходою йде до авторитарного режиму, а шовіністи — до національної диктатури, за якою червонить заграва російсько-української війни.

Української сили ми не бачимо. Соціальна опора Президента позбавлена сили, з якої вона виросла — комуністичної партії, і під тиском економічних проблем буде розвалюватися. Народній Рух і демократичні партії, які добігли до «фінішу» — незалежності, політично виснажилися. Вони розчиняються у посткомуністичному середовищі і не можуть запропонувати принципово нової політики. Українська держава хитко стоїть без скристалізованої армії, грошей, національної свідомості громадян. Плюралісти розвивають будь-яку свідомість, окрім національної, націоналізм вони побоюються. Українська громадськість довго і цілеспрямовано готувалася розуміти в цьому терміні зло і жахається його. Мирні, працьовиті і до всякої сили покірні малороси-хохли навчені так, що при слові «націоналізм» у їхній уяві постають концтабори, сокири, вирізані на тілі тризуби, масові винищення інших народів, примусова українізація, депортація з України,— тобто все те, чого націоналісти не робили, а робили з нами вороги під гаслами рівності, «братолюбія» і дружби народів. Тепер вони, міряючи політику власним аршином насильства, остерігаються розплати. Вороги навчили українців за паспортом боятись українського націоналізму, бо він є найбільшою перешкодою пануванню чужинців над Україною. Навчили боятися того, що для України є добром,

гарантією сили, впевненості і процвітання. Самі ж плекають російський націоналізм у його модерних формах.

Населення України не дбає про спільний інтерес, воно не пов'язане національною взаємодопомогою, солідарністю. В денационалізованому суспільстві кожен дбає про себе, захищає себе і не плекає собі подібних спільників. Таке суспільство не має національного імунітету, воно дозволяє сильним державним націям втручатися у внутрішні справи, живить досконаліші організми.

Нас єднає не тільки держава, територія, родовід, мова, культура, спільна історична доля, всі «мертві, живі і ненароджені». Нацією ми станемо тоді, коли переймемось українським духом, відчуємо життєву необхідність один в одному, нашу солідарність і навчимося проявляти спільну волю. Енергетика героїв нації має увійти до кожного українця. В українську душу слід заронити дух вільної людини, звільнити її від усвідомлення меншовартості й упослідженості, лакейства і запобігання перед поневолювачами.

Націоналіст змагає до розбудови нації, діє для її добра і слави, поборює її ворогів. Націоналіст не дозволить ганьбити чести і гідності українця. Самопожертва в ім'я нації, героїка, винахідливість і домінування в різних сферах життя, — супутники націоналізму.

Абстрактна демократія в час визвольних змагань ослаблює українське суспільство. Вона допускає чужинця до внутрішніх справ нації. Чужа багата людина йде до нас з правом торгувати нашою робочою силою і багатствами. Демократія як метод використовується для маніпулювання невтаємниченою у політичні махінації громадськістю. З допомогою масмедіа та нагробованих сум творять імідж тим, для кого інтерес України є чужим, виводять їх у політичні лідери, легітимують їх при владі, як результат народнього волевиявлення. Зовнішні чинники не хочуть, щоб сформувалася відпірна сила нації. Україна не повинна стати поживою для сильних держав, вона мусить бути українською націократичною державою з оптимальним для життєдіяльності устроєм.

Для поборення шкідливих зовнішніх чинників і подолання внутрішньої кризи необхідно створити широкий націоналістичний рух. Сьогодні в Україні виокремилися і в різних формах діють кілька націоналістичних формувань, навколо яких гуртуються стихійні, прихильні націоналізмові, але ще не виявлені сили.

Розбудова та успіх націоналістичного руху залежить від людського фактора. Важливо, щоб той, хто приходить в організацію, чітко усвідомлював ролі і місце націоналізму в українській політиці, був здатний реалізувати його ідеї у сфері своєї діяльності. Націоналізм не догма, не суспільна схема, це — світосприйняття, дух, який людина усвідомила і носить у собі. Його не можна підробити, з ним або народжуються, або приходять до нього, пізнаючи життя нації.

Націоналіст створює навколо себе українське середовище: вживання української мови, поборювання шовінізму і різних форм російщення, російськомовної документації, переведення шкіл на українську мову, захист від переслідувань на роботі. В майбутньому — виборювання адміністративних посад, об'єднання зусиль у бізнесі та широких політичних акціях.

Для більшості українців сьогодні їхня доля — трактор, корівник, верстат, кайло... Номенклатура та привілейовані прошарки з малоросів виконували антиукраїнські функції. Представники національних меншин контролюють більше влади, капіталу і ключових державних структур, ніж українці. Це є очевидним фактором, що пануюча російська меншість живе за рахунок поневолення й експлуатує український етнос.

Почуйте себе українцем, і ви пізнаєте, як нестерпно жити у цьому витвореному московщиною світі. Тож почувайте себе українцем кожен день, щоб нестерпно стало гнобителеві, щоб від нашого гніву мороз ішов по його шкірі. Тоді постане українська нація — жива, вічна істота, зі своїм характером, долею. Нація твориться на українській етнічній основі, вплаваючи в себе дотичні етнічні меншини. Нація всюди: в просторі і часі, вчора і завтра, у Львові й Харкові, над Дніпром і Дністром, по той бік океану і по цей — в Торонто і на Зеленому Клині, в Москві і Мюнхені, в банку і на заводі, в пологовому будинку, в касарні і школі... Вона в достатку, у свободі вчинку, в гідному самопочуванні українця серед розбурханої стихії світу.

Нація захищає, допомагає, звеличує кожного її представника. Нація кличе, перемагає, будує, усвідомлює свою історичну мету. Про націю гримить слава, її величають.

Нація є тим, у що ми об'єднуємося, як атоми об'єднуються в молекули. Сьогодні постає з правіків молекула української нації. Це буде благородний метал.

«НЕСКОРЕНА НАЦІЯ», число 9 (13), травень 1992 р.

НАЦІЯ ЯК ФАКТОР ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ

Одвічний змаг між етносами у новітні часи перетворився на змаг між націями, аби домінувати у сфері політики та економіки. Напередодні ХХІ століття вони набирають модернізованих форм. Часи, коли національна безпека залежала від спромоги сусідніх держав, від того, який характер у царя чи короля, що чергові 15—20 років править на заході чи сході наших кордонів, поставили як об'єкт досліджень для істориків.

Сучасна потуга авіації, космічних і ракетних систем, служб зв'язку, інформатики, радіо та телевпливу зближують взаємозалежність регіонів і держав. Право сильного сьогодні долає материки, кордони, мовні бар'єри, етнічні, релігійні, політичні й класові стереотипи супротивника. Держави взаємозалежать од політичних, економічних та інтелектуальних процесів у різних кінцях світу.

Визиск сировинних ресурсів відсталих держав і людської енергії примітивних етносів третього світу чи зденационалізованих народів із соціалістичного «лагеря» — наочність наших днів. Сьогодні мирно, цивілізовано, демократично, в супроводі легкого світового та локальних збройних конфліктів іде керована з офісів міжнародних організацій, банків, штабів боротьба між Європою та Азією, Півднем і Північчю, мондіалізмом і панславізмом, між американізмом з його концепцією світового ладу та європейським традиціоналізмом.

Боротьба просякає людей, національні організми, і в цій боротьбі мають шанси вистояти, надто ж — домінувати, нації високоорганізовані. Нації інтелектуальні, об'єднані солідарністю, натхнені духом предків і озброєні власною державою.

Провідні нації сьогодні мислять глобально й діють планетарно. Великі конгломерати людей, цілі народи внаслідок різних причин — браку державности, невігідного геополітичного розташування, належності до Африканського континенту чи до безвихідної політичної культури (КНДР, Етіопія, Албанія) стають додатком розвинених націй.

Біда, коли багатомільйонний нарід малоросів віками обслуговував потреби чужих націй. Останні через механізми своїх держав або ж національної солідарности визискували сліпих і глухих до власних інтересів, національно неповноцінних людей. На жаль, у ХІХ столітті український нарід не

зміг сконсолідуватися політично й духово-психологічно, не став нацією і в 1918—20 рр. не здобувся на державу.

Та міра, якою нарід себе усвідомлює, визначає свої національні інтереси й веде за них тотальну боротьбу, показує рівень розвитку нації, ступінь її відпору. Нація — слабка, сильна, чи ж та, що домінує, стає фактором політичного життя.

Зв'язки між членами суспільства: економічні (виробництво, ринок товарів), фінансові (перерозподіл грошової маси), культурні (мова, релігія, традиції, мистецтво), державницькі (управління, оборона) існують як у державних, так і в поневолених народів, але це не свідчить про функцію національного організму. Приклад — спільність «советський нарід» або ж розпад знаних в історії імперій. Власна територія, держава, спільні історія, культура — лише відповідний плацдарм для творчості нації.

Живий організм нації характеризують духові, вольові та інтелектуальні чесноти її членів. Нація виступає як одухотворена істота, що пливе понад часом і минушими вартостями. Вона сприймає себе і сприймається іншими як самодостатня структура зі своєю вдачею — національним характером, державним потенціалом, своїми історичними завданнями.

З огляду на це, ближча мета для України: утвердити соборну державу, що домінує в довколишньому геополітичному просторі: створити сильну своїми духовими вартостями націю, щоб у ній вільна і багата українська людина належала до світової еліти.

Окрема людина, просякнута національним духом, впливає свою енергію в національне тіло, що висловлює волю нації. Одиниця не впливає глобально, нація ж діє у часі і просторі. Нація виростає з минулого і спрямована енергією спільноти в майбутнє. Об'єднана однією волею та усвідомленням своєї історичної місії, значимості у світовій спільноті, нація виступає перед нею єдиною багатомільйонною силою. Так формується вольове зусилля, виробляється ментальність, що вони об'єднують і надихають покоління, — так твориться дух нації.

Одним із рушійних чинників духового здоров'я та стабільності нації (такий занедбаний українцями сьогодні) є її честь та гідність. Ці видатні чесноти завжди обстоювалися перед зовнішніми і внутрішніми ворогами ціною життя й крові окремих людей, так само і цілою нацією. Для націоналістів створити й обстоювати історичні умови, в яких укра-

їнство не було б поганьблене, принижене і знеславлене, — справа честі. Честь нації — це її перемоги.

Коли ж нація здобуває славу, це закликає пошану з боку світової спільноти. А наступні покоління отримують право пишатися звитягою і величчю предків.

Бажання за будь-яких умов зберегти честь українця, стати героєм задля волі, слави і розквіту нації проступило в чині націоналістів, виходило з їхнього світовідчуття. Нація шанує минулу славу, культивує її дух. Дух минулого гарантує майбутню незалежність, розквіт та імунітет проти занепаду.

Система вартостей, що забезпечують високу опірність особи до несприятливих чинників довкілля, дух української людини, що допоможе долати перешкоди, нав'язувати подіям і процесам потрібний напрям, будуть витворювати визначальний для долі нації характер.

За обставин вікової неволі, під гнітом політики денаціоналізації відбулася ціла низка надламів у громадській психології та національному характері українців. Сформувався тип малороса-хохла, найманця на своїй землі, лакея, людини байдужої до своїх святинь, з меншовартісною національною самооцінкою, зі страхом перед потребою обстоювати свою свободу. Ворог хотів, аби українців не було. Немає українців — нікому не потрібна Україна. Отже, немає проблеми сепаратизму, а є «советський нарід», що будує комунізм. Малороса навчили любити кайдани, хвалити поневолювача, як брата, і дякувати гвалтівникові за те, що збезчестив матір. Проте українська історія дала нам також приклад войовництва, духу вольниці й непокори. Здобути славу в бою, загинути з честю, але не підкоритися, знищити завойовника, — це були правила з кодексу запорізького козака й українсько-го повстанця.

Звичайно, хворобливі рудименти провансальства, а також набуті ознаки «гомосоветікуса» мають бути витіснені з українського життя. Нація, як явище, побудована на людському факторі. Національна ідея діє через людей у всіх сферах життя й виступає найповажнішим політичним чинником. Ніщо так не об'єднує людей — ні минуші соціальні проблеми, ні класова чи партійна приналежність — як природній самоусвідомлений зв'язок з національним організмом. Тому людині, як суб'єктові, як носієві національної ідеї, природньо ближчий націоналізм, ніж соціалізм чи лібералізм. Останнє, як свідчить історія, народи, що прагли жи-

ти в національних державах, завжди ставили на другий план. Національна самосвідомість збуджує енергетику народу, стимулює його до активності, експансії, політичної творчості, трансформує закостенілі форми політичного життя. Розвинена нація — це фактор, що має високу відпірність як перед агресією, так і перед визиском колоніалізму. Національний фактор посилює ефективність функцій державних інституцій — армії, служби безпеки, адміністрації. Національна буржуазія, свідомо своєї відповідальності перед солідаризованою спільнотою, протидіє розпродажів національних багатств, відає пріоритет національним інтересам, шукає, де вигідніше задіяти капітал, зокрема й за кордоном.

Національне самоусвідомлення постає з конкуренції між народами й особливо актуалізується перед зовнішньою небезпекою — агресією, колоніальною політикою, економічним визиском. Людність ідентифікує з собою можливі репресії, мовну асиміляцію, насадження чужої еліти й організовує опір. За екстремальних умов кожен бачить наші біди як свої власні, а небезпека трактується як загальна. Незалежно від місця в соціальній ієрархії, громадяни поріднюються, оскільки подолати небезпеку можна спільно, вони готові страждати, боротися і перемагати. Сильна нація, крім оборонятися, може домінувати, карати чи нападати.

Сьогодні в Україні слова «нація», «націоналіст» у багатьох асоціюються з колонами, що крокують, концтаборами, з насильством. Людей привчили, що націоналізм — це війна, масові жертви, терор. Хоча в Україні був масовий терор, голодомор і лилася кров народу — тому, що не було свого націоналізму, а на батьківщині хазяйнував чужий шовінізм та інтернаціоналізм.

Для народу власний націоналізм — це добро, гуманний світогляд, що забезпечує права людини, несе лад, силу, розквіт. Чим більше сформована нація як суб'єкт історичної дії, тим більше сфер життя вона опановує, зберігаючи при цьому матрицю вироблених віками вартостей. Наприклад, досконалу етику праці, передові технології, капітал ми бачимо в Японії, Німеччині, Ізраїлі.

За умов чужоземної неволі ідеологія націоналізму виконує визвольну функцію. Опір нації виявляє непомітний опір сил, пошуки концепції боротьби, збройного чину. Націоналізм забезпечує безкомпромісність змагань, героїку і жертвність борців. Боротьба з ворогом ведеться як мирним шля-

хом, так і збройним, безжалним, до перемоги. Націоналізм мобілізує всю націю проти зовнішньої агресії, попереджуючи можливість внутрішнього конфлікту громадянської війни.

Звичайно, помилкова думка, що в незалежній державі у мирний час націоналізм вичерпує себе, відмирає, і в ньому немає потреби. На сучасному етапі становлення української держави націоналізм виступить духовою основою консолідації народу, винищуючи в суспільстві політичну анемію, байдужу до національних вартостей, гартуватиме одномірного споживача та утримання вольовою дією. Націоналізм послідовно асимілює малоросіянина в національний організм, оздоровить суспільство від саботажу й антиукраїнської діяльності московських шовіністів, рішуче витіснить «п'яту колоду» з провідних ланок державного життя. Націоналізм гарантуватиме єдину функцію виконавчих структур, у економічних реформах спиратиметься на відмобілізовані сили нації, обмежить визискує втручання чужоземного капіталу. Тобто забезпечить втілення принципу: «Україна для українців».

Сила нації не тільки у її внеску до прогресу, в могутній армії, в авторитеті історії, наукових відкриттях чи шедеврах мистецтва. Сила нації й у готовості кожної свідомої людини діяти у сфері її життєво важливих координат, діяти за найскрутніших, найневигідніших для національної самореалізації умов як в Україні, так і за кордоном. Націоналіст знає, що він надійно поєднаний з особами такого ж ґатунку, що весь етнос пронизаний солідарністю різних рівнів. За межами власної держави представники однієї нації об'єднуються у тривкі чи короткочасні зв'язки для економічної, адміністративної чи приватної взаємодопомоги.

Нація помножує силу зброї, вона сама зброя, оскільки діє всюди, її духові чинники виступають як чин політичної дії, як фактор невразимости перед військовою експансією, чужими ідеологічними програмами. Там, де національні зв'язки між людьми занепадають, втрачає силу етнос, його роз'їдає іржа конфліктів і, зрештою, як конкретна особа, такі народи стають поживою для сильніших націй. Слабка нація розчиняється серед космополітичних ідей. До сильних націй, як свідчить історична практика, космополітизм та його вульгарний різновид — пролетарський інтернаціоналізм — не приживлюється, не діє на них як руйнівний чинник. Навпаки, ці ідеї служать їм інструментом препарациі трухлявих державних або ж етнічних організмів.

Національний характер, духовна спадщина, домінація певних психологічних і поведінкових стереотипів різнить нації між собою. Українська нація піднімається з руїни, і розраховувати на розкриття національного характеру, кращі риси якого втрачені й деформовані, не варто. Останнім часом нарід виявив національну волю кількома зусиллями — проголосував на референдумі 1 грудня за незалежність, армія присягнула на вірність Україні, стихійний націоналізм спонукав людей до багатьох масових акцій.

Сьогодні найважливіше, які вартості будуть закладені в основу, які людські якості матимуть пріоритет, який тип зв'язків між людьми домінуватиме. Якщо подивитися на політичний спектр сьогодні, то бачимо, що невеликі групи людей усвідомлюють свій обов'язок творити національне життя, його сучасні правила й стихію. Це краплина в морі українського етносу, серед людности, що живе на території України, яка з Божою поміччю в кінці ХХ століття вийшла на державу.

Обумовлені наведеними факторами непрості процеси виплаву української нації та її еліти відбуватимуться неухильно. Вони вже розпочалися. Яку створимо націю, таке буде й політичне прийдешнє України.

«СЛОВО», ч. 5 (50), березень 1992 р.

ТУТ І СЬОГОДНІ

Сьогодні запитують: чому немає націоналістичного руху? Чому нечисельні, невливові й роздріблені націоналістичні організації? Чи націоналізм вичерпав себе як ідея, і його, за висловом одного з нинішніх авторитетів, слід, немов мотлох, викинути на смітник, чи націоналістичну ідею незмога поставити наріжним каменем у розбудову держави, чи вона неперспективна і для майбутнього України нецільна?

Чому український націоналізм, що його нищила царська охранка, польська поліція, большевицька чека й несамовито розправлялися комуністичні ідеологи, сьогодні, на початку ери демократії, не допускають до своїх програм, преси, тим паче — до практики українські політичні чинники — ПДВУ, Рух, УРП та інші?

Адже зрозуміло, коли втілюється слово «нація», то в майбутньому СНГ чи і об'єднаній Європі українська нація не здобудеться, ніхто не виплекає її духових і політичних цінностей, її відпору перед чужим капіталом, маскультурою та експансією світових потуг, не стане українська сила як суверенна спільнота, що з нею зобов'язані будуть рахуватися захланні й агресивні сусіди.

Такий стан справ маємо через брак національної свідомости в українському суспільстві і через те, що політичний актив не задіює вартостей, що їх напрацював націоналістичний рух.

Адже серед національно свідомих громадян незмога вести мову про «двужичіє», сепаратизм Криму чи Закарпаття, не присягати Україні, ганьбити публічно національні символи, героїв і святині, виступати проти незалежності власної держави, проти ядерної зброї. Серед національно свідомих людей такі проблеми просто не постають, і втрат на цьому терені суспільство не несе.

До сьогодні такий стан можна було пояснити наслідком продуманої політики, денационалізації, російщенням, відторгненням від українських традицій, звичаїв, психологією байдужости до власного національного самоусвідомлення, що її ретельно сіяли чужинці. На більшості теренів України суспільна свідомість — чиста дошка. Спочатку большевики зішкрябали на ній віковічні письмена наших предків, нині

ж бруд комуністичної писанини змила «гласність». Сьогодні більшість людности України це велике і таємниче **Ніхто** — вони ні комуністи, ні моголи, ні советські, ні українці. А до отупілого й голодного **Ніхто** може прийти чужинець чи з автоматом Калашнікова, чи з пляшкою «Кока-коли» і скаже: ви — моє, будьте такими як я. І йому не вчинять опору, бо коли не маєш власного «я», тоді все одно, хто над тобою панує, головне, аби «человек бил хароший».

В Україні з поту й крови минулих поколінь, з могил героїв і замучених голодомором мають вирости українці. Чиста дошка має бути записана українською мовою і українською ідеєю.

Трохи інакше стоїть справа в Галичині, де над могилами ще витає дух звитяги героїв. Одначе й тут національне, що було скроплене самопожертвою націоналістів, сільських парубків, а ті були господарями на бойовищах з енкаведе, національне, яке органічно забезпечувалось ідеями і чином націоналістів, яке виростило з духу ОУН, сьогодні реалізувалось у формі демократичної, правозахисної фразеології і не вийшло на рівень формування духових вартостей, що їх витворила у 20—40-х роках ОУН.

Правозахисні ідеї, багатопартійність (що ще нескоро сформується правдиво), розкутість преси спричинилися до розкладу імперії і комунототалітаризму. Проте не можна допустити, аби за умов посткомуністичного суспільства ці чинники стояли над національним інтересом, розмивали зародки національної свідомості й готували Україну споживати західню цивілізацію.

Демократія, як метод організації політичного життя, не вчить національної свідомості, не витворює її (хоча прямо не перешкоджає цього робити), не стимулює до об'єднання в національний організм зденационалізовану масу населення в жодній з держав колишнього СРСР — ні в Україні, ні в Росії...

Краща спадщина, наприклад, у Вірменії — там передбачливо збережені риси етносу, давні духові, звичаєві вартості. Розвинена національна свідомість, доповнена впливами європейської політичної культури, відмінностями між характером балтійця і вдачею поневолювача дозволяють народам Прибалтики утверджувати себе господарями у власних державах. Середня Азія відгородиться від Росії ісламом, арабською абеткою, мовою і безцеремонно витіснить наїзника. Як свідчать події у Молдові, там рішуче проступає

несприйняття чужоплемінного, а гасло «чемодан, вокзал, Росія» було ще на перших мітингах.

Найгірша ситуація з національною самоідентифікацією в Білорусії, в Україні. Нарікають на те, що большевицький режим обезкровив національний організм, а російські патріоти та шовіністи зламали традиційну культуру. Коли націоналістичний рух у Росії шойно інтенсивно формується ідеологічно та організаційно, серед росіян, як завжди, процвітає кондовий крилечно-трамвайно-тюремний шовінізм.

В головах «старшого брата» під шапкою ушанкою міцно засіли імперські амбіції, месіанізм, і хоч би як виглядала російська людина: в лаптях чи куфайці, з пепешкою в руках, чи костюмі сталінського гауляйтера, або ж в європейському смокінгу з «Незавісимою газетою» у руці, вона любить повторювати, що несе світові добро, страждає за визволення народів від чужоземного чи класового гніту, самоправно дозволяє собі робити все, що хоче, адже Росії все дозволено — і добро, і зло.

Нині російська еліта в Москві й Петербурзі поділена на космополітів-демократів і патріотів. Процес поділу за цим принципом по вертикалі — від президентського доквілля до сільрад і по горизонталі — від Пскова до Магадану, ще не закінчився. В минулому російський націоналізм не мав вільного характеру і на сьогодні не випрацював ідеологічної доктрини. Стара імперська формула «самодержавіє, православіє, народність», яка викристалізувалася майже п'ятьма століттями російської державности, в 1917 році була знищена й замінена на «Ленін, партія, комунізм». Сьогодні Росії, як і всім, пропонується ідеологія «Кока-коли».

Офіційна Москва останніх 70 років стимулювала національну свідомість росіян опосередковано, і цей сурогат, що витворювався як патріотизм, любов нової спільноти — советського народу — до СРСР, ідеологічно розмив фактор національних інтересів як інтересів суто російських у суспільній свідомості російського загалу. Проте процес денационалізації на росіянах позначився найменше: російська мова була державною, історія СРСР викладалася як продовження історії Росії, в усіх сферах життя росіяни мали пріоритети, творячи кадрову еліту. «Советський» було тотожно «руському» для всього світу.

Інакше було становище росіян в Україні та в інших республіках. Так, з огляду на попередню політику Москви, на

сьогодні в більшості обласних міст України в адміністрації, керівництві кооперативів, СП є шовіністично настроєні росіяни; в тіньовій економіці домінують кавказці й інші неукраїнці — вони фактично в незалежній українській державі панівні національні меншини. Тоталітарна система за відсутності приватної власності (її в Україні заміняли великоросійське походження та червоний квиток у кишені) дозволяла присланим плантаторам експлуатувати українців. Система пільг і привілеїв мала на меті витіснити українців з України. Українство не тільки винищувалося голодом чи під приводом нелояльності масово вивозилося на Сибір та на Північ, але й виїжджало у «союзню» еміграцію, шукаючи заробітку і кращого життя. Тюмень, БАМ, КамАЗ заманювали довгим рублем тисячі романтиків. В Україні були свої «довгі карбованці», і їхали заробляти їх в «страну лімонію» не українці.

В Україні був створений соціалізм для більшості росіян та інших меншин, що проживали в містах. Ці люди відчували смак націонал-соціалізму, смак панування над меншим братом, комфорт, коли ти при владі тільки тому, що твої предки завоювали цих довірливих диваків, коли вуйко Іван чи тітка Приська давлється твоєю мовою, але говорять нею — і все надійно гарантовано репресіями і брехнею офіційної пропаганди. Росіянин з тамбовського села в Києві жив і почував себе куди краще, ніж його односелець у Росії. Для українців Україна була перетворена в 1917—50-х роках на пекло, а з 50-х по 80-ті — на резервацію. Це неприродне становище, в якому перебували мільйони людей тільки тому, що вони українці, слід негайно змінити. Українець має стати господарем на цій благословенній землі.

Тепер же нації «націонал-соціалістичні», посткомуністи, а серед них значна частка малоросів — перші приватизують крамниці, ресторани, заводи, землю, стануть космополіт-капіталістами в Україні і будуть торгувати нею.

Незначний відсоток дрібних власників-українців буде стогнати під пресом російського капіталу, фінансово-адміністративної еліти, яка буде говорити по-російському, і він швидше зрозуміє, що в нього є свій, український інтерес, і що цей інтерес витончено тлумлять ті, хто контролює біржі, банки, парламент, пресу і правоохоронні структури, хто вже тихцем поділив суспільство і власність за національною ознакою.

Десятки тисяч українців, що не матимуть власности, також зрозуміють, що їх визискують тільки тому, що вони народилися українцями, — бо вони будуть безробітні.

Аж тоді і перші — дрібні власники, і другі — безробітні, з огляду на те, що їхні інтереси зневажаються, будуть готові сприйняти націоналістичну ідею, підуть до націоналістичних організацій. Такі процеси в Україні будуть відбуватись уже не в складі Російської імперії, як це було у 1907—20-х роках, і не в складі Польщі, як це було в Західній Україні у 20—30-х роках, а в незалежній українській державі — з армією, громадянством, кордонами.

Боротьба росіян проти українства в Україні велася з часів Бутурліних, Меньшикових, Потьомкіних, емських указів, таємних циркулярів до часів Раковських, Постишевих, Хрущових. Їм протистояли — Виговський, Мазепа, Шевченко, Петлюра, Шухевич.

Цю боротьбу ведуть Багров, Мешков, Сурілов, Касатов. Задиhaючись у «братніх обіймах», українці лишень відбивалися — сліпнули у підземеллях Соловків, харкали кров'ю в казематах чека, захилялися в торжестві боротьби, коли підривалися гранатою в криївках. Хлопців з волинських і галицьких сіл, які прочитали Декалог ОУН, годі було полонити — оточені енкаведистами, вони стріляли себе, зливаючись воедино зі своєю вічною нацією. Так ставали українцями студенти під Крутами і вояки під Базаром.

Боротьба з експлуатацією, з привілеями колонізаторів усіх мастей за те, аби відновити національну справедливість, буде тривати. Українська нація, як мобільне, солідарне суспільство, позбудеться домінації в Україні російського чинника, позбудеться живучого принципу: «Україна для росіян». Це неприродно, коли російський шовінізм та імперіалізм нахабно діє в українській державі.

Етнічний росіянин, лояльний громадянин України, матиме всі права, окрім права експлуатувати українство, побоювати українську державу і російшити її людність. Сьогодні росіяни, що усвідомили себе українськими націоналістами, дієво працюють для української ідеї в царині політики. Але їх одиниці.

Нечисленні й націоналістичні організації, мало свідомих українців. Нація одна, націоналізм один, а націоналістичних організацій і груп чимало. Діють різні психологічні типи, поділяє ці угруповання акцентування на різних мето-

дах розбудови нації, на різних формах державного устрою — від націократії, монархії до націонал-соціалізму, тоталітарної держави з владою вождів. Одні бачать націю як багату Державу в сучасних кордонах, інші як спільноту, що домінуватиме у світі, інші як організм, щоб поборювала Україна одвічних ворогів, окремі — як постамент для власного пам'ятника. Для одних ідеалом є Японія чи європейські держави, інші задоволено зробили б російську імперію українською зі столицею в Києві, треті ідеалізують козацтво і боротьбу УПА, деякі цікавляться позитивами німецького району. Хоча всі по-своєму хочуть, щоб це була сильна українська нація в неповторній Україні. Частина адептів психологічно готує себе на пожертву в ім'я нації, інші схиляються до того, щоб нищити ворогів, окремі ж шукають способів реалізації власних амбіцій чи нишпорять, маючи завдання спецслужб.

Важливо, щоб український націоналістичний рух спирався на український етнічний ґрунт, щоб ментальність провину відповідала ментальності українства і не дисгармоніювала з ним як у виборі політичного напрямку, так і в конкретній політиці. Звичайно, самоусвідомити себе українцем і діяти в ім'я України може й не українець з походження (тим паче в нашому зденационалізованому суспільстві), усвідомити себе українцем зобов'язаний і кожен українець з народження, горезвісний хохол чи малорос. Не можна заборонити бути українським націоналістом росіянинові чи поляку, бо націоналістом як народжуються, так і стають, пізнаючи життя нації і поєднуючись з нею.

Націоналізм не може бути спекулятивний, мало так себе назвати, отримати таку етикету від комуністів чи обивателя, націоналізм завжди чинний і вимагає дій. А хто діє в ім'я України і розбудови нації, той і стає націоналістом. Провід організації, як показує історичний досвід, зокрема практика ОУН, має вирости з етнічного українського середовища.

Сьогодні час імпульсивної політичної дії, коли активні елементи суспільства стихійно вливаються в партії, організації, що не викристалізували політичних позицій. Маємо чимало прикладів, коли при керівництві різних структур чільне місце посідає з кон'юнктурних міркувань чужий українській справі елемент. Бачимо свідомі або ж спонтанні намагання новітніх варягів — «прийти і правити нами», очолити

український рух будь-якого напрямку — ліберальний, соціалістичний, націоналістичний, просто народній і, таким чином, у черговий раз у ХХ столітті підверстати широкі маси українського етнічного елементу, щоб ним маніпулювати. Коли на початку ХХ століття чимало месіанських зусиль докладено до того, аби втягнути українство під прапори пролетарського інтернаціоналізму задля перемоги світової революції, то останні сім років нас закликали виборювати права людини й абстрактну демократію, щоб установити новий світовий порядок, то в майбутньому чубатих козаків покличуть до світового панування. Таким людям чужі інтереси сільських дядьків чи їхніх дітей з гуртожитків промислових міст, їм прагнеться будь-яким способом опанувати мільйонами й на чергових експериментах з Україною вдовольнити власні амбіції, аби вписати себе в реєстри історії.

Більшість політичного активу наявних партій і рухів влаштовує чинний лад. Нормальне ставлення національних проблем вони визначають як розпалювання національної ворожнечі.

Розпалювання національної ворожнечі в Україні триває власне давно: коли заборонялась українська мова, українська книжка, коли фальшувалася історія в шкільних підручниках — українців примушували зневажати своє минуле, в містах закривали українські школи і зухвало відкривали російські, українців навчали, як стати росіянами. Російщення у державних, партійних, військових установах свідчить про нехіть рахуватися з інтересами українців, про свідому наругу над українським народом. Чужинці нищили національні святині, грабували, був зведений до нижчого гатунку сам український нарід.

Сам факт існування українців в Україні змушував державні чинники Москви (і з особистої ініціативи кожного шовініста) бачити в них ворогів, нищити українство, асимілювати, придушувати свідомий політичний опір і нівелювати культурно-духове відродження. Все 350-річне перебування російської людини в Україні — це ствердження зневаги до замиреного зі своєю упослідженістю українця і ненависть до непокірного волелюба, органічне несприйняття українського; це і є те розпалювання міжнаціональної ворожнечі.

Хочеш жити в Україні — приймай українське, але такої дилеми поневолювач не визнає. Проти людиноненависниць-

кої політики, що її вела Росія, українці тривалий час наважувались лише на мовчазний спротив, що накопичувався поколіннями і час від часу проривався лютими некерованими бунтами. Стихія спалахувала, й український Ярема виходив погуляти у блиску пожеж, по три, по чотири кривдники його численних сестер і матері вкосити та пімстити за наругу.

Лише всередині ХХ століття гнів і образа української людини були вловлені лещатами організації — ОУН. Прийшов Степан Бандера і владною волею направив вогонь ненависти до окупанта в пашу московському звірові. УПА осмалило нутро ненажерливого ведмеда. Як же сьогодні розцінюються зусилля українців для відродження національної свідомості? Говориш українською мовою — ти чужий у мегаполісах України, хочеш, аби діти ходили в українську школу, інститут — сієш ненависть до росіян, організуєш товариство української мови — тебе звільняють з посади, бо зазіхаєш на панування росіян.

А було ж як чудово: закрив українську школу — друг українського народу й медалю маєш, переселив сотні сімей на Сибір на каторгу чи на будівництво БАМу — брат українцям і вища посада за це, застрелив патріота-інтелігента — носій добра для українських абorigенів, дістав за рік квартиру, приїхавши з Нечорнозем'я, — сотворив шляхетну справу: допоміг українській сім'ї пройти десятирічний вишкіл квартиронаймача. І сьогодні: заснував кооператив, спільне підприємство на комуністичних грошах — приватизував українське добро.

Біда для людей із села чи містечка не в тому, що вони народилися українцями, а в тому, що їх поява на світ — це зіткнення з російськими інтересами в Україні. На них чекає російськомовне місто, його установи, чиновники, вуличний шовінізм гвалтують українську гідність і честь, довірлива українська людина національно ламається, і система зводить її до ролі бидла. «Старший брат» говорить: самі блага від того, що над вами панують. У нас є і мають бути однакові права, між нами має бути національна рівність і справедливість.

Чи далеко ще до тієї рівності?

Вже сьогоднішнє покоління має розв'язати проблему несправедливого стану, що його насадили московити і в якому перебувають українці в Україні.

Тут і тепер.

ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕЮ

Ідея є думкою, сенсом і вона є у слові, через слово, потім — через дію.

Ідея є наміром творчого акта, переконаністю і бажанням щось створити, задум зробити дію, чин, досягнути нове буття.

Національна ідея є наміром відродження і розбудови Нації від сьогоднішнього її стану до ідеалу майбутнього. Національна ідея народжується із життя Нації і звернена до всіх членів етносу, народу, всієї спільноти: якими ми стали? Що з нами відбувається? Хто ми такі? Як далі жити? І — що робити? Так народжується в народі потреба і можливість спільно ставити питання, спільно думати і давати відповіді, виходити із безнадійних криз і смертельних небезпек, багатомільйонно творити ініціативу до спільного майбутнього. Так народжується ідея і боротьба — Бути Нацією. Бути Нацією — це невтримне бажання для мільйонів українців мати власний інтерес, свої історичні завдання, мету. Усвідомити їх, відчуті і пережити: що ми своєрідні, інакші, що ми вільні — самі вирішуємо свою долю і ніхто за нас. Ми зуміємо досягнути величне майбутнє, і ми готові за це платити.

Національна Ідея — це ідея для **природньо**, органічно виокремленого суспільного організму, який об'єднаний такими об'єктивними чинниками, як спільне етнічне походження, територія проживання, спільна історична доля, об'єднаність культурою, мовою, традиціями, спільним господарським життям. Такою спільнотою, з його неповторною характеристикою, є народ. Найважливішим для народу є здобуті **політико-духовні** характеристики: політична свобода та організація у власну державу.

Передумовою зродження Національної Ідеї є така визрілість суспільства, коли воно в цілому, а особливо політична національна еліта спроможна проявляти власну українську колективну волю, створювати такі правові та владові умови, щоб максимально виявилась творча енергія кожної української людини і Нації, зрештувалось покликання Нації.

Національна ідея — це не механізм, не спосіб політичної боротьби, який будь-хто, будь-яка політична партія, будь-який уряд в угоду кон'юнктурі політичного моменту

може задіяти. Національна Ідея є органічним, духовно-політичним явищем, яке зроджується у надрах буття Нації, яке являє сутність існування всієї творчої енергії народу, відображає традиційні форми існування її духу.

Політичний провід, що ставить за мету визволення народу, здобуття держави, або ж у власній державі, яка знаходиться у політичній чи економічній кризі, ставить за мету вихід з цієї кризи, а як наслідок — осягнення процвітання нації, може досягнути успіху, якщо апелюватиме у своїй політиці до духу, героїки, **жертвості** — особистих якостей людини. В Україні — до українців. Політичний провід має здобутись на такі ідеали, гасла і програми, на політичний стиль такої напруги, справжності і потуги, щоб у них повірили широкі суспільні верстви, щоб Нація, впевнившись у сенсі і перспективі боротьби, в **забезпеченості** своїх кровних інтересів, пішла у черговий історичний змаг, в якому беруть участь всі психічні та емотивні сили, мобілізується вся національна воля, творча національна свідомість, проявляються кращі якості національного характеру.

Сформульована Національна Ідея дає чітку уяву майбутнього Нації, на яку погоджується суспільство, до **духовності**, до ідеалу спільного життя. Це не політична програма, не економічна реформа, це не стратегічний план розвитку держави — Ідея Нації є глобальною і діє в душі — мікросвіті кожної людини, в духовному космосі всієї нації, діє в просторі і часі як вітальна сила мертвих і майбутній гін до життя ще не народжених українців.

Національна Ідея в Україні, як не парадоксально, це потрібно підкреслити, має бути тільки українською, виповнювати життя нації, держави українським змістом і духовністю. Не малоросійською, денационалізованою, із закріпленою постсовєтською психологією та поведінкою маргінальних соціальних груп, двомовною, зорієнтованою водночас на Європу і Росію. На соціальній базі багатомільйонного, сьогодні зубожілого і обізненого населення — «емігрантів» з неіснуючого СРСР — окремі ліберально-космополітичні сили хочуть будувати модель безликої політичної нації — «громадянське суспільство». Але їхні розкладаючі народ кличі апелюють до шлунку, споживацтва.

Регіональна соціо-культура і політична модель сьогоднішнього Донбасу ніколи не стане українським ідеалом і сама не прагне народити нової української ідеї.

Лібералізм не спроможний стати ідеєю Нації. Так, свобода особи — українця і громадянина України є частиною і передумовою свободи Нації, Свобода всіх Націй є передумовою справедливого устрою світу. Проте ліберальна ідея є тільки частиною Національної ідеї, одним із потужних чинників боротьби за свободу, незалежність. Але свободу Нації.

Такою ж потужною є соціальна ідея — ідея гідного життя всіх українців, яка передбачає соціальне партнерство і солідаризм усіх страт суспільства, ідея водночас антисоціалістична.

Соціалізм, комунізм рідняться із ліберальним всесвітнянством своєю антинаціональною направленістю. Не дивують сьогодні політичні «союзи» комуністів Гражданського Конгресу, «прогресивних соціалістів» і Партії Слов'янського Єдінства. Ідеєю Нації в Україні не може бути євразійство і так зване слов'янське братство — по своїй суті вони є антидержавними, антиукраїнськими, спрямованими на подальшу денационалізацію українців, є запрошуванням чергових «варягів» і відродженням чужих імперій.

Національна Ідея не може замикатися на чинниках самозбереження і виживання народу, який безвідповідальна і корумпована влада залишила сьогодні наодинці з самим собою і чужинницьким інтересом в Україні. Виживання у власній державі не додає чести і гідності Нації, не може бути зразком і мірилом її майбутнього. Осягнення економічного процвітання, добробуту на рівні євростандартів, до чого як до ідеалу кличуть чисельні «центристські» партії в Україні, також не може стати хребтом відродження і розбудови Нації, а лишень супутньою, допоміжною умовою розвою.

В кожному історичному періоді життя народу є потреба внесення нового змісту в його майбутність. У ХХ столітті зміст української Національної Ідеї був сконцентрований в короткій максимі «Декалогу» — «Здобудеш Українську державу або згинеш в боротьбі за неї».

Сьогодні вже недоречно і неактуально кликати до незалежності та здобуття держави, хоча, парадокс, остаточно національного визволення не здобуто, держава Україна не набирає національного змісту і українські патріоти не здобули влади в Україні.

Українське культурне і політичне просвітянство, спрямоване на весь багатомільйонний суспільний загал в Україні, яке знаходить підтримку лише частини українства, не стало тією ідеєю, що зінтегрувала б населення в могутню спіль-

ноту. Хоч його поступова праця, з малопомітними результатами, готує ґрунт для майбутньої української революції.

Національна Ідея не може виходити з інтересів окремих ширших груп народу, як от: від бідних чи багатих, від регіонів, професійних, конфесійних чи партійних об'єднань. Вона має бути доступна і близька всім регіонам, верствам, має виражати інтереси абсолютної більшості Нації, носити об'єднуючий, творчо-будівний характер.

І в сьогоднішній Україні вона має в однаковій мірі захопити Донбас і Галичину, старшу, постсовєтську Генерацію і молодь, українсько- і російськомовних, український капітал і збіднілі трудові маси, всіх, окрім п'ятої колони, свідомих противників України. Народ має виокремитись із проросійського, прокомуністичного енергетичних полів, вийти з минулого до Нової України. Потім — до боротьби за майбутнє, щоб кожен з торжеством побачив, що він — українець, разом з усіма українцями стає силою, перемагає — свою біду, себе малороса, перемагає кровососів і перевертнів, побачив, що це можливо, що згуртовані мільйони, що постає Новий світ.

В Україні кожен патріот території — своєї малої батьківщини, своєї родини, але замало патріотів держави, українства, української справи, ще менше готових жертвувати за Націю своїм життям. Ідея оновленої Нації — сильної, одухотвореної своєю місією створити зразок ще ніким не досягнутого суспільного порядку, не може втілитись сама по собі чи анемічними демагогами.

Національною Ідеєю має перейнятися верства нового типу українців із харизматичним покликом до владарювання, дієвий політичний рух, який забезпечить наочні приклади національної гідності, чести, переможні результати в боротьбі, зреалізує у XXI столітті ідею Великої України і торжество духу Нації.

НАЦІЯ ЯК СПІЛЬНОТА

Бог створив людину, і коли вона зродила думку, коли вона про Бога подумала, його відчула — зрозуміла, що він є, що думкою вона пов'язана з Божим замислом. З істоти людини фізичної вона стала людиною думаючою-мислячою, з унікальною серед світу місією.

Думання про Бога як творця і всюдисущу силу і є Бог для людини; почування Бога, переживання Бога і є перебування з Богом.

Бог дав, зродив людині душу.

Душа — саме життя, яким вона стає через тіло. Присутня в безкінечному ряді зародження в ембріоні, вона продовжує живе єство у кожній наступній людині, відчуває себе серед світу і реагує на сам світ.

Душа, як сам трепет відчування через тіло і свідомість, є виявом торжествуючого проживання, втіленим Божим даром.

Людина є частиною неперервності живого світу. Живого світу народу.

Душа — вияв еманациї, божественності життя, вона є вічною і присутня в усьому живому.

Людська душа зв'язана зі свободою волі, з вибором, з добром і злом.

Бог дав людині волю.

Воля є першопоштовхом, спонуканням до руху, дії, до осягнення бажань і оформлених задумів. Є ствердженням людського єства у бутті.

Хочу — це прояв волі у бажанні.

Можу — це усвідомлення зробити бажане.

Зроблю, подолаю, не зупинюсь, устигну, переможу — вияв волі у діяльності.

Проявляти волю — це унапрямувати свою енергію, користуватися для себе свободою, жити, керуючи собою. Це не зазнавати сторонніх обмежень. Це — бути вільним і проявляти свою свободу.

Богом дана людині свобода волі.

Воля дається також спільнотам. Але тоді, коли вони її осягають, проявляють і втримують як спільну силу.

Людина з іншими людьми є частиною народу. З нього вона народжується і серед нього проживає. Людина є такою, якою її породили і сформували власні предки серед свого

народу — як у минулих поколіннях, так і при сьогоднішньому житті. Ніхто не може бути вільним від свого народу, і особа є частиною долі народу. Народ є носієм свого рівня розвитку, своєї душі, свідомості і своєї волі. Воля народу виражається через владу.

Та частина народу, яка проживає сьогодні, є однією з частин, ланкою свого народу, який проживав у минулому, і у потоці часу між ними немає різниці по суті. Як попередні покоління сформували обставини життя народу — такими їх і отримало сьогоднішнє покоління. І майбутні покоління будуть жити у обставинах, сформованих нами.

Якщо народ не проявляє своєї збірної свідомості, своєї збірної волі — то він ще не став нацією. До керівництва життям такого народу приходять організовані центри інших народів-держав, які обмежують, ставлять у залежність всі форми життя підлеглого народу, життя і волю кожної з колонізованої спільноти людини, проявляють свободу своєї волі і влади.

Якщо ж народ не має збірної волі, то і проявляти свободи не буде, і обмежувати її неможливо, свободи він і не прагне. Такому народові імплантується чужа воля.

Стати нацією — це сформувати і зібрати волю народу, проявити її невимому дію і стати господарем власної долі, стверджувати власне майбутнє.

Якщо не працювати на націю сьогодні, то відсутність нації завтра буде працювати проти дітей чи онуків.

Життя кожної окремої людини і всіх людських одиниць, які проживають сьогодні, є продовженням життя попередників і їхній статус, добробут, здоров'я, рівень духовності та культури визначені предками.

Досвід спільноти, спільного виживання серед природи, даного Богом терену, його геокліматичних, енергетичних особливостей сформував психофізіологічний генотип народу, його національну поведінку.

Життя кожної окремої людини, як частини народу, залежить від рівня усвідомлення всією спільнотою своєї національної окремішності, своїх інтересів, своєї спільної дії щодо їх напрацювання, захисту і розвитку — передачі наступним поколінням.

Життя окремої людини — учасника цього спільного процесу має бути усвідомленою дією вироблення збірної народ-

ної свідомості, збірної народної свободи волі, для формування своєї найефективнішої влади.

Нація — це не тільки люди (народ, населення, особи...), земля, культура, історія, економіка, мета, характер, ментальність, минулі і майбутні покоління;

- це історична пам'ять, це моделі колективної поведінки мікро- і макрогруп різного національного соціуму;

- це формули національного досвіду, права і обов'язку, які передаються особистим прикладом, поведінкою і зобов'язують діяти так, а не інакше, всі вікові групи і окремих осіб. Це навчання ведеться щодня, всією нацією, на всій території посідання;

- крім особистого досвіду, люди є носіями (одні мимовільними, інші свідомими) цілого світу знань, навиків, поведінкових стереотипів, набутих поколіннями, котрі відійшли і передали свій світ живим, які творять кожну конкретну людину, її систему вартостей,— які є еманациєю нації. Ніхто не може бути поза силою нації;

- живий світ національного досвіду, духу, характеру, психіки невидимо присутній як у житті кожної людини, так нації у цілому.

Люди приходять у світ і відходять, приносять, освоюють з національного минулого, творять, віддають і йдуть, а образ національного життя, субстанція з їхнього поту, крові, розуму, духу відкладається у націю і триває вічно.

Нація — це духово-енергетична субстанція, котра еманується у живих особистостях як переданий через кров і знання досвід минулих поколінь і стає силою, діючою енергією у теперішньому поколінні.

Нація — це не арифметична сума осіб, не маса народу, не наявність більшої кількості патріотів чи організованих активістів у структурах. Нація — як сплав еліти і народу є спільна сила, поривання волі, діяння — це боротьба.

Народ, ставши нацією, не перестає бути народом. Він, ошляхетнившись, вже діє як нація. Нація — це народ, який постійно веде боротьбу за свої інтереси в актуальних щодо історичного часу і конкуренції політичних формах і водночас тренується та живе приватним життям.

У своєму устремлінні стати нацією народ керується національною ідеєю — національно визволитись, вибороти незалежність, здобути державу.

Національна ідея — це спільна для всього народу життєво необхідна мета, для досягнення якої мобілізуються всі творчі сили і воля нації, щоб вийти на черговий, успішний етап свого розвитку і поширення національних інтересів.

В силу політичної несформованості суспільства та еліти, безсистемності державного будівництва і, як наслідок, продовження політико-економічної кризи, сьогодні в Україні все більше актуалізується Ідея Нації — стати нацією, бути нацією і побудувати національну державу сучасного типу.

Держава — вища форма самоорганізації народу, його готовності до самостійного життя і владарювання. Державо- і націотворчими факторами у давні часи були родова знать і особистості — монархи, які свою велич бачили як велич нації. У нові часи — промислово-фінансові групи, буржуазія, яка усвідомлює свій національний інтерес як розширення виробництва та боротьбу за ринки для товарів, і частина інтелігенції.

У новітні часи епіцентром націотворення є не тільки правлячі групи чи корпорації. Політично творчим, свідомим суб'єктом, діючою силою стає й середній клас — основна частина населення розвинених держав.

Унаслідок розірваності історичного шляху українці пропустили ряд періодів для формування власних політичних еліт і традицій, що відбивається на ефективності державобудування. Національна держава — це не держава, у якій править особа-диктатор, тоталітарна партія чи вибрана група, а народ виступає отарою маніпульованих статистів. У національній державі влада належить спільноті, яка сформувалась у націю і проявляє всі свої творчі сили. Нація володіє політичною культурою щодо формування своєї влади і контролю над нею, а представницькі професійні еліти найдостойніше забезпечують керівництво державою і зростання національних інтересів.

Національна свідомість є якісно вищою від патріотичної — звичайного усвідомлення своєї любові до батьківщини і народу.

Національна свідомість — політичне діяння нації щодо формування своєї долі, керування собою в історичному процесі, у цивілізованій боротьбі-конкуренції націй.

У національній свідомості присутні водночас політичні знання і вміння спільноти, у поведінці, вчинках нації про-

являється її характер, душа, гідність і честь, дух героїзму і воля у досягненні національної мети.

Це здатність нації думати про всіх і діяти для всіх.

Носієм і втіленням сили нації є її еліта. Рух народного життя творить ідеї і формує еліти. Еліти створюють обставини, в яких живуть народи. В умовах підневільної залежності — це ініціативна меншість, яка започатковує національну дію і організовує народ на національно-визвольну боротьбу. В умовах державності — це «шляхетні, мудрі і мужні» провідники нації, які дбають про її добро, справедливість і велич.

Збирання всієї національної енергії можливе через мобілізацію її у кожній людині, через духовну співдію для втілення ідеалів і глобальних завдань.

Вихід народу з кризи в періоди занепаду проходить через жорстку, безкомпромісну боротьбу. Розвиток нації можливий за умови, коли він здійснюється оновленою духово і енергетично категорією людей.

Лицарство, жертвність, розмах у задумах, вчинках, вірність і відданість народові — це риси, які слугували процвітанню різних націй і які у кращі часи своєї історії проявляли українці.

Переянята ідеєю нації, сповнена її духом, спаяністю і місією, оновлена українська людина зможе залишити позаду розкладову іржу системи зла та руїни і стати співтворцем своєї національної величі.

Будучи однаковими перед Богом, рівними при народженні і маючи однакове право на життя, в силу різних вроджених даних і набутих якостей світоглядного, соціального та майнового характеру люди перебувають між собою в стосунках змінної нерівності.

Стан природної нерівності люди усвідомлюють з розумінням і прагнуть покращити власний статус. В процесі конкуренції особистих, корпоративних і станових егоїзмів нерівність часто набирає характеру несправедливості, визиску і переходить у взаємопоборювання.

При осягненні спільнотою рівня нації розвивається солідарність між усіма її складовими, як співпраця і взаємодопомога між людьми на індивідуальному та суспільних групах — на національному рівнях.

Принцип національного солідаризму, як один з базових у політичних, економічних, соціальних та духовних процесах

розвитку нації, максимально сприяє гармонізації природної нерівності і регулюванню соціальної справедливості.

Територія, матеріальні, інтелектуальні, духовні цінності, які створені нацією, є власністю нації. Власність нації є священною і має форми державної, корпоративної та приватної власності. Ніхто не може зловживати власністю, використовувати її на шкоду народу і держави. Відсутність актуального законодавства не може бути підставою для пограбунку народу.

Становище народів визначається їхнім рівнем цивілізаційного розвитку, потенціалом та ресурсними можливостями. У світі між народами встановилась нерівність, і конкуренція між ними сприяє процвітанню сильніших.

Доля народів і держав у минулому в значній мірі залежала від потужностей ближніх сусідів і стосунків з ними, пізніше — від входження до нетривких політичних союзів чи імперій.

На початку XXI століття більшість поневолених народів світу здобули незалежність і сформували власні держави. Для повернення своєї природної ідентичності та втраченої самотності, набуття питомих ознак вільного і самодостатнього народу, нові держави проводять політику деколонізації — очищення від привнесеної імперією спадщини у політичній та соціальній структурах, створення національної економіки, оздоровлення спотвореної культури.

Розвиток націй і національних держав, які, конкуруючи, співпрацюють між собою і поважають суверенітети одна одної, може стати оптимальною моделлю розв'язання конфліктів між народами. Розвиток націй як збірних особистостей — це не множення конфліктів, а максимальне їх унеможливлення. І, навпаки, денационалізація народів, перетворення їх на конгломерат безликого населення унеможливить розуміння ними власних інтересів, вирішення своєї долі.

Народи не повинні перетворитися на додаток для діяльності глобалістських формацій, на об'єкти, з яких визискуються людські ресурси і територія.

При розвитку новітніх технологій, які забезпечують миттєвий зв'язок з будь-якою частиною земної кулі, швидкісних транспортних переміщеннях та мобільних військових перегрупованнях, деякі держави сформували можливість глобального всесвітнього впливу на політичні та економічні процеси у кожній країні.

Виробничі та торгові корпорації транснаціонального масштабу, інформаційні імперії, новітні культури, міжнародні організації — це основні фактори, які втягують у поле свого впливу значну частину національних та регіональних еліт. Будучи самі монолітними та суворо організованими, вони є носіями космополітичності, фактором, який руйнує суверенітети, національну ідентичність, ієрархію структур нації, усуває на маргінес поняття національного інтересу та автентичної культури.

Особливу деструкцію і спотворення органічного національного життя вносять стихійна і штучна міграція, переміщення і змішування народів різного рівня розвитку, традицій, культури, релігій з теренів природного посідання у розвинені країни.

У майбутньому взаємозалежність між народами зростатиме, триватиме конкуренція різних типів цивілізацій, ідеологій та моделей розвитку. Глобалізація нестиме домінування провідних держав з кількох силових центрів.

Дія сучасних націй, а такою повинна стати українська нація, не повинна замикатися в межах свого терену чи в ізольованості. Перед ними, як і перед нами, українцями, стоїть завдання — діяти глобально, шукати та розбудовувати свої інтереси не тільки в межах своїх держав, а й у країнах проживання національних діаспор, задіювати на свою користь транснаціональні структури, чинити опір молоху космополітизму і, водночас, зберігати власну ідентичність, зміцнювати свій національний організм, змагати до багатства та процвітання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

БІБЛІЯ. Переклад на українську мову Митрополит Іларіон (І. Огієнко).

КОРАН. З арабської переклав Ярема Полотнюк.

ПРО НАЦІОНАЛІЗМ

БЕНЕДИКТ АНДЕРСОН. Уявлені спільноти.— Київ: «Критика», 2001.

Е. ГЕЛНЕР. Нації та націоналізм. Націоналізм.— Київ: «Таксон», 2003.

ЕНТОНІ Д. СМІТ. Національна ідентичність.— Київ: «Основи», 1994.

РОДЖЕРЗ БРЮБЕЙКЕР. Переобрамлений націоналізм.— Львів: Кальварія, 2006.

ХОСЕ ОРТЕГА-і-ГАССЕТ.— Київ: «Основи», 1994.

НАЦІОНАЛІЗМ. Антологія. Упорядники Олег Проценко, Василь Лісовий.— Київ: «Смолоскип», 2000.

МАЛА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА.— Київ: «Генеза», «Довіра», 1996.

ГЕОРГІЙ КАСЬЯНОВ. Теорії нації та націоналізму.— Київ: «Либідь», 1999.

ІРИНА КРЕСІНА. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси. Етнополітологічний аналіз.— Київ: «Вища школа», 1998.

О. ЗАБУЖКО. Філософія української ідеї та європейський контекст.— Київ: «Основи», 1993.

НАЦІОНАЛІЗМ (АВТОРИ)

МИКОЛА МІХНОВСЬКИЙ. Самостійна Україна.— Київ: «Діофор», 2002.

Д. ДОНЦОВ. Націоналізм. Українська Видавнича Спілка.— Лондон, 1966.

ДМИТРО ДОНЦОВ. Дух нашої давнини.— Дрогобич: «Відродження», 1991.

О. БОЧКОВСЬКИЙ. Наука про націю та її життя.— Нью-Йорк: Видавництво «Говерла», 1958.

МИКОЛА СЦІБОРСЬКИЙ. Націократія.— Париж, 1935.

ВОЛОДИМИР СТАРОСОЛЬСЬКИЙ. Теорія нації.— Відень, 1922.

В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСЬКИЙ. Листи до братів-хліборобів.— Київ: Філадельфія, 1995.

СТЕПАН БАНДЕРА. Перспективи української революції.— Дрогобич: «Відродження», 1998.

ЯРОСЛАВ СТЕЦЬКО. Українська визвольна концепція. Видання Організації Українських Націоналістів.— Мюнхен, 1987.

ДМИТРО МИРОН-«ОРЛИК». Ідея і чин України. www.RUN.org.ua

ЛЕВ РЕБЕТ. Теорія нації.— Мюнхен, 1955.— Львів: «Державність», 1997.

ЮРІЙ ЛИПА. Призначення України.— Львів: Просвіта, 1992.

ВОЛОДИМИР ЯВОРСЬКИЙ. Відлуння Великої України.— Львів, 1992.

ЮРІЙ БОЙКО. Шлях нації.— Париж-Київ-Львів. «Українське слово», 1992.

АНАТОЛІЙ ЛУПИНІС. Бунт має рацію.— Чернігів: МПП «Факел», 2004.

АНАТОЛІЙ ЩЕРБАТЮК. Повернення пожади.— Львів, 1994.

ВОЛОДИМИР-ЮРІЙ ДАНИЛІВ. Солідарність і солідаризм.— Видавничий дім «KM Academia», 2000.

НАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ РУХ

В. МАРТИНЕЦЬ. Українське підпілля. Від УВО до ОУН. 1949.

ПЕТРО МІРЧУК. Нарис історії Організації Українських Націоналістів.— Мюнхен-Лондон-Нью-Йорк: Українське видавництво, 1968.

РОМАН КРИЧЕВСЬКИЙ. ОУН в Україні. ОУНз і ЗЧ ОУН.— Львів: Меморіал, 1991.

ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ ТА ЙОГО ДОБА.— Мюнхен: Видання Фондації ім. Євгена Коновальця, 1974.

ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ. Причинки до історії Української революції.— Наклад Проводу Українських Націоналістів, 1948.

ОЛЕКСАНДР СИЧ. Степан Ленкавський: життєвий шлях на тлі історії ОУН.— Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 1999.

ОЛЕГ БАГАН. Націоналізм і націоналістичний рух.— Дрогобич: «Відродження», 1994.

ЮРІЙ БОЙКО. Шлях нації.— Париж-Київ-Львів. «Українське слово», 1992.

ОЛЕГ ОЛЬЖИЧ. Дух руїни.— Київ: «Смолоскип», 2007.

ЮРІЙ ГОРЛІС-ГОРСЬКИЙ. Холодний Яр.— Київ-Львів-Дрогобич: «Відродження», 2006.

РОМАН КОВАЛЬ. Отамани Гайдамацького краю.— Київ: «Права Ярославічів», 1998.

РОМАН КОВАЛЬ. Багряні жнива Української революції.— Київ: «Діокор», 2006.

В. САВЕЛЬЄВ. Махно. Остання правда.— Київ: Таурис, ЛТД, 1996.

ПЕТР АРШИНОВ. История махновского движения (1918—1921). — Запоріжжя: «Дикое поле», 1995.

ЛЕСЯ ОНИШКО. Катерина Зарицька. Молитва до сина.— Львів: Видавництво «Світ», 2002.

АРТУР ФУРМАН. Під прапором Бандери.— Лондон: Українська видавнича спілка, 1964.

ДМИТРО КУПЯК. Спогади нерозстріляного.— Львів: «Каменярь», 1993.

МАРІЯ САВЧИН. Тисяча доріг.— Київ: «Смолоскип», 2003.

МИХАЙЛО ЗЕЛЕНЧУК. Останні сальви.— Київ, 1992.

НЕОНІЛА КРЕМЯНЧАНКА. Було в матері три сини.— Тернопіль: СМП «Астон», 1999.

ДАНИЛО ШУМУК. Пережите і передумане.— Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 1998.

УБІЄННИМ СИНАМ УКРАЇНИ. Петрозаводск: Скандинавия, 2005.

ГЕОРГІЙ САННІКОВ. Большая охота. Разгром вооруженного подполья в Западной Украине.— Москва: «Олма-пресс», 2002.

ПУБЛІЦИСТИКА, ДОСЛІДЖЕННЯ

ПАВЛО ШТЕПА. Московство.— Дрогобич: «Відродження», 2005.

ЮРІЙ ЛИПА. Розподіл Росії.— Нью-Йорк: «Говерла», 1954.

РОМАН КІСЬ. Фінал третього Риму.— Львів: Інститут народознавства НАН України, 1998.

ЄВГЕН ГУЦАЛО. Ментальність орди.— Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007.

ГРИГОРІЙ КОСТЮК. Сталінізм в Україні (Генеза й наслідки).— Київ: Видавництво «Смолоскип», 1995.

РОБЕРТ КОНКВЕСТ. Жнива скорботи.— Київ: «Либідь», 1993.

БОРИС ТКАЧЕНКО. Під чорним тавром.— Лебедин, 1993.

КОСТЬ ЧЕРЕМСЬКИЙ. Повернення традиції.— Харків: Центр Леся Курбаса, 1999.

«І». Незалежний культурологічний часопис. 31.— Львів: ТЗОВ «Ю.М.І.», 2004.

В. КОСИК. Україна в Другій світовій війні, 1998.

ЛЕВКО ЛУК'ЯНЕНКО. Маршал Жуков і Україна у Другій світовій війні.— «Нора-Друк», 2003.

ФЕЛИКС ЧУЕВ. Солдаты империи.— Москва: Ковчег, 1998.

МУРАТ АДЖИ. Европа, тюрки, Великая степь.— Москва: «Мысль», 1998.

ВОЛОДИМИР ЖАБОТИНСЬКИЙ. Вибрані статті з національного питання.— Київ, 1991.

М. ОССОВСКАЯ. Рыцарь и буржуа.— Москва: «Прогресс», 1987.

ЛЕОНІД КРАВЧЕНКО. Справедливість як вибір. «Молодь», 1998.

В.А. ЛІПКАН. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України.— Київ, 2003.

ХОЛМОГОРОВ А. Против буржуазного национализма и международного сионизма.— Киев: «Знание», 1978.

ФІЛОСОФСЬКИЙ СЛОВНИК. Головна редакція Української Радянської Енциклопедії.— Київ, 1986.

ЕВОЛЮЦІЯ НАЦІЇ

ВАЛЕРІЙ СНІЖКО. Нариси з психоетнічної екології України.— «Веселка», 2001.

ЛЕОНІД ЗАЛІЗНЯК. Від склавинів до української нації.— Київ: «Бібліотека українця», 2004.

ОЛЕКСІЙ ГУБКО. Психологія українського народу.— Київ: ПВП «Задруга», 2003.

Н. М. ЯКОВЕНКО. Українська шляхта.— Київ: «Наукова думка», 1993.

НАТАЛЯ ЯКОВЕНКО. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України.— Київ: Критика, 2005.

УКРАЇНА КОЗАЦЬКА ДЕРЖАВА. Керівник проекту Володимир Недак.— Київ: Видавництво «Емма», 2004.

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА. Том перший.— Видавничий дім «Кієво-Могилянська Академія», 2006.

ІВАН РИБЧИН. Динаміка українського козацтва.— Мюнхен, 1970.

ПАВЛО ХАЛЕПСЬКИЙ. Країна козаків.— Київ: МСП «Козаки», 1995.

ВОЛОДИМИР СІЧИНСЬКИЙ. Чужинці про Україну.— Київ: «Довіра», 1992.

ВОЛОДИМИР ЯНІВ. Нариси до історії української етнопсихології.— Мюнхен: Український Вільний Університет, 1993.

ЄВГЕН МАЛАНЮК. Малоросійство.— Нью-Йорк: «Вісник» ООЧСУ, 1959.

ЄВГЕН МАЛАНЮК. До проблеми большевизму.— Нью-Йорк: ООЧСУ, 1956.

ОЛЕГ ГРИНІВ. Українська націологія: ХІХ — початок ХХ століття.— Львів: «Світ», 2005.

ГРИГОРІЙ ВАЩЕНКО. Виховний ідеал.— Полтава: «Полтавський вісник», 1994.

РОСІЙСЬКА ІДЕЯ

РУССКАЯ ИДЕЯ.— Москва: «Республика», 1992.

ИВАН ИЛЬИН. О грядущей России.— Москва: Военное издательство, 1993.

- ЗА АЛТАРИ И ОЧАГИ.— Москва: «Советская Россия», 1989.
МИТРОПОЛИТ ИОАНН.— Санкт-Петербург: Русский узел, 2001.
ЗВЕЗДА И СВАСТИКА. Большевизм и русский фашизм.— Москва: «ТЕРРА»-«TERRA», 1994.
ГОРОДНИКОВ СЕРГЕЙ. Историческое предназначение русского национализма.— Москва: «Русаки», 2000.
Р. ПЕРИН. Психология национализма.— Санкт-Петербург: «ЛИО Редактор», 2003.
Р. ПЕРИН. Гипноз и мировоззрение.— Санкт-Петербург: «ЛИО Редактор», 2002.
В. Б. АВДЕЕВ. Расология.— Москва: «Белые альвы», 2005.

...

- В. А. ПРОННИКОВ, И. Д. ЛАДАНОВ. Японцы.— Москва: «Наука», 1983.
КНИГА САМУРАЯ.— Санкт-Петербург: «Евразия», 1998.
СУНЬ-ЦЗЫ. Искусство стратегии.— Москва: «Эксмо», 2005.
СБОРНИК СВЕДЕНИЙ О КАВКАЗСКИХ ГОРЦАХ.— Москва: МНТПО «Адир», 1992.
МАРТІН ФЕЛЕР. Пошуки, спогади, роздуми єврея, який пам'ятає своїх дідів, про українсько-єврейські взаємини, особливо про нелюдське і людяне в них.— Дрогобич: «Відродження», 1998.
ИЦХАК МАОР. Сионистское движение в России.— Библиотека-Алия, 1977.
А. И. СОЛНЖЕНИЦЫН. Двести лет вместе.— Москва: Вагриус, 2006.
РАБИ ЙОСЕФ ТЕЛУШКИН. Еврейский мир. Лехаим.— Москва: 1998, Гешарим. Иерусалим, 5758.

СТАТТІ

В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСЬКИЙ. Націоналізм, патріотизм і шовінізм.

ЙОСИП ПОЗИЧАНЮК. До питань боротьби за УССД.

Э. В. ЭРИКСОН. Об убийствах и разбоях на Кавказе. «Вести психологии, криминальной антропологии и гипнотизма». Под. ред. В. Бехтерева.— С.-Петербург, 1906.

Науково-публіцистичне видання

Сергій ЖИЖКО

НАЦІЯ ЯК СПІЛЬНОТА

Художнє оформлення *Олега Коси*
Комп'ютерна верстка *Марини Мяснікової*
Коректор *Тетяна Білецька*

Підписано до друку 15.03.2008.
Формат 84×108¹/₃₂. Гарнітура Таймс. Друк офсет.
Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 42,42.
Умовн. фарбовідб. 40,0. Обл.-вид. арк. 38,5.
Зам. .

Державне спеціалізоване видавництво
художньої літератури «Дніпро».
01034, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Свідоцтво № 02473116 від 23.11.95.

Комп'ютерні форми виготовлені
у видавництві «Дніпро»

Електронна адреса Автора:
sergij.zhyzhko@gmail.com

Сергій Жижко

Ж70   Нація як спільнота.— К.: Дніпро, 2008.— 808 с.; фото.

ISBN 966-578-168-5

У виданні вперше зібрано широкий підбір матеріалів, які ілюструють становлення націй у світі, національно-визвольні змагання українського народу, формують вартості патріотичного світогляду.

Сконцентровані під однією обкладинкою думки сотень авторів стануть доступними для значного кола читачів, які цікавляться даною проблематикою.

Ж $\frac{4702640201-001}{205-2008}$ Без оголош.

ББК 84Ук7-4